HUM. MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI, XII t.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ MICKEVIČIUS

BALYS SRUOGA

RUSŲ LITERATŪROS ISTORIJA

II

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS 1933

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė, Kaunas, Gedimino 38.

KLASICIZMAS
SENTIMENTALIZMAS
ROMANTIZMAS
PUŠKINAS

PRAKALBA

Šis antrasis rusų literatūros istorijos ritimas yra tiesioginis pirmojo tęsinys ir metodologiniu atžvilgiu. Jo pavidalą nulemia laukujai faktoriai: darbas Lietuvos aplinkybėse, specifiniai leidinio uždaviniai ir lietuviškosios mokyklos bei visuomenės interesai.

Knyginiai šaltiniai Lietuvoj yra gerokai aprėžti. Konstruojant rusų literatūros kursą šaltinių rausimo darbas toli nevisuomet yra galimas. Nekartą tenka pasitikėti antromis rankomis. Tenka pasitikėti ir atminties šaltiniu, susikrovusiu bestudijuojant Rusijos ir Vakarų universitetuose. Atsižiūrint šitokių darbo apystatų kai kurie netikslumai gal net nėra išvengiami.

Antroji darbą sunkinanti aplinkybė — tai būtinumas jungti aukštesniosios ir aukštosios mokyklos kursą. Lietuvos gyvenimo sąlygose tenka greta medžiagos sintetinimo duoti ir elementarinių žinių, kurių lietuvis skaitytojas neturi iš kur kitur pasisemti. Be elementarinių žinių sintetiška literatūros apžvalga neturėtų prasmės. O būtenybė teikti elementarinių žinių susmulkina ir koordinuojančią mintį. Ta pati aplinkybė varžo ir apžvalgininko laisvę. Apžvalgininkas turi teisės skelbti tik tai, kas yra tikrai nustatyta, neabejotina, neginčytina. Apžvalgininkas yra priverstas atsisakyti nuo individualinių samprotavimų, kurie, jo išmanymu, būtų tikri, bet kurie kitiems gal pasirodytų ginčytini. Individualinėms pažiūroms vieta ne bendroj apžvalgoj, bet atskirose monografijose. Čia, tur būt, kiekvieno apžvalgininko savimylos yra skaudžiausioji opa, bet noroms nenoroms tenka su ja susitaikyti. Šitokiam darbe svarbiau bešališkas faktų išdėstymas, negu individualinių įsitikinimų skelbimas.

Tačiau kai kurie nukrypimai iš rusų literatūros istorijos mokslo tradicijų pasirodė esą neišvengiami. Visų pirma, bū-

tinumas jungti aukščiau minėtąją dvejopą medžiagą privertė kiek laisviau klasifikuoti dėstomąjį dalyką, kad jis būtų lengviau aprėpiamas. Ir antra, kai kur teko prasilenkti su tradiciniu kai kurių faktų nušvietimu. Pačių rusų rašytieji rusų literatūros istorijos kursai paprastai neišvengia tam tikro idealizavimo elementų. Tuo mes anaiptol nenorime sumažinti rusų mokslininkų nuopelnų. Tuo tik norėtume pasakyti, kad mums, esant bešališko liudininko būklėj, tenka eiti kiek kitokiu keliu. Sakysime, rusų mokslininkai, spręsdami literatūros reikalus, nekartą sprendžia drauge įvairias kultūros problemas, visuomenės klausimus. Nekartą į jų literatūros istorijos veikalus įsiskverbia, pasakytume, istorinė publicistika. Mums gi svarbu tik literatūros reiškiniai, jų genezis ir raida, jų teisingas supratimas bei aiškinimas. Šiuo daugiausia pagrindu ir iškrypome iš rusų mokslo sukurtųjų tradicijų. Rodos, kitaip ir negalėtume pasielgti.

Dėstant svetimos literatūros reiškinius visuomet opiai susiduriama su citatų klausimu. Atsižiūrint šio leidinio uždavinio bent kurios citatos pačiame tekste, atrodo, yra griežtai vengtinos, nes jos apsunkina tekstą ir nepasiekia savo tikslo. Kai kur tačiau aptariamojo veikalo citavimas atrodė neišvengiamas, nes kitos kalbos stiliaus savumai nevisuomet galima charakterizuojamomis pastabomis apibūdinti. Ypač tai opu aptariant eiliuotąją literatūrą. Šitokiais atvejais tenka prasilenkti su apžvalgos plano tikslingumu. Dėstymo tikslingumui, atrodė, citatos mažiausia pakenksiančios, jeigu jos bus sutalpintos atitinkamose išnašose. Šitoji neišvengiama blogybė padarė nebegalimu dar didesnį teksto marginimą išnašomis, nurodančiomis panaudotus šaltinius. Tokios išnašos apžvalginiame veikale būtų perdaug jau apsunkinančios. Atitinkamas panaudotosios literatūros sąrašas paduodamas veikalo pabaigoj.

Nemažesnio rūpesčio, kaip citatos, sudarė ir svetimųjų vardų rašybos klausimas. Jis vis dar tebėra definityviai neišspręstas. Kol kas teko jis išspręsti kompromiso būdu. Pirmą kartą pasitaikąs svetimas vardas teko rašyti taip, kaip jis rašomas originale, o toliau teko jis jau rašyti taip, kaip jį ištaria lietuviai, ir atitinkamai linksniuoti. Šitokiu būdu atrodė būsią galima išvengti teksto nepakenčiamojo marginimo

apostrofais ir išlaikyti būtinąjį vardų rašyboj tikslumą. Tik teksto lengvinimo sumetimai privertė susitaikyti su svetimųjų vardų rašybos dvilypumu.

Drauge tegu bus leista viešai padėkoti p. prof. V. Krėvei Mickevičiui, maloniai pagelbėjusiam šio veikalo medžiagą betvarkant, ir p. Petrui Vaičiūnui, mielai palengvinusiam knygos spausdinimo priežiūrą.

B. S.

I. PETRO I GADYNĖ

1. PETRAS I RUSŲ KULTŪROS EVOLIUCIJOJ

1. Petro I reikšmės problema. Petro I, atseit Didžiojo, vardas paprastai yra jungiamas su rusų tautos ir rusų kultūros istorijos natūralinės raidos linijos sulaužymu. Jis prakirtęs Rusijai langą į Europą. Jis išjudinęs nuo amžių sustingusią inertinėj būklėj valstybę. Jis gaivalinės jėgos prasiveržimu sutraukęs senovės tradicijų dvasią bevaržančias grandines, privertęs kultūriškai atsilikusią, nepaslankią, bizantiškame formalizme įšalusią tautą imtis realaus darbo. Jis privertęs rusus tapti kultūros darbininkais, valstybiškai samprotaujančiais žmonėmis. Jis sujaukęs nuo amžių Rusijoj viešpatavusią tamsą ir įžiebęs mokslo židinius, ėmusius energingai spinduliuoti į neišbrendamojo obskurantizmo plotus. Jis sureformavęs visą Rusijos gyvenimą, pradėjęs vaduoti rusų sąmonę iš bizantiškų bei mongoliškų galvojimo formų, ir stipriom rankom patraukęs Rusijos istorinį likimą Vakarų kultūros linkme. Atsisakymas nuo bizantiškai mongoliškų tradicijų, aiškus, energingas nukrypimas į Vakarus — štai ir esanti visa Petro I reformatoriško darbo esmė.

Šitoj plotmėj paprastai ir yra vertinami Petro I darbai bei nuopelnai. Šitą jo darbą paprastai pripažįsta tiek jo pasekėjai garbintojai, tiek ir idėjiniai jo darbų priešininkai. Tačiau vienų ir kitų nuomonės griežtai išsiskiria bevertinant Petro I reformų vaisius, — jų pasėkas, besireiškusias visoj Rusijos, tariant, popetrinėj istorijoj. Principinis vaidas prasidėjo tada, kai dar rusų istorijos mokslas tebebuvo užuomazgoj, kai jį atstodavo daugiau ar mažiau vykęs visuomeniškas filosofavimas, kai tikslaus žinojimo dar nebuvo. Vaidas, prasidėjęs siauruose inteligentų būreliuose, veikiai perėjo į plačiąją visuomenę, virto visuomenišku, drauge ir kiek diletan-

tišku reiškiniu. Plačiosios visuomenės sąmonėj jis ir nūdien dar nėra išsilyginęs. Tas vaidas kartais pasidarydavo toks aštrus ir toks opus, jog sukeldavo nevieną vėtrą rusų filosofiniame bei valstybiniame galvojime, rusų naujoj literatūroj.

Petro Didžiojo žygių šalininkai, priimdami jo pradėtąją varyti vagą, ir toliau šaukia eiti tuo pačiu keliu. Jiems net Rusijos istorija teprasideda Petro laikais. Iki Petro buvusi Rusija atrodo jiems kažkoks žiaurus ir tamsus slibinas, į kurį jie be pasibaisėjimo bei gėdos jausmo ir pažvelgti negali. Jiems priešpetrinė Rusijos istorija — tolydinis siaubas, neaprėpiamas barbarizmas, tamsiausia vergija, paskandinta kraujyje bei pasityčiojime iš žmogaus vertybės. Ir juo tamsesnėmis spalvomis jie vaizduoja priešpetrinę Rusiją, juo didesnis atrodo jiems Petro žygis, pradėjęs Rusiją vaduoti iš praeities siaubo, juo energingiau jie šaukia savo bendraminčius tęsti Petro pradėtąjį darbą ir artintis prie Vakarų kultūros. Kiti rusų žmonės šioj plotmėj nueina taip toli, kad net šaukia rusų tautą atsisakyti nuo savo tradicinės bizantiškos pravoslavijos ir prisidėti prie Vakarų bažnyčios formos — katalikybės. Pravoslavija jiems atrodo esanti rusų dvasios nelaimių šaltinis, rusų kultūros pažangumo stabdis, ir jie stengiasi nuo to stabdžio atsipalaiduoti.

Antroji rusų minties srovė, bevertinusi Petro darbo vaisius, jo žygiuose įžiūrėjo didžiausią nelaimę rusų tautai. Jiems atrodo, kad Petras prakirtęs Rusijai langą ne į Vakarų Europą, ne į aukštesnės kultūros sritį, bet į kažkokį užpakalinį kiemą, į kažkokį šiukšlyną, kurio puvėsių garai ėmė nuodyti rusų dvasios gyvenimą. Rusų tauta kaupianti savo dvasioj neaprėpiamus turtus, neišmatuojamus kūrybos galimumus, kuriuos ji būtų išrutuliojusi, jeigu Petras nebūtų jos gyvenimo sulaužęs. Rusų tauta per ilgus šimtmečius išauginusi savy savaimingus religinius, etinius, visuomeninius bei valstybinius idealus, kurie buvę išganingi gal ne tik vieniems rusams. O Petras visus šitus idealus sugriovęs, jisai suardęs rusų gyvenimo vientisumą, tradicijas, ir viso to vietoj rusams pasiūlęs Vakarų kultūrinio gyvenimo atmatas. Rusų tauta turėjusi pasakyti pasauliui naują žodį, o Petras jai burną užčiaupęs. Ir rusų tautai vienintelis išsigelbėjimas tesąs — grįžti į senovę, atgaivinti se-

nąsias tradicijas, semti iš jų tautinę, valstybinę, visuomeninę, religinę išmintį. Juo energingiau Petro žygio šalininkai šaukia į Vakarus, juo labiau idealizuoja Vakarų kultūrą, juo rūpestingiau rusų senovės garbintojai neigia Petro nuopelnų reikšmę, juo smarkiau jie neigia Vakarų kultūrą. Vakarai jiems jau visiškai supuvę, bemirštą savo natūraline senatvės mirtimi, jie nieko gero nebegalį duoti. Jie galį tik mirtimi užkrėsti. Petro sužalotajai rusų tautai sveikata tegalinti grįžti tik iš rusų senovės.

Šitokiu dijametraliai priešingu būdu išsiskyrė Petro darbo vaisių vertinimas. Čia suminėti tik priešingiausieji jo poliai. Žinoma, tarp jųdviejų buvo daug tariant pereinamųjų momentų, daug minties svyravimų.

Šiaip ar taip, Rusijos naujųjų amžių pradžioj Petro Didžiojo figūra atsistojo visuomenės akyse kažkokiu milžinišku skiriamuoju stulpu. Dėl jo palaikų Rusijos sūnūs iki šiol tarpusavy tebesibylinėja ir susitarti negali. Jis pasidarė objektu smarkiausių filosofinių bei literatūrinių ginčų, suskaldžiusių rusų visuomenę į du priešingus nesutaikomus lagerius. Šiaip ar taip, Petras pasidarė milžinišku kultūriniu faktorium, kokio Rusija dar nebuvo turėjusi. Jis uždėjo antspaudą visam tolimesniam rusų kultūros išsirutuliojimui, — antspaudą, pasireiškusį jo darbo vaisiais.

Todėl tad, norint suvokti rusų kultūros istorijos raidą, kiek ji turėjo skatinamos ar stabdomos įtakos rusų literatūrai, tenka kiek konkrečiau pažvelgti į Petro Didžiojo veiklos esmę.

Ką Petras Didysis davė rusų kultūrai? Kiek jis pasuko rusų kultūrinės raidos vagą? Kokius naujus kultūrinius reiškinius jis iškėlė rusų gyvenime? Šios plotmės klausimai yra pirmaeilės svarbos ir rusų literatūros istorikui.

2. Petro reformų akstinai. Petras, kaip Rusijos reformatorius ir kaip senųjų tradicijų laužytojas, kad ir pradėjęs santykius su Vakarais, vis dėlto nebuvo absoliutus novatorius, ir savo darbo pradžioj nei jis žinojo, kur nueis, nei turėjo bent kurią reformų programą.

Priešpetrinės Rusijos žmonės aiškiai pradėjo jausti, kad su rusų senove bei jos tradicijomis valstybė toli nebenueis. Net Jonas Ketvirtasai, sušaukęs labiausiai apsišvietusius savo valstybės vyrus, skundėsi, kad senovė rusų valstybėj iširusi,

ir prašė patarimo, kaip reikėtų reikalai sutvarkyti. Jau tuomet susirinkę žymiausieji valstybės vyrai mokėjo konstatuoti daugybę gyvenimo negerovių, jie skaudžiai jautė reikiant gyvenimą tvarkyti, tiksliau, reformuoti, bet nemokėjo rasti tai reformai priemonių. Jie jautė, kad Rusija sunkiai serga, bet nežinojo, kokia liga, ir nemokėjo jos gydyti. Kad Rusija smarkiai nesveikuoja, jautė visi rusų valstybės veikėjai iki pat Petro laikų, tik niekas nedrįso pradėti ją radikaliai gydyti. Neigiamą pažiūrą į Rusijos tikrovę Petras, galima sakyti, paveldėjo iš savo pirmtakūnų. Jis sergančią Rusiją pasiryžo pagydyti Vakarų kultūros priemonėmis, bet ir čia iš esmės nebuvo visiškai naujas dalykas.

Vakarų kultūros atgarsiai pradėjo skverbtis į Rusiją jau seniai, nors ir labai iškraipyta forma. Maskvos rusų penkioliktajam šimtmety kovos su herezijomis iš tikrųjų buvo ne kas kita, kaip kova su Vakarų kultūros atgarsiais. Ir juo toliau, juo skardžiau ir skardžiau tie atgarsiai ėmė skambėti Maskvos padangėj. Septynioliktasai šimtmetis — tai tolydinis ir nuosakus Vakarų kultūros skverbimasis į Rusiją. Tame šimtmety jau ir Maskvos žmonėms nebebuvo taip baisu pasižmonėti Vakaruose ir pasipasakoti saviškiems, ką jie gera ir įsidėmėtina ten buvo matę. Ir ateiviai iš Vakarų nebebuvo rusų dvasios išgelbėjimui tokie pavojingi. Ateiviai iš Kijevo, maskviečių mokytojai, iš tikrųjų jau buvo vakarų kultūros žmonės. Pačioj Maskvoj jau buvo susispietęs gerokas svetimšalių būrys. Jiems gyventi buvo pavestas net ištisas Maskvos priemiestis, garsioji „Niemeckaja Sloboda“ — vokiškoji slabada. Čia svetimšaliai buvo įsitaisę net kaip namie: statydinos namus, bažnyčias, turėjo savo įstaigas ir organizacijas. Tiesa, rusams dar buvo nuodėmingas dalykas lankyti Vokiečių Slabadą ir pasekti svetimšalių gyvenimo papročiais, bet vis dėlto tas bendravimasis su jais buvo neišvengiamas. Nes šie Vakarų žmonės mokė rusus karo ir valstybės administravimo dalykų, jie buvo prekybininkai, pramoninkai bei amatninkai, jie buvo rusams ir rašto bei kalbų mokytojai. Svetimieji specijalistai vyko į Maskvą ne tik savo inicijatyva, — juos nekartą kviesdavo specijalūs Maskvos pasiuntiniai paties caro įsakymu. Vadinas, jau septynioliktajam šimtmety Rusijos valdovai jautė, kad rusai turi mokytis iš Vakarų, ir kvietė mokytojus.

Petro tėvas Aleksiejus Michailovičius šiuo atveju net labai toli buvo nuėjęs. Savo viešpatavimą, teisybė, jis pradėjo labai senovišku ir dievobaimingu žygiu: griežčiausiu būdu uždraudė liaudies dainas ir šokius, muzikos instrumentus sudegino mirties bausmės vietoj — Maskvos užmiesty, vadinamajam Boloto, ir profesijonalus dainininkus, žmonių linksmintojus skomorochus, taip ėmė persekioti, kad šie turėjo iš jo valstybės išbėgioti. Bet į gyvenimo pabaigą tas pamaldus caras pats pralinksmėjo. Tiek pralinksmėjo, jog net įsigeidė pats savo teatrą įsisteigti. Tiesa, tam reikalui jis prašė leidimo iš dvasinės vyresnybės, kuri, atsižvelgdama į Vakarų valdovus, kurie, būdami krikščionimis, lankydavo teatrus, nelaikė nuodėmingu ir Maskvos caro teatralinio troškulio. Caras skubotai siunčia pasiuntinius į Vakarus ieškoti teatralų, kurie sutiktų vykti į Maskvą. Nesulaukdamas artistų iš Vakarų, jis suranda Vokiečių Slabadoj reformatų pastorių, kuris sutinka carui organizuoti teatrą, nors pats apie teatro darbą menką supratimą teturėjo. Caras laukia teatro darbo pradžios, nekantrauja. Jis nori sūnaus (būsimojo Petro Didžiojo) gimimą atšvęsti iškilmingai, puošniai, su vaidinimais, taip, kaip tokias iškilmes atšvenčia Vakarų valdovai. Buvo laikas, kada tas pamaldus caras pretendavo į Lietuvos Lenkijos jungtinės valstybės sostą. Jis uoliai mokėsi Vakarų papročių, kad, atsidūręs tam soste, nepasirodytų barbaru. Caro antroji žmona buvo jau pagal Vakarų kultūrą auklėta, — ji net teatrą lankė, kas seniau būtų buvę palaikyta didžiausia nuodėme. Caro antrosios žmonos giminės, įtakingi valstybėj bojarinai, buvo Vakarų kultūros gerbėjai.

Tuo būdu jau prieš Petrą įtakingi Rusijos žmonės, net patsai caras, žiūrėjo į Vakarus, kaip į šaltinį, iš kurio rusai gali ir turi mokytis. Jie žinojo, kad Vakarai aukščiau stovi už Rusiją; nebe reikalo gi caras Lenkijos Lietuvos soste bijojo juokingas pasirodyti. Ir Petras, vėliau valstybės vairą nukreipęs stačiai į Vakarus, nebebuvo rusų gyvenime revoliucijos skelbėju.

Panašią būklę tektų konstatuoti benagrinėjant ir nevieną Petro įgyvendintąją reformą. Sakysime, Petras steigė mokyklas, bet jos buvo pradėtos steigti dar prieš Petrą. Petras atkakliai kovojo su didžiūnais bojarinais, kurie vien dėl savo

kilmės norėjo vaidinti žymius vaidmenius ir užimdinėti aukščiausias vietas. Petras prieš kilmės principą pastatė žmogaus nuopelnų ir gabumų principą. Betgi šia linkme darbą pradėjo dar Jonas Ketvirtasis. Jis gi, kovodamas su aukštosios kilmės bojarinais bei kniaziais, orijentavos į žemesnės kilmės žmones, juos iškeldamas į pirmaeiles vietas valstybėj. Jono IV-tojo pradėtąjį reformų žygį tęsė ir Borisas Godunovas. Vyresnysis Petro brolis, trumpai viešpatavęs Maskvoj (1676—1682) Feodoras Aleksiejevičius, oficijaliu aktu panaikino „miestničestvo", tai yra, bojarinų teisę užimti valstybėj aukštas vietas pagal savo kilmę. Vyresnioji Petro sesuo Sofija Aleksiejevna (1657—1704), laikinai pagrobusi valdžią į savo rankas, besiremdama reakciniais sluoksniais, vis dėlto varė grynai Vakarų kultūros politiką.

Petro I teisdarybė taip pat maža kuo tesiskyrė nuo Jono IV-tojo papročių. Ir Petro laikais caro darbams pritarimas bei jų gynimas išvaduodavo valstybės iždo vagis ir kyšininkus iš teisdarybės rankų. Užtat neatsargiai ištartas neigiamas žodis apie caro darbus grėsė galvos netekimu. Daugely valios pasireiškimo sričių būtų galima Petro darbų užuomazgą iš praeities išrausti.

Petro jaunystės klaikios dienos ilgam laikui nulėmė jo tolimesnio gyvenimo raidą. Žvėriškais darbais pratrūkęs šaulių maištas (strieleckij miatež), kraujuotas Petro sesers įsiviešpatavimas caro soste, Petro ir jo motinos ištrėmimas iš Maskvos caro rūmų į nuskurusį priemiestį, nuolatinė baimė susilaukti iš viešpataujančios sesers naujų kraujuotų įvykių, padarė jaunučiam Petrui giliausio įspūdžio ir nusprendė jo jaunųjų dienų tvarką. Pradėjęs organizuoti reguliarinės kariuomenės būrius, kaip apsigynimo priemonę nuo netikėtumų iš sesers pusės, Petras įsitraukia į karo gyvenimą. Jo tiesioginis pirmaeilis rūpestis — suorganizuoti stiprią kariuomenę ir sukurti laivyną. Kadangi viena ir kita reikalauja daug lėšų, tai Petras, besirūpindamas laivynu ir kariuomene, susiduria su būtenybe reformuoti rusų finansus. Tuo būdu militarinių bei finansinių reikalų sutvarkymas ir buvo Petro sumanytosios reformos pagrindinis tikslas ir darbo akstinas. Tačiau kartą pradėtoji reforma šiąja kryptimi ilgainiui išsiplečia ir į kitas gyvenimo sritis. Reformuojant karinę jėgą

ir finansus, tenka nugalėti daugybė kliūčių, kurių pašalinimas priverčia carą vis giliau įsižvelgti į rusų gyvenimą. Vienos gyvenimo srities reformavimas neišvengiamai įtraukia į reformų orbitą ir kitas sritis. Ir Petro viešpatavimo pabaigoj visas rusų gyvenimas buvo jo reformų paliestas, nuo pat valstybinės santvarkos viršūnių iki privataus piliečių gyvenimo šiokiadienių smulkmenų.

3. Petro reformų pobūdis. Petras savo reformomis daugeliu atvejų tęsė jau seniau prasidėjusį rusų gyvenimo pakrypimą į kitą naujovišką vagą. Jo darbo charakteringiausias pažymys — tai tas tempas, kurį jis įvarė, bereformuodamas rusų gyvenimą. Jam visiškai nebuvo klausimo, ar rusai ir jų gyvenimas yra pakankamai paruošti tai bei kitai reformai pravesti. Jis tik troško, kad Rusija pavytų Vakarų Europą. Jis vienu šuoliu norėjo rusams atgauti tai, ką šie, tariant, pramiegojo per XV, XVI ir XVII šimtmečius. Pats Petras buvo didelis gyvenimo praktikas, realistas iki kaulo smegenų, puikiai mokėjęs keletą, ar gal net keliolika amatų. Atrodo, su kirviu rankose jis jautėsi geriau, negu valstybės valdovo ir galvotojo kėdėj. Nebe pagrindo kai kurie rusų istorikai pastebi, kad kirvis rankose Petrui trukdė planingai ir sintetiškai galvoti apie valstybės reikalus ir reformas. Todėl tad, galimas daiktas, visas jo reformos darbas toks neplaningas ir šuoliškas. Rusai neturi prityrusių amatininkų, valdininkų, verslininkų — Petras gausiai sunčia rusus į Vakarų Europą pasimokyti. Jam pirmiausia rūpi navigacija, fortifikacija ir kiti panašūs reikalai. Tokių dalykų jie negali išmokti nei iš Kijevo, nei iš Lenkijos scholastų. Todėl tad aplenkdamas ligšiolinius Maskvos mokytojus — Ukrainą ir Lenkiją — Petras siunčia savo žmones į tolimesnius Vakarus. Rusų žmonės abejingai žiūri į Petro sumanymus, jie neturi perdidelio noro mokytis, bet Petras turi pakankamai priemonių priversti juos taip daryti, kaip jis nori. Koks nors rusų kniazius, atsidūręs mokinio padėty Vakaruose, stačiai virpa, prisimindamas, kad sugrįžus į tėvynę, reikės jam duoti iš savo darbų apyskaita carui, kuris už viską labiau pasauly neapkenčia tinginių. Ir pačioj Rusijoj Petras gausiai steigia įvairias pradines mokyklas, gimnazijas, specijalines mokyklas, net akademiją. Kadangi rusų žmonės didelio noro mokytis ir čia nepareiškia,

Petras nesigaili jokių bausmių nenorintiems mokytis. Rusų žmonės nepratę ir nelinkę į mokyklinę drausmę — Petras mokyklose įveda režimą, panašų į sunkiųjų darbų kalėjimą. Neužtenka mokykloms mokinių iš aukštesniųjų luomų — jis prirenka jų ir iš žemesniųjų sluoksnių, neatsižveldamas į jokias aukštesniosios bajorijos privilegijas. Mokiniai iš mokyklų, kaip iš kalėjimo, dešimtimis, kartais net šimtais, bėga ir slapstosi. Petras parodo nemažiau energijos juos begaudydamas ir grąžindamas atgal, žinoma, dar atitinkamai nubausdamas. Sunkiai vyksta rusų mokslinimo darbas. Mokyklų programa — menka, mokytojai savo darbui nepasiruošę, mokiniai jaučiasi mokykloj, kaip katorgoj. Ir vis dėlto Petras priverčia rusus mokytis. Iki Petro Rusijoj buvusios mokyklos — o jų buvo labai maža — teatsižvelgdavo tik į specifinius dvasininkų reikalus, jos rengdavo tik būsimuosius Viešpaties tarnus. Petrui tokios mokyklos buvo nereikalingos. Ir štai vietoj senųjų scholastiškų mokyklų Petras palieka Rusijoj visą eilę pasaulinių mokyklų — pradinių („cyfirnyje školy") ir specijalinių. Švietimo darbui kelias Rusijoj jau pralaužtas, pradžia — padaryta. Tolimesniems Rusijos likimo sprendėjams darbas jau lengvesnis — jiems tenka tik Petro pradėtąjį barą tobulinti bei plėsti.

Prieš Petrą Rusija organizuotos pramonės, galima sakyti, kaip ir neturėjo. Petras palieka Rusijai jau kelias dešimtis fabrikų. Jis rūpinas Rusijos prekybos su užsieniais išplėtimu, tiesia sausumos kelius ir rausia susisiekimo tikslams kanalus, turinčius sujungti didelius vandenų baseinus. Petras pastatydina laivyną, apie kurį Rusija iki tol net supratimo neturėjo. Jis pertvarko visą Rusijos valdymo sistemą, perorganizuodamas ir centro, ir provincijų administraciją. Teisdarybės reikalams rūpinti jis įsteigia senatą ir organizuoja teismų sistemą. Jis suorganizuoja pastovią sausumos ir jūrų armiją. Jis griežtai pertvarko rusų visuomeninę santvarką, plačiai atidarydamas duris į valstybinį darbą žemesnėsės kilmės žmonėms, įstatymo keliu įteisindamas smulkiosios bajorijos („šlėktos") luomą. Tai šlėktai jis įveda privalomą valstybinę tarnybą, civilinę ir karinę. Jo reformų veikla paliečia ir baudžiauninkų būklę. Jis plačiu mastu praveda finansinę reformą, pertvarkydamas mokesčius ir įvesdamas naujas

monopolijas. Nelabai laimingi Petro karai reikalavo milžiniškų lėšų, ir jis suranda naujus pajamų šaltinius. Prie seniau buvusių dervos, potašo, klijų ir kitų monopolijų, jis įsteigia dar druskos, tabokos, kreidos, deguto, žuvies taukų ir ąžuolinių grabų monopoliją. Petras įsteigia net atskirą valdininkų kategoriją, vadinamąją „pribylščiki" — „pelnininkai", kurių pareigos caro įsakyme šitaip apibrėžiamos: „sėdėti ir rūpintis valstybės pelnu". Tie pelnininkai pramanė įvairiausių pajamų šaltinių, — prasidėjo nesuskaitoma eilė naujų mokesčių, — pavyzdžiui, mokestis už kepurės nešiojimo teisę, už batus, už barzdą, už ūsus, už pavalkus, už bites, už vedybas, už vaikščiojimą į pirtį, už rūsius, už kaminus, ir t. t. ir t. t. Kadangi didesnė pusė mokesčių rinkėjų buvo įsitikinusi, kad pinigas limpa prie delno, ir kadangi jie nelabai skyrė savo kišenę nuo valstybinės, tai nesunku įsivaizduoti, kaip sunkiai mokesčių našta prislėgė Rusiją. Tiesa, mirdamas Petras nepaliko nė cento valstybinės skolos. Bet, kaip prof. Kliučevskis sako, nusitęsęs karas su švedais vargu bau būtų Rusijai apsimokėjęs, jeigu Petras būtų užkariavęs ne tik Ingriją su Livonija, bet ir visą Švediją, net penkias Švedijas.

Nemažiau Petras rūpinos ir rusų išorinio gyvenimo formų pakeitimu. Jo laikais Rusijos centrai patvino svetimšaliais, — amatininkais, verslininkais, mokytojais, kariais, ir t. t., atnešusiais rusams naujų papročių ir tarpusavio santykiavimo formų. Petras ir pats buvo, bent savo išore, europietis, — skutė barzdą ir dėvėjo Vakarų drabužius. Jis įsako ir savo piliečiams dėvėti Vakarų drabužius. Kas caro įsakymo nenorėjo klausyti ir dėvėjo senobinius drabužius, tuos gaudydavo specijalūs agentai, kurie čia pat vietoje nutraukdavo piliečiui drabužį nuo nugaros ir suplėšydavo jį. Sugrįžęs iš užsienių caras įsakė visiems bajorams nusiskusti barzdas ir pats nevienam bajorui savo rankom karpė veido augmeniją. Nenorintieji caro įsakymo klausyti, buvo rūsčiai baudžiami. Petras išvadavo ir rusų moterį iš „namų nelaisvės", — dabar ir moterys ne tik įgavo teisės atvirai lankyti viešus susirinkimus bei pasilinksminimus, bet jos buvo net įpareiguotos tai daryti. Ir vyrai turėjo mokytis europiškos gyvenimo tvarkos, — buvo išleisti „gerų manierų" vadovėliai, kaip komplimentus damoms sakyti, kaip prie stalo sėdėti,

kaip kaulus griaužti, kaip spjaudytis, kaip meilės laiškus rašyti.

Šitoksai griežtas laukujų gyvenimo formų „sueuropinimas“ neišvengiamai turėjo Petrą atvesti į smarkų konfliktą su senovės tradicijų saugotojais, būtent, su dvasininkais. Tiesa, dvasininkai turėjo ir rimtesnių priežasčių nepasitenkinti Petro darbais. Po pirmųjų pralaimėjimų kare su švedais Petras atima iš cerkvių ir vienuolynų daug varpų ir perliedina juos į šovinius. Jis atima iš vienuolynų pajamas, kurias šie gaudavo iš savo didelių latifundijų, atima žemės plotus. Ir tą savo žygį dar taip skandalingai motyvuoja: dabar monachai nebeatlieką savo pareigų, nebesirūpiną vargšais ir paliegėliais, o tik savo naudą gaudą. Petras įsteigia valstybinę įstaigą pasilinksminimo reikalams, tariant, girtuoklybės kolegiją su specijaliniu pavadinimu: „Sumasbrodniejšij, vsešutiejšij i vsepjaniejšij sobor“ — „Pasiučiausias, visųjuokdariausias ir visųgirčiausias soboras“. Tos kolegijos vadovybė ir nariai vadinos dvasininkų rango vardais — patrijarchais, kardinolais, vyskupais, archimandritais ir t. t. Jie turėjo dar tokias pravardes, kurios, anot prof. Kliučevskio, niekur, niekuomet, nė prie jokio cenzūros statuto spaudoj negalės būti paskelbtos. Jei senojoj Rusijoj krikštijamo asmens klausdavo „Vieruješi li?“ — „Ar tiki?“, tai įstojantįjį į paminėtą kolegiją narį klausdavo: „Piješi li?“ — „Ar geri?“. Visas kalbamos kolegijos darbas buvo pavestas girtuoklybei garbinti. Ir visi jos darbai buvo atliekami pagal cerkvinių apeigų formą. Kliučevskio žodžiais, tai buvo nepadoriausia cerkvinės hierarchijos ir cerkvinių pamaldų parodija, dievobaimingiems žmonėms atrodžiusi sielos pražudymu.

Konservatyvi dvasininkija daug pagrindo turėjo Petro neapkęsti ir jo žygiams priešintis, kiek galėdama ir besistengdama išnaudoti jos žinioje esamas priemones. Maskvos patrijarchas Adrijanas yra įsitikinęs, kad Petras — atskalūnas. Keikdamas naują paprotį barzdą kirpti, patrijarchas įspėja tikinčiuosius, kad Dievas kūręs žmogų pagal savo pavidalą su barzda, ne vien tik su ūsais, „jako psy i koty“, — „kaip šunis ir katinus.“ Vaizduodamas paskutinio teismo paveikslą, jis skelbia, kad Išganytojo dešinėj susirinksią visi barzdoti, o kairėj — basurmonai, liuteronai, lenkai ir kiti barzdaskučiai.

Patrijarcho argumentacija buvo įspūdinga Maskvos tikintiesiems piliečiams, kurie troško išganymo.

Petras savo ruožtu jaučia, kad dvasininkija prieštaraus jo reformoms ir kad prie esamosios cerkvės tvarkos jam bus sunku kovoti. Todėl jis, kaip Brückneris vaizdžiai sako, nupjauna cerkvei galvą, — panaikina Rusijoj patrijarchatą, vietoj jo steigia sinodą, praveda į jį sau palankius žmones, remiančius reformas. Ir dvasininkija noroms nenoroms turėjo cerkvės reformą pripažinti, — apmaudos geluonį prieš Petrą turėjo paslėpti širdies gilumoj.

4. **Petro reformų vaisiai.** Kad ir kažkaip plačiai Petro reformos išsišakojo ir išsišakojusios apėmė plačiausias gyvenimo sritis, jos vis dėlto iš esmės tegalėjo paliesti tik laukują gyvenimo formą. XVII šimtmečio pabaigoj ir XVIII pradžioj rusai savo masėj dar perdaug buvo konservatyvūs, perdaug suaugę su šimtmečiais dulėjusiomis tradicijomis, kad per du ar tris dešimtmečius būtų buvę galima juos išjudinti. Buvo dar ir antras svarbus faktorius, trukdęs reformoms prigyti, — tai stoka Petrui padėjėjų. Žinoma, buvo šiek tiek ir nuoširdžių Petro reformų entuzijastų, bet jų buvo taip maža, ir jie dažniausiai buvo tokie menki, kaip žmonės, kad jie daugiausia galėjo tik kaišioti baslius į Petro vežimo ratus. Sakysime, mylimiausias Petro padėjėjas, garsusis Menšikovas, kuriam caras pats nekartą kumščiu bei lazda galvą yra daužęs, buvo vienas talentingiausiųjų kyšininkų ir iždo vagių. Charakteringai keikės Petras jo adresu: „Menšikovas neteisėj pradėtas, nuodėmėse jį motina pagimdė, suktybėj jis baigia savo gyvenimą, ir, jeigu nepasitaisys, bus jis be galvos“.

Kartą senate, beklausydamas pranešimų apie iždo vogimus, Petras neteko kantrybės ir pareiškė: „Jeigu kas pavogs iš iždo tiek, už kiek galima būtų virvė nupirkti, tas bus tąja virve pakartas“. Į tai senato generolas prokuroras atrėžė: „Argi norėtum, imperatoriau, pasilikti valstybėj vienas, be valdinių? Mes visi vagiam, tik vieni daugiau ir žymiau, o kiti mažiau ir nežymiau“. Kliučevskis niauriomis spalvomis apibūdinęs artimiausius Petro padėjėjus — kn. Menšikovą, gr. Tolstojų, gr. Apraksiną ir gr. Ostermaną, pastebi: „Tai buvo ne Petro reformos veikėjai, bet jo paties tarnai. Kartais jis juos mušdavo, kartais buvo pasirengęs matyti juose bendra-

darbius... Jokio svarbaus reikalo nebuvo galima atlikti, nedavus jiems kyšio..."

Petro gadynės rašytojas, valstietis Pošoškovas, su didele simpatija žiūrėjęs į Petro darbus, vaizdžiai apibūdina, ko dėl Petro reformos negalėjo būti sėkmingos. Jis sako, kad Petras vienas už dešimtį traukęs Rusiją į kalną, o ištisi milijonai traukę ją į apačią. Kaip gi Petras vienas ją užtrauksiąs? Prie Petro prisišliejo ir tariamai jį palaikė tie, kurie jo reformų dėka įgijo visuomenėj ar valstybėj atitinkamą svorį, susilaukė turtų ir pagarbos. O visi tie, kurių reikalus Petro reformos šiokiu ar kitokiu būdu užkliudė, iš kurių caras pareikalavo didesnių ar mažesnių aukų valstybei, tie atsidūrė Petro priešininkų eilėse. Čia jau nebetenka minėti tos priešininkų masės, kuri pasiliko prie senųjų tradicijų ir įsitikinimo. Šitokiose aplinkybėse Petras forsuodamas savo reformas, nesivaržė jokiomis priemonėmis. Ir tos priemonės kartais būdavo tokios žiaurios ir tokios baisios, jog jos tarytum sudaro tiltą tarp dviejų Rusijos istorijos sienų: tarp Jono Ketvirtojo ir leninizmo gadynės. Rykštės, lazda, teisių atėmimas, turto konfiskavimas, galvų nusukinėjimas, kartuvės — tai buvo paprastos Petro reformų pravedimo priemonės. Ir tos priemonės taip gausiai buvo vartojamos, jog net Petras pats savo rankom nepaklusniesiems galvas nusukdavo. Petro šnipai nebuvo blogesni nei už Jono Ketvirtojo „opričnikus", nei už Lenino čekistus. Kokiu žiaurumu Petras malšindavo tai šen tai ten įvykusius jam beviešpataujant maištus, — galėtų net Jonas IV pavydėti. Petras, norėdamas greičiau atsipalaiduoti nuo senovės tradicijų, nuo dvasios konservativizmo, perkelia sostinę iš Maskvos į Peterburgą, kurį jis įkūrė, pelkes išgrįsdamas valstiečių bei darbininkų kaulais. Mūsų laikais kultūringasis pasaulis piktinas, kai jauni nesubrendę rusų komunistai viešai dėl idėjos atsižada savo tėvų, jeigu šie nėra komunistai. Petras gi, įsitikinęs, kad jo sūnus neis jo keliu, nes nepritaria jo idėjai, — iškelia jam bylą, ir be teismo sprendimo caraitis nužudomas. O Jonas IV žudė savo sūnų, rodos, beprotybės priepuolio pagautas.

Petras buvo idėjos žmogus. Ne dėl savęs jis dirbo ir piliečius žudė, bet dėl Rusijos. Ir jo idėja Rusijai brangiai atsiėjo. Juo brangiau ji atsiėjo, kad, Petrui mirus, visiškai

neliko žmonių, kurie būtų galėję jo darbą tęsti, jo padarytų aukų derlių išauginti. Petras pasiliko svetimas plačiajai Rusijai ir nesuprantamas. Dar jam gyvam tebesant plačiosios masės pradėjo legendas apie jį kurti.

Seniau rusui caras buvo kažkokia nepasiekiama aukštybė, paskendusi aukse ir Viešpaties palaimos ūkanose. Petras gi nusileido nuo sosto aukštybės į pilkąją minią. Peterburge Vasaros Sode jis pasodina ąžuolynėlį ir puotas rengia, — degtinę bosais neša, a caras piliečius savo rankom vaišina, ir dar neleidžia iš sodo išeiti. Caras su kirviu rankose drauge su darbininkais juodąjį darbą dirba, arba drauge su barzdotais tikinčiaisiais cerkvės chore gieda. Niekas iki tol iš Rusijos valdovų panašiai nedarydavo. Ir dar daugiau. Caras ilgus metus gyveno užsieniuose, grįžo „sueuropėjęs": ir drabužiai jo ne cariški, ir galvoja jis kažkaip bedieviškai. Rūko velnio pasėtąjį taboką, tariant Kliučevskio žodžiais, kaip vokietis, geria degtinę, kaip vežikas, keikiasi ir mušasi, kaip į uostą patekęs jūreivis. Nepaprastas tai buvo rusams caras, neįtikėtinas. Ir šit liaudis pradeda kurti legendą, kad Petras esąs netikras caras, bet apsimetėlis. Fanatiškoji religinė nuotaika šią mintį transformuoja, — caras esąs ne kas kitas, kaip seniai išpranašautasai Antichristas, vos dabar atsikraustęs į rusų žemę.

Šitokių legendų susikūrimo ir išsiplatinimo faktas parodo, kaip Petras su savo darbais buvo izoliuotas, kaip jis toli atsiskyrė nuo rusų tautos masių, — kaip jo reformos pasiliko toli nuo jų tikslo. Petras savo milžinišku pasiryžimu sujaukė Rusijos dirvonus, išplėšė kimsynes, suarė pūdymą, šen ten suspėjo kai ką ir pasėti. Ir jis nieko nepaliko, kas tuos dirvonus toliau dorotų, pabaigtų sėją, pribrandintų vaisių. Paliko jis tik žmonių minias, pasiryžusias išplėštuosius dirvonus vėliai samanomis juo veikiausiai apželdinti.

5. **Petras ir literatūros reikalai.** Petras, iki kaklo paskendęs įvairiausiuose valstybės darbuose, beveik visuose pasieniuose per visą savo viešpatavimą kariaudamas, be paliovos besibastydamas iš vieno Rusijos krašto į kitą ir dažnai lankydamas Vakarų Europą, vistik surasdavo laiko rūpintis ir literatūros reikalais. Žinoma, pats būdamas realus gyvenimo praktikas, jis literatūrą suprasdavo labai savotiškai. Jam

literatūra turėjo būti praktiška, tokia, iš kurios jo piliečiai galėtų naudingų dalykų pasimokyti, arba tokia, kuri betarpiai tarnautų jo reformų reikalams, juos skelbtų ir aiškintų. Galimas dalykas, kad tokiose gyvenimo ir darbo aplinkybėse, kokiose Petrui teko gyventi, kitoks rusų literatūros uždavinių supratimas nebuvo ir galimas. Pagaliau ir pats Petras, besirūpindamas literatūra, ypač vertimais, praktiškosios naudos rėmus peržengdavo, — įsakydavo versti bendrojo lavinimo dalykus, net grožinės literatūros veikalus. Ir čia gal ne tiek svarbu tai, ką pats Petras yra padaręs, bet tai, kad jis pralaužė kelią naujai rusų literatūros raidai.

Petras visų pirma duoda pradžią rūsų perijodinei spaudai. Jo įsakymu 1703 m. pradeda eiti pirmasis rusų laikraštis, vardu „Viedomosti", kuriame caras yra vienas artimiausiųjų bendradarbių. Nevieną to laikraščio numerį Petras pats yra redagavęs ir koregavęs. Kartais laikraštis visiškai apmirdavo, bet Petras rasdavo priemonių jam atgaivinti. Tas Petro laikraštis tiems laikams buvo žymus skatinimo faktorius. Su laikraščio steigimu sutampa ir Petro susirūpinimas teatro reikalais. Jis 1702 m. išrašo iš užsienių skrajojančią vokiečio Kunsto trupę, pastatydina jai Maskvoj „Komedijos rūmus" (Komedijal'naja choromina) — teatrą ir įsako vaidinti. Drauge caras įsako, kad Kunstas ir rusus mokytų vaidybos meno. Spektakliai būdavo du kartu per savaitę. Vaidindavo Kunsto repertuarą, išverstą į rusų kalbą. Be kitko, buvo suvaidinta: komedija apie „Don-Pedrą ir Don-Juaną" (Don Žuaną), apie „Bajazetą ir Tamerlaną", „Scipijus Afrikietis", pagaliau net Moljero „Gydytojas iš prievartos". Tačiau pjesių vertimai buvo labai blogi, vokiečių aktorių rusiškoji kalba — dar blogesnė, taip, kad žiūrovams sunku buvo suprasti tai, kas vyksta scenoje. Tokio teatro darbo vaisiai neatitiko uždavinius, kuriuos Petras jam statė. Petras neteko vilties iš tokio teatro susilaukti naudos ir veikiai liovėsi juo besirūpinęs.

1708 m. Petras išleidžia įsakymą, kad būtų spausdinamos pasaulinio turinio knygos nauju šriftu, vadinamu „graždanskij" bei „graždanka". Naujojo šrifto nustatymo darbe pats Petras labai uoliai dalyvauja, koreguodamas atskirų raidžių formą. Naujasai šriftas išėjo panašesnis į lotyniškąjį, tuo tarpu kai senasis daugiau primindavo graikiškąjį. Palikdamas senąjį

šriftą tik cerkvės reikalams, o pasaulinio turinio knygoms įvesdamas naują šriftą, Petras norėjo rusų literatūrą išvaduoti iš cerkvės globos ir duoti jai europiškesnę formą. Pirma knyga išspausdinta nauju šriftu buvo „Geometrija, slovenski zemlemierije“ — „Geometrija, slaviškai—žemės matavimas“. Tos knygos vertimą taisė pats Petras. Antroji nauju šriftu išleista knyga buvo: „Priklady, kako pišutsia komplimenty raznyje“ — „Pavyzdžiai, kaip rašomi įvairūs komplimentai“. Ir nuo to laiko prasideda energingas rusiškų knygų spausdinimas. Daugiausia Petro įsakymu buvo išversta knygų karo, jureivybės, matematikos ir įvairius technikos reikalus besvarstančių. Drauge su paminėtomis ėmė atsirasti knygų ir kitų sričių, būtent, iš jurisprudencijos, teologijos, mitologijos, politikos, geografijos, istorijos, meno... Petras domisi ne tik knygos pasirodymo faktu, bet jam rūpi net ir knygos išorinė pusė. Pavyzdžiui, gavęs 1709 m. naujuoju šriftu išleistas knygas, jis kritikuoja jų išvaizdą, sakydamas, kad jų spauda, palyginus jas su pereitais metais išleistomis knygomis, bloga, nešvari ir stora; ir jų viršeliai esą labai blogi, nes nugarėlės esančios perdaug siauros, todėl ir knygos raukšlėjas; raides „buki“ („b“) ir „pokoj“ („p“) tuojau reikia pataisyti, nes jos esančios perdaug prastai padarytos ir dar labai storos... Vadinas, Petras ir knygų įryšimo darbe neblogai nusimanė.

Sunkiausias knygų reikale Petro uždavinys — tai vertėjų suradimas. Raštingų žmonių tuomet Rusijoj buvo nedaug, o mokančių svetimas kalbas — dar mažiau. Vertimų darbas koncentravos trijose įstaigose. Visų pirma Maskvos akademija, vykdžiusi caro įsakymus vertimų srity. Petro įsteigtasis sinodas taip pat dažnai turėjo atlikti vertimo darbą, carui įsakius. Pagaliau, anų laikų „užsienių reikalų ministerija“ — „posolskij prikaz“ turėjusi daugiau svetimų kalbų žinovų, gavo gerokai pasidarbuoti, beversdama caro užsakytąsias knygas. Tačiau Petras nesitenkino šių trijų įstaigų vertėjais, — vertėjų jis ieškojo visur, kur tik galėjo. Pavyzdžiui, žymesnieji rusai, važinėjusieji į užsienius mokytis, turėjo ir knygas versti. Į vertimo darbą įkinkydavo Petras ir provincijos žmones, tad knygos buvo verčiamos ir Novgorode, ir Kijeve... Vertėjų jis ieško ir Vakarų slavų tarpe. Pavyzdžiui, jis įsako Rusijos politiniam atstovui Vienoj ieiti į kontaktą su Prahos čekais, jėzuitų

mokyklos mokytojais, ir susiderėti, kad jie rusams reikalingas knygas išverstų iš anglų ar vokiečių kalbos į čekų kalbą, iš kurios jau būsią lengviau išsiversdinti į rusų kalbą. Šitokiu būdu surastieji vertėjai visų Petro reikalų nepatenkina, ir jis rimtai susirūpina paruošti vertėjų specijalistų kadrą. Paskutiniais savo gyvenimo metais Petras išleidžia vertėjų rengimo reikalu įsakymą, pasižymintį giliu reikalo supratimu. Caro išmanymu, reikalinga, kad vertėjas būtų specijalistas to meno, iš kurio srities jis knygą verčia. Šitokiems išmokslintiems vertėjams paruošti reikią tuos, kurie moka kalbų, bet nemoka meno, leisti meno mokytis; tuos, kurie moka meno (specijalistai amatininkai, technikai ir t. t.), bet nemoka kalbų, reikia siųsti kalbų mokytis. Caras savo įsakyme pabrėžia, kad į savo gimtąją kalbą visuomet esti lengviau versti, negu iš gimtosios į svetimąją, išmoktąją. Todėl, esą, būtinai reikalinga, kad rusams knygas verstų patys rusai. Todėl juos ir reikią šiam darbui tinkamai paruošti. Šitokio rimtumo ruošimasis vertimo darbui rusų literatūroj buvo didelė naujovė.

Petras ne tik ieškojo vertėjų ir davinėjo jiems įsakymus, jis uoliai kišosi į vertimo darbą, koreguodamas tekstus tiek turinio, tiek stiliaus atžvilgiu. Caro korektūra yra jau įsakymas. Tuo būdu caras pradeda naują rusų vertimų tradiciją, kurios esmė nesunku suvokti iš išsilikusiųjų Petro pastabų bei įsakymų.

Pavyzdžiui, žymesniems vertėjams 1724 m. buvo užsakyta išversti iš vokiečių kalbos Hochbergo trijų tomų veikalą apie žemės ūkį. Kai Petrui pristatė to veikalo vertimo dalį, jis ją išstudijuoja ir ištaisęs grąžina vertėjams, pridėdamas labai reikšmingą instrukciją tolimesniam darbui. Esą, vokiečiai, norėdami, kad knyga atrodytų storesnė, prikalbą visokių pasakų ir apskritai niekų, kurie skaitytojui tik atimą laiką ir norą toliau skaityti. Tokių netikusių pasakojimų, esą, ir nereikia versti, reikia palikti tik esmę liečiančius dalykus. Kitoj vėl vertimo reikalu instrukcijoj Petras sako, kad verčiant nesą reikalo prisilaikyti originalo kalbos ir tikslumo. Reikią pasistengti tik originalo mintį suprasti ir pasirūpinti ją savais žodžiais kiek galima suprantamiau atpasakoti. Petro išmanymu, verčiamojo originalo savumų nesą reikalo perdaug

paisyti. Tačiau iš šių Petro instrukcijų anaiptol neseka, kad jis būtų leidęs originalo turinį darkyti. Pavyzdžiui, buvo įsakyta išversti Samuilo Puffendorfo „Įvadą į Europos istoriją“. Šio veikalo vienam skyriuj buvo labai nepalankiai atsiliepiama apie Maskvos valstybę. Vertėjas, bijodamas įžeisti maskviečių patrijotizmą, tas nepalankiąsias rusams vietas praleido nevertęs. Petras, pastebėjęs šitokį vertėjo patrijotizmą, energingai jį iškeikė ir įsakė tučtuojau tiksliai išversti praleistąsias vietas. Nes praleidus šias vietas tapo iškraipyta veikalo esmė.

Dar svarbesnės Petro instrukcijos buvo vertimo stiliaus atžvilgiu. Jis nuolat ir įsakmiai reikalavo stiliaus paprastumo ir gyvenimiškosios kalbos. Pavyzdžiui, Petrui paliepus grąžinti vienos geografijos rankraštį, vertėjui buvo įsakyta jį pataisyti. Instrukcijoj šitaip pasakyta: „...isprav' chorošen'ko, ne vysokimi slovami slovenskimi, no prostym russkim jazykom“ — „gerokai pataisyk, ne aukštais slaviškais žodžiais, bet paprasta rusų kalba“.

Petras iš vertimų kalbos vydamas lauk cerkvinės kalbos archajizmus, scholastiškąją pompastiką, reikalaudamas paprastos rusų kalbos, tuo pačiu ir visą literatūrą stūmė arčiau prie gyvenimo. Dabar jau nebe toji knyga laikoma gera, kurioj pro stiliaus archajiškus prašmatnumus minties nesuvaikysi, bet toji, kuri paprastai, aiškiai, suprantamai mintis dėsto. Tuo būdu Petras pradėjo naują rusų literatūros stilių, plačiai atidarydamas vartus originaliai kūrybai.

Antra vėl vertus, Petras, prigaminęs tiek vertimų, labai išplėtė literatūrinių interesų sritį. Skaitytojas knygoj ieško jau kitokių dalykų, negu priešpetrinėj Rusijoj, — jam rūpi jau nebe pamokslai bei moralai, bet menas, mokslas, grožinė literatūra.

Petras išvadavo rusų knygą iš cerkvės jungo, o rašytoją — iš religijos slėgiančios globos. Ir tai buvo didžiausias neginčijamas Petro nuopelnas rusų literatūrai. Jeigu iki Petro rusų knygų srity vyravo religinė bei moralinė tendencija, ir rašytojai buvo daugiausia dvasininkai, tai po Petro rusų literatūra pasidaro pasaulinė, dvasininkai nueina į užpakalines linijas, dominuoja nebe pamokomieji, bet kūrybiniai elementai.

Dar Petro laikais darbuojasi pora žymesnių rašytojų dvasininkų, bet tai jau, tariant, „paskutinieji mogikanai“. Toliau

jau rusų literatūros raidoj dvasininkų reikšmės nebematyti. Ateina nauji pasaulionys rašytojai ir atneša naujas literatūrines formas. Dar Petro laikais pasaulionys rašytojai naudojasi senomis literatūrinėmis formomis, bet jos yra tiek persunktos nauju turiniu, jog ir jas teisėtai galima laikyti paskutiniuoju atsisveikinimu su senove, su priešpetrine Rusija.

Tuo būdu Petro reikšmė rusų literatūrai buvo stačiai milžiniška, nes ji pradėjo naują rusų literatūros srovę bei erą.

2. PETRO GADYNĖS RAŠYTOJAI

1. Stefan Javorskij. a. Gyvenimo bruožai. Stefanas Javorskis — vienas žymiausiųjų Petro gadynės rašytojų ir veikėjų. Pusiau rusų, pusiau lenkų kilmės, išėjęs Vakarų scholastų mokyklą, vėliau Rusijoj užima aukščiausias pravoslavų hierarchijoj vietas ir pasilieka susijęs su katalikų galvojimo būdu. Prieš jo norą Petras jį paskiria aukštu rusų dvasininku, ir jis remia Petro reformas. Paskum caro ir dvasininko keliai išsiskiria, prasideda jųdviejų kova, kurią dvasininkas, skaudžiai pralaimėjęs, miršta apleistas ir išniekintas.

Javorskis gimė lenkiškam Javorovo miestely smulkių bajorų šeimoj. Mokslus ėjo garsioj tais laikais Kijevo kolegijoj. Paskui lankė jėzuitų mokyklas Lvove, Liubline, Vilniuj, Poznanėj. Kadangi ir Kijevo kolegija buvo sutvarkyta jėzuitų mokyklų pavyzdžiu, tai Javorskis buvo tikras jėzuitų auklėtinis, įpratintas katalikiškai galvoti. Mokyklos įtaka jam buvo tiek stipri, jog jis perėjo net į katalikų tikėjimą, iš pravoslavo Simeono tapo kataliku Stanislovu. Tik vėliau, atvykęs į Rusiją, vėl sugrįžo į pravoslaviją ir, įsišventinęs monachu Stefano vardu, mokytojavo Kijevo kolegijoj, o kiek vėliau tapo Pustynno-Nikolskio vienuolyno igumenu. Palyginti per trumpą laikotarpį jis net du kartu keitė savo tikybą. Šis faktas duoda pagrindo spręsti, kiek buvo galima pasitikėti jo įsitikinimais bei būdu.

1700 m. caras Maskvoj laidoja savo mylimą bendradarbį Šeiną. Kaip tik tuo metu buvo atvykęs cerkvės reikalais iš Kijevo į Maskvą Javorskis, ir jis gauna progą pasakyti prie Šeino grabo pamokslą, kuris buvo lemtingas visam Javorskio gyvenimui. Pamokslas Petrui tiek patinka, jog jis nuspren-

džia nebeleisti Javorskiui grįžti į Kijevą. Petrui atrodo, kad Javorskio asmeny jis turės sau gerą talkininką, kuris jam pagelbės sulaužyti Maskvos dvasininkų konservatizmą bei kultūrinį inertiškumą. Petras įsako paskirti Javorskį Riazanės metropolitu. Šitoksai Javorskio paskyrimas Maskvos dvasininkams skambėjo baisiau, negu jų įžeidimas. Jie į Javorskį žiūrėjo ne tik abejingai, bet ir su panieka. Maskvos dvasininkams Javorskio kilmė buvo gana įtartina, — kilęs gi jis iš lenkų miestelio, ir jo tėvų pravoslavijos grynumas buvo jiems labai įtartinas. Toliau, — mokėsi gi jis pas jėzuitus, buvo „nuodėmingas lotyninkas". O tai jau skambėjo beveik kaip herezija. Ir dar daugiau. Anais laikais pereinančiųjų iš katalikybės į pravoslaviją Ukrainoje antrą kartą nebekrikštydavo; todėl ir Javorskis, ten perėjęs į pravoslaviją, pasiliko su katalikišku krikštu. Šitokius pravoslavus maskviečiai tuomet paniekinamai vadindavo „oblivanec" („oblit'" — apipilti, — nuo katalikų krikšto formos). Ir štai šitokios praeities ir būklės asmenį Petras nori skirti metropolitu. Maskvos dvasininkai Petro sumanymą pasitiko balsiai burnodami. Ir patsai Javorskis, matyti, ne perdaug gerai jautėsi, nes vengė priimti paskyrimą. Čia jis geruoju prašosi leisti jį į Kijevą, čia jis paskirtąją išventinimo dieną demonstratyviai išvyksta į Donsko vienuolyną ir atsisako klausyti patrijarcho Adrijano įsakymo, — atsisako atvykti į išventinimo vietą. Maskvos dvasininkai tuojau apskundžia Javorskį Petrui, — mat, kokį nepaklusnų jis nori turėti metropolitą. Tačiau ir Maskvos dvasininkų priešginumą ir Javorskio gudrų atkaklumą Petras sulaužo, — 1700 m. Javorskis jau buvo Riazanės arkivyskupas metropolitas.

Javorskio būklė naujoj vietoj buvo itin opi. Maskvos dvasininkų luomas jam buvo svetimas iš esmės, jis jautė to luomo žmonių nuolatinį šnairavimą. Vieninteliai realią paramą jam galėjo duoti tik Petras su savo šalininkais. Todėl Javorskis aiškiai orijentavosi į Petrą. Jis pamoksluose garbina Petrą, kaip asmenį, jis populiarizuoja ir reklamuoja jo reformas. Petras gi už tokį mielą patarnavimą apipila jį dovanomis. Atrodė, Petro ir Javorskio santarvės bei kooperacijos idilija atsistojo ant labai kietų pagrindų. Tik tie pagrindai tikrenybėje pasirodė esą ne tokie jau realūs. Netrukus Javorskio dvasioj

ima pasireikšti skepticizmo gyslelė Petro atžvilgiu. Pagimdė ją daugelis priežasčių.

Miršta Maskvos patrijarchas. Petras svajoja apie patrijarchato panaikinimą ir tuo tikslu paskiria Javorskį patrijarcho vietininku. Tuo tarpu Javorskis nori, kad patrijarchas Rusijoj ir toliau pasiliktų. Čia daug reiškė ir Javorskio įsitikinimai, ir atsiradusi jame, sąryšy su tokiu skubiu jo hierarchinės karjeros tempu, garbėtroška. Jis trokšta iš vietininko pasidaryti tikru patrijarchu. Maskvos dvasininkai, patrijarchato institucijoje įžiūrinėdami senovės idealų apsaugą, palaiko Javorskio pastangas ginti patrijarchatą, ir šiuo pagrindu vyksta Javorskio susiartinimas su Maskvos dvasininkais. Javorskis jaučiasi nebe vienas. Pamažu jis ima pereidinėti į opoziciją, — savo pamoksluose pradeda pulti Petrą, pradžioj dar labai atsargiai, o juo toliau — juo smarkiau. O kai Petras į karo išlaidų padengimą įtraukė ir cerkvės turtų dalį, Javorskio opozicija pasidarė dar griežtesnė. Dabar jis jau atvirai Petrą peikia, kam jis cerkvę skriaudžia, su žmona negyvena, ištvirkauja, girtuokliauja ir kitaip dar nusideda. Pagaliau Javorskis susiartina su Petro sūnumi, Aleksiejum, paskelbdamas jį vienintele rusų viltimi. O Aleksiejus buvo tuometinių konservatorių idealas, savo tėvo reformų priešininkas.

Šitokie Javorskio darbai Petrui negalėjo patikti, ir jis nutraukia su juo savo santykius. Tačiau Javorskis nenusiramina, žygį prieš Petrą toliau tęsia. Tuo tikslu ištraukia jis iš archyvo heretiko Tveritinovo bylą. Tveritinovas — karštakošis nemokša, iš profesijos — barzdaskutis. Beskusdamas Vokiečių Slabadoj svetimšaliams barzdas, užsikrėtė „laisvamanybe“ ir ėmė karštai skelbti kalvinų pobūdžio idėjas. Dvasininkų vyresnybė jo mokinį, Fomą, taip pat barzdaskutį, pagavus, laikė sukaustytą Čudovo vienuolyne ir demonstratyviai varu vedžiojo į cerkvę atgailauti. Barzdaskutis Foma, pasitaikius progai, ima ir sukapoja šv. Aleksiejaus paveikslą. Iš kalvinuojančios herezijos išauga cerkvinis skandalas. Javorskis imasi bylos sprendimą organizuoti, pasikasdamas po Petro darbo pamatais. Jeigu teismas pasmerks Tveritinovą ir jo mokinius, tai tuo pačiu pasmerks ir Rusijos svetimšalių religiją, tuo pačiu pasmerks ir Petrą, kuris tuos svetimšalius globoja, brangina, palaiko su jais artimiausius santykius. Aišku, kad

dvasininkų teismas anais laikais tokias herezijas tikrai būtų turėjęs pasmerkti. Jeigu Petras norės sušvelninti sprendimą heretikams, o per juos ir sau, jis turės tartis su cerkve ir jai nusileisti. Su tokia mintimi Javorskis ir traukė bylą iš archyvo. Javorskiui, kaip ir visai pravoslavijai, byla turėjo dar gilesnės reikšmės. Javorskis norėjo apginti senąją rusų cerkvės santvarką. Tuomet jau buvo aišku, kad Petras nori cerkvės dalykus paimti savo žinion, — įvesti kolegijalią cerkvės vadovybę, kuri būtų paklusni caro valiai. Šitokios religinių dalykų santvarkos pavyzdį davė Vakarų protestantai. Protestantų kolegijalizmas buvo suprantamas, kaip priešingas pradas tiek pravoslavijai, tiek ir katalikybei. Pasmerkiant protestantizmo apsireiškimus Rusijoj norėta pasmerkti ir visą protestantizmo režimą. Menko avantiūristo Tvertinovo byla buvo tik laukujis prasiveržimas gilesnės pasaulėžvalgų kovos. Javorskiui ji buvo principo dalykas. Jis itin buvo susirūpinęs bylą laimėti, nes nuo jos išsprendimo parėjo ne tik paties Javorskio likimas, bet ir cerkvinės santvarkos ateitis. Todėl bylai Javorskis ruošėsi atsidėjęs. Jai spręsti jis 1714 m. sušaukia cerkvės soborą — suvažiavimą, kuris heretikus, žinoma, pasmerkia. Tuo sprendimu susirūpina svetimšaliai, nes juo buvo pasmerkta ir jų tikyba. Bijodami persekiojimų, svetimšaliai pasiskundžia Petrui. O patsai Tveritinovas bėga į Peterburgą teisybės ieškoti. Byla atsiduria neseniai įsteigtam senate, kuris heretikus ima ir išteisina. O Tveritinovas tenai dar pačiam Javorskiui iškelia bylą, — esą, Javorskis patsai hereziją platinąs. Mat, Černigovo arkivyskupas Joanas, išvertęs liuterono Herhardo veikalą „Meditationes Sacrae“, dedikavo jį Javorskiui, o šis jį dalijo savo pažįstamiesiems. Tad Tveritinovas ir tikina, kad Javorskis liuteronų hereziją platinąs. Javorskis aiškina, kad jis tą knygą dalijęs jos neskaitęs, bet tuo pačiu bylos pralaimėjimo efektą dar labiau pabrėžė.

Javorskio autoritetas susvyruoja. Jis, matydamas, Petro nenugalėsiąs, nori su juo taikytis, bet šis jau pasilieka nebesukalbamas. Petras Javorskio pasiaiškinimo nepriima, į jo graudžiai atgailaujančius laiškus nieko neatsakinėja. Prieš Javorskio norą išleidžiamas įstatymas cerkvės ir dvasininkų reikalams tvarkyti, panaikinąs patrijarchatą ir įsteigiąs sino-

dą, — Javorskis yra priverstas jame pirmininkauti. Caro įsakymu jis yra priverstas persikelti gyventi į nemielą jam Peterburgą. Į sinodą gi paskirti nariai — caro šalininkai, Javorskio idėjiniai priešininkai, ir jis jų nutarimus turi savo autoritetu pridengti prieš reakcinę dvasininkiją.

Kaip sakyta, Javorskis buvo susiartinęs su caraičiu Aleksiejum, per kurį konservatorių srovė tikėjosi sugrąžinti senovę. Aleksiejus jiems buvo viltis, paguoda, atrama. Bet Petras iškelia sūnui bylą, prasideda tardymas. Petras su savo padėjėjais kvočia sūnų taip energingai, kad Aleksiejus, net teismo sprendimo nesulaukęs, sunkiose kančiose miršta. Kvota buvo tolygi nužudymui. Ir štai Javorskis yra priverstas savo idėjos draugo laidotuvėse dalyvauti kaip valdžios atstovas, — Petro pertvarkytosios cerkvės galva. Nesunku įsivaizduoti, koks skausmas bei apmaudas Javorskiui teko pergyventi.

Šitie skaudūs nepasisekimai labai sunkiai prislėgė Javorskį. Į gyvenimo pabaigą jis pasidaro melancholikas ir pesimistas. Nebesitikėdamas savo darbo sėkmingumu rusų herarchijos viršūnėj, jis svajoja pasistatyti sau kitokį paminklą. Tuo tikslu jis įsteigia Niežine vienuolyną, vadinamą „Bogorodičnyj Nazaret“, aprūpina jį lėšomis, testamente užrašo jam visus savo turtus ir biblioteką. Javorskio mintimi, šis vienuolynas turėjo būti rusų pamokslininkų židinys, pamokslų menu aprūpinąs visą Rusiją. Bet ir iš šito jo sumanymo nieko gero neišėjo. Dar jam gyvam tebesant monachai gausiausias lėšas suvartodavo pokyliams ir lėbavimui, o jam mirus — nė vienas testamento punktas nebuvo įvykdytas. Mirė Javorskis 1723 metais.

Javorskio gyvenimas yra reikšminga iliustracija iš Petro gadynės kultūrinio gyvenimo aplinkybių, nušviečianti ir Petro reformų eigą.

b. J a v o r s k i o k ū r y b a. Nėra abejonės, kad Javorskis buvo vienas pačių talentingiausiųjų Petro gadynės rašytojų. Tik nevykusiai, gal net kiek dramatiškai susidėjęs jo gyvenimas neleido jam literatūrinio talento savarankiai išrutulioti. Veikalų formos atžvilgiu jis buvo senosios kartos — priešpetrinės Rusijos rašytojas, bet į seną formą jis sugebėjo

įterpti naują turinį. Jo raštus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: pamokslų ir polemikos bei publicistikos grupę.

Javorskio pamokslinių veikalų formą ištisai apsprendžia jo išeitoji mokykla. Jo pamokslai savo forma buvo senoviškai scholastiški, jėzuitų mokyklos sutransformuoti. Savo pamokslų teoriją jis išdėstė lotyniškai parašytame retorikos vadovėly (rusiškas jo vertimas vadinasi: „Ruka ritoričeskaja, piatiju čast'mi ili piatiju persty ukrieplennaja", — „Retoriškoji ranka, penkiomis dalimis arba penkiais pirštais sustiprintoji"). Javorskio teorija esmėj yra garsaus kijeviečių pamokslininko, Joannikijo Goliatovskio, teorijos išplėtimas. Goliatovskis mokė, kad pamokslas turi būti sudarytas iš keturių dalių (propozicija, ekzordijumas, naracija ir konkliuzija). Javorskis prikergia dar ir penktąją dalį. Goliatovskis patardavo pamokslininkui pirmiausia pasirinkti pamokslui temą iš Šventojo Rašto, — lygiai taip pat stengiasi daryti ir Javorskis. Goliatovskis savo pamokslams medžiagą imdavo iš įvairiausių šaltinių — istorijos, astrologijos bei astronomijos, gamtos mokslų, mitologijos, agijografijos, pravoslavų ir katalikų mokslininkų raštų ir t. t. Ne mažiau įvairūs ir Javorskio pamokslų šaltiniai. Goliatovskis patardavo pamokslininkams, jeigu jie nori sudominti klausytojus, pradėti aiškinti kokį nors vardą, sakysime, „Christoforas" — reiškia „Kristų nešiojąs", „Vladimiras" — „pasaulį valdąs". Beaiškinant tokį vardą, esą, galima visas pamokslas sudaryti. Ir Javorskis vardų aiškinimo srity buvo tikras specijalistas. Sakysime, jam teko sustatyti pamokslus 1705 ir 1706 Naujiesiems Metams. Slavų senuose raštuose skaičiai buvo ženklinami atitinkamomis raidėmis, turėjusiomis atskirus pavadinimus. Štai 1705 metai; skaičius penki buvo žymimas raide „d", vadinama „dobro", 1706 m. skaičius 6 — raide „e" — „jest'". Tat Javorskis iš pavadinimų „dobro" ir „jest'" sugeba iškombinuoti ištisus pamokslus. Arba, apskaičiuodamas raides žodžiuose „Iisus' ir „Marija", jis moka išpranašauti laimingą ateitį. Arba, sakysime, Javorskiui tenka pasakyti pamokslą — išgarbinti Petras už Šlisselburgo tvirtovės paėmimą. Seniau Šlisselburgas buvo vadinamas Noteborgu, rusiškai Oriešek (riešutėlis). Ir čia Javorskis, beaiškindamas tvirtovės pavadinimo prasmę, sugeba išaiškinti Petro nuopelnų didybę.

Šie pavyzdžiai rodo, kad Javorskio pamokslai buvo perdėm scholastiški, formalūs, perdėm kombinuoti ir abstraktūs. Būdamas ištikimas savo mokyklai, Javorskis didelio dėmesio kreipė į pamokslų pagražinamąją medžiagą. Sakysime, jis labai mėgsta palyginimus, bet ir jie tokie pat sausi bei formalūs. Pavyzdžiui, Šventą Dvasią jis lygina su skėčiu, žmones su žuvimis, ir pn. Tiek pat formalūs ir jo ekskursai į mitologiją bei istoriją. Pavyzdžiui, jis pasakoja apie žuvis, mintančias rasa, apie pelę, griaužiančią pjuklą, apie žmogaus plaukų spalvos įvairumo priežastį, ir t. t.

Jei savo forma Javorskio pamokslai tebėra paskendę formalioj scholastikoj, tai turinio atžvilgiu jis sugeba duoti savo pamokslams ir naujų elementų. Daugely jo pamokslų pamokomasai religinis elementas nueina į antraeilę padėtį, o pirmąją vietą užima visuomenės bei valstybės interesai. Tai ypač žymu pirmajam jo santykiavimo su Petru laikotarpy. Šiuo metu jis negali atsidžiaugti savo geradariu, bevaizduodamas sunkų Petro gyvenimą, jo pasiaukojimą valstybei, jo paprastumą šiokiadienėj būklėj, jo „demokratiškumą“ santykiuose su savo valdiniais. Džiaugiasi jis ir Petro kariškais sugebėjimais bei laimėjimais, Peterburgo įkūrimu, Rusijos išgarsinimu. Daugybę progų jis sugebėjo rasti carui išgarbinti. Antrajam santykiavimo su Petru laikotarpy jo pamoksluose pasigirsta daugiau moralizuojančių elementų. Bet ir juos pagimdo pamokslininko santykiavimas su Petro žygiais. Jis smerkia Petrą už nemoralumą bei bedievybę, vadinas, ir čia moralizavimo pagrindą sudaro realaus gyvenimo įvykiai. Tuo būdu Javorskio pamokslai nekartą pasidaro gyvenimo atovaizdžiais, gal net žanriniais paveikslėliais. Tiesa, jo stebėjimų sritis pasilieka siaura, jo žanras — monotoniškai palšas, bet vis dėlto Javorskis yra gyvenimo vaizduotojas. Nekartą gi tas gyvenimo vaizdavimas yra tiek sukauptas, jog pamokslas virsta rūsčiai smerkiančiąja satyra.

Iš publicistinės formos Javorskio veikalų žymiausias yra traktatas vardu „Kamen' viery“ — „Tikėjimo akmuo“. Čia jis stengiasi išdėstyti savo įsitikinimus, apginti senovę ir tradicijas, drauge ir Petro „bedieviškus“ darbus pasmerkti. Tiesioginis šiam veikalui akstinas — tai aukščiau minėtoji Tveritinovo byla, sukėlusi Rusijoj daugybę kalbų apie protestantizmą.

Javorskis ir stengiasi iškritikuoti protestantų tikybą, o per ją — Rusijos protestantų globėją — Petrą.

Šiuo darbu pasiekti kokio nors konkretesnio tikslo Javorskiui buvo sunku. Ir darbas buvo neoriginalus. Tais laikais katalikų, ypač jėzuitų priešprotestantiškoji literatūra Vakaruose buvo jau plačiai išbujojusi. Javorskis ir ima iš jos katalikiškus argumentus. Tos skolintosios medžiagos tiek daug, jog pro ją sunku buvo beįstebėti daviniai, liečią rusų tikrovę. Javorskio priešininkai netruko jo argumentacijos katalikiškumą iššifruoti ir ėmė jį pajuokti bei ginčytis su juo, o realistinis elementas taip ir paskendo scholastikos tvane. Tuo būdu ir publicistikoje Javorskiui nepavyko sudaryti patvaresnės opozicinės opinijos prieš Petro žygį.

Javorskis paskutinis senosios priešpetrinės Rusijos dvasios atstovas rusų literatūroje. Jo neramus gyvenimas, jo raštų literatūrinis likimas vaizdžiai parodo, kad senoji Rusija jau pabaigė savo dienas, kad dideliame sumišime ir triukšme per skausmus, liūdesį ir džiaugsmą atžengia naujas nežinomas gyvenimas. Ir seni veikėjai turi užleisti vietą naujiesiems.

2. Feofan Prokopovič. G y v e n i m o b r u o ž a i. Feofanas Prokopovičius savo kilme, išeituoju mokslu, iškilimo į visuomenės vadovaujamus sluoksnius ir būdu ne tik priminė S. Javorskį, bet buvo jam net giminingas. Tik asmens temperamentas ir pasaulėžiūra šiuos dvasios giminaičius iš natūralių sąjungininkų pavertė atkakliais idėjiniais priešininkais.

Feofanas Prokopovičius gimė 1681 m. turtingoj Kijevo pirklių šeimoj ir veikiai liko našlaičiu. Priglaudė jį jo dėdė, Kijevo kolegijos rektorius, garsus tų laikų mokslininkas, Feofanas Prokopovičius, kurio vardu pasivadino ilgainiui ir sūnėnas, įsišvęsdamas vienuoliu. Išklausęs Kijevo kolegijos kursą, būsimasai Petro talkininkas mokėsi Lenkijos ir Lietuvos mokyklose, perėjo į unijotų tikybą ir įstojo į bazilijonų vienuolyną Lietuvoj. Vėliau jis mokosi Romoj, lanko mokslo įstaigas ir kituose Italijos, Šveicarijos ir Austrijos miestuose. Pagaliau, sugrįžęs į Kijevą, jis antrą kartą įsišventina, — pravoslavų vienuoliu tampa. Sugrįžo jau pasižymėjusiu mokslininku ir veikiai (1704 m.) buvo pakviestas į Kijevo kolegiją „pijitikos“ mokyti. Kolegijos mokytojų tarpe jis veikiai išsiskyrė savo mokslingumu, todėl ir toliau kįla jis sparčiai.

Netrukus jam pavedama dėstyti retorika, filosofija, teologija, ir pagaliau jis tampa kolegijos rektorium. Lemtinga Prokopovičiaus gyvenimo valanda, nulėmusi jo ateitį, tai susitikimas su Petru.

Pirmas jųdviejų susitikimas įvyko 1706 m., kai caras atvyko į Kijevą. Petro garbei Prokopovičius pasako cerkvėj pamokslą, trumpai, suglaustai ir aiškiai apibrėždamas Petro nuopelnus Rusijos atžvilgiu. Carui Prokopovičiaus prakalba labai patiko, bet jis tuo tarpu konkrečių išvadų iš jos dar nedaro. 1709, 1711 ir 1712 m. Prokopovičius turėjo progos pasakyti Petro garbei pamokslus, kurie vėl carui padaro labai teigiamo įspūdžio. Matyti, tik liūdnas caro patyrimas dėl skubotų išvadų santykiuose su Javorskiu ir šiuos kartus sulaiko carą nuo artimesnio su Prokopovičium bendradarbiavimo. Tik vėliau, 1715 m. caras, arčiau susipažinęs su Prokopovičiaus įsitikinimais ir darbo metodais, kviečia jį į Peterburgą.

Į Peterburgą Prokopovičius atvyko 1716 m., ir tuomet prasidėjo naujas antrasai jo veiklos laikotarpis, nusitęsęs iki Petro mirties.

Vos Prokopovičius spėjo atvykti į Peterburgą, ir tučtuojau jis pasireiškė, kaip publicistas ir pamokslininkas: pasakė pamokslą Petro sūnaus gimimo metinėms sukaktuvėms išgarbinti. Šiame pamoksle jis pabrėžė savo palankumą Petro reformoms, pasmerkė jų priešininkus ir iškėlė dar vieną itin carui malonią mintį: caro valdžia turinti aprėpti Rusijoj ne tik pasaulionių, bet ir dvasininkų gyvenimą. Tik tuo metu, kai Prokopovičius šį pamokslą sakė, Petras buvo užsieniuose, iš kur jis grįžo tik 1717 m. pabaigoj. Caro sugrįžimui pagerbti Prokopovičius pagamino net tris pamokslus. Vienas jų buvo pagamintas caro sūnaus vardu, antras caro dukterų, o trečias —rusų liaudies, rusų tautos vardu.

Rusų dvasininkija su Javorskiu priešaky ima rodyti didelio nepasitenkinimo šiais ir tolimesniais Prokopovičiaus pamokslais, ir ši aplinkybė verčia pamokslininką dar energingiau ieškoti pagalbos pas carą. Tuo tarpu miršta Pskovo metropolitas Josifas, ir caras siūlo į jo vietą Prokopovičių, o Javorskis, kaip pravoslavų cerkvės galva, protestuoja prieš šitokį caro sumanymą. Esą, ieromonachas Prokopovičius „apsikrėtęs kalvinų herezija“ ir todėl negalįs būti pravoslavų vyskupu. Tačiau ca-

ras, nekreipdamas dėmesio į Javorskio protestą, privertė Prokopovičių įšventinti Pskovo vyskupu dar 1718 m. Šitoksai Petro žygis sukiršino reakcinę dvasininkiją, kuri ėmė ir Prokopovičiaus taip neapkęsti, kaip ji neapkentė Petro. Antra vertus, tas pats caro žygis padarė Petrą ir Prokopovičių artimiausiais sąjungininkais. Ši sąjunga netrunka visiškai konkrečiai pasireikšti.

Kaip sakyta, buvo įsteigtas sinodas vietoj patrijarchato cerkvės reikalams tvarkyti. Sinodo prezidentu buvo paskirtas Stefanas Javorskis, pirmuoju viceprezidentu — Novgorodo arkivyskupas Feodosijus, silpnas žmogus, jokios įtakos neturėjęs. Antruoju gi viceprezidentu buvo paskirtas Prokopovičius. Tuo būdu Prokopovičiaus rankose atsidūrė visi svarbesnieji cerkvinės administracijos dalykai. Kadangi Prokopovičių rėmė tuomet Rusijoj visagalintis caras, tai Prokopovičius pasidarė faktinu rusų cerkvės reikalų sprendėju.

1725 m. miršta Petras, ir Prokopovičiaus padėtis ima keistis. Tiesa, Ekaterina I Prokopovičių dar remia, net paaukština: dar 1725 m. ji perkelia jį į Novgorodą ir padaro arkivyskupu. Prokopovičius užima sinode pirmojo viceprezidento vietą ir jaučiasi dar patvaresniu cerkvės dalykų šeimininku. Tačiau Rusijos valdovai ima labai greitai keistis, dėl caro sosto kįla atkakli partijų kova ir klastingos intrigos, sostas patenka kartais į labai nepalankias Petro tradicijoms rankas. Ir Prokopovičiui, norinčiam išsilaikyti savo padėty, teko labai energingai suktis bei laviruoti. Šitokia būklė tęsėsi iki pat Prokopovičiaus mirties, apėmusi trečiąjį jo veiklos laikotarpį (1725—1736 m.). Čia jam teko jau daugiau senąsias pozicijas ir senuosius darbus ginti bei prieš kitus intriguoti, negu apie naujus žygius galvoti. Mirė jis 1736 m.

Prokopovičiaus raštai: a) *Pamokslai.* Viena svarbiausiųjų Prokopovičiaus kūrybos formų — pamokslai. Dar būdamas Kijevo kolegijoj retorikos mokytoju, jis parašė lotynų kalba retorikos vadovėlį, saviškai išdėstydamas pamokslo teoriją. Tas jo veikalas turėjo daugiau polemikos, negu teorijos. Jis tame veikale aštriu polemikos tonu kritikuoja tuomet vyravusią, anot jo, jėzuitų mokyklos pamokslo formą, ir pro kritiką prasunkia savo teorijos nuostatus. Jis skelbia, kad jėzuitai veidmainiai ir nemokšos. Jis juos stačiai vadina „Epi-

kuro bandos kiaulėmis“. Tad ir „kiaulių“ pamokslas negali padoriau atrodyti. Didžiausioji jėzuitų pamokslų yda esanti jų stiliaus kurjoziškumas. O tokiu kurjoziškumu jis vadina pamokslininko pastangas nustebinti klausytoją kuo nors nelauktu bei nepaprastu, tiekti formalius bei kazuistikos klausimus ir į juos tuo pačiu būdu atsakinėti. Čia Prokopovičius pakartojo Vakarų humanistų priekaištus išsilikusiems viduramžio scholastininkams. Katalikų pamokslininkai, esą, vartoją kurjozišką stilių todėl, kad jie per maža tesą susipažinę su Šv. Raštu ir su bažnyčios tėvų veikalais. Jis reikalauja, kad pamokslininkai gerai žinotų ir visą kalbamą literatūrą, ir savo tėvynės praeities garsius bei taurius žygius. Taip griežtai ir drastiškai pasmerkęs seną stiliaus puošnumą, charakteringą gal ne tiek jėzuitų, kiek Bizantijos scholastininkų mokyklai, Prokopovičius reikalauja iš pamokslų stiliaus paprastumo. Į pamokslo teorijos temą jis sugrįžta dar kartą, jau būdamas pajėgus Petro sąjungininkas, savo garsiam veikale „Duchovnyj Reglament“. Tam veikale jis satyriškai vaizduoja, tiksliau, kritikuoja pačių rusų pamokslininkus, ar kaip jau Prokopovičiaus amžininkai nurodinėjo, pajuokia Javorskio pamokslininkų srovę. Rusijoj, anot Prokopovičiaus, esą tokių pamokslininkų, kurie per pamokslus iš pykčio kieno nors garbę šmeižią, žinoma, neminėdami vardo, bet darydami perdaug aiškių aliuzijų. Tokie pamokslininkai, savo antakius rauką, pečius trauką ir patys savo išmintimi stebįsi. Nereikią, kad pamokslininkas per pamokslą svyruotų, tarytum jis laivu irtųsi. Nereikią rankoms taukšėti, šonus ramstyti, šokinėti, juoktis, nereikią ir raudoti...

Savo pamoksluose Prokopovičius yra ne tiek religijos mokytojas, kiek pasaulionis oratorius, publicistas, ir satyrikas. Jo pamokslų temos labai įvairios, dažniausiai vis iš gyvenimo pasemtos, konkrečios. Viena svarbesniųjų temų — tai valdančiųjų asmenų garbinimas įvairiausiomis progomis. Iš tų pamokslų aiškėja ypatingas Prokopovičiaus gabumas prisitaikyti, pataikauti, gal net ir paveidmainiauti. Sakysime, kai Prokopovičius garbina Petrą ir jo žygius, dar galima tikėti jo nuoširdumu. Petras savo darbais iš tikrųjų galėjo žavėti pamokslininką. Bet štai tokia imperatrica, kaip Anna Joannovna, gudrų Prokopovičių savo darbais negi galėjo nustebinti. Ir vistik jis savo pamoksluose garbina ją, meilinasi jai, pataikau-

ja. Arba vėl, kol Menšikovas Rusijoj buvo galingas, Prokopovičius, užmiršdamas to kyšininko nedorybes, garbina jį ir giria; kai vėliau Menšikovas tampa išsiųstas į Sibirą, pamokslininkas piktai ir nevertingai jį pajuokia, tuo būdu tikėdamasis įsigyti valdančiųjų sferų simpatijos. Antra Prokopovičiaus pamokslų mylima tema — tai Petro reformų populiarinimas bei polemikos kova su reformų priešininkais. Čia pamokslininkas pasireiškia, kaip plataus akiračio humanistas, tiesos ir šviesos skelbėjas, nepailstamas kovotojas su obskurantizmu. Šiuose pamoksluose jam tekdavo betarpiai liesti gyvenimo reikalai, kuriuos jis sugebėdavo vaizduoti su dideliu literatūriniu temperamentu, aštriu sarkazmu ir nuodinga ironija.

b) *Dramaturgija.* Būdamas Kijeve „pijitikos“ mokytoju, Prokopovičius pagamino poetikos vadovėlį „De arte poetica“, kuriame išdėstė savo pažiūras į poeziją. Ypatingo originalaus galvojimo jis čia nepareiškė, — sekė daugiau jėzuitų poezijos teoretikų pavyzdžiu. Kai kurios jo veikale nagrinėjamos mintys vistik tenka pabrėžti. Iš vienos pusės jis yra linkęs į personažų realizmą ir kalbos paprastumą, pavyzdžiui, rekomenduodamas nekimšti į poeziją perdaug simbolių ir alegorijų. Iš kitos pusės jis yra linkęs ir į pseudoklasikų teoriją, pavyzdžiui, reikalaudamas, kad carai scenoje būtų tik valdovai, kad jie neturėtų paprastiems žmonėms įgimtų bruožų. Sakysime, jis labai piktinasi, kad kai kurių dramaturgų veikaluose „carai scenoje įsakinėdami, niekus kalba“, „verkia, kaip moterys“, „pyksta, kaip vaikai“, „šnekučiuoja, kaip fabrikų meisteriai bei kaip mužikai smuklėse“. Valdovams toks tonas nederąs, valdovas visur turįs būti valdovas. Jis protestuoja prieš krikščionių rašytojų papratimą personažų dorovinius savumus ženklinti pagoniškų dievų vardais (išmintis — Palada, skaistybė — Dijana, ir t. t.). Geriausiuoju atveju šitokie vardai galėtų būti pavartoti tik metonimine tvarka. Krikščioniui rašytojui geriau pritiktų minėti Dievą, angelus, šventuosius, ir t. t. Įdomiausias jo nurodymas — tai kaip naujos gadynės rašytojas turėtų santykiauti su antikos rašytojais. Jis pataria betarpiai susipažinti su antikos klasikais ir lavinti savo stilių pasekant kuriuo nors tų rašytojų. Tik tuo būdu tegalimą suvokti jų stilių.

Kaip dramaturgas Prokopovičius pagarsėjo savo tragikomedija „Vladimir, slavianorossijskich stran kniaz' i povelitel'". Tragikomedija, susidedanti iš penkių veiksmų, vaizduoja, kaip Kijevo kniazius Vladimiras rūpinasi įvesti Rusijoj krikščionybę. Krikščionybės skelbėjas yra graikų filosofas, nurodąs kniaziui naujo tikėjimo skaistybę. Prieš tą filosofą mobilizuoja savo jėgas senojo stabmeldžių tikėjimo atstovai, žyniai: Žerivolas, Kurojadas ir Pijaras. Graikų filosofas, žinoma, juos nugali. Vladimiro kariuomenės vadas sudaužo stabmeldžių stabus. Pjesėj dalyvauja dar įvairios alegorinės figūros, vaizduojančios vykstančią Vladimiro dvasioj kovą. Pjesė baigiasi apaštalo Andriaus angelų choru, garbinančiu Vladimiro žygį ir pravoslavų gyvuosius vadovus Rusijoj.

Toji tragikomedija savo metu buvo sukėlusi didelio susidomėjimo. Vieni manė, kad ji esanti pagrįsta aliuzijomis į tų laikų rusų tikrovę. Vladimiras, kovojąs su rusų stabmeldiška senovę, esąs ne kas kitas, kaip Petras I, pradėjęs Rusijoj naują gyvenimą. Tuo būdu Prokopovičius Vladimiro pavidalu norėjęs išgarbinti Petrą. Kiti vėl tikino, kad dramaturgas, vaizduodamas stabmeldžių žynius, turėjęs galvoj tų laikų rusų dvasininkus; Prokopovičiaus kolega iš Kijevo kolegijos, Markelas Rodiševskis, skunde prieš dramaturgą stačiai sako, kad autorius pravoslavų archiriejus vadina žiniais ir fariziejais, o rusų šventikus — žerivolais ir veidmainiais. Galimas dalykas, kad Žerivolo asmeny ir buvo sukaupti rusų aukštosios konservatyvios dvasininkijos bruožai (pav., smaguriavimas, veidmainiškumas, išdidumas, obskurantizmas), o Kurojado ir Pijaro asmenyse — paliesti žemesniosios dvasininkijos bruožai (girtuoklybė, godumas, ir t. t.). Galimas dalykas, kad tiek vienas, tiek ir antras tragikomedijos interpretavimas turi tam tikro pagrindo. Bent Petro reformų šalininkai pjesę priėmė teigiamai, o konservatyvi dvasininkija buvo ja smarkiai nepatenkinta. Tokios ar kitokios reminescencijos į rusų tikrovę negalėtų būti nuginčytos. O čia padidėjo pjesės įdomumas ir literatūros istorikui. Šiaip ar taip, bet Prokopovičius palaužė mokyklinės dramos tradiciją. Vietoj tradicinio siužeto Senojo ar Naujojo Įstatymo temomis Prokopovičius davė originalų siužetą, pagrįstą rusų tikrove. Nors pjesės kompozicija ir pasiliko tipiškai „mokyklinė", tačiau ji yra atgaivinta gyvenimo bruožais.

Ir čia yra didelis Prokopovičiaus literatūrinis nuopelnas. Tradicijų tvirtovės siena jau pralaužta, pro prasivėrusią kiaurymę pradeda skverbtis į rusų literatūrą nauji vėjai.

c) *„Duchovnyj reglament“*. Tai kapitalinis Prokopovičiaus veikalas, apimąs visą autoriaus erudiciją ir literatūrinį talentą. Pagal savo uždavinį šis veikalas turėtų būti daugiau juridinis, — jis siekė teisiškai pagrįsti rusų cerkvės būklę, kai vietoje patrijarchato buvo įsteigtas sinodas. Tačiau veikale yra paliestos įvairios rusų gyvenimo sritys, duota daug žanrinių paveikslų, ir tuo būdu veikalas darosi įdomus ir literatūros istorikui.

Pirmojoj veikalo daly dėstoma, kodėl Rusijoj vietoj patrijarchato turėjo būti įsteigtas sinodas; antrojoj daly išdėstoma, kokie dalykai turi būti sinodo sprendžiami; trečiojoj — sinodo narių pareigos, kvalifikacijos ir kompentencija. Tame veikale Prokopovičius išdėstė visą savo išmintį, pasemtą iš Vakarų protestantų galvojimo. Cerkvės priešaky pastatyta protestantų santvarkos kolegija, paklusni carui. Realizuotas, tarytum, senasai dėsnis: *cuius regio, eius religio.* Cerkvė nebeteko savo tradicinės reikšmės rusų gyvenime. Iš nepriklausomos sielų vadovės ji pasidarė oficijalia beveik valdiška įstaiga, administruojančia sielų reikalus. Čia tai ir buvo paliesta esmingiausioji rusų gyvenimo sritis, pasakytume, rusų dvasios struktūra. Ji liko perskelta ant Vakarų protestantizmo priekalo.

Kadangi tas veikalas buvo parašytas pateisinti vienai svarbiausiųjų Petro reformų, tai savaime suprantama, kad jame neigiamai turi būti atsiliepta apie priešreforminę būklę. Iš tikrųjų, toji būklė yra rūsčiai, kartais net skaudžiai ironiškai kritikuojama. Pavyzdžiui, skaudžiai autorius bara rusų įpratimą dykaduoniauti bei maitintis išmaldomis, peikia rusų prietaringumą, obskurantizmą, ir t. t. Šiems ir daugybei kitų reiškinių pašalinti jis temato vienintelę priemonę — organizuoti švietimo darbą. Ir tas darbas turėtų vykti trejopu būdu — per pamokslus, per populiarią literatūrą ir per mokyklas. Drauge jis nurodinėja, kas šioj srity yra negerai daroma ir kaip turėtų būti daroma. Čia tai jis ir duoda rusų buities žanrinius paveikslus. Tie paveikslai — stiprūs, raiškūs, sultingi, net kartais gal meniški.

d) *Kiti raštai.* Prokopovičius labai produktingas rašytojas, palikęs daugybę ir smulkesnių raštų. Polemizuoja jis su Javorskiu ir su reakcininkais politikos bei teologijos klausimais, rašo katechizmus, jaunuomenės pasiskaitymus, įvairius istorinius dalykus. Ypač gausūs jo raštai iš trečiojo jo veiklos laikotarpio, kai jis rūpinosi savo pozicijas atlaikyti. Tie raštai daugiausia smulkūs, — tai visokie pasiteisinimai, paaiškinimai, susirašinėjimai, atsirašinėjimai, ir t. t. Rašo jis rusiškai, lenkiškai, lotyniškai, rašo proza ir eilėmis. Tiesa, eilių nedaug jis parašė, ir kokybė jų ne peraukšta, bet tuomet gi ir tokie laikai buvo, — visur teko pirmieji ledai laužti. Reikia pabrėžti dar, kad Prokopovičius turėjo teigiamos įtakos ir pirmajam rusų rašytojui platesniojo masto, — Kantemirui, šį pastarąjį padrąsindamas ir įkvėpdamas.

Prokopovičius iš viso buvo labai reikšmingas Petro gadynės dvasios reiškėjas. Kaip asmuo Prokopovičius maža tesimpatiškas: jis talentingas intrigantas su neaprėžta savimyla, žiaurus ir pataikūnas, nesivaržąs priemonėmis save apginti, caro autokratijos apaštalas ir apologetas, protestantiškas grynosios pravoslavijos atstovas, bizantiškai nekenčiąs jėzuitų ir bendrai katalikų. Ir drauge visapusiai gamtos apdovanotas asmuo, mokslininkas ir rašytojas, humanistas ir reformatorius, kultūrininkas ir švietėjas. Ir drauge paskutinis dvasininkas, kurį tenka minėti rusų literatūros istorijoj. Toliau jau eina rašytojai pasaulionys.

3. Ivan Posoškov ir Vasilij Tatiščev. Ivanas Posoškovas ir Vasilijus Tatiščevas — ne mažiau įdomi rašytojų pora, negu Stefanas Javorskis ir Feofanas Prokopovičius. Posoškovas — valstietis savamokslis, savo mitrumu ir talentu sugebėjęs prasiminti kelią į visuomenės paviršių, suvaidinęs žymų vaidmenį rusų visuomeninės minties istorijoj ir palikęs gilių pėdsakų rusų literatūroj.

Tatiščevas — senos rusų bojarinų giminės atstovas, veikiai atsidūręs rusų apsišvietusios visuomenės pirmose eilėse, vienas šviesiausiųjų žmonių toj gadynėj. Jo kilmė, jo padėtis, jo gyvenimo eiga — visa tai taip skirtinga nuo Posoškovo. Tuo tarpu abu jie yra tokie tipiški Petro gadynės pasaulionių atstovai, ir savo psichine konstrukcija, net iš dalies savo pasaulėžiūra tokie giminingi, pasakytume, rašytojai.

Ivanas Posoškovas (1653—1726) pragyveno sudėtingą ir pilną nuotykių amžių. Gimęs Maskvos apylinkėse (Selo Pokrovskoje) valstiečių šeimoj, jokio sistematiško mokslo nėjęs, tik pats savarankiai kiek išprusęs, jau apie 1692 m. pasireiškia, kaip nepriklausomas verslininkas, — pristatinėja „vyną" į „valstybines pilstytuves" (fabrikus). Besirūpindamas verslu, Posoškovas išvažinėja Rusiją skersai ir išilgai. Gyvenimo pažinimas — tai tikroji jo mokykla. Pasemtąjį iš gyvenimo patyrimą jis sutvarko savo sąmonėj ir, juo pasiremdamas, nustato bendresnius gyvenimo dėsnius. Sakysime, vienoj savo kelionių po Rusiją jis suranda sieros šaltinius. Petro laikais siera buvo labai reikalinga Rusijai, — būtent, parakui gaminti. Rusai sierą pirkdavo iš užsienių už didelius pinigus. Posoškovas rastuosius sieros šaltinius perduoda valstybei, jai tuo ypatingai pasitarnaudamas. Posoškovas verčiasi tiek privačia inicijatyva, tiek valstybine tarnyba. Jis eina atsakingas pareigas vaistų dirbykloje, „vyno" (degtinės) fabrike, pinigų liejykloj... Posoškovas paliko daugybę raštų, palietęs juose įvairiausias gyvenimo reikalų sritis. Pats žymiausias Posoškovo veikalas yra „Kniga o skudosti i bogatstvie" — „Knyga apie skurdą ir turtingumą". Tai yra paskutinis jo veikalas; čia sukaupta visa Posoškovo ilgamečio patyrimo išmintis, išdėstyta jo visuomeniškųjų įsitikinimų esmė.

Knyga susideda iš devynių skyrių, neskaitant įvado ir pabaigos. Jau veikalo įvade jis dėsto itin įdomias mintis apie valstybės turtingumą. Valstybė esanti ne tada turtinga, kai jos iždas aukso pilnas, bet tada, kai visa tauta yra turtinga vidujais turtais. O prie vidujų turtų priklausanti ne vien tik piliečių materijalinė gerovė, bet ir moralinis gyvenimo pagrindas, moralinė piliečių stiprybė ir visuomenės santvarkos teisėtumas, pagrįstas teisingais įstatymais.

Savo veikale Posoškovas rūsčiai kritikuoja rusų tikrovę. Jis raiškiai atvaizduoja neigiamuosius rusų gyvenimo reiškinius, nurodinėja tos negerovės priežastį ir išdėsto priemones, kuriomis, esą, būtų galima esama negerovė pašalinti. Tuo būdu visas jo veikalas yra analitiškai sintetiškas, pagrįstas rusų tikrovės faktų atvaizdavimu.

Pirmajame veikalo skyriuj Posoškovas kalba apie dvasininkiją, antrajame — apie kariškus dalykus, trečiajame — apie

teismo reikalus, ketvirtajame — apie pirklius ir prekybą, penktajame — apie amatus ir pramonę, šeštajame — apie plėšikus, privisusius Rusijoje, septintajame ir aštuntajame — apie valstiečius ir devintajame — apie valstybės iždo organizaciją.

Kaip rusų gyvenimo kritikas, Posoškovas yra negailestingas. Dvasininkiją jis vaizduoja, kaip paskendusią girtybėj obskurantišką masę, neturinčią jokios įtakos tikintiems, nes ji nuo šių ir materijaliai perdaug priklausanti. Rusų karių luomo gyvenimas esąs dar blogesnis. Dažnai karys karo lauke norįs geriau būti pats nušautas, negu kitą nušauti, — toks jo gyvenimas esąs sunkus. Rusų kariuomenė esanti ištvirkusi, savo amato nemokanti, skurde paskendusi. Rusų teismų būklė esanti dar blogesnė, negu kariuomenės. Papirkinėjimai, kyšiai, šališkumas, biurokratizmas ir visa eilė kitokių negerovių prislėgusi rusų teisdarybę. Šitokiu būdu Posoškovas ir peržvelgia visas aukščiau suminėtas rusų gyvenimo sritis. Ir visur jis siūlo konkrečių priemonių rusų buičiai pagerinti. Kai kurios jo pasiūlytųjų priemonių ir šiandie dar nėra nustojusios savo prasmės, kai kurios jų siekė žymiai toliau, negu Petro varytosios reformos. Sakysime, jis energingai rekomenduoja visomis priemonėmis skatinti savo gamybą ir eksportą ir mažinti importą. Iš užsienių jis pataria pirkti tik tokias prekes, kurios rusų gyvenimui yra būtinai reikalingos ir nepasiduoti vokiečių pagundoms, siūlančioms pirkti iš užsienių visokius niekniekius ir ištraukiančioms į užsienius rusų turtą. Teisdarybės srity Posoškovas rekomenduoja visą eilę reformų. Be kitko, jis pataria iš pagrindų peržiūrėti visus įstatymus ir šitam darbe turėtų, esą, dalyvauti visa tauta, pareikšdama savo valią. Šios valios pareiškime turėtų dalyvauti lygiomis teisėmis visi valstybės piliečiai, ir patsai valios pareiškimas turėtų įvykti laisvai, be jokio pašalinio spaudimo. Pagrindinė visų Rusijos negerovių priežastis esanti žmonių tamsumas, ir Posoškovas rekomenduoja įvesti Rusijoj visuotinį priverstiną mokslinimą. Šiuo atžvilgiu ir Petras taip toli nesiekė. Antras žymus Posoškovo veikalas — tai „Zaveščanija otečeskoje" — „Tėvo palikimas, pamokymas". Šitam veikale Posoškovas vaizduoja, kaip rusų žmogus turėtų tvarkyti savo gyvenimą įvairiausiose aplinkybėse.

Šio veikalo forma pasiskolinta iš Monomacho „Pamokymo" ir iš „Domostrojo". Pamokymus Posoškovas taiko savo

mažamečiam sūnui, bet drauge aprėpia ir visuomenės bei valstybės reikalus. Ideologiškai šis veikalas yra labai artimas jo knygai apie „Skurdą ir turtingumą“.

Petro laikais Rusijoj buvo daugybė žmonių, gaminusių visokių projektų ir teikusių juos Petro nuožiūrai. Galimas dalykas, ir Posoškovo veikalas apie „Skurdą ir turtus” priklausė tais laikais šios rūšies literatūrai. Tik čia atsitiko nepaprastas dalykas. Posoškovas, jau septynių dešimtų metų senis, sumanė Novgorode įsteigti audimo fabriką, ir tuo reikalu iš Maskvos, kur jis gyveno, atvyko į Peterburgą. Tačiau Peterburge jis buvo tuojau suimtas ir pasodintas į kalėjimą. Oficijaliai buvo norėta iškelti jam kažkokia kriminalinė byla, bet kaltinimas nebuvo tiksliai formuluotas. Faktinai gi jį pasodino į kalėjimą už perdaug atvirą rusų gyvenimo kritiką. Taip Posoškovas kalėjime ir mirė, nesulaukęs net teismo dienos.

Posoškovas, tasai gyvenimo praktikas, tiksliai ir sąmojingai įvertino Petro reformų reikšmę Rusijai. Jis kalbėjo, kad Petras vienas už dešimtį vyrų traukiąs Rusiją į kalną, o milijonai — traukią ją į apačią. Ką gi Petras vienas galįs padaryti?! Ir Posoškovas rekomendavo Petrui nuosaikesnes reformas, pagrįstas visuotiniu švietimu, kad milijonų nebereikėtų tempti į kalną, — kad jie patys savo jėgomis pradėtų ten kopti. Ir nekartą, santykiuose su Petro reformomis, Posoškovas teisybę sakė.

Vasilijus Tatiščevas (1686—1750), aukšto mokslo vyras, karys, diplomatas, pramonininkas ir administratorius, paliko savotiškų pėdsakų rusų literatūroj. Iš jo veikalų žymesnieji yra „Istorija Rossijskaja“ (5 kn.), „Razgovor o Pol’zie nauk i učilišč“ ir „Duchovnaja“.

Jo „Rusų istorija“ — tai iš viso pirmasai rusų istorijografijoj bandymas susivokti medžiagos ir faktų gausybėj ir duoti sistematinį valstybės istorijos išdėstymą.

Jo „Pasikalbėjime“ yra patiekta 120 klausimų ir atsakymų. Čia jis kalba apie mokslą, apie jo šakas, apie mokslo pritaikymą rusų visuomenės ir valstybės reikalams.

„Duchovnaja“ — tai vėl savotiškas testamentas, pamokymas vaikams, turįs platesnės visuomenei ir literatūrai reikšmės, savo forma primenąs Posoškovo veikalą.

Tatiščevas savo pagrindinėmis pažiūromis, šiuose veikaluose išdėstytose, susija su Pošoškovu. Abu jie humanistai, Petro reformų įsitikinę šalininkai, švietimo rėmėjai ir apologetai. Kiek originaliau Tatiščevas žiūri į valstybinės tarnybos ir kyšių ėmimo reikalą. Jis pataria valdininkams kyšių neimti, bet ir jų ėmimas — nesanti didelė nuodėmė. Tiesa, teoretiškai jis pripažįsta tik vieną kyšių formą, — kaip padėką už darbštumą, už bylos pagreitinimą, už padarytą darbą. Savo teoriją praktikoj jis, matyti, kiek plačiau buvo pritaikęs. Petras, pripratęs prie kyšius imančių valdininkų, vistik buvo priverstas Tatiščevą pašalinti iš valstybinės tarnybos už kyšių ėmimą.

Posoškovas ir Tatiščevas — tai pirmieji pasaulionys rašytojai, atėję pakeisti dvasininkų rašytojų luomo. Buvo tai pirmieji bandymai. Jų raštų forma tebėra tradicinė, senoviška, techniškai netobula, bet jų turinys jau dvelkia nauja dvasia.

4. Apysaka ir lyrika. Akad. Pypinas, nagrinėjęs rusų XVIII šimtmečio apysakas, nurodo, kad pirmojoj to šimtmečio pusėj buvo žinoma daugiau šimto apysakų. Šitoksai jų skaičius susidarė iš vertimų ir originalios kūrybos. Visos tos apysakos yra anoniminės, nežinomi liko nei vertėjai, nei rusų originalūs rašytojai. Tik iš išlikusių rankraščių galima spręsti, — iš skaitytojų rankraščiuose pastabų, — kad tos apysakos buvo skaitomos įvairiausių rusų gyventojų sluoksnių. Skaitė jas kariai, bajorai, valdininkai, pirkliai, kartais gi net ir valstiečiai. Dalis tų apysakų pasirodė rusų dirvoje, be abejo, ir Petro laikais. Tačiau nėra tikrų davinių, pagal kuriuos būtų galima tiksliai nustatyti, kada kokia apysaka atsirado rusų dirvoj, iš kur ji atėjo. Čia gali būti tik spėliojimai, kurie apysakos chronologijoj gali šiek tiek paaiškinti tą bendrą būklę.

Sakysime, apysakose plačiai vartojami tokie žodžiai, kurie rusuose prigijo tik nuo Petro laikų. Pavyzdžiui, „kavaler", „prezent", „assambléja", „sikurs", „banket", „drabant", „kuranty" ir t.t. Tai jau parodo, kad apysakos yra susikūrusios neanksčiau kaip Petro gadynėj.

XVIII šimtmečio pirmosios pusės apysakų literatūra tampriai susija su septynioliktojo šimtmečio apysakomis. Drauge jos yra ir tolimesnis žingsnis rusų apysakos raidoj. XVII bei XVIII šimtmečių apysakos yra artimos tiek kalbos, tiek sti-

liaus, tiek apysakos technikos, tiek ir motyvų atžvilgiu. Ir vis dėlto tarp jų jau esama didelio skirtumo.

Aštuonioliktojo šimtmečio apysakininkui religiniai motyvai nebedominuoja; dažnai jų visai nebėra. Jeigu kurioj apysakoj jie ir išliko, tai vaidina visiškai antraeilį kompozicinį vaidmenį. Nebėra čia nei asketizmo, nei velniavos, nei gyvenimiškųjų su tuo susijusių reikalų. To viso vietoje prasiskverbia į pirmąsias eiles meilės motyvai bei avantiūrizmo elementai. Greta jų eina ir naujo gyvenimo — petrinės ir popetrinės Rusijos — atspindžiai.

Vadinamųjų originalių rusų apysakų tarpe pirmąją vietą užima trys, — „Gistorija o rossijskom matrosie Vasiliji Karijotskom i o prekrasnoj korolevnie Irakliji Florenskoj zemli", „Istorija ob Aleksandrie, rossijskom dvorianinie" ir „Istorija o rossijskom kupcie Joannie i o prekrasnoj dievicie Eleonorie". Pirmoj šių apysakų (apie matrosą Vasilių Karijotą) pasakojama, kaip bajoro sūnus Vasilius pateko mokytis į Olandiją, kaip jis ten praturtėjo, kaip paskum važiavo į Rusiją tėvų palaiminimo prašyti tolimesniam mokslui. Pakeliui Vasiliaus laivai žūsta, o jis pats patenka į plėšikų rankas, kurie išrenka jį savo atamanu. Čia jis suranda plėšikų pagrobtą ir paslėptą Florencijos karaliaus dukrą Iraklijią ir, su ja pabėgęs, atsiduria valstybėj, vadinamoj Cesarija, kur jis su Iraklija buvo be galo iškilmingai priimtas. Tuo tarpu atvyksta Iraklijos ieškoti Florencijos admirolas, kuriam karalius buvo pažadėjęs savo dukters ranką, jeigu jis ją surasiąs. Admirolas, išplukdęs į jūrą Vasilių, Iraklijią išvagia, grįžta su ja į Florenciją ir rengias ją vesti. Vestuvių iškilmėse atsiradęs Vasilius suardo admirolo klastingą sumanymą, išaiškina visą teisybę. Admirolas mirtimi nubaudžiamas, o Vasilius veda Iraklijią ir laimingai su ja gyvena, gavęs Florencijos karalystę.

Antroj apysakoj (apie bajorą Aleksandrą) pasakojama, kaip bajoraitis Aleksandras, gavęs tėvų palaiminimą, išvyksta mokytis į Prancūziją, kurios miestuose Paryžiuj ir Lilly pergyvena visą eilę erotinių avantiūrų. Lilly pavyksta jam apsukti galvą gražuolei, pastoriaus dukrai, Eleonorai, su kuria jis trejus metus meile džiaugiasi. Paskum jis įeina į meilės santykius su generolo dukra Gedviga Dorotėja. O apvilta Elenora iš susigraužimo miršta. Tuomet Aleksandras pameta ir

Gedvigą Dorotėją ir persikrausto į Paryžių. Paryžiuj jis susitinka su savo senu pažįstamu Vladimiru, kuris jį supažindina su „gofmaršalo" dukra Tira. Prasideda vėl naujas romanas. Aleksandras ir Tira bėga iš Paryžiaus. Seka nuostabi jųdviejų nuotykių eilė, — jie atsiduria Anglijoj, Egipte, Olandijoj, Floridoje, Indijoje, Kinuose ir t.t. Pagaliau, jie atvyksta į Rusiją. Čia Aleksandras besimaudydamas paskęsta, o Tira iš skausmo nusižudo. Čia pat atsiranda ir Gedviga Dorotėja, kuri, traukdama savo konkurentę Tirą iš grabo už plaukų, susižeidžia ir miršta. Čia pat atsiradęs Vladimiras juos visus tris drauge palaidoja. Sugrįžęs į Rusiją, Vladimiras plačiai atpasakoja ne tik visus šiuos įvykius, bet ir gausias savo „meilės istorijas".

Pagaliau, trečioj apysakoj pasakojama, kaip pirklio sūnus Joanas, gabus jaunuolis, buvo išsiųstas mokytis į Paryžių pas pirklį Maltiką, turėjusį dvi dukteris ir auginusį dar vieno ispanų pirklio dukrą, Eleonorą. Prasideda Joano ir Eleonoros meilė. Bet ir viena Maltiko duktė įsimyli Joaną. Įvyksta visa eilė audringų scenų, kurių rezultate įpykęs Maltikas priverčia Eleonorą ištekėti už kažkokio puskarininkio. Joanas grįžta į Rusiją, verčiasi prekyba ir amžinai mini savo mylimąją Eleonorą.

Kaip matyti iš šių apysakų nors ir schematiškai atpasakotojo turinio, jos yra sudarytos pagal vieną ir tą patį šabloną. Visos jos pagrįstos tradiciniais avantiūrinių romanų motyvais (meilė, persirengimai, plėšikai, nelaisvė, pabėgimai, klaidžiojimai ir t. t.). Autoriai, matyti, norėjo šiuos motyvus „surusinti", tiksliau, pritaikyti rusų gyvenimui. Tuo tikslu ir šių avantiūrinių romanų centraliniais personažais yra pastatyti rusai. Čia net gyvenimo reiškiniai atsispindėjo, — rusų vykimas mokytis į Vakarų Europą. Bet nelaimė, kad tuo visas apysakų rusiškumas bei originalioji kūryba ir baigiasi. Visas apysakų veiksmas vyksta užsieniuose, apysakų veikėjai, gimę Rusijoj, grįžta į ją tik mirti. O Vakaruose ar užsieniuose jie nepasižymi jokiais rusiškais bruožais, — elgiasi, kaip tipiški Vakarų avantiūrinės literatūros personažai.

Šitokiam tradicinės medžiagos „surusinimui" nereikėjo nei Vakarų, nei pačios Rusijos pažinti. Ir apysakų autoriai, matyti, apie Vakarus teturėjo žinių tik iš avantiūrinių romanų,

patys juose, matyti, nėra buvę. Galimas dalykas, kad jie todėl ir painioja įvairius geografinius terminus. Sakysime, jūrininkas Vasilius esąs gyvenęs „Rusiškose Europijose" („V rossijskich Europijach niekotoryj živiaše dvorianin"); Florencija atsidūrė prie jūros; tarp Prancūzijos ir Florencijos atsirado kažkokia plėšikų sala; Europoj pasirodo buvusi garsi valstybė Cesarija, ir t.t.

Originalios kūrybos vertybė šiose apysakose nėra perdaug žymi. Literatūros istorikui tos apysakos yra įdomios kitais atžvilgiais.

Visų pirma tose apysakose centralinę vietą užima meilės, pasakytume, erotiniai motyvai. Ir jos buvo skaitomos bei mėgiamos įvairiausiuose rusų gyventojų sluoksniuose. O tai jau savaime parodo, kad rusų skaitytojo skonis ėmė sparčiai keistis. Jis išsivadavo iš rusų dvasininkijos sukurtųjų literatūrinių tradicijų. Skaitytojas knygoj jau nori savo smalsumą patenkinti, jam jau sielos išganymas bei dievobaimingieji pamokymai nėra lemiamas faktorius. Šitoksai skaitytojų skonio ir jų dvasios pareikalavimų kitėjimas yra jau ženklas, kad auga visuomenė, kurioj gali rasti atbalsio bei kurioj gali prigyti ir grožinė literatūra, originalioji meniška kūryba.

Ir antrasai šių apysakų įdomumo momentas — tai senų tradicinių motyvų traktavimo būdas. Čia žymu autorių pastangos duoti ritmišką kalbą, bandoma į prozos tekstą įterpti eilėraštį. Čia įsimylėjusi porelė — tai eiliuotas „arijas" dainuoja, tai eilėmis laiškus rašo, tai drožia eiliuotąjį monologą, pilną jausmų, tai net dijalogą bando eilėmis posmuoti. Šis reiškinys ir yra svarbu fiksuoti. Nes tai yra rusų literatūrinės lyrikos užuomazga, charakteringa Petro gadynei.

Greta su lyriniais eilėraščiais, įterptais į apysakas ir vaidinančiais jose gana svarbų, nors ir pagelbinį vaidmenį, iš Petro laikų yra išsilikę lyrinių eilėraščių, kurie jau pretenduoja į nepriklausomą egzistenciją. Dauguma tų eilėraščių yra anoniminiai, jų autoriai nežinomi, tačiau kai kuriuos autorius vis tik galima susekti. Tų eilėraščių turinys — nesudėtingas, gana monotoniškas. Pagrindinė tų eilėraščių tema — meilė ir moteris. Juose yra apdainuojamos mylinčios širdies kančios ir bandoma apibrėžti mylimosios moters moraliniai savumai. Poetinių priemonių atžvilgiu šie eilėraščiai yra neturtingi. Vi-

sai teisingai sako A. Veselovskis, charakterizuodamas tą lyriką: „Pasirodžiusių kalbamoj gadynėj eilėraščių charakteringais pažymiais, be ypatingo įtempimo, galima laikyti: silabiškas metras, kartais šiek tiek tonizuotas, pakankamai dažnas lenkų bei ukrainiečių meiliškosios bei poetiškosios frazeologijos vartojimas, kadangi savoji frazeologija dar nesuspėjo išsilukštenti. Pagrečiui su šiais polonizmais bei ukrainizmais tuose pačiuose eilėraščiuose seka gana dažnai ir cerkviniai slavizmai, ir sunkūs pretensijonalūs knyginiai išsireiškimai bei žodžiai, be kurių sunku buvo apsieiti pirmiesiems dainelių autoriams, bandžiusiems naujus jausmus ir mintis suderinti su sena literatūrine forma. Pridėsime dar čia tiek cherakteringą Petro gadynės rusų literatūrai ir kalbai be būtino reikalo svetimų žodžių vartojimą bei mokyklinio klasicizmo atbalsius, — štai ir bus lengvosios poezijos ir kalbos pirmųjų bandymų gana tikslus paveikslas“.

Tai, kas čia pasakyta, vėl savo ruožtu byloja, kad Petro gadynė — kultūrinio persilaužimo gadynė, kad čia betarpiai parengiama dirva būsimiems didiesiems kūrybos žygiams.

II. ANKSTYVASAI KLASICIZMAS

1. KLASICIZMAS — LITERATŪRINĖ SROVĖ.

1. Klasicizmas — Petro gadynės vaisius. Rusų literatūra iki Petro laikų sudarė lyg ir uždarą savy vienetą. Kaip prasidėjo žiloj senovėj tam tikros literatūrinės formos, taip jos ir išliko iki pat naujosios gadynės, prasidėjusios Rusijoj aštuonioliktojo šimtmečio pradžioj. Žinoma, tos formos pergyveno tam tikrą raidos procesą, pažinojusį ir tam tikrą pakilimą, ir dekadansą, ir renesansą, pagrįstus naujais daviniais bei akstinais, nekartą iš tolimų užsienių atėjusiais. Tačiau formos esmė iš pagrindų nesikeitė: pamokslas ir liko pamokslu, agijografija ir liko agijografija. Tokios pat liko ir visos kitos senosios rusų literatūros žinomos formos.

Panašų procesą pergyveno ir senosios rusų literatūros turinys. Joj gvildentųjų temų sritis buvo siaura bei aprėžta. Iš tos temų srities nukrypimas į šalį buvo didelė retenybė. Tradicinių temų traktavime būta kai kurių įvairavimų, kuriuos diktavo gyvenamojo laikotarpio konkretūs uždaviniai. Tačiau pagrindinis temų traktavimų tikslas taip ir liko nepasikeitęs per ilgus šimtmečius, — būtent: tikinčiuosius pamokyti, šventuosius pagarbinti, sielai išganymą parūpinti, heretikus nugalėti. Sanosios rusų literatūros praktiškumas bei pravoslaviškas ideologiškumas ir pagrendžia jos vidujį vieningumą.

Senosios rusų literatūros kūrėjų mokytojai ir įkvėpėjai buvo Bizantijos rašytojai bei pietų slavai, tie ištikimieji Bizantijos mokiniai. Visa senoji rusų literatūra praskambėjo Bizantijos graikiškumo atgarsiais. Formų, turinio ir įkvėpimo šaltinio vieningumas dar labiau sustiprino rusų literatūros tradicijonalumą. Tiesa, jau pradedant šešioliktuoju šimtmečiu ima atklysti į Rusiją iš Vakarų Europos vadinamosios lotyniškos kultūros reiškiniai ir jų literatūriniai atgarsiai. Tačiau ši-

ta Vakarų srovė Rusijoj galėjo tik labai nedrąsiai pasireikšti, nes jai ten buvo neparengta dirva. Ji, atklydusi į Rusiją, tegalėjo dirvą ruošti tik būsimiems reiškiniams. Vakarų srovė, norėdama Rusijoj prigyti, ar bent nenustoti gyvenimo teisės, turėjo prisitaikyti prie Rusijos reiškinių, prie tradicinių rusų literatūros formų. Septynioliktajam šimtmety didesne jėga įsiveržusi Vakarų srovė negalėjo sulaužyti Rusijos amžinųjų tradicijų ir nieko negalėjo iš esmės pakeisti. Ji tik praturtino bei paįvairino senąją literatūrą turiniu ir forma. Tai buvo nuosaki ir labai lėta evoliucija, neturėjusi reljefiškesnių perspektyvų.

Tik Petras Didysis susprogdino „kinų sieną“, skirusią Rusiją nuo Vakarų Europos, tik jis Vakarų srovei plačiai atkėlė vartus į Rusiją. Tai buvo jau griežtai revoliucinis žygis, savotiškas Maskvos „literatūrinės bastilijos“ išgriovimas. Staiga prasiveržusi Vakarų Europos šviesa čiapat apsvaigino, o gal net ir apakino rusų žmones. Atsitiko taip, kaip ir kiekvienoj revoliucijoj atsitinka: laisvė laimėta — ką su ja veikti? Nebuvo Rusijoj pakankamai žmonių, kurie būtų galėję Vakarų šviesą priimti, kurie būtų sugebėję ją formuoti bei suvartoti naudingiems tikslams. Pirmasai rusų žmonių reagavimas į naują šviesą buvo šitoks: apsiprasti, prisižiūrėti, suprasti, išmokti tvarkytis. Šitose pastangose ir praėjo triukšmingoji gadynė, kuriai vadovavo pirmasai rusų revoliucionierius — Petras Didysis.

„Kinų sienos“ bei „bastilijos“ sugriovimo vaisiai literatūroj pradėjo reikštis tada, kai revoliucinis triukšmas atslūgo, kai rusų pažangesnieji žmonės suspėjo apsiprasti su nauja šviesa, — kai Petro kaulai jau trūnijo žemėj.

Vakarų klasicizmo srovės elementai buvo pradėję skverbtis į Rusiją jau XVII šimtmety, — per Lietuvą, per Lenkiją, per jėzuitus, per Kijevo mokyklas. Pradėjo skverbtis — ir paskendo tradiciniame bizantizme.

Bet kai Petras Vakarams atkėlė vartus, Vakarų klasicizmas, atbangavęs į Rusiją, nuvertė, kaip sakoma, nuo sosto bizantizmą ir patvariai užėmė jo vietą. Klasicizmo įsigalėjimas Rusijoj tokiu būdu ir buvo tiesioginis Petro gadynės vaisius. Nuo to laiko ir prasidėjo Vakarų srovė rusų literatūroj, nustelbusi bizantiškąją ir pagrendusi visą naująją rusų

kultūrą. Nors vėliau Rusijoje ir pasireikšdavo stiprūs sujudimai, šaukę atgal į bizantizuojančią Rusiją, tačiau rusai jau niekuomet nebegalėjo atsisakyti nuo Vakarų literatūros formų. Įvyko tikra revoliucija rusų literatūroj, baigusi rašyti paskutinį senosios istorijos lapą ir pradėjusi naują istoriją. Naujosios istorijos įkūrėjas kaip tik ir buvo ankstyvasai rusų klasicizmas, susikūręs Vakarų pagrindais bei pavyzdžiais.

2. Klasicizmo raida Rusijoj. Rusų klasicizmo naujakuriais tenka laikyti keturius vyrus: Kantemirą, Tredjakovskį, Lomonosovą ir Sumarokovą. Jie naujajai srovei praskynė takus į Rusijos dirvonus, jie formavo naujosios srovės teoriją, jie davė naujos kūrybos pavyzdžius. Ilgainiui Rusijos dirvoj klasicizmas evoliucijonavo, įgaudamas kitokių atspalvių, nebesutapdamas su klasicizmo pijonierių principais bei dėsniais. Norėdami šią evoliuciją pabrėžti, pirmuosius klasicizmo reiškinius rusų dirvoje mes ir vadiname ankstyvuoju klasicizmu. Jį atstovavo keturi aukščiau išvardintieji asmenys, raiškūs, individai, besiskyrę savo tarpe ir charakteriais, ir temperamentais, ir įsitikinimais, ir savo kūrybos pobūdžiu, ir nekartą — dideliu įnirtimu vienas prieš kitą kovoję. Ir vis dėlto visuose jų literatūros darbuose esama tam tikro srovinio vieningumo, kuris susidarė todėl, kad jie visi keturi mokėsi pas vienos mokyklos mokytojus, tikėjo tais pačiais literatūros dievaičiais ir iš to paties šaltinio sėmė kūrybą gaivinamas sultis.

Ankstyvajam klasicizmui apibūdinti rusų literatūros istorijos veikaluose yra prigijęs terminas: p s e u d o k l a s i c i z m a s (rusų transkripcija: ložnoklasicizm — netikrasai klasicizmas). Šio termino Vakaruose vengiama, kaip netikslaus ir klaidinančio. Netikslios prasmės jis įgavo ir Rusijoj. Visų pirma, tas terminas yra labai dirbtinis, literatūros kritikų bei istorikų mechaniškai nukaltas. Tiems literatūros kūrėjams, kuriems tas terminas apibūdinti taikomas, nebuvo nė į galvą atėjęs. Jis būtų buvęs jiems nepriimtinas, kaipo įžeidžiamas. Antra vertus, jo turinys darosi labai neaiškus. Priimant tą terminą „pseudoklasicizmas" pasidaro neaiški tikrojo klasicizmo sąvoka. Beaiškinant sąvokos turinį, pati sąvoka dar labiau supainiojama. Į ją įnešama vertinimo elementų. Ji norima padaryti tobulumo sinonimu. Supainiojama kūrybos priemonės ir literatūrinė veikalo vertybė, kūrybos maniera bei sti-

lius ir kūrėjo pajėgumas, jo kūrybos originalumo laipsnis. Tuo tarpu kai klasicizmas yra aiški literatūrinė srovė, gyvuojanti tam tikrais aiškiais principais ir vartojanti aiškius tam tikrus kūrybos metodus.

Mūsų laikais literatūros istorikas nebeprivalėtų painioti sąvokų: klasikiškas ir tobulas. Kaip romantiškas ar realistiškas veikalas gali būti tobulas ir visiškai menkas, taip pat gali būti menkas ir klasikiškas kūrinys. Nes veikalo klasikiškumas nėra jo tobulumo sinonimas, o yra tik jo stiliaus, jo kūrybinių priemonių bei metodų ženklas. Kaip yra prancūzų, vokiečių, rusų romantizmas, taip yra ir prancūzų, vokiečių, rusų klasicizmas. Kaip buvo galimas Ienos, Heidelbergo, Berlyno ir Drezdeno romantizmas, taip gali būti ir rusų ankstyvasai ar vėlyvasai bei koks kitoks klasicizmas.

Prisilaikant šių samprotavimų, nuo termino „pseudoklasicizmas“, kaip pagrįsto klaidinančiomis premisomis, tenka atsisakyti.

Rusų klasicizmas yra beveik betarpis prancūzų klasicizmo atgarsis. Prancūzai rusams buvo mokytojai ir teorijoj ir praktikoj. Rusai, priėmę á priori prancūzų dėsnius ir metodus, pradžioj stengiasi būti ištikimi savo mokytojams ir tiktai vėliau įsidrąsina įnešti tam tikrų korektyvų ir patį klasicizmą surusinti. Klasicizmo raida Rusijoj eina jo rusinimo linkme. Ilgainiui jis ima evoliucijonuoti ir kita kryptimi. Naujai pasireiškusioms literatūros srovėms (sentimentalizmui ir romantizmui bespaudžiant), rusų klasicizmas ima darytis vis gyveniškesnis ir gyvenimiškesnis, ima įgauti vis daugiau ir daugiau tikrovės bruožų, kol pagaliau atsiduria ties kūrybinio realizmo siena (pav., Gribojedovas).

Rusų klasicizmo pradžia labai sunki. Tenka laužyti visos senosios literatūrinės tradicijos, tenka kurti naujos literatūros formos, naujas stilius, nauja kalba, tenka ir naujas kūrinys duoti. Ir, tarytum tyčia, pradžioj net stiprių literatūros talentų maža. Yra daugybė literatūrinės menkystės, kuri stengiasi gaivinti klasikiškos literatūros formas, tik jos darbai neperžengia kūdikystės ribų. Raiškesinis literatūros talentas Kantemiras patsai dar aiškiai nesuvokia naujosios srovės reikšmės, savo kūrybos principų neformuluoja, net savo literatūros kūrinių negali išleisti. Tredjakovskis ir Lomonosovas — aiš-

kios galvos stiprūs mokslininkai ir gilios intuicijos literatūros teoretikai, bet neturi didesnių poeto gabumų ir negali praktiškai įgyvendinti savo skelbiamųjų teorijų. Stambesnis talentas — Sumarokovas, kadaise aukštai brangintas, bet paskum išjuoktas ir išniekintas ir be laiko į grabą nuvarytas. Jis ir istorijos visai be pagrindo nuskriaustas. Sumarokovas ir naują teoriją rusams skelbė ir stengėsi ją savo darbais pateisinti, ir pasiekė konkrečių rezultatų. Jis yra tipiškiausias ir stambiausias rusų ankstyvojo klasicizmo atstovas. Tačiau ir jis nėra įmanomas atotraukoj nuo pirmųjų trijų klasikų.

Rusų ankstyvojo klasicizmo pagrindiniai savumai paaiškės peržvelgus aukščiau išvardintųjų keturių rašytojų kūrybą ir jos sąlygas.

2. ANTIOCH DMITRIJEVIČ KANTEMIR.

1. **Gyvenimo bruožai.** Kniazius Antijochas Dmitrijevičas Kantemiras savo kilme buvo pusiau mongolas, pusiau graikas. Gimė jis 1709 m. Konstantinopoly. Jo motina, Kassandra, buvo kilusi iš Bizantijos imperatorių Kantakuzėnų giminės, o tėvas — iš totorių didžiūnų. Rašytojo tėvas, Dmitrijus Kantemiras, buvo Moldavijos valdovas („gospodar“), ir palaikė Petrą Didįjį kare prieš turkus. 1711 m. rusams pralaimėjus ties Prutu kautynes, Kantemiras, bijodamas turkų keršto už suteiktąją Petrui pagalbą, persikrausto gyventi į Rusiją, kur jam Petras, atsidėkodamas, dovanoja didelius žemės plotus. Rusijoj jis rūpinasi savo sūnų, o drauge su jais ir Antijocho, mokslinimu bei auklėjimu. Tuo tikslu jis parsigabeno mokytą graiką, Anastasijų Kondojidį, kuris moko Antijochą graikų, lotynų ir italų kalbų. Didelės įtakos jaunam Antijochui turi ir antrasai jo mokytojas, Ivanas Iljinskis, baigęs Maskvos dvasinę akademiją ir dėstęs būsimam rašytojui rusų kalbą bei literatūros dalykus. Iljinskis ir paskatino savo mokinį susiartinti su rusų tauta, pažinti jos dvasią, tuo būdu parengdamas jį konkrečiam literatūros darbui. Paskum Antijochas dar mokėsi Maskvos akademijoj bei gimnazijoj prie Peterburgo mokslo akademijos, kur klausė akademikų paskaitų ir gerai susipažino su graikų bei romėnų literatūromis. Tuo tarpu miršta Antijocho tėvas,

ir visas jo turtas atitenka broliui Konstantinui, nes padovanotieji Petro I žemės plotai buvo majoratai, kuriuos galėjo paveldėti tik vyresnysis sūnus. Antijochas lieka be lėšų. Iš kitos pusės, būdamas aukštos kilmės, gabus ir apsišvietęs, jis pradeda vaidinti žymesnį vaidmenį ir aristokratijos viešajam gyvenime. Kai mirė Petras ir prasidėjo partijų kovos dėl valdžios ir dėl Petro palikimo, Antijochas pasireiškė, kaip uolus Petro žygių šalininkas. Įsiviešpatavus Annai Joannovnai buvo iškeltas sumanymas Kantemirą „gražiu būdu" išvyti iš Rusijos, — paskirti jį diplomatu Prancūzijoj. Planas liko neįvykdytas, o Antijochas gavo progos susiartinti su Anna Ioannovna. Dalykas buvo tas, kad rusų didžiūnai, įsileisdami Anną Joannovną į imperatoriaus sostą, buvo labai aprėžę jos teises ir valdžią. Ir štai Kantemiras drauge su kitais kniaziais (A. M. Čerkaskiu ir I. J. Trubeckoju) padėjo imperatricai atsipalaiduoti nuo duotųjų pasižadėjimų. Šie trys kniaziai, be kitko, įteikė jai tuo tikslu Kantemiro pagamintą adresą. Dėkinga imperatrica padovanojo Kantemirui žemės plotus su baudžiauninkais, ir tuo būdu grąžino jam materijalią nepriklausomybę. Pagaliau Kantemiras 1731 m., kada jam sukako 22 metai, buvo paskirtas Rusijos atstovu, rezidento titulu, į Londoną. Čia prasideda naujas Kantemiro gyvenimo laikotarpis. Londone jis pragyvena šešerius metus, sumaniai ir talentingai eidamas diplomato pareigas, susiartindamas su įžymiais rašytojais ir mokslininkais. Drauge jis ir pats mokosi, ir literatūros darbą dirba.

1738 m. Kantemiras gauna tarnybinį paaukštinimą — jis perkeliamas įgaliotu ministeriu į Paryžių. Tarnybinės pareigos čionai jam buvo itin sunkios, — Rusų politika nekartą buvo dijametraliai priešinga prancūzų politikai (pav., Lenkijos, Turkijos, Austrijos reikalai). Kantemiras turėjo Rusijos reikalus ir jos politiką ginti. Todėl Prancūzijos valdančios sferos jį pasitiko labai šaltai. Tačiau savo taktu ir lankstumu jis sugebėjo ne tik įgyti prancūzų simpatijų, bet ir susidraugauti su daugeliu žymesniųjų prancūzų — rašytojų, filosofų ir valstybės vyrų. Paryžiuje Kantemiras pragyveno iki savo mirties, — iki 1744 metų, greta diplomatinių pareigų ėjimo besidarbuodamas ir literatūros dirvoj.

2. Kantemiro vertimai ir jo orginali kūryba. Kantemiras yra žinomas, kaip pirmasai rusų satyrikas. Tačiau, be originalios kūrybos, jis yra daug darbo įdėjęs ir į vertimus. Ir jo vertimai, pabrėždami Kantemiro interesų sritį ir apimtį, drauge paaiškina ir jo originalios kūrybos kaikuriuos bruožus. Jo vertimai ir originali kūryba yra tampriai susiję. Kantemiras vertimais ir savo literatūrinę karjerą pradėjo. Pirmasai jo darbas buvo — tai graikiškos Konstantino Manasijos kronikos išvertimas iš lotynų kalbos. Ir antrasai jo darbas taip pat dar didesnės reikšmės neturėjo, — tai buvo kažkokio italo jumoristinės pastabos apie prancūzus ir Paryžių. Bet štai dar 1729 m. jis pradeda versti savo laikais labai garsų veikalą „Justini Historiae Philippicae". Šitą darbą jis dirbo Londone ir Paryžiuj ir baigė jį tik 1743 m. Drauge su šia „Justino Istorija" Kantemiras atsidėjęs verčia iš graikų kalbos Anakreono dainas, kurias baigė versti 1736 m. O 1742 m. pabaigė versti iš lotynų kalbos Horacijaus poetiškuosius laiškus (epistoles). Šį vertimą išleido Mokslo akademija 1744 m., o Justino ir Anakreono vertimai buvo paskelbti kiek vėliau, jau vertėjui mirus.

Kantemiras, pasirinkdamas veikalą versti, iš pagrindų jį išstudijuoja. Apie jo darbo tiems laikams nepaprastą sąžiningumą liudija jo paties parašytieji komentarai savo vertimams. Tai rusų literatūrai buvo jau didelė naujiena, tiesiog negirdėtas dalykas. Nepaprastas rusams dalykas buvo ir jo pasirinktųjų veikalų charakteris. Sakysime, dar XVII šimtmety rusų rašytojui net ir pagalvoti apie Anakreoną būtų buvę nuodėminga, o gal net ir pavojinga, o dabar Anakreono kūryba ne tik išverčiama iš originalo, bet dar duodami įdomūs komentarai ir pats vertimas parengiamas spaudai.

Prie Horacijaus epistolių vertimo Kantemiras pridėjo straipsnį „Pis'ma Charitona Makentina k prijateliu o složenii stichov russkich" — „Charitono Makentino laiškai draugui apie rusiškų eilių sudarymą". Charitonas Makentinas — tai Kantemiro slapyvardis, sudarytas iš jo vardo ir pavardės raidžių. 1735 m. Tredjakovskis buvo paskelbęs veikalą „Novyj i kratkij sposob k složeniju rossijskich stichov" — „Naujas ir trumpas būdas rusiškoms eilėms sudaryti". Čia Tredjakovskis įrodinėjo, kad rusų kalbai tinka tik toniškoji eiliavimo sistema. O Kantemiras

prisilaikė silabiškosios sistemos. Tad ir Charitono Makentino laiškuose Kantemiras stengiasi pateisinti, tiksliau, apginti silabišką eiliavimą. Šis Kantemiro straipsnis faktinai yra ginčas su Tredjakovskiu. Kuklus ir atsargus Kantemiras atviros polemikos su Tredjakovskiu vengia, jis tik gina trylikapėdę silabišką eilutę ir perša ją rusiškiems eilininkams. Kadangi Tredjakovskio ir Lomonosovo pastangomis toniškas eiliavimas jau buvo prigijęs rusų dirvoje, tai Kantemiro straipsnis didesnės praktiškos reikšmės nebegalėjo turėti, — pasiliko jis svarbus tik kaip Kantemiro pasiteisinimas.

Pirmasai Kantemiro originalus veikalas buvo „Simfonija na Psaltyr'", sukurtas psalmių motyvais 1726 m. Tai buvo drauge ir pirmas jo spausdintas veikalas. Greta su psalmių motyvais Kantemiras naudoja ir erotinius, sukuria visą eilę vadinamųjų „meilės dainų". Paties Kantemiro liudijimu, tas jo dainas mielai dainuodavęs savo laiku jaunimas, bet tikras tų dainų tekstas nėra mums išlikęs. Tačiau erotinė lyrika — ne Kantemiro sritis. Kantemiras — ramus mokslininkas, kabinetinis galvotojas, filosofas moralistas. Ir literatūros kūryboj jam yra artimesnės moralizuojančios literatūros formos. Todėl, sakysime, jis mėgsta pasakėčios formą. Dar tebebūdamas Rusijoj jis parašo keturias pasakėčias: „Ogon' i voskovoj bolvan", „Verbliud i Lisica", „Jastreb, Pavlin i Sova" ir „Pčelinaja matka i zmija". Gyvendamas užsieniuose jis parašė pasakėčias: „Gorodskaja i polevaja myš'" ir „Čiž i Snigir'". Kai kurie mokslininkai mano, kad Kantemiras, rašydamas pasakėčias, turėjo galvoj konkrečius rusų politinio gyvenimo reiškinius. Kantemiras paliko visą eilę dainų, panašių į senoviškas odas, ir epigramų („O prichotlivom ženichie", „K čitateliam satir", „Na samoliubca", ir kt.). Kantemiras, nuoširdus Petro Didžiojo gerbėjas, buvo sumanęs išgarbinti jo darbus herojiškoj poemoj. Tuo tikslu jis dar Rusijoj pradėjo veikalą „Petrida ili opisanije stichotvornoje smerti Petra Velikago", sudarė visos poemos planą ir net parašė pirmąją knygą, kurioj stengėsi charakterizuoti Petrą ir jo valstybinius nuopelnus. Tačiau Kantemiras, matyti, patsai jautė, kad jo poema atrodo silpna, bekraujė, proziška. Pradėtąjį darbą jis atideda geresniems laikams, o išvykęs į užsienius šio darbo visai nebeprisimena.

Pagaliau gyvenimo pabaigoj Kantemiras parašo mokslo veikalą „Laiškai apie gamtą ir žmogų“, kuriame išdėsto savo pažiūras į įvairius gyvenimo reiškinius. Tai yra sistematiško pasaulėžiūros išdėstymo bandymas.

Tačiau visi aukščiau suminėti raštai yra antraeiliai. Ne jais Kantemiras nusipelnė sau vardą rusų literatūros istorijoj. Jie tik sudaro foną, kuriam išsirutuliojo tikrasai Kantemiro pašaukimas. O tas jo pašaukimas yra elegiškoji satyra.

3. Kantemiro satyra. Kantemiras parašė viso devynias satyras. Penkios jų parašytos Rusijoj; užsieniuose gyvendamas jis jas perdirbinėjo bei tvarkė. Tenai parašė ir likusias keturias satyras.

Kantemiro satyra — nepikta, nepliekianti, nežeidžianti, nenaikinanti. Jo ironija — švelni ir atsargi. Ji nukreipta ne prieš atskirus žmones, bet prieš visuomeniškus reiškinius. Kantemiras konstatuoja faktą, besiveržiantį į satyrą, ir liūdi dėl jo. Kantemiro satyrų forma nėra originali, — jis ją skolinosi iš Horacijaus, Juvenalo, Boileau. Iš dalies jis iš jų skolinosi ir moralės principus, ir satyrų turinį. Jo satyrų temos — bendros, visažmogiškos, kaip, pavyzdžiui, obskurantizmas, veidmainybė, žmogaus vidujė tuštybė, ir t. t. Tik visą šitą, tariant, tarptautinę menkystę Kantemiras vaizduoja rusų gyvenimo fone, nudažo rusų tikrovės spalvomis, ir todėl jo satyrų turinys veikia, kaip originali kūryba.

Pirmoji Kantemiro satyra, parašytoji 1729 m., žinoma vardu „K umu svojemu. Na chuliaščich učenije“, — „Į savo protą. Apie mokslo koneveikėjus“. Ši satyra savo forma yra garsiosios Boileau satyros „A mon esprit“ sekimas, o pagal turinį — joj yra šis tas pasiskolinta ir iš Ovidijaus.

Pradėdamas satyrą, Kantemiras kreipiasi į savo protą, vadina jį nesubrendusiu ir neilgo mokslo vaisium, ir prašo, kad jis glūdėtų ramybėj ir neverstų jo rankos imti plunksną. Esą, galimą ir nerašant savo amželį praleisti, ir net pagarsėti. O rašytojo kelias esąs labai sunkus, rašytojo ir gerieji piliečiai nemėgstą, ir literatūra jokių turtų neduodanti. Geriau, esą, būtų ramiai sėdėti ir nerašyti*). Po tokios, tariant, lyriškos įžan-

---

*) Satyra prasideda tipiškais Kantemirui posmais:

„Уме недозрѣлый, плодъ недолгой науки!
Покойся, не понуждай къ перу мои руки:

gos, Kantemiras vaizduoja keturius tipus, švietimo ir mokslo priešus.

Pirmasai jų yra Kritonas—dievobaimingas veidmainys, rusiškas Tartiufas („chanža"). Kritonas yra įsitikinęs, kad mokslas griauna tikėjimą, platina herezijas ir bedievybę. Mūsų vaikai seniau būdavę taikūs ir paklusnūs, sekę tėvų pėdomis, rūpestingai lankę pamaldas, vyresniųjų baimingai klausę. O dabar net cerkvėj pradėję skaityti vedančią į pagundą Bibliją; jie viską svarstą, nori sužinoti visko priežastį ir maža betikį dvasininkų luomu.

Antrasai mokslo keikėjas — Silvanas. Tai žmogus — utilitaristas, praktikas. Esą, mokslas tik badą teatnešąs. Esą, seniau, nemokėdami lotyniškai, daugiau duonos prisipiaudavę, negu dabar, svetimos kalbos pramokę. Keikdamas psichologiją, Silvanas pareiškia, kad „Sielos jėgą ir ribas tyrinėti" esąs bepročių darbas, o kas liečia metafiziką, „pasaulio tvarkos ir daiktų pasikeitimo ar priežasties" nagrinėjimą, — tai jau esąs visiškai kvailas reikalas. Nuo to lobis nė kiek nepadidėsiąs, per tai nesužinosi, kiek tarnai kasmet pavagia. Dar blogesnis reikalas esąs su medicina. Kol gydytojai seką savo pasakas apie kraujo cirkuliavimą, visos geresnėsės sultys iš mūsų persikraustančios į jų kišenes.

Trečiasai personažas Luka, girtuoklis ir smalyžius, keikia mokslą, kad šis trukdąs žmogui linksmai gyventi, būti geroj draugijoj. Koks bebūsiąs gyvenimas, jei vietoj gyvųjų draugų ateisią numirėliai — rašalas, plunksna, smėlis ir popierius? Ir šiaipjau žmogaus gyvenimas esąs trumpas, — tai kam dar jis gera valia trumpinti?

Ketvirtasai mokslo pludikas Medoras — dabita ir gražeiva. Jam rūpi tik mados, frizūros, manieros. Visą Seneką, Ciceroną ir Virgilijų jis atiduotų už geros pudros svarą.

Davęs išsitarti šiems keturiems mokslo priešininkams, Kantemiras vaizduoja jau bendresniais bruožais savo gadynės obskurantizmą. O mokslas tuo tarpu esąs nuskūręs, lopiniais apsiūtas, beveik iš visų namų išvytas ir iškeiktas. Nie-

---

Не писавъ летящи дни вѣка проводити
Можно, и славу достать, хоть творцомъ не слыти.
Ведутъ къ ней не трудные въ нашъ вѣкъ пути многи,
На которыхъ смѣлыя не запнутся ноги... ir t. t.

kas jo nenoris žinoti ir su juo draugauti. Visi šaukią, kad mokslas neduoda jokio pelno; nors mokytų žmonių galvos ir pilnos esančios, bet rankos — tuščios.

Nors ši satyra nebuvo paskelbta, tačiau iš rankraščio ji pasidarė plačiai žinoma ir padarė tinkamo įspūdžio, nes atvaizduotieji keturi tipai buvo pagrįsti rusų gyvenimo daviniais. Sakysime, daug rusų buvo įsitikinę, kad mokslas griauna tikėjimą. Net toks aukščiau apibūdintas Javorskis liaudies mokslinimą laikė pavojingu prasimanymu. Jeigu Silvanas ir Luka yra, tariant, tradiciniai obskurantai, puikiai besijaučią ir rusų dirvoj, tai Medoras yra tikras tuometinio rusų gyvenimo tipas. Tai yra naujųjų laikų padaras, kai rusų žmonės, susidūrę su Vakarais, surojo apžliebti tik paviršutinę civilizaciją, dvasioj gi nenorėdami iš senojo barbariškumo pakilti. Satyra, vadinas, pataikė, kur reikia. Ją labai pagyrė ir Prokopovičius, tuo reikalu parašydamas eilėraštį. Giriamą eilėraštį, net lotyniškai, parašė ir Novospasskio vienuolyno archimandritas, Feofilas Krolikas.

Šio pasisekimo paskatintas, Kantemiras tuojau rašo ir antrąją satyrą „Na zavist' i gordost' dvorian zlonravnych" — „Apie piktbūdžių bajorų pavydą ir puikybę". Satyros forma pasiskolinta iš Boileau, o turinys šiek tiek skolintas iš Juvenalo ir Boileau. Turinys tačiau yra savarankiškesnis, negu forma.

Satyroj vyksta dijalogas tarp Filareto ir Eugenijaus. Šis pastarasai — senos rusų giminės atstovas — labai nepatenkintas Petro nuostatu, pagal kurį, žemos kilmės žmonės gali užimti aukštas valstybėj vietas. Eugenijus skundžiasi, kad pilietis dar neseniai pardavinėjo druską ir žvakes, o dabar štai, labai aukštai pasišokėjęs, spinduliuoja. O tuo tarpu jis, Eugenijus, tokių kilnių protėvių ainis, liko pamirštas ir atstūmtas. Filaretas — dorovės mėgėjas, naujos kartos ir naujo gyvenimo atstovas. Jis samprotauja, kad ainiai protėvių nuopelnais tik tada gali didžiuotis, kai jie savo darbais gali prilygti protėviams. Skiriant į kurią nors aukštą vietą, reikią atsižvelgti ne į kilmę, bet į asmens nuopelnus. Filaretas praveda gana plačią paralelę tarp kilniųjų protėvių ir dabartinių jų ainių, vaizduodamas rusų aristokratijos gyvenimo tuštybę. Palyginimas tenka, žinoma, senos kartos naudai.

Ši satyra, nors ir silpnesnė už pirmąją, (tekstas — ištęstas, tema — siauresnė), skaitytojams vistik labai patiko. Ir ją Feofilas Krolikas pagyrė lotynišku eilėraščiu.

Trečioji satyra, dar ilgesnė už antrąją, pradžioj neturėjusi specijalaus pavadinimo (buvo dedikuota Kantemiro kūrybos užtarytojui, Feofanui Prokopovičiui), ilgainiui įgavo pavadinimą „O različii strastei čeloviečeskich" — „Apie žmogaus aistrų skirtingumą". Šitoj savo satyroj Kantemiras sekė daugiausia Teofrasto pavyzdžiui. Satyros pradžioj Kantemiras garbina Feofaną Prokopovičių, lyg ir atsidėkodamas jam už palankų atsiliepimą apie pirmas jo dvi satyras. Toliau jis išbara įvairias rusų gyvenimo negeroves ir jų atstovus — garbėtrošką, veidmainybę, plepumą, šykštumą ir t. t. Pabaigoj vėl garbina Prokopovičių.

Ketvirtoji satyra „K muzie mojej" — „Į mano muzą" parašyta pasekant Boileau ir Juvenalu. Ši satyra yra lyg ir lyriška. Čia autorius lyg analizuoja savo kūrybą, stengdamasis pasiteisinti, kodėl jis rašo satyras. Esą, eilėraščių, kuriuos beskaitant juokas ima, o tuo tarpu autoriui berašant nekartą verkti reikią. Ir Kantemiras taip pat, esą, rašydamas teisybę eilėse, juokiasi, o širdy verkia. Ir jam, esą, būtų maloniau rašyti giriamąją odą, ne satyrą, bet to jis negalįs padaryti. Norėdamas girti, jis negalįs tinkamų rimų pririnkti; jis nagus griaužiąs, šluostąs prakaituotą kaktą, bet vos vos galįs sulipdyti porą eilučių, ir tos pačios esančios nesubrendusios. Nerašyti jis negalįs, todėl tad satyroj ir norįs pasenti.

Penktoji satyra „Na čelovieka" — „Apie žmogų" (Boileau sat. sekimas), paties autoriaus liudijimu, turėjusi tikslo parodyti, kad „žmogus ne tiktai kvailesnis už visus gyvulius, bet dar ir piktesnis už visus žvėris".

Tos penkios satyros buvo parašytos Rusijoj. Apie jų išspausdinimą Kantemirui ir galvoti sunku buvo, nes vistiek būtų neleidę jam to padaryti, o jei būtų leidę, tai tik vienų nemalonumų iš to būtų turėjęs. Tačiau penkių satyrų rankraštinis rinkinėlis buvo Rusijoj gana plačiai pasklidęs.

Šeštoji satyra „Ob istinnom blaženstvie" — „Apie tikrąją palaimą" jau nedaug satyros elementų beturi. Čia eina daugiau autoriaus moralinės ideologijos išdėstymas. Toks laimingas esąs tas, kurs tenkinas „maža dalia", kurs, nesivaikydamas

garbės ir turtų, toli nuo gyvenimo triukšmo pasislėpęs, studijuoja senovės išminčių knygas ir stengiasi suvokti dalykų veiksmus bei priežastis. Šiai minčiai sustiprinti Kantemiras vaizduoja garbėtrošką, pavyduolį ir gobšuolį, — visi jie nelaimingi žmonės.

Septintojoj satyroj „O vospitanii“ — „Apie auklėjimą“ Kantemiras išdėsto savo pedagoginius įsitikinimus. Tikrojo auklėjimo pagrindas esąs asmeninis auklėtojų doro gyvenimo pavyzdys. Drauge jis nurodinėja, kokios didelės reikšmės auklėjimo reikalui turi ir aplinkuma, kurioj vaikai auga. Šitoj Kantemiro satyroj atsispindėjo tų laikų Europos naujos auklėjimo idėjos.

Aštuntojoj satyroj „Na bezstydnuju nachal'čivost'“ — „Apie begėdišką akyplėšiškumą“ Kantemiras išdėsto visuomenės santykiavimo pradžiodalas. Santykiaujant su žmonėmis jis pataria laikytis kukliai, nuosaikiai, švelniai. Satyros pabaigoj eina panegirika imperatricai Annai Joannovnai.

Pradedant šeštąja satyra Kantemiro protestas prieš visuomenės negeroves vis silpnėja ir silpnėja. VI, VII ir VIII satyros yra greičiau didaktikos prikrauti veikalėliai su moralizuojančia tendencija. Poeto gyvenimas toli nuo rusų tikrovės išblukino jo kūryboj gyvenimiškuosius bruožus.

Tik devintojoj satyroj, pavadintoj „K solncu“ — „Į saulę“, Kantemiras labai energingai grįžta į realią rusų tikrovę. Šitoj satyroj gal dar griežčiau, negu pirmosiose, Kantemiras piktinas rusų obskurantizmu, prietaringumu, minties sustingimu, storžieviškumu, negarbingumu...

4. Kantemiro reikšmė rusų literatūros raidoj. Kantemiro eilėraščiai parašyti silabiška sistema. Tai jau nebebuvo absoliuti naujiena rusų literatūroj, — tąja sistema rašė ir Simeonas Polockis (kartais visai neblogus eilėraščius), ir Feofanas Prokopovičius, ir kt. Greta Tredjakovskio bei Lomonosovo toniškųjų eilėraščių, Kantemiro silabiškumas buvo gal jau gerokai pavėlavęs dalykas. Kantemiras tik gerokai patobulino silabiškąją eilutę, kuri pas jį susideda iš trylikos skiemenų, visuomet turinčią aiškią cezūrą, dažniausiai po septinto skiemens. Jo eilutė visuomet turi du raiškesnius kirčius: ant penkto ar septinto ir ant priešpaskutinio skiemens. Tai ir visa yra Kantemiro naujovė, įvestoji į silabišką eilutę.

Nebuvo rusams absoliuti naujovė ir Kantemiro satyrų turinys. Satyros elementai pasitaikydavo ir senojoj rusų literatūroj. Sakysime, tokie pamokslai, keikę žmonių tamsumą bei prietaringumą, būdavo pilni satyros elementų. Jonas IV-tas buvo nepalyginamas ironijos meisteris. Danijilas Zatočnikas davė jumoro ir ironijos stiprių pavyzdžių. Feofanas Prokopovičius savo dramoj nepabijojo net įtakingąjį dvasininkijos luomą pajuokti. Ir pas juos daug kas ir stipriau, ir griežčiau buvo pasakyta, negu pas Kantemirą. Kantemiro naujoviškumas — tai jo satyros forma, kurią jis davė gryną, neapsunkintą pašaliniais priedėliais. Jis, pasinaudodamas kitų tautų klasikų pavyzdžiais, davė klasikišką Vakarų satyros formą.

Kantemiras nuolat nurodinėjo savo satyrų šaltinius ir pavyzdžius — Juvenalą ir Boileau. Šie nurodymai liečia daugiau formą. Kantemiras neturėjo nei aistros, nei sąmojaus, nei temperamento, kuriais pasižymi aniedu satyrikai. Kantemiras daugiau primena Horacijų, tą filosofą, gyvenimo stebėtoją su savo „auksinio vidurio“ idealu. Toliau „auksinio vidurio“ ir Kantemiras nėjo. Šis idealas apsprendžia ir jo satyrų vyraujantį toną.

Kantemiras rūpinosi savo eilėraščius išdailinti, rūpinosi jų kalba. Bet jis sąmoningai nebuvo užsibrėžęs reformuoti rusų literatūros kalbą. Todėl gal ir jo kalba dar tebėra pilna anachronizmų tiek leksikos, tiek ir gramatikos atžvilgiu.

Kantemiras savo satyroms objektą sėmė iš rusų gyvenimo. Sakoma, kad jis tą gyvenimą labai gerai pažinęs ir mokėjęs jį atvaizduoti. O Sipovskis net tikina, kad Kantemiras duodąs gyvą ir dailiai nupieštą paveikslą, išplėštą iš rusų gyvenimo, iki šiol visiems pažįstamą. Mokėjimas piešti savo amžininkus Kantemiro asmeny susijungęs su dovana ryškiai ir reljefiai piešti jiems „foną“. Todėl tad tikrovės vaizdai iš po Kantemiro plunksnos išeiną suglausti ir tipiški.

Tačiau, arčiau įsižiūrėjus į tuos paveikslus, tenka konstatuoti, kad jie yra ne tiek tipiški, kiek schematūs ir gerokai abstraktūs. Negyvi tie jo paveikslai. Kantemiras — kabinetinis rašytojas, rusų gyvenime, rusų kultūrinėj kovoj ne tik nedalyvauja, bet ir nenori dalyvauti. Jis bėga nuo gyvenimo į savo kabinetą, knygomis užstato langus ir duris, kad gyvenimo triukšmas jo nepasiektų. Ir jo satyros veikia kaip pa-

mokslas iš plotmės, esančios ne šioj žemėj. Nekartą jo eilėraščiai, atrodo, yra tiktai literatūriniai pratimai, parašyti pagal tam tikrą temą ir pagal tam tikrą formą. Kantemiras yra daugiau literatūros darbininkas, daugiau filosofas moralistas, negu poetas.

Ir vis dėlto tai, ką Kantemiras padarė rusų gyvenimo aplinkybių perspektyvoj, yra labai daug.

Iki Kantemiro nė vienas rusų rašytojas nesirūpino savo veikalo formos tobulinimu. Kantemiras pirmas susirūpino tuo reikalu ir iš karto davė apšviestosios Europos klasikišką formą. Ir antra, Kantemiro veikaluose satyra nebėra sudėtinis kompozicinis elementas, nebetarnauja kitiems reikalams. Kantemirui satyra yra jau literatūrinis uždavinys. Ir tai buvo didelė naujovė. Todėl visai teisėtai Kantemiras yra laikomas rusų satyros įkūrėju.

3. VASILIJ KIRILLOVIČ TREDJAKOVSKIJ

Vasilijus Kirilovičas Tredjakovskis (1703—1769) buvo įsitikinęs sąmoningas klasicizmo skiepytojas rusų dirvoj. Jo amžininkai jį maltretavo ir nekentė jo, ainiai iš jo tyčiojosi, ir istorija jį užmiršo, o tuo tarpu jo nuopelnai rusų literatūrai yra tokie, su kuriais susilygins ne kiekvienas istorijos pripažintųjų rašytojų. Visas vargas, kad jo gyvenimas buvo toks nelaimingas, kad jis gyveno rūsčioj ir žiaurioj gadynėj, kad jo literatūrinis talentas buvo neperstipriausias, ir jo, kaip žmogaus, būdas buvo maža tepakenčiamas. Iš vienos pusės tai buvo kietos valios ir didelio pasiryžimo vyras, o iš antros — bailys ir pataikūnas, intrigantas ir pavyduolis. Gimė jis maža tepasiturinčioj Astrachanės šventiko šeimoj ir pradžios mokslą ėjo pas katalikų misijonierius kapucinus. Namie pravargęs savo jaunystę, 1723 m. Tredjakovskis atsikrausto į Maskvą ir įstoja į akademiją („Slaviano-greko-latinskaja Akademija“). Akademijoj jis eina literatūros mokslus ir mokosi eiles rašyti. Baigti akademijos tačiau jam nepavyko. Įsipainiojo į kažkokią kvailą kriminalinę aferą, kažkuriam vienuoliui sufabrikavo netikrą pasą ir, bijodamas bausmės, pabėgo į užsienius. Kurį laiką jisai prisiglaudė pas Rusijos atstovą Olan-

dijoj ir pramoko kiek prancūziškai. 1727 m. Tredjakovskis pėsčias, be jokių lėšų, ateina iš Olandijos į Paryžių. Čia jis ne tik sugeba pragyventi, bet dar įstoja į Paryžiaus universitetą, kuriame uoliai studijuoja literatūrą, istoriją, filosofiją, teologiją, net matematiką. Jo pagrindinė specijalybė — literatūra. 1730 m. jis sugrįžta į Rusiją tiems laikams labai mokytu vyru. Tokiu tai būdu provincijos vargingo popo sūnus pasidaro mokslo žmogum. Tik jo vargai tuo nesibaigia. Darbo jis galėtų gauti ir galėtų būti naudingas Peterburgo Mokslo akademijoj, tačiau į ją taip sunku patekti: joj šeimininkauja vokiečiai ir rusų nelabai jie tenori įsileisti. Vis dėlto Tredjakovskiui pavyksta įsitaisyti prie akademijos vertėju, o po poros metų jis gauna net sekretoriaus titulą. Ir čia jo karjera apsistojo visai dešimčiai metų. Jis svajoja apie profesūrą, bet vokiečiai akademikai jo nepraleidžia į profesorių skaičių. Pagaliau, nebeiškenčia jis ir pasiskundžia imperatricai Elizavetai Petrovnai, kurios įsakymu pagaliau ir tampa paskirtas lotynų ir rusų elokvencijos (literatūros) profesoriumi akademiniame universitete. Profesoriauja jis aštuoniolika metų. Šiam laikotarpy ir pasireiškia jis savo svarbesniais literatūros darbais.

Prancūzijoj Tredjakovskis išmoko klasicizmo, prancūzų suformuluotųjų taisyklių. Patikėjo jis jomis, kaip aukščiausia literatūros išmintimi. Ir skelbė jas savo broliams Rusijoj, ir vertė kitų veikalus, ir pats kūrė originalius kūrinius, kad rusų literatūra iš karto įvairiausiomis formomis praturtėtų. Jo amžininkai juokiasi iš jo, kolegos rašytojai — Lomonosovas su Sumarokovu — savo kritikomis jį persekioja, „smaugia", o jis nieko nebodamas, rašo ir rašo. Rašo „pindariškas odas", rašo „antikiškas tragedijas", rašo „herojišką epopėją", rašo daugybę kitokių dalykų. Žinoma, kartais ir jis atsilygina savo kritikams, — iškeikia jų darbus viešai, išniekina, o dar mieliau parašo donosą-skundą apie priešininkų raštuose pasitaikančią „kramolą" bei nedorovę jų privačiame gyvenime.

Kaip elokvencijos profesorius Tredjakovskis turėjo būti, tariant, ir oficijalių panegirikų rašytoju. Prancūzų karalius turėjo gi „dvaro poetus", vadinas, jie buvo būtini ir Rusijos valdovams. Ir Tredjakovskis turėjo Rusijoj atstoti prancūzų „dvaro poetus". Jei dar taip neseniai Rusijoj valdovai buvo garbinami per pamokslus (Javorskis, Prokopovičius), tai Tred-

jakovskis juos turi garbinti eilėmis. Tuo būdu jis ir pasidarė rusų giriamosios odos kūrėju. Iš jo žymesniųjų odų tenka paminėti oda Annos Joannovnos garbei „O sdačie goroda Gdanska 1734 g.“ ir Elizavetos Petrovnos vainikavimosi proga pasveikinimas (1742 m.). Tredjakovskis puikiai žinojo, ko reikia, kad oda būtų gera. Tik būtiniausiojo dalyko jis čia kaip tik maža teturėjo: poeto talento. Todėl jo odos yra išpūstos, šaltos, dirbtinės, medinės, tarytum surudijusiomis vinimis sukaustytos. Ne be pagrindo literatūros istorikai odą apie „Gdansko paėmimą“ cituoja, kaip beskonį pavyzdį. Deja, beveik tas pat tenka pasakyti ir apie kitus Tredjakovskio eiliuotuosius rašinius — elegijas, eklogus, dainas, ir t. t. Tredjakovskis žino, kad rusų literatūra nebus svari, jeigu ji neturės klasikiškos poemos. Jis ryžtasi ir šią spragą užkimšti. Tuo tikslu jis ima Fénelono avantiūrinį romaną „Les aventures de Télémaque“ ir išverčia jį į rusų kalbą hekzametrais, pavadindamas „Telemachida ili stranstvovanije Telemacha, syna Ulissova“. Jo hekzametras buvo tokios rūšies, kad vėliau, tuo hekzametru pasiremdami, rusų rašytojai tikrai buvo įsitikinę, jog šis metras rusų kalbai visai netinka: toks jau baisus buvo Tredjakovskio hekzametras. Ne be reikalo gi Ekaterinos Antrosios laikais prasikaltusiems per ermitažinius susirinkimus vietoj kitos bausmės buvo liepiama skaityti „Telemachidos“ hekzametrus. Nenuostabu, kad Tredjakovskio eilėraščiai susilaukė gausios pašaipos ir parodijų. O čia dar istorija piktai iš jo pasijuokė: kai kurios Tredjakovskio eilėraščių parodijos imta laikyti jo autentiškais eilėraščiais, ir jo garbė, kaip poeto, dar žemiau nusmuko. Šiuo atveju Tredjakovskio kaltės tik tiek tebūta, kad jis turėjo labai daug gerų norų ir visai mažą poeto talentą*).

---

*) Kaipo Tredjakovskio eiliavimo pavyzdį būtų galima paminėti šitokį hegzametrą:

„Древня розмѣра стихомъ пою отцелюбнаго сына,
Кой, отъ природныхъ бреговъ отплывъ и странствуя долго,
Былъ провожаемъ вездѣ Палладою Ментора въ видѣ:
Много жъ коль ни страдалъ отъ гнѣвныя онъ Афродиты,
За любострастныхъ сея утѣхъ презоръ мерзанными“... ir t. t.

Arba, štai Tredjakovskio odų stiliaus pavyzdys:

„Какое странное піанство
Къ пѣнію мой гласъ бодритъ!

Jeigu Tredjakovskio eiliuotoji kūryba neužima garbingos vietos rusų literatūros istorijoj, tai to negalima pasakyti apie jo prozos veikalus, apie jo teoretinius samprotavimus. Teorijoj Tredjakovskis retai kada ėjo klaidingu keliu, tik savo teisybės jis nemokėjo realizuoti.

Pirmiausia Tredjakovskis buvo rimtai susirūpinęs rusų poetiškos kalbos reikalu. Jo laikų rašto kalba iš tikrųjų buvo virtusi kažkokiu kratiniu, — čia eina visokie naujadarai, čia tarmiški išsireiškimai, čia cerkviniai slavizmai, čia vėl polonizmai, germanizmai, latinizmai, ir t. t. Jis nori rusų kalbą apvalyti, jis reikalauja, kad rašytojas rimtai rūpintųsi stiliaus reikalu, kalbos gražumu, — kad jis savo kalbos mokytųsi visą amžių. Šitokias tai mintis Tredjakovskis dėstė savo įžanginėj kalboj, apimdamas elokvencijos profesoriaus katedrą 1745 m. („Slovo o bogatom, različnom, iskusnom i neschodstvennom vitijstvie"). O prieš dešimtį metų kalboj „O čistote rossijskago jazyka", pasakytoj atidarant Vertėjų kolegiją prie Mokslo akademijos, Tredjakovskis šaukė tuos vertėjus tobulinti rusų kalbą eilėmis ir proza, ragino juos susirūpinti gramatikos, retorikos, eilėdarybos mokslo ir žodyno sudarymu. Tredjakovskis sąmoningai ėjo rusų kalbos reformuoti, ir jo pagrindinė mintis buvo teisinga.

Su Tredjakovskio vardu yra susijęs ir toniškojo eiliavimo įvedimas į rusų literatūrą. Tiesa, ir prieš Tredjakovskį vienam kitam eiliadirbiui pavykdavo kartais sulipdyti tonišką eilėraštį, bet tai būdavo nesąmoningos pastangos. Tiesa, gal ir pati mintis apie toniškojo eiliavimo tinkamumą rusų kalbos dvasiai nėra paties Tredjakovskio sugalvota. Bet jis šią mintį išrutuliojo ir pagrindė. Ir kas svarbiausia, siūlydamas tonišką eiliavimo sistemą, Tredjakovskis nurodinėjo į rusų eiliuotosios tautosakos ir ritmikos pavyzdį. Reikia atsiminti, kad anais laikais rašto literatūra žiūrėjo į tautosaką, kaip baudžiauninkų padarą, labai iš aukšto. O Tredjakovskis išdrįso ją siūlyti net pavyzdžiu, tuo tarpu kai Lomonosovas, gindamas tonišką sistemą, liepė atsižiūrėti vokiškosios eilėdaros pavyzdžio. Isto-

---

Вы, Парнассное убранство,
Музы! умъ не васъ ли зритъ?
Струны ваши сладкогласны,
Мѣру, лики слышу красны"... Ir t. t.

rija parodė, kad ir šį kartą Tredjakovskis ėjo teisingu keliu. (Jo str. „Mnienije o načalie poeziji i stichov voobšče“, „Sposob k složeniju rossijskich stichov“, ir kt.).

Tredjakovskis, skelbdamas rusams prancūzų klasicizmo išmintį (pav., „Razsuždenije o komediji voobšče“, „Razsuždenije ob odie“, „Predizjasnenije ob iroičeskoj poemie“, ir kt.), pralenkia net savo mokytoją Boileau. Tuo tarpu kai racijonalistui Boileau poezija buvo daugiau formalus eilėdaros menas (l'art des vers), Tredjakovskis siūlo griežtai skirti poetą („pijit“) nuo eilėdario. Matyti, betarpėj Platono įtakoj, kurį Tredjakovskis, kaip ir Aristotelį, gerai pažinojo, pareiškia jis, kad vienas dalykas yra eiles rašyti, ir visai kitas dalykas yra poetu būti. Poezija Tredjakovskiui yra kūryba, ir kurti tegalįs tik tas, kuris pažįsta įkvėpimą. Kūrybą esanti paties Dievo įlieta į žmogaus protą.

Deja, pačiam Tredjakovskiui Dievas, matyti, kūrybos nedaug buvo įpylęs į protą, — Tredjakovskio muza buvo pikta ir nesukalbama. Ir ši nedora aplinkybė pasunkino jam ir be to tokį nemielą gyvenimo kelią. Ir vis dėlto Tredjakovskis nepaskendo pikto likimo painiavoj. Jis per didelį vargą ir kančią prasimušė į tais laikais galimas mokslo viršūnes. Jis supažindino rusų visuomenę su Vakarų išmintim, su klasicizmo literatūros teorija. Jis fanatiškai skynė kelią ateinantiems literatūros kūrėjams. Ir liko išniekintas, išjuoktas, priaugančiųjų kartų vaikams baidyklė.

4. MICHAIL VASILJEVIČ LOMONOSOV.

1. Gyvenimo bruožai. Naujosios rusų istorijos angoj iškįla Lomonosovo figūra, nelyginant pasakingo šiaurės milžino, pasikėlusio iš Leduotojo Okeano bangų, suspindėjusio šiaurės pašvaistės nuostabia šviesa, savo šešėliu pridengusio praeities šimtmečius.

Lomonosovas — šiaurės žvejo sūnus, gimęs 1711 m., Denisovkos kaime, Cholmogoro apskrity, šaltos Baltosios jūros pakrašty. Anksti jis pasiliko be motinos, o naujai atsiradusioji pamotė buvo jam ne tik svetima, bet ir nedraugiškai nusiteikusi. Taip ir praslinko jo jaunystė be tėvų meilės šilumos. Ati-

trūkdamas nuo darbo Lomonosovas „eina mokslus" pas vietos kaimietį Ivaną Šubnyjį, iš kurio prasimoko rašyti ir aritmetikos. Tik visas vargas, kad to laiko mokslui Lomonosovas turėjo visai nedaug, ir paties mokytojo žinių šaltinis buvo ne pergiliausias. Pagaliau, ir mokslo priemonės buvo tokios skurdžios: Smotrickio gramatika, Magnickio aritmetika bei Simeono Polockio eiliuotasis psaltyrius. Tai ir viskas. Nors tai šiaurės žvejų aplinkybėms ir nemenkas lobis buvo, tačiau Lomonosovo mokslui gyvenimo mokykla davė gal daugiau, negu šios knygos. Jis gelbsti tėvui sunkiame šiaurės žvėjo versle. Tinklai primityvūs, laiveliai menki ir blogai įrengti, o su jais toli reikia plaukti. Buvo Lomonosovas ir Archangelske, ir Solovecko vienuolyne, ir Baltijos jūroj, ir Leduotajame okeane. Didingai rūsti šiaurės gamta vilioja jaunuolį, skatina jo smalsumą, o čia kas minutė tenka kovoti su mirties pavojumi. Ir čia Lomonosovas išmoko su pavojais kovoti, sumanytąjį tikslą pasiekti, užgrūdino savo valią ir fizinį pajėgumą. Bet žvejo gyvenimo aplinkybės nedavė jam atsakymo į iškilusius jaunoj dvasioj klausimus, ir neturėjo jis kur nuraminti savo žinių troškulio. Šešiolikos ar aštuoniolikos metų vaikiną jau norima apvesdinti, kad jis ramiau sėdėtų namie. Tuomet tai Lomonsovas apleidžia tėvo namus, — pabėga. Nors, tiesą pasakius, tėvas pats padėjo jam įsigyti pasą, vadinas, žinojo apie sūnaus sumanymą keliauti. Į Maskvą Lomonosovas vyksta, žinoma, be lėšų. Gerai, kad šiaurės žvejai vežė žuvį į Maskvą parduoti, — su jais jis ir iškeliavo. Pakeliui Lomonosovas uždarbiauja — įstoja į vieną vienuolyną „psalomščiku". Ir tik 1731 m. pradžioj pasiekia jis Maskvą. Maskvoj Lomonosovas neturi lėšų, neturi pažįstamų, nežino kur prisiglausti. Sako, kad jis žuvų rinkoj atsiklaupęs rogėse ir ėmęs melstis. Laimė, kad Lomonosovą pažinęs vienas Maskvos žuvų pardavėjas, kilęs iš to paties krašto, kuris ir suteikęs jam pirmąją pagelbą. Tiesa tai ar ne, tik Lomonosovas veikiai atsiduria navigacijos mokykloj, o iš ten netrukus persikelia į Maskvos akademiją.

Nors Lomonosovas pasiekia trokštamąjį mokslo židinį, bet jo padėtis nedaug pagerėja, nes jam tenka be galo skurdžiai gyventi, alkį kęsti. Tėvas kviečia jį grįžti namo, siūlo jam sotų ir šiltą gyvenimą, perša turtingą nuotaką. Ir kad kvietimas būtų įtikinamesnis, jis savo Maskvoj gyvenančio sūnaus nešel-

pia. Pačioj mokykloj Lomonosovas tik vienas suaugęs berniukas, kiti mokiniai — vaikai visi. Bado jį pirštais jie. Toks didelis „balvonas" lotyniškai atėjęs mokytis, — geriau pačią jis vestų.

Kantriai visa tai Lomonosovas kenčia — ir garbingai baigia akademiją. Tuo tarpu atidaromas Peterburgo universitetas ir reikalaujama, kad Maskvos akademija pristatytų į jį dvyliką geriausių savo mokinių — ir Lomonosovas atsiduria tų mokinių skaičiuj. Tada atsiveria jam platesnės mokslo ir darbo perspektyvos. Valdžiai reikalingi inžinieriai, ir ji nusprendžia tris gabesniuosius mokinius pasiųsti į užsienius pasimokyti. Ir vėl Lomonosovas trijų išrinktųjų tarpe. Ne protekcija jam gelbėjo, bet pasireiškę gabumai ir pasiryžimas mokytis. Atsidūrė jis Marburge pas tų laikų garsenybę — filosofijos ir matematikos profesorių Volfą. Mokslas eina pilnu tempu. Bet ir gyvenimas šakojas: drauge su vokiečiais studentais Lomonosovas įsitraukia į didelį girtavimą, kurio jau per visą savo gyvenimą nebeužmiršta. Taip praslenka treji metai. Mokslo akademija, patyrusi rusų studentų gyvenimo linksmybę, perkelia juos į Freiburgą pas prof. Henkelį metalurgijos mokytis ir prašo Henkelį įsisiūbavusius studentus suvaldyti. Tik iš to nieko neišeina. Studentai susikivirčija su rūsčiuoju Henkeliu, ir Lomonosovas vėl atsiduria Marburge pas Volfą. Tuo tarpu jo gyvenimas vis labiau komplikuojasi. Akademija stipendiją siunčia labai nereguliariai, o pinigai Lomonosovui dabar itin reikalingi: jis jau turi žmoną vokietę. Skolos spaudžia, kreditoriai gąsdina. Numojęs ranka į kreditorius ir žmoną, Lomonosovas slaptai bėga į Olandiją. Pakeliui susitinka su prūsų „naujokų ėmimo komisija", samdžiusia prūsams kareivius. Nusigeria jis su ja, ir išsipagirioja Vezelio tvirtovėj, kaip prūsų gvardijos kareivis. Šiaip dalykams virtus, siaubas jį apima. Ir vidunaktį bėga jis iš Vezelio stačiai į Marburgą, atgal pas Volfą, pagelbos prašyti. Pergyvenęs dar visą eilę nuotykių, 1741 m. jis sugrįžta į Peterburgą, savo šeimą laikinai palikęs Vokietijoj. Čia prasideda trečioji Lomonosovo gyvenimo fazė.

Lomonosovo žinioms ir gabumams pritaikyti geriausioji vieta — mokslo akademija. Tačiau į ją patekti ir jam nelengviau, kaip ir pirmiau Tredjakovskiui. Pradžioj Lomonosovui pavyksta gauti akademijoj kukli vietelė — jam pavedama su-

tvarkyti metalurgijos kabinetą. Puikiai atlikęs šį darbą, jis svajoja apie profesūrą. Pasiskundęs aukščiausiai valdžiai, 1742 m. jis buvo paskirtas adjunktu prie fizikos katedros. Be fizikos, jis dėstė dar geografiją, chemiją, eiliavimo meną ir rusų kalbos stilistiką. Pagaliau 1745 m. jis buvo paskirtas chemijos profesorium.

Kiek vėliau Lomonosovas įsitraukia ir į akademijos administracijos sritį. 1757 m. jis buvo paskirtas akademijos kanceliarijos nariu, — o kanceliarija kaip tik ir tvarkė visus akademijos reikalus, kaip sakoma „darė politiką". Pagaliau, 1759 m. jis pasidarė akademinės gimnazijos ir universiteto vedėju. Tam laikotarpy ir išauga Lomonosovo talentas, ir Lomonosovas pasireiškia mokslo ir literatūros darbais.

Turėjęs didelių kivirčų su vokiškąja akademijos administracija bestodamas į ją, Lomonosovas, tapęs jos nariu, seniau patirtųjų skriaudų nebeužmiršo. Jis triukšmingai kaltino vokiečius akademikus, kad jie esą menki mokslininkai, kad jie daugiau rūpinąsi savo pačių reikalais ir pelnu, negu Rusijos ir mokslo gerove. Jie užimą geriausius butus, jie suimą visą pelną, o į universitetą ir gimnaziją nekreipią jokio dėmesio. Jie, saugodami savo pelningas vietas, nenorį įsileisti į akademiją rusų ir skriaudžia juos, kaip ir patį mokslą. Ir daugybę kitų panašių kaltinimų jis skelbė prieš savo vokiečius kolegas. Patys kaltinimai buvo gal ne tiek opūs, kiek jų iškėlimo ir argumentavimo būdas. Ypač klaiku būdavo, kai Lomonosovas tuos klausimus keldavo įsigėręs, — tuomet jis su savo kolegomis elgdavosi, kaip su šiaurės meškomis. Negana, kad jo keiksmų leksikonas buvo sultingas ir neišsemiamas, — jis paleisdavo į apyvartą ir savo kumščius, savo fizinę jėgą, prieš kurią visas akademikų būrys negalėdavo atsilaikyti. Padėtis susidarydavo ne perdaug pakenčiama. Skundžiasi, būdavo, Lomonosovu akademikai aukštesnei valdžiai, kuri, bandydama Lomonosovą aptvarkyti, suareštuodavo jį ir net grasindavo pašalinti jį iš akademijos. Bet jis į tai atkirsdavo, kad tik akademiją būtų galima nuo jo atskirti, bet ne jį nuo akademijos. Kitaip sakant, jis esąs vertesnis už visą akademiją.

Žinoma, Lomonosovas buvo didelis talentas, to niekas neužginčina. Ir jo daugelis kaltinimų taip pat buvo pagrįsti. Bet kad jo kaltinimai buvo labai perdėti, irgi tiesa. Tuomet akade-

mijoj buvo nevienas žymus garbingas mokslininkas. Sakysime, toks Schlözeris, rusų mokslingosios istorijografijos įkūrėjas, rusų istorikų mokytojas. Tai buvo didelė jėga, ir toks jis buvo ne vienas. Pagaliau, Lomonosovas ne vien tik su vokiečiais kovojo, — ir rusų jis nekentė ir ne mažiau, negu vokiečių. Sakysime, tokį nelaimingą vargšą Tredjakovskį, patrijotą ir idėjinį sąjungininką, stačiai persekiojo. O Tredjakovskio nuopelnai rusų literatūrai yra gi dideli. Nekentė Lomonosovas ir Sumarokovo ir pešėsi su juo ne mažesniu įnirtimu, kaip su vokiečiais, o Sumarokovas buvo gi talentingesnis poetas, ir jo nuopelnai rusų literatūrai didesni, negu Lomonosovo. Tai parodo, kad ne vien tik akademikų vokiškumas ar jų nuopelnų menkumas buvo konfliktų priežastim. Daug parėjo ir nuo to, kad Lomonosovui, tam šiaurės stipruoliui, prie visų jo gabumų ir geležinės valios, trūko vidujės kultūros. Prisidėjęs girtavimas šį Lomonosovo savumą dar labiau pabrėžė. Galimas dalykas, kad girtavimas prisidėjo ir prie to milžino mirties, įvykusios 1765 m.

Lomonosovas mirė net senatvės nesulaukęs.

2. Lomonosovas — mokslininkas. Dar Puškinas kadaise Lomonosovą buvo pavadinęs „pirmuoju rusų universitetu". Ir iš tikrųjų Lomonosovas buvo vaikščiojantis universitetas — toks universalus ir įvairiaspalvis tai buvo kūrėjas. Fizikas, chemikas, metalurgas, geologas, geografas, elektrikas, astronomas, ekonomistas, statistikas, istorikas, filologas, filosofas, estetas, poetas, dramaturgas... Ir tai gal dar ne visos sritys, kurias apėmė plačioji Lomonosovo prigimtis. Visose mokslo šakose Lomonosovas buvo Rusijoj novatorius. Kai kurie specijalistai tikina, kad visuose moksluose jis prilygęs Vakarų Europos mokslo lygmeniui, o kai kuriais atvejais buvęs novatorium net ir pasauliniu mastu, suvokęs dalykus, kuriuos Vakarų mokslas supratęs tik vėliau.

Lomonosovo nuopelnų gamtos mokslo srity nagrinėjimas nėra literatūros istoriko uždavinys. Čia gana bus pažymėti tik, kad tai buvo tiesioginis jo pašaukimas, ir pabrėžti visuomeniškąją Lomonosovo mokslininko reikšmę.

Net Kantemiras liudija, kad Rusijos plačioji visuomenė tais laikais žiūrėjo į mokslą gana nepalankiai, bijodama, kad jis nenustelbtų tikėjimo reikalų. O gamtos mokslai Rusijoj iš viso

buvo labai nepopuliarūs, — juos atstodavo „šestodnevai“, „fiziologai“, visokie astrologijos prietarai. Lomonosovo laikais Rusijoj net apie Koperniką žmonės tik patylomis kalbėdavo. Jeigu mūsų laikais kalbos apie mokslo, ypač gamtamokslio, reikalingumą bei naudingumą būtų juokingos, gal net pretensijonalaus obskurantizmo pažymys, tai anais laikais jos buvo didelė naujovė. Mokslo reikalingumas tuomet anaiptol nebuvo visiems aiški teisybė.

Šitokiose aplinkybėse Lomonosovas nepaprastai drąsiai ir energingai gynė mokslą ir jo teises. Anų laikų Rusijoj jis kalbėjo apie mokslo ir tikėjimo santykiavimą, ir netik jokio prieštaravimo tarp jų nerasdamas, bet dar konstatuaodamas jų suderinimo būtinumą. Pirmą kartą Rusijoj jis iškėlė chemijos naudingumą bei reikalingumą, nes ji esanti net žmonių gerbūvio pagrindas. Kalbėjo jis apie šviesos kilmę, apie įvairiausius gamtos reiškinius, ir gamtos tyrinėjimą paskelbė šventa žmogaus pareiga. Ir tai jis skelbė toj Rusijoj, kurioj šventa žmogaus pareiga buvo laikoma: dvasinės ir pasaulinės valdžios klausymas, šventųjų garbinimas bei sielos išganymu susirūpinimas. Tik šitoj istorijos perspektyvoj ir galima įvertinti Lomonosovą mokslininką visuomenišku atžvilgiu.

Negana, kad Lomonosovas naujus negirdėtus dalykus rusų žmonėms skelbė. Jis turėjo surasti ir formą šiems dalykams paskelbti, jis turėjo drauge kurti mokslo bei literatūros rusų kalbą. Tiesa, rusų literatūrinės kalbos problemos jis neišsprendė, — ji buvo sprendžiama visą XVIII šimtmetį, ir praktiškai ją išsprendė tik vėlyvesni didieji rusų rašytojai, — bet jis visa platybe ją iškėlė.

Lomonosovas rūpinosi rusų kalbos gramatikos, leksikos ir stiliaus reikalais.

Pirmas Lomonosovo veikalas yra „Rossijskaja Grammatika“, kuris pusę šimtmečio buvo rusams vieninteliu autoritetu. Lomonosovas mokėjo daug kalbų, tarp kitko, gerai pažinojo ir cerkvinę slavų kalbą, ir kai kuriuos velikorosų dijalektus. Jis bestudijuodamas padarė išvadą, kad vidurinės Rusijos dijalektas geriausiai tinka būti pagrindu literatūros kalbai. Pasiremdamas gyvąja medžiaga, Lomonosovas ir rašo rusų kalbos gramatiką. Medžiagos tvarkymo atžvilgiu jis ima pavyzdį iš Vakarų gramatikų literatūros. Tik anais laikais jam dar

sunku buvo suvokti skirtumą tarp rusų ir Vakarų Europos kalbų konstrukcijų. Sakysime, rusų kalbos verbalines formas jis rūšiuoja vokiečių pavyzdžiu, kas rusų kalbos atžvilgiu buvo klaidinga ir vėliau mokslo atmesta. Čia senasai rusų gramatikas, Meletijus Smotrickis, nors ir ne toks mokslingas, buvo teisingiau rusų kalbą supratęs ir visiškai tiksliai verbalines formas išdėstęs.

Lomonosovas, kaip ir Tredjakovskis, piktinosi rusų kalbos leksikine nesandora ir rūpestingai ieškojo recepto, kuriuo tai būtų galima pagydyti. Tuo tikslu jis rašo studiją „O pol'zie knig cerkovnych v rossijskom jazykie“ — „Apie cerkvinių knygų rusų kalbai naudingumą“. Jis yra įsitikinęs, kad senoj cerkvinėj kalboj yra pakankamai slavų žodžių, kurie visiškai galėtų atstoti taip gausiai Petro laikais įsibrovusius barbarizmus. Reikią tik pastudijuoti senieji raštai ir mokėti reikalingieji žodžiai surasti. Na, žinoma, reikią mokėti ir surastuosius žodžius pavartoti. Lomonosovui atrodo, kad rusų kalbos žodynas susidaro iš trijų rūšių žodžių: žodžiai, vartojami vienodai plačiai tiek cerkvinėj tiek ir gyvenimo paprastoj kalboj; cerkvinės slavų kalbos žodžiai dabar visiems suprantami, nors ir maža bevartojami; grynai rusų žodžiai cerkvinėse knygose nepasitaiką. Lomonosovui atrodė, kad su kiekvienos rūšies žodžiais yra susijusios skirtingos plotmės sąvokos ir jausmai. Sakysime, senesniojo ar senoviško slavų žodžio pavartojimas pats jau savaime sudaro tam tikrą iškilmingumo ir net kilnumo nuotaiką. Atsižiūrėdamas šios specifinės, pasakytume, nuotaikinės žodžių reikšmės, Lomonosovas sudaro savo pagarsėjusią literatūrinio stiliaus teoriją.

Literatūros kalboj Lomonosovas skiria tris „štilius“ (stilius): aukštą, kuriuo reikią rašyti poemos, odos ir prozos dalykai apie svarbius reikalus; vidutinį — satyroms, eklogams, elegijoms, draugiškiems eiliuotiems laiškams ir dramatiniems veikalams; žemą — komedijoms, epigramoms, dainoms, draugiškiems prozos laiškams ir paprastų dalykų aprašymams. Visi trys „štiliai“ skyrėsi nuo vienas kito tik žodyno atžvilgiu. Aukštąjį „štilių“ buvo galima sudaryti iš žodžių, kurie buvo vartojami cerkvinėj slavų kalboj ir gyvojoj rusų kalboj; juo archajiškesnis žodis — juo aukštesnis „štilius“. Antrąjį „štilių“ jis pataria sudaryti iš rusų kalbos žo-

džių, bet tik ne iš vulgariškų; čia cerkvinės kalbos žodžių jau mažiau beturį būti. Žemasai gi „štilius“ susidaręs iš gyvenimiškos, net vulgarios kalbos; čia jokie slavizmai bei archaįizmai, esą, nereikalingi. Tuo būdu iš vieno stiliaus pereiti į kitą nesunku, — tai pareina nuo vartojamų slavizmų kiekio. Nežiūrint viso šios „štilių“ teorijos kurjoziškumo, pati teorija išsilaikė iki pat devynioliktojo šimtmečio pradžios, kol nauji rašytojai ją savo darbais sugriovė. Klasicizmo srovės rašytojams toji teorija ilgai buvo nesugriaunama teisybė, nors jos beveik niekas savo raštais ir nepateisino. Net paties Lomonosovo kalba ir stilius yra žymiai geresni, negu jo teorija.

Lomonosovas pasireiškė kaip prozos ir eiliavimo teoretikas. Prozos reikalą jis nagrinėja veikale „Retorika“, o eiliavimo — „Pis'mo o pravilach rossijskago stichotvorstva“. Tarp poezijos ir prozos, Lomonosovo manymu, nesą didelio skirtumo, — apie tą patį dalyką tinką rašyti ir proza ir eilėmis. Visas skirtumas tarp jų — tik „štiliaus“ dalykas. O eiliavimas rusų kalbai tinkąs tik toniškasai. Argumentuodamas jo tinkamumą, Lomonosovas remiasi vokiškos dainos pavyzdžiais.

Ir poezijos bei prozos reikalu Lomonosovo darbai yra geresni už jo teoriją. Nuostabus dalykas: Tredjakovskis geriau samprotavo už Lomonosovą, ir pats negalėjo padaryti tai, ko norėjo. Lomonosovas literatūros dalykuose blogiau samprotavo, negu Tredjakovskis, o savo raštais davė daugiau, negu pats norėjo, — davė beveik tai, ko Tredjakovskis reikalavo.

3. Lomonosovas — rašytojas. Lomonosovas, kaip poetas, savo jėgas bandė pritaikyti įvairioms formoms, tik ne visur vienodai sėkmingai. Pasiryžo jis herojiška epopėjos forma apdainuoti Petro žygius — ir pradėjo rašyti poemą „Petridą“, bet, neištesėjęs, paliko ją nebaigtą. Ir dvi dramas, vos ne tragedijas, Lomonosovas parašė („Temira i Selim“ ir „Demofont“), tačiau jos buvo veikiai užmirštos, ir literatūroj pėdsakų nepaliko. Tai buvo tik „štiliaus“ bandymai. Paliko jis ir porą satyrų. Viena jų — piktas pasijuokimas iš Tredjakovskio ir Sumarokovo, o antra — „Himnas barzdai“. Šitoj satyroj jis minėjo, kad rusams, barzdos garbintojams, barzda nekartą ir protą atstojanti. Satyra buvo daugiau nukreipta prieš sentikius, kurie ir pagalvoti bijojo apie barzdos naikinimą. Tačiau dėl jos

įsižeidė ir tikrieji stačiatikiai. Pavyzdžiui, Šv. sinodas reikalavo, kad jos autorius būtų viešai nubaustas. Liko iš Lomonosovo ir šiaip keletas smulkesnių eilėraštėlių. Bet ne tais visais raštais Lomonosovo literatūrinis garsas remiasi. Lomonosovas, tas „rusų Pindaras“, kaip jį gerbėjai praminė, pagarsėjo savo odomis, įvesdamas ir pagrįsdamas klasikiškos odos formą. Jo odos paprastai yra skirstomos į dvi grupes: „panegirinės“ ir „dvasinės“. Pirmųjų liko 19, antrųjų — 11.

Giriamoji oda. Lomonosovas buvo ne tik akademikas profesorius, bet jis turėjo eiti, šalia Tredjakovskio, ir „dvaro poeto“ pareigas. Čia jis turėjo ir originalias odas rašyti valdovų garbei, ir versti vokiečių akademikų tuo tikslu pagamintąsias. Oficijali padėtis, oficijalūs uždaviniai, dainuojamos temos menkystė negalėjo sužadinti jokio įkvėpimo. Odos jam tekdavo rašyti, pavyzdžiui, šitokiomis temomis: „Joanno VI Antonovičo gimimo proga“ „Holštinijos hercogo į Peterburgą atvykimas“, „Did. kn. Petro Feodorovičiaus su did. kn. Ekaterina Aleksiejevna susituokimas“, „Did. kn. Povilo Petrovičiaus gimimas“, „Karo laivų į vandenį nuleidimas“ ir t. t. Tokiomis temomis retas poetas susižavės. Lomonosovas jautė, kad jis turi garbinti baisią menkystę, ir tai jį patį slėgė. Bet jis drauge ir puikiai žinojo, kad atsisakymas garbinti gresia rimtais nemalonumais. Visa jo laimė, kad tie, kuriuos jis garbino, daug iš jo ir nereikalavo, nes nedaug ir patys suprato. Todėl gal Lomonosovas, juos begarbindamas, gieda tokiu dirbtiniu balsu, kad net dantį rėžia, bet jis nesivaržo tai daryti. Jis be jokių ceremonijų giria kiekvieną naują valdžią, vadindamas ją „aukso amžiumi“, ir keikia kiekvieną atgyvenusią valdžią, vadindamas ją „tamsa“, — tą pačią, kurią dar taip neseniai gyrė. Kaip toli jis šioj srity nueina, paliudija oda, parašyta „Joanno VI“ gimimo proga. Išgyręs Joanną VI, iki koktumo (kūdikį vystykluose), prašo leisti pabučiuoti cariškas rankutes ir akutes; reikią tik, kad kūdikio pirštas palinktų — ir nesuskaitomos žmonių minios tuojau susirinksiančios eiti ten, kur joms bus įsakyta. Panegirika pasiekė ironijos ribą. Šitokiu nenuoširdumu, dirbtinumu, per didelį vargą sugalvota pompastika ir dvelkia dauguma Lomonosovo odų, nežiūrint, kad jis sąžiningai stengėsi pasekti Pindaru ir Horacijum. Kiek žmoniškesnė yra jo oda „Na vziatije Chotina“. Tai yra vienas pačių pirmųjų

Lomonosovo kūrinių, parašytas dar Vokietijoj, įrodyti, kad jis ten rusų kalbos neužmiršo. Ši oda svarbi yra tuo, kad joj pirmą kartą Rusijoj sąmoningai buvo pritaikyta toniška eiliavimo sistema. Šitaip gi tai yra gana uolus vokiečio Joh. Güntherio odos pamėgdžiojimas („Austrijos ir Turkijos taikai 1718 m.“).

Iš Lomonosovo giriamųjų odų bene visų geriausioji, bent plačiausiai žinoma, yra jo oda Elizavetos Petrovnos įžengimui į sostą paminėti („Na den' vosšestvija na prestol Imperatricy Elizavety Petrovny“). Oda išėjo labiau vykusi dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, vokiečių įsigalėjimas Rusijoj ir jų valdymas daug kam buvo labai įkyrėjęs. Buvo laukiama, kad Elizaveta, kaip Petro duktė, sulaužys vokiečių galybę. Lomonosovas buvo šitų laukiančiųjų eilėse, ir todėl Elizavetą jis pasitiko nuoširdžiai džiaugdamasis. Ir antra, jis šitoj odoje išdėstė savo pažiūras į mokslą. O kalbėdamas apie mokslo reikalus, Lomonosovas visuomet yra entuzijastas.

Odos pradžioj Lomonosovas džiaugiasi, kad Elizaveta, užėmusi Rusijos sostą, pradėjo taikos metą. Didelė esanti karo vado nugalėtojo garbė, bet taikos skelbėjo garbė esanti dar didesnė. Taika atnešanti kaimams palaimos, apginanti miestus, leidžianti tarpti mokslams, prekybai, pramonei. Toliau jis išgarbina Rusijos didybę ir galią, ypač, kai tokiai išmintingai, kaip Elizaveta, valdovei viešpataujant, imsią žydėti rusų mokslas ir menas, ir rusų tauta tapsianti turtinga ir laiminga. Jis kreipiasi į jaunuomenę, kviesdamas ją mokytis, ir tuo pačiu įrodyti, kad rusų žemė gali gimdyti savus Platonus bei Njutonus. Toliau jis skambiomis eilėmis atpasakoja Cicerono mintį apie mokslą. Mokslas jaunuolius maitinąs, senius džiūginąs, puošiąs laimingą gyvenimą, nelaimėj apsaugąs...*).

---

*) Pavyzdžiai:

...„Дерзайте нынѣ, ободренны,
Реченьемъ вашимъ показать,
Что можетъ собственныхъ Платоновъ
И быстрыхъ разумомъ Невтоновъ
Россійская земля рождать!
Науки юношей питаютъ,
Отраду старымъ подаютъ,
Въ счастливой жизни украшаютъ,
Въ несчастный случай берегутъ“... ir t. t.

O štai fragmentas iš gyviausios odos apie stiklo naudingumą:

Когда неистовый свирѣпствуя Борей
Стѣсняетъ мрозомъ насъ въ упругости своей,

Šitoj odoj Lomonosovas pats sulaužė savo „štilių“ teoriją, — nebėra slavizmų bei archajizmų, nebėr baisių alegorijų ir hiperbolų, nebėr tuščios pompastikos. Čia jo kalba švari ir skambi, ir todėl visas eilėraštis daro teigiamo įspūdžio.

Dvasinė oda. Lomonosovo odų pagrindinė tema — tai Dievo didybė bei visagalybė. Šiai temai traktuoti medžiagos Lomonosovui duoda Šventas Raštas ir gamtos reiškiniai. Kai kurios jo odos iš tikrųjų ir yra tik eiliuotas Šv. Rašto posmų išdėstymas. Užtat kur kas įdomesnės yra tos jo odos, kurių premisomis buvo gamtos reiškiniai. Dvi šitokios jo odos yra ypatingai garsios — „Utrennee razmyšlenje o Božjem veličii“ ir „Večernee razm. o Bož. velič.“ (Rytinis ir vakarinis susimąstymas apie Dievo didybę).

Rytmetinį susimąstymą Lomonosovas pradeda nubundančios gamtos vaizdu. Saulė patekėjo, savo blizgėjimą ištiesė iki žemei ir atvėrė dieviškus darbus („Božja diela otkrilo“...). Stebėdamasis rytmečio vaizdu, dainininkas ima stebėtis Viešpaties galybe, Viešpaties, kurs tokį puikų pasaulį sukūrė. Ir bando jis intujityviai pasikelti nuo žemės į mėlynuosius erdvės pločius ir atvaizduoti kitus pasaulius — „amžinai liepsnojantį okeaną“ aplink saulę, kur akmenys, kaip vanduo verdą ir degantys lietūs ūžią. Susižavėjęs kitų pasaulių vaizdu, poetas ir atsistebėti nebegali Viešpaties didybe.

Vakariniam susimąstyme, Lomonosovas aprašinėja šiaurės pašvaistę, ir vėl prieina išvados, kad Dievas turįs būti didingas ir galingas*).

Великой не терпя и строгой перемѣны,
Скрываетъ человѣкъ себя въ толстыя стѣны.
Онъ былъ бы принужденъ безъ свѣту въ нихъ сидѣть“... ir t.t.

Šitokios eiliuotos prozos Lomonosovo eilėraščiuose knibždėte knibžda.

*) Rytmetiniame susimąstyme Lomonosovas sako:

„Когда бы смертнымъ толь высоко
Возможно было возлетѣть,
Чтобъ къ солнцу бренно наше око
Могло приблизившись воззрѣть;
Тогда бъ со всѣхъ открылся странъ
Горящій вѣчно океанъ.
Тамъ огненны валы стремятся
И не находятъ береговъ,
Тамъ вихри пламенны крутятся
Горющись множество вѣков“... ir t. t.

Lomonosovo reikšmė. Gyvenimo pabaigoj Lomonosovas savo nuopelnus apskaičiavo šitokiais žodžiais:

„Būdamas tarnyboj trisdešimt vienerius metus, darbavausi moksluose tiek uoliai, kiek tik įstengiau, ir juose įgijau tokio žinojimo, jog, pasak įvairių akademijų ir didelių mokslo žmonių liūdijimo, suteikiau tais mokslais garsią garbę tėvynei. Tokiu mokslu, odomis, viešomis kalbomis ir disertacijomis dabinau akademiją ir puošiau ją dvidešimt metų įvairios rūšies gimtąja kalba parašytais veikalais—gramatiniais, istoriniais, eiliuotais, fiziniais, cheminiais ir mechaniniais. Rusų kalbos stilius per tuos dvidešimt metų nepalyginti apsivalė ir pasidarė daug palankesnis reikšti sunkioms idėjoms, ką ir paliudija visuotinė mano veikalų aprobacija, ir visokiuose raštuose vartojamieji jų žodžiai bei išsireiškimai, kas žmonėms šviesti daug patarnauja. Būdamas pusšeštų metų Mokslo akademijos kanceliarijos nariu be rango, paaukštinimo ir algos pakėlimo, aš savo pareigas atlikdavau uoliausiai, ir todėl gimnazija, universitetas ir geografijos departamentas pasiekė daug geresnės nei anksčiau būklės...“

Ką čia Lomonosovas apie savo nuopelnus sako, viskas yra teisybė, o drauge ir labai charakteringa. Savo nuopelnų poezijos srity jis neakcentuoja. Viskuo jis didžiuojasi, tik ne savo poezija, kurioj jam tik stilius tesvarbu. Lomonosovas, koks jis būtų didingas, vistiek ne poetas. Geriausieji jo eilėraščiai — „susimąstymas apie Dievo didybę“ — šalti, kaip mechanikos formulė. Poeto fantazijos jis neturėjo. Vaizduoja jis, sakysime, kosmoso santvarką, „stratosferą“, o tuo tarpu nė vieno viliojančio paveikslėlio. Jo poezijoj jausmo nedaugiau, kaip ir kalboj apie chemijos naudingumą. Iš tikrųjų, šiuo atžvilgiu liko jis ištikimas savo teorijai: jo kūryboj eilės ir proza skiriasi

---

Vakariniame susimąstyme apie šiaurės pašvaistę pasakyta:

„Песчинка какъ въ морскихъ волнахъ,
Какъ мала искра въ вѣчномъ льдѣ,
Какъ въ сильномъ вихрѣ тонкій прахъ,
Въ свирѣпомъ какъ перо огнѣ,
Такъ я въ сей безднѣ углубленъ
Теряюсь, мысль ли утомленъ.
Уста премудрыхъ намъ гласятъ:
Тамъ разныхъ множество цвѣтсвъ;
Неячтны солнца тамъ горятъ,
Народы тамъ и кругъ вѣковъ“... ir t. t.

tik savo stiliumi. Bet Lomonosovas — pastabus mokslininkas, mokėjęs giliai samprotauti filosofas. Tad ir jo „poezija“ pilna gilių idėjų bei tikrovės davinių, suorganizuotų gilaus mokslininko. Ir drauge Lomonosovas giliai jaučia rusų kalbą. Jo kalba tokia švari, kokios dar Rusijoj nėra buvusios, ir ji skamba taip gražiai, kaip ji dar niekuomet nėra skambėjusi. Nors tas jos skambėjimas ir šaltas, kaip šiaurės pašvaistės spinduliai, ir tuščias, kaip dykavidūris žiedas. Jos skambėjimas yra paskendęs abstrakčios minties sferoj, todėl jis toks nežemiškas, o gal todėl jis ir toks didus. Ne be reikalo gi kai kurie rusų literatūros istorikai Lomonosovą vadina didžių dalykų poetu, — viskas pas jį grandijoziška, o ypač gamtos vaizdai. Bet tai poezijoj atsitinka tik tuomet, kai poetas nei tikrovės jausmo, nei poezijos saiko neturi. Toks ir buvo Lomonosovas.

Tačiau jis davė rusams skambią klasikiškos odos formą, kuri gyvavo, šiek tiek reformuojama, kol tik buvo gyvas Rusijoj grynasai klasicizmas. Lomonosovas buvo pavyzdys ir autoritetas. Kitaip sakant, jis buvo premisa tolimesniam rusų klasicizmo keliui. O toji premisa — šaltas racijonalizmas, formos griežtumas ir utilitarizmas. Ne be reikalo gi Lomonosovas tiek pat sėkmingai, kaip ir apie Dievo didybę, dainavo ir apie stiklo naudingumą bei jo privalumus.

Tuo būdu ankstyvasai rusų klasicizmas jau nuo pat pirmųjų savo žingsnių pakrypo į racijonalizmo bei utilitarizmo kelią. Prasidėjo šaltos formos ir sveiko proto poezija. Ir tai buvo gairės, su kuriomis ir vėlyvesnieji klasikai negalėjo nesiskaityti.

5. ALEKSANDR PETROVIČ SUMAROKOV

1. Sumarakovo gyvenimas ir būdas. Likimas tarytum čia piktai pasijuokė iš šio žymaus vyro ir stambaus kūrėjo. Savo laikais pagarsėjo jis beveik vienu akimoju, kaip Byronas sakė: „Pabudau rytą ir pasijutau esąs garsus“. Jis savo amžininkams darė nepaprasto įspūdžio ir įtakos, o mirė visų apleistas, nuskuręs, kaip elgeta. Jis sukūrė visą literatūros mokyklą, savo ranką ištiesė toli į būsimąsias kartas, o tuo tarpu net tie patys, kurie ėjo jo pramintuoju keliu, juokėsi iš jo ir niekino jį. Pagaliau, ir istorija pasirodė esanti jam itin neteisinga. Vėlyvesniųjų

laikų istorikai nepasistengė pagyventi dvasia, skoniu ir idealais tos gadynės, kurioj Sumarokovas gyveno ir kūrė. Jo darbus paskelbė menkučiais, ir į jį patį pažiūrėjo pasigailėjimo akimis. O tuo tarpu rusų literatūroj jis nepalyginti didesnis yra novatorius, negu Tredjakovskis ir Lomonosovas, — jo pečiais atsirėmė rusų klasicizmas, — teorijoj ir praktikoj.

Gimė jis 1718 m., kadaise buvusioj labai žymioj, tik ilgainiui gerokai sumiesčionėjusioj Maskvos bajorų šeimoj. Mokslus ėjo vienoj pačių geriausiųjų tais laikais mokyklų Peterburge, vadinamojoj „Suchoputnyj Šliachetnyj Korpus“. Iš šios mokyklos išėjo Rusijai gražus būrys rašytojų, kultūros darbininkų ir valstybės vyrų. Išbuvęs toj mokykloj aštuonerius metus (1732—1740), Sumarokovas baigė ją jau gerai apsišvietusiu tiems laikams vyru. Jo literatūros darbas ir rašytojo garsas prasidėjo kaip tik kalbamos mokyklos sienose.

Korpuso mokiniai, bajoraičiai, nekartą jau iš namų turėję šiokio tokio prasilavinimo, mokyklos sienose mėgdavo kelti įvairius literatūros klausimus, skaityti savo veikalus, diskutuoti. Šiuose rateliuose Sumarokovas buvo uolus dalyvis. Tarp kitko, kadetams, jų tarpe ir Sumarokovui, tekdavo matyti spektaklius, kuriuos rengdavo įvairios Vakarų Europos trupės, šiokiu ar kitokiu būdu atklydusios į Rusiją. Šie spektakliai ir Sumarokovo dvasioje sužadino, tariant, „teatralinę aistrą“. Tačiau, baigus mokyklą, Sumarokovui nebuvo kitos išeities, kaip tradicinė: eiti tarnauti. Jis ir nuėjo tarnauti. Sumarokovas greitai patenka tarnauti pas tų laikų valstybinę įžymybę, grafą Aleksiejų Grigorjevičių Razumovskį, ir pasiekia tarnyboj, palyginti, aukštą brigadiro laipsnį. Čia jo karjera staiga pakrypsta į kitą pusę. 1747 m. jis parašo ir išleidžia savo pirmąją tragediją „Chorev“. Pradžioj į šią tragediją ypatingo dėmesio niekas neatkreipė. 1749 metų pabaigoj, per Kalėdas, Sumarokovas savo tragediją pastato S. šl. korpuse. Vaidinime dalyvauja autoriaus parengti mokyklos kadetai. Po šio spektaklio Sumarokovas iš karto tampa garsenybe, — garsas pasklysta po visą Peterburgą ir pasiekia imperatricos Elizavetos Petrovnos ausis. Visas Peterburgas susijaudino: „Rusų autorius parašė rusų kalba tragediją dar negirdėtai rusams skambiomis eilėmis“. Reikia atsiminti, kad imperatrica Elizaveta buvo nepaprasta teatro mėgėja. Ji galėjo po kelius mė-

nesius neskirti audijencijos valstybės vyrams, modama ranka į valstybės reikalus, bet susirūpinimui teatru ji niekuomet nesigailėjo nei laiko, nei lėšų. Ji rūpindavosi net, kad publika teatrą lankytų, — teatrą nelankantiems bajorams net pabaudas skirdavo. Ir štai šitokią teatro mėgėją pasiekia garsas apie Sumarokovą ir jo tragediją. Imperatrica tučtuojau pakviečia Sumarokovą su jo kadetais pakartoti spektaklį jos rūmuose. Jis ir buvo pakartotas 1750 m. pradžioj. Imperatrica virpėdama jo laukė, pati savo rankom ruošė aktorių kadetą, turėjusį vaidinti vyriausios veikėjos rolę. Po spektaklio ir Sumarokovas ir aktoriai buvo gausiai apdovanoti. Spektaklis tapo pakartotas dar keletą kartų, o visas Peterburgas tik ir kalbėjo apie spektaklį ir atmintinai kartojo pjesės monologus. Šitokio pasisekimo iki šiol dar nė vienas rusų rašytojas nebuvo turėjęs.

Tuo tarpu teatrališkos imperatricos ausis pasiekė ir kitas nuostabus garsas. Kostromos pirklio sūnus, Fedoras Volkovas, Jaroslavlio mieste suorganizavo vaidintojų mėgėjų trupę, net Jaroslavlio pirklius prikalbino pastatyti teatro rūmus. Pats Volkovas yra buvęs Peterburge, kur jam teko matyti Sumarokovo pjeses vaidinančius kadetus, italų operą ir prancūzų bei vokiečių spektaklius, kurių tuomet Peterburge netrukdavo. Volkovas šį tą buvo patyręs, tat Jaroslavlio pirkliams galėjo imponuoti. Tuo būdu Jaroslavlio pirkliai, veikiai sumetė lėšų ir pastatydino Rusijoj pirmą viešąjį teatrą. Imperatrica, sužinojusi apie Jaroslavlio teatralus, tuojau juos pasikviečia į Peterburgą ir įsako surengti spektaklį, kurio ji uoliai žiūri. Imperatrica susirūpina jaroslavliečių mokslinimu, keturius jų priima į S. Šl. Korpusą, o kiti mokosi „privačiai“. Sumarokovas tuo tarpu, pirmojo pasisekimo paskatintas, gamina toliau pjeses. Dar 1748 m. jis buvo parašęs tragediją „Hamletą“, 1751 m. rašo tragediją „Sinav i Truvor“, „Aristoną“ ir „Semirą“. Vaidina jas pagal dramaturgo nurodymus Suchoputno Korpuso kadetai ir karininkai. Pagaliau imperatricai atrodo, kad Jaroslavlio aktoriai yra jau pakankamai išsimokslinę ir ji specijaliu įsakymu įsteigia 1756 m. rusų teatrą, kurio direktorium paskiria Sumarokovą. Tuojau buvo sudaryta trupė, į kurią įėjo keletas labai stambių aktorių, kaip antai: Fedoras Volkovas, Dmitrevskis, Jakovas Šumskis, Aleksiejus Popovas ir kt.

Sumarokovas, jau kiek seniau išėjęs iš karo tarnybos ir besivertęs literatūros darbu, dabar, gavęs naują ir tokį jam įdomų paskyrimą, visu savo energingumu griebėsi darbo. Jo kaip teatro direktoriaus pareigos buvo labai sudėtingos. Jis turėjo ir teatrą administruoti, ir aktorius mokyti, ir režisuoti, ir repertuarą gaminti — pjeses rašyti. Ir visiems šiems darbams jo energijos išteko. Tačiau šioj vietoj Sumarokovas neilgai išsilaikė. 1761 m. jis smarkiai susipyko su teatro prokuroru, grafu Siversu, ir už tai buvo pavarytas. Nuo šios datos prasideda visos Sumarokovo gyvenimo nelaimės.

Literatūros istorikai paprastai čia kaltina patį Sumarokovą, kuris, esą buvęs godus garbėtroška, didelis peštukas, pasipūtėlis mizantropas, skandalistas ir iš viso baisiai nesimpatiškas žmogus. Kaipo Sumarokovo savimylos kvailumo pavyzdys yra nurodomas jo atsiliepimas apie savo nuopelnus: „Ką tiktai matė Atėnai ir Paryžius, tai nūdien Rusija mano rūpesčio dėka pamatė... Ko Vokietijoj nebuvo pasiekta daugelio eilininkų (poetų), to aš vienas, ir dar tokiu laiku, kada literatūros mokslas pas mus vos tegimsta ir mūsų kalba vos ima valytis, savo vieno plunksna galėjau pasiekti“. Ir kitą kartą, motyvuodamas savo prašymą siųsti jį į užsienius pasižiūrėti teatrų ir prašydamas tam reikalui keletą tūkstančių rublių, jis rašė: „Jeigu tokia plunksna, kaip manoji, būtų aprašyta visa Europa, nebrangiai Rusijai atsieitų, jeigu ji šiam reikalui ir tris šimtus tūkstančių negrąžinamai suvartotų“.

Žinoma, šie pasigyrimai nėra Sumarokovo kuklumo pažymys, ir jie jį, gal būt, tikrai ne iš gerosios pusės atestuoja. Norint Sumarokovą iš juodosios pusės atvaizduoti, galima būtų ir daugiau panašių faktelių iš jo gyvenimo parinkti. Susipyko, sakysime, jis su savo žentu, — ir tyčiojasi iš jo komedijoj. Be kitko, jis ir su savo tėvais buvo susipykęs, kurie jį net buvo prakeikę ir tik vėliau teatsileido. Miršta jo tėvas. Palikuonys dalinasi paliktą turtą. Sumarokovui pasirodo, kad šiose dalybose jį skriaudžia, ir jis, pasigavęs kardą, įsilaužia į namus, išvaiko visus svečius, net ir motinai graso... Paskum jis išveja į kiemą visus tarnus ir, juos begainiodamas, šaukia: „Visus išbadysiu!“ Šie faktai Sumarokovą, atrodo, atestuoja dar blogiau, negu aukščiau minėtieji pasigyrimai. Tik jie Sumarokovą vaizduoja perdaug vienašališkai. Štai pora faktų kitos rūšies.

Sakysime, sėdi Sumarokovas namie ir rašo, o palangėj koks nors pardavėjas ima jam siūlyti pigias prekes. Sumarokovas pakįla, bėga į gatvę ir taip ima barti pardavėją, trukdantį jam kurti, kad gatvėj pasidaro cirkiškas spektaklis. Dar karščiau jis puldavo kovoti su musėmis, kai jos, ėmus jam monologą komponuoti, lyg tyčia apsėsdavo jį gelti. Arba štai kartą surūstino Sumarokovą tarnas. Jis tuoj už kardo—ir išvijo tarną į kiemą ir taip smarkiai vijosi jį, kad ir nepastebėjo, kaip tarnas pabėgo, o jis pats atsidūrė tvenkiny. Tai parodo, kad Sumarokovas buvo karštuolis, negalėjęs susivaldyti. Iš tikrųjų, tai buvo nepaparstai karštas, judrus, greitas, temperamentingas žmogus. Liudininkai sako, kad jis nė valandėlės nepabūdavo ramus. Visuomet jis turėjo skubėti, lėkti, rūpintis ir be paliovos šniaukšti taboką, kurios ne tik jo kišenės būdavo pilnos, bet ir visas jo aksominis žiponas buvo prisisunkęs tos tabokos. Ir tuo pat metu šito pikčiurnos širdis buvo — ir tauri, ir kilni, ir pilna gailestingumo. Sakysime, važiuoja jis savo karietoj ir susitinka kokį nors pavargėlį. Tuojau numeta jam savo žiponą ir skuba toliau, nenorėdamas jokios padėkos. Arba, matydamas, kad viešoj vietoj policija storžieviškai elgiasi su žmonėmis, jis protestuodamas pakelia didžiausią skandalą. Tų laikų aristokratija paniekinamai atsiliepdavo apie liaudį. Ir vos tik Sumarokovas tokį paniekinamą atsiliepimą išgirsta, tuojau pakįla iš kėdės ir bėga iš tų namų, kuriuose buvo tai pasakyta, ir daugiau ten niekuomet nebeužeis! Ir šiuose jo pasielgimuose nebuvo jokios pozos, — jis nuoširdžiai tai darė, jis reiškė tai, kuo jis gyveno. O gyveno jis tauriomis, kilniomis, humaniškomis idėjomis, kuriomis jis pagrindė ir savo veikalus. Tik jis buvo perdaug gyvas ir jautrus, kad žinotų, kas tai yra pusiausvyra. Kiek jis buvo kraštutinis neigiamybėj, tiek mokėjo būti kraštutinis ir savo teigiamais savumais, kurių turėjo ne mažiau, negu neigiamų.

Žinoma, šitoks charakteris visuomenės gyvenime maža tetinka. Netenka stebėtis, kad jis mokėdavo susipykti su visais, su kuriais jam tik tekdavo santykiauti. Antra vertus, sunku jam buvo ir nesusipykti. Žmogus apsišvietęs, sąmojingas, jautrus, protingas, jis dažnai aukščiau negu visa galva buvo praaugęs tuos žmones, su kuriais jam tekdavo santykiauti. Sakysime, 1770 m. pradžioj, kai Sumarokovo garbė buvo pradėjusi gęsti

ir jis baisiai dėliai to kankinosi, Maskvos kai kurie didžiūnai sumanė iš jo pasityčioti ir tuo tikslu prikalbėjo jį, kad jis pastatytų savo tragediją „Sinav į Truvor“. Spektaklio diena jau nebetoli, o artistai dar visai nepasiruošę. Į vieną paskutiniųjų repeticijų neateina artistė Ivanova, — pasigėrė ne laiku. Sumarokovas prašo policmeisterį, gr. Tolstojų, kad jis girtą artistę prievartos keliu atgabentų į repeticiją. Policmeisteris kreipias tuo reikalu į Maskvos įgulos vadą, grafą Saltykovą, kuris pareiškia, kad jis pats roles paskirstysiąs ir aktorius mokysiąs. Po tokio pareiškimo Sumarokovui plaukai pasišiaušia, ir jis tuojau nuskuba pas galingąjį generolą pasiaiškinti. Reikia žinoti, kad gr. Saltykovas sąžiningai prisilaikydavo šiokiadienės taisyklės: niekuomet neišsipagirioti. Būdamas šitokioj nuotaikoj, jis atrėžia Sumarokovui: „Ne tavo dalykas aktoriai ir spektakliai! Kaip vaidinti — aš įsakau“. Sumarokovas bandė protestuoti, bandė skųstis imperatricai, bet nieko nelaimėjo. Artistai pagal gr. Saltykovo įsakymą vaidino. Ir rolių nemokėjo, ir norėdami galingam generolui įtikti, vaidino tyčia blogai. Visas teatras ūžė, švilpė, cypė, trypė... Ir visa tai buvo suruošta Sumarokovui išniekinti. Liguistos savimylos dramaturgas, žinodamas visa tai, stačiai iš proto kraustėsi. Spektaklio metu sėdėdamas namie jis parašo elegiją, liūdną iki tragiškumo*).

---

*) Štai jos tekstas:

Всѣ мѣры превзошла теперь моя досада;
Ступайте, фуріи, ступайте вонъ изъ ада,
Грызите жадно грудь, сосите кровь мою!
Въ сей часъ, въ который я терзаюсь, вопію,
Въ сей часъ среди Москвы „Синова“ представляютъ
И вотъ какъ автора достойно прославляютъ:
Играйте, говорятъ, во мзду его уму,
Играйте пакостно за трудъ на зло ему!
Сбираются ругать меня враги и други, —
Сіе ли за мои, Россія, мнѣ услуги?
Отъ странъ чужихъ во мзду имѣю на сіе:
Слезами я кроплю, Вольтеръ, письмо твое!
Лишенный музъ, лишусь, лишуся я и свѣта!
Екатерина, зри! Проснись Елизавета!
И сердце днесь мое внемлите вмѣсто словъ!
Вы мнѣ прибѣжище, надежда и покровъ,
Отъ неба зритъ одна, другая зритъ отъ трона;
Отъ нихъ и съ небеси мнѣ будетъ оборона.
Я суетно на васъ, о музы, уповалъ!
За трудъ мой ты, Москва, меня увидишь мертва.
Стихи мои и я—наукъ злодѣямъ жертва.

Dėl prasiskverbusios į rusų sceną „ašarotosios dramos“ Sumarokovas energingai protestavo, įžiūrėdamas čionai meno išniekinimą. Šiuo rei-

Šis liūdnas incidentas parodo, kokios buvo tais laikais aplinkybės ir su kokiais žmonėmis Sumarokovui reikėdavo santykiauti. Netenka stebėtis, kad Sumarokovas „pjovės“, kad jo jautrūs nervai negalėjo ilgai ištverti. Juo toliau, juo liūdnesnė ir liūdnesnė jo padėtis. Be jo sutikimo spausdina jo veikalus ir dar sudarko juos; be jo žinios ir sutikimo stato jo pjeses, darko, tyčiojasi ir nemoka jam honoraro. O jis tuo tarpu vargsta, negali skolų sumokėti. Iš varžytynių parduoda jo knygas, brangius daiktus, kuriuos jis kadaise už savo nuopelnus buvo dovanų gavęs, aprašo jo namus. Jis vienas, visų apleistas ir išniekintas. Nesusivaldo, pradeda gerti iš apmaudo. Pasiduoda juodajai melancholijai. Retkarčiais tik savo nusivylimą išlieja, sudaužydamas rinkoj, paliai jo namus buvusioj, puodus ir kitas panašias prekes. Amžininkai pasakoja graudžių dalykų, kaip jis, apsisiautęs baltu chalatu, persimetęs per petį šv. Onos ordeno juostą, eina, būdavo, per rinką į vargingą „kabaką“ -smuklę.

Mirė jis 1777 m. Maskvos aktoriai, sumetę lėšų, palaidojo jį. Daugiau jis niekam nebebuvo reikalingas. Ir kapas jo — nežinomas liko.

Taip baigė savo liūdną gyvenimą didysis nenuorama, amžininkų ir istorijos nuskriaustas, tiek nusipelnęs rusų literatūrai vyras. Jo nuopelnų stambumą parodys nors ir schematiškai čia padaryta jo darbų apžvalga.

2. Sumarokovo kūryba. Sumarokovas buvo nuoširdus klasicizmo atstovas ir jo pedantas. Iš literatūros formų jis pripažino šitokias: idiliją, eklogą, odą, epopėją, dramą, tragediją, komediją, satyrą, epigramą, pasakėčią, parodijos poemą, epistolę, sonetą, rondo, baladą ir dainą. Ir beveik visose šiose formose išbandė savo plunksną. Prirašė jis odų, pasakėčių, dainų, eklogų, idilijų, parašė jis 9 tragedijas, 12 komedijų, 1 dramą ir t. t. Ir žurnalą jis leido, kurį beveik pats vienas prirašydavo, ir rašė studijas apie įstatymų knygą, straipsnius apie valstybės tarybą, projektus apie duonos sandėlių įsteigimą. Visus jo rašinius tik suskaityti ir tai daug darbo. Paminėsime čia tik charakteringesnius jo kūrybos bruožus.

---

kalu jis atsiklausė ir Voltero nuomonės, kuris atsakė į jo laišką, visiškai jo nusistatymą palaikydamas. Sumarokovas elegijoj ir mini šį Voltero laišką.

Sumarokovo dainos. Sumarokovo literatūrinis garsas remias jo dramaturgija. Bet jo „literatūrinė karjera" prasidėjo ne dramaturgija. Jis pats pareiškia, kad į „Melpomeną", atseit dramaturgiją, jis atėjęs vėliau, o pradžioj „Erata" jam jaudinusi kraują ir eilės pačios skriejusios apie grakščiąją meilę. Pradėjo jis karjerą dainomis, erotine kūryba.

Meilės daina, kaip literatūrinė forma, buvo žinoma ir prieš Sumarokovą. Net Kantemiras jas rašė, ir Anakreoną vertė. Neiškentėjo ir Lomonosovas, — ir pas jį yra eilėraštis „Iš Anakreono". O didysis darbininkas Tredjakovskis meilės temą traktavo labai sąžiningai, — rašė jis įvairiausiais meilės motyvais ir ne tik rusiškai, bet net ir prancūziškai. Tik jo meilė būdavo vis tokia proziška ir eilėraščiai apie ją sunkiai suvirškinami. Mielai šia tema naudojosi ir Sumarokovas, parašęs 129 dainas. Jų turinys yra reziumuotas šitokiuose pavadinimuose: „Nesikeiski tik tu, o aš nesikeisiu", „Jau daugiau vilties nebėr, kad tave užmiršt galėčiau", „Neverk taip daug, neverk, brangioji", „Nekankink tu savęs", „Praėjo tie laikai, kai laisvas aš buvau", „Ach, už ką gi tu, žiaurioji, mane taip skaudžiai apgavai?", „Jums, miškai, jums vieniems savo paslaptį atversiu", „Tu neklauski manęs, ko jaudinas širdis" ir t. t. Sumarokovo dainos skyrės nuo jo pirmtakūnų bei amžininkų dainų. Principinį skirtumą jis pats pabrėžė: „Jei nori tu rašyti, pirmiau įsimylėk". Kitaip sakant, lyrikas turi jausmą pergyventi ir tik paskum jį atvaizduoti. O gyvenamas jausmas padiktuos ir eilėraščio formą bei stilių. „Kai skiriasi meilužis su mylimąja, Venera jam į galvą neateis", nes, esą, nusiminime niekas puošniai dar nekalbėjo*).

Šiais žodžiais Sumarokovas aiškiai iškėlė reikalavimą, kad dainos žodžiai atitiktų pergyvenimus. Ir pats jis dar aiškiau pasako: stilius turįs būti malonus, paprastas ir aiškus. Tiesa, Sumarokovas pilno nuoširdumo bei paprastumo dar nepasiekia, bet jo erotinė lyrika, palyginti su jo pirmtakūnais bei amžininkais, galėtų būti pavadinta ir nuoširdžia ir net elegantiška, pilna emocijonalinių efektų ir turinti skambią taisyklingą formą. Šios lyrinės formos Sumarokovas, kaip ir kiti jo amžininkai,

*) „Когда съ возлюбленной любовникъ разстается,
Тогда Венера въ мысль ему не попадется"...
„Кудряво въ горести никто не говорилъ"...

mokės iš prancūzų, iš jų vadinamos „lengvosios poezijos“ (poésie fugitive arba legère), iš prancūzų romanso ir pastoralės. Prancūzų šios rūšies poezijoj vyravo daugiausia vadinamas „salioninis tonas“; čia buvo daugiau dailiai samprotaujama apie jausmus, negu jaučiama. Pastoralės forma, lengvutė ir grakšti, leido pro saliono langą pažvelgti ir į platesnį gyvenimą, pažvelgti nors ir per prizmą, viską melsvai nudažančią. Sumarokovas prancūzų pavyzdį suvartojo tiksliau, negu patys prancūzai. Jis pavartojo savo erotinei lyrikai rusų tautosakos priemones (pav., neigiamą palyginimą, simboliką ir t. t.), ir tokiu būdu jo dainos įgavo daugiau gyvenimo sulčių. Jo dainos buvo mėgiamos ir amžininkų, ir ainių, — jos mielai buvo dainuojamos ir aristokratų salionuose, jos pateko ir į liaudies dainininkų repertuarą. Daugeliui jų sukomponuota muzika. Sumarokovas palietė erotinės lyrikos temas, kurios buvo rutuliojamos net ir XIX šimtmety. Be baimės perdėti būtų galima sakyti, kad Sumarokovas sukūrė rusų lyrinės dainos tradicijas. Vėlyvesniųjų rašytojų dainose (pav., Merzliakovo, Neledinskio-Meleckio, net Dmitrijevo ir Delvigo) galima įžiūrėti derlių, išaugusį iš Sumarokovo pasėtosios sėklos.

Sumarokovo odos. Odų Sumarokovas prirašė daugybę, — daugiau kaip du šimtu. Pagal savo turinį jos yra labai įvairios. Ir menkas jis būtų buvęs klasikas, jei būtų nerašęs odų, — juk rusų ankstyvajam klasicizmui oda buvo, šalia tragedijos, kilniausioji ir svarbiausioji literatūros forma. Tačiau Sumarokovo odos dideliais poetiškais nuopelnais nestebina. Poetas perdaug gyvas ir realus buvo, perdaug suaugęs su žemiškomis aistromis, kad būtų galėjęs prabilti klasikiškos odos patetiškumu.

Turinio atžvilgiu pats Sumarokovas savo odas skirstė į keletą grupių. Pirmoj eilėj čia eina dvasinio, religinio turinio odos. Šitokias odas rusų klasikai gana dažnai mėgo. Paprastai jie imdavo psalmes ir atpasakodavo jas eilėmis. Jau net Simeonas Polockis šį darbą buvo bandęs padirbti. Kantemiras šitokiu darbu ir savo literatūrinę karjerą pradėjo („Simfonija“). Ir Lomonosovo religinėj, tiksliau, dvasinėj lyrikoj psalmių motyvai vaidina cementuojantį vaidmenį. Mėgo šiuos motyvus ir Sumarokovas, palikęs 28 dvasines giesmes ir 153 odas — psalmių eilėmis išdėstymą. Jeigu Lomonosovo dvasinės odos buvo daugiau jo pasaulėžiūros kristalizacija, tai Sumarokovo dvasi-

nė poezija — daugiau betarpė lyrika, jausmų reiškėja, virstanti malda bei liūdna refleksija apie mirtį. Jei Lomonosovas dvasinėse odose puošnus ir iškilmingas, tai Sumarokovas — prislėgtas ir susirūpinęs, net pesimistas.

Vadinamų iškilmingųjų, atseit, giriamųjų odų Sumarokovas paliko 33, kurių vienoje garbina Petro Didžiojo karo laimėjimus, penkiose — Elizavetą Petrovną ir visose kitose — Ekateriną II. Tačiau panegirika nebuvo mieliausia Sumarokovui poezijos forma. Perdaug kritiškai buvo jis nusiteikęs ir perdaug menkystės matė gyvenime, kad galėtų be atodairos „džiaugtis“. Todėl ir jo panegiriškoji kūryba yra ne tiek iškilmingo džiaugsmo pareiškimas, kiek pasakojimas apie visuomenę ir dainuojamojo asmens darbus. Rašo jis, sakysime, imperatricos vainikavimo, vardadienio ar kokio „laimėjimo“ proga, ir Sumarokovo tonas pasilieka šiokiadienis, neiškilmingas.

Sumarokovas skyrė dar vieną odų rūšį, pavadindamas ją „įvairios odos“. Šitokių odų paliko jis 31. Jųjų tonas dar mažiau beprimena klasikiškų odų toną. Savo motyvais šitos odos susija su elegija ir su paprasta lyrine daina. Čia jis ir meilę, ir laimę dainuoja, ir skundžiasi sunkia savo žemiška dalia. Odos pagrinde glūdi realus pergyvenimas, tik klasikiškoji odos forma tono nuoširdumą kiek suvaržo, bet netrukdo vaizduoti pergyvenimų tikrovės fone.

Sumarokovo satyros. Sumarokovas, turėdamas stipraus satyriko talentą, rašė ir satyras, ir sugebėjo kai kurias kitas klasikiškas poezijos formas paversti satyromis. Sakysime, jis pats išskiria grupę savo odų, kurias pavadina „vzdornyje“ — „niekaniekiškos“. Tai yra, daugiausia Lomonosovo odų parodijos, ypač Lomonosovo stiliaus. Lomonosovo odų stiliaus iškilmingumą, be ypatingojo „aukšto“ štiliaus“ žodyno, sudarė dar kai kurios tipiškos vaizdavimo priemonės: nežinąs jokių ribų hiperbolizmas, gamtos reiškinių stačiokiška personifikacija ir antikos mitologinių sąvokų mobilizacija. Šios priemonės ir sudarė tą stilių, kuris nūdien yra vadinamas mediniu arba dundančiu. Sumarokovas savo parodijose tik šiek tiek pabrėžė Lomonosovo hiperbolizmą bei personifikacijas, ir susidarė labai vykusios bei sąmojingos parodijos.

Klasikiškoji pasakėčia — tai gamtos gyvenimo vaizdelis su tam tikra moralizuojančia intencija. Sumarokovo rankose pasakėčia iš moralizuojančios formos virto satyriška.

Savo satyrose Sumarokovas plaka rusų gyvenimo reiškinius — obskurantizmą, kyšininkavimą, iždo vogimą, teisėjų gobšų plėšrumą, valdininkų suktumą, užsienių bezdžionišką pamėgdžiojimą, net baudžiavos kai kuriuos reiškinius. Bene geriausioji jo satyra yra „Chor k prevratnomu svietu". Ši satyra yra parašyta tautosakišku stilium, labai geromis eilėmis. Joj vaizduojama, kaip iš užjūrio atskridusi žilelė („sinica") pasakoja apie gyvenimą užjūry. Tenai, esą, stiprieji silpnų nesmaugią, prieš bajorus „lampadų" (žiburėlis prie rusų ikonų) nestatą, visi bajorų vaikai tenai esą mokyklose. Ir jų tėvai ten mokėsęsi, ir mergaitės ten mokomos. Užjūry neplepą, kad mergaitei protas nereikalingas, kad jai reikią tik veidelio, suknelės ir dažų. Ten ir tėvų kalba esanti pagarboj, tik negerbiami ten tie tamsuoliai, kurie savo kalbą niekina, — kurie, ilgai klajoję po pasaulį, svetimu oru savo tuščias galvas prisikemša ir parsiveža namo išpūstas pūsles.

Kitoje vėl satyroj („Nastavlenije synu") vaizduojama, kaip senas sukčius, besirengdamas mirti, dėsto sūnui, gyvenimo išmintį, kurią pagrindžia praktišku patyrimu — savo gyvenimo pavyzdžiais. Ir čia jis atpasakoja, koks jis buvęs niekšas ir kaip kiekvienas tamsus darbas duodavęs naudos.

Abiejų tų satyrų kompozicija yra tipiška Sumarokovui, — ji pagrįsta ironijos principu. Abidvi satyros rodo, kad Sumarokovas gerai pažinojo rusų gyvenimą, giliai jautė, kad jam gyvenimo reiškiniai buvo svarbesni už klasikiškos formos grynumą. Todėl Sumarokovo satyros, būdamos gyvesnės ir tikslesnės už Kantemiro veikalus, nenustojo jaudinusios skaitytojus iki pat naujausiųjų laikų.

Sumarokovo publicistika. Sumarokovas pirmas pradėjo leisti Rusijoj satyros žurnalą „Trudoliubivaja pčela"—„Darbščioji bitė" (1759 m.). Šį žurnalą kartais Sumarokovas pats vienas ir prirašydavo, duodamas ir originalių veikalėlių ir vertimų. Čia jis ir paliesdavo aktualiausius rusų gyvenimo reiškinius, eilėmis ir proza.

Sumarokovas drauge pasižymėjo ir kaip kritikas ir publicistas. Rūsčiai jis bardavo Tredjakovskį ir Lomonosovą, įžiū-

rėdamas jų raštuose dalykų, neatitinkančių rusų kalbos dvasią. Drauge jis atsidėjęs skelbė Rusijoj klasicizmą ir labai energingai protestavo prieš naujus literatūros reiškinius, netelpančius į klasicizmo pastogę.

Tačiau dainos, odos, satyros, publicistika Sumarokovo kūryboj užima labai nežymią vietelę. Sumarokovas — pirmas rusų dramaturgas tikrąja to žodžio prasme, ir dramaturgija — pagrindinė Sumarokovo darbo sritis.

3. Sumarokovo tragedijos. Sumarokovas parašė 9 tragedijas („Chorev“ — 1747; „Hamlet“ — 1748 m., „Sinav i Truvor“ — 1751 m., „Aristona“ — 1751 m., „Semira“ — 1751 m., „Jaropolk i Demiza“ — 1758 m., „Vyšeslav“ — 1768 m., „Dimitrij Samozvanec“ — 1771 m. ir „Mstislav“ — 1774 m.).

Jo tragedijų formą ir turinį apsprendžia trys faktoriai: literatūrinė mokykla, kurią jis atstovavo, gyvenamojo laiko idėjos („dvasia“) ir toji sritis, kurios dvasios interesus Sumarokovas turėjo patenkinti. Savo pažiūras į tragedijos esmę Sumarokovas išdėstė pagarsėjusiam teoretiniam eilėrašty „Epistoly o stichotvorstvie“—„Epistolos apie eilėdarybą“, kuriame tarp kitko jis rašo, kad tragedijos reikalas esąs vaizduoti „verksmą ir skausmą“. Tragedija, esą, turinti būti taip sukomponuota, kad žiūrovas galėtų užsimiršti ir sceninį veiksmą palaikyti tikrovės atsitikimu. Todėl tai sceniškas veiksmas turįs būti panašus į teisybę. Reikią, esą, kad scenos įvykiai užimtų tiek pat laiko, kiek jie galėtų užimti ir realioj tikrovėj, ir kad veiksmas vyktų vienoj vietoj. Šitokiu būdu sudarytosios tragedijos tikslas esąs priversti jausti svetimas nelaimes ir į dorovę palenkti mūsų aistras*). Tuo būdu Sumarokovas prisideda prie prancūzų klasicizmo teorijos. Iš čia visai natūralu laukti, kad ir visais kitais tragedijos konstrukcijos reikalais Sumarokovas su-

---

*) Трагедія намъ плачъ и горесть представляетъ,
Не тщись глаза и слухъ различіемъ прельстить
И бытіе трехъ лѣтъ мнѣ въ три часа вмѣстить.
Старайся мнѣ въ игрѣ часы часами мѣрить,
Чтобъ я, забывшися, возмогъ себѣ повѣрить,
Что будто не игра то дѣйствіе твое,
Но самое тогда случившись бытіе.
Не сдѣлай трудности и мѣстомъ мнѣ своимъ,
Чтобъ мнѣ театръ твой зря имѣючи за Римъ
Не полетѣть въ Москву, а изъ Москвы къ Пекину:
Всмотряся въ Римъ, я Римъ такъ скоро не покину“.
*) „Принудить гувствовать чужія намъ напасти
И къ добродѣтели направить наши страсти“.

taps su prancūzų klasikais. Ne be reikalo gi tragedijos teorijoj jis buvo Boileau mokinys, o praktikoj — Racine'o ir Voltero. Natūralu laukti, kad ne tik „trys vienumai", bet ir visos kitos klasikų tragiškosios dramaturgijos normos bus išlaikytos. Natūralu laukti, kad tragiškas ir komiškas žanras bus griežtai atskirtas, — kad tragedijoj komiško elemento bus vengiama; kad teigiamieji ir neigiamieji personažai bus griežtai suskirstyti į dvi kategorijas, kad teigiamųjų ir neigiamųjų personažų konfliktas pasibaigs dorovės ir teisybės laimėjimu, kad visas tragizmas bazuosis konfliktu tarp proto ir pareigos iš vienos pusės ir jausmo, itin gi meilės — iš antros; kad personažų psichologija rutuliosis racijonaliai pagal schemos tvarką; kad veikiamieji personažai bus ne individai, bet schematiški tipai, tiksliau, tam tikros idėjos ar idėjų komplekso personifikacija. Pagaliau, natūralu laukti, kad vyriausieji tragedijos personažai bus aukštos visuomeniškos padėties žmonės ir kad jie kalbės puošniu, iškilmingu, atitinkamu jų viešąją padėtį, stiliumi.

Šią aprijorinę, tariant, priešfaktinę charakteristiką Sumarokovo tragedijos visiškai pateisina, — dramaturgas ištikimai prisilaiko prancūzų tragedijos recepto. Sumarokovo tragedijų personažai yra didvyriškos prigimties. Jie paprastai yra aukštos kilmės bei padėties asmenys*), jų idealai yra kilnūs ir jų kančios — taurios. Kadangi jo tragedijos yra sukomponuotos pagal vieną receptą, tai gana susipažinti su viena kuria jų, sakysime, su „Chorevu".

Tragedijos „Chorev" veiksmas vyksta Kijeve, kai jame viešpatavo legendinis kniazius K i j, kuris išvijo senąjį Kijevo valdovą Zavlochą ir paėmė į nelaisvę jo dukrą Osneldą. Zavlochas, surinkęs kariuomenę, apsupa Kijevą ir nori atsiimti savo miestą ir dukrą. Čia prasideda Osneldos tragedija. Būdama Zavlocho duktė, ji džiaugiasi tėvo grįžimu ir trokšta, kad jis laimėtų, — jos pareiga, kaip dukters, verčia ją taip jausti. Bet ji yra įsimylėjusi Kijaus brolį Chorevą. Jei kovą pralaimės Kijus, žus ir Chorevas. Meilės verčiama, Osnelda trokšta, kad kovą laimėtų Kijevo dabartinis valdovas, Kijus. Šiuo pagrindu ir vyksta Osneldos širdy kova. Visiškai panašiai jaučiasi ir Cho-

*) Kokie asmenys gali dalyvauti tragedijoj, Sumarokovas aiškiai pasako: „На театръ восходятъ: посацкой, дворянинъ, маркизъ, графъ, князь, владѣтель".

revas. Jam brolis Kijus įsakė vesti kariuomenę prieš Zavlochą ir jį nugalėti. Vadinas, pakelti ranką prieš savo mylimosios Osneldos tėvą. Kijaus vyriausias bajoras, Stalverchas, pataria jam nepasitikėti broliu Chorevu, nes jis iš meilės Osneldai galįs būti neištikimas karys. O Chorevas dar, kaip tyčia, pataria Kijui taikytis su Zavlochu. Kijus ima nepasitikėti broliu, o Chorevas, jausdamas savo pareigą, pasiryžta nuslopinti meilės jausmą ir vykti į kautynes. Tuo tarpu Osnelda gauna iš savo tėvo laišką, kuriame jis griežčiausiai draudžia jai mylėti Chorevą. Laiškas tiek Osneldos, tiek ir Chorevo kančias dar labiau padidina. Stalverchas toliau pina savo pinkles, intriguodamas prieš Chorevą ir Osneldą. Kijus, pasidavęs šioms intrigoms, įsako paimti Osneldą į kalėjimą ir ten ją nunuodyti. Tuo tarpu kautynes Zavlochas pralaimėjo, ir Chorevas paima jį į nelaisvę. Kijus, įsitikinęs, kad Chorevas pasiliko ištikimas jam ir savo pareigoms, siunčia įsakymą tučtuojau paleisti Osneldą iš kalėjimo, o Zavlochas sutinka pagaliau, kad jo duktė tekėtų už narsaus karžygio Chorevo. Bet Osnelda kalėjime jau mirusi. Stalverchas nepakelia savo intrigų rezultato: jis šoka į upę ir nusiskandina, o Chorevas, nepakeldamas skausmo, suteikto Osneldos mirtim, nusiduria. Jo mirtimi ir baigiasi visa tragedija.

Tai yra tipiška Sumarokovo tragedijos konstrukcija, kokios reikalauja prancūziškasai receptas. Gal tik nėra čionai pakankamai pabrėžtas gerojo prado laimėjimas, o piktojo—pralaimėjimas, — kitose Sumarokovo tragedijose ir šio „trūkumo" nebėra. Ir antras nukrypimas nuo prancūziškojo recepto — tai medžiagos „istoriškumas". Sumarokovas savo tragedijai medžiagą ėmė ne iš antikos pasaulio, bet iš rusų „istorijos", ko prancūzų kodekse nebuvo numatyta. Bet šioj tragedijoj dar nieko: nors ir rusų „istorija", vis dėlto ji sena, legendinė. Kitose tragedijose, sakysime, tragedijoj „Dimitrij Samozvanec", medžiaga imta net iš rusų vėlyvojo viduramžio, ką jau galima būtų palaikyti dideliu nusižengimu prieš prancūzų klasicizmo įstatymus.

Bet Sumarokovas nė vienoj savo tragedijoj, kaip ir daugelis tos rūšies klasikų, neduoda jokio istorinio kolorito, jo personažai ničnieku nėra surišti nei su istorine epocha, nei su geografine vieta. Tuo būdu ir čia Sumarokovas nėra nusidėjęs klasikų dėsniams.

Šis Sumarokovo tragedijų savumas paprastai rusų literatūros istorijos vadovėliuose yra pabrėžiamas, kaip didelis trūkumas. Greta šio, priskaitoma ir eilė kitų, nemažiau svarbių trūkumų: personažų schematiškumas, siaurumas (vieno kurio nors bruožo personifikacija), vienašališkumas; stiliaus iškilmingumas, monologų gausumas, lyrinių bei epinių elementų įterpimas į tragediją (paprastai apie tai, kas įvyksta „užkulisy", scenoj referuoja kas nors veikiamųjų asmenų); moralizuojančių sentencijų daugumas ir susidarąs per jas tragedijos tendencingumas, ir t.t. Visais šiais bruožais Sumarokovo tragedijos pasižymi, visa tai yra teisybė, tik literatūros istorikui netenka spręsti, ar tai yra trūkumas, ar nuopelnas. Literatūros istorikui svarbu suvokti bruožus ir juos paaiškinti. O aukščiau paminėtieji Sumarokovo kūrybos savumai kaip tik pabrėžia, kad jis buvo ištikimas savo gadynei sūnus, gal vienas geriausiųjų sūnų, ir tie jo kūrybos bruožai buvo jo gadynės „atmosferos" sukaupimas.

Prancūzų klasicizmo „konstitucijos redaktorius" Boileau tikino, kad poetas, ypač tragedijų rašytojas, turi tirti gamtą ir ją sekti. Bet tinkamiau, esą, sekti p a g r a ž i n t ą j ą g a m t a, ir itin jis energingai rekomendavo studijuoti prancūzų karaliaus dvaro ir sostinės aukštųjų luomų gyvenimą. O karaliaus dvaro ir aukštųjų luomų viešasai reprezentacinis gyvenimas yra tam tikra prasme pagražintas ir suvaržytas atitinkamomis formomis bei normomis. Sakysime, čia karalius ar karo vadas svarbūs yra ne kaip asmenys, ne kaip individai, bet kaip tam tikrų pareigų bei privilegijų įveidinimas. Viešajam, reprezentaciniam, etiketo kodeksu suvaržytam gyvenime visi šie asmenys ir buvo tartum vaikščiojančios schemos. Ir visai suprantamas bei natūralus dalykas, kad tokios vaikščiojančios schemos tik kaip tokios ir tegalėjo patekti į literatūrą. Reprezentacinių vaikščiojančių schemų kalbos stilius buvo pritaikytas jų padėties lygmeniui. Iš čia vėl suprantamas klasikų dramaturgų kalbos puošnumas bei iškilmingumas. Anų laikų dramaturgija ir teatras monologo, kaip tokio, visiškai nesibaidė. Net toks teatro dievaitis, kaip Šekspyras — ir tasai monologą mielu noru naudojo, kaip priemonę pareikšti personažo pergyvenimams. Ir klasikų teatralinėj estetikoj monologas anaiptol ne-

buvo trūkumas, — tai buvo visiems suprantamas ir „natūralus“ dalykas. O monologo forma ir stiliaus iškilmingumas diktavo ir pagrindinį monologo toną — deklamacinį. Šitokiu tonu ir pasižymi Sumarokovo tragedijos.

Klasicizmo poezija — normos poezija. Viskas joj aiškiais dėsniais sutvarkyta, viskas logikos įstatymais numatyta, proto keliu prieita. Klasicizmo poezija — racijonali. Nieko joj negali būti neaiškaus ar nedasakyto, viskas privalo turėti aiškią prasmę. Todėl tad ir klasikų dramaturgų tragedijoj personažai turi būti aiškūs ir perregimi iki kaulų. Iš čia ir kilo tasai personažų vienašališkumas, iš čia personažas — vieno dvasios bruožo įkūnijimas. Mums, dvidešimtojo amžiaus vaikams, išėjusiems romantizmo, realizmo, natūralizmo ir simbolizmo mokyklas, toks personažų siaurumas atrodo labai nepatenkinamas. Bet mūsų estetinių pergyvenimų saikas nėra toks, kuriuo mes turėtume teisės saikuoti XVIII šimtmečio klasicizmo reiškinius. Štai Sumarokovo tragedijos „Dimitrij Samozvanec“ vyriausias personažas, Griška Otrepjevas, visuose savo žygiuose, mintyse ir jausmuose yra tik niekšas ir kraugerys*). Atrodo, kokius tik biauriausius savumus žinojo Sumarokovas, visus juos sukrovė ant Otrepjevo pečių. Mums toks personažas atrodo visiškai neįtikimas, juo labiau, kad ir istoriškai jis, atrodo, nepateisintas, nes jame nėra istorijos kolorito, ir t. t. O štai kniazius Šachovskoj, gyvenęs vėliau už Sumarokovą, negali ta tragedija atsidžiaugti. Reikia atsiminti, kad kn. Šachovskoj ne tik buvo vienas labiausia apsišvietusių tais laikais žmonių, bet ir vienas žymiausių teatralų, turėjęs savo vaidybos mokyklą ir išmokslinęs rusų scenai ne vieną žymų aktorių. Jo liudijimu galima pasitikėti, nes jis žinojo, ką sakė. O jo įspūdžiai iš tra-

---

*) Štai jo „būdo“ bruožai, posmas iš monologo:

„Въ крови измѣнничай, въ крови рабовъ виновныхъ,
Въ крови бы плавалъ я и свѣтскихъ, и духовныхъ:
Явилъ бы, каковы разгнѣванны цари,
И кровью бъ обагрилъ и тронъ, и алтари:
Наполнилъ бы я всю подсолнечную страхомъ,
Преобратилъ бы сей престольный градъ я прахомъ,
Зажегъ бы градъ я весь, и градъ бы воспылалъ,
И огнь во пламени до облакъ возсылалъ.

Mirdamas — perverdamas savo krūtinę durklu šaukia:

„Ступай, душа во адъ и буди вѣчно плѣнна!
Ахъ, если бы со мной погибла вся вселенна!“

gedijos buvo aiškūs: jis jautė joj ir Maskvą, ir rusų tautos kančias, ir tragedijos pabaigoj, esą, ugnis iš širdies perbėgusi per visas gyslas, o pratrūkę aplodismentai, esą, lyg audra pripildę visą teatrą — tragedija, esą, atlikusi savo uždavinį.

Daugelis dabartinių literatūros istorikų didelį Sumarokovo tragedijų pasisekimą teatre aiškina tąja aplinkybe, kad jas vaidino labai stambūs aktoriai, kurie Sumarokovo schemoms suteikdavo gyvybės. Žinoma, tai tiesa. Jeigu nebūtų buvę stambių aktorių, Sumarokovo pjesės būtų dingusios tų laikų scenoj. Bet štai stambiausias jų, kai kurių istorikų vadinamas net genijaliu aktorium, Ivan D m i t r e v s k i s. Jeigu jis vaidintų mūsų laikais mūsų scenoj, jo vaidyba mums atrodytų tiek pat maža tepatenkinama, kaip ir Sumarokovo tragedijos. Koks Sumarokovas buvo klasikas dramaturgijoj, toks Dmitrevskis buvo klasikas vaidyboj. Jei vieno veikaluose vyravo deklamacinis tonas, tai nemažiau deklamacijos buvo ir antrojo scenos veiksmuose. Ir čia esmė glūdi ne deklamacijoj bei monologuose, bet tų laikų skony, pasakytume, estetikos kodekse.

Sumarokovo kūryba mums atrodo maža teoriginali. Jo visi tie Chorevai, Sinavai, Truvorai, Ilmenos, Osneldos, Ksenijos primena Rasino bei Voltero Britanikus, Edipus, Alziras, Zairas, Roksanas. Visa tai tiesa. Ir dar daugiau. Sumarokovas skolinas iš kitų ne tik pagrindinius „charakterius“, jis skolinas net sceniškas situacijas, net monologus, net replikas. Ir dar daugiau: jis, savo personažų monologus bekombinuodamas, ima „medžiagą“ (atskiras eilutes) iš kelių veikalų ir iš jų sudaro savo „sulipdytą“ monologą. Sakysime, kombinuodamas savo „Hamletą“, jis labai uoliai naudojosi dviem prancūziškom Šekspyro „Hamleto“ redakcijom (Voltero ir Laplace'o „vertimais“). Bet ir šis jo elgesys klasikų dramaturgijos atžvilgiu nebuvo koks ypatingas nusikaltimas. Klasikų dramaturgija žinojo keliolika tradicinių charakterių ir motyvų, iš kurių konstruavo savo pjeses. Šiaip elgėsi antikos dramaturgija, net vėliau linksmoji Commedia dell'arte, išlaikydama tradicines maskes. Nebekalbant apie prancūzų klasikus, (ypač Molière'ą), net Šekspyras — ir tas tradicinių charakterių neišvengė (palyg., pav., motyvus apie Falstafą). Pagal šios dramaturgijos dėsnius naujai pjesei sukomponuoti reikėjo tik naujos intrigos. Šitaip Sumarokovas ir elgėsi savo dramaturgijoj. Sa-

kysime, komponuodamas „Gamletą“, jis nuo Šekspyro intrigos labai toli nuėjo. Šiuo reikalu į Tredjakovskio priekaištus Sumarokovas atsakinėjo, kad jo „Hamletas“, išskiriant monologą trečio veiksmo pabaigoj ir Klaudijaus „ant kelių puolimą“, į Šekspyro pjesę esąs vargiai tepanašus. Sumarokovas iššlavė iš tragedijos visą filosofinį pagrindą, visus žanrinius paveikslus; jo Hamletas virto tradiciniu meilužiu, besikankinančiu „dvikova“ tarp pareigos jausmo ir meilės. Atitinkamu būdu pakeisti ir visi kiti personažai, net personažų sąstatas. Iš Šekspyro personažų palikti tik Karalius su Karaliene, Polonijus, Hamletas ir Ofelija. Be to, įvesta keletas naujų asmenų, kurių reikalauja klasikų dramaturgija, — įvesti konfidentai tarnai: Armans (Hamleto tarnas), Flemina (Ofelijos tarnaitė), Hamleto pažas ir Ofelijos augintoja Ratuda. Tuo būdu ir „Hamleto“ kompozicijoj Sumarokovas pasiliko ištikimas klasicizmo „įstatymams“.

Klasicizmo poezija, kaip racijonali, drauge buvo ir utilitari. Jos pagrindinis tikslas buvo — žiūrėti, kad žmogus taptų geresnis. Čia neganėjo tragedijos pabaigoj iškelti dorovę ir nubausti piktybės pradą, bet reikėjo ir tragedijos eigoj duoti pamokomų dalykų. Didaktizmas — vienas esminių klasikų poezijos pažymių. Iš čia ir visos moralumo sentencijos, taip gausiai pasėtos Sumarokovo tragedijose. Mūsų dramaturgas, garbindamas humaniškumą ir teisėtumą, bausdamas žiaurumą ir neteisybę, skelbdamas XVIII amžiaus Vakarų Europos aukščiausią politinę, valstybinę, visuomeninę ir etinę išmintį, buvo didelis naujovininkas, idėjinis rusų visuomenės vadas. Tai, kas mums dabar atrodo savaime suprantama, tuomet buvo nekartą tartum nauja Evangelija. Ją skelbė Sumarokovas atvirai ir drąsiai ir todėl pasidarė toks stambus rusų kultūrinio gyvenimo faktorius. Todėl, nepaisant visų Sumarokovo tragedijų (žiūrint XX amžiaus akimis) trūkumų, jos taip ilgai išsiliko rusų teatrų repertuare. Todėl Sumarokovas ir pradėjo rusų tragiškosios dramaturgijos tradicijas, kurių įtaką jausime dar kokį šimtmetį po Sumarokovo mirties, nors pats tradicijų kūrėjas buvo visų išjuoktas ir išniekintas.

Šios mūsų „apologetinės“ Sumarokovo ažvilgiu pastabos teturi vienintelio tikslo: pažymėti tas gaires, kuriomis besekant

tegalima Sumarokovo tragiškoji dramaturgija suprasti ir įvertinti.

4. Sumarokovo komedijos. Sumarokovas parašė dvyliką komedijų („Čudovišči", „Tressotinius", „Pridannoe obmanom", „Opekun", „Rogonosec po voobraženiju", „Pustaja ssora", „Mat' sovmiestnica", „Lichoimec" „Narciss", „Jadovityj", „Vzdorščica", „Tri brata—sovmiestniki"). Jis dar aiškiau negu tragedijos, apibūdina komedijos tikslą ir charakterį. Komedijos tikslas esąs pajuoka taisyti žmonių būdui, — juokinti ir teikti naudos esanti tiesioginė jos pareiga. Tuo pačiu jis aprėžia ir komedijos personažų pobūdį, išvardindamas, kokie asmenys gali joj veikti. Būtent: beširdis suktas valdininkas; obskurantas, įstatymų nesuprantąs teisėjas; dabita, visą amžių galvojąs apie plaukų grožį, kuris mano ir gimęs esąs tik meilės reikalams ir tesirūpina apsukti galvą tokiai pat, kaip jis kvailei; mokslininkas formalistas, šykštuolis, pasipūtėlis, kortininkas*)... Čia svarbu ne tiek leistinųjų komedijoj asmenų išvardinimas, kiek pats principas, kad komedijoj gali veikti aprėžtas tradicinių asmenų skaičius. Tai vėl yra svarbus klasikų komiškosios dramaturgijos pažymys. Komedijos receptas šitoks: paimk tradicinius tipus, duok jiems veikti realiose gyvenimo aplinkybėse, duok naują intrigą — ir bus nauja komedija. Kaip iš aprėžto šachmatų figūrų skaičiaus galima sudaryti begalė padėčių, vadinas, ir lošiamųjų partijų daugybė, taip ir klasikas dramaturgas, nelyginant geras šachmatų maestro, iš aprėžtų figūrų skaičiaus gali sudaryti nesuskaitomą daugybę komedijų (kaip ir tragedijų). Sumarokovas, komponuodamas savo komedijas, sekė Vakarų pavyzdžiu, — čia jam didelės įtakos turėjo ir Moljeras. Sumarokovo komedijų kompozicija monotoniška, trafa-

---

*) „Свойство комедіи издѣвкой править нравъ,
Смѣшить и пользовать прямой ея уставъ.
Представь бездушнаго подъячего въ приказѣ,
Судью, что не пойметъ, что писано въ указѣ!
Представь мнѣ щеголя, кто тѣмъ вздымаетъ носъ,
Что цѣлый мыслитъ вѣкъ о красотѣ волосъ,
Который родился, какъ мнитъ онъ, для амуру,
Чтобъ гдѣ-нибудь къ себѣ склонить такую жъ дуру,
Представь латынщика на дыспутѣ его,
Который не совретъ безъ ergo ничего.
Представь мнѣ гордаго, роздутаго, какъ лягушку,
Скупого, что готовъ въ удавку за полушку,
Представь картежника"...

retiška, visur sudaryta pagal vieną šabloną. Komedijos centre — meilės intriga, mylisi du jaunuoliai, nori susituokti. Bet jiem trukdo įvairios kliūtys. Sakysime, mylinčios mergelės motina savo dukters nenori suprasti ir neleidžia jai tekėti už mylimojo. Arba mergelės našlaitės globėjas noris pasinaudoti paliktais jo globojamajai turtais, ne tik neleidžia jai už mylimojo tekėti, bet dar ir pats jai peršasi. Tokios rūšies yra kliūtys, kurios komedijos eigoj turi būti nugalėtos. Tai atlikti padeda meilužių konfidentai (meilužio tarnas, meilužės tarnaitė), gudrūs, lankstūs, sąmojingi. Komedija paprastai baigiasi laimingomis meilužių sutuoktuvėmis, dažnai ir tarnai palaiko savo ponams „kompaniją“ — patys susituokia. Pagal šitokią schemą ir yra sudarytos Sumarokovo komedijos, vienur kitur pagrindinį motyvą paįvairinant antraeiliais motyvais. O šiais antraeiliais motyvais ir remiasi Sumarokovo komedijų įdomumas, nes jie paprastai pagrįsti rusų gyvenimo daviniais. Pasinaudodamas tradicinėmis figūromis, Sumarokovas plaka rusų gyvenimo tamsius reiškinius. Nebe pagrindo sakoma, kad nuo Sumarokovo prasidėjo rusų visuomeniška komedija. Žinoma, Sumarokovo komedijų personažai nedaug individualesni už jo tragedijų asmenis, — ir komedijose vyrauja asmenų schemos bei „vaikščiojančios idėjos“, bet ir tai, ką Sumarokovas davė toms schemoms atgaivinti, paėmęs iš rusų gyvenimo, — ir tai jau gryno kraujo klasikui yra labai daug. Štai keletas pavyzdžių.

Komedijoj, tiksliau, farse „Tressotinius“ Sumarokovas pajuokia savo kolegas ir konkurentus: Tredjakovskį (Tressotinius) ir Lomonosovą (Bobembius). Čia sąmojingai pajuokiamos Tredjakovskio prakaituotos pastangos eilės rašyti*) ir jo pedantiškas ginčas su Lomonosovu rusų kalbos bei rašybos reikalais**). Šiame farse Sumarokovas atsilygino Tredja-

---

*) Tressotinius šitaip dėsto mergelei savo meilę:

„Красоту на вашу смотря, роспалился я, ей, ей!
Изволь меня избавить ты отъ страсти тѣмъ моей!
Бровь твоя меня пронзила, голосъ кровь зажегъ,
Мучишь ты меня, Климона, и стрѣлою сшибла сь ногъ!

**) Senoviniame slavų alfabete raidė „t“ vadinama „tverdo“, o žodis „tverdo“ reiškia stipriai. Šiuo pagrindu Sumorokovas sudaro pedantišką ginčą tarp Tressotiniuso ir Bombembiuso (rusų rašysenoj raidė „t“ žymima „Т, m“). „Трессот. Я содержу, что твердо объ одной ногѣ

kovskiui už šio nepalankų atsiliepimą apie jo tragediją kai kuriuos savumus. Tredjakovskis už tokius darbus smarkiai supyko ant Sumarokovo ir smarkiai išsibarė. Sumarokovas į Tredjakovskio pasielgimą reaguoja naujoj komedijoj „Čudovišči“, pavadindamas jį Kriticiondiusu. Čia pajuokiami Tredjakovskio kritikos „metodai“ — smulkus kibimas prie stilistikos dalykų. Šioj komedijoj yra ir dar charakteringų personažų. Sakysime, figūruoja dabita Diuližas, primenąs Kantemiro Medorą. Tai jau rusų aristokratijos XVIII šimtmečio charakteringa figūra. Tas Diuližas, prisilaižęs paviršutinės civilizacijos, didžiuojasi, kad moka atidaryti gražiai tabokinę, gėdinasi, kad rusu gimė, ir netiki, kad rusų rašytojas galėtų parašyti gerą tragediją. Į literatūrines temas Sumarokovas grįžta ir kitose komedijose. Pavyzdžiui, komedijoj „Jadovityj“ pajuokia kai kuriuos savo laikų rašytojus, nemokančius eilių rašyti, o komedijoj „Lichoimec“ ir „Opekun“ puola savo žentą Buturliną. Šitokiu pat būdu Sumarokovas paliečia ir daugybę kitų rusų gyvenimo bruožų.

Komedijoj „Mat’, sovmiestnica dočeri“ — „Motina, dukters sanmeilužė“ — vaizduoja rusų damą, pamaldžią ir gerą žmoną, kuri sutinka nusidėti vyrui tik slaptai. Komedijoj „Opekun“ gudrus tarnas Paskvinas tikina, kad Peterburge negalimą knygų skaityti, nes girtuokliai nuo ryto lig vakaro staugią gatvėse, kaip lokiai miške. To, be Peterburgo ir Maskvos, nesą nė viename Rusijos mieste. Tas pats tarnas Paskvinas nori pasidaryti poetu ir eiles rašyti. Į pastabą, kad jis to darbo nesimokė, jis šitaip atrėžia: „Rusijoj jau tokia mada esanti, kad aplink šį mokslą tik tie ir zuja, kurie maža rašto temoka“. Čia figūruoja ir jėzuitas, filosofuojąs, kad pinigų kapšis — visų svarbiausias reikalas pasauly, nes jeigu kapšis bus tuščias, tai ir pilvas bus tuščias. Savo tamsius darbelius jis pateisina Dievo pagelba, nes pasauly be Dievo valios nieko neįvykstą. Atgaila visas nuodėmes nuvalanti, ir jis per tris valandas prieš mirtį visas nuodėmes at-

---

правильнѣе, ибо у грековъ, отъ которыхъ мы литеру получили, оно объ одной ногѣ, а треножное твердо есть нѣкій уродъ. Бобемб. Мое твердо о трехъ ногахъ—и для того стоитъ твердо, ergo — оно твердо; а твое твердо—нетвердо, ergo—оно не твердо. Твое твердо слабое, ненадежное, а потому презрительное, гнусное, скаредное“...

gailėsiąs ir Viešpaties garbei tris pūdus vaškinių žvakių sudeginsiąs.

Tokiu pat būdu Sumarokovas paliečia ir kitas gyvenimo temas: valdininkų kyšininkavimą, teisėjų suktumą, bajorijos tuštų išdidumą, obskurantizmą, karį „pagyrų puodą", ir t. t. Visos šios temos yra nelyginant „nemokami priedai" prie klasikų komedijos schemos. Tai yra nelyginant smulkūs realistinio stiliaus piešinėliai klasikiško stiliaus kanvoje. Visa tai nėra organiškai su komedijos esme suaugę, visa tai yra atsitiktinio pobūdžio.

Bet ir šiais darbais Sumarokovas buvo reikšmingas. Jis praskynė kelią rusų buities elementams į klasikiškos komedijos formą, jis nukreipė klasikišką komediją realizmo linkme. Žinoma, iki kūrybinio realizmo jai dar labai toli. Ateis dar Kapnistas, Fonvizinas, Gribojedovas — ir kartos Sumarokovo pradėtąsias kūrybines priemones, darbą labai toli į priekį pastūmės, bet kūrybinio realizmo komedijoj teks dar iki Gogolio palaukti.

Sumarokovas savo komedijose palietė ir tas temas, kurias vėliau rutuliojo bei detalizavo jo įpėdiniai rusų komedijoj. Tuo būdu ne tik rusų tragedijos, bet ir rusų komedijos tikrasai tėvas yra Sumarokovas.

5. Sumarokovo reikšmė rusų literatūros raidoj. Iš to, kas aukščiau pasakyta apie Sumarokovo kūrybą, jau savaime aiškėja ir Sumarokovo vieta rusų literatūros istorijoj: Sumarokovas buvo tas šaltinis, iš kurio pradėjo tekėti meniškosios rusų literatūros srovė. Jis yra tikrasai rusų klasicizmo įkūrėjas ir ankstyvojo klasicizmo vadas. Dėl Sumarokovo betarpės įtakos rusų gyvenimui tenka prisiminti kai kurie amžininkų liudijimai.

Vienas Sumarokovo amžininkas pasakoja, kad jis „Chorevo" ištisus puslapius mokėsįs atmintinai, — taip jam patikusios Sumarokovo eilės. Net žymiai vėliau pats Bielinskis mokėsi atmintinai „Dimitrijų Samozvancą".

Žymus XVIII šimtmečio pabaigos veikėjas N o v i k o v a s pareiškia, kad Sumarokovo personažų kalbos turėjo didelės auklėjamos įtakos žiūrovams, — Sumarokovas, esą, savo plunksna sušvelninęs papročius ir pakėlęs teatralinės publikos skonį. Pagarsėjusio veikalo „Dramatičeskij slovar'" (1787)

autorius pabrėžia, kad Sumarokovo tragedijų didvyriški charakteriai ir kalbos gražybė visuomet žavėję publiką ir nupelnę autoriui nemarų vardą.

Didysis aktorius I. Dmitrevskis, drauge su Sumarokovu dirbęs ir vaidinęs jo pjesėse svarbesniuosius vaidmenis, gerai supratęs ir Sumarokovo kūrybą, ir jos reikšmę, savo prakalboj Mokslo akademijos posėdy apie Sumarokovą, tarp kitko, kalbėjo, kad Sofoklo, Euripido, Kornelio, o ypač Rasino ir Voltero garbė uždegusi ir Sumarokovo dvasią, — ir jis panoręs nusipelnyti vietą nemirtingumo šventovėje. Tik anie turėję savo pirmtakūnų, o Sumarokovas savo vadovu turėjęs tik pats save ir savo širdį ir jau jaunatvės metais galėjęs sukurti pagarsintą tragediją — sunkiausią visoj literatūroj kūrybos formą.

Karamzinas kadaise apie Sumarokovą kalbėjo, kad fimijamas jau nebesmilkstąs prieš stabą, bet nereikią liesti jo marmurinės papėdės, reikią palikti ir parašas: Didysis Sumarokovas. Esą, jeigu reikią, statydinkim naujus paminklus, bet negriaukime tų, kuriuos pastatydino mūsų tėvų taurusis uolumas.

Rusų literatūros istorikas, prof. Archangelskis, pabrėžia, kad Sumarokovas pirmasai Maskvos Rusijoj stengiasi atvaizduoti moters moralinės ir visuomeninės reikšmės idealą. Jis, esą, pirmasai pakėlęs balsą, kad moteris turi teisės gyventi nepriklausomos širdies gyvenimu. Jis, esą, pirmasai atskyręs dorovinę meilės pusę nuo geidulingosios.

O štai moderniškas Sumarokovo tragedijų nagrinėtojas, G. A. Gukovskis, prieina išvadų, kad Sumarokovo tragiškoji dramaturgija esanti pagrįsta savarankia sistema. Esą, Sumarokovas, pasiremdamas bendra savo literatūrine pasaulėžiūra, ir savo tragediją pagrindęs priemonių kraštutinės ekonomijos, „suprastinimo“, „susilaikymo“ principais. Sumarokovas sąmoningai neduodąs sudėtingos intrigos. Jo veiksmas esąs bazuojamas viena peripetija, be sudėtingos užuomazgos bei atomazgos. Esą, užuomazga, kaip pirmoji peripetija, siužetinė kulminacija — esančios vos tik pažymėtos, kartais gi ir visai to nesą. Tragedijos schema — tarytum viena ištempta linija. Todėl ir fabula besivystanti be jokių ypatingų laukųjų efektų, kiek galima kompaktingiau. Todėl ir veikėjų skaičius paprastai nedidelis, sutrumpintas ypač tarnų vaidmuo, už-

tat veikėjams duodama daugiau monologų. Pas Sumarokovą todėl monologų esą daugiau, negu prancūzų tragedijose.

Mūsų amžininkas, rusų literatūros ir teatro istorikas, Sumarokovo bijografas, N. Brodskis, apie jo reikšmę šitaip atsiliepia: „Kokius ten kelius beties būsimieji dramaturgai, pirmas, kurs jiems pradėjo taką skinti, — buvo „Chorevo“ kūrėjas; kaip ten basuspindės ir bežavės grožiu rusų teatro rūmai, pirmas, kurs pradėjo jiems žėglius statyti—buvo Sumarokovas“. Tai ir esąs didis jo istoriškas nuopelnas, duodąs teisės įrašyti jo vardą į rusų teatro istoriją, — kaip rusų scenos kūrėjo, viešojo teatro pirmo direktoriaus, nustačiusio tam tikras vaidybos tradicijas, išauklėjusio aktorių mokyklą.

III. EKATERINOS II GADYNĖ

1. EKATERINOS II GADYNĖS PAGRINDINIAI BRUOŽAI

1. Ekaterina II rusų kultūros istorijoj. Kuklios vokiečių provincijos pilietė, smulkių vokiečių kunigaikščių atžala, princesė Sophie von Anhalt-Zerbst, 1729 m. gimusi Stettine, likimo dėka, 1762 m. tampa visagalinčia ir spindinčia neaprėpiamų Rusijos plotų valdove, imperatrica Ekaterina II, dar kai kurių amžininkų pavadinta Didžiąja. Visagalinti imperatrica Rusijoj, kur dar taip neseniai moteris neturėjo jokių teisių, kur į moterį buvo žiūrima, kaip į piktos pagundos indą, kur su Vakarų Europa, kaip su herezijų šaltiniu, nenorėta jokių santykių palaikyti. Per pusę šimtmečio rusų gyvenimas ir pažiūros, matyti, turėjo griežtai pasikeisti.

Tiesa, Ekaterina II — nebe pirma moteris buvo rusų imperatoriaus soste. Trumpu laiku prieš ją jau kelios moterys jame pabuvojo ir dar kaip pabuvojo. Tiesa, Ekaterina dar jaunutė atvyko į Rusiją ir, pramokusi rusų kalbos, priėmė stačiatikių tikėjimą. Bet taip pat tiesa, kad ji visą gyvenimą rusiškai kalbėjo su vokišku akcentu ir rusų rašybos niekuomet padoriai nepramoko. Ir sostą ji dar užėmė smurto keliu, nuversdama nuo jo savo vyrą, silpnaprotį degeneratą Petrą III.

Matyti tai turėjo būti ypatingo charakterio ir ypatingų gabumų moteriškė, kad, šitokiu būdu užėmusi sostą, išsilaikė jame daugiau kaip trisdešimt metų ir savo vardą įamžino rusų istorijoj. Apie jos charakterį ir reikšmę yra pareikšta daugybė priešingiausių nuomonių. Esmėj net rusų patrijotai pripažįsta, kad ji savo Vokietijoj niekuomet nebūtų pasidariusi kultūros faktoriumi, juo labiau „spindinčia saule“. Ten ji gal būtų neišėjusi iš paprastos Sophie ar Käthe kultūrinio lygmens, o Rusijoj ji savo spindėjimu, kaip sakoma, apakino, apsvaigino rusų žmones,

kad jie net su Petru Didžiuoju ją ėmė lyginti. Ir net taip energingai ėmė lyginti, jog ji ir pati tuo patikėjo, ir net pyko, jeigu kas išdrįsdavo tuo netikėti bei jos darbus kritikuoti. O tuo tarpu būta didelio ir esminio skirtumo tarp Ekaterinos II ir Petro I.

Petras I mylėjo Rusiją ir dirbo dėl jos gerovės, negailėdamas nei jėgų, nei sveikatos. Ekaterina gi daugiau mylėjo save, savo garbę pačioj Rusijoj ir užsieniuose. Petras I visuomet jautė tvirtą pagrindą po savo kojom, jis buvo pagal tradicijas teisėtas Rusijos valdovas, o Ekaterina vis dėlto jautėsi *parvenu* Rusijos soste. Todėl, galimas dalykas, ji taip ir rūpinosi savo garbe, savo, kaip valdovės, „geru vardu"; todėl, galimas dalykas, savo valdžios ir garbės atžvilgiu ji buvo tokia pavydi, taip maža žmonėmis pasitikėjo, visus įtarinėjo ir taip mėgo prisimeilinimus. Į rusus, į rusų visuomenę ji žiūrėjo iš aukšto ir svajojo ją perauklėti, pataisyti, kaip sakoma, pakelti. Jeigu Petras I visuomet rūpinosi realiais Rusijos reikalais, tai Ekaterina II — paviršutiniu blizgėjimu. Gyvenimo aplinkybės jai susidėjo labai palankiai. Ji sugebėjo suorganizuoti visą eilę Rusijai sėkmingų karų, padidino Rusijos imperijos žemes, išplėtė Rusijos galią, — Rusija aktingai dalyvauja Vakarų Europos politiniuose įvykiuose, su jos balsu skaitosi Europa. Užsienių politikos atžvilgiu Rusija pasiekė labai įtikinamos didybės. Visa tai Ekaterina II labai energingai ir lanksčiai mokėjo padaryti. Drauge ji susirašinėja su vadovaujančiais Vakarų Europos žmonėmis, laiko juos savo idėjiniais draugais. Susirašinėja su Friedrichu II, su Josephu II, su Grimmu, su prancūzų filosofais... Volterą ji laiko savo mokytoju ir nuolat atsiklausia jo nuomonės, enciklopedistą D'Alembertą kviečia savo sūnaus auklėtoju ir, kai šis atsisako važiuoti į Rusiją, ji jam pareiškia, kad jis neturįs teisės neiti žmonijai patarnauti. Norėdama sušelpti enciklopedistą Diderotą, ji nuperka jo biblioteką ir ją palieka jam naudotis iki gyvos galvos ir dar paskiria jam gerą algą, kaip jos, Ekaterinos nupirktosios, bibliotekos vedėjui. Ne vien tik Diderotą, — ji šelpia ir kitus prancūzus, kad jie jos garbę skelbtų, kad niekas neturėtų progos apie ją ir jos valdomą Rusiją blogai atsiliepti. Užsienių atžvilgiu Rusija buvo tariant paauksuotas bokštas, o jos viduje — buvo neregėtas skurdas. Valstybės finansai buvo visiškai suirę, tauta nukankinta karų, bado, maro; baudžiavos

jungas valstiečių milijonams dar niekuomet nebuvo toks sunkus, kaip Ekaterinos II laikais. Ne kiek tegeresnė padėtis buvo ir liaudies švietimo srity. Visai plačiajai valstybei tebuvo tik vienui vienintelis universitetas. Aukštesniųjų mokyklų buvo kiek daugiau, sugalvota net specijalinės uždaros mokyklos („Smol'nyj Institut“), skiriamos bajorų vaikams. Prie tokių mokyklų buvo net atskiri skyriai neprivilegijuotų sluoksnių vaikams (pirklių, kareivių, miestelėnų). Bet visa tai buvo tik lašas jūroj. Juo labiau, kad bajorija stengdavosi savo vaikus namie mokslinti, — samdydavo atitinkamus mokytojus. Bet tokių mokytojų kadro nebuvo. Sakysime, suomis, apsimetęs prancūzu, moko suomių kalbos ir tikina, kad tai yra prancūzų kalba. Bajorų vaikus moko visokios „visuomenės atmatos“ — apsivogę vežikai, girtuokliai, kriminalistai, katorgininkai, — tokį mokytoją ir vaizduoja ilgus dešimtmečius rusų satyra. Dar blogiau buvo su valstiečių švietimu, — šiuo atveju beveik niekas nieko nedarė. Šiek tiek „liaudies“ žmonių dar patekdavo į dvasines mokyklas, rengiančias dvasininkus. Bet tai ir viskas. Bendrai gi imant, pusantro tūkstančio gyventojų skaičiui vargiai tekdavo vienas raštingas. Toks tai atstumas buvo tarp laukujo blizgėjimo ir vidujės tamsos. Nebe reikalo gi, kai Ekaterina važiavo į Krymą, tai jos favoritas, faktinasai Rusijos valdovas, Potiomkinas, pakeliui įsakė pastatyti gražius švarius kaimus: tegu imperatrica mato, kaip gražiai Rusijoj valstiečiai gyvena. „Potiomkinskii derevni“ — „Potiomkino kaimai“ ilgainiui pasidarė apgaulingos fikcijos sinonimu. Ir tie kaimai yra tokie charakteringi Ekaterinos II piešpatavimui.

Antras Ekaterinos II viešpatavimo charakteringas bruožas — tai jos politinės išminties vingiai. Pradėjo ji viešpatauti kaip prancūzų XVIII amžiaus filosofų mokinė, pradėjo laisvamanių liberalizmu ir baigė juodžiausia reakcija, tuo būdu lyg ir duodama pavyzdį būsimiesiems Rusijos valdovams.

Vos tik įžengusi į Rusijos sostą, Ekaterina ima rūpintis Rusijos pagrindinių įstatymų reformavimu. Ji svajoja apie plačias reformas, kurių tikslas būtų — padaryti rusų žmones patenkintais ir laimingais tiek, kiek tai galima padaryti žemėje. 1766 m. ji įsteigia komisiją įstatymams reformuoti, o 1767 susirinko komisijos nariai, rinkti astotvai iš visos Rusijos. Pati imperatrica nustato komisijos darbams programą ir plotmę. Tuo

tikslu ji pagamina komisijai instrukciją, žinomąją vardu „Nakaz“. Sudarydama šią instrukciją, Ekaterina pravertė dvejetą metų. Instrukcija susidėjo iš 631 paragrafo, kurių 469 buvo pasemti iš Vakarų filosofų ir sociologų raštų, daugiausia iš Montesquieu ir Beccaria. Baigdama rašyti „Nakazą“, Ekaterina parodė jį Paninui, Orlovui ir Sumarokovui, kurie jį pakritikavo. Ypač smarkiai kritikavo Sumarokovas. Jis daugiausia protestavo prieš rinktų atstovų dalyvavimą įstatymų sutvarkyme, nes balsų dauguma teisybės nenustato („istiny ne utverždajet“), o taip pat ir prieš sumanymą panaikinti baudžiavą. Esą, jeigu baudžiauninkams būsianti suteikta laisvė, tai Rusijoj prasidėsią smurtai, vaidai, netvarka, o dabar, esą, ponai valstiečius mylį, o valstiečiai ponus. Ir daugiau tokių dalykų Sumarokovas prikalbėjo.

Po šitokios kritikos, Ekaterina savo „Nakazą“ pataisė, — daugybę medžiagos išbraukė, išplėšė, sudraskė. Ir vis tik „Nakazas“ išėjo gana liberalus. Jis rekomendavo nustatyti visų piliečių lygybę prieš įstatymus, teisėtumą ir t. t. Visa instrukcija dvelkte dvelkė liberalizmo bei humanizmo dvasia.

Sutrumpintas „Nakazas“ buvo išspausdintas, bet ilgai jis liko beveik draudžiama knyga. Susirinkę rinktieji vyrai nedaug teparodė palankumo tos instrukcijos idėjoms. Buvo tame susirinkime šiek tiek ir prijaučiančių instrukcijos liberalizmui, bet tokių maža teatsirado. Daugumai rūpėjo baudžiavą stiprinti, o ne švelninti. Nebe pagrindo prof. Brückneris ironizuoja, kad tai buvęs įdomus teatras dievams. Esą, prie Volgos susirinkusios šiaurės meškos ir ėmusios filosofuoti apie sąžinės laisvę, pasaulėžiūros laisvę, smerkusios absoliutizmą ir intrigų valdžią, skelbusios tolerantingumą, aiškinusios valdžios pareigas... Ekaterina visą komisiją jau 1768 m. likvidavo — paprašė ją važiuoti namo, juo labiau, kad ir proga buvo gera: prasidėjo karas su turkais. Vėliau Ekaterina konfiskavo tą savo paskelbtąjį „Nakazą“. Toliau jau Ekaterina atpalaiduoja savo piliečius nuo pareigos samprotauti, palikdama jiems teisę klausyti. Ji pati ima viską spręsti ir teisti. Prasidėjusi prancūzų revoliucija ją tiek išgąsdino, jog ji visą savo politiką apvertė stačia galva. Dabar vietoj rinktų vyrų iš visos Rusijos ji išsirinko tik vieną — Šeškovskį, kyšininką, veidmainį ir lupiką, pa-

skirdama jį slaptosios kanceliarijos šefu. Vietoj senojo liberalizmo Šeškovskis atstovavo dabar visai kitą pasaulėžiūrą: pradėdamas politinį tardymą, jis kvočiamam asmeniui droždavo kumščiu į smakrą, kad net dantys tam išbirėdavo. Čia jis tarytum įvykdė lygybę prieš įstatymus: — elgėsi vienodai su visų luomų tardomaisiais piliečiais. Dabar — prasidėjus Prancūzų revoliucijai — Ekaterina, Šeškovskio padedama, kimšo į kalėjimą tuos piliečius, kurie drįso atstovauti tas mintis, kurias pati Ekaterina 1766—68 m. skelbė.

Ekaterinos II liberalizmas bei vėlyvesnis reakcingumas negalėjo nepadaryti įtakos rusų literatūrai bei rusų rašytojų likimui. Pati Ekaterina prisipažįsta, kad ji negalėjusi ramiai žiūrėti į baltą popieriaus lakštą, — negalėjusi iškentėti nerašiusi. Ir dar ji beveik legislomanija sirgo. Vis jai rūpėjo, kaip gerai vokiškų namų šeimininkei, viską tvarkyti įstatymais, kad viskas visur vyktų vienodai, pagal planą. Ir projektavo ji daugybę įstatymų, kišos į literatūros reikalus ir pati rašė labai daug. Visai teisingai akad. Pypinas pastebi, kad joks Rusijos valdovas, nei anksčiau, nei vėliau, tiek nesikišo į literatūrą, kiek Ekaterina, čia ją remdama, čia ją slėgdama. Ekaterina, anot Pypino, nepasilikusi savo laikotarpio literatūros judėjimui abejinga, bet ji pati jame gyvai dalyvavusi, norėjusi jam vadovauti ir, kai vadovybė iš jos rankų išslysdavo, ji susierzindavo ir stengdavosi visą judėjimą nuslopinti. Čia tai ir pasireiškė visas Ekaterinos charakteris. Arba ji vadovauja — ir literatūra turi gyventi, viskas turi spiestis aplink ją, jos spindėjimą didinti. O jei ne ji vadovauja — tai jai jokios literatūros nereikia. Atrodo, ne perdaug jau perdėtas kai kurių mokslininkų pesimizmas, sakąs, kad Ekaterinai viskas buvo komedija — ir literatūra, ir humanizmas, ir filosofija, ir tautybė, ir religija, — kad joj tikra ir nuoširdu buvo tik noras viešpatauti, garbės troškimas ir diletantizmas.

Ekaterina, be abejo, turėjo tam tikrą rašytojos talentą. Žinoma, jis buvo ne iš didžiausių, ne pirmaeilis. Bet Ekaterinos rankose jis įgijo ypatingos reikšmės. Jeigu ji savo raštuose ką nors teigiamo siūlo, tai visa tai seka jau kaip politinė valdžios darbo programa. Jeigu ji ką smerkia, tai jai argumentuoti padeda tardytojas ir kalėjimas.

Ekaterina daugiau dėl savo padėties, negu dėl literatūrinių

gabumų, davė pagrindinį toną savo laikotarpio literatūrai. Tuo būdu ji pasidarė energingu faktorium, išjudinusiu tos gadynės literatūros gyvenimą.

2. Ekaterinos II gadynės žurnalistika. Ekaterinos II laikotarpio žurnalistika turėjo tiesioginės įtakos grožinės literatūros turiniui, formai ir ideologijai. Juo labiau, kad per keletą metų žurnalistika tiesiog žydėte žydėjo, — ir tai vis Ekaterinos II inicijatyva.

Tiesa, žurnalistikos darbas buvo prasidėjęs kiek anksčiau. Antai, 1759 m. Sumarokovas pradėjo leisti savo mėnesinį žurnalą „Trudoliubivaja Pčela". Sumarokovas buvo pirmasai Rusijoj privatus leidėjas. Dar anksčiau (1755 m.) Mokslo akademija ėmė leisti „Ežemiesiačnyja Sočinenija", — čia literatūros skyriuj ir Sumarokovas bendradarbiavo. Šiam žurnale buvo spausdinama įvairiausia medžiaga, kuri tik kam nors galėjo būti naudinga: mokslo studijos, straipsniai apie ekonomiją, prekybą, kalnų pramonę, mechaniką, manufaktūrą, architektūrą, muziką, tapybą, ir t. t. Dėl savo turinio įvairumo ir prieinamumo, šis žurnalas buvo plačiai paplitęs ir todėl buvo įgijęs svarbios reikšmės. Tačiau jis buvo dėlto gana „akademiškas", atseit, ne perdaug ryšių turėjo su realiuoju gyvenimu. Maskvoj Cheraskovas su savo mokiniais, Maskvos universiteto studentais, leido net keletą žurnalų — „Poleznoe uveselenje", „Svobodnye časy", „Nevinnoe upražnene", „Dobroe namierenje" („Naudingas pasilinksminimas", „Laisvos valandos", „Nekaltas pratimas", „Geras noras"). Net iš žurnalų pavadinimų galima spręsti, kad jie neturėjo didelių pretenzijų svarstyti gyvenimo klausimus, — jiems daugiausia rūpėjo moralės ir visokių pamokymų dalykai. Visiškai naujos dvasios į žurnalistiką įnešė Ekaterina. 1769 m. Ekaterinos kanceliarijos valdininkas, faktinai, imperatricos sekretorius, Kozickis, pradėjo leisti žurnalą „Vsiakaja vsiačina" — „Visokia įvairenybė". Tačiau niekam nebuvo paslaptis, kad jį faktinai redagavo pati imperatrica. Šio žurnalo pavyzdžiu tuojau atsirado daug kitų. Maždaug 1769—1774 m. laikotarpy pasirodė 16 naujų žurnalų. O kiek vėliau (1786 m.) pasirodė ir pirmasai provincijos žurnalas — Jaroslavly „Ujedinionnyj Pošechonec".

Visi tie žurnalai buvo redaguojami pasekant anglų Steele'io ir Addisono žurnalų „Tatler" ir „Spectator" pavyzdžiu. Ru-

sai ne tik redagavimo atžvilgiu sekė anglais, — jie net ištisus puslapius persispausdindavo ir ne perdaug rūpindavosi turinį pritaikyti rusų gyvenimui. Tačiau visų šių žurnalų prieky ėjo žurnalas „Vsiakaja vsiačina“, kuris stengėsi duoti jiems toną.

„Vsiakaja vsiačina“, pagal Ekaterinos sumanymą, turėjo labai aukštų tikslų: pašalinti rusų gyvenimo negeroves ir išauginti geresnių piliečių kartą. Ir Ekaterina tikėjosi to pasieksianti, net pareiškė, kad ji neabejojanti, jog greitai būsią ištaisyti papročiai ir išnaikintos visos visuomenės ydos. Žurnalas buvo kiek kitaip redaguojamas, negu iki šiol buvusieji. Jis buvo sudaromas iš laiškų į redakciją, redakcijos atsakymų, pastabų pastabėlių ir šiaipjau smulkmenų. Kas svarbiausia, kad šiame žurnale nekrisdavo į akį moralizuojanti tendencija. Čia gana gyvai ir sumaniai kaitaliojosi rimti ir juokingi dalykėliai, daugiausia buvo komiškai piešiami įvairūs gyvenimo reiškiniai. Tai buvo jumoristinis savaitinis žurnalas su lengva tendencija pamokyti. Jumoras buvo lengvas, nepiktas, kaip literatūros istorikai vadina jį — besišypsąs. Ir jumoro temos buvo bendro pobūdžio, ne opios, daugiau „visažmoniškos“, tiktai perkeltos į rusų dirvą. Panašiai rašo ji ir kn. Daškovos žurnale „Sobesiednik liubitelej russkago slova“, prirašydama tenai visą skyrių, vardu „Byli i nebylicy“ — „Būta ir pramanyta“. Daugiausia pajuokiami įvairūs prietarai, šykštumas, pavydas, godumas, tamsumas. Ekaterina pajuokia žemesniuosius luomus, žemesniąją bajoriją, bet niekuomet nepaliečia savo dvaro publikos bei jos papročių ir tiesiog vengia paliesti valstybės administracijos aparatą. Ji nepaliesdavo konkrečių asmenų, tenkindavosi tik pačiais bendraisiais bruožais. Žurnalas tiems laikams buvo gana linksmas, gyvas ir drauge nekalčiausias avinėlis.

Vos tik spėjo Ekaterinos žurnalas pasirodyti, tučtuojau visa eilė privačių asmenų pasekė imperatricos pavyzdžiu. Tais pačiais 1769 m. Čulkovas ima leisti žurnalą „I to i sio“ — „Ir šis ir tas“. Rubanas „Ni to ni sio“ — „Nei šis nei tas“, Ėminas „Adskaja počta“ — „Pragaro paštas“, Novikovas „Truten’“ —„Tranas“. Vėliau seka dar visa eilė žurnalų.

Privatūs leidėjai, imperatricos pavyzdžiu paskatinti, taip pat ima liesti įvairias gyvenimo negeroves. Tik jie, matyti, nebuvo tokios geros nuotaikos, kaip imperatrica. Jiems, sto-

vintiems žemiau už ją ir gyvenimo sūkury, visos negerovės atrodė opesnės ir skaudesnės. Ir todėl jie savo jumoristikoje nesišypso, kaip imperatrica. Jie daugiau pliekia bei plaka. Ir jie tačiau kartais nusišypso, tik kitu ardesu, negu imperatrica. Jie pasityčioja iš jos žurnalo, kuris, jų išmanymu, labai paviršutiniškai gyvenimą tenužliebiąs ir gana vėjavaikiškai moralizuojąs. Jie stengiasi įžvelgti giliau į gyvenimą, ir, kaip sakoma, pilnu smūgiu kirsti. Ypač smarkauja Novikovas su savo „Tranu“. Žinoma, ir jis kovoja prieš įvairius obskurantizmo reiškinius, tik jis kovoja griežčiau ir konkrečiau. Sakysime, jis pajuokia rusų bajorijos prancūzomaniją. Ir pasakoja, kad į Kronštatą atplaukęs laivas su 24 prancūzais, kurie save vadiną markizais, grafais ir pn. O iš tikrųjų jie esą paprasti amatninkai, tik baisiai susipykę su Prancūzų policija ir todėl pabėgę nuo jos. Novikovas ironiškai ragina rusų bajoriją skubėti pasikviesti šiuos kriminalistus savo vaikams auklėti. Novikovas smarkiai pliekia ir dvarininkus, kurie kankina baudžiauninkus, ir administraciją, kuri — ir teisybės nežiūri, ir garbės nežino. Ir kas svarbiausia, Novikovo rūsčioji satyra buvo nukreipta prieš konkrečius asmenis, kuriuos nesunku buvo pažinti.

Ekaterinai šitoks Novikovo tonas ėmė nebepatikti. Savo žurnale („Vs. vsiač.“) net pagrasė ji, kad ateity, esą, gali būti nebeleista „samprotauti tiems, kurie ko nesupranta“. Ir kai Novikovas šio perspėjimo nepaklausė, tai Ekaterinos iniciatyva jo žurnalas jau 1770 m. turėjo sustoti.

Tačiau Novikovas taip veikiai nepasiduoda. 1772 m. jis pradeda leisti naują žurnalą „Živopisec“ — „Tapytojas“. Norėdamas išvengti nesusipratimų su Ekaterina, jis pradeda darbą jai pagyrimų prikalbėdamas. Ekaterina tuomet jau buvo parašiusi komediją „O vremia!“, nors oficijaliai autorius nebuvo žinomas. Tad Novikovas ir giria tartum nežinomą tos komedijos autorių. Ir toliau Novikovas nepraleidžia progos šitokiu būdu Ekateriną suvaržyti... Įdeda, sakysime, kokią smarkią satyrą ir priduria, pav., šitokią pastabą: seniau, kol rusų soste buvo neišmintingi valdovai, jis tokių dalykų nebūtų drįsęs skelbti. Bet dabar, kai soste sėdinti tikroji teisybė ir apsišvietusi išmintis, tai ir jis drįstąs teisybę sakyti. Tik ir šitokia Novikovo „gudrybė“ nelabai jam ką tepagelbėjo. Nes

skelbė jis tokius dalykus, kurie Ekaterinai rimtai pradėjo nebepatikti. Sakysime, paskelbia jis „Pis'ma k Falalieju“ — „Laiškai Falaliejui“. Falaliejus — dvarininkiūkštis, gyvena sostinėj; jam rašo laiškus tėvas su dėde. Rašo jie nuoširdžiai, o tuo tarpu iš jų laiškų matyti baisi baudžiauninkų padėtis. Sakysime, tėvas skundžiasi Falaliejui savo dvarininkišku vargu. Esą, Ponas Dievas ne kiekvienam leidžiąs pinigų ant kelio rasti, o iš baudžiauninkų — menkos pajamos tesančios. Esą, baudžiauninkams gali ir kailį nulupti, jis, esą, ir stengiasiąs tai daryti, bet jokios ypatingos naudos iš to neturįs. Baudžiauninkai lažą einą vos 5 dienas per savaitę, o ką per tas penkias dienas, esą, galima padaryti? Nieko! Kas kita būtų, jeigu jie eitų bent septynias dienas. Jis lupąs baudžiauninkams kailius be pasigailėjimo, bet pajamos nedidėjančios, ir jam pačiam gyventi, esą, kas metai sunkiau darosi. Padėčiai pagerinti jis pataria sūnui vesti, ir nuotaka esanti gera — gubernatoriaus giminaitė. Esą, kai Falaliejus ją vesiąs, tai tuomet būsią galima pagrobti kaimynų žemes ir visos bylos būsią galima laimėti. Šituos dalykus Falaliejaus tėvas apsvarstęs su Falaliejaus dėde Jermolajum, besėdėdami po istorišku ąžuolu. Ant to ąžuolo Falaliejus seniau šunis kardavęs, kad jie blogai kiškį viję; čia jis ir medžiotojus plakdavęs, jeigu jų šunys jo šunis pralenkdavę. Čia, po tuo ąžuolu Falaliejus visą giminę palinksmindavęs baudžiauninkus bekankindamas.

Šitokiu tonu Novikovas ir aprašinėja pasibaisėtiną baudžiauninkų būklę. Nedaug šviesesniais bruožais jis aprašo ir administracijos darbus ir rusų aristokratijos gyvenimą. Pagaliau jis pajuokia ir Ekaterinos satyras. Jos satyros — tai nelyginant mažas šunytis, ant moters kelių begulįs. Lojąs jis, esą, į orą, į visas puses, nieko jis nekandąs, ir jokios naudos iš jo nesą. Tikras šuo kitaip darąs, — jis lojąs ir kandąs. Kai įkanda, žinoma, skauda, bet iš to ir naudos esama.

Susirūstino imperatrica už tokius raštus, ir Novikovo žurnalas jau 1773 m. turėjo būti likviduotas. 1774 m. Novikovas dar kartą bando leisti žurnalą „Košeliok“ — „Piniginė“. Du kartu liūdnai pamokytas Novikovas darosi atsargesnis. Dabartinis jo žurnalas nebe toks smarkus, todėl ir skaitytojų tarpe nebe toks populiarus. Ir žurnalo tiekiamoji medžiaga žymiai silpnesnė. Tačiau Ekaterinai ir to dabar jau atrodo

perdaug. Tais pačiais 1774 m. ir šis žurnalas buvo likviduotas. Ir iš viso šiais metais Ekaterinos inicijatyva užslopinamas žurnalistinis sujudimas. Žurnalistai nebeklauso jos, tai jai ir žurnalų nebereikia.

Trumpas penkerių metų žurnalistų subrūzdimas turėjo didelės reikšmės rusų literatūrai. Visų pirma, tie žurnalai atkreipė dėmesį į rusų gyvenimo reiškinius, į visą eilę grynai rusiškų blogybių. Tuo būdu jie davė daugybę temų rusų komedijų rašytojams, kuriems darbo, kol jie tas temas suvartojo, išteko dešimtmečiams. O antra, tie žurnalai, vaizduodami rusų gyvenimo konkrečius reiškinius, ėmė kalbėti paprastesne, gyvenimiškesne kalba. Ir štai, sakysime, komedijų rašytojai, kurie lietė analogines temas, jau savaime buvo paskatinti ir analogine kalba kalbėti. Tuo būdu tie žurnalai ir padarė įtakos literatūros stiliui. Po šitų žurnalų žydėjimo ankstyvojo klasicizmo stilius pasidarė jau beveik nebegalimas. Jis turėjo nusileisti nuo savo aukštybių, nuo savo abstrakcijos, jis turėjo pasidaryti gyvenimiškesnis ir gyvesnis. Čia įvyko tariant svarbus bandymas pasikasti po ankstyvojo klasicizmo pamatais ir išjudinti jį. Tai iš tikrųjų ir įvyko. Klasicizmas skubiai ima leistis iš aukštybių žemyn, ima evoliucijonuoti gyvenimo teisybės linkme. Kad taip atsitiko, žinoma, čia nėra vien tik kalbamosios žurnalistikos nuopelnas. Buvo daug faktorių (apie juos dar bus kalba), paskatinusių klasicizmą evoliucijonuoti, ir tų faktorių tarpe žurnalistika vaidino gana svarbų vaidmenį.

3. **Visuomenės minties srovės.** Ekaterinos II-os gadynėj daug kas pasikeitė ir visuomenės nuotaikoj bei sroviniuose įsitikinimuose, ir tai savo ruožtu negalėjo neatsiliepti literatūroj. Vyraujančios visuomenėj etinės bei politinės idėjos, estetinės sąvokos bei skonio kitėjimas visuomet gi veikia ir grožinėj literatūroj, darydamos įtakos jos turiniui ir formai. Ir toji įtaka itin žymi buvo kalbamojoj gadynėj.

Kai Elizaveta Petrovna žengė į sostą, daugelis rusų patrijotų gyveno labai šviesiomis viltimis. Jie tikėjosi, kad Elizaveta, kaipo Petro duktė, vertingai tęs savo tėvo darbą, o pirmoj eilėj nušluos popetrinės Rusijos satrapų valdžios palaikus. Jie laukė, kad Elizaveta išvaduos rusų valdžią ir kultūrą iš vokiečių jungo. Ši linksma ir lengvabūdė moteriškė, tiesa,

apvylė visas gerąsias patrijotų viltis, tačiau ir jos laikais visuomenėj įvyko kai kurių pakitėjimų. Vokiečių įtaka Rusijoj gavo gerokai sumažėti. Prasidėjusi orijentacija į užsienių kultūrą dabar nuo germanų kraštų nukrypo į romanišką šalį, į Prancūziją. Lomonosovas, vokiečių mokinys, ir tas visą gyvenimą kovojo prieš vokiečius, o Tredjakovskis ir Sumarokovas jau tikri prancūzų kultūros apaštalai Rusijoj. Visas ankstyvasai rusų klasicizmas — tai prancūzų įtakos laimėjimas Rusijoj. Rusijoj prasideda susidomėjimas prancūzais ir jų kultūra, kuris Ekaterinos II laikais virsta beveik gero tono požymiu, beveik aristokratiška manija. Reiškinys visiškai suprantamas. Prancūzų kultūra dominavo tų laikų Europoj. Ir, sakysime, vokiečių klasicizmas važiavo su prancūzišku apynasriu. Nenuostabu, kad ir rusams prancūzai turėjo imponuoti. Gal dar labiau rusus skatino sekti ant prancūzų pavadžio pačios imperatricos Ekaterinos gyvasai pavyzdys. Ekaterina stengiasi neatsilikti nuo Friedricho Didžiojo, kuris savo praktiškai nusiteikusiems vokiečiams atsidėjęs skiepijo prancūzų filosofų kultūrą ir net savo rūmuose Sans-Souci laikė prancūzą klouną Voltero pavidalu. Ir Ekaterina be galo nori turėti savo rūmuose kokį nors prašmatnesnį prancūzą, tik jai nesiseka panašų prancūzą parsikviesti į Rusiją. Kaimyno Friedricho ji nepasiveja, tačiau dėl to nė kiek nenusimena. Ji susirašinėja su prancūzų rašytojais, Volterą vadina savo mokytoju, kviečia į Rusiją D'Alembertą, papirkinėja Diderotą, plagijuoja ir garbina Montesquieu, mėto pinigus prancūzų rašto žmonėms, propaganduoja prancūzų kultūrą. Visa tai daro absoliuti monarchė. Čia yra ko susigalvoti ir nuosaikesnių pažiūrų ir konservatiškesnės nuotaikos žmonėms, ypač, jeigu jie nori dar karjerą padaryti. Prancūzų kalba įeina į madą Rusijoj, aristokratija ir bajorija uoliai jos mokos, ji pasidaro salionų gero tono kalba. Smulkioji bajorija, ieškanti durų į aristokratijos priemenes, turi tos kalbos mokytis, nes kitaip tos durys liks jai uždarytos. Rusų bajorų šeimose vaikai stengiamasi prancūziškai auklėti, tėvų namuose jie geriau prancūziškai pramoksta, negu rusiškai. Namų bibliotekėlėse ima vyrauti prancūziškos knygos. Ir šitas rusų aukštesniųjų luomų suprancūzėjimo kvaitulys prasiskverbia ir į literatūrą. Iš vienos pusės jis formuoja publikos skonį: prancūzų literatūros išaugintas skonis ir

rusų literatūroj ieško prancūziškų savumų. Iš kitos pusės rusų patrijotizmo idealistai protestuoja prieš tokį prancūzėjimą, ir „gallomanija“ ilgiems dešimtmečiams darosi tema satyroms, komedijoms, vodeviliams, pasakėčioms.

Prancūzų kultūros įtaka XVIII šimtmety nešė į Rusiją ir tam tikrą ideologiją, susiformavusią racijonalių filosofų įtakoj. Politinis liberalizmas bei ideologinis racijonalizmas taip pat darosi gero tono požymiais; juk pati imperatrica duoda tam pavyzdį, o ji gi tų laikų rusams buvo tokia apsišvietusi. Paskui imperatricą, kaip šešėliai, slenka jos didžiūnai, kniaginė Daškova, grafai: Šuvalovas, Razumovskis, abu Orlovai, kniaziai: Golicynas, Bieloselskis, ir kit. Paskui juos eina, bežiūrį aukštyn, smulkesni bajorai. Ir jie stengiasi susirašinėti su prancūzų filosofais, kviečia juos į Rusiją, patys važinėja pas juos apsišviesti. Prasideda rusų visuomenėj reiškinys, kuris ilgainiui literatūroj įgijo gan keistą pavadinimą — „volterjanstvo“ — „volterizmas“. Terminas, tiesa, neturėjo aiškaus turinio. „Volterizmas“ ne perdaug ką bendra turėjo su Voltero ideologijos ar, tariant, „filosofijos“ išpažinimu. Iš visų prancūzų rašytojų Volteras geriausia buvo žinomas. Taip pat buvo žinoma, kad jis buvo liberalas, kad jis juokėsi iš prietarų, iš bažnytinių apeigų, kad jis ne perdaug kukliai kalbėdavo apie religijos dalykus. Pats Volteras buvo sąmojingas, bet gan paviršutiniškas vyras. Ir rusai jo įsitikinimus, jeigu tik galima taip pasakyti, priėmė dar paviršutiniškiau. Toks paviršutiniškas, pasakytume, „iš girdų“ prancūzų filosofų idėjų apžliebimas ir buvo vadinamas volterizmu.

Prancūzų filosofai iš esmės nebuvo ateistai, — jie buvo deistai. Jie kovojo ne su dievybės idėja, ne su religija, bet su apeigine religijos forma ir pačią religiją savotiškai suprato. Rusų gi galvose įvairios sąvokos kartais visiškai susipainioja. Susipainiojo tuomet ir dogma su apeiga, esmė su forma. Pasekdami prancūzų racijonalistais, rusai šaiposi iš religinių apeigų, šaiposi ir iš pačios religijos. Vadinamasai volterizmas Rusijoj įgauna bedievybės atspalvio.

Šitoksai visuomenės minties bangavimas buvo gan plačiai patvinęs, ypač aukštesniuose sluoksniuose, — jo atbalsiai netruks pasigirsti ir rusų literatūroj. Iš kitos pusės, prancūzų filosofija daro betarpės įtakos ir rusų rašytojams, pirmoj eilėj

rusų klasikams. Jau Sumarokovas nekartą skelbė mintis, artimas tiems filosofams. Sumarokovo įpėdiniai, ypač tragiškoj dramaturgijoj, pasidaro betarpiais tos filosofijos skelbėjais. Tragiškieji personažai kinta, ir tai teks konstatuoti literatūros kūrinių apžvalgoj.

Tačiau volterizmo amžius Rusijoj buvo ne ilgas. Veikiai nuo jo nusigręžė imperatrica. O be jos ir bajorams nebebuvo kas su Voltero idėjomis bedaryti. Juk tie tariamieji liberalai, žmogaus teisių lygybės skelbėjai, turėjo šimtus ir tūkstančius baudžiauninkų, ir jų baudžiauninkams anaiptol nebuvo lengviau gyventi, negu konservatyvių magnatų dvaruose. Prie frakų, ordenais papuoštų, prilipusios liberalizmo mintys ėmė veikiai birėti, kaip sudžiūvusios vantos lapai. Drauge prieš prancūzų racijonalizmą prasidėjo ataka ir kitais frontais.

Daugeliui atrodė, kad Petro reformos savęs nepateisino, — perdaug jau už didelę kainą jos pirktos. Juo labiau, kad nebuvo kam jų tęsti. Ir Ekaterinos laikais, prie viso laukujo blizgėjimo, nebuvo galima paslėpti atvirų žaizdų, nuo kurių kentėjo visa tauta. Teismo suktumas, administracijos gobšumas, liaudies nuskurdimas, piliečių beteisiškumas, tikėjimo pakrikimas, ištvirkavimas — vis tai tokie dalykai, dėl kurių jautresniems žmonėms buvo kuo susirūpinti. Ima jie lyginti popetrinę ir priešpetrinę Rusiją — ir palyginimas išeina ne naujosios Rusijos naudai. Juo labiau, kad priešpetrinė Rusija jau suspėjo paskęsti istorijos ūkanoj. Ūkanotasai paveikslas atrodo paslaptingiau, rimčiau, labiau imponuoja. Tuo būdu, pasiremiant gyvenamosios tikrovės kritika, prasideda sąmoningas senovės idealizavimas, — šaukimas grįžti į senovę. Prasideda judėjimas, nukreiptas prieš Vakarų įtaką, — judėjimas, kuris XIX šimtmety labai išsiplės, susilauks talentingų jo reiškėjų ir apologetų, suvaidins didelį vaidmenį rusų kultūros istorijoj, — judėjimas, vėliau žinomas slavofilizmo vardu.

Greta visuomeniškosios orijentacijos į Vakarus ir į priešpetrinę Rusiją, pasireiškia dar viena srovė, prasidėjusi pastangomis abudu minėtuosius kraštutinumus suderinti ir nuėjusi visiškai nelauktais keliais. Šio judėjimo vadas buvo mūsų minėtas talentingasai žurnalistas Novikovas.

Nikolaj Ivanovič Novikov (1744—1818), plačiai apsišvietęs savamokslis, trumpą laiką patarnavęs kariuomenėj,

su realiąja Rusijos tikrove susidūrė 1767—68 m., kai jis buvo paskirtas sekretoriumi komisijoj Rusijos įstatymams reformuoti. Pažintis su tikrove davė jam medžiagos aukščiau minėtiesiems žurnalams. Veikiai jis įsitikina, kad Ekaterinos II Rusijoj toli su žurnalais nenueis, ir savo tautai nebus tiek naudingas, kiek jis norėtų būti. Dar 1773 m. jis ima leisti du itin svarbius leidinius: „Opyt istoričeskago slovaria o rossijskich pisateliach" — „Istorinio žodyno bandymas apie rusų rašytojus" ir „Drevniaja Rossijskaja Vivliofika" — „Rusų senovės biblioteka". Pirmajam leidiny jis stengiasi duoti tikslių žinių apie rusų rašytojus, tai yra, tariant, pirmas sąmoningas rusų literatūros istorijos darbas. Antrajam veikale jis paskelbė daugybę istorinės medžiagos apie rusų senovę. Abiejų leidinių tikslas buvo reikšmingas: Novikovas norėjo atvaizduoti rusų senovę su jos papročiais, senovės dvasios stiprybę ir savo amžininkuose sužadinti senovės meilę. Pažinti ir pamilti — štai Novikovo būdas santykiauti su Rusijos senove. Tai buvo didelis ir naujas dalykas rusų visuomenės minties raidoj. Tuo pačiu tikslu jis netrukus išleidžia dar keletą panašių leidinių, nors ir ne tiek reikšmingų. O 1777 m. jis pradeda leisti specijalų literatūros ir mokslo žurnalą „Sanktpeterburgskija učionyja viedomosti", kuriame spausdina kritikos straipsnius ir biblijografinę medžiagą.

1779 m. Novikovas iš Peterburgo persikelia gyventi į Maskvą. Čia jo darbas iš dalies išsiplečia, iš dalies pasikeičia. Maskvoj jis pasidaro uolus masonas ir susiartina su prof. Schwarzu, kuris padaro didelės jam įtakos.

Šviesus idealistas, jaunas profesorius, masonas Johannas Švarcas, vos 1776 atvykęs į Rusiją, nepaprastai energingai ėmėsi švietimo darbo, tarytum, norėdamas atsilyginti rusams ir už tuos savo vientaučius vokiečius, kurie, atvykę rusų šviesti, juos tik išnaudojo. Novikovas ir Švarcas jau seniau buvo vienas apie kitą daug gera girdėję, susitikę gi Maskvoj pasidaro neperskiriami darbo sąjungininkai. Švarcas, išaugęs Böhmės ir kitų mistikų dvasioje, sužadino misticizmo kibirkštį ir praktiškoj Novikovo dvasioj. Jųdviejų bendras darbas siekia dviejų pagrindinių uždavinių. Visų pirma sudaryti atsparą prieš žalingą, jų išmanymu, volterizmą bei racijonalizmą, — šviesti rusų žmones, pasiremiant tikybiniais bei doroviniais dėsniais. Ir antra — pagerinti žmonių materijalią būklę.

Liaudies švietimo darbe jie parodo nepaprastos energijos. 1779 m. Novikovas išnuomuoja dešimčiai metų universiteto spaustuvę, kur spausdina vadovėlius ir religinio bei dorovinio turinio knygas. Jis perima leisti ir laikraštį „Moskovskija Viedomosti", jo tiražą per trumpą laiką pakeldamas nuo 600 iki 4000 egz. Prie laikraščio jis duoda priedą — pirmą Rusijoje vaikų žurnalą „Dietskoe čtenje". Maskvoj jis įsteigia pirmą viešą biblioteką, kur beturčiai gauna nemokamai knygų pasiskaityti. Jis organizuoja knygynus — knygų platinimo centrus — Maskvoj, Kijeve, Kazanėj, Tuloj, Tverėj, Vologdoj, Smolenske, Jaroslavly — beveik visuose Rusijos centruose. Jis leidžia visą eilę žurnalų („Moskovskoe Izdanje", „Večerniaja zaria", „Pokojuščijsia trudoliubec"), varydamas per juos tą patį švietimo darbą tikybos ir dorovės pagrindais. 1782 m. Novikovas su Švarcu organizuoja masonų draugiją „Druželskoe učionoe obščestvo", 1784 m. persiorganizavusią į „Tipografičeskaja Kompanija". Prie šių draugijų tam pačiam darbui ir tais pačiais tikslais pritraukiama visa eilė žymių maskviečių, idealistų ir turtuolių. Greta šio darbo knygų leidimo srity prie Maskvos universiteto 1779 m. organizuojama pedagoginė seminarija, turėjusi ruošti praktikos darbui profesorius ir mokytojus. Švarcas, būdamas tos seminarijos direktorium, skelbė gyvu žodžiu tą pačią ideologiją, kokia buvo skelbiama ir Novikovo leidiniuose. Tuo pačiu tikslu jis pradeda viešų paskaitų ciklą.

Švarcas tik nebepakėlė pasiimtosios naštos, — 1784 m. mirė jis ankstyva mirtimi. Novikovas, netekęs draugo, tęsia toliau savo darbą. Į „Tipografų kompaniją" pritraukęs daug turtuolių, jis jau gali rūpintis ir žmonių materijalės būklės gerinimu, — pradėti platų filantropijos darbą. Maskvos pirkliai aukoja draugijai milijoninius turtus, kuriuos Novikovas per draugiją suvartoja švietimo bei filantropijos reikalams.

Gandai apie Novikovo įtakingumą ir darbus pasiekia ir Ekateriną, kuri tuo labai susirūpina. Ekaterina nežino, iš kur Novikovas tiek pinigų ima. Įpratusi viską šaltu apskaičiavimu matuoti, ji negali įsivaizduoti, kad gali atsirasti tokių idealistų, kurie dėl idėjos aukotų milijonus. Ji įtaria, kad Novikovas apgaudinėja aukotojus. Ji mato, kad Novikovas dirba didelį darbą, ir apsieina be jos pagalbos, net jos patarimo nesiklausia. Ir,

to Novikovui ji negali dovanoti. Norėdama Novikovui pakenkti, ji įsako Maskvos metropolitui Platonui ištirti Novikovo leidinių ir jo paties tikybą. Kai dėl Novikovo leidinių, tai metropolitas savo atsakyme paskirstė juos į tris grupes: neabejojamai naudingi, — tokių dauguma; neabejojamai žalingi, — tokių maža, ir vis tai kadaise pačios Ekaterinos garbintųjų enciklopedistų raštai; mistiški, jam, metropolitui, nesuprantami leidiniai. O dėl Novikovo tikybos metropolitas meldžiąs Viešpatį, kad pasauly būtų daugiau tokių krikščionių, kaip Novikovas.

Nieko nepešusi šiose pastangose, Ekaterina siundo savo administraciją, kad ši ką nors bloga Novikovo darbuose surastų, bet ir ji (gr. Bezborodko) nieko blogo apie Novikovą negali pasakyti. Tačiau Ekaterina ir dabar nenusiramina. Ji ima nebepraleisdinėti Novikovo straipsnių, ji įsako nebeišnuomuoti jam spaustuvės, ji priverčia likviduoti „Tipografų kompaniją". Pagaliau 1792 m. Ekaterina paveda Šeškovskiui ir patį Novikovą likviduoti. Šis vyras Novikovo darbuose surado visokių herezijų ir paskelbė jį pavojingiausiu valstybei asmenimi. Novikovą pasmerkė 15-ai metų Šlisselburgo rūsiuose kalėti. Ten su juo buvo biauriau elgiamasi, negu su galvažudžiu. Novikovas maldavo Ekateriną pasigailėti, bet ši spindinti filosofė neišgirdo jo balso iš savo aukštybės. Tik po Ekaterinos mirties jos sūnus Povilas pirmąją savo valdymo dieną paleido Novikovą iš kalėjimo. Bet jo jėgos buvo jau palaužtos.

Mes kiek plačiau apsistojome ties Novikovo asmenim todėl, kad jis turėjo labai didelės įtakos rusų literatūros gyvenimui. Jis, šimtus savo leidinių beplatindamas, rengė sąmoningą rusų veikalų skaitytoją. Skaitytojų kontingentas išaugo, atsirado didesnis literatūros pareikalavimas, ta būtiniausioji sąlyga literatūrai tarpti.

Novikovo leidinių idėjomis mito visa jaunoji karta, kurioj jis žadino rusų senovės meilę, religinius bei dorovinius pagrindus, — auklėjo jis visą visuomenę. Auklėjo jis ir jaunąją rašytojų kartą, kurios veikaluose rasime jo idėjų atgarsį. XVIII šimtmečio pabaigoj ir XIX pradžioj ėmusios pasireikšti tautinės gaidos, religingumas ir misticizmas — tai jau Novikovo įtakos vaisius.

Novikovo darbas tampriai buvo susijęs su masonų organizacija. Kai kuriuose rusų masonų sluoksniuose buvo nemaža diletantizmo, kitur gal net šarlatanizmo, bet Novikovo masoniškoj organizacijoj buvo labai daug šviesių vyrų, pasiaukojusių idealistų, artimo meilės keliu nuėjusių labai toli. Drauge jie atnešė rusams ir naują išmintį, — Jacob Böhme, S. Martin, Eckartshausen, Svederborg ir kt., mokė rusus giliau galvoti ir jausti. Jie sudarė naują srovę rusų visuomenės dvasiniame gyvenime, tekėjusia priešinga volterizmui kryptimi. Tiesa, XIX šimtmečio pradžioj rusų misticizmas ėmė reikštis skaudaus išsigimimo bei obskurantizmo pažymiais, bet XVIII šimtmety tai buvo dar sveikas ir svarbus kultūros veiksnys.

Šitokių visuomenės srovių susikryžiavimas betarpiai veikė Ekaterinos II laikotarpio literatūros turinį bei ideologiją.

4. **Literatūros srovės.** Ekaterinos II gadynės literatūra kuriasi perdėm klasicizmo pastogėj. Svarbesnėse literatūros formose visur tebeplevėsuoja Sumarokovo iškeltoji vėliava. Kai kurios formos susilaukia stambių meisterių ir duoda tikrų klasicizmo stiliaus šedevrų, nenustojusių gyvybės iki šiai dienai. Kai kurios formos išauga iki tokio tobulybės laipsnio, jog toliau jau nebėra kur eiti.

Ekaterinos gadynės klasicizmas — jau nebe ankstyvasai. Veikia jį visa eilė faktorių, daro jam įtakos, ir jis yra priverstas evoliucijonuoti. Tokių faktorių buvo kelios grupės.

Visų pirma, ir prancūzų klasicizmas XVIII šimtmety patiria didelių sukrėtimų. Vienur jis stengiasi prisitaikyti gyvenamojo laiko dvasiai, naujiems skaitytojų bei žiūrovų pareikalavimams, ir pavyksta jam kartais to pasiekti. Kitur jis taikytis nenori, atkakliai laikosi senųjų tradicijų ir tiesiog išsigimsta. Tų laikų prancūzų ir rusų visuomenių santykius gan tiksliai apibūdina piktasai aforizmas: kai Paryžiuj lietus lyja, Peterburge žmonės skėčius skečia. Prancūzų klasicizmo sukrėtimai neišvengiamai turėjo atsiliepti ir rusų klasicizmo raidoje. Tai buvo svarbūs ir pamokomi reiškiniai.

Prancūzų klasicizmui naujos gyvybės sulčių įpylė XVIII šimtmečio filosofija. Beskelbdamas jos idėjas, tasai klasicizmas pajėgė sušvisti kiek skaidresne vakaro šviesa ir pasotinti išalkusias dvasias. Bet tai buvo paskutinisai liepsnos pasikėlimas baigiančiam rusenti ugniakury, — tai buvo liepsnos už-

telėjimas iš pelenų ir nuodėgulių. Klasicizmo giltinė jau stovėjo už durų. Visų raiškiausia tai pasireiškė tragedijos srity. Prancūzų satyrikai juokiasi iš savo tragikų dramaturgų. Toks dramaturgas gyvenime esąs geras, niekam pikto nedarąs, nė žvirblio neskriaudžiąs žmogelis. Bet štai jis sumanė tragediją rašyti. Tuo tikslu jis atlieka eilę paruošiamų darbų. Jis įsirengia niaurų rūsį ar urvą, žodžiu, įsitaiso požemy. Rūsio sienas ištepa akį rėžiančiomis spalvomis ir visokių siaubų figūromis, palubėj pasikabina pelėdą, visą patalpą aitrių dūmų privaro, pridvokina ją ir tik tuomet jis ima varnos plunksną tragedijai rašyti. Šitoks gana „tragiškas", tiksliau, liūdnas tragiko paveikslas, satyriko ranka nupieštas, turėjo savo laiku gilios prasmės. Mylimiausioji tragikų dramaturgų tema — erotinės meilės aštrus konfliktas su pareiga visuomenės ar tėvynės atžvilgiu — ši tema gana greitai publikai įkyrėjo. Juo labiau, kad tasai konfliktas vyko analoginėse aplinkybėse, dalyvaujant analoginiems personažams. Padėtis žūt - būt reikia gelbėti, reikia įvairinti tragiškojo veiksmo aplinkybės. Dramaturgai ir stengiasi tai padaryti, stengiasi stiprinti tragišką veiksmą, didinti teigiamų personažų kančias. Reikia, kad kas juos skriaustų, — be tragiško piktadario čia neapsiėisi. Juo didesnis piktadaris, juo daugiau pikta padaro teigiamiesiems personažams, juo stipresnis susidaro tragizmo efektas. Šiuo pagrindu tragikai dramaturgai ir ima specijalizuotis klasikiškų piktadarių gamyboj. Tiesiog varžytynės prasideda, kas smarkesnį piktadarį sukomponuos. Pasirodo tarytum pagrindinis dramaturgo uždavinys sugalvoti, kiek galint, daugiau nedorybių ir sukrauti jas į tragediją. Tuo būdu prancūzų tragedija ir patvinsta tokiomis nedorybėmis, tokiais nusikaltimais, kurie sveikam žmogui ir į galvą niekuomet negalėtų ateiti. Einant šiuo keliu pasidaro labai sunku beišlaikyti saikas, užtat labai lengva perdėti ir tragediją paversti farsu. Tai ir yra išsigimimo ženklas. Drauge su prancūzų filosofų idėjomis ateina į Rusiją ir šitas klasikų terorizmas ir apvaisina rusų klasicizmą. Prancūzų tragikai deklamuoja gražias idėjas, bet rusai — dar gražesnes. Prancūzų tragedijoj baisu, bet rusų — dar baisiau. Teisingai prof. Archangelskis pastebi, kad tuo net Krylovas savo jaunatvės tragedijoj „Filomela" nupjauna herojinei liežuvį ir išvaro ją į sceną publikos graudinti ar, tiksliau, jos linksminti.

Toliau čia jau nebėra kur eiti. Idėjų deklamacija ir galvažudiškas tragizmas nelyginant giltinė pjovė ir prancūzų ir rusų klasicizmą.

Dar didesnis pavojus klasicizmui grėsė tariant iš „užpakalinio fronto“, smūgis atėjo iš pasalų, jam kilpą ant kaklo užnėrė vos užgimusi „ašorotoji drama“.

„Ašarotoji drama“ — ankstyviausioji sentimentalizmo forma, — sentimentalizmo, kuris veikiai patvindė ašarose visos Europos literatūrą. „Ašarotoji drama“ prasidėjo anksčiau — ir į Rusiją anksčiau atėjo, negu toks pat romanas. Ji jau kaupė sau visus sentimentalizmo savumus, kuriuos itin išugdė romanas ir novelė.

„Ašarotosios dramos“ gimimą paskatino, kaip žinoma, dvi visuomenės minties srovės. Viena jų — tai utilitari estetika, įsigalėjusi XVIII šimtmety.

Jau senasai klasicizmas mokė, kad literatūroj reikia sujungti malonumą su naudingumu, — suteikiant publikai malonumo, reikia ji mokyti. XVIII šimtmety mokymo reikalas pasidaro dar aktualesnis. Ypač iš teatro imama reikalauti pamokslų, nes į teatrą imama žiūrėti, kaip į geriausią katedrą visokiems „moralams“ skelbti. Tokius „moralus“ gaminti pasidaro dramaturgo uždavinys, kuriam klasikų dramaturgijos formos maža betinka. Reikia skelbti naujos pedagoginės, moralinės, politinės, filosofinės idėjos, o klasikų dramaturgijoj turi figūruoti vis kažin kokie ten seni karaliai, didvyriški karo vadai, skaistūs meilužiai, pasiutę piktadariai, ištikimi konfidentai, suktūs tarnai. Vis tai tradiciniai personažai, kurių kalboms temas ir poelgių laisvę suvaržo senos tradicijos. Senosios formos perdaug sukiužo, kad į jas būtų galima naujas vynas bepilti. Dramaturgui rūpi įrodyti, kad motina turi pati savo kūdikius penėti, kad piliečiai yra lygūs prieš įstatymą, kad negalima eksploatuoti darbininkų, kad žemės ir pramonės mokestis turi būti visiems lygus ir t. t. Ką gi čia dramaturgas su senaisiais karaliais ir konfidentais beveiks? Dramaturgas yra priverstas išleisti į sceną visai naujus personažus. Reikšmingu pavyzdžiu galėtų būti, kaip vaizdžiai pasakoja tas pats Archangelskis, kadaise garsėjusi Moissy „pjesė“ „La vraie mère, drame didacti - comique“ — „Tikroji motina, didaktiškai komiška drama“. Čia autorius naujoviška dvasia gvildena

klausimą, ar motinos privalo savo kūdikius pačios maitinti, ar neprivalo. Beaiškindamas šią, tuomet dar labai neaiškią, problemą, autorius priverčia savo personažus kalbėti už ir prieš maitinimą, jis verčia juos cituoti mokslo veikalus, medicinos fakulteto pripažintus. Savaime suprantama, kad ir personažai čia turi būti visiškai kitoki, negu klasicizmo dėsniais parašytoj pjesėj. Čia veikia dvi damos, viena pagimdžiusi prieš septynius mėnesius ir antra — prieš devynius su puse mėnesių. Veikia ir dar viena dama, bene besanti paskutiniam nėštumo mėnesy. Veikia dar visų damų vyrai, ir auklė, ir žindyvė, ir kažkas panašaus į ginekologinės klinikos gailestingąją seserį. Šie asmenys ir svarsto rimtą vaikų auginimo klausimą, ir moko publiką.

Moissy pjesė nėra ankstyvosios „ašarotosios dramos" pavyzdys. Ji tik pabrėžia iki nesąmonės vieną pagrindinių tos dramos savumų, jos didaktizmą. Bet ji dar nekiek tepateisina dramos rūšies pavadinimą, — jos „ašarotumą". Čia tenka prisiminti antroji visuomenės minties srovė, pagimdžiusi šios rūšies kūrybą.

Senasai klasicizmas ėmė erzinti publiką ne vien tik savo schematizmu bei personažų trafaretais, jis erzino ir savo tiekiamąja medžiaga. Sakysime, klasikas traktuoja meilės temą, o personažus traukia vis iš nežinomos praeities. Ir dar blogiau. Veikia pas jį senovės žmogus, o kalba dabarties sąvokomis ir gyvena dabarties idėjomis. Kodėl tad dramaturgas negalėtų savo personažo ir dabarties vardu pakrikštyti? Juk būtų suprantamiau ir įtikinamiau. Šiuo pagrindu ir įvyksta personažų pasikeitimas dabarties naudai. Veikiant XVIII šimtmečio filosofų idėjoms, personažų kontingentas prasiplečia, tariant, jis „demokratėja". Į sceną atidaromos durys ir miestelėnų bei prasčiokų, ypač kaimiečių, atstovams. Kartą įžengę į sceną, jie tuojau joj įsigyvena, sudaro daugumą, dominuoja, skelbia savo ideologiją, gina savo reikalus, ir pati drama įgauna „miestelėnų" arba „miesčionių dramos" vardą. Čia dar prisidėjo Rousseau su savo kaitriu protestu prieš miestą ir jo kultūrą, su savo natūralinio gamtos gyvenimo idealizavimu. Ir „ašarotoji drama" veikiai ima idealizuoti gamtą, sodžių ir jo gyventojus. Miestas vaizduojamas kaip „vergijos karalystė" ir visokių nedorybių šaltinis, o tikroji laisvė ir tikroji dorovė

vykstanti tik sodžiuj ar, bendriau, gyvenime gamtoj. Šiam sodžiaus ir gamtos idealizavime nesunku pastebėti protestą prieš klasikų doktriną, rekomendavusią sekti miesto, o ypač karaliaus dvaro, gyvenimu. Šis protestas veikiai nueina dar toliau. Klasicizmas buvo griežtai racijonalus. Net karščiausioji meilė jame turėjo pasiduoti šalto proto drausmei. Protas, drausmė, išmintis, pareigos ištesėjimas — šit aukščiausios klasicizmo „moralinės“ vertybės. Ašarotoji drama, kaip ir visas vėlyvesnis sentimentalizmas, klasikų protui priešpastato jausmą, atiduodamas šiam visas privilegijas ir visus „ordenus“. Jausmas, „sentiment“, žmogaus jausmingumas, sugebėjimas veikiai reaguoti į aplinkinio pasaulio reiškinius, pasidaro ir žmogaus vertingumo pažymiu. Žmogaus jausmingumas darosi jo dorovingumo saiku. Dorovė, dorovingumas darosi svarbiu faktorium šios rūšies literatūroj. Nors „dorovė“ gal ir nėra lietuviškai tikslus terminas. Rusai čia sakė „dobrodietel“, o prancūzai — „vertu“. Tačiau ir „vertu“ sąvoka nebuvo perdaug konkreti. Iš vienos pusės, kaip teisingai pastebi prof. Archangelskis, „vertu“ nebuvo skiriamas nuo „sentiment“ (jausmas), „vertueux“ (dorovingas) beveik atitiko „sensible“ (jausmingas). Antra, „vertu“ žmoguje buvo statoma už viską aukščiau — už turtus, už aukštą kilmę, už privilegijas, — už visą tai, kas dar taip neseniai buvo branginama ir idealizuojama. Žmogaus dorovė („vertu“) turi būti žmogaus vadovas visuose jo gyvenimo reikaluose, privačiame gyvenime ir visuomeniškame, santykiuose su artimaisiais ir su valstybe. Be tos dorovės žmogus negali būti geras, negali jis net savo pareigų žmoniškai atlikti. „Ašarotoj dramoj“ šitokia dorovė ir yra garbinama iš visų pusių. Žinoma, „ašarotoj dramoj“ yra ir niekšų, kurie gadina kraują ir gyvenimą dorovingiesiems žmonėms. Bet užtat dorovingieji personažai — visi tokie jausmingi, taip moraliai nusiteikę filosofai. Dorovingas, jausmingas ir filosofas — personažų charakteristikos atžvilgiu yra beveik tolygios sąvokos. Tie trys žodžiai dažnai yra ne kas kita, kaip kurios nors dorybės ar stačiai bekraujės dorovės personifikacija. Jei klasikų drama apeliavo į žiūrovų išmintį, tai „ašarotoji“ apeliuoja į jų jausmą, stengdamasi žiūrovus „sujausminti“. Patogiausia tam priemonė — ašaros. Ir plukdo

gi tie dramaturgai savo veiksmus per ašaras, visa scena žlugtą žlegia, ir publika žlembia, bent turėtų žlembti.

Taip ir išaugo „ašarotosios dramos“ pagrindiniai savumai: verkšlenimas, dorovės linksniavimas, moralizavimas, gamtos idealizavimas, nieku neaprėžtas didaktizmas.

„Ašarotoji drama“ gan anksti pateko ir į rusų sceną. Dar Sumarokovas tebebuvo gyvas ir stiprus, o jau Beaumarchais'o „Eugenija“ (tokia pjesė — ašarota) atsidūrė Maskvos scenoj, paskui kurią seka ir kelios kitos. Sumarokovas keikia ją, kaip išmanydamas, šaukiasi Voltero pagelbos, kuris jo protestui pritaria, bet tai jau nieko nebegelbsti: „ašarotoji drama“ ateina ir pareikalauja vietos, kurį jai ir buvo suteikta.

„Ašarotoji drama“ gryna forma Rusijoj ilgai neišsilaiko, — ji veikiai evoliucijonuoja į „ašarotą komediją“, kurioj pradžioj viešpatauja vien tik ašaros, — komiško dar nieko nėra. „Ašarotoji komedija“ pamažu ima įgauti daugiau tikrovės bruožų, ir nužingsniuoja papročių komedijos linkme, — kur ją pastūmėjo klasikų komedija. Drauge „ašarotoji drama“ daro didelės įtakos ir rusų klasikų tragedijai bei komedijai. Tragiški personažai užsikrečia ašarota dorove ir pradeda žlembti ir komiški personažai ima „moralus“ kalbėti. Ši „ašarotosios dramaturgijos“ įtaka klasikų dramaturgijai ir pasireiškia Ekaterinos II laikotarpy.

Klasicizmas Rusijoj buvo iš svetur atneštas, neišaugęs iš savo tradicijų, nesuspėjęs suaugti su rusų dvasia. Todėl jis ir buvo toks lankstus, nesidrovėjo santykių su kita atneštine atmosfera. Nors „ašarotoji drama“ gimė, bent iš dalies, kaip protestas prieš klasicizmą, tačiau rusų dirvoj, abidvi ši atneštinės kūrybos atžalos veikiai susigyveno. Vėliau rusuose kartais net sunku beatskirti, kur baigiasi klasicizmas ir kur prasideda ašarotoji drama. Dažnai įspūdis esti apgaulingas: du rašytojai gieda iš priešingų gaidų — klasikiškų ir ašarotų — bet melodija beveik ta pati. Rusų dirva niveliavo priešingybes, suderino pagrindus. Ir iš šio literatūrinių srovių konglomerato ėmė augti nauji kūrybos reiškiniai.

Visa tai reikia turėti galvoj pereinant į konkrečią literatūros reiškinių apžvalgą Ekaterinos II-os gadynėj.

2. LITERATŪROS TAUTINTOJAI.

1. V. I. Lukin. (1737—1794). Dar nespėjo klasicizmas rusų dirvoj kaip reikiant prigyti, kai prasidėjo prieš jį energinga opozicija iš gan netikėtos pusės. Ir ne prieš vieną klasicizmą — ir prieš „ašarotosios dramos“ pirmuosius pasireiškimus rusų žemėj. Dalykas buvo toks. Rusų tų laikų rašytojai, ypač dramaturgai, neišskiriant nė paties Sumarokovo, savo raštuose perdaug buvo pasidavę užsienių įtakai: jie arba stačiai verčia kitų veikalus, arba, kurdami savuosius, perdaug atsidėję seka kitų kūrinių pavyzdžiais. Tais laikais literatūrinio plagijato sąvoka mūsiška prasme dar nebuvo žinoma, ir siužetų, motyvų, charakterių bei formų skolinimasis nebuvo laikoma perdaug didele nuodėme. Taip darė ne vien tik rusai, taip darė ir Vakarų Europos rašytojai. Rusais ir stebėtis netenka, nes jie buvo dar mokiniai, literatūriniai naujakuriai. Vargas buvo tik tai, kad jų rusiškoji kūryba buvo nedaug terusiška. Joj rusiška buvo daugiausia tik kalba, bet ir ta pati labai dažnai su Vakarų Europos originalo sintaksės pažymiais. Šią negerovę pajuto patys rusai gan anksti ir ėmė jąja bodėtis. Dar Sumarokovas tebegamina savo tragedijas ir komedijas, dar jo mokiniai vos pasipylė eiti mokytojo praskintu plačiuoju keliu, o štai vargingo bajorėlio sūnus, Vladimiras Ignatjevičius Lukinas, ima šaukti, kad rusams pavojus gresia, kad literatūros dalykuose reikia tuojau pradėti kitaip tvarkytis. Tų laikų istorinėse aplinkybėse Lukino balsas buvo labai įdomus ir reikšmingas.

Pats Lukinas nebuvo koks ypatingas dvasios galiūnas ir kiek padoresnio literatūrinio talento neturėjo. Bet vis dėlto turėjo sveiko proto ir apsukrumo, kad iš smulkaus bajorėlio prisitarnavo iki reikšmingos padėties valstybėj: pasidarė įtakingojo „kabinet-ministerio“ Elagino sekretorium. O tokio sekretoriaus balsas turėjo būti ir plačiau girdimas. Lukinas ir pilietinės drąsos turėjo pakankamai. Įtakingieji, visuomenės pripažintieji rašytojai juokėsi iš jo teorijos, piktai iš jo tyčiojosi, o jis vistik, į nieką neatsižvelgdamas, ujimą kantriai pakeldamas, skelbė savo teoriją. Daugelis jo iškeltųjų reikalavimų turėjo gilios prasmės ir buvo iš esmės teisingi, nors tuomet dar gan keistai skambėjo.

Pagrindinis jo reikalavimas buvo, kad literatūra, ypač dramaturgija (šia jis tik ir rūpinosi), būtų natūralesnė, kad ji duotų daugiau gyvenimiškos teisybės. Ir tą teisybę jis gan teisingai suprato, tik savotiškais keliais prie jos ėjo ir kartais tikrai kurjoziškais argumentais jos būtinumą pagrįsdavo.

Lukinas vertė komedijas iš kitų kalbų ir, prisilaikydamas svetimų pavyzdžių, patsai jas kombinavo. Prisilaikydamas anos gadynės papročių, prie savo raštų paprastai pridėdavo įvadus, kuriuose jis išdėstydavo savo pažiūras. Jis tuose įvaduose ir dėsto, kad verčiant komedijas reikią jas „skloniat' na naši nravy“ — „palenkti į mūsų papročius“, kitaip sakant, reikią jas surusinti iš esmės, sutautinti. Rusų literatūra esanti neturtinga, iš kitų reikią literatūra „skolintis“ (zaimstvovat'“), tam esą „mes ir gimę“, bet reikią, kad paskolintoji medžiaga būtų įtikinama. Lukinui ypač nepatinka Sumarokovo komedijos — kiti rašytojai tuomet dar vos vos tepradėjo pasireikšti. Nepatinka jam todėl, kad jos atrodo prievarta įtemptos į rusų kalbą („na naš jazyk počti siloju vtaščeny“). Keista jam, esą, girdėti scenoj, kai veikiantieji personažai vadinasi kažkokiais rusams nesuprantamais Klitandrais, Dorantais, Citalidomis, Kladinomis, kai jie kalba apie Paryžių, Flandriją, Lioną. Dar keisčiau jam esą, kai komedijoj pajuokiami svetimi papročiai. Sakysime, vienoj komedijoj kreipiamasi į notarą, kad jis sudarytų jungtuvių kontraktą. O tai ir esą neteisinga. Notaras Rusijoj tik vekselius protestuoja ir jokių jungtuvių kontraktų nesudarinėja. Čia tai ir pasireiškianti didelė neteisybė prieš rusų papročius. Šitokiu būdu Lukinas ir protestuoja prieš visa tai, kas nesutampa su rusų buities bruožais, ir reikalauja, kad būtų išmesti svetimi vardai, — jis nori, kad pjesė daugiau ir pilniau vaizduotų rusų buitį.

Lukinas daug dėmesio kreipia ir į pjesių stilių. Jis pirmas iškelia mintį, nors ir ne visai tiksliai formuluotą, kad scenos personažai kalbėtų tipiška kalba, — kad iš jų kalbos būtų jau matyti personažo padėtis bei luomas. Pavyzdžiui, jo pjesėj „Ščepetil'nik“ teigiamieji personažai kalba gryna rusų kalba, o neigiamieji, besivaiką užsienių madas, rusišką sakinį prikemša visokių svetimybių. Toj pat pjesėj dalyvauja ir keli praščiokai, atvykę į miestą iš sodžiaus. Lukinas juos verčia tarmiškai, „mužikiškai“ kalbėti, nors ir skundžiasi, kad jam sun-

ku buvę tai padaryti, nes jis savo gyvenime maža tesąs praščiokų matęs ir dar mažiau su jais kalbėjęs. Paties Lukino pastangos pavartoti kalbą, kaip priemonę personažų charakteristikai, ne perdaug vykusios, bet mintis buvo tuomet labai nauja ir svarbi. Ši stilistinė priemonė vėliau taip daug patarnavo realistinės dramos kūrėjams (Gogoliui, Ostrovskiui).

Lukinas, matyti, gerai jautė ir sceną. Jis, komponuodamas savo pjeses, atsižiūri tų laikų scenos realiųjų aplinkybių ir aktorių sąstato. Jis savo personažus taip komponuoja, kad tas ar kitas, dramaturgui žinomas, aktorius turėtų daugiau tinkamesnės medžiagos savo vaidybiniam talentui pareikšti. Šitokiu būdu jis ir parašė pjesę „Mot, liuboviju ispravlennyj", kur personažai pritaikyti buvusios tuomet Peterburgo valstybinio teatro trupės savumams. Šioj pjesėj, be to dar, pora personažų buvo „iš natūros nurašyti", kuriuos publika iš karto scenoj pažino. Juo labiau, kad ir aktoriai, tas roles vaidinę, judėjimais, tarsena, mimika, mostais, net drabužiais stengėsi pavaizduoti tų gyvųjų asmenų bruožus.

Pagaliau, ketvirtasai Lukino literatūrinės ideologijos savumas, tai jo, pasakytume, teatrališkas ir dramaturgiškas demokratizmas. Jo laikais Peterburge buvo įsteigtas „Vsenarodnyj teatr", — liaudies teatras plačiąja to žodžio prasme. Jis šitą teatrą pasitinka be galo džiaugsmingai. Jis yra įsitikinęs, kad liaudies teatras turės didelės įtakos ne tik žiūrovams, bet ir dramaturgams, — išaugins naujus dramaturgus ir jų kūrybą apvaisins nauja gyvybe, plakančia iš tautos gelmių.

Reikia atsiminti, kad visus šitokius dalykus Lukinas kalbėjo beveik Lomonosovo laikais, kai Sumarokovas su savo aristokratišku klasicizmu tebebuvo dar garbės ir įtakos aukštybėse. Šis istorinis momentas padidina Lukino nuopelnus.

1765 m. Lukinas išleido savo raštų rinkinį bendru vardu: „Sočinenija i perevody Vladimira Lukina". Čia tilpo pjesės: „Mot, liuboviju ispravlennyj" (originali); „Pustomelia" (perdirbta iš Boissy „Le Babillard"); „Nagraždionnoje postojanstvo" (iš prancūziškos pjesės „L'amante amant"); „Ščepetil'nik" (perdirbta iš prancūzų pjesės „Boutique de bijoutier", kuri savo ruožtu buvo perdirbta iš anglų pjesės). Kiek vėliau Lukinas išspausdino „Test' i ziat" (iš prancūzų komedijos „De-

puis et Deshonnais“) ir „Razumnyj Vertoprach“ (iš Boissy „Le sage Étourdi“).

Įdomesnės jo pjesės yra „Mot, liuboviju ispravlennyj“ ir „Ščepetil’nik“. Paskutinioji yra tipiška visiems Lukino perdirbinėjimams“, — „palenkimams į rusų papročius“.

Pjesėj „Ščepetil’nik“ centralinis personažas ir yra pats Ščepetilnikas*), smulkių brangių prekių pardavėjas, beveik atitinkąs mūsų laikų juvelirą (žiedai, auskarai, sagos ir t. t.). Jis viename maskarade įsirengia mažą savo prekių parduotuvėlę, kurią aplanko visa eilė įvairiausių tipų. Lukinas, sekdamas tų laikų dramaturgų pavyzdžiu, savo tipus vadina tokiais vardais, iš kurių matyti jų charakteris. Ščepetilniko parduotuvėlę aplanko Legkomyslovas (legkomyslennyj — vėjavaikis). Verchogliadovas (verch — viršus, paviršius; gliadiet’, — žiūrėti), Vzdoroliubovas (vzdor — niekai, liubit’ — mylėti), Pritvorovas (pritvoriat’sia — apsimesti), Obiralovas (obirat’ — aprinkti, čia — apiplėšti), Starosvietovas (staryj — senas, sviet — pasaulis, reiškia konservatorius), poetas Samochvalovas (sam — pats, chvalit’ — girti; Samochvalov — pagyrų puodas, aliuzija į Sumarokovą). Į krautuvėlę užeina ir dabita Polidoras (=Kantemiro Medoras) su tokiomis pat panelėmis, Nimfodora ir Mamerjana. Čia vis neigiamosios partijos atstovai. Teigiamąją pusę atstovauja pats Ščepetilnikas ir Čistoserdovas (čistyj — tyras, serdce — širdis), ir dar vienas kitas asmuo. Pjesėj išlaikytas klasikų principas — personažai suskirstyti į dvi kontrastiškas kategorijas, į teigiamuosius ir neigiamuosius. Daugumas personažų yra vieno kurio bruožo personifikacija. Čia išlaikyta ir eilė kitų klasikų dramaturgijos dėsnių — vietos, laiko ir veiksmo vienumas, ir pn. Atrodo, pjesę tektų priskirti prie klasikiškųjų, tačiau ji nėra tokia. Ji išeina iš klasikos rėmų, persikrausto į ašarotosios dramaturgijos sritį.

Apie apsilankiusius į parduotuvę personažus Ščepetilnikas reiškia savo nuomonę, ir čia jis be jokio publikos pasigailėjimo

---

*) Rusų žodis „ščepetil’nyj“ reiškia opus (prancūziskai: délicat). Prancūzų „Boutique de bijoutier“ reiškia: juveliro krautuvė Tačiau Lukinas vietoj juveliro vartoja terminą „ščepetil’nik“. šitaip motyvuodamas: „Не взирая на то, что подвергнуся хулѣ и несмѣтному числу мнимыхъ въ нашемъ языкѣ знатоковъ, взялъ я къ тому старинное слово щепетильникъ, потому что всѣ наши купцы, торгующіе перстнями, серьгами, кольцами, запонками и прочимъ мелочнымъ товаромъ, называются щепетильниками“.

linksniuoja sentimentalią dorovę (dobrodietel', vertu). Ašarotoj dramoj, pagal jos taisykles, turi kaitaliotis linksmas ir liūdnas pradas, dorovė ir satyra. Ir šioj Lukino pjesėj šis kaitaliojimas nuosakiai yra pravedamas. Pagaliau visoj pjesėj vyrauja pamokomas elementas. Kas liečia pjesės surusinimą, tai čia Lukinas nedaug toliau nuėjo už Samarokovą. Pjesės rusiškumas tik paviršutiniškas, keli rusų buities bruožai, dirbtinai prilipdyti ir daugumas rusiškų vardų. Nors Lukinas ir protestavo prieš svetimus vardus, bet vistik be jų neapsiėjo ir šiame veikale (Polidor, Nimfodora). Taip Lukinas elgiasi visuose savo vertimuose bei perdirbimuose.

Panašiai jis elgiasi ir savo originalioj komedijoj, kuriai medžiagą net iš rusų gyvenimo sėmė.

Komedijoj „Mot, liubovju ispravlennyj" („Pliuškis, meilės pataisytas") centralinis personažas yra Dobroserdovas (geraširdis). Jau pati pavardė sako, kad tai yra geros širdies žmogus. Tad jis turėtų būti teigiamas asmuo. Jis toks yra esmėj, tik laikinai buvo įkliuvęs į negerovę, buvo palinkęs kortomis lošti. Kortos šį gerą žmogų ir buvo bepražudančios. Lukinas prakalboj aiškina, kad savo pjesėj jis norįs parodyti visą kortų žalingumą.

Iš tikrųjų, geras žmogelis Dobroserdovas prasilošia, įklimpsta į skolas, nebežino kas daryti. Norėdamas išsipainioti iš skolų, jis sumano vesti turtingą našlę kniaginę, bet nelaimei įsimyli jos giminaitę, sentimentalią merginą, Kleopatrą, žlembiančią beveik per visą pjesę. Dobroserdovas nori dabar jau vesti Kleopatrą, bet apie jos sutuoktuves su Dobroserdovu kniaginė ir girdėti nenori. Tik čia pats dangus ateina nelaimingiems meilužiams į pagelbą. Miršta turtingas Dobroserdovo dėdė ir palieka jam visą savo turtą. Dabar kniaginė yra priversta leisti Kleopatrą už Dobroserdovo, ir jųdviejų „romanas" baigiasi laimingomis sutuoktuvėmis. Jiems meilės vargą vargti padeda jų ištikimi tarnai — konfidentai, Vasilijus ir Stepanida. Vadinas, atsitinka kaip ir klasikų komedijoje. Ir šie vienas kitą labai gražiai myli ir pjesės pabaigoj drauge su savo ponais susituokia.

Pjesės konstrukcija — kaip klasikiškos komedijos, forma — sena. Nauja joj tai visur trykštanti tendencija pamokyti, nesibaigiančios ašaros ir neišsemiama deklamacija apie jaus-

mus bei dorovę. Palyginti su klasikų komedija čia yra daugiau rusų buities bruožų, todėl ir sakoma, kad šios rūšies komedija yra jau perėjimas iš tipų komedijos į buities komediją („bytovaja“). Iš tikrųjų gi čia yra ta pati klasikų tipo komedija, tik šiek tiek ašarose pamirkyta ir joj tik keletas realesnių bruožų atgaivinta.

Tuo būdu Lukino raštai yra raiškus pavyzdys, kaip rusų dirvoj sutapo klasikiškoji ir ašarotoji komedija. Lukinas pradėjo opoziciją prieš klasicizmą, ieškojo tautinės kūrybos elementų, buvo įsitikinęs ašarotosios dramos atstovas ir vis tik atsidūrė rusų ankstyvųjų klasikų kaimynystėje. Todėl neteks stebėtis, kai pamatysime, kad ir įsitikinę klasikai ėmė ašarų nebesibaidyti.

Prof. Tichonravovas, įvertindamas Lukino kūrybą, pastebi, kad rusų komedijos istorijoj Lukinas pažengia teoretiškai didelį žingsnį į priekį, tik praktiškai jo žingsnis esąs dar labai silpnas. Lukinas reikalavo, kad komedija atitiktų tautos buities formą, o tuo tarpu jis pats, išskiriant gal tik vieną „Motą“, visose komedijose seka prancūzais. Lukinui krito į akį laukujė komedijos pusė (drabužiai, kalbos), neharmonuojanti su rusų gyvenimu. Todėl ir jis reformą pradėjo iš laukujės pusės. Pagaliau, prof. Tichonravovas konstatuoja, kad Lukinas nesupratęs, jog komedijai turinį duoda visuomenės gyvenimas, ir kad svetimų komedijų į rusų papročius palenkimas yra melas. Bet taip pat teisingai ir prof. Archangelskis pabrėžia, šitaip sakydamas:

„Ne visai mitriai, be didelio talento, bet vis dėlto Lukinas rūpestingai stengėsi įvesti į rusų komediją tautiškumo elementų, ir jo šitos pastangos, prie visų pašaipų, negalėjo nedaryti įspūdžio, ir, be abejo, darė. Viskas parėjo ir paskum, po Lukino, tolimesnėj rusų komedijos istorijoj, nuo individualinių rašytojo gabumų, jo talento, — bet svarbiausioji pagrindinė rusų rašytojų pastangų linkmė tarytum nejučia jau dabar buvo nulemiama, prie pat klasicizmo lopšio, — didesniu ar mažesniu laipsniu Lukino idėjomis“.

2. P. A. Plavil‘ščikov (1760—1812). Petras Aleksandrovičius Plavilščikovas buvo Lukino idėjų sąjungininkas ir tęsėjas. Tai buvo vienas pačių geriausiųjų tų laikų aktorių, puikus organizatorius. Baigęs universitetą, literatūros ir retorikos pro-

fesorius, Plavilščikovas buvo drauge ir teatro teoretikas ir dramaturgas. Tiesa, jo dramaturgiškas talentas nebuvo perdaug stiprus, bet savo teoretiniuose samprotavimuose jis nuėjo toliau ir giliau, negu Lukinas.

Plavilščikovas visiškai sąmoningai reikalauja dramaturgijoj ir scenoj teisybės, kuriai itin, esą, kenkiančios prancūzų klasikų dirbtinai nukaltosios taisyklės, ir pirmoj eilėj vadinamoji „vienumo taisyklė“. Vietos vienumo taisyklė, esą, priverčianti dramaturgą scenoj tik atpasakoti įvykius, bevykstančius kitoj vietoj. Tuo būdu dramaturgas esąs priverstas įvesdinti į pjesę pasakojamąjį elementą, kuris, kad ir kažin kaip būtų tobulas, scenoj niekuomet negalįs turėti tokios reikšmės, kaip gyvasai veiksmas. Tiek pat esąs neišmintingas ir laiko vienumo reikalavimas. Esą, klasikai laiką didele dramaturgo nuodėme, jeigu jo pjesės veiksmas negalįs pasibaigti per 24 valandas. Bet, esą, jeigu dramos, apimančios duagel metų, negalinčios sudaryti tikrenybės iliuzijos ir apgauti žiūrovo, sėdinčio teatre vos kelias valandas, tai kaipgi ir 24 valandos galinčios pavirsti į dvi valandas. Tai yra sąmoningas klasicizmo taisyklių atsipalaidavimas ir svarbus žingsnis į priekį.

Pjesių rusiškumo atžvilgiu Plavilščikovas yra griežtesnis už Lukiną. Čia jis paliečia pjesių turinį ir formą. Rusų dramaturgai, jo nuomone, turėtų duoti rusišką pjesėms turinį. Kas rusams galį rūpėti, kad kažkoks ten Čingis Chanas nukariavęs Kinus ir ten gerų darbų pridaręs, arba kad kažkokia ten Didona siuntanti iš meilės Enėjui? Rusams pirmoj eilėj reikėtų žinoti, kas vyko jų tėvynėje, ir toksai pirklys Kuzma Minin esąs vertas, kad jį išgarbintų teatre. Esą, klystą tie, kurie mano, kad, perdirbinėjant svetimas pjeses, kaip Lukinas kalbėjo, „palenkiant jas į rusų papročius“, galima padaryti jas rusiškomis. Šitokių perdirbinėjimų vaisiai Rusijoj esą labai menki. Prancūziškumas iš pjesių neišnykstąs. Tokios pjesės rusams esančios neįtikinamos. Rezultate, asmenys, kurie komedijoj turėtų daugiausia publiką juokinti, jos visiškai nejaudiną, nes jie jai svetimi, — jie visų mažiausia tepanšūs į teisybę. Nedaugiau Plavilščikovas patenkintas ir svetimų pjesių vertimais. Visų pirma vertimuose, esą, dingstąs originalo žodžių žaismas. Ir antra, rusams nežinomų asmenų savumai rusų nejaudiną, todėl tad originalų visas grožis rusams nebeturįs prasmės. Pa-

galiau, rusiški vertimai ir techniškai esą blogai padaryti. Rusai, esą, dažnai verčią ne iš originalo, bet iš vertimo, ir todėl dar labiau nutolstą nuo originalo. Tie vertimai dar ir tuo esą blogi, kad juose vyraujančios kalbinės formos tos kalbos, iš kurios verstas veikalas. Todėl tad nei vertimai, nei perdirbinėjimai negalį nei pagražinti, nei pakelti rusų teatro. Rusai reikalingi originalios kūrybos. Rusų tragedija turinti semti medžiagą iš rusų istorijos, o komedija — iš rusų tikrovės, iš rusų buities.

Šitokias mintis Plavilščikovas yra išdėstęs keliuose straipsniuose („Razsuždenje o zrieliščach drevnej Greciji", ir kt.).

Kaip dramaturgas, Plavilščikovas pagarsėjo savo buities pjesėmis, kurių charakteringosios yra „Sidielec" ir „Bobyl'". Pirmoji pjesė pagrįsta pirklių, o antroji valstiečių gyvenimu. Plavilščikovas, kilęs iš pirklių tarpo, gerai pažinojo jų gyvenimą, tat gyvenimišku patyrimu pasinaudojo jis ir dramaturgijoj. Čia Plavilščikovas yra tikras Ostrovskio pranokėjas. Jo pjesė „Sidielec" yra Ostrovskio pjesės „Biednost' ne porok" prosenelė.

„Sidielec" — krautuvės pardavėjas („prikazčik") Andrejus gyvena pas savo turtingą šeimininką, Charitoną Avdulovičių, ir įsimyli jo dukrą, Parašą. Bet turtuolis ir girdėti nenori apie geraširdžio Andrejaus meilę, — jis savo dukrą nori išleisti už turtingo pirklio, Vakulos Sofronovičiaus, kuris tačiau Parašai nepatinka. Šie keturi asmenys ir suka visą komedijos veiksmą. Andrejus nori su Paraša susituokti, o Charitonas trukdo jiems ir savo dukrelę bruka už Vakulos. Veiksmą komplikuoja kai kurios pašalinės aplinkybės. Kadaise Andrejaus tėvas globojo patį Charitoną. Mirdamas jisai mažam sūnui Andrejui paliko namus, o Charitoną paskyrė jo globėju. Charitonas nori paveržti namus iš savo globojamojo Andrejaus. Tuo tikslu jis Andrejų paskiria pardavėju savo krautuvėj, o visas prekes parduoda pirkliui Vakulai Sofronovičiui. Kai šis prekes išsigabena, Charitonas Andrejui iškelia bylą: esą, pardavėjas pražudęs prekes. Nuostolių, esą, pridarytą lygiai tiek, kiek verti Andrejui tėvo paliktieji namai. Charitonas reikalauja, kad tie namai ir būtų jam priteisti. Norėdamas bylą laimėti, jis duoda kyšį Pravodielovui, kuris, supratęs Charitono suktybes, ir priverčia jį prisipažinti. Tuo tarpu atsiranda anksčiau paslėpto-

sios Charitono prekybos knygos, iš kurių paaiškėja visas jo plėšikiškas sumanymas. Andrejus įrodo savo nekaltumą, ir Charitonui nieko kito nebelieka, kaip tik išleisti už jo savo Parašą.

Pjesės kompozicija — „ašarotoji“, nors čia daugiau pamokomo elemento, negu jausmingojo. Andrejus ir Paraša — gan tipiški ašarotos dramos personažai. Nieku nekaltieji dorovingieji asmenys kenčia, kol pagaliau dorovė laimi ir piktybė tampa sutriuškinta. Pravodielovas („pravoje dielo“ — teisingas darbas, reikalas) — tipiškas „ašarotasis“ rezonierius. „Ašarotąjį piktadarį“ atstovauja Charitonas. Dramaturgas, vaizduodamas jį, kaip iš dalies Andrejų ir Parašą, sugebėjo apčiuopti kai kuriuos opesnius pirklių buities bruožus, kiek satyriškai juos nušviesdamas. Todėl ir pjesė turi teisės būti pavadinta buities pjese.

Antroji Plavilščikovo pjesė „Bobyl'“ („bobilis“, įnamis darbininkas), savo kompozicija visiškai primena pirmąją. Pas pasiturintį ūkininką, Vlasą, tarnauja darbininkas Matviejus ir įsimyli jo dukrą, Aniutą, kurią tėvas nori išleisti už turtingo pirklio, Paramono sūnaus, Akseno. Aniutos tėvas Vlasas išveja Matviejų iš namų, nori jį supjudyti su Aniuta, ir tuo tikslu pradeda intriguoti, bet nieko nelaimi. Pjesė baigias Aniutos sutuoktuvėmis su Matviejum.

Personažų nušvietimas čia kiek kitoks, negu pirmoj pjesėj. Čia personažai nebėra tipiški ašarotojai dramai, — jie jau žmoniškesni ir įvairesni, žymiai artimesni gyvenimui. Čia ir daugiau valstiečių gyvenimo bruožų. Tai yra tolimesnis žingsnis į realizmą, bet pjesė dar toli ne realistinė. Valstiečių buitis čionai idealizuojama tipiška sentimentalizmo dvasia, ir baudžiauninkai su savo valdovais idiliškai santykiauja, ir baudžiauninkai tarpusaviuose santykiuose naudojasi dvarininkų manieromis.

Tuo būdu Plavilščikovas, pradėjęs rusų dramaturgijos kritiką, užprotestavęs prieš klasicizmo taisykles, pareikalavęs teisybės scenoj, ir pats padaro didelį žingsnį teisybės kryptimi.

3. I. F. Bogdanovič (1743—1802). Ipolitas Fedorovičius Bogdanovičius pakirto autoritetą klasikų poemai. Tiesa, jis nebuvo įsitikinęs klasicizmo priešininkas, nebuvo jis ir literatūros teoretikas. Jam klasicizmas tiesiog nebeimponavo, jis

žiūrėjo į jį su tam tikru jumoru, ir jis senas klasicizmo formas bei medžiagą dorojo nauja dvasia. Iš gausios Bogdanovičiaus kūrybos tik vienas jo veikalas, būtent „Dušen'ka“, užima patvarią vietą rusų literatūros istorijoj. Kiti jo raštai jau seniai užmiršti, juo labiau, kad jie nei tobulumu pasižymi, nei sudaro svarbesnį posmą rusų literatūrinio stiliaus evoliucijoj. Poema „Dušen'ka“ yra pagrįsta žinomuoju klasikišku Apulėjaus romanu „Auksinis asilas“ (II amž. Kristui gimus), kuriame buvo sunaudotas žinomas antikos mitų motyvas apie Erosą ir Psichę. Antikos mitas remias gilia idėja: dievybė žmogiškom akim negali būti matoma, ir pastanga nors ir vagčia išvysti dievybę negali likti nenubausta. Panašų motyvą pakartojo Kalidasas gražiojoj dramoj „Karžygys ir mergaitė“. Kartoja jį ir germanų padavimai. Sakysim, tas pats motyvas atsidūrė ir Lohengrino sagose, kur žmonėms negalima žinoti dieviškojo ritieriaus vardo. Kiekviename krašte motyvas įgavo kitokio atspalvio. Ir Apulėjus gana toli nuėjo nuo antikos mito. Jo mintis buvo šitokia: siela, nugrimzdusi geiduliuose, turi savo nuodėmę, tariant, atpirkti. Ji turi iškentėti didelį vargą, kol jai, pagaliau, pavyksta „nusivalyti“, įsiskverbti į dieviškas paslaptis, susituokti su dievišku jaunikiu. Apulėjaus romane figūruoja dievaitis Eros ir žemės mergaitė Psichė (faktinai moters siela), turinti perkentėti dideles kančias, kol pasiekia savo jaunikį Erosą. Prancūzų rašytojas La Fontaine Apulėjaus romano medžiagą sunaudojo savo apysakai „Les Amours de Psyché et de Cupidon“, kuri buvo išversta į rusų kalbą dar 1769 m. Lafontenas Apulėjaus medžiagą tariant suprancūzino. Psichė pas jį pasidarė tipiška prancūzų mergaitė, visa apysaka pilna prancūziškų sąmojaus ir erotikos, užtat maža kas joj beliko iš Apulėjaus filosofijos. O Lafonteno apysaka pasinaudojo Bogdanovičius, visą medžiagą, ypač gi romano herojinę, surusindamas. Jis ją ir vadina nebe Psiche, bet tiesiog „Dušen'ka“*). Ir Psichė pasidarė gana tipiška XVIII šimtmečio vidurio rusų bajoraitė. Poema susideda iš trijų dalių. Pirmojoj daly aprašinėjami Dušenkos giminės ir jos grožis. O ji pasižymėjusi nepaprastu laukuju ir viduju grožiu.

---

*) Psichė — siela. Rusų d u š a — taip pat siela. D u š e n'k a — mažybinis meilinamasai terminas, dažnai vartojamas meilužei pavadinti.

Bogdanovičius, begarsindamas Dušenkos grožį, norėtų vidujo ir laukujo grožio sandoroj įžiūrėti gyvenimo pagrindą. Dušenkos grožis buvęs toks nepaprastas, jog net meilės dievaitė Venera ėmusi jai pavydėti ir įsakiusi savo sūnui Amurui ją pagąsdinti. Tuo tarpu orakulas Dušenkos tėvui išpranašauja, kad jo dukrai, Dušenkai, lemta tapti slibino žmona. Tėvas, pasiduodamas likimui, nuneša dukterį į orakulo nurodytą kalną, kur ji turi laukti, kol paslaptingasai jaunikis ateis jos pasiimti. Pirmoji poemos dalis baigias aprašymu, kaip Dušenka atsisveikina su giminėmis ir keliauja į nurodytą kalną.

Antrojoj daly vaizduojama, kaip Dušenka gyvena Amuro (Kupidono) rūmuose, nežinomos galios į juosius perkelta. Amuro kambariuose ji radusi garsiausių meisterių iškaltas statulas, vaizduojančias tobuliausio grožio figūras, kurių tarpe Dušenka pamačiusi ir savo veidą. Visos satulos ir visi paveikslai vaizdavę ją vieną įvairiomis formomis, ir visuose drabužiuose ji buvusi vienodai graži. Jos paslaptingasai jaunikis atsilankydavęs pas ją naktį, kai jo matyti negalėdavusi, ji tik žinojusi, kad jis esąs kažkoks negražus slibinas. Dieną gi ji gyvendavusi labai linksmai, tesirūpindama drabužiais ir gražmenomis. Jai patarnavę Zefirai, pildydami jos norą, į Kupidono rūmus pargabena ir jos seseris. Šios gi, pavydėdamos seseriai, įkalbinėja ją nužudyti paslaptingąjį slibiną. Dušenka naktį staiga uždega šviesą — ir pamato bemiegantį savo jaunikį, gražuolį dievaitį Amurą. Ji tiek nustemba, kad nepajunta pati, kaip iš degančios lemputės užteški ant jo alyvos lašą. Amuras pabunda ir dingsta iš jos akių.

Trečiojoj daly Dušenka atsiduria vėl ant to paties kalno, ant kurio buvo palikę ją tėvai. Ji iš susigriaužimo nori nusižūdyti, bet jai tai nepavyksta. Sakysime, nori ji pasikarti, bet medžiai nulenkia šakas iki žemei — ir ji lieka gyva. Nori ji nušokti į prarają, bet Zefirai ją palaiko — ir ji neužsimuša. Čia vis ja rūpinasi neregimas Amuras. Patenka ji į Veneros šventovę. Venera, norėdama ją pražudyti, įsako jai atnešti gyvojo ir mirusiojo vandens. Amuras ir čia jai pagelbsti. Venera liepia atnešti jai iš Prozerpinos puodą. Dušenka, benešdama jį, nori pasižiūrėti, kas jame yra. Išsiveržę iš jo dūmai pajuodina jos veidą. Ji išsigandusi pasislepia. Amuras gi ją suieško ir pareiškia Venerai, kad mylėsiąs ją ir juodaveidę. Venerai įsakius

vėl sugrįžta Dušenkai grožis, ir jos teisės tampa sulygintos su dievaičių teisėmis. Visas Olimpas dalyvauja Dušenkos ir Amuro vestuvėse. Vėliau jie susilaukia gražuolės dukrelės. Tik rusų rašytojai nežino, kaip ją pavadinti. Vieni ją vadina Utiecha (Paguoda), kiti Radost' (džiaugsmas) ir Žizn' (gyvenimas).

Bogdonavičius tuo būdu pakeitė ir Apulėjaus romano pagrindinę mintį, ir herojinės charakterį, — padarydamas ją XVIII šimtmečio gražuole. Į klasikiškąjį siužetą jis įpynė ir daug rusų pasakų medžiagos („gyvasai ir mirusis vanduo", „Koščej nemarusis", „Mergelė — caras", „kisieliniai krantai", ir pn.). Tiesa, rusų pasakų motyvai yra daugiau epizodinio pobūdžio, jie nėra organiškai suaugę su pagrindine medžiaga. Bet ir toks rusiškosios medžiagos įterpimas aniems laikams jau buvo didelis dalykas. Tai jau iš esmės griovė klasicizmo pagrindus. Dar didesnės šiuo atžvilgiu reikšmės turėjo poemos forma, jos eiliavimo būdas, jos nuotaika.

Bogdanovičius pats sakė, kad poemą rašęs laisvą valandą bežaisdamas, — tai buvęs vienintelis poemos akstinas. Iš tikrųjų visa poema yra parašyta žaidžiančiu lengvu tonu. Klasikiškosios poemos iškilmingumo bei rimtumo čia nė pėdsako nematyti. „Dušenka" primena greičiau vadinamąją „lengvąją poeziją". Juo labiau, kad, piešdamas pačios Dušenkos paveikslą, Bogdanovičius sugebėjo duoti gražaus ir nuoširdaus lyrizmo. Poemos stilių dar palengvina greta lyrizmo trykštantis gražus lengvučiukas jumoras, tačiau vaizdus, plastiškas ir sultingas. Tokiu jumoru yra traktuojamos net senosios didingos Olimpo figūros*). Poemos eilėraštis — laisvas; nuolat besikaitaliojanti strofų forma, čia puošnesnė, čia paprastesnė, čia ilgos besibanguojančios eilutės, čia trumpos, tarytum iš tviskančių akmenukų skaldinio sudėtos, — visa tai toli nuveda Bogdanovičiaus veikalą nuo ankstyvojo klasicizmo. Kai kurie vėlesnieji rusų literatūros kritikai buvo linkę tą Bogdanovičiaus veikalą laikyti pirmąja rusų romantizmo poema. Ji parašyta 1775 metais, —

---

*) Pavyzdžiui, senį Saturną poema šitaip vaizduoja:

„А тамъ, предъ ней, Сатурнъ, безъ зубъ, плѣшивъ и сѣдъ,
Съ обновою морщинъ на старолѣтней рожѣ,
Старается забыть, что онъ давнишній дѣдъ:
Прямитъ свой дряхлый станъ, желаетъ быть моложе,
Кудритъ оставшіе волосъ свои клочки
И видѣть душеньку вздѣваетъ онъ очки".

dar Sumarokovui tebesant gyvam. Tuomet rusuose sentimentalizmas buvo vos vos beprasidedąs, o sąmoningo romantizmo net Vokietijoj, toj sąmoningo romantizmo tėvynėj, dar nebuvo girdėti. Rusuose gi dar visa galia tebeveikia ankstyvojo klasicizmo tradicijos, atskiestos besiveržiančios „ašarotosios dramos“ skysčiais. Ir tai šitokiu metu Bogdanovičius parašo veikalą, kurį mielai romantikai savinas. Tai buvo didelis smūgis klasicizmui.

4. V. I. Maikov (1728—1778). Vasilius Ivanovičius Maikovas dar anksčiau, negu Bogdanovičius, pasikasė po klasikiškąja poema. Nors pats Maikovas buvo įsitikinęs klasikas ir Sumarokovą garbino ir jį savo mokytoju laikė. Jo tragedija „Agrijopa“ tebėra apsikrovusi visa klasikiškųjų taisyklių našta, ir dar be ypatingo sugebėjimo pagaminta. Maikovo pasakėčios labai primena mokytojo — Sumarokovo pasakėčias. Taip pat ir jo odos tebėra klasikiškai iškilmingos. Gyvenimo pabaigoj Maikovas, pasidaręs uolus masonas, susidomėjo religiniais motyvais ir ėmė savo eilėraščiuose skelbti masoniškas idėjas. Ir čia dar jis netoli tenuėjo nuo klasicizmo, nuo kurio toliau jis nukrypsta pastoralinėj dramoj „Sodžiaus šventė“ — „Derevenskij prazdnik“. Maikovui literatūrinį vardą sudarė komiška poema „Elisiej ili razdražonnyj Vakch“ — „Elisiejus arba įpykintas Bachus“. Tai yra klasikiškos herojinės poemos parodija. Žanras klasikiškoje poemoj nebe naujas, bet reikšmingas. Antikos graikai sukūrė parodiškąją poemą „Pelių ir varlių karas“ („Batrachimijomachija“). Boileau teoretiškai ir šitokią poemą „kanonizavo“ greta herojiškosios. Naujaisiais laikais Paul Scarron rašė ir herojiškas ir komiškas poemas. Pripažino jas ir Sumarokovas, — išdėstė jis jų teoriją ir taisykles. Jis nustatė net du parodijoms rašyti receptus: arba aukštus kilnius darbus reikia aprašyti „žemais žodžiais“, arba žemus darbus — aukštais kilniais žodžiais*).

---

* Viena jų rūšis:

„Стихи, владѣющи высокими дѣлами,
Въ семъ складѣ пишутся пренизкими словами“;

Ir antroji:

„Въ семъ складѣ надобно, чтобъ муза подала
Высокія слова на низкія дѣла“.

Maikovas savo poemoje lyg ir sujungė abi parodijų rūšis. Čia apie menkus dalykus kalba jis patetišku klasikų tonu, čia apie aukštus reikalus prabilsta vulgariais žodžiais. Maikovą jau seniai rusų kritika kaltina dėl stiliaus storžieviškumo, nors tie kaltinimai ir yra kiek perdėti.

„Illijadoj" Achilas supyksta, kad Agamemnonas paveržė iš jo gražuolę belaisvę Brizeidą, ir atsisako toliau bedalyvauti karuose su trojiečiais. Toliau įvykusios visos graikų kariuomenės nelaimės buvo lyg ir betarpė Achilo rūstybės pasėka. Todėl ir epopėją pradeda poetas, kalbėdamas apie Achilo pyktį. Maikovas, pašiepdamas Homerą, sako, kad dainuosiąs Bacho rūstybę ir jos pasėkas. O Bachas todėl esąs taip supykęs, kad smuklininkai pakėlę kainą degtinei, alui ir midui, ir todėl žmonės dabar mažiau bepasigeria ir mažiau girtybės dievaitį begarbiną. Bachus atsikrausto į vieną smuklę, pamato joj begirtaujantį vežiką Elisiejų ir tuojau nusprendžia, kad tas vežikas galėsiąs gerai įvykinti dievaičio valią, — jis smuklininkams atkeršysiąs. Vietoj to, kad kreiptųsi į klasikų muzą, Maikovas kreipiasi į savo mokytoją Skaroną, prašydamas ateiti ir suderinti švilpuką ar balalaiką ir padėti apdainuoti Elisiejaus keršto žygius*). Visose penkiose poemos giesmėse Maikovas tuos žygius ir dainuoja. Elisiejus girtuokliauja, muša smuklininkus, daužo smukles, atsiduria net „Kalinkino namuose", kur buvo uždarytos suimtosios pasileidėlės. Dėl Elisiejaus smurto žygių pradėjo žmonės taip baisiai aimanuoti, jog net dievai išgirdo. Dzeusas, pasipiktinęs netvarka, šaukia dievų tarybą apsvarstyti, kas su Elisiejum daryti. Tik dievus, pasirodo, ne taip lengva surinkti į rimtą posėdį, — nėra jų tarpe vienybės, kiekvienas savo reikalais užsiėmęs. Vieni jų bizniu verčias, kiti šiaip kur „vakaruškauja". Toks Plutonas, esą, su žiniais puotaująs pakasynuose, Vulkanas alaus katilą kaląs, Herkulesas su sodžiaus vaikais žaidžiąs, Neptunas klane besitaškąs ir t. t. Vargais negalais pagaliau pavyksta Dzeusui surinkti dievus į posėdį, kuriame jis išskaičiuoja visas Eli-

*) Poema prasideda klasikiškojo stiliaus imitacija:

„Пою стакановъ звукъ, пою того героя,
Который, во хмѣлю бѣды ужасны строя,
Въ угодность Вакхову, средь многихъ кабаковъ,
Бивалъ и опивалъ ярыгъ и чумаковъ,
Ломалъ котлы, ковши, крючки, бутылки, плошки"...

siejaus nedorybes. Aukščiausioji dievų taryba paskiria girtuokliui Elisiejui didžiausią bausmę: nusprendžia atiduoti jį į kariuomenę*).

Maikovas parodijuoja ne tik vieną „Ilijadą", — jis paliečia ir „Odisėją", ir „Enejidą", ir ritierių romanus ir Lomonosovą, ir Cheraskovą, ir kit. Drauge jis pavaizduoja ir rusų tikrovės bruožus. Sakysime, besijuokdamas iš graikų ir trojiečių kovų, Maikovas vaizduoja valstiečių „zimogorcų" ir „valdaicų" kivirčus bei peštynes. Čia jis duoda raiškų rusų tikrovės vaizdą. Tikrovės bruožų dar daugiau įvesta smuklių gyvenimo aprašymuose. Maikovas pašiepia net Paryžiaus papročių nedorovingumą.

Tasai faktas, kad Maikovas, būdamas Sumarokovo gerbėjas ir mokinys, jau 1769 m. parašo savo „Elisiejų", yra labai reikšmingas. Parodijuojama ir pašiepiama viena svarbiausiųjų klasikų kūrybos formų — herojiškoji epopeja. Tai reiškia, kad klasicizmas tam laikotarpy nebebuvo literatūros šventenybė. Tai reiškia, kad klasicizmui gresia rimtas pavojus, kad juo pasitikėjimas jau yra pakirstas.

O tą nepasitikėjimą sukėlė gyvenimas. Apie antikos pasaulį rusai ne kiek težinojo. Olimpiškieji vardai, klasikų veikaluose pasėti, skaitančiajai visuomenei buvo svetimi ir nesuprantami. Jie jai abstrakčiai skambėjo. Bogdanovičius su Maikovu juos pradėjo konkretinti. Olimpo dievams leido veikti rušisko gyvenimo aplinkybėse. Dėl to jie pasidarė realesni ir įtikinamesni. Olimpo dievų perkėlimas į rusų gyvenimo aplinkybes savaime yra jau parodijos priemonė, vedusi kūrinį ir gyvenimiškąją teisybę.

Anksčiau jau buvo minėta, kad dramaturgijos srity klasicizmo tvirtovę griovė „ašarotoji drama", įsiurbdama vis daugiau ir daugiau rusų tikrovės elementų. O štai ir epopėjos srity (Bogdanovičius, Maikovas) pasikartoja tas pats reiškinys: dingsta klasikiškoji rūstybė, nyksta taisyklių ir dėsnių galybė, veržiasi tikrovės bruožai. Ir visa tai vyksta lygiagrečiai su klasikiškosios kūrybos reiškiniais. Savaime aišku, kad šito-

---

*) Сбылася истина Зевесовыхъ рѣчей:
Елесенькѣ весь лобъ подбрили до ушей".

kios literatūrinės srovės turi daryti viena kitai įtakos, ir kad patsai klasicizmas turi evoliucijonuoti. Ir evoliucijonuoja jis realizmo linkme.

3. KLASICIZMO KRYŽKELĖ

1. J. B. Kniažnin (1742—1791). Jakovą Borisovičių Kniažniną galima būtų laikyti tiesioginiu Sumarokovo tradicijų tęsėju. Tai buvo apsišvietęs rašytojas, literatūros profesorius, Peterburgo akademijos narys, parašęs eilę tragedijų ir komedijų. Dar Puškinas prie jo vardo prilipdė epitetą „pereimčivyj“ („perimtojas“), tuo pabrėždamas Kniažnino palinkimą pjesių medžiagą „skolintis“ iš kitų rašytojų. „Skolinosi“ tais laikais didžioji rusų rašytojų dauguma, ir tai nebuvo laikoma ypatinga nuodėme. Kniažninas, tiesa, „skolinosi“ labai daug, bet jis turėjo ir nemenką literatūros talentą, ir, pasakytume, mokėjo skolintis.

Kniažnino tragedijos. Kniažnino tragedijos yra sukurtos tais pačiais pagrindais, kaip ir Sumarokovo, tik jų charakteris kiek kitoks. Jeigu Sumarokovas daugiau rūpinosi meilės reikalais, ir labiau sekė Rasinu, tai Kniažninas daugiau dėmesio kreipia į pareigą, į charakterių didybę ir daugiau seka Corneille. Sumarokovo fabula buvo elementariai paprasta, Kniažninas gi duoda daugiau avantiūrizmo, rūpinasi laukujais scenos efektais, įveda chorą, kaip operoj. Jau Sumarokovo tragedijose buvo jaučiami XVIII amžiaus filosofijos atgarsiai, Kniažninas gi yra uolus tos filosofijos idėjų sekėjas. Čia betarpis jo mokytojas yra Volteras.

Kniažnino pirmoji tragedija „Didona“, parašyta sekant italų poetu Metastasio, buvo suvaidinta 1769 m. Čia ir prasidėjo jo literatūrinė karjera. Tragedija pagrįsta motyvais apie Enejų. Enejus — stiprios valios idealus vyras. Jis palieka mylimąją moterį, išplaukia į nežinomus kraštus tikslu įkurti naują valstybę ir savo tautą padaryti laimingą. Tuo būdu Enejus dėl visuomenės ir tautos gerovės išsižada meilės ir savo laimės. Greta šios idėjos tragedijoj taip pat vaizduojamas ir valdovo idealas. Valdovų sostas turįs remtis piliečių gerove; valdovas, juo stipresnis, juo labiau turįs rūpintis teisy-

be; visų labiausiai valdovas turįs gerbti tautos teises; jis turįs būti pirmas įstatymų vergas ir tuo duoti pavyzdį piliečiams*).

Ši tragedija ideologijos atžvilgiu yra gan tipiška. Kitose tragedijose pasikartoja tos pačios mintys su kai kuriomis varijacijomis.

Kniažninas yra parašęs dar šitokias tragedijas :„Rosslav", „Vadim", „Vladimir i Jaropolk", „Sofinisba", „Vladisan", „Titovo Miloserdie". Svarbiausios jų dvi pirmosios („Titovo Miloserdie" parašyta specijaliu valdžios užsakymu Ekaterinai II išgarbinti).

Tragedijos „Rosslav" svarbiausias personažas ir yra Roslavas. Tai rusų karžygys, patekęs į švedų nelaisvę. Švedų karaliūnaitė, Zafira, jį įsimyli ir siūlo jam bėgti drauge su ja. Bet jis ilgis savo tėvynės, nelaisvėj pasilieka herojus, atsisako bėgti. Zafira siūlo jam švedų sostą, jei su ja susituoksiąs. Bet ir to jis nenori: pareiga verčianti jį grįžti į tėvynę. Kai rusai jį išvaduoja iš nelaisvės, jis grįžta į tėvynę ir veda mylimą kniazaitę. Tragiškoji herojinė, Zafira, taip pat labai aukštos dvasios asmenybė. Tik jai meilė labiau rūpi, negu pareiga.

Kur kas įdomesnė tragedija„Vadim Novgorodskij", bent savo literatūriniu likimu. Paskutinės tragedijos turinys yra šitoks. Aršus respublikos šalininkas Vadimas, grįžęs iš karo žygio į Novgorodą, randa jame beviešpataujantį kniazių Riuriką. Vadimas rengia sąmokslą prieš Riuriką ir pažada savo dukrą, Ramidą, tam sąmokslininkų, kuris pagelbės jam nuversti Riuriką nuo sosto. O Ramida myli Riuriką. Jos širdy kovoja pareiga tėvo atžvilgiu ir meilė Riurikui. Nugali vistik pareiga: tėvo planų ji Riurikui neišduoda. Sąmokslininkai, besivaržydami dėl Ramidos rankos, išduoda Riuriko žmonėms sąmokslo sumanymą, — Riurikas sąmokslą veikiai likviduoja, bet, būdamas kilnus valdovas, sąmokslininkų nebaudžia. Va-

---

*) Štai kaip Didona kalba apie valdovo pareigas ir teises.

„Блаженствомъ подданныхъ мой тронъ крѣпится;
Тиранамъ лишь однимъ рабовъ своихъ страшиться!
Безстрашенъ буди царь; но чѣмъ сильнѣй правитель,
Тѣмъ больше долженъ быть онъ истины хранитель
И чтить священнѣйшый народныхъ правъ законъ!
Законовъ первый рабъ онъ подданнымъ примѣръ"...

dimas, atvestas pas Riuriką, aštriai smerkia jį už valdžios pagrobimą Novgorode. Riurikas aprašinėja buvusią anarchiją, skelbia, kad jis valdžią paėmęs tik tautos prašomas. Jis nusiima kniaziaus karūną, tuo duodamas suprasti, kad jis nenori per prievartą viešpatauti. Tačiau „tauta" vėl įprašo jį pasilikti kniaziumi. Riurikas prašo Ramidos rankos, o Vadimas jai pareiškia: jeigu ji mylėsianti tautos engėją, tai ji jam nebe duktė. Ramida, pagavusi tėvo kardą, nusiduria. Ir tėvas, nenorėdamas matyti pavergtos tėvynės, taip pat nusižudo. Riurikas prisiekia būti vertingas valdovas.

Iš tikrųjų Riurikas yra atvaizduotas, kaip idealus valdovas, stačiai „tautos tėvas", išgelbėjęs tėvynę iš anarchijos ir atvedęs piliečius į gerbūvį. Bet Vadimas — toks atkaklus respublikos šalininkas, kad ir išmintingiausią bei geriausią valdovą vadina tironu. Vadimo pasipiktinimas neatrodo įtikinamas. Į Riuriko pasiūlymą būti draugais Vadimas atrėžia, kad greičiau dangus su pragaru susijungsiąs, negu jis būsiąs Riuriko draugas, kol šis dėvi valdovo vainiką.

Tragedija buvo parašyta 1789 m., autorius atidavė ją teatrui vaidinti. Tuo tarpu įvyko prancūzų revoliucija, Ekaterinos liberalizmas dingo be pėdsakų, ir Kniažninas, nujausdamas pavojų, atsiėmė pjesę iš teatro. Pjesė buvo išspausdinta 1793 m. Veikiai buvo išpirkti keli šimtai egzempliorių. Sužinojusi apie šią pjesę Ekaterina II, tuojau atsiuntė kn. Daškovai per policiją papeikimą (ji buvo Mokslo akademijos prezidentė ir cenzūravo pjesę), kad ji leido pjesę spausdinti. Tuojau buvo įsakyta konfiskuoti pjesę. Prasidėjo kratos ir pjėsės naikinimas. Ekaterina II nusigando tų pačių idėjų, kurias dar taip neseniai pati skelbė*).

---

*) Ypač Ekaterinai nepatiko vieno sąmokslininkų — Vadimo talkininkų—Prevesto žodžiai:

„Какой герой въ вѣнцѣ съ пути не совратился?
Величья коего отравой упоенъ
Кто не былъ изъ царей порфирой развращенъ?
— — — — — — — — — — — — — — —
Воззрите на владыкъ вы разныхъ царствъ и вѣковъ.
Ихъ власть есть власть боговъ, а слабость человѣковъ.
— — — — — — — — — — — — — — —
Изобразилъ я имъ народовъ страшны бѣдства:
Тѣ самовластія плачевны, люты слѣдства,
Вокругъ котораго съ кадильницею лесть,
Безстыдно принося богамъ пристойну честь,
Преступниковъ въ вѣнцахъ съ безсмертными равняетъ
И кровью подданныхъ на тронахъ упояетъ".

Nežiūrint viso susirūpinimo sceniškais efektais, Kniažnino pjesės pasižymi episkumu. Jose vyrauja monologai. Kartais pačiam Kniažninui atrodo, kad monologo atžvilgiu jis perdėjo. Jis stengiasi monologą maskuoti, įvesdamas visai beprasmius konfidentus, kuriems veikėjai pasipasakoja savo mintis ir jausmus. Šitokia dijalogizuoto monologo forma Kniažninas mėgsta duoti ir ekspoziciją, ir personažų charakteristiką, ir pan.

Antras Kniažnino dramaturgijos bruožas — tai griežčiausias personažų kontrastavimas. Jis nepavargsta, teigiamuosius asmenis begražindamas ir neigiamuosius bejuodindamas. „Pereinamųjų" asmenų pas jį beveik nėra. Ir trečias bruožas — tai rūpestingiausias personažų charakterio išreljefinimas. Jis beveik kiekvienoj scenoj pabrėžia asmens pagrindinius savumus, šiam reikalui nesigailėdamas nei monologų, nei laiko. Iš čia jo pjesių nusitęsimas bei nesibaigiami pasikartojimai. Užtat jo personažai tiek yra aiškūs, jog skaitytojui ar žiūrovui apie juos ir galvoti nebereikia.

Kniažnino komedijos. Kniažninas paliko keletą komedijų („Chvastun", „Čudaki", „Traur", „Neudačnyj primiritel'") ir vadinamųjų komiškų operų („Nesčastje ot karety", „Sbitel'ščik", „Pritvorno sumasšedšaja", „Mužja, ženichi svoich žon").

Kniažnino komedijos, net geriausios („Chvastun" ir „Čudaki"), yra sudarytos prancūzų pavyzdžiu. Jos, kaip literatūros veikalai, yra laikomos vertingesnėmis už jo tragedijas. Palyginti su Sumarokovo komedijomis, Kniažnino komedijos yra žingsnis į priekį technikos, kalbos ir charakterių išpiešimo atžvilgiu.

Komedijoj „Chvastun" — „Pagyrų puodas" Kniažninas išpranašavo Gogolio Chlestakovą, kurio prototipas pas Kniažniną vadinasi Vercholiot (verch — viršus, liot — skridimas). Vercholet — talentingas apgavikas ir sukčius, mokąs „dumti akis". Peršasi jis turtingos poniutės Čvankinos (čvanit'sia — nepaprastai didžiuotis, pūstis) dukrelei. Norėdamas užimponuoti savo būsimai uošvei, jis apsimeta labai aukštos kilmės ir padėties vyru, kada iš tikrųjų jis yra tik smulkus bajorėlis, skolose paskendęs. Jis, esą, susirašinėjąs su karaliais ir provincijos dvarininkėliams pažada senatorių vietas ir ketina kitus panašius didelius dalykus padaryti. Pagaliau po-

licija, susekus jo šarlatanizmą, areštuoja jį, bet ir tada jis dar sugeba „fasoną palaikyti". Šioj komedijoj daugel rusų gyvenimo bruožų, kurie atrodo jau organiškai suaugę su pagrindine medžiaga. Prancūziškumas nebesiskverbia į akis. Komedijoj „Čudaki" — „Keistuoliai" svetimybės mažiau tenušlifuotos bei surusintos, ir pati komedija mažiau ryšių teturi su rusų gyvenimu. Centralinis komedijos personažas — Lentiaginas (tinginys), kalvio sūnus, netikėtai praturtėjęs, atvyksta į sostinę ir elgiasi, kaip tipiškas nouveau riche. Visur afišuojas savo turtais, bet nieko nesupranta apie aristokratišką etiketą, tat ir patenka į visą eilę komiškų situacijų. Jo duktė, Ulinka, tokia pat pliuškė, kaip ir tėvas. Jai peršasi du jaunikiai: Vietromachas ir Prijatas.

Vietromachas (vėjadaris, tiksliau, vėjavaikis) tuščias dabita ir obskurantas prancūzomanas. Jis peršasi Ulinkai, norėdamas paveldėti jos turtus, kuriais jis tikisi atsipirkti nuo buvusios savo mylimosios prancūzės Žavot. Jis ir Ulinkai labiau patinka, nes jų charakteriai sutampa.

Prijatas (prijatno — malonu) — sentimentalus, malonus jaunuolis, tik iš tolo tedrįstąs Ulinkai meilintis. Komedijos pabaigoj Vietromacho planai paaiškėja, ir Ulinka atitenka Prijatui.

Kniažnino komedijų kompozicija geresnė, negu jo tragedijų. Čia kur kas mažiau nereikalingų monologų ir scenų. Čia daug yra gryno nuoširdaus jumoro, ir kalba čia gyva bei vaizdinga, ir rusų gyvenimo bruožai įtikinamai atvaizduoti. Ir, svarbiausia, Kniažninas, semdamas medžiagą iš rusų gyvenimo, daro pirmąsias pastangas atsipalaiduoti nuo „ašarotosios dramos" tradicijų komiškojoj dramaturgijoj. Šiuo atžvilgiu jis užima svarbią vietą rusų komedijos istorijoj.

2. **N. P. Nikolev (1758—1815).** Nikolajus Petrovičius Nikolevas, garsiosios kniaginės E. R. Daškovos giminaitis ir auklėtinis, rusų akademijos narys, buvo gana produktingas rašytojas. Rašė jis, imituodamas liaudies stilių, sentimentalias daineles ir klasikiškas odas. Tačiau pagarsėjo jis savo dramatiška kūryba, ypač tragedijomis, kurios rusų scenoj buvo užėmusios garbingą vietą.

Nikolevas — ištikimas Sumarokovo mokinys, kūrybos charakteriu artimas Kniažninui, nors ir mažiau gabus. Bet

Nikolevo kūryboj atsiliepė ir „ašarotosios dramos“ tradicijos; jo tragiškieji herojai staiga ima ir susentimentalėja. Pamokomą šio reiškinio pavyzdį duoda geriausioji Nikolevo tragedija „Sorena i Zamir“ (1784). Tai yra tipiška Ekaterinos II gadynės idėjinė tragedija, protestuojanti prieš tironiją, priespaudą, veidmainybę. Savo laikais publikai ji itin patikdavo ir labai dažnai buvo vaidinama. Skambios eilės, efektingos stiprių aistrų scenos, žiaurios kančios, herojizmas, aukšti kilnūs jausmai ir dar humaniškos laisvės idėjos, — visa tai žavėte žavėjo anų laikų publiką.

Vyriausieji teigiami „herojiški“ personažai — polovcų kniazius, Zamiras, ir jo žmona, Sorena. Piktąjį pradą atstovauja rusų caras Mstislavas, nugalėjęs polovcus, paėmęs į nelaisvę Soreną ir Zamirą. Mstislavas, aštriai įsimylėjęs Soreną, ir, norėdamas patraukti ją savęsp, praneša jai, kad jos vyras Zamiras žuvo, tačiau Sorena greit įsitikina, kad tai netiesa. Zamirą ji netikėtai pamato tarp belaisvių. Mstislavas pradžioj nori Zamirą nunuodyti, bet paskum nusprendžia geriau padaryti iš jo krikščionį (Mstislavas ir rusai — krikščionys, o polovcai — pagonys). Tuomet, esą, Zamiras patsai atsisakysiąs nuo pagonės Sorenos. Sorena, sužinojusi Mstislavo sumanymą, nusprendžia mirti. Atvyksta ji į šventovę, kur turėjo būti krikštijamas Zamiras. Pasinaudojusi tamsos proga, ji žudo Mstislavą. Tik įvyksta baisiausia klaida. Tamsoj ji apsiriko ir vietoj Mstislavo nužudė Zamirą. Mirdamas Zamiras atleidžia Sorenai ir Mstislavui. Sorena čia pat nusižudo, o Mstislavas gailisi už padarytas piktadarybes.

Mstislavas — gryno kraujo despotas ir tironas ir, be to, dar klasikiškas piktadaris, nors ir krikščionis. O kai įsimyli Soreną, jo blogybėms ir ribų nebėra. Jis ir pats sako, kad jis esąs slibinas, įžeidžiąs Dievą ir žmoniją. Ir nuostabus dalykas. Sugalvojęs biauriausią veidmainybės aktą, priverstiną Zamiro krikštą, nueina jis į šventovę, ir jį ten staiga pradeda sąžinė griaužti. Jis gailis už nuodėmes, keikia save, kam jis toks žiaurus buvęs, nusprendžia Soreną sugrąžinti Zamirui, tik jį žmona per klaidą nužudė. Šitoksai Mstislavo atsivertimas išeina iš klasicizmo rėmų, tai jau aiški duoklė ašarotajai dramai. Mstislavas tiek skaudžiai sąžinės griaužimu gyvena, jog net apalpsta ir krinta į ištiestas karių ran-

kas. Tokia pat duoklė sentimentalizmui yra ir Zamiras. Jis visą laiką baisiausiai neapkenčia „piktojo tirono“ Mstislavo, o tragedijos pabaigoj pasidaro gailestingas ir atlaidus, kaip tikras krikščionis. Jis net sutinka, kad Sorena tekėtų už Mstislavo, ir net laimina ją, tik ji nenori klausyti ir nusižudo. Tai jau vėl „ašarotosios dramos“ geraširdis charakteris. Klasicizmui ištikima pasilieka tik viena Sorena. Kokia ji buvo iš pradžios mylinti žmona ir griežta Mstislavo priešininkė, tokia ir pasilieka iki galo. Jai jokio įspūdžio nebedaro vyro laiminimas tolimesniam gyvenimui. Ją pareiga, žinoma, ir meilė, verčia gyventi viena lemtimi su vyru, tat ji tučtuojau ir nusiduria.

Tragedija parašyta 1784 m., o 1785 m. pradžioj ji jau buvo vaidinama Maskvos teatre. Pasisekimas buvo nepaprastas: raudojo ne tik moterys, bet ir seni generolai. Tik Maskvos karo vyresnybei pjesė pasirodė įtartina. Įgulos viršininkas skundžia pjesę Ekaterinai II, pristatydamas jos egzempliorių su pabrauktomis vietomis*). Ekaterina tuomet tik pasijuokė iš tokio generolo rūpestingumo ir parašė jam, kad jis be reikalo sustabdęs vaidinimą pjesės, kuri taip patikusi publikai. Autorius, esą, protestuojąs tik prieš tironų despotizmą, o ją, Ekateriną, rusai juk motina vadina. Tai buvo 1785 m. O kai keleriems metams praslinkus tas pačias mintis pakartojo Kniažninas, Ekaterina pati didelį triukšmą sukėlė. Taip griežtai pasikeitė jos pažiūros į literatūrą.

Nikolevo komedijos, apskritai imant, žymiai silpnesnės už jo tragedijas. Komedijoj „Samoliubivyj stichotvorec“ („Savimyla poetas“, 1775) centralinę vietą užima poetas Nadmienas (nadmiennyj — išdidus, iš aukšto į kitus žiūrįs). Poetas apie save yra itin geros nuomonės, užtat kitus rašytojus smarkiai peikia**). Dar smarkiau Nadmienas peikia rusų

---

*) Pavyzdžiui, viename monologe pasakyta:

„Исчезни навсегда сей пагубный уставъ,
Который заключенъ въ монаршей волѣ!
Льзя ль ждать блаженства тамъ, гдѣ гордость на престолѣ,
Гдѣ властью одною всѣ скованы сердца:
Въ монархѣ не всегда находимъ мы отца“.

**) Pavyzdžiui:

„Надмѣнъ такихъ высокихъ думъ
О знанiи своемъ, о дарѣ, о искусствѣ,
Что мыслитъ, будто бы нѣтъ въ разумѣ, ни въ чувствѣ
Достойной похвалы достоинствамъ его!

teismo valdininkus ir jų suktybes. Šie poeto Nadmieno bruožai primena Sumarokovą. Nebe reikalo jau amžininkai pastebėjo, kad Nikolevas šioj savo komedijoj į Sumarokovo darželį akmenėlius svaidė.

3. Ekaterinos II kūryba. Ekaterina, neatsižvelgdama į savo blogus santykius su rusų kalba, neiškentė neišbandžiusi plunksnos ir grožinėj literatūroj. Padėjo jai čia sekretoriai, Kozickis ir Chrapovickis. Be jų pagalbos Ekaterinos kūryba būtų buvusi neįmanoma. Reikalinguosius Ekaterinos veikalams eilėraščius tik jiedu, ypač gi Chrapovickis, ir tegamina. Jų dalyvavimas Ekaterinos prozoj taip pat buvo žymus, nors dalyvavimo laipsnis ir sunku nustatyti. Manoma, kad Ekaterina duodavo mintį, veikalo schemą, ir sekretoriai ją literatūriškai sutvarkydavo. Ekaterina gi tokį darbą ištaisydavo ar liepdavo ištaisyti, ir tuo būdu gimdavę veikalai, žinomi, kaip Ekaterinos. Šitokiose kūrybos sąlygose Ekaterina pasirodo buvusi gana darbšti dramaturgė, ypač komedijų rašytoja. Talentą ji šiokį tokį turėjo, nors ir nedidelį. Kas svarbiausia, ji buvo pastabi, mokėjo prisižiūrėti į jai prieinamą rusų gyvenimą ir pastebėtuosius bruožus tipizuoti. Į gyvenimą ji žiūri iš aukšto, tarytum, ji, iškilmingame soste sėdėdama, komedijas rašė. Komedijose ydas pajuokdama, ji nori rusų visuomenę gerų dalykų pamokyti. Pajuokia ji obskurantizmą, prancūzomaniją, veidmainybę, suktumą, prietaringumą, kvailumą ir panašius reiškinius. Šuios bruožus ji padalijo gana aprėžtam gyventojų sluoksniui — smulkiajai bajorijai. Niekuomet ji nepajuokia nei aristokratijos, nei savo dvaro piliečių, o valstiečių gyvenimo ji visiškai nepažinojo.

1772 m. Ekaterina parašo net penkias komedijas: „O vremia“, „Imianiny gospoži Vorčalkinoj“, „Peredniaja znatnago bajorina“, „Obmanščik“, „Obolščionnyj“ ir „Šaman Sibirskij“. Išskiriant gal tik „Peredniaja znatnago bojarina“, visos kitos komedijos yra sudarytos pagal vieną principą. Personažai pakrištyti etiketiniais vardais, griežtai padalyti į teigiamuosius ir neigiamuosius, su šen ten prasiskverbiančiu rezonie-

---

Что всѣ писатели не значатъ ничего,
Или, по крайности, немногіе на свѣтѣ
Достойны быть при немъ у разумы въ примѣтѣ,—
И то не русскіе! А русскіе творцы,
По мнѣнію его, не соловьи,—скворцы...“

rium. Kiekvienas jų personifikuoja kurį nors charakterio savumą, apibrėžtą personažo vardu. Geriausioj komedijoj „O vremia“ — „O laikas“ figūruoja trys seserys, provincijos bajorės: Chonžachina (chanža — veidmainys, „tartiufas“), Viestnikova („liežuvininkė“, viest‘ — žinia) ir Čudichina (kvaila manijakė). Iš tų vardų matyti jau jų savininkių charakteriai.

Chonžachina — gobši, pikčiūrna, egoistė, bet ir labai pamaldi. Ypač ji mėgsta melstis, kai ateina kreditoriai prašyti pinigų už paimtas prekes: tuomet niekas jokiomis sąskaitomis tenedrįsta jai maldos sutrukdyti. Viestnikova — visažinanti išdidi „liežuvininkė“, be to dar labai pikta ir mėgstanti pasipuošti. Čudichina gyvena vienais prietarais. Išgirdusi svirplį, ji per slenkstį neina. Gaidžiu pragydusiai vištai kerta galvą (ar uodegą, kas pagal burtą atitinka). Ji yra įsitikinusi, kad, jai mažai tebesant, pamotė įleidusi į vidurius lydeką, o į nugarą įsodinusi šunį. Jos viduriuose, esą, šuo su lydeka nuolat besipjaunąs, ir todėl tenai, esą, dažnai kįląs triukšmas. Šitos trys baidyklės augina Chonžachinos anūkę, Christiną, priversdamos ją, iš šykštumo, iki dvylikos metų vienmarškinę vaikščioti. Apie jos kokį nors mokslą ir kalbos nėra. Tačiau jos jauna siela yra pilna visokių dorybių. Myli ją jaunuolis, Molokososovas („pienburnis“), kurį perša jo draugas Nepustovas („ne tuščios sielos“). Išmintingas Nepustovas, gudrios apsukrios tarnaitės, Mavros, padedamas, pagelbsti Molokososovui nugalėti visas sunkenybes ir susituokti su Christina. Aiškiai teigiami asmenys — Nepustovas ir Mavra.

Komedijoj „Imianiny gospoži Vorčalkinoj“ — „Ponios Vorčalkinos vardadienis“ (vorčat’ — urgzti) centraliniai personažai yra neigiami: dabita vėjavaikis Firlifiuškovas ir tokia pat jo partnierė, Olimpijada. Tai naujos gadynės tipai, kaip sakoma, „prisilaižę“ Vakarų civilizacijos ir neigią visa, kas savo. Čia, kaip ir pirmojoj komedijoj, veikia ir teigiami personažai, kurie kovoja su neigiamaisiais. Jie pagaliau kovą laimi ir dar gauna sužadėtinę.

Kiek kitokia kompozicija komedijos „Peredniaja znatnago bojarina“ — „Žymaus bojarino prieškambarys“. Žymaus valstybės vyro laukiamajam kambary susitinka įvairiausio

plauko žmonės: svetimtaučiai — prancūzai, vokiečiai, turkai, — ir rusai, vyrai ir moterys. Kiekvienas jų turi sugalvojęs kokią nors priežastį prašyti iš valstybės iždo pagelbos, kiekvienas nori pasinaudoti. Jų prašymuose, ypač prašymų motyvavime, sukaupta daug realių ruso tikrovės bruožų.

Dramaturgijos srity Ekaterina smarkiai pasidarbavo 1785 — 1790 m. Jos dramaturgijoje raiškiai išsiskiria trys komedijos, tiksliau, pamfletai, nukreipti prieš masonus: „Obmanščik" — „Apgavikas", „Obol'ščionnyj" — „Suviliotas" ir „Šaman Sibirskij" — „Sibiro šamanas". Visi trys veikalai parašyti, kai masonai Ekaterinai pradėjo smarkiai nebepatikti. Jie visi trys sudaryti pagal vieną šabloną: sukčius, apsimetęs mistiku, apgaudinėja dorus nayvius žmones. Masonų misticizmo negalėjusi suprasti Ekaterina juos stiprokai apšmeižė.

Pirmajai komedijai Ekaterina pasinaudojo grafo Kalijostro atsilankymo proga. Jis tais laikais buvo atvykęs į Rusiją, ir aristokratijos sluoksniuose buvo labai garbinamas. Komedijoj „Obmanščik" ir figūruoja Kalijostro vardu Kalifalkžerstonas.

Kalifalkžerstonas — sukčius ir apgavikas. Jis išnaudoja gerus, juo pasitikinčius rusų žmones ir begėdiškai juos apgaudinėja. Jo auka — rusų bajorėlis, Samblinas. Kalifalkžerstonas įtikina Sambliną, kad jis gyvenąs pasauly jau bene du tūkstančiu metų, kad jis palaikąs santykius su „ano pasaulio" dvasiomis. Jis mokąs pagaminti ir auksą, ir brangius akmenis, — ir verda jis tuos daiktus puoduose. Drauge ir apvagia Sambliną. Tik teigiamas personažas, Dodinas, įsimylėjęs Samblino dukrą, atveria tėvui akis, atima iš Kalifalkžerstono pavogtus turtus ir už tą pasitarnavimą gauna Samblino dukrą. Ekaterinai Kalifalkžerstonas drauge ir masonų atstovas. Išniekindama jį, Ekaterina tikėjo, kad išniekino ir masonus su jų visa mistika ir visais jų „slaptaisiais mokslais".

Komedija „Obol'ščionnyj" yra tiesiog pamfletas Novikovo adresu. Centralinis personažas Rodotovas (= plepalius), pasidavęs praeivių apgavikų įtakai, patsai tampa apgaviku. Jis su savo draugais rengia visokius, tarytum, labdaringus darbus, steigia ligonines ir mokyklas, ir vis tai tam, kad išviliotų pinigus iš turtingųjų. Jo namuose įvyksta susirinkimai, kuriuose verdami auksas ir brangieji akmenys, gaminama pana-

cėja (vaistas nuo visų ligų) ir girtuokliaujama. Pats Rodotovas beveik pamišęs: jis skelbia kažkokius nebūtus dalykus apie sielos apvalymą skausmo ir liūdesio keliu. Visus tuos žmones, Rodotovą ir jo draugus, Ekaterina vadina „martiški". Tai yra aiški aliuzija į masonus martinistus, o martiškomis rusai beždžiones vadina. Komedija baigiasi Rodotovo sugrįžimu į „gerą kelią". Jo duktė atitenka padoriam jaunikiui, išmintingi tarnai taip pat laimingai susituokia. Komedijoj „Šaman Sibirskij" figūruoja svetimšalis, sukčius Ambon-Laj, mistikas ir apgavikas, Rusijoj besiverčiąs panašiais dalykais, kaip ir Kalifalkžerstonas.

Trečiąją Ekaterinos komedijų grupę sudaro komedijos — farsai: „Razstrojennaja semja ostorožkami i podozrienijami", „Nedorazumienija", „Neožidannoje prikliučenje", „Neviesta — nevidimka", „Čto za šutki?", „Dumajetsia tak, a dielajetsia inako", „Dranov i sosied", „Vrun", „Baba bredit, čiort jei vierit". Tai vis įvairūs anekdotai sudramatizuoti.

Pagaliau, ketvirtoji komedijų grupė: „Vot kakovo imiet' korzinu i bieljo", „Rastočitel'" ir „Čulan". Pirmosios dvi yra gana laisvas vertimas iš Šekspyro, o trečioji — iš Kalderono. Tai yra ne tiek vertimai, kiek perdirbimai pagal Lukino receptą: vien tik pridėta rusų buities bruožų.

Ekaterina, susipažinusi su Šekspyru, bandė rašyti jo pavyzdžiu „istorijos kronikas": „Riurik", „Načal'noje upravlenije Olega" ir „Igor'". Visur ji pabrėžia, kad šios pjesės yra sudarytos neprisilaikant tradicinių „featrališkų" (dramaturgijos) taisyklių. Tai yra sąmoningas atsisakymas nuo klasicizmo dėsnių. Medžiagą ji sėmė iš senųjų metraščių ir istorijos. Ko tenai nerado — pati prikomponavo. Ji neprisilaiko trijų vienumų dėsnio, įveda minią, chorą, daug veikiamųjų personažų, naudoja liaudies dainas, Tredjakovskio ir Lomonosovo eilėraščius. Tačiau pjesių vidujės kompozicijos atžvilgiu Ekaterina pasiliko ištikima klasicizmui. Personažai, klasikų pavyzdžiu, yra suskirstyti į dvi priešingas kategorijas: teigiamieji ir neigiamieji. Skirtumas pravestas labai griežtai. Prie teigiamųjų personažų priskirtas ir klasikiškas rezonierius. Visi šitie personažai yra kurio nors charakterio savumo personifikacija. Tai nėra individai, tai net ne tipai, — tai tik vaikščiojančios bei kalbančios schemos. Pagaliau, čia veikia ir

trečioji personažų rūšis — tarnai, paprastai, sveiko proto ir gyvo sąmojaus atstovai. Tai parodo, kad Ekaterinos pažintis su Šekspyru buvo negili, ir dramaturgijos „reforma“ ne pertoli siekė. Jos istorinėse pjesėse nėra nei meniško vienumo, nei teatralinio dramatizmo, nei tragiškųjų akstinų. Nedaug jose ir istorijos. Tačiau šiuo pastaruoju atžvilgiu ji žymiai pralenkė visus kitus jos gadynės tragiškuosius dramaturgus. Ji, šiaip ar taip, istoriją vis dėlto studijavo, ir jos pjėsėse istorijos daug daugiau, negu klasikų tragedijose. Todėl tad šitas jos pjėses tenka laikyti pirmąja pastanga sukurti rusų istorinę tragediją tikrąja to žodžio prasme.

Šitoksai darbas Ekaterinai be sekretorių pagelbos būtų buvęs visiškai neįmanomas. Tenka labai abejoti, ar ji be svetimos pagelbos būtų galėjusi paskaityti bent kurį metraštį ar kurį seną dokumentą.

Ekaterina su savo pagelbininkais nuo klasicizmo tradicijų atsipalaiduoja tiktai paviršutiniškai.

Baigiant Ekaterinos kūrybos apžvalgą tenka paminėti dar jos pasakas, atsiliepusias kitų rašytojų veikaluose. Ekaterina, susirūpinusi savo anūkų, Aleksandro ir Konstantino Pavlovičių, auklėjimu, stengėsi jiems sudaryti „vaikų biblioteką“ ir tuo tikslu parašo dvi pasakas: „Skazka o careviče Chlore“ ir „Skazka o careviče Feveje“. Tai buvo savarankiausi Ekaterinos veikalai. Pasakoj apie carevičą Chlorą pasakojama, kaip kirgizų chanas, pagrobęs Kijevo caro sūnų Chlorą, tiria jo gabumus ir įsako atrasti „rožę be dyglių“. Chano duktė Felica globoja Chlorą. Ji duoda jam palydovą Razsudoką (protą), su kurio pagelba Chloras nugali visas kliūtis. Jis užkopa ant aukšto kalno, ten suranda reikalingą jam rožę ir atneša ją chanui, o šis grąžina jį drauge su rože tėvui. Pasakos pagrindinė mintis šitokia: laimės galima pasiekti tik besivaduojant protu ir einant dorovės keliu.

Antrojoj pasakoj apie carevičą Fevejų atvaizduojama, kaip tasai carevičas buvo gerai auklėjamas, kaip jis išaugo ir tapo geru žmogum ir tauriu valdovu. Ši pasaka yra pagrista tų laikų moderniškomis prancūzų filosofų pedagoginėmis idėjomis.

4. V. V. Kapnist (1757—1823). Grafas Vasilijus Vasiljevičius Kapnistas, Ukrainos dvarininkas, akademijos narys,

buvo, tariant, vieno veikalo rašytojas. Pagarsėjo jis savo komediją „Jabeda“ — „Šunskunda“. Šiaip gi jis rašė smulkius eilėraščius, daugiausia odas — horaciškas, anakreoniškas, dvasines, iškilmingas. Rašė dar elegijas, satyras ir vadinamąją „smulkiąją lyriką“.

Iš jo eilėraščių didesnės reikšmės turi tik du kūrinėliai. Vienas jų — oda „Na rabstvo“ — „Apie vergiją“. Odos tiesioginis akstinas buvo šitoks. Ekaterina iš viso rūpinosi išplėsti Rusijoj baudžiavą ir tuo tikslu ji nemaža pasidarbavo. Tarp kitko, 1783 m. ji išleido įsakymą, pagal kurį Kijevo, Černigovo ir Novgorod-Sieversko sričių valstiečiai buvo paskelbti baudžiauninkais tų dvarininkų, kurių žemėje jie gyveno. Kapnistas tokiu imperatricos aktu smarkiai pasipiktino ir parašė odą apie vergiją. Ši oda yra greičiau liberališka elegija, turinti socijalinį pagrindą. Poetas piešia liūdną vaizdą Rusijos, paskendusios baudžiavos vargų ašarose, ir kreipiasi į imperatricą, tikėdamasis, kad ji, tokia išmintinga, išvaduosianti rusų tautą, o jis tuomet vertingai jos vardą išgarbinsiąs*). Tai atsitiko 1783 m. O trejiems metams praslinkus Ekaterina išleidžia įsakymą, pagal kurį piliečių santykiuose su aukščiausiąja valstybės valdžia (imperatrica) panaikinamas terminas „rab“ (vergas). To žodžio vietoje siūloma sakyti „viernopoddannyj“, „vsepoddanniejšij“ (neišverčiami rusų sudėtiniai sodžiai, ženkliną nužemintą ištikimybę

*) Paskendusi vergijoj Rusija poetui šitaip atrodo:

„Куда ни обращу зеницу,
Омытую потокомъ слезъ,
Вездѣ, какъ скорбную вдовицу,
Я зрю мою отчизну днесь;
Исчезли сельскія утѣхи,
Игрива рѣзвость, пляски, смѣхи;
Веселыхъ пѣсней гласъ утихъ;
Златыя нивы сиротѣютъ;
Поля, лѣса, луга пустѣютъ;
Какъ туча, скорбь легла на нихъ“...

Šitokiu tonu atvaizdavęs padėtį, poetas kreipias į valdovus:

„А вы, цари! на то ль Зиждитель
Своей подобну власть Вамъ далъ,
Чтобы во областяхъ подвластныхъ
Изъ счастливыхъ людей несчастныхъ
И зло изъ общихъ благъ творить?
На то ль даны вамъ скиптръ, порфира,
Чтобъ были вы бичами міра
И вашихъ чадъ могли губить?“.

valdovams). Šiuo imperatricos aktu apsidžiaugęs, Kapnistas rašo naują odą — „Na istreblenje v Rossiji zvanija raba Ekaterinoju II v 15 den' fevralia 1786 g.“ Šioj savo odoj jis jau garbina Ekateriną, kuri, esą, panaikinusi vergo vardą, garsėjanti sielų valdymu. Esą, dabar rusų aras su išlaisvintais sparnais tauriai pasikelsiąs ties išdidžiais savo priešais. Šiedu eilėraščiai yra labai charakteringi Kapnisto nuotaikai. Laisvės motyvas, nepriklausomai nuo to, kiek giliai poetas jį atjautė, Kapnisto kūryboj nuoširdžiai skamba. Kapnistas — pilietiškų motyvų poetas. Tie patys motyvai, tik stipriau išlukštenti ir gyvenimo daviniais pagrįsti, dominuoja ir jo svarbiausiam kūriny, būtent, komedijoj „Jabeda“ (1798). Šioj savo komedijoj Kapnistas visų skaudžiausiai plaka rusų teismą, — neteisybę, biurokratizmą, kyšininkavimą, nesąžiningumą, teisybės pardavinėjimą... Komedijos tema — ne nauja. Jau Sumarokovas, tiek pats prikentėjęs dėl teismo ištvirkusio nedorumo, rusų teisėjus su prekiška teisdarybe, rūpestingai pliekė. Kapnistas tą senąją temą tik nauja jėga atgaivino, nauja medžiaga praturtino, sukurdamas vieną pačių raiškiausiųjų rusų visuomeniškų komedijų.

Pjėsėj vaizduojama dviejų piliečių byla. Turtuolis Pravolomovas (pravolomov — „teisėlaužis“) įsigeidė atimti dvarą iš padoraus žmogaus, pulkininko Priamikovo („stačiokas“, einąs tiesiu keliu), ir pradėjo prieš jį suktą bylą. Taigi tas Pravolomovas suktybėmis ir gausiais kyšiais sugeba palenkti į savo pusę prokurorą ir teisėjus. Pravolomovo su Priamikovu byla — tai tik akstinas komedijai, kurios pagrindinis tikslas — atvaizduoti teismo papročius bei praktiką. Komedijoj figūruoja visas civilinės palatos sąstatas. Palatos pirmininkas — Krivosudovas (kreivateisis), prokuroras Chvataiko (grobikas), sekretorius Kochtinas (nagingas), teismo nariai — Bul'bulkinas, Atujevas, Radbynas, Parolkinas. Visi jie be išimties yra kyšininkai, tiktai kiekvienas jų turi dar po kokį nors ypatingą savumą, griežtai apeinantį teisėtumą. Šioj banditų gaujoj yra vienas ir teigiamas asmuo, būtent smulkus valdininkėlis, Dobrovas (Dobrov; dobro — gėris, gerumas). Jis pasakoja Priamikovui apie bylos perspektyvas ir atestuoja visus teisėjus. Dobrovo žodžiais, teismo pirmininkas esąs Juda ir išdavikas; jis net per klaidą nesąs niekuomet tei-

sėtai bylos išsprendęs. Jis pats gausiai plėšiąs kyšius, bet jo žmona dar daugiau*). Prokuroras esąs tikriausias vagis, grobiąs viską, ką tik pasiekia**). Teismo sekretorius esąs visokių dalykų meisteris, — falsifikuoti protokolus, vogti dokumentus, nusukti bylą ir t. t.***). Nė kiek ne geresni ir teismo nariai bei teismo posėdininkai, — girtuokliai, kortininkai, šunininkai...****). Šitokio tad garbingumo teisėjų kolegija turi išspręsti Priamikovo su Pravolomovu ginčą. A priori jau galima laukti, kad bylą laimės turtuolis Pravolomovas. Bylą komplikuoja dar ir meilės reikalai. Teismo palatos pirmininkas, Krivosudovas, turi dukterį, Sofiją, kuri myli Priamikovą, bet

---

*) „Гражданскій предсѣдатель
Есть сущій истины Іуда и предатель,
Что и ошибкою онъ дѣлъ прямо не вершилъ,
Что съ кривды пошлиной карманы начинилъ,
Что онъ законами лишь беззаконье удитъ
И безъ наличнаго довода дѣлъ не судитъ.
Однако хоть и самъ всей пятерней деретъ,
Но вящую супруга дань беретъ.
Съѣстное, питейцо—предъ нею нѣтъ чужаго;
И только что твердитъ: даянье всяко благо."

**) Prokuroras esąs:

„Чтобъ въ рифму мнѣ сказать: существеннѣйшій воръ.
Вотъ прямо въ точности всевидящее око:
Гдѣ плохо что лежитъ, тамъ метитъ онъ далеко.
Не цапнетъ лишь того, чего не досягнетъ,
За праведный доносъ, за ложный онъ беретъ.
Щетитъ за пропускъ дѣлъ, за голосъ, предложенья,
За нерѣшеніе рѣшеннаго сомнѣнья,
За поздній въ судъ приходъ, за пропущенный срокъ,
И даже онъ деретъ съ колодниковъ оброкъ".

***) „Хоть голъ будь, какъ соколъ, онъ что-нибудь да схватитъ.
Указы знаетъ всѣ, какъ пальцевъ пять своихъ.
Экстрактецъ сочинить безъ точекъ, запятыхъ,
Подчистить протоколъ, иль листъ прибавить смѣло,
Иль стибрить документъ, его все это дѣло".

****) Teismo nariai:

„У нихъ все на одинъ салтыкъ заведено.
Одинъ членъ вѣчно пьянъ и протрезвленья нѣту,
Какъ тутъ какому быть ужъ путному совѣту?
Товарищъ же его до травли русаковъ
Охотникъ страстный"...

O štai ir posėdininkai:

„Въ одномъ изъ нихъ души хотя немножко знать,
Такъ чтожъ? лиха та бѣда, что не гораздъ читать,
Писать и поготовь, а на словахъ заика.
Итакъ, хотябъ и радъ, помѣха тутъ велика.
Другой себя къ игрѣ такъ пристрастилъ,
Что душу бы свою на карту посадилъ"...

tėvas nori išleisti ją už turtingojo Pravolomovo. Tai yra dar vienas labai svarbus motyvas bylai išspręsti Pravolomovo naudai. Bet štai byla pasiekia senatą. Pravolomovas — suimtas. Revizija gresia ir teismui, kad net Krivosudovas susirūpina. Jo žmona, Fiokla, jį ramina. Juk nesą tiesioginių įrodymų, kad vyras ėmė kyšius. Ir antra, — argi viename čionykščiame teisme vagys posėdžiauja, — juk jų pilni visi Rusijos teismai*). Padėtį išgelbsti Priamikovas, vesdamas Krivosudovo dukterį, Sofiją.

Pjesė buvo suvaidinta 1798 m. paeiliui keturis kartus, bet toliau vaidinti buvo uždrausta, o spausdintieji pjesės egzemplioriai buvo įsakyta konfiskuoti. Neišgelbėjo pjesės net eilėmis parašytoji įžanga — dedikacija imperatoriui Povilui, kur autorius reiškia įsitikinimo, kad Povilas iššluos iš teismų negerovę. Pjesė vistiek buvo konfiskuota. Kitais 1799 m. Povilas paskyrė Kapnistą valstybinių teatrų direktoriaus padėjėju. Ir štai teatrų vicedirektorius negali pastatyti savo pjėsės jo administruojamame teatre. Valstybės administraciją gąsdino perdaug atvirai pasakyta teisybė apie rusų teismų papročius. Pavyzdžiui, stačiai pasibaisėtina teismo posėdžio scena. Sekretorius, teisme referuodamas bylą, atvirai ją kraipo ir suka. Teisėjai jo neklauso, — jiems rūpi kortos, jie beveik pradeda lošti posėdžio metu. Po teisėjų stalu sustatytos bonkos, kurias teisėjai, „beposėdžiaudami", kojomis apverčia. Dar klaikesnė teisėjų puotos scena. Juos girdo prieš bylą Pravolomovas. Girti teisėjai dainuoja savo „profesinį himną", kuriame išdėstomi jų gyvenimo išminties pagrindai: imti kyšius**). Kyšininkavimo ideologija ir praktika, pravestoji

---

*) „Сенатъ увѣрился? Сенатъ насъ обвиняетъ?
Да кто жъ намъ взятки далъ? Кто насъ изобличаетъ?
Безъ права, безъ суда, честь тронуть, осуждать,
Ограбить, разорять, срамить насъ, убивать!
Да что! зачѣмъ ему мѣшаться въ эти вздоры!
Въ одномъ лишь развѣ здѣсь судѣ засѣли воры?"

**) „Бери, большой тутъ нѣтъ науки,
Бери, что только можно взять,
На чтожъ привѣшены намъ руки,
Какъ не на то, чтобъ брать?
Вѣдь безъ указу намъ не стать
Пословицу ломать,
Которая говоритъ: что взято,
То свято.
Но надо, чтобъ уйти прижимки
И чтобъ не оплошать,

pjesėj beveik su cinišku atvirumu, mūsų laikais veikia beveik neįtikinamai, beveik kaip karikatūra, kaip pamfletas. Bet yra neginčijamų įrodymų, kad Kapnisto nupieštasai vaizdas nėra nei karikatūra, nei šaržas, — kad tai yra patsai tikriausias rusų teisdarybės įstaigų gyvenimas. Juk ir smarkusis imperatorius Povilas ne tik Kapnisto nebaudė už teismo šmeižimą, — jis autorių net tarnyboj paaukštino. Pradėjus viešpatauti Aleksandrui I pjesė vėl buvo leista vaidinti (1805 m.), ir visuomenė joj įžiūrėjo tikrovės atvaizdavimą. Analoginiai tikrovės bruožai, net personažai, pasikartoja ir Ostrovskio veikaluose (pav., „Dochodnoje miesto").

Formos bei kompozicijos atžvilgiu Kapnisto komedija vis dar priklauso klasicizmo srovei. Tradicinės dramaturgijos taisyklės suvaržė Kapnisto kūrybinį lakumą. Net komedijos veiksmo bei intrigos menkumas yra tų taisyklių pasėka. Bet kas liečia personažų formavimą — nors ir jie tebėra sudaryti pagal klasikų šabloną — Kapnistas išeina iš klasicizmo rėmų. Jo personažai, nors ir ne vienodu laipsniu, yra pagrįsti tikrovės bruožais.

5. Komiškoji opera. Ekaterinos II gadynėj tiesiog žydėte žydėjo vienas ypatingas literatūros žanras, ilgainiui istorikų pavadintas komiškąja opera. Tiesa, ir tuomet tas terminas buvo žinomas, bet jis neturėjo apibendrinamos reikšmės. Dažniausiai tuomet buvo vartojamas terminas opera su epitetu: komiška, juokinga, pastorališka („pastušeskaja") ar net burtiška („volšebnaja"). Buvo dar sakoma: lyrinė drama, muzikalinė drama, drama su muzika, „drama su balsais", melodrama*). Visos tos pjėsės pasižymi analoginiais kompoziciniais savumais, ir todėl jas galima pavadinti vienu terminu: komiškąja opera.

XVIII amžiaus komiškoji opera yra mūsų laikų operetės prosenelė. Dabartinėj operetėj daugiau sveria muzika, o tuomet svarbesnį vaidmenį vaidindavo literatūros libretto. Juo labiau, kad tuos libretto rašė geriausieji gadynės dramatur-

---

Перчатки невидимки
На мигъ не скидывать!"

*) XVIII šimtmečio melodramos netektų painioti su XIX šimtmečio melodrama. XVIII šimtmety melodrama buvo vadinama tokia pjesė, kurioj yra ir muzikalinės partijos, o XIX šimtmety terminu melodrama buvo vadinamas specifinis dramaturgijos žanras.

gai. Komiškoji opera esmėj buvo laisva lengva komedija, į kurią buvo įterpta keletas muzikalinių (dainų — arijų) ir choreografinių numerių, šiokiu ar kitokiu būdu susijusiu su pjėsės turiniu. Tai būdavo paprastai nedidelės pjėsės, nuo vieno iki trijų veiksmų. Veiksmo pagrinde paprastai glūdėdavo meilės intriga, dažnai silpnai teišrutuliota. Personažai, klasikų pavyzdžiu, suskirstyti į teigiamuosius ir neigaimuosius. Žinoma, čia tebėra ir gudrūs tarnai, ant kurių pečių sukrauta visa intriga ir visas veiksmas. Personažai labai dažnai krikštijami etiketiniais vardais. Komiškoji opera labai anksti pasidavė „ašarotosios dramos“ įtakai. Tai itin pasireiškė kūrybinės medžiagos parinkime, jos traktavimo būde ir veikiamųjų asmenų sąstato sudemokratinime. Komiškosiose operose ėmė veikti visokios rūšies piliečiai, prasčiokai ir valstiečiai. Tik komiškoji opera nepriėmė ašarotosios dramos moralizuojančios tendencijos. Komiškojoj operoj toli nevisuomet laimi „dorovė“ bei „gerybė“. Komiškoji opera jautėsi mažiau klasikiškų dramaturgijos taisyklių tesuvaržyta. Ji turėjo platesnę kūrybinės medžiagos sritį ir laisviau galėjo tą medžiagą naudoti.

Komiškoji opera mielai naudoja rusų liaudies dainas ir pasakas, rusų šiokiadienės buities bruožus. Ji dažnai stovi arčiau gyvenimo, negu, tariant, grynoji komedija, kuriai ji daro didelės įtakos. Komiškosios operos įtakoj ir rusų grynoji komedija ima pamažėl atsipalaiduoti nuo ją varžiusių taisyklių, ji ima artėti į gyvenimą, į buitį. Tuo būdu komiškoji opera tampa labai svarbia gaire pakeliui į realizmą.

Komiškoji opera — publikos itin mėgiamas teatralinis žanras. Ji gimė teatrui. Drauge ji daro įtakos ir publikos skoniui, iščiulpdama iš jo klasikiškųjų taisyklių gysleles. Tai buvo įtakingas, mylimas, plačiai išsišakojęs kūrybos žanras, daugiau priklausąs teatro istorijai. Jis yra minimas šioj viettj dėl jo įtakos literatūrinei komedijai. Tuo tikslu pakaks paminėti tik svarbesnius, charakteringesnius jo reiškinius.

Komiškosios operos žanrą Rusijoj pradėjo, žinoma, Sumarokovas. 1855 m. jis parašė operą „Cefal i Prokris“, o 1758 m. — „Al'cesta“. Tai buvo gana tipiškos klasikinio stiliaus operos su mitologinėmis figūromis, operos fejerijos. Ilgainiui „Dušen'kos“ autorius Bogdanovičius parašo „Radost'

Dušen'ki; liričeskaja komedija, posliedujemaja baletom" (1786). Čia į bendrą feeriją įliejama jau ir rusų buities medžiagos. Šitokio tipo operas rašo kn. D. P. Gorčakovas („Baba Jaga", „Kalif na čas", „Sčastlivaja Tonia"; 1786—88), Nikolevas („Finiks", 1779) ir kt. Greta operos feerijos pasireiškia „ašarotosios dramos" įtakoj ir beveik ašarota opera, pavyzdžiui Cheraskovo „Dobryje soldaty" (1782), Perepečino „Toržestvo dobronravija nad krasotoju". Lievšino, „Svad'ba g. Boldyriova" ir kt. Paraleliai su šitomis operomis auga ir tiesioginė komiškoji opera, savo struktūra primenanti komediją.

Tipiškiausia tų operų, drauge ir geriausia buvo Ablesimovo opera „Mel'nik, koldun, obmanščik i svat" — „Malūninkas, burtininkas, apgavikas ir piršlys".

Aleksandras Anisimovičius Ablesimovas (1742 — 1783), neturtingas mažamokslis bajorėlis, smulkus valdininkas ir nevykėlis žurnalistas, savo opera ilgiems dešimtmečiams įsigalėjo rusų scenoj. Jis užimponavo publikai eilių skambumu, primityviu stiliaus lengvumu ir rusų buities vaizdais.

Centraliniu operos personažu yra malūninkas Faddiejus, visoj apylinkėj garsus, kaip burtininkas. Jis pats savo burtais netiki, bet naudojasi susidariusiu apie jį garsu ir pelnisi iš to. Jo kaimynystėj gyvena pasiturįs valstietis Ankudinas su žmona Fetinja ir dukrele Aniuta, kurią myli kitas kaimynas, Filimonas. Šis prašo Faddiejų išpiršti jam Aniutą. Fetinja prašo išburti Aniutai jaunikį, bet sako, kad ji leisianti ją tik už bajoro, — pati Fetinja buvo bajorų kilmės. Tuo pačiu reikalu krepiasi į malūninką ir Ankudinas. Šis sako, kad jis išduosiąs dukrą tik už valstiečio. Malūninkas pasižada vissiems jų norus patenkinti ir, pamulkines prašytojus, išburia, kad Aniuta turinti tekti Filimonui, kuris, pasirodo, patenkino tėvo ir motinos užgaidus. Filimonas yra valstietis, bet ne dvarininkų baudžiauninkas. Jis yra, kaip tuomet sakydavo „odnodvorec" („vienkiemis", — tam tikra valdžios valstiečių, nepriklausiusių nuo dvarininkų, rūšis). Jis priklausė tik nuo valdžios administracijos. Vadinasi, jeigu jis buvo ir ne bajoras, tai bent pusbajoris, palyginti su baudžiauninkais — privilegijuotas*). Opera baigiasi linksmomis vestuvinėmis apei-

*) Jo padėtį malūninkas šitaip apibūdina:

„Самъ помѣщикъ, самъ крестьянинъ,
Самъ холопъ, и самъ бояринъ,

gomis ir atitinkamomis dainomis. Pirmas veiksmas vyksta ties malūnu, antras — lauke, kurio vienoj pusėj matyti valstiečio sodyba, o kitoj — malūnas, upė, miškas. Trečias veiksmas vyksta Ankudino pirkioj.

Didelėmis literatūrinėmis tobulybėmis opera nepasižymi. Jos siužeto ryšiai su tikrove nėra perdaug stiprūs. Bet, palyginti su visa kita anų laikų analogine dramaturgija, operos „realizmas" atrodė įtikinamas. Juo labiau, kad operos muzika buvo pagražinta liaudies motyvais. Valstiečių gyvenimas toj operoj, kaip ir kitose analoginėse, buvo idealizuojamas. Atrodo, tarytum buvo vykdomos Sumarokovo instrukcijos, reikalavusios idealizavimo*). Tačiau pro buities idealizavimą kartais prasiskverbdavo ir labai rimtos pažiūros į gyvenimą. Šiuo atžvilgiu tenka paminėti Kniažnino operos. Operoj „Nesčastje ot karety" — „Nelaimė dėl karietos" (1779) Kniažninas rimtai paliečia baudžiauninkų buities opas. Sugrįžę iš Prancūzijos, ponai Firiulinai, vyras ir žmona, savo dvare nori susitvarkyti prancūziškai, — neapkenčia visko, kas rusiška. Jiems prisireikia naujos karietos, o pinigų nėra. Sumano parduoti valstietį Lukjaną į kariuomenę ir už gautus pinigus nusipirkti karietą. Gi Lukjanas buvo norėjęs vesti jį mylinčią Aniutą, bet dabar gresia jiems atsiskyrimo tragedija. Tuo tarpu juokdarys prasitaria ponui, kad Lukjanas moka prancūziškai ir tai jį išgelbsti nuo visų nelaimių. Firiulinas mokančio prancūziškai Lukjano neparduoda.

Jei Firiulinų pora turi šiek tiek rusiškų bruožų, tai valstiečiai, Lukjanas ir Aniuta, nieko bendro su rusų tikrove nebeturi. Šitie „rusų valstiečiai" kalba ir elgiasi, kaip prancūzų XVIII šitmečio dama ir kavalierius. Ir vis dėlto operoj stipriai pabrėžiamas baudžiauninkų gyvenimo tragizmas: dvarininkas dėl menkų tuščių užgaidų nori baudžiauninką kaip šunį

Самъ и пашетъ, самъ оретъ,
И съ крестьянъ оброкъ беретъ".

*) Apie liaudies buities vaizdavimą Sumarokovas šitaip rašė:

„Воспѣвай въ идилліи мнѣ ясны небеса,
Зеленые луга, кустарники, лѣса,
Біющіе ключи, источники и рощи,
Весну, пріятный день и тихость темной нощи.
Дай чувствовати мнѣ пастушью простоту
И позабыть, стихи читая, суету".

parduoti. Dvarininkui nerūpi, kad jis, taip pasielgęs, sugriaus dviejų žmonių gyvenimą ir laimę.

Didelės reikšmės turėjo ir Nikolevo opera „Rozana i Liubim“ (1776). Ši sultinga, gražia rusų kalba parašyta opera baudžiauninkų buitį paliečia dar skaudžiau. Žvejas Liubimas myli valstietę Rozaną, seno kareivio Izleto dukrą. Dvarininkas Ščedrovas vyliu ir prievartos keliu Liubimo akivaizdoj brutaliai pagrobia Rozaną ir parsiveža ją į savo dvarą. Baudžiauninkai išniekinti. Tačiau Liubimas, Izletas ir miško sargas (padėjęs dvarininkui Rozaną pagrobti) nuvyksta į dvarą nelaimingosios vaduoti. Ir jie čia atranda Ščedrovą, kaip ašarotosios dramos dorovingą personą: jis atsiklaupęs prieš Rozaną prašo ją mylėti. Ščedrovą sąžinė griaužia. Jis, nieko bloga nepadaręs, išleidžia Rozaną už Liubimo ir dar šimtą rublių jiems padovanoja.

Pjesės realizmas, žinoma, nėra įtikinamas. Ir vis tik, pro „ašarojančios dramos“ bei klasicizmo mišinį, prasiveržia motyvai, kurie netrukus pradės rusų literatūroj tokį svarbų vaidmenį, — motyvai tema: Dievas — aukštai, caras — toli...*).

Ekaterina II paliko net penkias operas: „Feviej“, „Novgorodskij bogatyr' Bojeslajevič“, „Chrabryj i smieloj vitiaz' Archidejič“, „O Gore-bogatyre Kosometoviče“ ir „Fedul s det'mi“. Imperatrica savo operoms gausiai naudojo tautosakos medžiagą, dramatizuodama pasakas ir anekdotus. Imperatricos susidomėjimas rusų tautosaka buvo lyg ir privalomas pavyzdys kitiems rašytojams. Imperatrica savo autoritetu paskatino šią rusų literatūrinės minties kryptį. Ir tautosakos elementai ima vis plačiau ir plačiau įsisunkti į grožinę knyginę literatūrą, kol, pagaliau tautosaka netrukus pasidarys idealizavimo objektu.

Baigiant šią komiškosios operos apžvalgą, tenka paminėti dar vienas veikalas, būtent, Matinskio „S.-Peterburgskij Gostinnyj dvor“ (1779).

---

*) Miško sargas šitaip kalba: „Да вить до Бога то высоко, а до царя далеко; а когды тѣ хочется, такъ поди-се пожалуй, знать ты ощо у баръто въ передѣлѣ не бывалъ“.

M i c h. M a t i n s k i s (gimimo ir mirties datos nežinomos), buvo gr. Jagužinskio baudžiauninkas, iš pat mažens pareiškęs didelių gabumų. Grafas leido jam išeiti nemenką mokslą: jis mokėsi net užsieniuose. Jis buvo mokslininkas, matematikas, rašytojas ir kompozitorius. Rašė mokslo (iš geografijos ir geometrijos srities) ir literatūros veikalus, komedijas ir operas. Pagarsėjo operomis, juo labiau, kad ir muziką joms pats komponavo. Geriausioji ir gražiausoiji jo opera, ilgiausiai scenoj išsilaikiusi, — aukščiau įvardintoji. Operos personažai atstovauja tris gyventojų sluoksnius: Peterburgo pirklius, valdininkus ir valstiečius. Pirklius atstovauja lupikas Skvalyginas, filosofuojąs, kad pirklys visuomet turįs stengtis turtėti, ir kad visokios kalbos apie garbingumą esą tik prietarai. Jis turi žmoną, kuri vyro suktumą moka gražiai maldomis pridengti. Ne kiek geresnė už tėvus ir jų dukrelė, Chavronja, storžievė ir nemaža veidmainė, ištekanti už nemylimo jaunikio, teismo sukčiaus, Kriučkodiejaus. Šis primena Kapnisto „Jabedos“ teismo personažus. Jis dejuoja, kad blogi laikai užėję, kad kyšius valdžia draudžianti beimti. Bet jis moka tą draudimą apeiti. Iš valstiečio užsiprašo kyšio net 80 rublių. Bet kadangi valstietis turi tik 40 altynų (auksinų), tai jis pasitenkina ir tokia suma.

Ši Matinskio opera — tai komiškosios operos apogėjus. Matinskiui maža ką bereiškia klasicizmo ir ašarotosios dramos tradicijos, — jų įtaka vos vos bežymi. Matinskis savo veikalą pagrindė gyvenimo pažinimu. Jo personažai raiškūs ir įtikinami. Tiesa, jie storžieviški, rambūs, nesimpatiški. Bet jie nepanašūs nei į karikatūrą, nei į šaržą. Jie net psichologiškai pagrįsti. Ir kalba jų specifikuota, atitinkanti jų būklę ir intelektualinio ūgio laipsnį. Netenka stebėtis, kad opera, paeiliui pastatyta 15 kartų, kas tuomet buvo didelė retenybė, išsilaikė scenoj beveik iki XIX amžiaus vidurio.

Mes čia paminėjome tik svarbesniuosius komiškosios operos reiškinius, aplenkdami daugybę antraeilių faktų. Tačiau ir iš šios trumpos apžvalgos matyti, kad komiškoji opera, prasidėjusi klasikiška feerija, tobuliausiame savo pasireiškime atsidūrė ant realizmo slenksčio.

4. MICHAIL MATVIEJEVIČ CHERASKOV

1. Gyvenimo bruožai. Michailas Matviejevičius Cheraskovas (1733—1807) per visą savo ilgą, taikų, harmoningą gyvenimą turėjo gražios progos pasidarbuoti literatūrai. Nors jo literatūrinis talentas buvo ne iš didžiausiųjų, tačiau jis talento trūkumus stengėsi atpirkti darbu ir ištverme. Jo gyvenimo nesudėtinga chronologija eina tiesia švelnia linija. Mokėsi jis Peterburge „Šliachetname suchoputname korpuse", kur jaunuolių judresni būreliai gyveno Sumarokovo pradėtaisiais literatūros ieškojimais. Mokyklos sienose Cheraskovas palinko į literatūrą, nuo kurios nebeatsiskyrė per visą gyvenimą. Jo literatūrinis darbas prasidėjo eilėraščiais, panašiais savo dvasia į Sumarokovo poeziją. Paskum, trumpai patarnavęs kariuomenėje, Cheraskovas persikelia į Maskvą ir pradeda darbą prie Maskvos universiteto. Paskutinę tarnybą pradėjo jis 1755 m. asesoriaus titulu ir valdė universiteto spaustuvę. 1763 metais jis tampa universiteto direktorium, o 1778 m. — kuratorium. Šias pareigas jis ėjo iki žilai senatvei, iki 1801 m. Maždaug apie 1775 m. Cheraskovo gyvenime įvyko persilaužimas. Iki šiol Cheraskovas, kaip daugelis kitų iš jo kartos pažangiosios jaunuomenės, buvo susižavėjęs prancūzų filosofų humaniškomis ir liberališkomis idėjomis. Patekęs į Maskvą, jis susipažįsta su masonais, susiartina su jais ir pagaliau tampa masonų ložos nariu. Pamažu keičiasi jo pasaulėžiūra. Dingsta pirmykštis jo racijonalizmas, nors jis ir toliau pasilieka humanistu ir liberalu. Iš racijonalisto Cheraskovas tampa mistiku. Keičiasi tuomet ir jo raštų vyraujanti nuotaika. Būdamas įtakingas universitete žmogus, Cheraskovas išnuomuoja Novikovui universiteto spaustuvę ir padeda jam išplėsti knygų leidimo darbą. Proteguoja jis Novikovą ir Švarcą ir iš viso kūrybinį masonų darbą. Jis ne tik remia masonų knygų leidimą, bet ir pats leidžia ir knygas ir žurnalus, pavyzdžiui, „Poleznoje Uveselenje" (1760—62), „Nevinnoje upražnenje" (1763), „Svobodnye časy" (1763). Patys savaime tie žurnalai didelės reikšmės literatūros istorijai neturi. Tačiau aplink juos Cheraskovas mokėjo spiesti talentingesniąją literatūrinę jaunuomenę. Jis ją organizvo, palaikė jos dvasią, spietė, ir ilgainiui iš jo bendradarbių tarpo išaugo būrys talentingų rašyto-

jų (Fonvizin, Bogdanovič). Ir tai yra jau didelis jo nuopelnas literatūrai.

Pats Cheraskovas tačiau buvo daugiau kabineto žmogus, ramus darbininkas, nepasižymėjęs temperamentu. O rašė jis labai daug: lyriškus eilėraščius, odas, herojiškas epopėjas, tragedijas, dramas, komedijas, satyras, pasakėčias... Literatūros žanrų įvairumo atžvilgiu Cheraskovas, tur būt, net nuo Sumarokovo neatsiliko. Cheraskovas savo veikalų stiliaus atžvilgiu bus bene įdomiausias Ekaterinos II gadynės reiškinys. Kaip jau galima spręsti a priori, Cheraskovas Sumarokovo įtakoj pradėjo kurti klasikišku stiliumi. Atėjus į Rusiją „ašarotajai dramai", Cheraskovas pasiduoda jos stiliui, ima rašyti „ašarotąsias dramas", tiksliau, susija klasikiškos ir „ašarotosios dramos" stilius. Jeigu jo jaunatvės kūriniuose buvo jaučiamas klasikiškas racijonalizmas, tai ilgainiui atsiranda pas jį daugiau sentimentalaus misticizmo. Žinoma, nėra tikslios ribos, kuri Cheraskovo kūryboj griežtai atskirtų vieną stilių nuo antro. Vienas stilius pereina į antrą nežymiai. Jo klasikiškuose veikaluose jau glūdi sentimentalizmo pumpurai, o jo sentimentalūs kūriniai (tiksliau „ašarotosios dramos" stilium parašyti) dar tebealsuoja klasicizmo oru.

Cheraskovą būtų galima pavadinti stilistiniu eklektiku, sukaupusiu visus jo gadynės stilius.

2. Cheraskovo lyrika. Cheraskovas savo lyrikoje teoretiškai buvo Sumarokovo tradicijų tęsėjas. Net senatvėj (1805 m.) rašo jis eilėraštį „Poet", išdėstydamas savo pažiūras į poeziją ir patardamas jaunuomenei prisilaikyti taisyklių, kurias paliko Horacijus, Boileau ir Sumarokovas*). Tačiau pats Cheraskovas praktikoj ne perdaug teprisilaikė tų taisyklių. Odose dar šiaip taip: čia nors turinys bei nuotaika nebebuvo klasikiška, vis dėlto kai kurios tipiškos klasicizmo vaizdavimo priemonės dar pasiliko. O vadinamojoj intymioj lyrikoj Cheraskovas eina, kaip tikras sentimentalistas ir masonas mistikas.

---

*) Pavyzdžiui, tame eilėrašty šitaip patariama:

„Послѣдуй истиннымъ и древнимъ тѣмъ законамъ,
Какіе Флакъ писалъ въ письмѣ своемъ къ Пизонамъ,
Боалову имѣй науку о стихахъ
Всегда на памяти и часто на устахъ;
Что въ наставленіяхъ намъ предалъ Сумароковъ,
Тѣхъ правилъ не забудь".

Odų jis prirašė daugybę ir vis įvairių, — „iškilmingų“, „pamokomų“, „anakreoniškų“, „dvasinių“ (vadinamieji „dvasiniai himnai“).

Klasicizmo stilium labiausia išlaikytos „iškilmingosios“ odos, nors jų iškilmingumas toli atsilieka ir nuo Lomonosovo, ir nuo Sumarokovo. Nevisuomet ir tema būdavo iškilminga. Garbino jis jose ir Ekateriną, ir Povilą įvairiais gyvenimo atsitikimais: Įsteigia Ekaterina mergaičių mokyklą („Smol'nyj institut“), komercijos mokyklą, našlaičių prieglaudą (garsusai „Vospitatel'nyj dom“), Ekaterinos generolai kokią nors kovą laimi, — Cheraskovas vis gamina po odą. Cheraskovo susižavėjimas Ekaterinos ir Povilo darbais ne tiek asmeniškas, kiek visuomeniškas, ne tiek poetiškas, kiek komentariškas. Odose Cheraskovas daugiau aprašinėja ir pasakoja, negu Ekateriną garbina, nors kartais jis jai beveik melstis norėtų. Cheraskovas šaukiasi muzą į pagelbą, ir kaip tikras klasikas mobilizuoja antikos dievaičių figūras. Bet tai jam maža tegelbsti iškilmingumo nuotaikai sudaryti.

Cheraskovas kur kas geriau jaučiasi „pamokomos“ odos pastogėj. Čia nereikalingas nei platus užsimojimas, nei galingi vaizdai, nei aukštas tonas. Čia jis labai kukliai skelbia ašarotosios dramos sentimentalias gėrybes — „dorovę“ („dobrodietel'“), „sielos auklėjimą“, „jausmų taurumą“. Šiose odose žymi ir religinė nuotaika. Cheraskovas iš viso buvo religingas žmogus, o vėliau prasidėję masoniškos mistikos palinkimai jo religingumą nudažo savotiška spalva. Dievas jam kelias į tikrąją laimę, gamta — Dievo veidrodis, gamtoj gyvenąs kitas neregimas gyvenimas ir pasaulis. Didelės įtakos Cheraskovui darė ir Šv. Raštas, kurio vaizdais ir idėjomis jis plačiai naudojosi.

Cheraskovo „intymioj lyrikoj“ pasikartoja, bent iš dalies, jo dvasinių odų motyvai. Jis rašė himnus, kurie, matyti, buvo giedami rusų masonų susirinkimuose, ir kurie kartais skamba net panteistiškai. Esą, nemirštamoji „visuomenė siela“ gyvenanti gamtos reiškiniuose, — miškuose, kalnuose, bangose, kiekvienoj žolelėj. Drauge Cheraskovas yra ir krikščionis. Mylėti artimą, gerus darbus dirbti — mylimas Cheraskovo lyrikos motyvas. Jis šventai tiki, kad žmonės savo gerais darbais, atgaila ir tikėjimu palengvina nukryžiuotojo

Kristaus kančias. Jis grakščiuose eilėraščiuose ir šaukia savo tautiečius ašaromis Kristaus žaizdas nuplauti ir būti panašiems į Nukryžiuotąjį.

Šiaip gi intymioji jo lyrika ir motyvų ir formos atžvilgiu turėtų priklausyti prie jausmingojo sentimentalizmo. Jis dainuoja balandėlių burkavimą, tylius upelius, ramius šilelius, apskritai, gamtą, žadinančią ašarotąją nuotaiką*). Ir štai šis „klasikuojančių" odų rašytojas, įsižiūrėdamas į gamtą, lieja ašaras, kaip gryno kraujo sentimentalistas. Taip bent sakosi jis savo eilėraščiuose.

Cheraskovas lyrikoj praėjo kelią nuo Sumarokovo klasicizmo iki gryno sentimentalizmo.

Tačiau ne odomis, ne lyrika bazavosi Cheraškovo literatūrinis garsas. Tai tik mažas lašas beveik neaprėpiamoj Cheraskovo kūrybos jūroj. Jis buvo garsus, kaip epikas ir dramaturgas.

3. Herojiškoji epopėja. Cheraskovas buvo ir poemų meisteris, parašęs jų geroką skaičių: „Plody nauk" — „Mokslo vaisiai" (1757), „Česmenskij boj" — „Česmeno kautynės", „Rossiada" (1779), „Vladimir Vozroždionnyj" — „Atgaivintas Vladimiras" (1785), „Piligrimy ili iskateli sčastija" — „Piligrimai, arba laimės ieškotojai (1795), „Car' ili spasionnyj Novgorod" — „Caras arba išgelbėtas Novgorodas" (1801) ir „Bachariana" (1803).

Žymiausioji šių poemų tarpe yra „Rossiada", davusi progos Cheraskovo mėgėjams kadaise jį pavadinti „rusų Homeru". Paminėtą poemą, susidedančią iš 12 giesmių, poetas rašė aštuonerius ar net devynerius metus, — ir dar toks darbininkas, kaip Cheraskovas.

Poemos turinys yra beveik iš istorijos pasemtas. Autorius stengias poetiškai atvaizduoti tikrą istorijos faktą: kaip Jonas IV sumušė totorius ir atėmė iš jų Kazanės miestą. Ir dalis poemoj veikiančių personažų pavadinti stambiais istorijos vardais, kaip antai: Jonu IV, kn. Kurbskiu, Adaševu ir kt. Rodos,

*) Pavyzdžiui:

„Мнѣ тихое вздыханье
Стенящихъ горлицъ мило,
Мнѣ тихіе потоки,
Мнѣ рощи, мнѣ долины
Пріятнѣй лирна гласа"...

tuo poemos tikras istoriškumas ir baigiasi. Juo labiau, kad Cheraskovo poemos istoriškų vardų savininkai nelabai panašūs į istorijos personažus. Ir vykstamųjų veiksmų istorijos perspektyva gana netikra. Formos atžvilgiu ši epopėja yra klasikiška, pro kurią prasiveržia sentimentalizmas. Cheraskovas sąmoningai norėjo laikytis klasikiškos formos, tad poemą pradeda labai iškilmingai: dainuojąs jis Rusiją, iš priešo išvaduotą"...*). Ir prašo jis „eilėraščio dvasią", kad ji nusileistų iš aukštybės ir nušviestų jo silpną ir tamsų kūrinį. Taip ir pasako: silpną ir tamsų**). Vos ne visi klasicizmo dėsniai yra išlaikyti: aukšti personažai, didūs karo žygiai, kovos ir laimėjimas; „aukštas stilius" su daugybe slavizmų, didingi vaizdai su visokiais regėjimais ir stebuklais; antikos dievaičių mobilizacija, personifikacijos, alegorijos, ir t. t. Yra čia viskas, kas tiktai galėtų būti klasikiškoj epopėjoj. Ir vis dėlto pats autorius jaučiasi, kad jo didžiulis devynerių metų darbas yra silpnas ir tamsokas dalykas. Jam pačiam, matyti, nelabai įtikinamai atrodė, kad jis paėmė, palyginti ne tokį jau žymų Rusijos istorijos epizodą ir, juo pagrindęs poemą, pavadino ją „Rossiada". Autorius savo įvado pastaboj aiškinasi šiuo reikalu. Jis stengiasi skaitytoją įtikinti, kad Kazanės paėmimas turįs didžiausios reikšmės rusų istorijoj, beveik visų svarbiausias įvykis. Kas to įvykio svarbumo nejaučiąs, tas, esą, tegu geriau ir poemos neskaito, — ne jam ji esanti parašyta. Cheraskovas be jokios atodairos idealizuoja ir Kazanės paėmimo faktą ir Joną IV, kaip pavyzdingą valdovą ir išmintingą karo vadą. Pirma ir antra idealizacija lieka neįtikinama. Cheraskovas medžiagos grupavimo ir traktavimo atžvilgiu aiškiai seka Voltero „Henriada" ir Tasso „Išvaduotąja Jeruzalę". Atskirus vaizdus jis skolinosi ir iš „Ilijados", „Odisėjos", „Enejidos" ir kt. Visų paskolų ir kombinacijų rezultate „Rossiadoj" pasidarė kažkoks nepaprastas mišinys ir istorijos davinių, ir vaizdų, ir vaizdavimo priemonių, ir personažų.

---

* „Пою отъ варваровъ Россію свобожденну,
Попранну власть татаръ и гордость низложенну".

*) О ты, витающій превыше свѣтлыхъ звѣздъ,
Стихотворенья духъ! Приди отъ горнихъ мѣстъ,
На слабое мое и темное творенье
Пролей твои лучи, искуство, озаренье!"

Kautynėse ties Kazane dalyvauja ne tik Jonas IV (panašus į Enejų) su savo idealiausiais kariais „opričnikais", bet ir Viešpats Dievas, Mahometas, angelai, pagonų dievai, burtininkai, šventieji Borisas ir Glebas. Joną IV sapne aplanko šv. Aleksandras Tverietis ir šv. Sofija, o kažkoks paslaptingas senis padovanoja jam stebuklingą skydą. Poemoj, kaip gyvi personažai, veikia dar Žiema, Bedievybė, Gėda, Gobšumas ir kit. Ir tai dar ne viskas. Poetas, beidealizuodamas ir begarbindamas, Joną IV, nuolat grįžta į Ekaterinos II gadynę ir daro jai nužemintus reveransus. Laimingesni esą tie poetai, kurie ją betarpiai dainuoja, o jis turįs į praeitį žiūrėti. Tačiau ir jis, apdainuodamas Joną IV, turįs galvoj Ekateriną ir jos išminties spinduliais gyvenąs.

Visam šiame stilių ir poetinių priemonių, klasikiškų poemų ir pasakų bei ritierių romanų elementų mišiny Cheraskovas sugeba pravesti vos ne „ašarotosios dramos" pamokamąją mintį apie dorovę. Pagrindinė poemos intencija — parodyti, kaip teisingoji pravoslavų tikyba nugali Mahometo įkurtąją tikybą ir kaip „dorovė" nugali piktąjį pradą. Bevaizduodamas pamokomus veiksmus bei moralybės žygius, Cheraskovas niekuomet saiko nepripažįsta.

Kadaise ši poema buvo labai garbinama ir skaitoma ir net kelis kartus buvo išleista. Dabar ji turi tik istorinės reikšmės. Tai yra puikus herojinės epopėjos išsigimimo pavyzdys. Nesisekė tokiai poemai Rusijoj. Cheraskovo poema buvo geriausioji visoj šio žanro literatūroj, bet ir ji buvo tik laikinas reiškinys. Pro klasikiškos formos rūstybę veržiasi į ją moralizuojąs sentimentalizmas.

Sekamasai Cheraskovo poemos raidos etapas — tai „Vladimir". Tam veikale jis vaizduoja, kaip variagas krikščionis įtikina krikštytis kniazių Vladimirą. Senosios tikybos žyniai sukursto minią nužudyti variagą, o patys stengiasi Vladimirą sugrąžinti į senąjį tikėjimą. Vladimiras, pergyvenęs ir nugalėjęs visą eilę pagundų, pasilieka ištikimas krikščionybei ir laimingai veda carevną Anną.

Šioj poemoj Cheraskovas mažiau bereiškia pretenzijų ir į istoriją, ir į klasikiškos epopėjos formą. Prakalbos žody jis net prašo į jo veikalą nežiūrėti, kaip į poemą. Čia svarbiausia esą, kaip žmogus, pergyvendamas pagundas ir abejones,

kovodamas su savo aistromis ir blogais palinkimais, pagaliau suranda tiesos kelią. Tenka pažymėti, kad šioj poemoj greta senoviško tipo personifikacijų (Neapykanta, Fanatizmas, Skepticizmas, ir t. t.) atsirado masoniški atributai: alchemija, magija, astrologija. Moralizuojanti tendencija šioj poemoj raiškesnė, negu „Rossiadoj". Poemos ideologijoj susijungė masonizmas su sentimentalizmu, — idėjos apie žemiškos buities bei garbės menkystę ir apie grynosios širdies privalumus.

Trečias ir paskutinis etapas Cheraskovo poemos evoliucijoj — tai „Bachariana, ili neizviestnyj". Ši poema su klasikiškąja epopėja beveik nieko bendro nebeturi. Tai yra gana didelė (15.000 eilučių, 16 giesmių) eilėmis parašyta apysaka. Eilėrašty Cheraskovas stengėsi pasekti tautosakiška metrika, o turinį sėmė iš pasakų. Vyriausias poemos personažas — „nežinomas" ritierius (vitiaz') su labai jausminga sentimentalia siela.

Tuo būdu ir epopėjos žanre Cheraskovas, pradėjęs klasicizmu, atsidūrė sentimentalizmo glėby.

4. Cheraskovo romanai. Cheraskovas ištikimiausias klasicizmui pasiliko tam literatūros žanre, kurį klasicizmo teoretikai neperdaug tegarbino, būtent — romane. Romanas net Sumarokovui nerūpėjo. Tačiau Rusijoj buvo žinomas klasikiškas romanas, tik jis nepasiekė aukštesnio meniško laipsnio. Tokie romanai paprastai buvo komponuojami šitokiu būdu. Visų pirma pasirenkami personažai iš kurios nors senovės gadynės, dažniausiai iš Graikijos ar Romos istorijos. Tie personažai dažnai net istoriškais vardais pakrikštyti, tik į tikrus istorijos asmenis jie nelabai tepanašūs. Klasikiško romano rašytojui nerūpi duoti teisingą istorijos asmens ar gadynės atvaizdą. Jis tik konstruoja savo personažą. Romano fabula yra rutuliuojama avantiūriniu principu. Romano centraliniai personažai — herojus bei herojinė — turi pergyventi visą eilę nuotykių. Nuotykių pobūdis paprastai esti šabloniškas. Pavyzdžiui, personažai plaukia laivu, kyla audra, laivas skęsta; užpuola plėšikai, herojus paima į nelaisvę, parduoda į vergiją; personažai bastosi iš šalies į šalį, kol pagaliau meilužis su meiluže vėl susitinka ir laimingai gyvena. Naujam klasikiškam romane herojus dažnai virsta ritierių romanų kavalieriumi, o herojinė — dama. Gana dažnai tai esti geraširdė

sentimentali porelė. Paprastai, nėra jokio saiko gyvenamiesiems nuotykiams apibūdinti. Nuotykių romane prikraunama tiek, kiek autoriaus vaizduotė pakelia. Dėstydamas tokius nuotykius, autorius tikisi, kad jam pavyks sužadinti ir patenkinti skaitytojo smalsumą. O tuo autorius pasinaudoja moralizavimo tikslams. Iš viso klasikiškasai romanas uoliai stengiasi pateisinti senąjį šūkį: malonumą jungti su nauda. Tik dažnai pasitaiko, kad naudingumas labai sumažina tokio romano skaitymo malonumą. Klasikiški romanai paprastai būdavo dideli, pilni monologų, patetiškų šūkavimų, samprotavimų įvairiausiomis temomis — politinėmis, filosofinėmis, moralinėmis, karinėmis...

Pagal šitokią schemą rašė ir Cheraskovas savo romanus, paprastai trilogija vadinamus: „Numa, ili procvetajuščij Rim“ — „Numa, arba tarpstanti Roma“ (1768), „Kadm i Garmonija“, (1786) ir „Polidor, syn Kadma i Garmonii“ (1794). Tai buvo gal geriausieji rusų klasikiški romanai. Tai nebe reikalo gi dar autoriui gyvam tebesant jie buvo išleisti po keletą kartų, — publika juos išpirkdavo.

Pirmajam romane centralinis personažas, kaip rodo romano pavadinimas, yra istorinis asmuo, Numa Pompilijus, tik į kadaise gyvenusį žinomą iš padavimų Numą nė kiek nepanašus. Autorius pataria skaitytojui jo romane istorijos nė neieškoti, — jis, esą, romaną papuošęs daugeliu prasimanymų ir Numą atvaizdavęs, koks jis galėjęs būti. Numa vaizduojamas giliu filosofu ir išmintingiausiu valdovu. Kol jis gyveno nuošaly valdžios, užsidaręs savo filosofijoj, Romos valstybę kankino visokios negerovės. Kai jis valdžią paėmė į savo rankas, iš karto visa valstybė ėmė žydėti. Jis rūpinasi savo piliečių švietimu, ypač jų širdžių auklėjimu, kovoja su fanatizmu, prietaringumu, kaip tikras prancūzų XVIII šimtmečio filosofas. Žodžiu, jis yra idealus valdovas filosofas. Tačiau čia ir šiokios tokios paslapties būta. Cheraskovas, rašydamas apie Romos Numą, visą laiką buvo įbedęs akis į Ekateriną: ne Numą, bet Ekateriną jis norėjo išgarbinti. Numa — tik vaizdavimo alegoriška priemonė, o tikrasai valdovo filosofo idealo įsikūnijimas — tai Ekaterina. Todėl tad romane aliuzijos į rusų tikrovę yra raiškesnės, negu į Romos istoriją. Esmėj gi romane nėra nei Romos istorijos, nei rusų tikrovės.

Kitus du romanus Cheraskovas rašė jau būdamas masonas. Juose jau nebėra prancūziško racijonalizmo, kurio vietoj eina misticizmas. Ir trečiajam romane mistikos daugiau, negu antrajam.

Romanas „Kadm i Garmonija" yra pagrįstas žinomąja legenda apie Kadmą*). Kadmas, žinoma, taip pat filosofas, kaip ir Numa, ir idealus valdovas. Tik jis silpnesnis žmogus, — pasiduoda visokioms gyvenimo pagundoms, įpuola į nuodėmę, netenka sosto ir pabėga. Paskui jį seka apviltoji, bet nepaliovusi jo mylėti, žmona Garmonija. Kadmas su žmona klajoja po pasaulį, pergyvena daugybę nuotykių, mokosi išminties, rengiasi dorovingam gyvenimui. Savo kančiomis atperka jis savo nuodėmes ir pasidaro visiškai dorovingas („dobrodietel'nyj"). Toksai jis ir patenka pas Rytų slavus, kuriems padeda nugalėti skitus. Slavai nori jį išrinkti caru, bet jis griežtai atsisako: jis, esą, dievų valia nuo sosto jau atsipalaidavęs, o slavams dar per anksti esą carą turėti. Slavai, patenkindami jo prašymą, duoda jam žemės sklypą, pridėdami gyvulių bandas ir vergų būrį. Kadmas vergus priimti atsisako, — jis padaro juos savo ūky bendradarbiais, lyg ir komuną įsteigia. Slavai saldžiai verkia, žiūrėdami į gražų dorovingą Kadmo gyvenimą. Jis, daugybę gerų darbų nuveikęs, liko jiems idealu ir sektinu pavyzdžiu.

Kadmas, kaip personažas, panašus į Cheraskovo poemos masonišką kniazių, Vladimirą Šventąjį. Abu jie geri valdovai abu jie pasiduoda pagundai, abu jie klaidžioja ir pagaliau suranda tiesos kelią. Ir „Kadmas", kaip ir „Vladimiras", yra ir protestas prieš racijonalizmą. „Kadmas", kaip romanas, yra gal pats tipiškiausias klasikiškam romanui: ir stilius jo „aukštas", ir siužetas pagrįstas mitu, ir dievai jame veikia, ir kompozicija grynai avantiūrinė, ir pamokymų jame sočiai.

Kadmas, pasiekęs išminties viršūnę, daugiau nebeviešpatauja. Jo, kaip valdovo, programa lieka neįvykinta. Tos

---

*) Graikų mitologijoj Kadmas — Finikijos valdovo Aganoro sūnus, Europos brolis. Jis, beieškodamas pagrobtosios Europos, patenka į Delfus, kur jam įsakoma sekti paskui karvę, kurią pakeliui sutiks: kur ji atsigulsianti, ten jis turįs įkurti miestą. Nužudo drakoną, jo dantis pasėja lauke, iš kurių išauga šarvais apkaustyti vyrai — spartiečiai. Kovose jie žūva, lieka tik penki. Šie pastarieji padeda Kadmui įkurti miestą. Iš jų prasideda garsiosios tebiečių giminės. Kadmas atnešęs iš Finikijos į Graikiją alfabetą, metalų apdirbimo meną — aukštesnę kultūrą.

programos įvykinimą Cheraskovas vaizduoja trečiame savo romane, vardu „Polidor, syn Kadma i Garmonii".

Polidoras, žinoma, idealus valdovas, toks pat, kaip Numa Pompilijus. Ir žmogus jis stiprus, — nebenusideda, nebepasiduoda pagundoms. Ir labai energingai jisai kovoja su prancūzų revoliucijos pasėkomis — respublikanizmu bei laisvamanybe. Jis yra įsitikinęs monarchistas, toks, koks buvo jo tėvas Kadmas, ir kokia buvo... Ekaterina II. Šiam romane net nimfos garbina Ekaterinos išmintį. Drauge su panegerikomis Ekaterinai romanas persunktas ir masoniška mistika.

Cheraskovo rankose klasikiškas romanas pasiekė aukščiausiojo savo išsirutuliojimo laipsnio — ir senatvės. Klasicizmo pašonėj užgimęs sentimentalizmas veikiai klasikišką romaną išstumia, atnešdamas savo lengvučiukę apysaką. Bet tai dar nereiškia klasicizmo mirties. XIX šimtmečio pradžioj klasikiškas romanas atgijo, nors ir trumpam laikui, gana stipriais Nariežnyjo veikalais. Tik, žinoma, ten dvelkė jau visai kita dvasia: energingai beldės į duris realizmas.

5. Cheraskovo tragedijos. Cheraskovas parašė šitokias tragedijas: „Venecianskaja monachinia" — „Venecijos vienuolė", „Martezija i Falestra", „Selim i Selima", „Osvoboždionnaja Moskva" — „Išvaduotoji Maskva", „Idolopoklonniki ili Goreslava" — „Stabmeldžiai, arba Goreslava", „Plamena", „Borislav"...

Jei Cheraskovo tragedijos ypatingos meniškos reikšmės ir neturi, vis tik jos yra labai svarbus momentas rusų tragiškosios dramaturgijos evoliucijoj. Visas jas analizuoti nėra prasmės, bet vienos kitos jų nepaminėti negalima.

Štai pirmoji jo tragedija, „Venecijos vienuolė", parašytoji 1758 m., vadinasi, ji gimė kol dar Sumarokovas ir Lomonosovas tebebuvo gyvi, kol dar ankstyvasai rusų klasicizmas tebežydėjo. O Cheraskovas, tasai įsitikinęs klasikas, Sumarokovo mokinys, tokį ankstyvą laikotarpį klasikiškos tragedijos pavidalu paleidžia į apyvartą gana charakteringą „ašarotąją dramą".

Autorius liudija, kad jis savo tragediją pagrindęs tikru gyvenimo įvykiu. Esą, tūlas jaunuolis įsimylėjęs mergaitę, vienuolyno pensijono mokinę. Aplinkybėms susidėjus, jis turėjęs išvykti kitur, o mylimoji, nesulaukdama iš jo žinios, įsto-

jusi į vienuolyną. Tuo tarpu jaunuolis atvykstąs slaptai į vienuolyną, bet patenkąs į svetimos valstybės atstovo namus. Jis buvęs įtartas esąs šnipas ir, pagal Venecijos įstatymus, turėjęs būti nužudytas. Kelioms minutėms praslinkus, atėjusi vienuolė, išaiškinusi padėtį, įrodžiusi jaunuolio nekaltumą, bet tai buvę jau pervėlu, — jis jau nužudytas.

Šis tikrovės įvykis ir davęs siužetą Cheraskovo tragedijai. Siužeto atžvilgiu tragedija jau nebe klasikiška, — nebėr nei karalių, nei karo vadų, nei pareiga gyvenančių herojų. Nėra nė klasikiškų piktadarių. Šitokios rūšies siužetas tuomet buvo „ašarotosios dramos“ specijalybė. Nebe klasikiškas ir siužeto traktavimas. Viskas joj pagrista jausmingumu, sielos taurumu ir sentimentalia dorove. Ašarų joj irgi nestinga. Net personažų suskirstymas į klasikiškas kategorijas — teigiamieji bei neigiamieji — neišlaikytas.

Antras Cheraskovo tragiškos dramaturgijos evoliucijos chronologinis momentas, tai tragedija „Idolopoklonniki“ (1772). Čia siužetas yra paimtas iš rusų senosios istorijos, veikėjų tarpe figūruoja Vladimiras, Sviatopolkas, Rognieda. Siužetas lyg ir klasikiškos tragedijos, nors personažų charakteris ne klasikiškas, — nei jie baisūs piktadariai, nei stiprūs herojai. Nėra nei didelių aistrų, nei kilnaus tragizmo. Medžiagos traktavimo atžvilgiu ir ši tragedija artėja į „ašarotąją dramą“.

Šiek tiek daugiau klasicizmo bruožų Cheraskovo tragedijose „Borislav“ ir „Plamena“.

„Borislavo“ medžiaga „istorinė“. Centralinis personažas — Bohemijos caras, Borislavas, baisus despotas ir piktadaris, bedievis, įstatymų laužytojas, didelis niekšas, žmonių engėjas. Jis turi suaugusią dukterį, susižadėjusią su idealiai nusiteikusiu jaunuoliu. Borislavas, taręs, kad dukters sužadėtinis nori nuversti jį nuo sosto ir pats jame atsisėsti, įsako būsimą žentą suimti ir net miriop jį pasmerkia. Bet Borislavas nėra gryno kraujo klasikiškas piktadaris, — jį ima sąžinė griaužti, jis savo piktadarybes nori gerais darbais atpirkti. Tuo tarpu sukilę piliečiai jį nuverčia nuo sosto, bet jis dėl to neliūdi. Jis palaimina savo žentą sostą užimti, pripažįsta jį savo įpėdiniu. Ir pats drauge kažkaip atgimsta, dingsta jo piktybės, jis pasi-

daro geresnis. Vadinas, ir čia tragedijos pabaiga dvelkia „ašarotąja drama“.

Daugiau klasicizmo dvasios yra tragedijos „Plamena“ herojinės apibūdinime. Plamena — smulkaus rusų kniaziaus, Prevzydo, duktė. Abu jie pagonys. Prevzydas pralaimėjo kovą prieš du Vladimiro Šventojo sūnus, kurių vienas įsimyli Plameną ir nori ją vesti. Jaunikio įkalbama Plamena priima krikščionybę, tačiau dvasios gilumoje ji vis dar tebėra palinkusi į senąją pagonybę. O jos tėvas ir girdėti nenori apie krikščionybę. Jis prisiekia: arba mirsiąs, arba išnaikinsiąs krikščionybę. Plamenos dvasia kankinasi: jai gaila ir sužadėtinio ir tėvo. Vyksta kautynės: kaunasi jos tėvas su jos jaunikiu. Ji vėl nežino, kam ji turėtų linkėti pergalės. Tėvas nukauna jos jaunikį, bet ir pats žūsta. Plamena norėjo pasielgti klasikiškai — nusižudyti, bet pagaliau pasielgia sentimentaliai — eina į vienuolyną.

Cheraskovo tragedijos, kaip matyti iš šių pavyzdžių, mažai ką bendra beturi su grynuoju klasicizmu. Visose jose daugiau ar mažiau reiškiasi charakteringieji „ašarotosios dramos“ savumai. O „Borislave“ jaučiama net masoniškoji mistika.

6. „Ašarotoji drama“. Cheraskovas, būdamas iš prigimties palinkęs į sentimentalizmą, atrodytų, turėjo būti stiprus „ašarotosios dramos“ srity, — tiek gi jos elementų prasiskverbė net į jo tragedijas. Tačiau jo „ašarotosios dramos“ „Drug neščastnych“ — „Nelaimingųjų draugas“ (1774) ir „Gonimye“ — „Ujamieji“ (1775), kadaise scenoj turėjusios didelio pasisekimo, didesniais meniškais nuopelnais nepasižymi.

„Nelaimingųjų draugo“ kompozicija sudaryta pagal klasikiškosios komedijos paprotį: tėvai ilgesnį laiką gyvena atskirai nuo vaikų; tėvai vaikų ilgis, vaikai — vargą vargsta; likimas juos suveda; iš kokio nors daikto tėvai pažįsta savo vaikus, ir prasideda naujas laimingas gyvenimas. Pagal šitokią schemą sudaryta ir Cheraskovo ši „ašarotoji drama“.

Dramos herojinė — Milana, tėvo apleista. Tėvas apleido ją ne iš piktos valios. Jos tėvas, beturtis Svedonas, buvo įsimylėjęs turtingą mergaitę, kuriai tėvai neleido tekėti už jo. Tat jiedu slaptai susituokia. Gimsta jiem duktė Milana. Motina veikiai miršta, o tėvą ištremia iš sostinės. Išvykdamas jis palieka savo dukrą auklėti Pamfilui, kuris ją augina drau-

ge su savo vaikais. Pamfilas — vargšas, neturi iš ko auklėti, neturi kuo už butą mokėti, vargo verčiamas net su baudžiamuoju statutu prasilenkia. Milana, gelbėdama Pamfilo šeimą, namų savininkui Zelitui atiduoda, kaip nuomą už butą, motinos jai paliktą auksinę dėžutę. Tuo tarpu teisėjas Preletas, beieškodamas nusikaltusio Pamfilo, ateina į jo butą, pamato Milaną ir įsimyli ją. O auksinė dėžutė, įduotoji Zelitui, patenka pas Svedoną, kuris tuojau prisimena ir pažįsta savo dukrą. Teisėjas Preletas veda Milaną.

Dramos „Ujamieji“ veiksmas, vykstąs kažkokioj nežinomoj ir negyvenamoj saloj, nieko bendro su realiąja tikrove neturi. Abiejose tose dramose ašarų su kaupu. Verkia visi, kas tik mažiausios progos turi. Verkia visi „skriaudžiamieji“ asmenys, kurie esmėj yra labai geri ir dorovingi. Tik nėra kam ir skriausti jų, — nėra piktadarių. Ir Zelitas, reikalaująs iš vargšų nuomos už butą, esmėj yra labai geras žmogelis, pjesės pabaigoj besigailįs, kam jis tos nuomos reikalavo. Dauguma gi kitų personažų yra kokio nors „dorovingo savumo“ personifikacija: gailestingumo, kilnumo, garbingumo, ir t. t. Visi jie yra tik vaikščiojąs bei verkiąs „savumas“. Į gyvuosius žmones jie net nepanašūs. Pjesėj jie ne tiek veikia, kiek deklamuoja apie dorovę ir ašaras lieja. Viena ir antra pjesė neturi jokio realaus pagrindo, neturi nei gyvų žmonių, nei charakterių. Užtat abi tos pjesės labai tipiškos rusų „ašarotosios dramos“, parašytos Ekaterinos gadynėj.

Kitos Cheraskovo „ašarotosios dramos“, kaip antai: „Milana“, „Škola dobrodieteli“ — „Dorovės mokykla“, „Izlišniaja revnost'“ — „Bereikalingas pavydumas“ nieko naujo į jo dramaturgiją nebeįneša. Visur tos pačios ašaros, dorovinga deklamacija ir saldumas.

7. **Komedija.** Cheraskovo komediją „Bezbožnik“ (1761) sunku būtų atskirti nuo „ašarotosios dramos“. O kai kuriais savo elementais ji primena net tragediją. Ir ne bent kokią tragediją, bet klasikiškąją.

Vyriausias komedijos herojus yra bedievis („bezbožnik“), vardu Rufinas. Ne tiek jis bedievis, kiek piktadaris, kuriuo net Sumarokovas senatvėj būtų galėjęs pasidžiaugti.

Rufinas — apsigimęs piktadaris, jis tik ir taiko kur kam pikta padaryti. Jo artimieji, ypač brolis, stengiasi jį į gerą

kelią pakreipti, bet nieko negali padaryti. Rufinas terorizuoja visus, su kuo tik jam tenka susitikti. O tie visi aplinkiniai žmonės — tokie geri, tiesiog įkūnyta dorovė. Rufinas nekaltai įskundžia savo brolį, pasodina jį į kalėjimą; jis suvilioja ir pameta savo sužadėtinę, išveda iš kelio draugo žmoną, jis nori net savo tėvą nužudyti. Pjesės pabaigoj visos jo kaltės susektos, bet jis neprisipažįsta kaltu. Kaltas esąs tik jo tėvas, kam jį blogai auklėjęs.

Pjesė nors ir komedija pavadinta, tačiau komiško elemento joj labai maža. Tai tikriau bus „ašarotoji drama" su tendencija virsti komedija. Juk ir „ašarotosios dramos" kanonas reikalavo, kad jausmingieji elementai kaitaliotųsi su komiškaisiais. O čia net tokio kaitaliojimosi mažoka.

Antroji Cheraskovo komedija „Nenavistnik" — „Nekentėjas", mizantropas (1779), išsiskiria iš visos Cheraskovo kūrybos. Čia Cheraskovas netikėtai, jam neįprastu būdu, susidomėjo rusų tikrove ir nemaža jos bruožų įtraukė į savo komediją.

Centralinis komedijos personažas yra Zmiejadas (gyvačių ėdikas). Jis gana aukštas valdininkas, nepatenkintas savo viršininkais, kurie, jo nuomone, nemoką įvertinti jo nuopelnų. Jis nepatenkintas ir tais žmonėmis, su kuriais jam tenka susidurti, — neverti jie jo esą. Jis drauge ir baisus „liežuvininkas": ką nors apkalbėti, apšmeižti — pagrindinė jo specijalybė ir vienintelis gyvenime malonumas. Nemažiau gabus jis ir intrigavimo dalykuose. Jis moka surasti žmonių, kurie jo sugalvotuosius šmeižtus mielai paskleidžia, išplatina. Ir įtikinti jis juos moka. „Nusivylęs" savo viršininkais ir bendradarbiais, Zmiejadas nusprendžia vesti turtingo provincijos bajoro dukrą.

Zmiejadas ir kiti šios komedijos personažai, galimas dalykas, gyviausi visoj Cheraskovo kūryboj. Tuo būdu komedija net Cheraskovo rankose nuaidėjo realizmo linkme.

5. GAVRIIL ROMANOVIČ DERŽAVIN

1. Gyvenimo bruožai (1743—1816). Deržavinas iš tėvo pusės buvo totoriškos kilmės. Jis, legendiniais daviniais pasiremdamas, tikino, kad esąs ainis totorių didiko (murzos) Bagri-

mo, kuris XV šimtmety apsigyvenęs Rusijoj. Deržavinų giminės įkūrėjas buvęs totoraitis Derži, Bagrimo anūkas. Iš jo ir prasidėjusi Deržavinų giminė XVII šimtmety. Ilgainiui visa giminė gerokai aprusėjusi. Poeto tėvas buvo paprastas rusų karininkas, neturtingai gyvenęs. Mažas Gavriilas gimęs Kazanės apylinkėse (Karmači), jau pradeda klajūno gyvenimą: tėvas tarnybos reikalais keliamas iš vietos į vietą. Mokyklinis amžius užtiko Gavriilą Orenburge. Jis buvo ten atiduotas mokytis į vokiečio Rozės pensijoną. Rozė patsai buvo ištremtas į Orenburgą už blogus santykius su baudžiamuoju statutu. Be to dar, jis buvo ir žiaurus ir ištvirkęs. Būdamas mažamokslis, jis vertėsi jaunuomenės mokslinimu. Nesunku įsivaizduoti, koks tai buvo mokslas, ir ko Deržavinas čia galėjo išmokti. Vistik jis čia pramoko vokiškai, — kitos svetimos kalbos per visą gyvenimą jis daugiau nebeišmoko.

Tuo tarpu mirė jo tėvas, ir prasidėjo nelaimės. Kaimynai sumanė paveržti po jo tėvo mirties likusį našlei dvariuką, — jai teko daug ašarų pralieti besibylinėjant su piningingais kaimynais anų laikų teismuose. Gavriilo mokslas buvo sutrukdytas. Motina buvo pasamdžiusi porą mokytojų, bet tie pasirodė esą nedaug ką mokslingesni už bemokslį vaiką.

1759 m. Kazanėj buvo įsteigta gimnazija, į kurią tuojau ir įstojo Deržavinas. Čia jis toliau mokosi vokiečių kalbos ir pradeda apsipažinti su literatūra ir pats pradeda bandyti eiliavimo meno. Apskritai gi ir gimnazijoje mokslas buvo labai menkas. Vėliau Deržavinas nekartą skundėsi, kad jį tikybos mokę be katekizmo, kalbų — be gramatikos, matematikos — be įrodymų, muzikos — be gaidų... Pagaliau net šitokio mokslo Deržavinas nebaigė. 1762 m. pagal valdžios įsakymą jis turėjo stoti į kariuomenę, — pateko paprastu kareiviu. Tuo būdu ir baigėsi visas Deržavino mokslas, pirmas jo gyvenimo laikotarpis. Mokslas — menkas, šykštus.

Dvylika metų išbuvo Deržavinas karo tarnyboj, iš kurių dešimtį — paprastu kareiviu, gyvendamas kareivinėse. Sunkus ir žiaurus tai buvo jo gyvenimo metas. Apie tolimesnį mokymąsi čia ir pagalvoti neteko. Gavęs kapralo laipsnį, jis buvo perkeltas į bajorų kareivinę. Patekęs į bajoraičių draugystę, gyvendamas Peterburge ir Maskvoje, įsitraukė į naujas negeroves. Neturėdamas pinigų, jis rado būdą jiems įsigyti:

ėmė lošti kortomis ir sukčiauti. Pasidarė rizikingas kortininkas sukčius, „šuleris“, kaip sako. Net kai 1772 m. gavo pirmą karininko laipsnį, ir tai nuo kortų neatsitraukė. Lošė, tiesa, mažiau. Jis aiškinosi, kad lošęs iš prievartos, nes kitaip gyventi negalėjęs. Nuo 1773 m. Deržavino reikalai ima gerėti.

Gen. A. I. Bibikovas, vykdamas malšinti Pugačiovo maišto, išklausė Deržavino prašymo — pasiėmė jį drauge ir vėliau atidavė jo žiniai kai kuriuos tardymo reikalus. Čia jis pasižymėjo tarnybiniu uolumu, su daug kuo pešėsi, daug ką gelbėjo, pats vos nepateko karo teisme į kaltinamųjų suolą už perdėtą net anais laikais žiaurumą. Baigėsi tačiau viskas geruoju. Padavė jis Ekaterinai prašymą, išskaičiuodamas savo nuopelnus ir prašydamas atlyginti. 1777 m. Ekaterina dovanoja jam dvariuką Gudijoj ir kolegijos patarėjo titulą. Atsidėkojęs Ekaterinai už dovanas, Deržavinas veda ir pradeda civilinę tarnybą, užimdamas įvairias vietas. Tuo tarpu 1782 m. jis paskelbia savo garsiąją odą, vardu „Felica“. Ir iki šiol jis Ekateriną pagarbinti nepraleisdavo progos, o „Felicoj“ jis ją į aukštybes iškėlė. Oda imperatricai labai patiko, ir ji atkreipia savo dėmesį į jos autorių. Deržavinas, tarnavęs senate, galutinai susipyksta su savo viršininku, senato generalprokuroru A. A. Viazemskiu, ir 1784 m. yra priverstas atsistatydinti. Tuomet rašytojas jis buvo jau garsus, už „Felicą“ iš Ekaterinos gavęs auksinę tabokinę, brilijantais apsodintą, ir 50 červoncų. Tuomet jis buvo paskelbęs ir daug kitų geresniųjų savo odų, išrinktas į akademiją, ir štai liko be vietos. Dėkinga Ekaterina tais pačiais metais paskiria Deržaviną Oloneco srities (Oloneckoje namiestničestvo) valdytoju. Veikiai Deržavinas susipyksta ir ten su vietos valdininkais, su gubernatorium Tutolminu, prasideda skundai, kurių rezultate Ekaterina perkelia jį į Tambovą toms pačioms pareigoms eiti. Oloneco srity, Petrozavodske, Deržavinas prabuvo vos pusantrų metų. Tambove pragyveno trejus metus su tais pačiais vaisiais, kaip Petrozavodske. Jis ir čia susipyko su vietos valdininkais, kurie sudarė medžiagą bylai. 1788 m. Deržavinas turėjo pasižadėti iki teismo iš Maskvos neišvažiuoti. Teismas Deržaviną išteisina, Ekaterina teismo sprendimą patvirtina, o jis jos gerbei rašo naują odą.

Ekaterina, tikėdamasi, kad Deržavinas, gyvendamas arčiau jos, daugiau rašys odų jos garbei, paskiria jį savo sekretorium (kabinetsekretar'). Bet Deržavinas, iš arti pažinęs seniau taip idealizuotąją imperatricą, nusivilia ja ir nebegali jos garbinti. Net ištisoms savaitėms užsidaro jis, norėdamas ką nors sukomponuoti jos garbei, bet vistiek nieko neparašo. Ekaterina, nesulaukdama panegirikų, jaučiasi nepatenkinta. Ir tarnybos atžvilgiu pasirodė jis jai perdaug įkyrus. Deržavino buvo pareiga priimdinėti imperatricos vardu paduodamus prašymus, ir jis, referuodamas juos, prikalbėdavo imperatricai tokių dalykų, kurie nebuvo malonu jai klausyti. Kaip Petrozavodske, Tambove, taip ir čia, Deržavinas rūpinosi tiesa ir niekam nenorėdavo atleisti neteisėto akto. Gindamas teisybę, nesigailėjo jis nei aukštų valdininkų, nei šiaip jau didikų. Ir tiek jis įkyrėjo su savo teisybe Ekaterinai, jog ji 1793 m. paskyrė jį senatorium, tiksliau pasakius, — pavarė jį iš savo rūmų.

Užėmęs sostą, Povilas paskiria Deržaviną valstybės tarybos kanceliarijos valdytoju, bet ir iš čia jis buvo veikiai pavarytas už „nepadorų atsakymą" Povilui. Tik parašęs Povilo garbei odą, atgavo caro malonę ir vėl užiminėjo eilę vietų, vieną po kitos.

Kai Aleksandrui I pradėjus viešpatauti buvo įsteigtos ministerijos, Deržavinas buvo paskirtas justicijos ministeriu. Vadinas, jis buvo pirmas justicijos ministeris Rusijoj. Bet ir čia jo karjera buvo trumpa. Jaunas Aleksandras I, pasižymėjęs liberaliomis pažiūromis, svajojo apie baudžiavos panaikinimą. Išgirdęs apie tokius sumanymus, Deržavinas vyksta pas carą ir gina baudžiavos reikalingumą Rusijai, tiek smerkdamas sumanymą ją panaikinti, jog caras savo ministerį net iš tarnybos pavaro. Pagaliau Deržavinas galutinai pasitraukia iš visų tarnybų ir rūpinasi tik literatūros reikalais. Į senatvę jis visiškai nusiramina ir visą laiką gyvena savo dvare (Novgorod. gub.), kur ir miršta 1816 m.

2. **Deržavino kūryba.** Kadaise Deržavinas buvo itin gerbiamas ir garbinamas rusuose poetas. Tai buvo beveik visiems privalomas autoritetas. Bet štai Puškinas, įvertindamas Deržavino reikšmę, pasakė, kad Deržavino stabo trys ketvirtadaliai yra švininiai ir vienas ketvirtadalis — auksinis.

Kitaip sakant, vienas Deržavino kūrybos ketvirtadalis yra aukščiausia poezija, o visa kita — pigi prekė. Puškino toks rūstus sprendimas turi vis dėlto gilios prasmės. Deržavinas savo kūryboj labai nelygus. Turėjo jis labai didelį talentą, bet visai menką skonį. Turėjo jis gyvą pietų žmogaus temperamentą, bet buvo permaža apsišvietęs, ir jo temperamentas dažnai padiktuodavo jam netikrą gaidą. Turėjo jis gražų poezijos pajautimą, bet vis dėlto nemokėjo atskirti poezijos nuo prozos.

„Literatūros karjerą" pradėjo jis odomis, besekdamas Lomonosovu ir iš dalies Sumarokovu. Pirmas jo spausdintas kūrinys, paskelbtas 1773 m., buvo oda Povilo Petrovičiaus jungtuves begarbinanti. 1776 m. paskelbė jis eilėraščių rinkinį „Ody perevedennyja i sočinennyja pri gore Kitalase" — „Prie Kitalaso kalno išverstos ir sukurtos odos" (Kitalas — kirgiziškas kalno pavadinimas, Samaros gub., kur Deržavinas darbavosi, Pugačiovą bemalšindamas).

Šiame rinkinėly tilpusios Deržavino odos buvo dar labai nesavarankios. Norėjo jis kalbėti Lomonosovo aukštuoju stiliumi, kuris jam iš esmės buvo svetimas. Perdaug realiai jis jautė gyvenimą, kad būtų galėjęs verstis Lomonosovo abstrakcijomis. Kapnisto, Chemnicero ir kitų rašytojų patariamas, Deržavinas toliau atsisako nuo Lomonosovo pavyzdžio ir stengiasi sekti Horacijaus pavyzdžiu. Ir tai neilgam. Veikiai jis suranda savo stilių, kuriuo ir išgarsina savo vardą.

Deržavino pagrindinė literatūrinė specijalybė — klasikiška oda, tik kai kuriais esminiais bruožais sutampanti su senuoju klasicizmu. Šiaip gi Deržavino rankose oda evoliucijonavo tiek formos, tiek ir turinio atžvilgiu.

Turinio atžvilgiu Deržavinas klasikišką odą sujungė su gyvenimu, persunkdamas ją net šiokiadienės buities bruožais. Pagrindinė jo odų tema — Ekaterina ir jos darbai. Nebe reikalo gi Deržavinas literatūros istorijoj yra vadinamas Ekaterinos ir jos gadynės dainiumi. Jis ir pats yra pasakęs, kreipdamasis į Ekateriną: „Toboj bezsmerten budu sam" (tavim aš būsiu nemarus). Ilgainiui Ekaterinos tema išsiplečia, išsišakoja. Ne visus gi valstybės darbus padirbo pati Ekaterina. Daug padėjo jai ir visokie didikai. Suprantama, kad ir jie odose negali būti aplenkti. Platonas ir Valerijonas Zubovai, Potiom-

kinas, Aleksiejus Orlovas, Rumiancevas, Beckoj, Suvorovas, — vis tai vertingi Deržavinui buvo panegirikos objektai. Kartais didžiūnai patys buvo tokie objektai, o kartais — tik fonas, kuriame spindi Ekaterinos didybė. Čia Deržavinas vartojo nelyginant dramaturgijos kontrastų priemonę. Apibrėžia jis visuomenės ir jos atstovų visokias silpnybes; tokių silpnybių fone dar raiškiau ir šviesiau spindi šiaurės Semiramida. Į Ekaterinos foną patekdavo ir smulkesnieji bajorai ir didikai. Vaizduodamas Ekaterinos fone visuomeniškas silpnybes, Deržavinas jas pašiepia. Tuo būdu į panegirišką odą jisai įneša satyros elementą. Kartais jo satyra yra lengvutė, besišypsanti, kartais ji yra rūsti, dvelkia žiauriu sarkazmu, šaukiasi į dangų atlyginimo. Kartais net sunku Deržavino odas klasifikuoti: kuri jų panegiriška ir kuri satyriška.

Iš panegirikos Deržavinas iškrypsta ir į didaktiką. Šitos srities jo odos paprastai yra pagrįstos religiniais motyvais. O į senatvę pas jį ima atsirasti vis daugiau ir daugiau erotikos motyvų. Rašo jis vadinamąsias anakreoniškas odas, tiksliau, anakreoniškas dainas, pereinančias į lengvąją poeziją. Grakščiuose antikos mitų vaizduose jis džiaugiasi meile ir grožiu. Kartais jis čia sugebėdavo visiškai išvengti mitinių barškalų ir duoti gryną gražią lengvos erotikos lyriką („Roždenie liubvi", „Nezabudočka" ir kt.). Ištrūkti iš tų kūrybą varžančių trafaretų padėjo jam pažintis su priaugančia rašytojų karta, su jaunu Karamzinu, su visuomenę sužavėjusiu sentimentalizmu. Pasiduodamas jaunųjų įtakai, jis bando savo plunksną ir tautosakos stilium, sekdamas liaudies dainomis, rašo baladas ir romanus („Car' Devica", „Novgorodskij volk Zlogor" ir kt.), tokiu būdu sprogdindamas klasicizmą, kuriam jis visą amžių tarnavo. Pagaliau, savo eilėse jis mielai dainavo ir gamtos vaizdus. Tat tokia buvo jo tematika.

Kalbant apie panegirišką lyriką, visuomet kįla klausimas, kiek ji buvo nuoširdi, kaip poetas santykiavo su garbinamuoju asmeniu? Opus tai klausimas, sunkiai gal net išaiškinamas.

Yra davinių manyti, kad Ekateriną jis nuoširdžiai garbino. Toli buvo nuo jo, ir spindėjo, tarytum šiaurės pašvaistė. Nebe pagrindo jis nebegalėjo jos garbinti, arčiau ją pažinęs.

Ir dar skundėsi jos sekretoriui Chrapovickiui*): esą, sugavo balsingą paukštelę, suspaudė kumšty ir nori, kad ji dainuotų, — ji tiktai cypti tegalinti! Ir nebedainavo Deržavinas Ekaterinos. Taip pat atrodo tikėtina, kad Deržavinas nuoširdžiai džiaugėsi garsiais Suvorovo ir kitų karo vadų žygiais. Tačiau pats Deržavinas jautė, kad jo panegiriškoj lyrikoj buvo ne viskas, kaip sakoma, tvarkoj. Prasitarė gi jis tam Chrapovickiui: tegu, esą, satyrikas už žodžius jį griaužia, tik tegu už darbus gerbia**). Pavyzdžiui, sunku įsivaizduoti, kad Deržavinas nuosirdžiai būtų susižavėjęs Ekaterinos favoritų darbų didybe. Kol Potiomkinas gyvas buvo, Deržavinas nedrįso jo smarkiau paliesti, o šiam mirus, — jis apie jį satyrą rašo. Ne viena oda apie Ekateriną ir Povilą aiškiai dvelkia karjera. Todėl, tur būt, poetą ir griaužė sąžinė. Į senatvę Deržavinas ėmė rašyti pasakėčias ir epigramas. Net tragedijas jis rašė. Pavyzdžiui: „Dobrynia“, „Požarskij“, „Irod i Mariamna“, ir t. t. Tik dramatiški veikalai daugiau pakenkė Deržavino vardui, negu padėjo.

Kaip sakyta, Deržavinas buvo įsitikinęs klasikas. Ant XVIII ir XIX šimtmečio sienos admirolas A. S. Šiškovas buvo kovojančiojo klasicizmo vadas. Kaip liūtas kovojo jis prieš visus gresiančius klasicizmui pavojus, ypač prieš sentimentalizmą. Šiškovas prie rusų akademijos, kuriai jis pirmininkavo, suorganizuoja draugiją „Besieda liubitelej russkago slova“ senajam literatūros stiliui ginti ir gelbėti. Ir toj draugijoj Deržavinas, greta Šiškovo, pats garbingiausias asmuo. Draugija rengia iškilmingus posėdžius, o Deržavinas iškilmingai juose kalba. Draugija leidžia savo žurnalą — Deržavinas dalyvauja jame, tarp kitko, išdėsto savo pažiūras į poeziją. Poezijos temą nekartą jis buvo palietęs ir eilėraščiuose. Poezija jam atrodė esanti „dievų dovana“. Poetas kuriąs iš įkvėpimo, kuris esąs „dangiškas karštis“. Poetas esąs muzų mylimasis, dievai jį tam reikalui pašaukę, ir t. t. Tokių posakių poezijos atžvilgiu yra gausiai paberta jo kūryboj. Įdomesnės

---

*) „Поймали птичку голосисту
И ну сжимать ее рукой!
Пищитъ бѣдняга вмѣсто свисту,
А ей твердятъ: пой, птичка, пой!“

**) „За слова меня пусть гложетъ,
За дѣла сатирикъ чтитъ.“

jo pažiūros į poezijos formas, ypač į jo specijalybės žanrą — į odą. Jis formuluoja receptą, kuriuo jis savo odas rašęs. Tuo receptu, būtent, ir reikėtų odas rašyti. Pirmoj eilėj, esą, einąs pasidžiaugimas — įkvėpimas, pasemtas iš Ekaterinos darbų; drąsi įžanga, pakilimas, sumišimas; vienumas ir formos įvairumas. Ir toliau, esą, charakteringa: trumpumas, panašumas į teisybę, jausmų ir pasakymų naujumas, personifikacija ir pagyrimas, tviskantys paveikslai, digresijos ir epizodai, šuoliai ir pasukimai, abejojimai ir klajojimai, antitezės, alegorija, palyginimai ir prilyginimai, dvigubumai ir sustiprinimai ir kitokie retoriniai pagražinimai; neretai esanti ir moralė ir visuomet esanti harmonija ir skonis. Pats Deržavinas savo recepto niekuomet tiksliai nesilaikė. Iš visų klasikiškosios teorijos reikalavimų jis tik vieną uoliai tepildė: lyriškoji netvarka jo odose visuomet buvo raiški. Lyriškoji netvarka apskritai atitiko jo prigimtį, nes Deržavinas turėjo iš viso labai chaotišką charakterį.

Suglaudžiant visa tai, kas pasakyta apie Deržavino odų charakterį, galima fiksuoti vietą, kurią jis užima rusų odos evoliucijoj.

Visų pirma ankstyvojo klasicizmo oda turėjo aiškią formą, aiškias kompozicijos linijas. Deržavino oda senųjų kompozicijos linijų nebeturi. Iš senosios odos pas jį beliko tik lyriškoji netvarka. Kaip matyti iš aukščiau paminėtosios odos žanro charakteristikos, patsai Deržavinas labai miglotai tesivaizdavo klasikiškosios odos kompozicijos linijas.

Antra, ankstyvasai klasicizmas labai rūpinosi literatūros žanrų grynumu. Neleido jis painioti tragiškų ir komiškų elementų, neleido jis ir odos iškilmingumo „teršti“ šiokiadieniais elementais. Deržavino oda ir šiuo atveju chaotiška. Pasiliko joj šis tas ir iš senoviškojo iškilmingumo, kurio greta eina didaktika, pajuoka, satyra, ironija bei lengvo tono kreipimasis į skaitytoją. Tai yra esminis klasikiškosios formos sulaužymas, tikra revoliucija.

Tačiau, ne mažesnę revoliuciją jis padarė ir odos stiliaus, odos kalbos atžvilgiu. Jeigu jaunatvėj jis dar bandė kalbėti aukštuoju Lomonosovo „štilium“, tai savo talento žydėjimo metu jis visiškai iš to jungo išsivaduoja.

Jis vartoja gyvą šnekamąją kalbą, nesibijodamas nė vadinamųjų vulgarizmų.

Pagaliau, ketvirtasai jo odų savumas — tai ypatingas spalvų raiškumas, nelyginant, kaip Basanavičius sakydavo, auksingumas bei sidabringumas. Ar kaip rusų XVIII amž. poezijos naujausias tyrinėtojas, A. Gukovskis, sako: „Deržavino poezijoj viskas tviska, viskas dega". Esą, jis visur žarstąs auksą, brangiųjų akmenų žerėjimą.

Deržavino poezija pagrįsta tuo pačiu spalvų pajautimu, kuriuo rytiečiai kuria savo ornamentiką bei audžia savo kilimus. Jie dažnai kūrybinėj sąmonėje neaprėpia viso kūrinio, jo visumos, bet užtat detalių spalvotumo išraiškinime jie yra nepalyginami, nepasiekiami meisteriai. Pro visumos chaosą spindi stebuklingos detalės. Tokia ir yra Deržavino odų kompozicija.

3. Deržavino odos. Tai, kas pasakyta visumoj Deržavino odų charakteristikai, tenka pailiustruoti konkrečiais pavyzdžiais. Tuo tikslu teks apsistoti ties keliais raiškesniais pavyzdžiais, galinčiais atstovauti visą jo odų eibę.

„Na smert' kniazia Meščerskago" (1779). Oda apie kniaziaus Meščerskio mirtį yra viena ankstyvesniųjų, kada vos pradėjo pasireikšti originalieji jo kūrybos bruožai. Ji esmėj yra pagrįsta religiniais motyvais, charakteringais Deržavino jaunatvės pasaulėžiūrai.

Gyveno puošnus ir išlepintas didikas kn. Meščerskis ir staiga mirė, — ir nieko iš jo nebeliko. Staigus gyvybės gijos nutraukimas verčia ir poetą rimtai susimąstyti apie žemės ir „ano" pasaulio santykius. Mirtis be pasigailėjimo kertanti viską, kas tik jai pakeliui pasitaiko, ir žvaigždes, ir saules, ir ištisus pasaulius. Ir kiekvienas žmogus, vos gimęs, yra jau pasmerktas mirčiai, jis yra jos auka. Poetas siaubingai prisimena, kad kiekviena valanda artinanti mirtį. Kas daryti žmogui, kur jam ieškoti paguodos? Kaip nusiraminti? Bet ir rūpintis perdaug nereikią. Gyvenimas esąs Dangaus dovana, nors ir trumpalaikė. Ir tik reikią toji dovana, kol galima, išnaudoti. Reikią žmogui gyvenimas taip sutvarkyti, kad jis būtų juo malonesnis ir ramesnis, o tuomet, esą, gryna siela galima bus laiminti likimo smūgį. Susitvarkymas šioj žemėj yra juo svarbesnis, kad visai nežinia, kas „aname pa-

sauly“ laukia*). Tuo būdu galingo kniaziaus mirties faktas atveda poetą į pesimistišką nuotaiką ir duoda progos daryti epikuriškas išvadas. Gilesnio religinio jausmo šiame laikotarpy Deržavinas dar nepažįsta. Praslenka dar keleri metai, ir Deržavinas rašo savo garsiąją odą apie Dievą, kur jo nuotaika visai kita.

„Bog“ (1782). Pradeda jis savo garsingąją odą gana prozaiškai, tarytum eilėmis elementarų katechizmą bedėstydamas**). Dievas esąs ir begalinis, ir amžinas, ir visuresantis, ir visagalintis, ir visa kita, kas katekizmuose dėstoma. Pradėjęs tokiu prozaišku posmu, poetas ilgainiui įgauna vis daugiau poetiškos stiprybės, tarytum jo įkvėpimas pats savaime išauga. Garbindamas Viešpaties didybę, poetas trumpais raiškiais posmais apibūdina visatos sandorą, tarytum vienu žingsniu persikelia jis iš prozos į poeziją***). Ir čia mintis ta pati katechizmiška, tik jos išdėstymo priemonės poetiškai individualios.

Iš katechizmiškos plotmės poetas pasitraukia tik tada, kaï pradeda bylą apie Dievo ir žmogaus santykius. Žmogus savo mintimi Dievo negalįs aprėpti. Vos tik žmogaus mintis išdrįstanti pasikelti į Viešpatį, ji tuoj dingstanti Jo didybėj, kaip dingsta amžinybėj užgesęs mirksnis. Žmogus galįs iš-

---

*) „Здѣсь персть твоя, а духа нѣтъ.
Гдѣ жъ онъ? — Онъ тамъ. Гдѣ тамъ? — Не знаемъ.
Мы только плачемъ и вздыхаемъ:
О горе намъ, рожденнымъ въ свѣтъ!“

**) „О Ты, пространствомъ безконечный,
Живый въ движеньи вещества,
Теченьемъ времени предвѣчный,
Безъ лицъ въ трехъ лицахъ Божества!
Духъ всюду сущій и единый,
Кому нѣтъ мѣста и причины,
Кого никто постичь не могъ,
Кто все собою наполняетъ,
Объемлетъ, жиждетъ, сохраняетъ,
Кого мы называемъ — Богъ“.

***) „Хаоса бытность довременну
Изъ безднъ Ты вѣчности возвалъ,
А вѣчность, прежде вѣкъ рожденну,
Въ себѣ самомъ Ты основалъ!
Себя собою составляя,
Собою изъ себя сіяя,
Ты — свѣтъ, откуда свѣтъ истекъ!
Создавый все единымъ словомъ,
Въ твореньи простираясь новомъ,
Ты былъ, Ты есть, Ты будешь ввѣкъ!“

matuoti okeaną, suskaityti smilteles ir planetų spindulius, bet Dievo jis niekuomet nepasieksiąs, — toks jis mažas esąs prieš Dievą, kuriam nesą nei skaičiaus, nei masto. Bet vis dėlto ir žmogus nesąs toks menkas. Dalykas yra tas, kad Dievas atsispindįs žmoguj savo gėrybių didybe ir tuo žmogų lyg ir pakeliąs nuo žemės. Žmogus — perdėm žemiškas padaras, bet jis turįs sielą, kuri ir spindinti dieviškųjų gėrybių atspindžiu. Tuo būdu žmogus lyg sijąs du pasaulius — žemiškąjį ir „anąjį“, aukštutinį. Todėl tad Dievas savo buvimu ir pakeliąs žmogų iš menkystės. Žmogus, kaip dieviškų gėrybių atspindis, turįs daugybę didelių teigiamų privalumų. Žmogus esąs jungtas visur esamiesiems pasauliams, žmogus — substancijos kraštutinis laipsnis, gyvybių centras, pradžiapradis dievybės bruožas. Žmogus kūnu trūnyjąs, bet protu perkūnijas valdąs. Žmogus esąs drauge ir viešpats, ir vergas, ir kirminas, ir dievas*). Tuo būdu susidaro, kad ir žmogus yra gana didelis daiktas. Iš čia ir išvada seka, kad žmogus, koks jis yra, jis toks tapęs tik iš Dievo malonės ir per Dievą. Atsilygindamas už tokią malonę, žmogus turįs garbinti Dievą, turįs stengtis vis arčiau Jo pakilti.

Specijalistai teologai nurodinėjo, kad Deržavino Dievas nesąs grynai krikščioniškas, kad Jis daugiau primenąs Senojo Įstatymo Jehovą. Kiti nurodinėjo, kad toj Deržavino odoj atsispindėjusi Descartes'o filosofija. Žinoma, netenka abejoti, kad ir Senojo Įstatymo knygos ir Dekarto pasaulėžiūra su jo formule *cogito ergo sum* paliko tam tikrų pėdsakų deržaviniškoj Dievo koncepcijoj. Nuo to tačiau odos poetiškumo reikšmė nesumenkėjo.

Ši oda pagarsino Deržavino vardą po visą pasaulį. Ji yra išversta ne tik į visas svarbesniąsias Vakarų Europos kalbas, bet net ir į japonų kalbą.

„Felica“ (1782). „Felica“ — ne tik geriausioji Deržavino panegiriška oda, bet ji ir charakteringiausia Deržavino santykiams su Ekaterina. Vardas Felica yra paimtas iš Ekate-

---

*) „Я — связь міровъ, повсюду сущихъ,
Я — крайня степень вещества,
Я — средоточіе живущихъ,
Черта начальна Божества!
Я тѣломъ въ прахѣ истлѣваю,
Умомъ громамъ повелѣваю,
Я — царь, я — рабъ, я — червь, я — Богъ!“

rinos pasakos apie caraitį Chlorą. Ten Felica, kirgizų chano duktė, simbolizavo dorybę. Tokia pat vaikščiojančia dorybe vaizdavosi Deržavinas ir Ekateriną, pavadindamas ją Felica. Pradeda Deržavinas bylą apie Ekateriną, sulygindamas ją su dievaite. Felica, esą, padėjusi jaunam Chlorui užkopti į aukštą kalną, kur žydinti rožė be dyglių ir kur dorovė tarpstanti, — ji sužavėjusi ir poeto dvasią bei protą, todėl jis ją ir dainuojąs*). Toliau Deržavinas stengiasi atvaizduoti visą pusdievės Ekaterinos gyvenimą ir giria visas jos tobulybes. Ji esanti paprasta ir didelė darbininkė, netinginiaujanti ir neleidžianti laiko pasilinksminimams. Ji daug rašanti ir iš savo plunksnos liejanti palaimą mirtingiesiems. Ji rusų pilietyje pripažinusi žmogų, pakėlusi prekybą ir žemės ūkį, priglobusi vargšus, platinanti švietimą. Ji leidžianti į akis sakyti tiesą, nepersekiojanti politinių nusikaltėlių ir t. t. Žodžiu, tai esanti tokia gera valdovė, kad reta paieškoti kitos tokios. Kad jos didybė būtų dar labiau įtikinama, jis jai sudaro atitinkamą foną, atvaizduodamas jos didikus, žnybtelėdamas jų silpnybes. Ekaterina, esą, nesekdama savo murzų (didikų) pavyzdžiu, dažnai pėsčia vaikštanti ir paprasčiausią valgį valganti. Ir tučtuojau aprašinėja neigiamus jos didikų bruožus, tiesa, aprašinėja savo vardu, — „nuo savęs“. Jis, poetas, iki vidudienio, esą, pramiegojęs, taboką rūkąs ir kavą geriąs; šiokią dieną pavertęs šventadieniu, laiką praleidžiąs besvajodamas...**). Čia jau Deržavino amžininkai įžiūrėjo aiškias aliuzijas į sibaritą svajotoją Potiomkiną. Šitokiu būdu Deržavinas paliečia ir arklių, dainų, bei kumštynių mėgėją Orlovą; šunų medžioklės specijalistą Paniną; ragų muzikos organizatorių Nariškiną; romanų ir pasakų garbintoją Viazemskį... Palygina Deržavinas Ekateriną su Anna bei Elizaveta, — pa-

---

*) „Богоподобная царевна
Киргизъ-кайсацкія орды,
Которой мудрость несравненна,
Открыла вѣрные слѣды
Царевичу младому Хлору
Взойти на ту высоку гору,
Гдѣ роза безъ шиповъ растетъ,
Гдѣ добродѣтель обитаетъ...“

**) „А я, проспавши до полудни,
Курю табакъ и кофе пью;
Преобращаю въ праздникъ будни,
Кружу въ химерахъ мысль мою...“

lyginimas tenka pirmosios naudai. Oda baigiasi poeto pareiškimu, kad jis už panegiriką nelaukia atlyginimo, jis tik linki valdovei ilgiausių metų. Ekaterina čia tiek išgarbinta, jog net pati nepatikėjo Deržavino nuoširdumu bei savo dorybėmis. O toliau jos stovį žmonės tiesiog kalbėjo, kad Deržavinas, norėdamas „daryti karjerą“, pataikaująs valdovei. Prieš šias kalbas poetas atsikirto eilėrašty „Videnie murzy“, kuriame įrodinėja, kad „Felicą“ rašydamas jis buvęs nuoširdus.

„Istina“ (1790). „Istina“ — „Tiesa“ jau ne be oda, bet apmaudo šauksmas. Eilėraštis charakteringas tam Deržavino laikotarpiui, kada jis Ekateriną pažino arčiau. Tuomet iš „Felicos“ nuotaikos nieko nebeliko. Ekaterina jam dabar beveik piktadarė atrodo. Čia jis griežtai pareiškia, kad ne sostas, bet dvasios kilnumas teikiąs vardui didybę. Ilgainiui, esą, pataikūnų išaustoji uždanga prasiskleisianti, ir ainiai, vietoj dievo, pamatysią piktadarį. Nors dabar valdovo darbai ir garsūs būtų, bet jeigu ainiai juose tiesos nesuras, vistiek valdovo vardas nepateksiąs į nemirštamųjų tarpą*).

„Vel'moža“ — „Didikas“ jau rūsčios Deržavino satyros pavyzdys. Čia jis vaizduoja tipiško Ekaterinos gadynės didiko egoizmą bei savanaudiškumą. To eilėraščio kompozicija šiek tiek primena Ekaterinos komediją „Žymaus didiko prieškambary“. Čia didikas miega, o jo prieškambary susirinko prašytojai. Čia sėdi tarp tarnų ir buvęs didiko viršininkas, garsus karžygys, kovose pražilęs. Jis dabar sėdi ir laukia didiko įsakymo. Prašytojų tarpe yra ir didiko buvusio draugo našlė. Jos vyras, begelbėdamas didiką, žuvo, o ji dabar su kūdikiu ant rankų verkdama laukia didiko malonės. Laiptais vargiai atkopia senas karys, kovos lauke išgelbėjęs didikui gyvybę. Dabar jis duonos kąsnio norįs prašyti. O dar toliau, kur guli riebus šuva, stovi pulkas kreditorių, norinčiųjų atgauti iš didiko skolą. Visus prašytojus

---

*) „Завѣса лести раздерется —
Изъ Бога вскроется злодѣй!
Хотя дѣла твои днесь громки,
Но если поздніе потомки
Путей въ нихъ правыхъ не найдутъ, —
Не будешь помѣщенъ ты въ Боги, —
Несправедливыя дороги
Въ храмъ вѣчной славы не ведутъ.“

didikas niekina, elgiasi su jais, kaip su gyvuliais. Baigdamas odą, poetas kreipiasi į visus didikus, aiškindamas, kad tik dorovė ir gabumai tegalį išgarsinti jų vardą. Nors, esą, Romos Kaligula paskyręs arklį senatorium ir auksu jį papuošęs, tačiau arklys negalėjęs spindėti, nes spindi tik gerieji darbai. Asilas visuomet pasiliksiąs asilu, nors jį ir žvaigždėmis apibertum: kur reikia protu veikti, jis tik ausis karpąs*).

„Vodopad“ — „Krioklys“, oda parašyta Potiomkino mirčiai paminėti. Vaizdžiai poetas aprašinėja didiko mirtį, bet dar vaizdžiau Kivačo kriokli. Gamtos aprašymo atžvilgiu ši oda — aukščiausias Deržavino meno laipsnis.

Deržavino poezijoj atsispindėjo ir rusų politinis imperijalizmas ir politinis šovinizmas. Šiuo atžvilgiu charakteringas jo eilėraštis, kai kada himnu vadinamas, „Grom pobiedy razdavaisia“ — „Skambėk, pergalės griausme“, parašytas motyvu: kepurėmis užmėtysim**).

Eilėrašty *„Pamiatnik“* — „Paminklas“, Deržavinas, Horacijaus pavyzdžiu, įvertina savo literatūrinius nuopelnus. Esą, jis pirmas rusuose išdrįsęs mitriu rusišku eilėraščiu išgarbinti Felicos gėrybes, širdingai ir paprastai kalbėti apie Dievą ir carams, besišypsodamas, teisybę į akis sakyti***).

6. DENIS IVANOVIČ FONVIZIN

1. Gyvenimas ir kūryba (1745—1792). Žymiausias Ekaterinos gadynės dramaturgas Fonvizinas, greta Deržavino,

---

*) „Калигула! Твой конь въ сенатѣ
Не могъ сіять, сіяя въ златѣ:
Сіяютъ добрыя дѣла!
Оселъ останется осломъ,
Хотя осыпь его звѣздами;
Гдѣ должно дѣйствовать умомъ,
Онъ только хлопаетъ ушами!“

**) „Громъ побѣды раздавайся!
Веселися храбрый Россъ,
Звучной славой заливайся —
Магомета ты потресъ!
Славься симъ, Екатерина!
Славься, нѣжная къ намъ мать!“

***) „Первый я дерзнулъ въ забавномъ русскомъ слогѣ
О добродѣтеляхъ Фелицы возгласить,
Въ сердечной простотѣ бесѣдовать о Богѣ
И истину царямъ съ улыбкой говорить.“

žymiausias rašytojas, buvo, kaip ir Deržavinas, ne rusų kilmės. Fonvizino protėvis buvo kalavijuočių ritierius, patekęs Jonui IV į nelaisvę ir pasilikęs Rusijoj gyventi. Dar XVIII šimtmety Fonvizinų pavardė buvo rašoma vokiškai von Wiesen (von der Wiesen), — pavardė į vieną žodį sulieta tik XIX šimtmety.

Fonvizinų giminė visiškai surusėjo, ir rašytojas jautėsi esąs tikriausias rusas. Rašytojo tėvas buvo neturtingas, maža apsišvietęs bajorėlis. Auklėjo jis savo sūnų konservatyviai, stačiatikiškai. 1755 m. atidavė jį mokytis į gimnaziją prie Maskvos universiteto, o 1760 m. jis jau universiteto studentas. Mokslas tuomet toj įstaigoj nepasižymėjo dideliu aukštumu, ir studentai daugiau buvo linkę į alų, negu į knygas. Vis dėlto universitete Fonvizinas pramoko vokiečių ir prancūzų kalbų ir įgavo šiokios tokios dvasinės drausmės. Bestudentaudamas Fonvizinas — pradėjo ir literatūros darbą. Bendradarbiauja jis Cheraskovo žurnale „Poleznoe uveselenie“. Jis daugiau verčia, negu pats kuria. Verčia straipsnius, verčia Holbergo pasakėčias, kurias net atskirai išleidžia. Bestudentaujant keičiasi jo pasaulėžiūra. Vietoj senojo „pravoslaviško“ konservatizmo jame atsiranda „volteriška“ nuotaika. Rašo jis ir satyras, kuriose paliečia gyvus asmenis. Paliestieji pyksta ir keikia autorių, o nepaliestieji garbina jo sąmojų ir pranašauja jam didelę ateitį. Tenka paminėti dar vienas reikšmingas Fonvizino gyvenimo faktas. 1758 m. jis drauge su kitais gimnazistais buvo nuvežtas į Peterburgą „parodyti“ gr. I. I. Šuvalovui, Maskvos universiteto steigėjui ir kuratoriui. Peterburge Fonvizinas patenka į rusų teatro spektaklį, — buvo vaidinama Holbergo komedija „Genrich i Pernilla“. Spektaklis Fonvizinui padarė nepaprastai didelio įspūdžio, sužadino jame teatro meilę.

Pabuvęs universitete porą metų, Fonvizinas turi eiti į kariuomenę ir patenka į gvardiją seržantu. Netiko jam karo tarnyba, visaip jis jos kratėsi. 1762 m. jis jau įsikuria vertėju užsienių reikalų kolegijoj, o 1763 m. pereina tarnauti pas „kabinetministerį“, I. P. Elaginą, didelį teatro mėgėją ir globėją. Fonvizinas susiartina su kai kuriais „volterjuojančiais“ rašytojais, pasidaro beveik tikras laisvamanis. Tęsia toliau literatūros darbą, tarp kitko, išverčia Voltero „Alžirą“, verčia sentimentalias apysakas, politinės ekonomijos traktatus

ir t. t. 1764 m. pasirodo pirmasai Fonvizino dramatiškas veikalas „Korion". Ši pjesė buvo prancūzų Gresseto pjesės „Sidney" sekimas, sudarytas beveik pagal Lukino receptą. Pjesė šiek tiek „palenkta į rusų papročius", bet rusiškumo joj nedaug, ir tas pats visai paviršutiniškai tepriklijuotas. Šiaip ši pjesė neprašoksta bendrojo tų laikų dramaturgijos lygmens.

Drauge pas Elaginą tarnaująs Lukinas jaučia Fonvizino asmeny pavojingą konkurentą ir intriguoja prieš jį. Elaginas palaiko Lukino pusę, ir Fonvizinui tenka pasitraukti iš tarnybos „ilgoms atostogoms". 1769 m. jis vėl gauna vietą užsienių reikalų kolegijoj, — pasidaro Panino sekretorium. Tuomet Fonvizinas buvo jau garsus vyras. Apie 1766 m. jis jau buvo parašęs komediją „Brigadir". Skaitė jis ją Ekaterinai, jos sūnui Povilui, Peterburgo didikams, — visiems ji labai patiko. Nežinia, kada ji pirmą kartą buvo suvaidinta, bet kartą pasirodžiusi scenoj, ji įgijo publikos simpatijų, ir Fonvizinas užėmė vietą greta geriausiųjų dramaturgų. Tarnyba pas Paniną Fonvizinui davė daug teigiamo. Paninas garsėjo, kaip liberalus valstybės vyras. Jis buvo beveik konstitucijos šalininkas. Jei vėliau Fonvizino „volteriška nuotaika" silpnėjo, užtat jame stiprėjo liberalizmas. Bedirbdamas pas Paniną, Fonvizinas ruošia projektą, kaip turėtų būti sutvarkyta Rusijos valdžia. Jis svajoja apie piliečių nuosavybės ir laisvės patikrinimą, apie valstiečių išvadavimą iš dvarininkų savivaliavimo, — beveik apie baudžiavos panaikinimą. Kaip Panino sekretorius, Fonvizinas daug laiko sugaišta besusirašinėdamas su užsienių diplomatais, literatūros darbui laiko maža beturi. Paninas gauna už nuopelnus iš Ekaterinos dovanų — 9000 baudžiauninkų, kurių 1180 padovanoja Fonvizinui už gerą darbą.

1782 m. pasirodo nauja Fonvizino komedija „Nedorosl'", geriausioji rusų komedija XVIII šimtmety. Ir ją skaitančioji visuomenė priėmė su entuzijazmu, tik Ekaterinai ji nelabai patiko: perdaug jau teisybės joj buvo pasakyta apie Rusų tikrovę.

Tuo tarpu Fonvizino santykiai su Ekaterina ima blogėti, tai yra, imperatrica ima širsti prieš dramaturgą, — kai kurie jo raštai ima jai smarkiai nebepatikti.

A. A. Viazemskis, keikdamas Deržaviną, pareiškia, kad poetai labai blogi valdininkai: kur jie, esą, darbą dirbsią, jei

jų galvos esančios rimuose paskendusios. Tokiu Viazemskio pareiškimu pasipiktinęs, Fonvizinas rašo straipsnį, kaip ir prašymą imperatricai — „Čelobitnaja rossijskoj Minerve ot rossijskich pisatelej“. Čia jis griežtai gina rašytojų teises ir reikalauja, kad jiems būtų sudarytos aplinkybės, kuriose jie galėtų dirbti darbą pagal savo pašaukimą. Čia dar nieko Ekaterinos atžvilgiu nuodėmingo nebuvo.

Ekaterina, kaip anksčiau buvo minėta, kn. Daškovos žurnale prirašydavo skyrių „Byli i nebylicy“, pasirašydama Dieduška (senelis). Fonvizinas, galimas daiktas, net nežinodamas, kas buvo tikrasai tų raštelių autorius, rusų akademijos žurnale paskelbia savotišką straipsnį — „Voprosy avtoru bylej ir nebylic“ (klausimai Ekaterinai). Čia tai Ekaterina ir supyko ir smarkiai atsikirto paklausėjui. Pavyzdžiui, Fonvizinas klausia: „Kodėl seniau juokdariai ir pliuškiai neturėdavo aukštų laipsnių, o dabar juos turi?“ Ekaterina atrėžia: esą, protėviai ne visi rašto mokėję; o toks klausimas, esą, kilęs iš laisvaliežuvavimo, ko protėviai nemokėję daryti... Iš viso tokie klausimai Ekaterinai nepatiko; seniau žmonės, esą, tokių klausimų nekeldavę, nes jie buvo susiję su nemaloniomis aplinkybėmis. Todėl, esą, kiekvienas, paspraudęs uodegą („podžav chvost“) nuo jų bėgdavęs. Toks Ekaterinos tonas Fonvizinui pranašavo rimtų nemalonumų; turėjo jis parodyti didelio apsukrumo, kol tų nemalonumų išvengė. Bet Ekaterinos palankumas vistiek nebegrįžo. Mirus Paninui, Fonvizinas pasitraukia iš valstybinės tarnybos (1783). Jis yra priverstas kelius kartus suvažinėti į užsienius, čia žmonos gydyti, čia savo sveikatos taisyti. Grįžęs iš vienos tokios kelionės, jis sumano leisti žurnalą vardu „Drug čestnych liudej ili Starodum“ — „Starodumas arba padorių žmonių draugas“. Starodumas — personažas iš komedijos „Nedorosl'“, rezonierius. Žurnale turėjo tilpti komedijos personažų tarpusavis bei su komedijos autorium susirašinėjimas. Susirašinėjimas prasideda autoriaus laišku Starodumui. Toliau žurnale turėjo tilpti „Vseobščaja pridvornaja grammatika“ — „Visuotinė caro dvaro gramatika“. Toji gramatika esąs mokslas gudriai pataikauti liežuviu ir plunksna („Chitro l'stit' jazykom i perom“). Toliau turėjo tilpti dar: „Pis'mo, najdennoe po blažennoj končine Nadvornago Sovetnika Vziatkina“, „Razgovor u kniažny Chaldinoj“ ir kt. Ekaterina šiam

žurnalui neleido pasirodyti. Parengtieji žurnalui straipsniai buvo paskelbti autoriui mirus.

Fonvizino padėtis blogėja. Prislėgė jį ligos. Reikia važinėti į užsienius gydytis. Lėšų nėra, o čia dar slegia visokios bylos su nuomininkais. Bevažinėdamas po užsienius, Fonvizinas rašo laiškus į Rusiją, išdėstydamas savo pažiūras į Vakarų kultūrą, kurią jis prakeikia. Ypač smarkiai iš jo teko prancūzams. Prancūzas, esą proto visiškai neturįs. Jis, esą, palaikytų savo gyvenimo didžiausia nelaime, jeigu jis jį turėtų, — jam reikėtų galvoti, kai jis linksminasi. Prancūzų filosofai (Diderot, D'Alambert ir kt.), esą, tokie pat savo rūšies šarlatanai, kokius jis kasdieną matęs Paryžiaus bulvaruose. Visi jie apgaudinėją liaudį dėl pinigų. Skirtumas tarp filosofo ir paprasto šarlatano esąs tiktai tas, kad filosofas prie godumo prijungiąs dar ir garbėtrošką. Vokiečiai, esą, tūkstantį kartų geresni už prancūzus, bet ir vokiečiai prieš rusus esą niekis. Rusijoj, esą, viskas geriau, ir rusai daugiau žmonės, negu vokiečiai... Taip Fonvizinas pradėjo ideologiją, kurią vėliau taip smarkiai ėmė skelbti Nikalojaus I „oficijalusai tautiškumas".

Blogėjant sveikatai Fonvizinas darosi vis religingesnis. O sveikatos reikalai iš tikrųjų buvo blogi. Paralyžius atėmė jam kairę koją, kairę ranką, sustingdė liežuvį. Nebepagelbėjo nei Vienos, nei Karlsbado medikai. Nebetenka jis ir antrosios kojos, nebetenka ir kalbos ir 1792 m. baigia savo vargingąjį gyvenimą.

2. „Brigadir"*). Komediją „Brigadir" Fonvizinas parašė pasekdamas „danų Moljeru" — Holbergu.

Holbergas, danų tautos teatro įkūrėjas, Kopenhagos universiteto profesorius, buvo vienas geriausiųjų XVIII amžiaus dramaturgų, turėjęs įtakos ir kitiems Europos kraštams. Jo komediją „Jean de France" pats Elaginas išvertė į rusų kalbą (iš vokiško vertimo). Komedija Rusijoj buvo vaidinama ir sužadino Fonvizino norą pasekti jos pavyzdžiu. Juo labiau, kad Holbergo komedijoj pajuokiamasai dalykas ir rusams buvo labai aktualus. Holbergas pašiepė jaunuolį, pabuvojusį Paryžiuj ir staiga „suprancūzėjusį". Žinoma, prancūziškumo

---

*) Brigadir — kariškas laipsnis, Petro I įsteigtas ir Povilo panaikintas. Jis atitiko civilinės tarnybos „statskij sovietniką" ir jūrų tarnybos kapitan-komandorą.

jis tik paviršutiniškai prisigraibė. Bet, grįžęs namo, nori prancūziškai samprotauti, prancūziškai kalbėti, prancūziškai gyventi. Ši tema ir rusams buvo labai aktuali. Ją nuolat naudojo visokie satyros žurnalai. Ji kartojosi ir daugelio dramaturgų veikaluose. Toks tipas figūruoja Sumarokovo komedijoj „Pustaja ssora“ (Diulіž), vaidintoj jau 1750 m. Tas pats tipas veikia ir kitam Sumarokovo veikale, būtent, komedijoj „Čudovišči“.

Ekaterinos komedijoj „Imeniny gospoži Vorčalkinoj“ dabita Firliufiuškovas — toks pat prancūziškumo apologetas. Kniažnino komedijos „Čudaki“ vyriausias personažas Vietromachas — iš tos pačios kategorijos. D. Chvostovas komedijoje „Russkij parižanec“ su centraliniu personažu Frankoliubu („prancūzų mylėtojas“) suvartojo Holbergo pjesės medžiagą, — tą pačią, kur ir Fonvizinas.

Šie pavyzdžiai rodo, kad prancūzuojančio jaunuolio tema Ekaterinos laikais buvo labai aktuali.

Fonvizinas sukonstruavo savo pjesę pagal tą pačią schemą, kaip ir Holbergas. Ta schema šitokia: dvi poros tėvų; viena jų turi gallomaną sūnų, besvaičiojantį prancūziškumu, antra — kuklią padorią dukrą, mylinčią padorų jaunuolį; tėvai, nesiklausdami vaikų, nusprendžia juos apvesdinti; laimingai susidėjusios aplinkybės sugriauna tėvų blogą sumanymą, ir padorioji duktė išteka už dorovingo jaunikio. Šios kompozicinės schemos prisilaikė ir Fonvizinas, žinoma, tik detales išplėtodamas bei intrigą praturtindamas. Jo pjesės turinys yra šitoks.

Išėjęs į atsargą Brigadiras su žmona („Brigadirša“) ir sūnumi Ivanuška, vykdamas iš Peterburgo į savo dvarą, pakeliui sustoja pas „Koležskij Sovietniką“ (kolegijos patarėją). Sovietnikas taip pat yra atsistatydinęs ir gyvena dvare su savo žmona (Sovietnica — patarėjienė) ir dukterim Sofija, mylinčia jaunuolį Dobroliubovą („gera mylintis“). Brigadiras perša Sofijai savo sūnų Ivanušką. Sofijos tėvai sutinka: Brigadiro kilmė esanti aukšta, o Dobroliubovas—permenka partija jų dukrelei, nes jis — beturtis. Turėtų įvykti Sofijos ir Ivanuškos jungtuvės, bet visą reikalą supainioja išsišakojusi meilės intriga. Ivanuškai patinka geriau Sovietniko žmona, negu Sofija. Sovietnicą įsimyli Brigadiras, ir tarp tėvo ir sūnaus prasideda varžytynės dėl svetimos žmo-

nos. Pagaliau, ir Sovietnikas įsimyli Brigadiršą. Paaiškėjus visai šitai meilės painiavai, senių flirtas baigiasi visuotiniu konfūzu, o Sofija atitenka Dobroliubovui, kuris, be to, netikėtai dar dvarą gavo.

Komedija sudaryta grynai pagal klasikišką receptą. Joj rūpestingai yra išlaikyti visi vienumai, viskas įvyksta toj pačioj vietoj per 24 valandas. Yra ir veiksmo vienumas, nors pačios akcijos mažoka. Komedija, nors ir dirbtinai, bet vis dėlto suskirstyta į reikalaujamus penkius veiksmus. Besitęsianti tolydi akcija pertraukiama ir kitame veiksme pradedama beveik nuo to paties momento. Kitaip dramaturgas, matyti, nesugebėjo sudaryti reikalingųjų penkių veiksmų. Taip pat ir personažai yra griežtai suskirstyti į teigiamuosius bei neigiamuosius. Ir baigiasi komedija, kaip reikia: teigiamojo prado leimėjimu, padoriųjų jaunuolių jungtuvėmis ir neigiamojo prado išniekinimu. Visa tai — „sena istorija". Greta šių šabloniškų elementų Fonvizinas davė ir daug originalaus. Jo originalumas pasireiškė psichologiniame personažų traktavime.

Neigiamieji personažai sudaro dvi grupes: senoji ir jaunoji karta. Senąją kartą atstovauja Brigadiras, Brigadirša ir Sovietnikas, o jaunąją — Ivanuška ir Sovietnica. Senoji karta nepripažįsta jokio švietimo, jokio mokslo reikalo; jos idealai — aukšti „činai" — laipsniai, kurie atneša didelę algą, tūkstančius baudžiauninkų ir laisvą, nieku nevaržomą gyvenimą. Jaunosios kartos atstovai — tokie pat tamsuoliai ir nemokšos, kaip ir seniai, tik idealai jaunųjų kiti. Jaunieji svajoja apie palaidą gyvenimą, kuriam nereikalingi nei įstatymai nei etika. Vienos ir antros grupės personažai, savo pagrindiniais bruožais yra panašūs vienas į kitą. Brigadiras — tituliarinis komedijos asmuo: senas karys, savo arklį mylįs daugiau, negu žmoną, kuriai atsilygindavo už kiekvieno kareivio nusikaltimą. Brigadiršos charakterį apibūdina jos sūnus Ivanuška: esą, Brigadiras, kol buvo nevedęs, netikėjęs, kad velnias yra; kai vedė Briagdiršą — iš karto įsitikino, kad velnias yra. Ji — įkūnytas šykštumas; ji kalba tik apie ūkį, nes pelno neliečianti kalba jai nuobodi. Ji yra protingesnė už savo vyrą, o kartais pareiškia ir širdies gerumą. Sovietnikas — įsitikinęs kyšininkas; kyšių neėmimas esąs priešingas žmogaus prigimčiai; jis tuojau atsistatydino, kai išėjo įstaty-

mas, draudžiąs kyšius imti. Jis didelis tikybos ir apeigų saugotojas ir labai mėgsta moteris. Jis yra įsitikinęs, kad nėra tokios nuodėmės, kurios Dievas neatleistų, — jis įtikina ir Brigadiršą, kad ištikimybės vyrui sulaužymas esąs visai menkas dalykas. Ivanuška — tai prancūziškumo prisigėręs nemokša. Jis skundžiasi savo likimo nelaime: jam jau dvidešimti metai, ir dar jo tėvai tebesą gyvi! Sužinojęs, kad ir tėvas myli Sovietnicą, jis šaukia jį į dvikovą: ir jis esąs toks pat bajoras, kaip ir tėvas. Tėvo gerbti jis neprivaląs, nes ir šuo negerbiąs to šuns, kuris turėjo progos būti jo tėvas. Jis stebisi žmonių ištikimybe sutuoktuvėse. Esą, į tuos dalykus Prancūzijoj nesikišąs joks Dievas. Sovietnica — Ivanuškos dvasios sesutė, prisiskaičiusi prancūziškų romanų, lengvabūdė ir vėjavaikė, tik ir svajoja apie prancūziškumą. Brigadiršos klausiama, ką valgo jos tarnai ir iš kur arkliams imamos avižos, ji nusistebėjusi atrėžia: iš kur gi ji galinti žinoti, ką visi šie gyvuliai ėda. Sofija ir Dobroliubovas — tai tradiciniai teigiamieji personažai, be jokių gyvybės pažymių.

Komponuodamas savo personažus, Fonvizinas gausiai sėmė medžiagą iš rusų tikrovės. Todėl tie personažai, apskritai imant, yra įtikinami. Nors tai vis dar tebėra tipai, bet dar nėra individualizuotų charakterių. Perdaug sukaupti vienašališki bruožai kartais veikia karikatūriškai. Dijaloguose paberta daug sąmojaus, skambančio epigramiškai, tačiau tos epigramos dažnai neišplaukia iš personažų esmės, daro įspūdžio, kad jos yra paviršutiniškai prilipdytos.

Ši Fonvizino pjesė yra didelis žingsnis į priekį rusų komiškosios dramaturgijos evoliucijoj.

Nors komedija yra parašyta sekant svetimu veikalu, bet tas sekimas yra vykęs. Rusų tikrovės bruožai užmaskuoja tą sekimą. Gražiai šią pjesę apibūdina Veselovskis: „Teisingas visuomeniškas fonas, gyvi jį charakterizuoją asmens, iš kurių tartum plinta šviesos spinduliai, nušviečią įvairias buities puses, apibrėžia nuodingą pikto, neteisybės ir ydos slibiną, spoksantį į žiūrovą pro pasninkišką Sovietniko fizionomiją, ir pakeltasai klausimas apie auklėjimo nemokšumą, apie kultūros nykų lygmenį, — visa tai gražina pjesėj jos visuomenišką tikrąją reikšmę...“

3. **„Nedorosl'"*).** Komedija „Nedorosl'" plačiau ir giliau paliečia rusų gyvenimą, negu „Brigadiras". Toji komedija tikrai galėtų būti pavadinta buities komedija. Komedijos turinys — paprasčiausias, intriga — nesudėtinga, senoviškai sudaryta.

Dvarininkų Prostakovų šeimoj („Prostakov" iš žodžio „prostoj" — paprastas, stačiokas) auginama jų giminaitė — ideali dorovinga mergaitė, — nebereikalo gi ji vadinasi tradiciniu dorovingu vardu — Sofija. Ji turi šiokio tokio turto — kelius baudžiauninkų kaimus. Prostakovienė mano, kad šeimos turtas neturėtų būti išleistas iš šeimos rankų, ir todėl nusprendžia ją leisti už vyro — už savo brolio, Taraso Skotinino (skotina — galvijas). Tuo tikslu Prostakovienė ir parsikviečia broliuką Tarasą į savo dvarą. Bet netikėtos aplinkybės išardo jos gerąjį sumanymą. Ji sužino, kad grįžta iš Sibiro Sofijos dėdė, Starodumas („starodum" — senoviškai mąstantis), su dideliais turtais, kuriuos jis turės palikti ne kam kitam, kaip tik Sofijai. Tuo būdu Sofija ketina pasidaryti turtinga nuotaka. Prostakovienei pasidaro gaila Sofijos. Vietoj savo brolio Taraso ji jai perša savo sūnų Mitrofaną, kuris ir yra pjesės tituliarinis herojus — neužauga. Deja, ir šis Prostakovienės sumanymas nueina niekais. Grįžęs Starodumas pasipiktina visu Prostakovų gyvenimu, motinos storžieviškumu ir sūnaus retu kvailumu. Nusprendžia jis Sofiją išsivežti ir išleisti už karininko Milono („milyj" — mielas), kurį Sofija, pasirodo, jau seniai mylinti. Prostakovienės nelaimės ir tuo dar nesibaigia. Valdžia, sužinojusi apie Prostakovienės žudikišką elgesį su baudžiauninkais, įsikiša į jos dvaro reikalus. Atvykęs valdžios atstovas, valdininkas Pravdinas („pravda" — tiesa), Prostakovų baudžiauninkus paima į savo globą, o jų sūnų Mitrofanušką išvaro į kariuomenę. Komedija baigiasi Prostakovų nelaimėmis bei Sofijos su Milonu susižadėjimu.

---

*) „Nedorosl'" faktinai yra neužauga; dabar tas terminas turi net paniekinamos prasmės. Fonvizino laikais tokios prasmės „nedorosl'" neturėjo. 1714 m. sausio 20 d. buvo išleistas įstatymas, kuriuo buvo reikalaujama, kad visi bajorų vaikai ruoštus valstybinei tarnybai. Jai besiruošiantis bajoras jaunuolis buvo vadinamas „nedorosl'". Sukakęs 15 m. jis jau turėjo eiti į valstybinę tarnybą, ir tuomet buvo vadinamas jau „novik".

Iš paminėtųjų personažų santykiavimo susidaro platus paveikslas.

Prostakovienė, kad ir kažkaip nusistačiusi prieš bajoriškos galvos kvaršinimą kažkokiais ten mokslais, prikandusi liežuvį, vykdo Petro I įstatymą — rengia valstybinei tarnybai savo vienintelį sūnų, — pasamdydama jam mokytojus: Cifirkiną, Kuteikiną ir Vral'maną.

Cifirkinas — išėjęs į atsargą senas kareivis, moko aritmetikos (cifra — skaičius); Kuteikinas („kutit" — girtauti), cerkvės tarnas (djačok), moko rašto meno; Vral'manas (melagis, „vrat" — meluoti), vežikas iš profesijos, moko visų kitų mokslų. Tai buvo gana tipiški tiems laikams mokytojai, gausiai pasklidę po dvarus ir miestus, bešviesdami bajoraičius.

Mitrofanuškai mokslas sunkiai sekasi. Ir mokytojų kvalifikacijos tokios ypatingos, ir darbui sąlygos — nepalankios. Pats Mitrofanuška baisus tinginys ir dar nepaprastai kvailas, kaip koks degeneratas. Griežtai pareiškia jis: „Aš nenoriu mokytis! Aš noriu vesti !" Ir nėra priemonių tokiam jo norui prieštarauti. Ir močiutė jo nuolat kišasi į mokslinimo dalykus, pridabodama, kad mokytojai bajoriškos galvos perdaug nekvaršintų. Cifirkinas, pavyzdžiui, duoda savo mokiniui šitokius aritmetikos uždavinius: esą, jis gaunąs algos per metus 10 rublių, o jeigu būtų jam pridėta dar 10, tai kiek jis gautų? Jam atrėžiama: „Ir nesvajok apie tai, negausi". Arba vėl uždavinys: ėjo keliu trys žmonės ir rado 300 rublių, — kiek teks pinigų kiekvienam radėjui? „Nesidalyk, vienas paimk!" — toks buvo paprastas kareiviško uždavinio sprendimas. Mokytojas Vral'manas, paklaustas, ar jis nesiilgi savo senosios profesijos, atsako, kad ne. Jis, čia mokytojaudamas, besijaučiąs, kaip ir visą laiką su arkliais drauge gyvenąs.

Mitrofanuškos mokslinimo eiga leidžia įsivaizduoti, kokie tai yra žmonės, kokiomis jie sąvokomis gyvena.

Mitrofanuška, tituliarinis herojus, — storžievis, tinginys, egoistas ir veidmainys. Nieko jis nemyli, nebrangina ir negerbia. Kol motina jam reikalinga, kol ji rūpinasi juo, jis apsimeta ją mylįs. Bet kai motina netenka galvos, kai ji susigraudinusi puola prie sūnaus, suklykdama: „Vienas tu man belikai, širdingas drauguži Mitrofanuška", — jis jai brutaliai atrėžia: „Nagi atstok, močiute! Ko prikibai?"

Šiame momente pasireiškia ir Prostakovienės prigimties esmė.

Prostakovienė — įsitikinusi obskurantė, šeimyniškuose santykiuose — ragana, santykiuose su baudžiauninkais — tironas. Jos vyras — užguitas ir užjodintas, esąs tik menkas visagalinčios žmonelės šešėlis. Vieną tik Mitrofanušką myli Prostakovienė nuoširdžiai, instinktyviai, gaivališkai, bezdžioniškai. Ir štai, kai sunkiausią jos gyvenimo valandą jos mylimas sūnelis taip storžieviškai ją atstumia, ji iš karto darosi giliai dramatiška persona. „Nebeturiu aš sūnaus!", — sušunka ji. Ir visiems aišku, kad jai iš gyvenimo nebėra ko laukti. Ir darosi jos gaila.

Skotininas — kiaulių mėgėjas ir specijalistas, be kiaulių, nieko daugiau nemylįs pasauly. Jis taip pat įsitikinęs mokslo priešininkas. Ir tokiam nusistatymui paremti turi labai svarbių įrodymų. Esą, jo dėdė, kiek įsikaušęs, jojęs pro mūrinius vartus, ir taip trenkęs galva į vartų viršų, jog išsitiesęs ant arklio nugaros ir taip namo parjojęs. Ant rytojaus išsipagiriojęs, jis paklausė tiktai: „Ar vartai sveiki pasiliko?" O jo galvai konfliktas su vartais — vieni niekai. Mokyta galva — kokia gi šitokiais atvejais nesubirėtų?

Eremeevna, valstietė, gaunanti algos 5 rublius per metus ir 5 kartus į žandą kasdieną. Ji Mitrofanuškos auklė (niania), pirmą kartą pasirodžiusi rusų literatūroj, gyvuliškai prisirišusi prie savo auklėtinio. Paprasta, širdinga, rūpestinga, meilės neišsemiamas šaltinis. Šį tipą vėliau mielai kartos daugelis geresniųjų rusų rašytojų.

Teigiamųjų meilužių porelė — Sofija ir Milonas — maža kuo skiriasi nuo „Brigadiro" tokios pat porelės. Tai tradiciniai personažai, net talentingoj Fonvizino rankoj negalėjo įgauti gyvybės, — pasiliko palši ir anemiški. Nedaug už juos gyvesnis ir idealusai valdininkas, teisybės vykintojas, Pravdinas, nors jis ir smarkiai deklamuoja iš knygų pasisavintąsias geras idėjas. Teigiamųjų personažų galva ir vadas yra Starodumas.

Starodumas, pagal savo padėtį pjesėj, yra tipiškas rezonierius. Bet Fonvizinas jį gugebėjo padaryti gana gyvą. Yra pagrindo manyti, kad, piešdamas Starodumą, Fonvizinas davė daug jam savo vėlionies tėvo bruožų. Starodumas kadaise pats buvo valstybinėj tarnyboj, bet, nepakęsdamas naujos

tvarkos, tiksliau, įsiviešpatavusių intrigų, pasitraukė iš tarnybos. Jis Petro gadynės auklėtinis ir tuo didžiuojasi. Esą, jo laikais dvariškiais (pridvornyje) buvę kariai, bet kariai nebuvę dvariškiais. Tai yra aiški rakštis į Ekaterinos akį, už ką ji ir pyko. Starodumas, kur tik pasisuka, ten ir pamokslininkauja. Ir kas svarbiausia, jis, idealizuodamas Petro I gadynę, drauge skelbia ir „ašarotosios dramos“ moralę. „Turėk širdį, turėk sielą — ir būsi žmogumi visokiais laikais!“, „kiekvienas savy ras pakankamai jėgų būti dorovingu“, „be sielos ir labiausiai apsišvietęs gudruolis — vargingas padaras“, „nemokša be sielos — žvėris“, ir t. t. Šie aforizmai dvelkia jau naujais laikais. Tai tipiški „ašarotosios dramos“ sentimentalaus rezonieriaus savumai.

Starodumas „moralų“ niekam nesigaili. „Moralų“ gausumas — anų laikų specifinis dramaturgijos pažymys. Mūsų laikais tokie „moralai“ vargina ir publiką, kuriai jie visiškai neįdomūs, vargina ir aktorius, kurie dabar jau neberanda padorios formos scenoj jiems realizuoti. Anais laikais vyravo deklamacinė vaidybos maniera, ir todėl Starodumo rolė aktoriams atrodė labai dėkinga. Nebe reikalo gi pats Dmitrevskis ją vaidindavo, net savo benefiso spektakly. Ir publika anais laikais tokius pamokslus itin mėgdavo. Starodumas buvo populiariausias personažas visoje komedijoje. Pats Fonvizinas liudija, kad dėl Starodumo komedija turėjo tokio išimtino pasisekimo. Pabrėždamas Starodumo populiarumą, Fonvizinas ir savo žurnalą rengėsi pavadinti tuo pačiu vardu.

„Nedorosl'“, kaip ir „Brigadir“, yra sudarytas pagal tą patį klasikiškąjį receptą. Vienumų reikalas, personažų klasifikacija, personažų charakteristikos priemonės — vis tai seniai žinomi dalykai. Mūsų laikų dramaturgijos atžvilgiu senosios taisyklės komedijai daug pakenkė. Reikia dramaturgui išlaikyti laiko ir vietos vienumas. Tuo tikslu autorius labai nenatūraliai ir neįtikinamai savo personažus vienu laiku sukemša į vieną vietą. Netikėtai atvyksta pas Prostakovus Starodumas. Netikėtai čia pat atsiduria ir Milonas, kur taip pat netikėtai suranda savo mylimąją Sofiją. Netikėtai atsiranda čia ir Pravdinas, netikėtai susitikdamas su senu savo pažįstamu Milonu. Netikėtai paaiškėja, kad Milonas yra Starodumo draugo, grafo Čestono (čest' — garbė), giminaitis. Netikėtai ir Vral'manas pasirodo esąs senas Starodumo pažįstamas, ka-

daise pas jį tarnavęs vežėju. Visi šie netikėtumai yra laiko ir vietos vienumo vaisiai. Taip pat labai nenatūralu, kaip ir „Brigadire", komedijos suskirstymas į veiksmus. Atskiras veiksmas — nėra išbaigtas savy vienetas. Akcijos nuosakiai raidai nuolat trukdo moralistai, skelbią pamokslus vietoj ir ne vietoj.

Greta skolinių kompozicijos atžvilgiu, Fonvizinas skolinasi ir sąmojų. Ypač jo teigiamieji personažai gyvena prancūzų rašytojų išmintim. Tačiau visus šios rūšies skolinius Fonvizinas sugebėjo organiškai sutapinti su komedijos visuma, ir todėl nė kiek nepakenkė jie šitam veikalui pasidaryti pirmąja tikrai tautiška rusų komedija.

Apie šitos komedijos reikšmę rusų komiškosios dramaturgijos evoliucijoj tiksliai ir gražiai atsiliepia aukščiau jau cituotasai Aleksiejus Veselovskis, šitaip sakydamas: „Satyriko didi moralinio pasipiktinimo jėga, iš gyvenimo gelmių išrautųjų papročių spirginantieji bruožai, eilė galingai atvaizduotų charakterių, juoko turtingumas visuose jo atspalviuose, nuo linksmumo ir komiško prašmatnumo iki baisumo ir tragiškumo ribų, visuomeniškieji ir meniškieji naujos Fonvizino komedijos nuopelnai, drauge su puikia buities kalba, kuria dar niekuomet nekalbėta rusų komiškoj scenoj, — visa tai šią pjesę labai aukštai iškėlė. O tai, kas amžinai teisinga ir nesikeičia, kas yra įterpta į seniai dingusios buities laikinųjų sąlygų rėmus, visa tai įvedė pjesę į rusų komedijos panteoną, pastatė šalimais su nedaugeliu amžinųjų kūrinių".

Iš tikrųjų, jeigu Fonvizino komedijos kompozicija, kaip klasicizmo taisyklių jungo vaisius, moderniškos dramaturgijos atžvilgiu nėra patenkinama, tai komedijos detalių išpiešime Fonvizinas buvo didelis meisteris. Pavyzdžiui, jis, sudarydamas trumpučių rolių eilę, teduodamas personažui tik keletą sakinių, sugeba išraiškinti visą personažo charakterį. Iš kelių sakinių paaiškėja, kas tie personažai yra, kodėl ir kuriuo būdu jie atsirado kalbamoj vietoj ir kam jie čia reikalingi. Dauguma Fonvizino personažų nėra kokia nors ypatinga naujovė rusų dramatiškoj literatūroj. Užuomazgoj jie buvo žinomi ir kitiems dramaturgams. Tik Fonvizinas tuos personažus meniškai išlukšteno, išbaigė.

Kiti komiškieji dramaturgai komedijose plakė atskiras rusų gyvenimo ydas, kuriomis pagrįsdavo savo personažus. Fonvizinas savo plakimo objektu paėmė nebe atskirus bruožus, bet rusų buitį. Todėl tad jo personažai nebe kurio nors bruožo personifikacija, bet dažniausiai — rusų buities reiškėjai. Jie yra pilnesni, realesni, gyvesni žmonės. Ir tai yra jau didelis skirtumas tarp Fonvizino ir kitų dramaturgų.

Fonvizino pašaipos temos (obskurantizmas, gallomanija, ir t. t.) taip pat buvo žinomos ir kitų dramaturgų veikaluose. Tačiau vieną temą Fonvizinas iškėlė visiškai naują. Jis palietė baudžiauninkų padėtį, stipriais bruožais apibrėždamas jų būklės tragizmą. Netrukus baudžiauninkų tema pasidarys viena aktualiausiųjų rusų literatūroj ir ji vyraus iki pat baudžiavos panaikinimo. Tą skaudžiausiąją rusų kultūros žaizdą gydyti Fonvizinas pirmasai susirūpino. Ir tai dar labiau padidina Fonvizino kūrybos lyginamąjį svorį rusų literatūros evoliucijoj.

IV. SENTIMENTALIZMAS

1. RUSŲ SENTIMENTALIZMO PREMISOS

Anksčiau paduotoji Ekaterinos II gadynės literatūros apžvalga toli nėra pilna. Joj buvo paliesti tie literatūros žanrai bei literatūros veikėjai, kurie, kaip tokie, buvo charakteringi kalbamai gadynei, kuriems daugiau ar mažiau turėjo įtakos pati Ekaterina su savo valdymo sistema. Ekaterinos gadynėj greta palinkusio į realizmą klasicizmo giliai įleidžia šaknis į rusų žemę ir sentimentalizmas.

Sentimentalizmo amžius buvo palyginti trumpas, vos pusė šimtmečio. Prasidėjo jis baigiantis XVIII šimtmečio septintam dešimtmečiui ir baigėsi XIX šimtmečio trečiam dešimtmety, vos ne su caro Aleksandro I mirtimi. Gyvenimo sąlygos sentimentalizmui Rusijoj nebuvo palankios. Atėjo jis į Rusiją tada, kai dar klasicizmas tebebuvo visoj galioj. Netik visoj galioj, — jis dar toli nebuvo pasiekęs savo apogėjaus. Sentimentalizmas tuo būdu buvo priverstas augti paraleliai su klasicizmu, neretai susidurti su juo kovos laukuose ir nekartą likti gerokai jo apniokotam. Ir toliau, vos tik sentimentalizmas sugebėjo pakelti galvą, įsigalėti literatūros vienoj kitoj tvirtovėj, kaip jau išdygo naujas didelis pavojus: atžygiavo jaunas, judrus, karingai nusiteikęs romantizmas ir ėmė griauti sentimentalizmo nebaigtas statyti pilis. Sentimentalizmas galėjo spirtis ir spyrėsi prieš klasicizmą, bet jis, romantizmo iš pasalų užpultas, turėjo supasuoti, romantizmas prarijo jį. Todėl tad dažnai sentimentalizmo nuopelnai rusų literatūrai esti įrašomi į romantizmo balansą. Daug sentimentalizmui, kaip srovei, pakenkė ir toji aplinkybė, kad jis maža turėjo stipresniųjų talentų, vos du ar tris kūrėjus (Karamzinas, Radiščevas, Žukovskis), o kiti buvo visai mažyčiai ir dar nekartą nelabai ištikimi sentimentalizmui. Čia jie painiojosi su klasicizmu, čia laužėsi į romantikų darželį.

Sentimentalistai vis dėlto pradėjo rusų literatūroj naują stilių, naują kalbą, naują tematiką, naujas literatūros formas, kurių atgarsį mums nekartą teks išgirsti ne tik rusų romantizme, bet ir realizme.

Sentimentalizmas, kaip ir klasicizmas, — importuota į Rusiją literatūros srovė. Neišaugo jis iš Rusijos gyvenimo sąlygų, ne realioji būtenybė jį pagimdė. Ir dėlto jis literatūros istorijoj taip pat nukentėjo.

Dalykas buvo tas, kad Vakarų Europoj sentimentalizmas užgimė socijaliniu pagrindu, kaip politinės kovos tarp aristokratijos ir demokratijos vaisius. Vakarų socijalinėj santvarkoj smulkieji miestelėnai, ypač valstiečiai, buvo skriaudžiamųjų padėty. Skriaudžiamųjų vargų iškėlimas, protestas prieš aristokratijos viešpatavimą ir apvaisino naująją literatūros srovę, kuri pradžioj tarnavo minėtosios politinės kovos reikalams. Sentimentalizmo tėvynėj, Anglijoj, jis turėjo daugiau socijalinio atspalvio ir buvo nukreiptas prieš aristokratiją. Prancūzuose sentimentalizmas įgauna naujų spalvų. Čia jis gaivinasi prancūzų filosofų idėjomis. Filosofiškas galvojimas čia daugiau sveria, negu socijališkas. Ypač raiškaus filosofiško atspalvio įgauna sentimentalizmas J. J. Rousseau rankose. Iš to seka ir literatūrinių srovių — klasicizmo ir sentimentalizmo — santykiavimas. Klasicizmas Vakaruose buvo aristokratas, besidairęs po didikų dvarus ir karalių rūmus. Tai buvo aristokratų literatūra, tenkinusi jų dvasios reikalus. Sentimentalizmas gi buvo, tariant, demokratas. Jo akys buvo nukreiptos į buržuaziją, į miestelėnus, į smulkius bajorėlius ir valstiečius. Jis pasidarė šitų sluoksnių dvasios reikalų aprūpintojas ir reiškėjas. Gyvenimiškasai protestas prieš aristokratijos viešpatavimą literatūroj virto ilgainiui protestu prieš klasicizmą ir jo kultūrą.

Kadangi klasicizmas ir sentimentalizmas Rusijoj buvo importuoti dalykai, tai kai kurie rusų literatūros istorikai, ypač gi vadinamieji visuomenininkai bei socijologai, nusprendė, kad ir Rusijoj klasicizmas buvo aristokratiškas dalykas, o sentimentalizmas — buržuazijos ir miesčionijos dvasios reiškėjas. Taip tie literatūros istorikai nusprendė, patys sprendimu patikėjo ir manė, kad kitus įtikins.

Tuo tarpu Rusijoj klasicizmo ir sentimentalizmo socijalinis pagrindas principiniai ir faktinai nebuvo skirtingas. Klasicizmo pijonieriai, Lomonosovas ir Tredjakovskis, kaip buvo savo kilme prasčiokai, taip ir pasiliko dvasios prasčiokai net ir tada, kai pasiekė savo garso viršūnes. O sentimentalistas Žukovskis gi buvo aristokratijos, caro dvaro poetas. Klasikas Fonvizinas ne tik piešė smulkių dvarininkų būklę, bet kėlė ir baudžiauninkų problemą. Jis pirmas pareikalavo baudžiauninkams žmogaus teisių. Iš visų sentimentalistų tik vienas Radiščevas be baimės tegali lygintis su Fonvizinu, o visiems kitiems — labai toli iki jo.

Kad klasicizmo bei sentimentalizmo, kaip importuotų srovių, socijalinis pagrindas buvo vienas į antrą panašūs, patikrina paties gyvenimo daviniai. Sakysime, toksai Cheraskovas buvo drauge ir klasikas ir sentimentalistas. Sentimentalizmas jau labai anksti ėmė skverbtis ir į kitų rusų klasikų kūrybą. Net toks gryno kraujo klasikas, kaip Fonvizinas, ir tas neapsiėjo be sentimentalizmo: pakanka prisiminti tik jo Starodumą, pasipuošusį ašarotosios dramos dorybėmis. Net toks Sumarokovas, taip energingai keikęs pirmuosius sentimentalizmo reiškinius dramaturgijos srity, ir tai neiškentė nepradėjęs pirmas dėstyti Rusijoj sentimentalizmo teorijos. Jis rašo adresuotą draugui garsųjį savo raštą „Pis'mo o krasote prirody“ — „Laiškas apie gamtos grožį“.

Tam laiške jis pabrėžia, kad kaimo vienumas jam esąs malonesnis už miesto bei turtingųjų ištaigingumą. Visi miesto malonumai besirandą ir kaime, ir tai geresniu, natūralesniu pavidalu. Kokios lubos galinčios būti gražesnės už dangaus skliautus? Kokios sienos galinčios būti gražiau papuoštos, negu šilai ir girios? Kokia asla galinti būti mielesnė už žalias pievas, per kurias rangydamies čiurlena vėsūs upeliai? Kokia muzika galinti prilygti savo laisvę begarbinančių paukštelių giesmėms? Artimiausioji natūralinei muzikai vamzdžio gaida ir piemenaičių dainų paprastumas primenąs auksinį amžių. Čia nesą nei veidmainybės, nei vyliaus... Ir taip toliau.

Kalbamam laiške, primenančiame nuoširdžią išpažintį, sukaupta daug pačių esmingiausiųjų sentimentalizmo bruožų. Ir tai rašo Sumarokovas, tasai klasikų klasikas, kuriam dėl ašarotosios dramos širdis taip baisiai pyko.

Visa tai parodo, kad patekęs į Rusiją sentimentalizmas nereikalavo specijalios socijaliniu atžvilgiu publikos, nei specijalių rašytojų. Sentimentalizmo adeptų atsiradimas parėjo daugiau nuo psichologinių faktorių, nuo temperamento, nuo nuotaikos, nuo tam tikrų gal įsitikinimų.

Sentimentalizmo sėklą pasėjo rusų visuomenėj tipiškųjų Vakarų Europos sentimentalistų veikalų vertimai, kurie gana gausiai paplito antroj XVIII šimtmečio pusėj. Georgo Lillo pjesė, vardu „Džordžas Barnvelis arba Londono pirklys“, išversta jau 1764 m., Diderot pjesės „Pavainikis sūnus“ bei „Vaikamylis tėvas“ — 1765 m.; Marivaux „Meilės ir nuotykio žaismas“ — 1769 m.; Beaumarchais „Eugenija“ — 1770 m.; Lessingo „Miss Sara Samson“ ir „Emilija Galotti“ — 1784 m., ir t. t. Tai buvo vis „ašarotoji“ arba „miesčioniškoji drama“, kuri yra ne kas kita, kaip sentimentalizmo rūšis.

Anksčiau jau buvo minėta, kad dramos žanro sentimentalizmas Rusijoje prigijo labai greitai ir gyveno šalia klasicizmo neperdaug su juo tesipešdamas. Lukinas, Plavilščikovas, Cheraskovas, Ablesimovas — vis tai sentimentalizmo reiškėjai; Cheraskovas gi greta sentimentalizmo ir klasicizmo nesibaidė. Tie keturi asmenys — tai tik raiškesnieji vardai. O panašių dramaturgų — komedijos, dramos, komiškos operos — Ekaterinos laikotarpy buvo gerokas skaičius. Tik jų darbai nepasižymėjo tobulybe ir nieko naujo ar charakteringo nebepridėjo prie įvardintųjų pavyzdžių. Todėl ir visų tų dramaturgų vardai nėra čia minimi. Tačiau sentimentalistų dramaturgų įtaka buvo tokia stipri, jog Ekaterinos gadynės klasikai nebėra įmanomi atotraukoj nuo sentimentalizmo. Todėl tad ir teko sentimentalistų dramaturgus išskirti iš bendrosios rusų sentimentalizmo apžvalgos. Juo labiau, kad ašarotoji drama ar komedija bei komiškoji opera, būdamos viena sentimentalizmo rūšių, vis dėlto nėra patys tipiškiausieji sentimentalizmo reiškiniai. Apysaka, romanas, kelionės aprašymas, lyriški eilėraščiai — štai tipiškieji sentimentalios literatūros žanrai. Ir jie į rusų dirvą pradėjo skverbtis beveik kartu su ašarotąja drama. Sentimentalumo popiežius, Jean Jacques Rousseau, pateko į Rusiją visų anksčiausia. Jo „Naujoji Eloiza“ rusų kalba pasirodė 1769 m., o „Emilius“ — 1779 m. Goetės „Jauno Verterio kančios“ pasirodė 1784 m. Nuo jo

nedaug teatsiliko ir sentimentalizmo pranašai. Samueliaus Richardsono „Pamela arba atlygintoji dorovė“, keletą kartų versta į rusų kalbą, pirmą kartą išspausdinta 1787 m. Romanas rusams, matyti, tiek patiko, kad kitais, 1788 m., buvo paskelbtas kitas romanas, vardu „Naujoji Pamela arba Marijos, žymios ponios gyvenimo teisingas aprašymas“. Tai buvo nedaug teskoningas romanas, kurį pasigamino prancūzai, sekdami Richardsono pėdomis. Neilgai beteko laukti ir kitų Richardsono garsiųjų romanų. „Klarissa“ pasirodo 1791 — 1792 m., o „Grandissonas“ 1793—1794 m. Dar anksčiau, 1786 m., atėjo O. Goldsmitho „Veksfildo dvasininkas“. Neužtruko ir Sternas. Jo „Sentimentali kelionė“ išspausdinta vos 1793 m., bet jos ištraukos pasirodė dar 1779 m. Tik Sterno „Tristram Shandy“ ar, kaip rusai sakė, „Tristramo Šandi gyvenimas ir nuomonės“, pasirodė pavėlavę, vos XIX amžiaus pradžioj.

Čia suminėtos sentimentalizmo šulų veikalų Rusijoj pasirodymo datos. Skaitančiojoj visuomenėj tie veikalai buvo žinomi ir anksčiau. Rusų aristokratija prancūzų knygas plačiau skaitė, negu rusiškas. Anglų sentimentalizmas prancūzų transkripcija atėjo daug anksčiau, negu pasirodė rusiškieji vertimai.

Sentimentalistų literatūra rusams darė didelio įspūdžio. Bežiūrint prasidėjo betarpūs sekimai tais pavyzdžiais. Sentimentalizmo meisteriai diktavo rusams ir veikalų formą, ir kūrybos objektus, ir jų traktavimo būdą, ir viską nudažančią nuotaiką. Ankstyvasai rusų sentimentalizmas prisiglaudė po Vakarų mokytojų skvernu. Prisiminus ateivių mokytojų savumus, nesunku bus įsivaizduoti ir mokiniuose pašauktuosius bruožus. Ką gi rusams skelbė tie Vakarų meisteriai? Kokius dalykus jie skelbė? Kaip juos traktavo?

Richardsonas savo „Pameloj“ vaizduoja pasaldintos meilės istoriją. Romano herojinė — kukli, dievobaiminga, jausminga, dorovių pilna mergina. Ją įsimyli turtingas kietaširdis žiauruolis ir, kaip sako, persekioja dorovingąją merginą. Tačiau jos jausmingosios dorybės yra tokios didelės, jog sušvelnina ir turtuolio kietąją širdį. Visa istorija baigiasi laimingomis jungtuvėmis. „Klarissoj“ ašarų daugiau. Čia herojinė (Klarisa), tiek pat dorovinga, kiek ir Pamela, tik ašarų

daugiau išsunkia,, — mat ji nėra savo šeimoj mylima. Padėtis tuo ašarotesnė, kad ji myli vėjavaikį Lovelasą, kuris, jos nemylėdamas, nori ją „meiliškai nuskriausti". Klarisa spiriasi prieš pagundą, prieš Lovelaso pastangas, kovoja dėl savo meilės ir su giminėmis ir su savimi, ir miršta be galo sentimentališkai. „Grandisono" herojus gyvena ir elgiasi, tarytum jis būtų ne žmogus, bet kažkoks Šventosios Dvasios įsikūnijimas. Jis toks jautrus ir toks dorovingas, jog niekas negali jo sugundyti. Sakysime, įsimyli jį pulkas merginų, — jis jas atšaldo dorovingais pamokslais. Jis tiek daug gero žmonėms padaro, kad net jo priešininkai virsta jam draugais.

Goldsmitho dvasininkas — nelyginant kankinys iš kokio nors senoviško šventųjų gyvenimo aprašymo. Geras jis dvasininkas, idealus sielų ganytojas, tik nelaimės jį užgriuvo. Būdamas visiškai nekaltas, patenka jis į kalėjimą ir baigia savo dieneles nepataisomų kriminalistų tarpe. Baisiai jau ašaringas jis padaras.

Nemažiau ašarų iš skaitytojų reikalavo ir Sternas. Jis nesirūpina konkrečiu kelionėj matyto gyvenimo aprašymu. Jis apsistoja tik ties tokiais reiškiniais, kurie gali sujaudinti jausmus ir išsunkti ašaras. Pamato jis beprotę merginą, ir baisiai jaudinasi ir sielojasi dėl jos likimo. Nemažiau jis sielojasi ir dėl paukštelio, narvely uždaryto, ir dėl pastipusio asilo pakely... Kai Richardsonas su Goldsmithu rūpinosi daugiau „analizuoti" ar „vaizduoti" apysakos personažų psichiką bei jausmingumą, Sternas domisi tik savo persona ir nepavargsta besidžiaugdamas, kad jis yra toks jausmingas bei ašaringas.

Tokie buvo ankstyvieji sentimentalistai. Richardsono mokinys, Rousseau, personažų psichiką labiau sukomplikuoja ir įneša naujų bruožų, sentimentalizmą, tariant, sudemokratina ir sugamtina. „Naujosios Eloizos" herojinė, Julija, aukštos kilmės mergina, įsimyli demokratiškos kilmės jaunuolį. Tėvas neleidžia jai tekėti už jo, o tuo tarpu jie labai gražiai, labai jausmingai ir dorovingai vienas antrą myli. Apysaka mirgėte mirga Šveicarijos gamtos aprašymais, kurie sudaro jautriajai meilei foną.

Šitie keturi rašytojai ir buvo tiesioginiai rusų sentimentalistų apysakininkų mokytojai. Lyrikos srity įtaka sroveno

iš to paties šaltinio. Didelės įtakos čia turėjo anglas, Edward Young, ypač savo „Naktiniais apmąstymais". Melancholija, mirties ir grabo motyvai su nenuoširdžiu patosu bei jausmingumu — ir tai sentimentalizmas gavo iš Youngo. James Thomson su savo poema „Sezonai" — „Metų laikai" buvo sentimentalistams eiliuotųjų gamtos aprašymų mokytojas, o James Macpherson su savo „Ossijano dainomis" sužadino tautosakišką stilių. Draugiškumo ir grakščios meilės motyvai, Dievo ir gamtos garbinimas — štai pagrindinė sentimentaliosios lyrikos tematika.

Apie anglų sentimentalizmą prof. Bernhard Fehr labai teisingai pastebi, kad tasai sentimentalizmas nebuvo betarpis, laisvas ir sveikas jausmų reiškimas. Tai buvęs į tam tikras formas įspraustas kultūrinio gyvenimo apsireiškimas, mokėjęs iš skausmo padaryti malonumą ir užuojautoj matęs ne priemonę, bet galutinį tikslą. Sentimentalizmas, esą, būtų galėjęs pasidaryti klasikiškas.

Kai klasikui pagrindinis ginklas buvo lyra, tai sentimentalistui jį atstoja paprastas vamzdys, kuris gali būti viso sentimentalizmo emblema. Sentimentalizmas kaimo gyvenimą, jo paprastumą priešpastato miesto gyvenimui, kuris sentimentalistui atrodo pakrikęs, netekęs įgimtos palaimintosios dorovės. Visos pirmenybės atiduodamos kaimo gyvenimui. Sentimentalistas savo veikaluose suveda į konfliktą miestelėnus ir kaimiečius, ir, žinoma, jo visos simpatijos kaimiečių pusėj. Juo labiau, kad miestelėnus atstovauja koks nors išlepintas ar ištvirkęs didikas, o kaimiečius koks nors idealus personažas. Kaimo gyvenimas juo geresnis, kad jis vyksta arti gamtos ar net pačioj gamtoj, — jis ir esąs tikroji gamta. O sentimentalistai ir esą gamtos jausmo specijalistai. Tiesa, ir čia ne visi gamtos reiškiniai juos vienodai žavi, — jiems rūpi tokie reiškiniai, kurie labiausia gali sujaudinti ar daugiausia melancholijos sukelti. Sakysime, sutema ir vidūnaktis, mėnesiena ir tamsi naktelė, griuvėsiai ir kapinynai — štai sentimentalizmo stichija.

Sentimentalizmas, nuvertęs klasikiškosios pareigos jungą, skelbia asmenį, kaip dėmesio centrą, patį jo egzistencijos faktą laiko svarbia vertybe. Sentimentalizmas gilinasi į asmenį, į jo vidujį intymųjį gyvenimą, į laukujes gyvenimo aplinkybes.

Iš čia tai ir ateina į sentimentalizmą buities bei psichoanalizės motyvai. Tačiau praktiškai sentimentalistai rūpinasi ne kiekviena buitim ir ne kiekvienu individu. Sentimentalistų veikalų herojai dažniausiai esti valstiečiai, pirkliai, šiaipjau piliečiai, smulkieji miestelėnai. Bet ne visi. Sentimentalizmui tetinka tik idealūs herojai, dorovės ir jausmingumo skelbėjai. O tai yra jau siauroka herojų individualumo amplituda. Tie herojai bei herojinės labai panašūs vienas į kitą. Vokiečiai ilgainiui juos pavadino „Schöne Seele" — „gražioji siela", kurią, a propos, jau nuo Platono laikų garbino ne tik visi mistikai, bet ir mistifikatoriai. Dorovingieji asmenys turi parodyti savo dorybes, turi jaudinti skaitytoją. Todėl reikia, kad kas nors tuos herojus skriaustų, kankintų, — reikalingi neigiami personažai. Ir tokių nestinga sentimentalistų raštuose. Tuo būdu ir pasiskirsto sentimentalistų personažai, kaip ir klasikų veikaluose, į dvi kontrastines kategorijas.

Sentimentalizmo tabu — tai jausmingumas, kuris jam atstoja protą. Tiktai jausmingumo reikalą sentimentalistai labai savotiškai supranta. Jų jausmingumas yra daugiau maskaradinis, vitražinis, reklaminis. Tikruoju pergyvenimu jis nelabai tepagrįstas. Sakysime, meilės ir draugiškumo jausmus jie taip mėgsta dainuoti, o tuo tarpu vieno ir antro jausmo net neatskiria. Jiems toji meilė geriausia, kuri nesiskiria nuo draugiškumo, ir draugiškumas — kurs nesiskiria nuo meilės. Jie sako, kad laimė glūdinti aistros pasireiškime, bet jų aistra — visiškai nekaltas avinėlis. Ir, pasakytume, jų aistra, be galo protinga, apskaičiuota. Nenuostabu, kad iš sentimentalistų rašto dvelkia šaltas protas, ir kad jų liejamos ašaros turi tokios pat reikšmės, kaip ir klasikų veikaluose pareiga valstybei bei tėvynei: ne tiek nuoširdaus pergyvenimo, kiek skambios reklamos.

Pagaliau, netenka užmiršti, kad sentimentalizmas, kaip ir klasicizmas, kiekvienoj tautoj įgijo kiek kitokio atspalvio. Rusų sentimentalizmas, besiremdamas Vakarų priemonėmis, atnešė ir lokalinių bei tautinių bruožų, apie kuriuos teks kalbėti susipažįstant su atskirais rusų sentimentalizmo pasireiškimais.

Rusų sentimentalizmo pradžioj ir pabaigoj stovi dvi stambios figūros—Karamzinas ir Žukovskis. Karamzinas vadovavo

visam sentimentalizmo judėjimui, kurdamas jo poetiką, ideologiją, literatūros žanrų pavyzdžius. O Žukovskis rusų sentimentalizmą ištobulino, susintetino ir atidavė jį, vėl kaip premisą, drąsiai atžygiuojančiam jaunam romantizmui. Žukovskis jau, kaip sakoma, viena koja peržengė romantizmo slenkstį, o Karamzinas — grynas sentimentalistas, — jo pranašas ir apaštalas.

2. NIKOLAI MICHAILOVIČ KARAMZIN

1. Gyvenimo bruožai (1766—1826). Lemiamosios reikšmės Karamzino ateičiai bei jo literatūros darbų linkmei turėjo atmosfera, kurioj Karamzinas augo ir mokslus ėjo. Gimė jis Simbirsko gub., dvarininko šeimoje, 1766 m., labai anksti netekęs motinos ir veikiai susilaukęs pamotės. Maža teapsišvietę tėvas ir pamotė didesnio dėmesio į Karamzino auklėjimą nekreipia. Jis jaučiasi kaip ir svetimas šeimoj, auga vienas, savin susikaupęs. Neturėdamas draugų, su kuriais galėtų bendrauti, neturėdamas auklėtojų, kurie pagelbėtų jam vidujį gyvenimą formuoti, Karamzinas paskęsta — ankstyvoj jaunystėj — sentimentalių romanų skaityme. Iš prigimties sentimentalus ir palinkęs į gyvenimą svajonėmis, visu vaikiškos pasaulėžiūros nayvumu persikelia jis į sentimentalinių romanų herojų pasaulį. Visokios jų dorybės ir afišuojamas jausmingumas, į kurį vaikas kritiškiau, suprantama, pažvelgti negalėjo, sudaro jo dvasios gyvenimo turinį. Antras Karamzino evoliucijos metas — mokslas Maskvoj. Beeidamas penkioliktus metus, jis buvo atgabentas į Maskvą ir atiduotas mokytis į tuomet garsų Schadeno pensijoną, kuris atitiko Karamzino palinkimus. Patsai Schadenas, neblogas pedagogas, buvo galima sakyti, gryno kraujo sentimentalistas. Besekdamas Rousseau „evangelija“, Schadenas savo auklėtiniuose rūpinosi išauklėti pirmoje eilėje jausmingumą, ar, kaip tuomet sakydavo, — širdį. Nuo jausmingumo tuomet neatidalinėjo nei humaniškumo, nei idealizmo, nei krikščioniškos meilės artimui. Šitokiam idealistui pedagogui Karamzinas buvo gera medžiaga. Pensijone ir belankydamas Maskvos universitete paskaitas, Karamzinas pramoko kalbų, ypač vokiečių, ir pagilino savo šykščias žinias literatūros srity. Iš Maskvos pensi-

jono jis atsiduria Peterburge, tarnauja gvardijoj, bet iš kariuomenės greit pasitraukia. Miršta tuo tarpu Karamzino tėvas, ir būsimas rašytojas ima šeimininkauti tėvo dvare. Jis įsitraukia į provincijos didikų pasilinksminimų sritį, tačiau veikiai pajunta, kad šitoks gyvenimas neturi nei tikslo, nei prasmės. Gyvenimas dvare buvo nelyginant trumpas antraktas Karamzino idealistinėj nuotaikoj. Draugų skatinamas, Karamzinas persikelia gyventi į Maskvą, kur susiartina su masonais. Jis uoliai dalyvauja jaunuomenės kuopelėse, susispietusiose aplink Novikovą. Jis dalyvauja Novikovo žurnaluose ir apskritai prisideda prie jo varomojo švietimo darbo. Apsišvietusių draugų įtakoje Karamzinas ima susipažinti su Vakarų geresniųjų rašytojų kūriniais. Artimiausiai bendradarbiaudamas su masonais, nuoširdžiai su jais draugaudamas, Karamzinas, rodos, visiškai nebuvo įstojęs į masonų ložą. Nežiūrint viso jo sentimentalizmo bei „svajingumo“, jame buvo vis dėlto labai stiprus racijonalistiškasai elementas, todėl tad jam mistika, juo labiau masoniška, pasiliko svetima.

Šiam laikotarpy Karamzinas yra nuoširdus idealistas, svajojąs apie kosmopolitišką tarnavimą visai žmonijai. Tiesa, šios svajonės nepasižymėjo nei konkretumu, nei gilumu, bet vis dėlto jis dabar skelbia meilę žmonijai. Pasiekus Rusiją gandams apie Prancūzijoj prasidėjusią revoliuciją, Karamzinas svajoja, ar nebūsianti ji tik išganinga ir visai žmonijai. Šitokia nuotaika baigiasi pirmasai Karamzino gyvenimo laikotarpis.

1789 m. Karamzinas iškeliauja „į Europą“, aplanko Vokietiją, Šveicariją, Prancūziją, Angliją. Sugrįžęs iš kelionės 1791—1792 m., jis leidžia Maskvoj žurnalą, vardu „Moskovskij žurnal“. Tai buvo pirmas rusų žurnalas, turėjęs literatūrinę kryptį ir išsivertęs be smulkmeniškos satyros. Šiam žurnale Karamzinas paskelbė savo kelionės aprašymą („Pis’ma russkago putešestvennika“), rašė straipsnius apie literatūrą, teatrą, dorovę, švietimą. Bendradarbiauti žurnale jis patraukė ir kitus geresniuosius rašytojus, sakysime, tokį Deržaviną. Sudarydamas žurnalo numerį, jis stengdavosi parengti tokią medžiagą, kuri atitikdavo to laikotarpio idealistinę pasaulėžiūrą.

Netrukus Karamzinas pradeda leisti literatūros almanachus, vardu „Aglaja“ (1794) ir „Aonidy“ (1796—99). Tai buvo nelyginant rusų ir užsieninės literatūros chrestomatijos. Šiam

laikotarpy Karamzinas jau suspėjo pagarsėti, kaip beletristas. 1792 m. jis parašė geresniąsias savo apysakas, būtent, „Biednaja Liza“ ir „Natalja, bojarskaja doč'“. Nors ir trumpas, bet barbariškas Povilo viešpatavimas pakerta literatūros gyvenimą. Karamzinas skundžiasi, kad cenzūra, kaip juoda meška, stovinti vidury kelio ir atimanti bent kurį norą griebtis plunksnos. Vos tik įžengė į sostą Aleksandras I, Karamzinas 1802 m. pradeda leisti dvisavaitinį žurnalą, vardu „Viestnik Evropy“, kuris buvo itin palankiai visuomenės sutiktas. Tai buvo nebe tiek literatūrinis, kiek politinis žurnalas. Jame buvo duodamos informacijos iš užsienių ir nušviečiamos vidaus gyvenimo problemos. Vyravo dar senasai Karamzino idealistinis liberalizmas, tik kitokio atspalvio, negu prieš Povilą buvęs. Iš Karamzino straipsnių matyti, kad jo liberalizmas bei „europizmas“ pradėjo svyruoti, kad Karamzinas jau pradėjo dairytis atgal, nors kol kas ir labai bailiai. Sakysime, jis ima lyginti Rusiją su Vakarų Europa, ir palyginimas išeina Rusijai gana naudingas. Jis dar pripažįsta, kad Rusija mokslo ir apsišvietimo atžvilgiu yra atsilikusi nuo Vakarų Europos, bet karo reikalų sutvarkymu, civilinių įstaigų išmintim bei visuomeniškojo gyvenimo charakterio kultūringumu Rusija visiškai prilygstanti Vakarų Europai. Šitokie palyginimo vaisiai net jau anų laikų akylesniems žmonėms atrodė keistokai, — viena rusų baudžiava kiek gi svėrė. Abejonių kėlė rusų ir europiečių karingumo vertinimas. Sakysime, kelbėdamas apie Napoleoną, Karamzinas sako, kad būti mikliu generolu ir gudriu politiku kur kas lengviau, negu būti didžiu žmogumi, vadinasi, herojiškai dorovingu. Ir drauge jis negali atsidžiaugti senovės rytų slavų, kuriuos jis vadina rusais, herojizmu („doblest'“), kai jie groboniškais tikslais užklupdavo Cargradą. Tai rodo, kad Karamzino pasaulėžiūrą ėmė keisti siauraus nacijonalizmo linkmė. Stipresnių keitimosi pasireiškimų nebeteko ilgai laukti.

Jaunas caras, Aleksandras I, pradėjęs viešpatauti, kaip ir Ekaterina, svajojo apie liberalinius dalykus. Visuomenėj pasklido gandai, kad caras norįs panaikinti baudžiavą ir įvesti Rusijoj konstituciją. Karamzinas tokiais sumanymais baisiai pasipiktino ir pagamino pagarsėjusį savo rašinį apie senąją ir naująją Rusiją, žinomąjį vardu „Zapiska o staroj i novoj Ros-

siji“ (1811). Čia Karamzinas pasirodė esąs atkakliausias reakcininkas, keikiąs liberališką caro žaismą. Karamzinas išdėsto rusų „samoderžavijos“ (autokratijos), tariant, „istoriją“ ir baigia dėsniu, kad „samoderžavije“ yra Rusijos šventovė, kurios tegu niekas nedrįsta pajudinti. Jis bara Aleksandrą I, kam šis vietoje senųjų kolegijų įvedė ministerijas. Jis nepatenkintas, kam tiek daug esą pristeigta universitetų, jeigu jie studentų beveik neturi. Jis nepatenkintas ir Petru I, kuris, esą, Rusijai daug pikta padaręs, nužemindamas bajoriją ir dvasininkiją, atimdamas rusams savosios vertybės pajautimą. Geriausias Rusijos valdovas buvęs Ivanas III, tas pats, kuris bešališkam stebėtojui atrodo iš visų Rusijos valdovų visų antipatiškiausias.

Todėl visiškai suprantama, kad Karamzinas buvo labai nepatenkintas ruoštomis reformomis Aleksandro I viešpatavimo pradžioj, ir kad baudžiavos panaikinimo sumanymas jį stačiai gąsdino. Prieš tokį sumanymą, kaip ir prieš kitas liberališkesnes reformas, jis griežčiausiai protestavo.

Kai šitokius dalykus Karamzinas rašė, jis jau buvo oficijalus rusų istorijografas, įsitraukęs į istorijos medžiagos rinkimą bei dorojimą. 1818 m. pasirodo 8 tomai jo veikalo, vardu „Istorija gosudarstva Rossijskago“ (likę 4 tomai pasirodė vėliau). Tai buvo gal daugiau beletristikos veikalas, negu istorijos mokslo. Tai buvo esmėj sentimentali rusų carizmo istorija, ar gal net sentimentali carizmo panegirika. Šio veikalo pagrinde atsidūrė tos pačios mintys, kurios buvo jau pareikštos jo „zapiskoj“. Carizmas ar „samoderžavije“, Karamzino žodžiais esanti palaimintoji Rusijos valstybės forma, jos šventovė, kurios niekas negalįs išdrįsti judinti. Net Puškinas, pradžioj Karamzino veikalą priėmęs entuzijastiškai, paskum piktinosi, kad tai esanti bizūno apologija*).

Tuo tarpu vėl pasklysta gandai, kad caras rengiasi atstatydinti Lenkiją jos buvusiose iki pirmojo jos padalijimo sienose. Karamzinas vėl rašo griausmingą protesto raštą („Pis’mo o Pol’še“, 1819 m.), kuriame caro sumanymą griežčiausiai pasmerkia, pavadindamas jį nusižengimu prieš Rusiją.

---

*) „Въ его „Исторіи“ изящность, простота
Доказываютъ намъ безъ всякого пристрастья
Необходимость самовластья
И прелести кнута.“

Taip šitas jausmingasai nuskriaustųjų užtarėjas, sentimentalus svajotojas, masonuojąs liberalas baigė savo dienas juoda reakcija bei pilnu šovinizmo imperijalizmu. Jo pasaulėžiūros „atsivertimo“ lengvumas — jis nepaliko jokių pėdsakų, kurie rodytų, kad tai jam padaryti būtų buvę sunku, — yra geriausias raktas į jo literatūrinę kūrybą. Jis paaiškins, kokios plotmės yra jausmingumas, tasai Karamzino ir visų rusų sentimentalistų pabalnotasai žirgelis.

Karamzinas yra tipiškiausias reiškinys visam rusų sentimentalizme. Todėl peržvelgus Karamzino kūrybą bus suprantamesni ir tie, kurie dar gerokai prieš jį pradėjo purenti Rusijoj sentimentalizmo dirvas.

2. **„Rusų keliautojo laiškai“.** „Pis'ma russkago putešestvennika“ — veikalas, kuris iškėlė Karamzino vardą į pirmaeilių rusų rašytojų sąrašą, pareikalavo sentimentalizmui Rusijos pilietybės teisių, pašaukė ilgą seriją pamėgdžiojimų.

Veikalo forma — laiškai iš kelionių Rusijoj pasilikusiems draugams. Veikalo turinys — įspūdžiai, kurių autoriui sukėlė kelionėj matytieji dalykai. Kelionės aprašymas, kaip literatūros žanras, Rusijoj žinomas iš senų senovės. Šis žanras plačiai buvo vartojamas ir Petro I laikais. Jis turėjo specijalinių kelionės užrašų pobūdį. Tuomet rusai, patekę į Vakarus, beveik kūdikišku nayvumu stebėdavosi viskuo, kas tik jiems pakeliui pasitaikydavo. Jie pasitaikančius dalykus apskaičiuodavo, išmatuodavo, šiek tiek jų išvaizdą aprašydavo. Tuose aprašymuose nebūdavo nei sistemos, nei tvarkos. Jie nemokėdavo atskirti svarbių dalykų nuo mažmožių, jie paskęsdavo smulkmenose. Pro tas smulkmenas jie nesugebėdavo aprėpti visumos. Jiems inteligencijos ištekdavo tik detalėmis stebėtis. Šitokios praeities perspektyvoj Karamzino laiškai amžininkams iš tikrųjų galėjo atrodyti nepalyginama tobulybė.

Karamzinui kelionės aprašymo dalykuose tiesioginis mokytojas buvo anglų Sternas. Savo laiškuose Karamzinas stengiasi pasirodyti didelis liberalas, beveik net internacijonalistas, kuriam visos žmonijos reikalai yra svarbesni už pavienės tautos reikalus. Tačiau jo liberalizmas bei internacijonalizmas net šiam laikotarpy buvo daugiau teoriškas, paviršutinis. Jo dvasioje glūdėjo užuomazga to konservatizmo, kuris vėliau toks charakteringas pasidarė visai Karamzino veiklai.

Konservatizmo elementai prasiskverbia ir pro kelionės aprašymų liberalizmą.

Karamzinas vyko „į Europą“ savo kelionei gerokai pasiruošęs. Jis gerai žinojo, kur važiuoja, ko važiuoja, ką kur turi žiūrėti ir ką vertinti. Apie Vakarų Europos reikalus jis teiravos pas Maskvoj gyvenančius svetimšalius, rinko spausdintą medžiagą. Išvažiuodamas jis nusprendė, kad Vokietija yra filosofų ir poetų šalis, — Vokietijoj juos telanko ir stebisi jais. Karaliaučiuj jis apsilanko pas Kantą, Leipcige — pas Platnerį, Weimare — pas Herderį ir Wielandą. Buvo pasiryžęs jis ir Goethę aplankyti, tik jo namie nesurado. Berlyne lanko jis kultūros įstaigas, patekęs teatre į neskoningai ašarotą Kotzebue pjesę, jis drauge su moterimis ašaras lieja. Neaplenkia jis ne Nikolai ir Weisso. 23 metų jaunuolis, žino, ką kalbėti su visokiomis šitokiomis įžymybėmis ir ką joms atsakinėti. Ir kalbasi jis, kaip kultūringas reporteris.

Žino jis, kad Šveicarija — gamtos grožybių kraštas. Čia jis tik gamta ir tesidėmi. Kadangi kiekvienas padorus save gerbiąs sentimentalistas turi gamtą garbinti, tat, suprantama, kad ir Karamzinas Šveicarijos gamtai panegirikų nesigaili. Iš Prancūzijos jis aprašinėja tik Paryžių. Paryžius — didmiestis, kultūros centras, besirandąs nuo gamtos juo toliausia. O tai jau nebe sentimentalisto specijalybė. Todėl, beaprašinėdamas Paryžių, jis pasirodo esąs labai šykštus. Aplanko jis ten teatrą, meno galerijas, istorijos paminklus, patenka net į revoliucinį parlamentą, bet visa tai negi gali sentimentalistui lygintis su Šveicarijos gamtos reikšme. Toks tuomet Prancūzijoj opus revoliucijos dalykas iš Karamzino susilaukia tik trumpų pasmerkimo žodžių. Apie prancūzų klasikišką teatrą jis atsiliepia beveik tuo pačiu tonu, kaip ir apie revoliuciją. Anglijos aprašymuose jis dar šykštesnis. Jis čia tesiinteresuoja tik politinėmis bei visuomeninėmis įstaigomis, pabrėždamas anglų ir prancūzų tautų charakterio skirtingumą. Toks yra jo kelionės aprašymų turinys.

Karamzino kritikai pabrėžia didelius jo kelionės aprašymo meno nuopelnus. Visų pirma akcentuojama, kad jis plačiai ir teigiamai pavartojęs psichologinės analizės metodą, todėl ir jo atvaizduotieji personažai esą tokie raiškūs. Ir antra, Karamzinas, esą, sąmoningai stengęsis vartoti realistinio aprašymo

būdą, sąmoningai stengęsis atvaizduoti daiktus tokiais, kokie jie yra tikrovėje. Ir trečia, kas esą itin svarbu Karamzino laiškuose, tai jo įvesta vadinamoji „Kleinmalerei“, atseit, „smulkioji tapyba“. Tai yra tokia vaizdavimo sistema, kai rašytojas, charakteringas detales išpiešdamas, stengiasi duoti supratimą apie visumą. Šiuo būdu Karamzinas esą sugebėjęs net pagauti aprašinėjamų vietų specifinį *couleur locale*.

Šitokie kritikos sprendimai negalėtų būti priimti be tam tikrų rezervų. Karamzino aprašymai, kai juos palygini su klasikiškaisiais, žinoma, atrodo gyvi ir koloritiški. Bet jie neišlaiko jokio palyginimo su kūrybinio realizmo ar net romantizmo aprašymais. Didelio vaizduotojo talento Karamzinas iš viso neturėjo, o jo aprašymus gadino dar nelabai tikusi sentimentališkoji rašto maniera: viską aplipdyti sentimentaliomis lementacijomis bei moralizuojančiais samprotavimais. Nūdien jo laiškai įdomūs tik, kaip tipiškas rusų sentimentalizmo pasireiškimas. Arčiau įsižiūrint į tą sentimentalizmą, pasirodo, kad pro afišuojamą jausmingumą visur veržiasi grynas racijonalizmas. Ne tai bloga, kad Karamzino jausmingumas atrodo perdėtas, bet bloga tai, kad po tuo laukuju jausmingumu labai sunku suieškoti tikrąjį pergyvenimą, kad jo jausmingumo patosas atrodo netikras, neįtikinąs. Karamzinas savo mokytoju, net evangelistu laikė Rousseau, kaip žinoma, neigusį kultūrą ir šaukusį žmoniją grįžti į pradžiapradį primityvumą. O tuo tarpu, net pats to nejusdamas, jis nuolat polemizuoja su Rousseau, gindamas visai priešingą „evangelistui“ tezę. Sakysime, jis, besirūpindamas visuomenės ir žmonijos gerove, nurodo, kad vienintelis teisingiausias kelias į ją esąs švietimas, atseit, kultūra, — toji pati kultūra, kurią geras sentimentalistas turi neigti. Karamzinas gi nuolat pabrėžia Europos kultūros — mokslo, meno visuomenės gyvenimo formų — reikšmę ir reiškia jai savo pagarbą.

Šitoksai vidujis Karamzino veikalo nesuderinamumas praskleidžia viso jo jausmingumo paslaptį. Jo kelionės aprašymas nėra betarpių įspūdžių fiksavimas. Tas aprašymas yra planingas, schematiškas išdėstymas to, ką Karamzinas rengėsi ir tikėjosi pamatyti, pradėdamas kelionę. Nebe reikalo gi jo kelionės aprašymuose jaučiamą ne tiek betarpūs įspūdžiai, kiek knygyniai šaltiniai. Tai, atrodo, kiek prieštarauja keliautojo

nuolatinėms ašaroms, kurias jis lieja, ar tai neskoningos Kotzebue pjesės žiūrėdamas, ar tai Šveicarijoj, kada iššokęs iš karietos džiaugiasi begulėdamas pievoj. Tai ir yra, kad visos šitos ašaros visiškai neįtikinamos. Sentimentalizmo gerasai tonas reikalavo ašarų, todėl Karamzinas ir stengės jas išspausti, nors jos nereiškė jokio noro riedėti. Visos kalbos apie ašaras yra sentimentali pasakojimo maniera ir, tur būt, nelabai gera maniera. A. I. Jacimirskis visai teisingai pastebi, esą Karamzino kelionės aprašymai daro įspūdžio, kad Karamzinas ne dėl savęs, bet dėl kitų keliavęs. Esą, jis norėjęs parodyti, koks jis jausmingas, nuoširdus,. geraširdis, — jis norėjęs kitus mokyti. Ir tiesa, Karamzino veikale nematyti nei žmogiško, nei literatūriško temperamento. Jis moka tik pardavinėti šaltą racijonalizmą, papuoštą jausmingumo etikete. Tai ir yra labai charakteringas bruožas rusų sentimentalizmui, ypač gi kelionių sentimentalizmui.

3. Karamzino apysakos. Pirmoji Karamzino apysaka buvo „Evgenij i Julija“ (1789). Apysakos fabula daugiau, negu skystoka. Pas turtingą dvarininkę gyvena jos augintinė, Julija. Tiek pirmoji, tiek ir antroji — kanoniškai sentimentalios. Darbo jos jokio nedirba. Džiaugiasi jos saulės tekėjimu ir jos nusileidimu, kaip avelės bliauna ir šokinėja, jos klauso, kaip grįžtą iš darbo valstiečiai dainomis garbina darbo palaimą, kaip piemenys vamzdžiuoja... Vaikščioja jos po sodą, gėleles beskindamos, melancholiškai besvajodamos, dėl „motinos natūros“, atseit, dėl gamtos grožybių bedūsaudamos. Tuo tarpu sugrįžta mokslus ėjęs svetimuose kraštuose dvarininkės sūnus, Eugenijus. Pasirodo, kad mažas būdamas jis su Julija drauge žaidė ir augo. Dabar prasideda, žinoma, jųdviejų meilė, kokios reikalauja sentimentalizmo kanonai. Drauge jie vaikščioja ir dūsauja, meilius žodelius vienas antram kalba, skaito jausmingas knygas, — ir taip jiems gera pasauly. Staiga Eugenijus suserga ir miršta. Motinai atrodo, kad šventųjų dvasių būrys jį, dainomis palydėdamas, nugabena per efiro plotus, o Julijos skausmo, esą, ir aprašyti nebegalima. Abi moterys nuo šiol, esą, pasidariusios melancholiškos atsiskyrėlės, besiguodžiančios maldomis ir svajonėmis apie būsimąjį gyvenimą.

Apysaka parašyta patetiška archajizuojančia kalba. Pa-

brėžtina, kad Karamzinas neleidžia savo idiliškai dorovingiems personažams laimingai baigti gyvenimo, vieną jų peranksti pasiųsdamas į kitą pasaulį. Tuo būdu dorovingumas lieka neatlygintas, iš apysakos jokia moralė neseka. Užtat šitoks apysakos galas daro efektą. Per visą apysaką Karamzinas stengėsi virkdyti skaitytoją neapsakomomis dorybėmis. Todėl Eugenijaus mirtis turėtų skaitytoją dar labiau sugraudinti, kitaip sakant, padidinti apysakos jausmingumą. Už šitokius darbus kai kurie literatūros istorikai Karamziną ir vadina j a u s m i n g o j o s e n t i m e n t a l i z m o atstovu. Panašūs dalykai vyksta ir kitose Karamzino apysakose.

1791 m. Karamzinas paskelbia apysaką „Frol Silin, blagodetel'nyj čelovek" — „Frolas Silinas, geradaris žmogus". Pati apysaka trumputė ir jos fabula menkutė, tačiau ji turėjo didelės reikšmės rusų literatūros istorijoj. Kaip liudija M. Dmitrijevas, apysaka yra pagrįsta tikru atsitikimu. Joj pasakojama apie itin dorovingą darbštų ir blaivų valstietį, Frolą Siliną, kuris, be to, dar ir turtingas buvo (dorovingumo pasėka). Ištikus bado metams, jis savo išteklius atidavinėjo badaujantiems, neimdamas jokio už tai atlyginimo. Panašiai jis padėdinėjo ir padegėliams. Tai ir visa apysakos teikiamoji medžiaga.

Autorius iš savo apysakos daro didelę „istoriją". Jis iškilmingai pareiškia, kad priešingai Virgilijams, kurie garbina Augustus, jis garbinsiąs paprastą valstietį, kuris esąs aukštesnis už daugelį žemės kniazių ir priklausąs prie gerųjų genijų skaičiaus.

Kritikai pasiskubino šioj apysakaitėj įžiūrėti gilų socijalinį pagrindą. Karamzinas, esą, pareiškęs savo didelį humaniškumą bei demokratiškumą, nes suradęs aniems laikams labai didelį, stačiai nepaprastą išradimą: parodęs, kad ir paprastieji valstiečiai, „pilkieji mužikai" — ne vien tik didikai — galį būti herojai ir didelius žygius nuveikti. Atidžiau apysakaitę panagrinėjus sunku būtų kalbėti apie autoriaus ypatingą demokratizmą, juo labiau — apie socijalinį pagrindą. Socijalinių pagrindų Karamzinas visiškai nepalietė, net gal sąmoningai juos užtušavo. Tikrąjį gyvenimo atsitikimą jis taip susentimentalino, jog šis pasidarė maža tepanašus į teisybę. Frolas Silinas Karamzinui svarbus ne kaip valstietis, bet kaip dory-

bės herojus. Karamzinui jis yra svarbus, kaip įrodymas, kad arti gamtos, arti „motinos natūros“ gyvenąs žmogus doroviškai yra vertingesnis už miesto atstovus, už didikus. Todėl ir jo realusai valstietis Silinas išėjo toks palšas, anemiškas, nevalstietiškas, tarytum jis būtų išaugęs uždaruose miesto salionuose. Panašus dalykas atsitiko ir su geriausiąja Karamzino apysaka, gal su visų geriausiąja visoj sentimentalizmo beletristikoj, būtent su „Bednaja Liza“ — „Vargše Liza“ (1792). Ir dėl jos giriamoji kritika džiaugėsi, kad Karamzinas padaręs kitą nepaprastą atradimą. Jis, esą, parodęs, kad ir valstietės mokančios taip pat gražiai ir grakščiai jausti, kaip ir pensijonų auklėtinės bajoraitės. Atrodo, kad ir šios apysakos interpretacija remiasi tokiu pat nesusipratimu, kaip ir Silino garbinimas.

„Vargšės Lizos“ fabula truputį sudėtingesnė. Vargšė našlė su savo dukrele, Liza, verčiasi gėlių rinkimu ir jų pardavinėjimu Maskvoj. Liza susipažįsta su turtingu jaunikaičiu, Erastu. Prasideda jųdviejų grakšti jausminga meilė, kuri baigiasi dažnai tokiais atvejais pasitaikančia merginos nuodėme. Erastas išvyksta į karą, ir Lizą kiek primiršta. Grįžęs iš karo Erastas nebeturi turtų ir siūlo „nusidėjusiai“ su juo Lizai 100 rublių. Paskum Erastas veda apysenę, bet turtingą našlę, o Liza nusiskandina tvenkiny paliai Simono vienuolyną Maskvoj.

Apysaka Karamzino amžininkams darė nepaprasto įspūdžio. Ir kaip gi ji galėjo nedaryti, jeigu joj buvo tiek jausmingumo, ir tiems laikams taip įtikinamai parašyta. Nurodoma tiksliai vieta, ir dar daug kam žinoma, kur veiksmas įvyko, smulkiai piešiami visi įsimylėjusiųjų ir idealistiškai nusiteikusių jaunuolių pergyvenimai. Jaunuoliai, Liza ir Erastas, prieš meilės katastrofą, tokie visiems pažįstami, ar, kaip tuomet sakydavo, rusiški. Apysakoj tiek daug humaniškumo, tiek jaunystės skaistumo, jog rusų skaitytojas net atsistebėti negalėjo: nieko panašaus jis savo literatūroj dar nebuvo matęs.

Iš tikrųjų, pasakomojo meno atžvilgiu ši Karamzino apysaka pasižymėjo daugeliu teigiamų privalumų. Karamzinas paprastomis linijomis sugebėjo sukomponuoti dramatiškai veikiantį siužetą. Švelniomis grakščiomis spalvomis jis nupiešė veikiamuosius personažus. Davė ir Maskvos apylinkių raiškų,

koloritiškai turtingą paveikslą. Karamzino pasakojimas — lengvas, švelnus, grakščiai lyriškas. Ir apysakos kalba — tokia gyva ir lyriškai švelni. Ir visa apysakos architektonika, tokia lengvutėlė, perregima, įtikinama. Tad buvo kuo stebėtis tų laikų skaitytojams. Nebe reikalo gi tučtuojau atsirado visa eilė sekimų, — atsirado daugybė apysakų, sudarytų „Vargšės Lizos“ pavyzdžiu. O įsimylėjusios porelės ėmė lankyti tvenkinį prie Simono vienuolyno ir dūsauti „ant Lizos kapo“. Porelių atsirado tiek daug, jog pamaldieji vienuoliai ėmė ir nebeiškentė, — užtvėrė tvenkinį ir ant tvoros pakabino iškabą su parašu: jokios čia Lizos niekuomet nesą buvę ir niekas čia nesiskandinęs. Taip vienuoliai prašė įsimylėjusius jų palangėj nedūsauti.

Visa tai rodo, kiek apysaka buvo populiari ir kokios įtakos ji turėjo. O apysakoj yra dar vienas momentas, kuris publiką ypatingai jaudino. Mat, Erastas, negalėdamas atsidžiaugti Lizos dorybėmis, tikino, kad jis gyvensiąs drauge su ja amžinai sodžiuj ir šlamančiuose miškuose, kaip rojuj. Į tai Liza atsidusus pratarė, kad jis jos vyru būti negalįs. Kodėl? — klausia nustebęs Erastas. Liza trumpai teatsako: ji esanti valstietė. Tokiu Lizos atsakymu Erastas įsižeidžia ir pareiškia, kad jam visų svarbiausia esanti Lizos nekalta jausminga siela, ir kad Liza visuomet būsianti jo širdžiai artimiausia. Tuo būdu įvyko valstietės jausmų pripažinimas, — ji neblogiau myli už bajoraites, jeigu jau Erastas taip sako. Iš šios psichologinės situacijos ir buvo išvestas vadinamasai Karamzino demokratizmas. Negalima būtų neigti, kad tokio demokratizmo nebuvo. Šiek tiek jo būta, — nebe reikalo gi ir Karamzinas gyveno tuomet masonų įkvėptuoju idealizmu. Tokio demokratizmo pripažinimas tačiau neatpalaiduoja nuo pareigos pažvelgti į apysaką iš kitos pusės.

Nežiūrint psichologinės analizės teisingumo, visas pasakojimas eina ne realistišku, bet idealistišku tonu. Tikrovė pasilieka kažkur ūkanose paskendusi. Erastas, Liza ir jos motina — vis tai idealizuotos figūros, nedaug bendra teturinčios su gyvenimu. Niekam ir į galvą tuomet neatėjo, kad Lizos jausmų reiškimasis buvo anaiptol ne valstietiškas. Liza esmėj priminė ne gyvą valstietę, bet piemenaitę iš klasikiškų pastoralių, — nebe reikalo ir Erastas ją piemenaite vadina. Atrodo, jeigu

„Vargšė Liza“ yra demokratizmo pasireiškimas, tai tokiu pat demokratizmu reikėtų laikyti ir senąsias pastorales.

Erastas ir Liza — ne dviejų skirtingų luomų, bet dviejų įvairių kultūrų atstovai. Erastas — miestelėnas, vadinas, pagal „evangelisto“ Rousseau kanonus, jis esąs sugedęs žmogus. O Liza — „motinos natūros“ atstovė. Ji ir gyvena taip poetiškai, gėleles pardavinėdama, kaip gamtos dukrai pridera. Jr jos močiutė su gyvaisiais valstiečiais nieko bendro neturi. Ir ji, kaip sentimentalių romanų tipinga herojinė, džiaugiasi „natūros“ (gamtos) grožybėmis, be pasiilgimo ašarų negali savo vėlionies vyro prisiminti, ji taip moka atjausti įsimylėjusius. Karamzinui ir į galvą neatėjo vaizduoti gyvuosius valstiečius, — vaizduoti juos kaip valstiečius, o ne kaip gamtos atstovus.

Žymiai tiksliau yra atvaizduotas Erastas. Tai realus gyvenimo personažas. Tai yra Puškino Eugenijaus Oniegino protėvis. Tokių personažų rusų didikų tarpe buvo nemaža, ir jie Karamzinui buvo prieinamesni, negu valstiečiai. Jis Karamzino poetiškoj koncepcijoj atstovauja miestą. Bet faktinai jis tik aristokratiją teatstovauja. Miesto, kaip tokio, Karamzinas nevaizduoja. Pirklių, amatininkų, darbininkų ir kitų miestelėnų Karamzino kūryboj nėra. Kaip Karamzinas, taip ir kiti rusų sentimetalistai supranta miestą, kurį jiems atstovauja aristokratija.

Tai yra importuota koncepcija ir nevisai tiksliai tesuprasta.

Visos kalbos apie Karamzino demokratiškąjį atradimą yra gerokai perdėtos, — jos yra paviršutiniškojo požiūrio vaisius O kad kritika įžiūrėjo jo apysakoj tai, ko joj nėra — išėjo į gera. Iš tikrųjų, toksai apysakos supratimas paskatino rašytojus išplėsti stebėjimo sritį ir mokytis į valstiečius žiūrėti, kaip į žmones.

Karamzinas ir šioj apysakoj atsisakė moralizuoti. Vaikščiojančią dorovę — Lizą — paskandino, o jos skriaudiką paliko gyvą ir sveiką. Dorovė — neatlyginta, piktadarybė — nenubausta. Šitoks pasielgimas laužė įsigyvenusias sentimentalizmo tradicijas, bet užtat didino jausmingumą, — apysaka išėjo efektiškesnė.

Apysakoj „Julija“ (1796) Karamzinas vaizduoja dorovingą Juliją nauja varjacija. Šita Julija ištekėjusi už ją mylinčio do-

rovingo jaunikaičio, Ariso, nuobodžiauja ir persikelia į miestą gyventi. Mieste patriukšmavusi, ji sugrįžta namo, pas vyrą ir, susilaukus sūnaus, pasidaro itin dorovinga motina. Apysakos moralę autorius šitaip formuluoja. Julija, esą, savo pavyzdžiu parodžiusi, kad moters lengvabūdiškumas galįs kartais pridengti didžiausias dorybes. Apysakos personažai tipiškai sentimentalūs. Pati apysaka priklauso antrajai sentimentalizmo rūšiai: moralizuojančiai (pirmoji rūšis — jausmingoji).

Nebaigtoj savo apysakoj „Liodor" (1792), o taip pat ir apysakoj vardu „Ostrov Borngol'm" (1794), Karamzinas, panašiai, kaip ir anksčiau, dėsto grakščias meilės istorijas, nors naujų elementų į sentimentalią apysaką čia nebeįneša.

Kiek įdomesnė jo nebaigtoji apysaka „Rycar' našego vremeni" — „Mūsų laikų ritierius" (1799—1802). Kaip Puškinas poemoj „Čigonai" atsisveikina su romantizmu, taip Karamzinas šioj apysakoj stengiasi mesti sentimentalią rašymo manierą. Karamzinas šioj apysakoj norėjo atvaizduoti, kaip išauga sentimentalus charakteris. Apysakos herojaus, Leono, gyvenimo sąlygos, jo auklėjimas atitinka paties Karamzino pergyventas jaunystėj dienas. Todėl yra pagrindo manyti, kad ši apysaka yra autobijografinė. Leono gyvenimas aprašytas iki 10 m. amžiaus, toliau apysaka nutrūksta. Šioj apysakoj įdomiausia yra tai, kad Karamzinas juokiasi iš sentimentalios rašymo manieros, kurią neseniai jis pats taip mėgo. Jis sako, kad galėtų pririnkti ir pramanyti daugybę spalvų ir pagražinimų, jog apysakos skaitytojui ašaros pačios riedėtų, bet taip daryti jam jau įkyrėję ir daugiau jis taip nebedarysiąs. Išlikusiuose apysakos fragmentuose Karamzinas jau aiškiai linksta į realią teisybę. Tokio pat palinkimo į realizmą Karamzinas parodė ir apysakoj, vardu „Natalja, bojarskaja doč'" — „Natalija, bojarino duktė" (1792). Ir čia Karamzinas juokiasi iš sentimentalios pasakojimo manieros bei stengiasi jos išvengti. Tačiau apysakos personažai tebėra sentimentalūs iki kaulų. Apysakos fabula primena senovės apysaką apie Frolą Skobiejevą. Bojarino sūnelis, Aleksiejus Liuboslavskis, myli bojarinaitę Nataliją. Negalėdamas jos vesti, nes jis yra „opaloj" (caro nemalonėj, valdžios persekiojamas), ir priverstas slapstytis miškuose, jis ją išvagia iš tėvo namų ir nu-

siveža į mišką. Kilus karui Liuboslavskis pasižymi kovoj su priešininku, caras jam, o Natalijai tėvas, atleidžia kaltes, ir jaunuoliai toliau laimingai gyvena.

Nors autorius ir stengiasi apysakoj sudaryti senoviškumo įspūdį, tačiau istorinio kolorito čia jokio nėra. Nežinia net kokioj gadynėj veiksmas vyksta, nes autorius caro vardo neskelbia, o iš aprašymų negalima gadynės nuspėti. Apysakos personažai, žinoma, visi dorovingi ir jausmingi. Tais pačiais savumais pasižymi ir vėlyvesnioji Karamzino apysaka, vardu „Marfa Posadnica“ (1802), panešėjanti į istorinį romaną.

4. „Istorija Gosudarstva Rossijskago“. Rusų valstybės istorija“, kaip jau minėjome, daugiau priklauso literatūrai, negu mokslui. Karamzinui rusų istorijos faktai buvo lyg ir apysakos medžiaga. Tiesa, jis tą medžiagą uoliai rinko, studijavo dokumentus, daugelį jų net surado, bet į istoriją jis žiūrėjo, tariant Žukovskio žodžiais, pro širdies prizmą, kaip poetas („Skvoz’ prizmu serdca, kak poet“). O istorinių dokumentų kritika, jų organizavimas į nuosakią sistemą, žinoma, ne poeto dalykas.

Savo pažiūras į istoriją Karamzinas išdėstė veikalo prakalboj. Toj prakalboj jis sako, kad nei mokslingumas, nei sąmojus, nei pažiūrų gilumas niekuomet istorikui neatstosiąs talento vaizduoti veiksmą. Istorikas pirmoj eilėj turįs būti menininkas. Istorikas turįs mokėti tiksliai ir dailiai tvarkyti medžiagą, aiškiai ir gražiai pasakoti ir duoti raiškias charakteristikas. Istorikas turįs sužadinti praeities meilę, parodyti praeities sielą. Iš šaltinių istorikas turįs pasirinkti tą medžiagą, kurią galima atgaivinti, papuošti, kad būtų malonu skaityti ir kad būtų kuo stebėtis. Ir gražino jis praeities faktus nešykštaudamas.

Karamzinas buvo įsitikinęs, kad istoriją „herojai daro“, o tokiais herojais esą ir buvę Rusijos kniaziai ir carai. Tuo būdu visa valstybės istorija Karamzino rankose tapo rusų carizmo istorija bei apologija, patvirtinančia, kad „samoderžavije“ yra Rusijos šventovė. O šita carizmo istorija gavosi visiškai beletristiška, susidedanti iš novelių apie atskirus valdovus.

Karamzino istorijos technika — apysakiška. Jis mėgsta „analizuoti“, kaip savo apysakose, istorijos herojų, atseit, is-

torinių personažų pergyvenimus. Po tokios „analizės“ jie iš istorinių asmenų iš tikrųjų tampa sentimentalūs, tai yra, dorovingi bei jausmingi, apysakos herojai, toli atsiskyrę nuo istorinės tikrovės. Karamzinas plačiai vartoja dijalogus, ypač mėgsta jis monologus, tai yra, paduoda istorinių asmenų „kalbas“. Mėgsta jis vaizduoti dramatiškas situacijas, kurios galėtų skaitytoją sugraudinti. Šiems dalykams sustiprinti jis vartoja daugybę vaizdavimo priemonių. Jo istorija pilna lyriškų ekskursų ir visokių retoriškų gudrybių. Bendras pasakojimo tonas šiek tiek pakeltas. Jis sąmoningai vartoja visokius archajizmus, tuo būdu norėdamas sudaryti įspūdžio, kad iš jo kūrinio dvelkia gyva tikroji senovė. Prie viso to reikia dar pridėti stiprią moralizuojančią tendenciją. Suradęs praeity kokią nors negerovę ar neteisybę, jis ją smerkia, kaip sakoma, „nuvainikuoja“. Užtat rastą dorovės pasireiškimą moka jis labai šauniai išgarbinti, kad skaitytojas įsigytų noro geruoju pavyzdžiu pasekti. Kadangi jo uždavinys buvo patrijotiškas, tai jis ir stengėsi juo daugiau dorovės pavyzdžių suieškoti. Tuo būdu jo istorija ir pasidarė sentimentaliai moralizuojanti beletristika, sukurta istorinėmis temomis. Rusų senovės personažai čia „saldžias ašaras lieja“, pasižymi „grakščiu jausmingumu“, samprotauja taip, kaip pridera XVIII amžiaus sentimentalistui.

Karamzino „istorija“ turėjo didelės reikšmės rusų literatūros evoliucijoj. Pirmiesiems skaitytojams atrodė, kad Karamzinas, tariant Puškino žodžiais, atradęs senąją Rusiją, nelyginant, kaip Kolumbas Ameriką. Gyvas įdomus pasakojimas visus žavėte žavėjo. Tiesa, netrukus akylesni skaitytojai pastebėjo, kad Karamzinas „garbina bizūną“, ir barė jį už tai, bet tai nesumažino reikšmės jo veikalo, kaip skatinamojo faktoriaus. Pavyzdžiui, Karamzino įtakoj prasideda Rusijoj literatūra istorinėmis temomis. Puškinas rašo savo „Borisą Godunovą“, juo seka visas sietynas — apysakininkų, dramaturgų, poetų. Dar didesnės reikšmės Karamzino veikalas turėjo rusų visuomenės minties raidai. Rusų konservatoriams ir reakcininkams šitas veikalas buvo neišsemiamas išminties šaltinis, padėjęs jiems idealizuoti senovę. Daug padėjo jis ir rusų „oficijaliajam tautiškumui“ bei slavofilizmui išaugti. Paga-

liau, šis veikalas itin daug nusvėrė rusų literatūrinio stiliaus evoliucijoj.

5. **Karamzino eilėraščiai.** „Taikūs jausmingumo entuzijastai, apsiribavę savo širdies sienelėmis, savo pojučių analize, užliūliuoją save iki tyliųjų džiūgavimų ir ašarų, pojučių, kurie pro gyvenimo mažmožius leidžia pajusti dangų", — štai tikrų sentimentalistų lyrikų vaizdas, kaip juos charakterizuoja A. N. Veselovskis. Jo žodžiais, šio tipo žmonės pasitraukią nuo visuomeniškumo į savo smulkutį „aš", į „žmoniškumo" abstrakciją, į viduję „laisvę", į vienumą, į gamtą, skelbiančią Kūrėjo geradarybę. Tokia ir esanti „gražioji siela" „schöne Seele", Rousseau „belle âme"...

Šie Veselovskio žodžiai beveik išsemiamai apibūdina ir visą Karamzino lyriką. Karamzinas iš prigimties, nežiūrint afišuojamojo jausmingumo, buvo menkas lyrikas, — nei jis temperamentą turėjo, nei jis giliai jausti mokėjo. Tad ir visoj jo lyrikoj pro reklamines ašaras skverbiasi šaltas samprotavimas. Poetas, Karamzino žodžiais, esąs šaunus melagis, ir todėl jam tenką ir garbė, ir vainikas*). Atrodo, kad ir Karamzinas savo lyrikoj stengiasi meluoti, kiek galėdamas. Jo lyrikos tematika labai kukli: draugiškumo jausmai, išsiskyrimo vargas, panaši į draugiškumą meilė, gamtos grožybės, melancholija, taiki ramybė, svajonės apie dangišką laimę — štai, rodos, ir visi pagrindiniai jo lyrikos motyvai. Negalima, žinoma, būtų nuneigti ir kai kurio jausminio eilėraščių pagrindo. Jausmo šiek tiek yra juose, yra ir poetiškos nuotaikos, net šiek tiek plastikos. Techniškai Karamzino eilėraščiai gana gerai sudaryti. Juo labiau, kad ir jo kalba — gryna, švari, muzikali. Tai ir visi teigiamieji jo eilėraščių pažymiai. Apie bent kurią stiprybę ar didesnį raiškumą netenka kalbėti.

Literatūros istorikui jie yra svarbūs, kaip tipiškas sentimentalumo pasireiškimas. Jie atvaizduoja, kaip sentimentalistas prieina prie gamtos, — kaip jis ją traktuoja. Štai, sakysime, viename eilėrašty Karamzinas aprašinėja pavasarį, kuris jau ateinąs besišypsodamas. Džiaugiasi juo paukščiukai, avinukai, gėlikės, piemenukai. Paukščiukai šakose

---

*) „Что есть поэтъ? — Искусcный лжецъ,
Ему и слава и вѣнецъ".

garbiną Aukščiausiąjį Kūrėją, ir avelės jam dėkoją be žodžių, meilę savo širdyse gaivindamos. Visur esąs toks didis džiaugsmas, tiktai vienas poetas pakrūmėmis liūdnas vaikščioja, į upelį ašaras lieja, ašarėlėmis vandenį drumsčia*). Toksai poeto snobiškas liūdėjimas neturi jokios realios priežasties. Jis ir malonus jam, tasai liūdėjimas, nes jis esąs žmogaus prigimties poetingumo pažymys. Sakysime, eilėrašty apie Ossijano poeziją, Karamzinas skelbia, kad Ossijano dainos liejančios į žmogaus dvasią grakščiausiąjį ilgesį, kad jos nukreipia ją į liūdnus samprotavimus, bet tas liūdnumas sielai esąs saldus ir mielas**). Kitame eilėrašty poetas tokį bepriežastinį liūdesį, kurį jis vadina melancholija, garbina, kaip aukščiausiąją dorybę, vaduojančią žmogų iš skausmų, atstojančią laimę***). Šitokia palaimintos melancholijos nuotaika yra sudaryta ir visa Karamzino erotinė lyrika. Meilė vyksta specijaliomis aplinkybėmis: balandžiai burkuoja, paukšteliai čiulba, debesėliai slankioja, o mylimasis su mylimąja dūsauja ir laimės ašarėles lieja. Laimės ašaros — aukščiausioji meilės ekstazė****). Mobilizuodamas sentimenta-

*) „Вездѣ, вездѣ сіяетъ радость,
Вездѣ веселіе одно;
Но я, печалью отягченный,
Брожу уныло по лѣсамъ.
Въ лугахъ печаль со мною бродитъ;
Смотря въ ручей я слезы лью;
Слезами воду возмущаю,
Волную вздохами ее...“

**) „. . . пѣсни Оссіана,
Нѣжнѣйшую тоску вливая въ томный духъ,
Настраиваютъ насъ къ печальнымъ размышленьямъ;
Но скорбь сія мила и сладостна душѣ.“

***) О меланхолія! ты имъ милѣе всѣхъ
Искусственныхъ забавъ и вѣтренныхъ утѣхъ.
Сравнится ль что-нибудь съ твоею красотою,
Съ твоей улыбкою и съ тихою слезою?
Ты первый скорби врагъ, ты первый сердца другъ.“

****) Гдѣ тихо горлицы воркуютъ,
Другъ друга съ нѣжностью милуютъ
И гнѣздышко себѣ на юныхъ миртахъ вьютъ;
Гдѣ двѣ малиновки поютъ;
Гдѣ всѣ богатства Флоры
Сіяютъ на лучахъ,
Какъ пурпуръ, золото Авроры
Въ часъ утренній блеститъ на тонкихъ облакахъ:
Тамъ онъ, подъ сѣнью древъ душистыхъ,
Тамъ онъ, подъ шумомъ водъ сребристыхъ,
Съ любезною своей въ восторгѣ дни ведетъ,
И только лишь отъ нѣжныхъ чувствъ вздыхаетъ
И только лишь отъ счастья слезы льетъ.“

lius efektus, poetas nebijo konflikto su tikrove. Sakysime, erotiškai nusiteikęs balandis sentimentalistui yra grakščiosios meilės simbolis; mirta — jau iš žilos senovės daugeliui buvo erotiškas simbolis. Karamzinas savo sentimentaliose pastangose gerokai perdeda ir abudu šiuos simbolius sujungia į komišką kombinaciją: esą, balandžiai sau lizdelį ant jaunučių mirtų besuką. Todėl tad ir visa Karamzino meilė turi daugiau teoriško pobūdžio: meilė esanti tiktai tuomet naudinga, kai ji panaši į grakštų draugiškumą, o draugiškumas tik tuomet malonus, kai jis prilygsta meilei*). Atrodo, kad Karamzinas niekuomet nieko visa širdimi ir nemylėjo. Kiek šilčiau jis atsiliepia apie draugiškumą, bet ir čia neišeina iš teorijos rėmų**). Todėl tad visai neįtikinamai skamba Karamzino žodžiai, kai jis šitaip pareiškia: kas mylėjo, kas buvo mylimas, kas buvo draugas — tas ne be prasmės šioje žemėje gyveno***).

Paliečia Karamzinas savo lyrikoj ir visuomenės bei socijalinius reikalus. Tais dalykais susirūpinti privertė jį prancūzų revoliucija, kurią jis keikia, — ardo gi ji melancholiją ir ramybę. Bėga juo toliausia jis nuo tos revoliucijos. Nemėgsta žiūrėti jis į savo tėvynės skurdą; vietoj to, kad ištiestų vargstantiems pagelbos ranką, jis jiems savo ašaras siūlo****). Šitokiomis akimis Karamzinas žiūrėjo ir į būklę rusų valstiečių, kuriuose jis, kaip kritikai sakydavo, rado nepaprastų dalykų: kad prasčiokė moka dailiai mylėti, kad mužikas gali būti taurus. Sakysime, Karamzinas kompo-

---

*) „Любовь тогда лишь намъ полезна,
Коль съ милой дружбою сходна;
А дружба лишь тогда любезна,
Когда съ любовію ровна.“

**) „Вѣрна дружба! Ты едина
Есть блаженство на землѣ;
Кто тобою усладился,
Тотъ недаромъ въ мірѣ жилъ.“

***) „...И кто любилъ, кто былъ любимымъ,
Былъ другомъ нѣжнымъ, другомъ чтимымъ,
Тотъ въ мірѣ семъ недаромъ жилъ,
Недаромъ землю бременилъ.“

****) „Не сыпалъ злата я на бѣдныхъ:
Мнѣ злата не дано судьбой;
Но глазъ заплаканныхъ, лицъ блѣдныхъ
Не могъ безъ грусти замѣчать;
Дружился въ сердцѣ съ угнетеннымъ,
И жалобамъ его священнымъ
Любилъ съ прискорбіемъ внимать.“

nuoja mužikų choralinę dainą, kurioj jie džiaugiasi savo likimu. Kodėl gi, esą, jiems nedainuoti? — sako mužikai. Jie esą laimingi, garbina savo tėvą dvarininką. Žodžiai jų, mužikų, esą negražūs, bet jų širdys esančios jausmingos. Miestelėnai, esą, gražiau moką kalbėti, bet jie, baudžiauninkai, esą, stipriau moką savo dvarininką geradarį mylėti*).

Tuo būdu Karamzino „socijališkoji" lyrika parodo tikrąją „socijalinių" motyvų reikšmę ir jo apysakose „Frol Silin" bei „Bednaja Liza": ne baudžiauninkai, ne valstiečiai jam rūpėjo, bet tik miesto antitezė — „motina natūra". Ir Karamzino lyrikoj „socijaliniai" motyvai neturi gyvenimiško pagrindo, kaip ir jo apysakose.

Pagaliau, tenka paminėti dar viena Karamzino eilėraščių rūšis. Dalykas buvo tas, kad XVIII šimtmečio pabaigoj ir XIX pradžioj užėjo mada idealizuoti tautosaką. Sentimentalistai ėmė liaudies dainas imituoti, sukurdami ypatingą sentimentalizmo šaką, tariant tautosakišką (folklorišką). Prie šio darbo prisidėjo ir Karamzinas, sukurdamas „herojinę pasaką", tiksliau, poemą „Ilja Muromec".

Poema parašyta eilėraščiais, turinčiais didelių pretenzijų būti panašiais į bylinų eiles. Poemos centralinis personažas yra bylinų bogatyrius, kazokas, milžinas Ilja Muromec. Karamzino rankose jis tampa sentimentalių novelių jausmingu jaunuoliu. Jis panašus esąs į grakščią mirtą, jo širdis esanti grakšti, siela jausminga ir t. t.**).

---

*) „Какъ не пѣть намъ? Мы счастливы.
Славимъ барина — отца.
Наши рѣчи не красивы,
Но чувствительны сердца.
Горожане насъ умнѣе:
Ихъ искусство говорить.
Чтожъ умѣемъ мы? Сильнѣе
Благодѣтелей любить."

**) „Онъ подобенъ маю красному,
Розы алыя съ лилеями
Разцвѣтаютъ на лицѣ его.
Онъ подобенъ мирту нѣжному, —
Тонокъ, прямъ и величавъ собой"...

Arba.:

„...Имѣя сердце нѣжное,
Любовался красотою дня:
Тихимъ шагомъ ѣхалъ по лугу
И въ душѣ своей чувствительной
Жертву утреннюю, чистую
Приносилъ царю небесному"...

Siužeto atžvilgiu Karamzino poema taip pat nieko bendra su tautosaka nebeturi, — visa joj susentimentalinta iki kokturno (poema liko nebaigta). Drauge ji charakteringai atvaizduoja rusų sentimentalistų poetų santykius su tautosakos medžiaga. Nebe reikalo gi ši Karamzino poema turėjo didžiausio pasisekimo. Ją ne tik mokėsi žmonės atmintinai, — ji susilaukė daugelio pasekėjų ir imitatorių.

3. SENTIMENTALIŲ KELIONIŲ LITERATŪRA

1. Aleksandr Nikolajevič Radiščev (1749—1802). Radiščevas — bene raiškiausioji visame rusų sentimentalizme figūra. Atrodo, kad jis į sentimentalistų šeimą pateko tik per nesusipratimą. Greičiausiai, jis todėl atsidūrė jų tarpe, kad sentimentalizmas tuomet buvo nauja literatūros srovė, protestuojanti prieš klasicizmo įsisenėjusias taisykles, varžiusias kūrybos laisvę. O Radiščevas — laisvės kovotojas, visuomeninkas protestantas, temperamento ir idėjos žmogus. Rodos, nedaug teklysta tie istorikai, kurie Radiščevą revoliucijonierium, maištininku vadina.

Gimė jis 1749 m., Saratovo gub., dvarininkų šeimoj. Tėvas, matyti, buvo humaniškas žmogus, neengė baudžiauninkų, nes Pugačiovo maišto metu patys valstiečiai saugojo ir gynė Radiščevų dvarą. Tėvas sąžiningai rūpinosi sūnaus mokslinimu, atiduodamas jį į geresnes tų laikų Rusijos mokyklas. 1766 m. Aleksandrą Radiščevą drauge su kitais 11 bajoraičių Ekaterina išsiuntė mokytis į Leipcigo universitetą, kur jis išbuvo iki 1771 m. Leipcige susipažino jis su prancūzų filosofija, su Vakarų sentimentalizmu, su Helvecijaus materijalizmu, su Mably demokratizmu. Grįžo jis į Rusiją radikaliai nusiteikęs visuomeniškas idealistas. Tarnauti jam teko įvairiose įstaigose, pagaliau jis ėjo Peterburgo muitinės viršininko pareigas. Užimdamas smulkesnes tarnybines vietas, Radiščevas pasižymi charakterio tiesumu, sukčių ir kyšininkų neapykanta, energingu kovotoju dėl teisybės. Tuo tarpu prasideda Radiščevo literatūros darbas. Ekaterina įtraukia jį į jos inicijatyva ir jos privatinėmis lėšomis įsteigtą draugiją geresniems veikalams versti į rusų kalbą. Radiščevas išverčia ir 1773 m. paskelbia liberalaus abato Mably veikalą, var-

du „Razmyšlenija o grečeskoj istoriji“ („Observations sur l'histoire de la Grèce ou de causes de la prospérité et des malheures des Grecs“). Šis vertimas yra minėtinas todėl, kad prie jo Radiščevas prikergė savo komentarus, trykštančius radikalizmu. Radiščevas juose griežtai smerkia valstybės galvų neaprėžtą despotizmą ir gina piliečių įgimtas teises. Bando jis rašyti ir lyriškai sentimentalius eilėraščius, kurie jam nekaip sekėsi, nes neturėjo poeto talento. Jį daugiau vilioja visuomeniški reikalai. 1782 m. parašo jis (išleistą 1790 m.) brošiūrą „Pis'mo k drugu, žitel'stvujuščemu v Tobol'ske“ — „Laiškas Tobolske gyvenančiam draugui“ ir 1789 m. brošiūrą „Žitie Feodora Vasiljeviča Ušakova“ — „F. V. Ušakovo gyvenimas“. Ir šios brošiūros trykšte trykšta tuo pačiu liberalizmu, kaip ir pastabos prie aukščiau minėtojo vertimo. Visuomenė pradėjo kreipti dėmesio į Radiščevo pažiūras, tačiau Ekaterina jo radikalizmo kolei kas nepastebėjo. Radiščevas liudija, kad į radikalizmą jį pastūmėjęs prancūzų abato Raynalio veikalas, vardu „Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des européens dans les deux Indes“. Iš šios knygos Radiščevas užsikrėtęs laisvės idėjomis ir nusprendęs kovoti su rusų piliečių obskurantizmu bei tvarkos neteisiškumu. Su šita intencija jis tuojau pradeda rašyti garsųjį savo veikalą, vardu „Putešestvie iz Peterburga v Moskvu“ — „Kelionė iš Peterburgo į Maskvą“. Darbas nusitęsia keletą metų. Tuo tarpu Ekaterina atšaukia knygų spausdinimo monopolį, ir pradeda atsirasti privatinės spaustuvės. Radiščevas taip pat įsisteigia mažą spaustuvėlę, kurioj ir išspausdina savo veikalą. Vos spėjo išparduoti to veikalo apie šimtą egzempliorių, kaip pasklido visokios apie jį kalbos, nieko gerą autoriui nepranašavusios. Radiščevas, nusigandęs, sulaiko knygos platinimą, stengiasi jos sukeltąjį efektą sušvelninti, bet jau vėlu buvo. Sužinojo apie knygą Ekaterina ir įsakė suimti autorių, kuris po trijų dienų atsidūrė jau tvirtovės rūsiuose. Skubos keliu Ekaterina surengia jam teismą, kuris jį pasmerkia mirties bausme. Ekaterinai belieka paklusnaus teismo sprendimas patvirtinti. Tačiau Radiščevo mirties Ekaterina, matyti, kiek

*) Ušakovas Radiščevo draugas iš Leipcigo uinversiteto, miręs užsieniuose.

pabūgus, sudaro patogesnį būdą jam likviduoti. Kadangi visi džiaugėsi laimingo su švedais karo baigimo proga, tai tegu esą to džiaugsmo teksią ir Radiščevui. Ir Ekaterina ta proga atėmė Radiščevui visas teises ir ištrėmė jį dešimčiai metų į Sibirą (į Ilimską, Irkutsko gub.). Ir ištrėmė, grandinėmis jį sukaustytą taip skubiai jog jis nesuskubo net pasiimti nei kailinių, nei kitų ištrėmime reikalingiausiųjų daiktų. Ištrėmimo dienos Radiščevui buvo labai sunkios. Vietos administracija buvo įsitikinusi, kad Radiščevas pateko į ištrėmimą už kažkokį iždo apvogimą, tad nuolat reikalavo iš jo kyšių, kas dar labiau sunkino jo padėtį. Gyvendamas Sibire, Radiščevas vis dar dirba mokslo darbą, dar parašo keletą veikalų, bet literatūrai jis jau buvo žuvęs. Užėmęs Rusijos sostą, Povilas I leidžia 1796 m. Radiščevui sugrįžti į tėviškę ir gyventi gubernatoriaus priežiūroj. Povilo įpėdinis, Aleksandras I, grąžina Radiščevui teises ir net paskiria jį įstatymams tvarkyti komisijos nariu. Dirbdamas šioj komisijoj, Radiščevas vėl pasirodė esąs itin radikalus, gamindamas, kaip tuomet atrodė, pertoli siekiančių reformų projektus. Kalbama, kad dėl vieno tokio projekto komisijos pirmininkas, gr. Zavadovskis, šitaip jam prasitaręs: „Ar maža dar Sibire buvai, kad taip rašai?“ Šitokio tono pastaboj Radiščevas įžiūrėjęs grūmojimą ir, prisiminęs Sibiro siaubą, nusinuodijęs 1802 m.

Iš Radiščevo veikalų literatūros istorijai brangus yra jo kelionės aprašymas. Šio veikalo likimas toks pat dramatiškas, kaip ir autoriaus gyvenimas. Veikale buvo aprašyti daug kam žinomieji faktai. Sako, Ekaterina, beskaitydama veikalą, pakraščiuose įrašiusi tikruosius aprašomųjų asmenų vardus. Tačiau, veikalą persekiojo ne viena Ekaterina. Sakysime, 1809 m. buvo išleistas Radiščevo veikalų rinkinys, bet kelionės aprašymo tam rinkiny nebuvo. Jis tik 1858 m. buvo išspausdintas Londone. 1868 m. „Kelionė“ iš Londono leidinio perspausdinama Rusijoj, bet daug vietų praleidžiama, dar daugiau sudarkoma. 1872 m. išleidžiamas Rusijoj pilnas Radiščevo veikalų rinkinys, kurį cenzūra tuojau sunaikina. 1888 m. „Kelionę“ išleidžia žinomasai monarchistas, A. S. Suvorinas, bet vos 19 egzempliorių. 1901 m. V. Burcevui pa-

vyksta išleisti jau 150 egz. Ir tik po 1905 m. Radiščevo veikalas tegalėjo pasiekti rusų publiką.

Šitoksai knygos likimas verčia manyti, kad joj iš tikrųjų turi būti kas nors tokio, nuo ko gali subyrėti visos pasaulio monarchijos. Šitokią knygos opiniją pasistengė sudaryti pati Ekaterina. Paskaičiusi veikalą, Ekaterina pastebėjo, kad Radiščevas esąs pirmas prancūzų revoliucijos skelbėjas Rusijoj, ir kad jo veikale esama puslapių, kurių kriminalinis palinkimas bei atviras maištingumas esąs neabejotinas. O teismas, pridengdamas šviesiąją imperatricą, savo barbarišką sprendimą šitaip motyvavo: esą, Radiščevas nusikaltęs, kaip valdinys („poddannyj"), išleisdamas knygą, kurioj esą pilna kenksmingiausių protavimų („samyja vrednyja umstvovanija"), griaunančių visuomenės ramybę ir valdžios autoritetą. Esą, knyga norėjusi sukelti liaudyje pasipiktinimą viršininkais. Esą, ji biauriaisiais pasakymais įžeidusi caro valdžią.

Kas gi ištikrųjų buvo parašyta toj knygoj?

Kaip knygos pavadinimas rodo, tai yra kelionės iš Peterburgo į Maskvą aprašymas. Anais laikais geležinkelių nebuvo, reikėdavo važinėti arkliais. Pakeliui buvo įrengtos tam tikros stotys, kuriose keisdavo arklius, o keliauninkai jose ilsėdavosi, nakvodavo. Radiščevas ir aprašinėja, ką jis kurioj stoty buvo matęs pakeliui. Žinoma, tai yra tik kompozicinė priemonė. Jis toj knygoj aprašinėja tokius dalykus, kokių vienoje kelionėje negalėjo matyti. Toji Radiščevo knyga yra ilgesnio stebėjimo vaisius, tai surinkti faktai iš visos Rusijos ir prikergti prie Peterburgo Maskvos trakto, kaip prie architektoninės linijos. Pagaliau, autorius ir nesako, kad jis visa, kas knygoje dėstoma, savo akim yra matęs. Kai ką jis iš tikrųjų matęs, į kai ką pro langą žiūrėjęs, apie kai ką iš kitų girdėjęs. Tai vis kompozicinės priemonės ir gana nayvios. Be to, dar veikale prikaišiota lyriškų ekskursų ir samprotavimų. Ir šiems dalykams įterpti į veikalą jis vartoja panašias priemones. Sakysime, vienoj stoty tėvas atsisveikina su sūnumi ir išdėsto jam, kaip jis turi elgtis ir gyventi, — ir tam tėvo pamokyme matome visą Rousseau pedagoginę doktriną. Kitoj vėl vietoj Radiščevas randa gatvėj popierėlį, kuriame pasirodo esąs surašytas Rusijos reformų projektas, panaikinąs baudžiavą, įvedąs piliečių lygybę prieš teismą, ir t. t.

Šitokią Radiščevui veikalo kompoziciją padiktavo Sterno „Sentimentali kelionė“. To veikalo įtakoje atsirado Radiščevo veikale ir ašaros, kurios visiškai nepritinka nei Radiščevo charakteriui, nei traktuojamųjų temų rimčiai.

Tokiu tad būdu Radiščevo veikalas susideda iš atskirų eskizų, sujungtų geografiniu principu (Peterburgo Maskvos trakto stotys), aprašančių tikrovės faktus, persunktų samprotavimais, atskiestų ašarojančia sentimentalia lyrika. Pagrindinė Radiščevo eskizų tema — baudžiauninkų buities baisybės ir administracijos organų savivaliavimas bei plėšrumas. Pakeliui paliečia Radiščevas cenzūros, inkvizicijos ir panašius reikalus. Savo eskizuose Radiščevas rusų būklę piešia labai realiais, tiksliais bruožais. Vietomis jo aprašymo tikslumas beveik protokoliškas. Nėra prasmės minėti čia visų eskizų turinio, — gana vieno kito pavyzdžio iš tos ir antros grupės.

Eskize „Gorodnia“ (stoties pavadinimas) vaizduojamas tragiškas baudžiauninko, Vaniušos, likimas. Dvarininkas, Vaniušos savininkas, augino jį ir leido eiti mokslus net užsieniniam universitete drauge su savo sūnumi. Dvarininkaičio ir baudžiauninko kultūrinis lygmuo visiškai lygus, jie širdingai susidraugauja. Vaniuša jaučiasi pas dvarininką, kaip pas tėvą, kuris jam ketina „laisvę dovanoti“ (atleisti iš baudžiavos). To nepadaręs, jis numiršta, o jo sūnus, Vaniušos draugas, veda piktą kvailą žmoną. Nuo to ir prasideda Vaniušos nelaimės. Naujoji ponia persekioja Vaniušą. Ji prie svečių atsisako sėsti prie stalo, prie kurio Vaniuša sėdi, — iki šiol jis valgydavo prie bendro stalo su ponais. Ji atima iš jo kambarį, duodama jam tamsų kampą prie virtuvės, padaro jį lekajum, visaip jį niekina. Vaniuša keikia savo likimą. Keikia jis ir velionį poną, kam jį leido į mokslus, kam sužadino jame žmogiškumo sąmonę. Bemoksliui būtų buvę lengviau kentėti. Tuo tarpu naujos ponios giminaitis „romansuoja“ su jos tarnaite, kuri šitokio flirto rezultate rengiasi tapti motina. Tokiais atvejais baudžiauninkei mergaitei dvarininkai paskirdavo vyrą ir prievartos keliu apvesdindavo. Reikėjo rasti vyras ir ponios giminaičio suviliotajai merginai. Kadangi visi kiti vyrai buvo vedę, tai ponia jai paskiria vyru Vaniušą. Šis griežtai atsisako, už ką jį nutempia į tvartą ir žiauriai išpla-

ka. Antrą dieną vos pajėgusį Vaniušą iš lovos atsikelti ponia reikalauja pas save ir dar kartą įsako jam vesti nuskriaustąją merginą. Ir šį kartą Vaniušai atsisakius, ponia atiduoda jį į kariuomenę, norėdama tuo dar labiau jį nubausti. Vaniuša džiaugiasi tokiu sprendimu, nes kariuomenėj jam, kaip išmokslintam, būsią lengviau tarnauti.

Eskize „Miednoje“ vaizduojama, kaip valstiečių šeima buvo pardavinėjama iš varžytynių, viso šeši žmonės, — kai kurie jų daug gera ponui padarę. Parduodamas šeimos galvą, 75 metų senis, kuris pono tėvui buvo išgelbėjęs gyvybę ir nekartą patį poną gelbėjęs; senio žmona, 80 metų senutė, buvusi pono motinos penėtoja; tų senių duktė, 40 m. moteris, pono penėtoja; jos duktė (senelių anūkė), 18 metų moteris su kūdikiu (pono smurto ir skriaudos vaisius); šios 25 metų vyras, storžievis, išdykėlis, su kuriuo nelaimingoji mergina prievartos keliu buvo apvesdinta. Visi tie šeimos nariai parduodami iš varžytynių skyrium, kaip šunes kokie.

Prie šitokios rūšies pasibaisėtinų gyvenimo vaizdų, Radiščevas prijungia griežtą protestą prieš baudžiavą ir žmoniškumo vardu šaukia ją panaikinti. Argumentacijai sustiprinti Radiščevas vaizduoja kituose eskizuose, kaip valstiečiai, nebepakeldami ponų jungo, smurto keliu stengiasi nuo jų atsikratyti.

Nedaug tešviesesnėmis spalvomis Radiščevas piešia ir administracijos šeimininkavimą Rusijos provincijoj.

Eskize „Spasskaja Polist'“ vaizduojamas provincijos satrapas, didelis austrių mėgėjas. Jis siuntinėja į sostinę specialų kurjerį austrių parvežti, — siuntinėja, žinoma, valstybės lėšomis. Už kurjerio rūpestingumą austres vežiojant, jam pakeliamas laipsnis ir alga.

Eskize „Zaicevo“ vaizduojamas dar smarkesnis satrapas. Žmonės skęsta, reikia skubiai juos gelbėti, bet viršininkas miega. Baisu tasai viršininkas pažadinti, ir skęstantiems negalima pagelbėti. Eskize „Čudovo“ vaizduojami rusų teismo papročiai, primeną Kapnisto „Jabedoj“ aprašytuosius. Ir daugiau tokių dalykų yra Radiščevo „Kelionėj. Dėl tokios padėties esanti kalta visa valdžios sistema — neaprėžtoji monarchija. Eskize „Tver'“ jis eilėraščio forma išdėsto se-

nąjį laisvės pasiilgimą. Eilėraštis poetiškų savumų nedaug teturi, — sunkus, medinis, girgždąs, sunkiai suvirškinamas. Tačiau jame, gal būt, raiškiausiai yra sukaupta Radiščevo politinė ideologija. Laisvė esanti dangaus dovana, didžių darbų šaltinis. Tebūnie leista vergui laisvę dainuoti, kad jis vergijos tamsą galėtų laisve paversti. Teatgimsta Brutas ir Tellis, tegu laisvės balso išsigąsta carai! Despotizmas esąs panašus į šimtagalvę hidrą, kurios žandai esą pilni nuodų. Caras, išdidžiai iškėlęs galvą, žiūrįs į liaudį, kaip į nevertingą gyvulį*). Ir spaudžiąs caras liaudį, kaip gyvulių bandą. Bet ateisiąs metas, kada sukilusi liaudis nuvesianti carą į ešafotą ir į jo sostą ji pati atsisėsianti.

Ypatingos naujovės šiose Radiščevo pažiūrose nebuvo. Panašiu tonu ir būdu keikė engėjus Kniažninas su Nikolevu savo tragedijose, — ir jų niekas už tai nesmaugė. Jeigu tai būtų buvę parašyta Ekaterinos viešpatavimo pradžioj, ji būtų galėjusi Radiščevo „Kelione“, savo „Nakazą“ pailiustruoti. Sąmojingai prof. Brückneris pastebi, kad didžiausias Radiščevo nusikaltimas — jo knygos pavėlavimas, ir todėl autorius likęs biauresnis už maištininką Pugačiovą. Esą kituose kraštuose kuri nors idėja kartais yra išjuokiama bei persekiojama, kai ji peranksti ateinanti, o Rusijoj idėja dažnai nukenčianti už pavėlavimą.

Radiščevas, kaip mintytojas ir visuomenininkas, yra stipresnis už menininką vaizduotoją. Jis gali tiksliai paprastai aprašinėti, bet kai reikia stipresnių spalvų, jis neišvengiamai pereina į lyriškus samprotavimus. „Kelionėje“ kalbama apie daugybę žmonių, bet jie nėra individualizuoti, savo psichine struktūra panašūs vienas į kitą. Radiščevo kalba iš viso sustingusi, nelanksti, sunki, — ir tą pačią kalbą vartoja visi jo personažai — vyrai ir moterys, dvarininkai ir valstie-

*) „Чело надмѣнное вознесши,
Схвативъ желѣзный скипетръ, царь,
На грозномъ тронѣ властно сѣвши,
Въ народѣ зритъ лишь подлу тварь.
Животъ и смерть въ рукѣ имѣя:
„По волѣ, рекъ, щажу злодѣя,
Я властію могу дарить;
Гдѣ я смѣюсь, тамъ все смѣется,
Нахмурюсь грозно — все смятется,
Живешь тогда, велю коль жить...“

čiai, valdininkai ir pirkliai. Ir visi jie labai iškalbingi, visi jie „filosofuoja". Prie jų „filosofijos" Radiščevas prideda ir savąją, dar ašarose ją pamirkydamas. Visai kitas Radiščevas, kaip visuomeninkas mintytojas. Čia jis ir temperamentingas, ir stiprus, ir drąsus.

Kaip sakyta, Radiščevas savo veikalo formą „pasiskolino" iš Sterno. Forma ir baigiasi visas Radiščevo į Sterną panašumas. Pagrindinis skirtumas — visai kitokios plotmės stebėjimo objektas. Tuo tarpu, kai Sternas ir jo pasekėjai, kiti rusų sentimentalistai, vaitodami verkšleno dėl visokių niekniekių ir skelbėsi esą jausmingi, kai tikrovėje jie nieko nejautė, Radiščevas domėjosi socijaliniais klausimais, rūsčiąja tikrove ir giliai atjautė tai, ką jis skelbė.

Jeigu iš Radiščevo veikalo būtų galima kaip nors išimti visos sentimentalios rašymo manieros prašmatnybės, tai jo veikale pasiliktų realistinis stilius, atvirai palinkęs į natūralizmą. Kol sentimentalios stilistikos priemonės pasilieka organiškai susijusios su visu veikalu, Radiščevą tenka laikyti sentimentalistų srovės atstovu.

Radiščevo sentimentalizmas, kūrybos objekto ir ideologijos atžvilgiu yra kitoks, negu Karamzino bei jo mokinių. Šitam skirtumui pabrėžti Radiščevo sentimentalizmas yra paprastai vadinamas socijaliniu arba stačiai visuomeniniu sentimentalizmu.

2. **Ašarotieji keliauninkai ir parodijos.** Rusų kelionės aprašinėtojų mokytojas — Karamzinas. Jo pavyzdžiu pasekė daugelis kitų rašytojų, apraudodami įvairius Rusijos traktus. Jau Karamzino pakeleivingas jausmingumas buvo labai abejotinos vertės, o dėl jo pasekėjų ir abejoti nebetenka: jausmingumas ir ašaros jiems buvo tik rašymo maniera ir proga pasireklamuoti. Karamzinas turėjo šiokių tokių vaizdavimo gabumų ir aiškų sveiką protą, o jo mokiniai ir šiais savumais nelabai tepasižymi. Karamzino mokinių tarpe garsiausias buvo kniazius Piotr Ivanovič Šalikov (1768—1852), vienas labiausiai publikos garbinamų sentimentalistų rašytojų.

Šalikovas buvo publicistas, eilių rašytojas, galima būtų gal pasakyti—poetas ir prozininkas. Bendradarbiavo daugely įvairiausių žurnalų, daug jų ir patsai leido. Jis yra išleidęs du eilėraščių rinkinius („Plod svobodnych čuvstvovanij" ir

„Cvety Gracij“). Garsiausieji jo veikalai — kelionės aprašymai: „Putešestvie v Malorossiju“ — „Kelionė į Ukrainą“ (1803 m.) ir „Putešestvie v Kronštadt“ — „Kelionė į Kronštadtą“ (1805 m.). Abi tos „kelionės“ nuotaikos, ideologijos ir kūrybinių priemonių atžvilgiu yra panašios, — apžvalgai pakaks paminėti „Kelionė į Ukrainą“.

Šis veikalas yra sudarytas iš atskirų vaizdelių, sujungtų tradiciniu geografiniu principu. Pakeliui Šalikovui tekę pergyventi įvairių nuotykių, kur jis turėjęs progos ir paašaroti, ir pafilosofuoti, ir pasilinksminti. Pačiu veikalo sumanymu autorius atsidūrė gana keblioj padėty. Turtingas didikas, įsitikinęs baudžiavos šalininkas, išaugęs aristokratiškose tradicijose, o kaip sentimentalistas jis turi būti demokratas, turi reikšti užuojautos skriaudžiamiesiems. Todėl jo aprašinėjimai labai nelygūs. Kai jam tenka aprašinėti valstiečiai, jis pozuoja ir jausmingai mostakuoja; kai aprašinėja dvarininkus — jis nuoširdus ir įtikinamas. Jam itin malonu aprašinėti dvarininkų baliai bei pasilinksminimai. Neišdildomo įspūdžio jam padariusi viename dvare įrengtoji „meilės sala“, — vieta, kur svečiams palinksminti vaišingas šeimininkas duodavo po „nimfą“ baudžiauninkę. Su viena tokia „nimfa“ tekę „linksmintis“ ir dorovingam sentimentaliam keliauninkui. Labai gera jam su ja tenai buvę, — gailis jis dūsaudamas, kad negalima buvo tokiu būdu pagyventi keletą mėnesių, metų ar net visą amželį. Nenusibostų esą jam niekuomet būti su gražiąja nimfa. Šitoki nuoširdūs autoriaus prisipažinimai parodo, kokios rūšies buvo to sentimentalisto dorovingumas ir ko vertos yra jo visos pasakos apie dorovę. O tokių pasakų, tiksliau, samprotavimų jo veikale net su kaupu. Samprotavimų temos — visa idėjinė sentimentalizmo programa — draugiškumas, gamta, meilė, dorovė, žmogaus gyvenimo menkystė, valstiečių ir miestelėnų santykiai, ir t. t. Šalikovo visi samprotavimai — šabloniški ir banalūs. Ir, kas svarbiausia, organiškai nesusiję su veikalu, smurto keliu į jį įbrukti. Nekartą jo sentimentalūs samprotavimai savo esme prieštarauja tam vaizdui, prie kurio jie yra prikergti. Dar mažiau pritinka šiam išlepintam ištvirkėliui — nepraleidžia gi jis progos nepaflirtavęs su kokia nors provincijos dama ar neišnaudojęs pasitaikiusios baudžiauninkų mergaitės, — ašaros ir tau-

rusai jausmingumas, apie kurį jis mėgsta taip daug kalbėti. Anų laikų publikai itin tiko gamtos aprašymai, pažerti visam veikale. Tačiau ir jie buvo gana šabloniški dalykai: toliau melancholijos, mėnesienos ir vienumos garbinimo Šalikovas nenueina.

Šalikovas su savo „kelionėmis" buvo ištikimas Karamzino mokinys. Ir ne jis vienas, buvo tokių ir daugiau. Šalikovo pavyzdys parodo, kad sentimentali „kelionė" išsigimė net nesuspėjusi subręsti. Karamzino mokiniai sukompromitavo mokytoją. Visą šitos aprašinėjimo manieros nenuoširdumą netruko pastebėti ir anų laikų akylesnieji skaitytojai ir pradėjo iš jo tyčiotis. Skeptikams į pagelbą atėjo Vakarų Europos rašytojai, sentimentalistų kelionę piktai išjuokę. Prancūzų rašytojas Xavier de Maistre (1763—1852) parašo dvi sentimentalias „kelionių" parodijas: „Voyage autour de ma chambre" — „Kelionė aplink mano kambarį" ir „Expedition nocturne autour de ma chambre" — „Naktinė ekspedicija aplink mano kambarį". Tai buvo sentimentaliai „kelionei" toks smūgis, po kurio Vakaruose ji jau nebeatsikėlė. Šiedu veikalu buvo išversti ir į rusų kalbą beveik vienu metu su Šalikovo „kelionėmis" (net anksčiau, 1802 ir 1803 m.). Drauge pasirodo ir dar piktesnių parodijų vertimai iš prancūzų kalbos. Sakysime, toks veikalas, kaip „Putešestvie mojego dvojurodnago brata v karmany" — „Mano brolėno kelionė į kišenes" (1803) buvo jau drastiškas pasityčiojimas iš sentimentalios kelionės. Pagaliau ir patys rusai pradeda savarankiai šį žanrą parodijuoti. Pasirodo Nikalojaus Brusilovo (1782—1849) parodija „Moe putešestvie, ili prikliučenija odnogo dnia" — „Mano kelionė, arba vienos dienos nuotykiai" (1803), M. L. Jakovlevo „Čuvstvitel'noe putešestvie po Nevskomu prospektu" — „Jausmingoji kelionė Nevskio prospektu" (1828). Sentimentalinių „kelionių" pasirodžiusios parodijos ženklino šito literatūros žanro artėjančią mirtį.

4. SENTIMENTALISTŲ APYSAKA

1. Fedor Aleksandrovič Ėmin (1735—1770). Fedoras Aleksandrovičius Ėminas — vienas talentingiausiųjų XVIII šimtmečio avantiūristų. Jo gimimo vieta ir data tiksliai nežinoma.

Manoma, kad jis buvo kilęs iš pietų slavų ir gimęs apie 1735 m. Ilgą laiką jis bastėsi po Europą ir Afriką, pramoko keturiolikos kalbų. Patekęs į Turkiją, jis pasidarė magometonas ir tarnavo turkų kariuomenėj — janyčaruose. Patekęs į Londoną, jis grįžo į krikščionybę: Londone apsikrikštijo pagal pravoslavų apeigas (1861 m.) ir išvyko į Rusiją, kur pagarsėjo, kaip rašytojas.

Literatūrinę karjerą Rusijoj Ėminas pradėjo klasikiškais romanais, — jis buvo pirmas rusams originalus romanų rašytojas. Pirmasai jo romanas buvo „Nepostojannaja fortuna, ili pochoždenie Miramonda“ — „Nepastovioji fortūna, arba Miramondo nuotykiai“ (1763). Kompozicijos atžvilgiu tai yra klasikiško tipo avantiūrinis romanas; jo ideologijoj bei nuotaikoj yra jau šis tas iš sentimentalistų kelionių. Patsai romano herojus yra artimas sentimentalistams giminaitis. Jis ir dorovingas ir šiaip idealiai nusiteikęs žmogus, tik kažkodėl jį likimas persekioja. Likimo ūjamas, jis keliauja iš krašto į kraštą ir patiria įvairiausių nuotykių. Sentimentalioji srovė prasiveržia pro įterptuosius į avantiūras samprotavimus, sentimentalias svajones bei tokį pat didaktizmą. Autorius, esą, savo herojaus nelaimes aprašinėjęs tikslu g r a k š č i o s e š i r d y s e sužadinti u ž u o j a u t ą žmonių nelaimėms. Herojus po visų nelaimių pasilieka vis dėlto dorovingas, savo grakščiąją širdį išgelbėjęs; todėl apysaka ir baigiasi laimingu finalu. Yra čia ir vadinamojo sentimentalaus demokratizmo: autorius kviečia skaitytoją gailėtis visų vargšų, nes negalima žinoti, kas rytoj gali kiekvienam atsitikti. Visi žmonės prieš likimą, nelyginant prieš įstatymą, esą lygūs.

Ėmino antrasai klasikiško tipo romanas vadinasi labai prašmatniu vardu, būtent: „Prikliučenija Femistokla i raznye političeskie, graždanskie, filosofičeskie, fizičeskie i vojennye ego s synom svoim razgovory“ — „Femistoklo nuotykiai ir įvairūs politiški, pilietiški, filosofiški, fiziški ir kariški jo su sūnumi pasikalbėjimai“ (1763 m.). Nevalyvasai romano pavadinimas bent pasako, apie ką romane kalbama ir kaip jis sukomponuotas. Avantiūrinė fabula, panaši į „Miramondą“, į kurią yra įterpti visoki pamokymai romano pavadinime įvardintomis temomis. Yra kai kurio pagrindo manyti, kad šis romanas turi kiek autobijografinės reikšmės. Išguitas iš tėvynės Femistoklas su sūnumi bastosi po įvairius kraštus, kurių

valdžios sistemą jis kritikuoja. Femistoklas, spręsdamas politikos, filosofijos ir kitus klausimus, skelbia prancūzų XVIII amžiaus filosofų idėjas. Taip ir reikėjo daryti Ekaterinos viešpatavimo pradžioj.

Ėminas yra ir sentimentalaus romano Rusijoj pijonierius. Šiuo atžvilgiu įžymus buvo jo veikalas „Pis'ma Ernesta i Doravry“ — „Ernesto ir Doravros laiškai“ (1766). Tai nėra dar visiškai grynas sentimentalizmas, kompozicijoj yra dar daug klasikiško romano bruožų, bet ir sentimentalių bruožų romane nemaža. Tiksliau, tai bus pereinamas romano tipas iš klasikiškojo į sentimentališkąjį.

Romano laukujė forma, psichologinės situacijos ir moralės idėjos aiškiai pasiskolintos iš Rousseau „Naujosios Elozos“.

Dorovingas, malonus, „grakščios sielos“ herojus Ernestas įsimyli gražią aistringą Doravrą. Visas romanas — jų meilės istorija, kurią jie išdėsto vienas antram rašomuose laiškuose. Jie savo laiškuose išsemia visą sentimentalios pasaulėžiūros programą. Jie paliečia net baudžiavos reikalus. Žinoma, jų sentimentaliai jausmingoj dvasioj nėra protesto prieš baudžiavos sistemą, bet vis dėlto yra ir tam tikro pasipiktinimo dėl daromųjų skriaudų valstiečiams. Esą, dvarininkai pliuškiai paverčią elgetomis savo baudžiauninkus. Vargas esąs tiems valstiečiams, kurie pakliuvo į dvarininkų rankas, kurie nesupranta, kas yra žmogus. Tokie dvarininkai esą tikri budeliai. Dvarininkai, esą, didžiuojasi savo bajoriškumu; bet jeigu bajoriškumas nesiremia išmintimi ir dorove, tai jis esąs biauriausias dalykas pasauly. Ėminas patsai jautė, kad jis romane truputį permoralizavo, — pamokslų prisakė daugiau, negu kantrus skaitytojas gali jų pakelti. Autorius visai teisingai numato būsimus kritikos šiuo atžvilgiu priekaištus, — jis stengiasi juos iš anksto atremti. Jis tikina, kad įsimylėjusieji, prieidami vienas prie antro, pirmoj eilėj stengiasi išmintingais samprotavimais sužavėti vienas antram protą. Tuo būdu lengviau jiems pasidarą ir širdį pasiekti. Ėminas žingsnis po žingsnio vaizduoja, kaip įsimylėjusiųjų meilė auga. Bet atsiranda didelė kliautis jų jungtuvėms, gal net ir meilei. Kadaise Ernestas buvo vedęs. Likimas ilgainiui jį su žmona perskyrė. Ilgą laiką jis neturėjo iš žmonos jokios žinios, ir todėl buvo nusprendęs, kad ji jau seniai mirusi. Žmona ta-

čiau netikėtai sugrįžta pas Ernestą, ir įsimylėjusiųjų padėtis darosi tragiška. Dorovingas Ernestas — pareigos žmogus: yra teisėta žmona — jis iš pareigos ją myli. Kaipgi dabar jis likviduos santykius su Doravra? Ideali Doravra sugalvoja nepaprastą kombinaciją. Žinoma, Ernestas turįs mylėti savo teisėtą žmoną, — taip daryti liepianti jam pareiga, ir ji prieš tai nieko neturinti. Bet tokia meile negalinti jam sutrukdyti ir ją mylėti. Tegu jis žmoną mylįs „gamtos karščiu", o ją mylįs antgamtiška meile, kuri galinti apsieiti be kūniškų smagumų. Tikrenybėj, pasirodo, be smagumų sunkiau išsiversti, negu teorijoj. Ir Ernestui labai sunkiai vyksta jo pareiginė meilė su žmona, ir Doravrai sunku pasitenkinti teorija. Ji jau pasiryžta moti ranka į dorovingumą ir „nusidėti" su Ernestu. Šis gi vis dėlto sugeba nepasiduoti pagundai. Doravra išteka už kito. Jos vyras greitai miršta. Pasilikusi našlė, ji dar kartą gundo Ernestą, bet šis pasilieka ir dabar dorovingas. Doravra iš to pykčio antrą kartą išteka už kito. Tuo ir baigiasi sentimentalioji meilės istorija. Pareiga nugalėjo meilę, šeimos pagrindai pasiliko nepajudinti.

Tuo būdu Ėminas ir sujungė klasikiško romano racijonalizmą bei avantiūrinę fabulą su sentimentalaus romano personažais, ideologija, ašarotąja maniera.

2. **Matvej Komarov.** Nors kai kurie Komarovo veikalai kadaise buvo labai garsūs, tačiau jo bijografija maža težinoma. Nežinia, nei kada, nei kur jis gimė. Yra tik pagrindo manyti, kad jis buvo kilęs iš žemesniųjų luomų. 1812 m. jis žuvo Maskvoj. Komarovo raštų pasiliko keletas, būtent: „Nesčastnyj Nikanor, ili prikliučenija rossijskago dvorianina G." — „Nelaimingas Nikanoras, arba rusų bajoro G. nuotykiai" (1775), „Obstojatel'noe i vernoe opisanje dobrych i zlych del rossijskago mošennika, vora, razboinika i byvšego moskovskago syščika, Van'ki-Kajina, vsej jego žizni i strannych pochoždenij" — „Rusų sukčiaus, vagies, plėšiko ir buvusio Maskvos sėklio Vankos Kajino gerų ir piktų darbų smulkus ir teisingas aprašymas, — viso jo gyvenimo ir keistų nuotykių" (1775); „Istorija francuzskago mošennika Kartuša" — „Prancūzų sukčiaus Kartušo istorija" (1779), ir kt.

Literatūros istorijai didesnės reikšmės turi du pirmieji įvardinti veikalai. Jie panašiai, kaip ir Ėmimo romanai, jungia

du stilius — klasikiškąjį ir sentimentališkąjį. Tai yra tipiškai avantiūriškas pasakojimas, apkrautas sentimentaliniais elementais.

Nelaimingasai Nikanoras pasakoja apie savo ilgą sudėtingą gyvenimą. Pasakojimo metu jis jau senukas, gyvenąs įnamiu nuskurusiam provincijos miestuke. Gyvena jis pataikaudamas jį priglaudusiems geradariams bei geradarėms. Moka jis įtikti geraširdėms provincijos poniutėms: čia jis pažaidžia su jomis, čia padorų anekdotėlį ar kokią nors istoriją papasakoja arba pasaką pramano, čia kadrilių pašoka, čia padainuoja, čia odą ar linksmą eilėraštį sukomponuoja. Taip ir verčiasi senatvėj. O kadaise jis labai triukšmingai gyveno, daug nuotykių turėjo. Žmogutis jis visuomet buvo labai geras, taikus, ramus, nayvus, labai minkštos širdies. Širdies minkštumas jam ir atnešė daugiausia nelaimių: kur tik, būdavo, pasisuka, ten ir įsimyli. Mylėjo jis vokietaitę Anetą Rygoje, Ezelio saloj — Eleonorą, tėvo dvare — baudžiauninkę mergaitę, ir antrą baudžiauninkę, už 25 rublius nupirktą, ir dvarininko, pas kurį jis mokytojavo, dukrą, ir pikčiurną bajoraitę, kurią jis turėjo vesti. Tiek daug „romanų“ jam teko pergyventi todėl, kad jo visas gyvenimas buvo labai komplikuotas. Savo karjerą pradėjo jis junkeriu inžinierium. Tarnavo inžinierių korpuse Rygoje ir paskum pateko į kalėjimą. Bandė pabėgti į užsienius, bandė ir į vienuolyną įstoti, pasidarė tapytojas ir vėpučių meisteris. Rengėsi išbandyti laimę karo laukuose, — pateko mokytoju į bajorų dvarininkų šeimą. Atsidūrė Peterburge, — ir ten jam nekaip sekėsi. Vargo prispaustas eina pėsčias jis į Maskvą, susideda su sentikiais, ir t. t., kol, pagaliau, apsistoja provincijos miestuke įnamiu.

Taigi romano kompozicija tipiškai avantiūrinė. Sentimentalioji dvasia pasireiškė atskirų epizodų aprašymuose. Tačiau nevienas epizodas dvelkia ir sveika realistine dvasia. Avantiūrinė kompozicija dar nekartą teks konstatuoti rusų apysakos istorijoj iki pat Gogolio laikų.

Dar įdomesnė Komorovo apysaka „Van'ka Kajin“. Juo labiau, kad ji yra pagrįsta tikrovės daviniais. Vanka-Kajin istorinis asmuo, valstiečio sūnus, Ivan Osipov, gyvenęs XVIII šimtmety. Karjerą pradėjo jis paprastomis vagystėmis, paskum tapo plėšiku, gyvenusiu Volgos pakrantėse. Šitokia kar-

jera nesitenkindamas, jis pasidaro Maskvos policijos agentu sėkliu ir drauge sugeba organizuoti galingą plėšikų gaują. Pagaliau, jį valdžia pagauna ir išsiunčia į Sibirą. Tad šitokį vyrą ir pasiryžo Komarovas aprašyti. Imtis šitokio darbo Komarovą paskatino patrijotiški sumetimai. Jo žodžiais, rusų skaitančioji visuomenė mėgstanti skaityti knygas apie visokius svetimus plėšikus. O jis norįs faktais įrodyti, kad ir rusai turi pavyzdingų plėšikų avantiūristų, kurie ir keikiasi neblogiau už prancūzų kareivius.

Komarovas labai sąžiningai ėmėsi darbo. Jis rinko žinias iš žmonių, Vanką pažinojusių, patį Vanką klausinėjo, sunaudojo jo autobijografiją. Taip ir atsirado jo garsusai romanas, labiausiai publikos mėgtas iš visų rusų romanų XVIII šimtmety, — nebe pagrindo gi šiam šimtmety jis buvo net keturioliką kartų išleistas.

Romano turinys — tai gana realūs šio genijalaus plėšiko darbų aprašymas. Romano kompozicija pagrįsta avantiūrine schema. Sentimentalių elementų čia žymiai mažiau, negu nelaimingojo Nikanoro istorijoj. Čia svarbu visai kas kita.

Visų pirma romane labai daug realios buities bruožų, — teisingai ir vaizdžiai piešiamas smulkių ir stambių vagių gyvenimas. O antra — šio veikalo stilius labai ypatingas. Romane labai gausiai paberta rusų tautosakos poetiškų priemonių: priežodžių, patarlių, juokų, „lojimų“ ir t. t. Visa tai nudažo romaną specifiškai tautosakiška spalva, persunkia jį, pasakytume, specifiniu įtręšto juodžemio kvapu. Apie Vanką liaudis kuria dainas, pasakas, legendas, jis žadina ir jaudina jos vaizduotę, jis — jos herojus. Vanka Kajinas, Komarovui tarpininkaujant, persikelia į individualią knyginę literatūrą, atsinešdamas visus savo pagražinimų blizgučius, liaudies vaizduotėj sukurtuosius. Tuo būdu Komarovo veikalas yra, pirmasai naujojoj rusų literatūroj tautosakiško stiliaus romanas.

Šį tautosakišką ar, tiksliau, folklorišką stilių netrukus pasigauna ir pamėgsta tikrieji sentimentalistai, ir rusų romano istorija, rusų a p y s a k o s istorija praturtėja nauja apysakos rūšimi: tautosakiška, folkloriška apysaka.

Šitoji apysaka, prasidėjusi storžieviškose Komarovo rankose, ir pati pergyvena gražius raidos etapus, ir gražiai apvaisina kitus literatūros žanrus.

3. Pavel Jurjevič L'vov ir Aleksandr Efimovič Izmailov. Povilas Jurjevičius Lvovas (1770—1825) — gana darbštus sentimentalistas apysakininkas. Jo svarbesnieji raštai: „Rossijskaja Pamela“ — „Rusų Pamela“ (1789), „Roza i Liubim, siel'skaja povest'“ — „Roza ir Liubimas, kaimiška apysaka“ (1790), „Pochval'noe slovo Velikomu Gosudariu Alekseju Michailoviču“, „Aleksandr i Julija“, ir t. t.

Charakteringesnė — pirmoji apysaka, turinti dar antraeilį pavadinimą „Rossijskaja Pamela ili istorija Mariji, dobrodetel'noj poselianki“ — atseit, dorovingos valstietės Marijos istorija. Gamino savo apysaką Lvovas vaduodamasis patrijotiškais sumetimais, kilnumu, neatsiliekančiais nuo Komarovo tikslų. Jeigu šis norėjo įrodyti, kad rusai gali lygintis su Vakarų Europa vagių ir plėšikų srity, tai Lvovas norėjo parodyti, kad rusai gali lygintis su jais ir mergaičių dorovingumu. Vakaruose gyvenimas esąs kultūros apgadintas, tenai tikra dorovė retai tepasitaikanti; jei kas ten surandąs dorovingą mergaitę, tai be galo tuo giriasi. O Rusijoj gyvenimas esąs nesugadintas. Kur tik pažvelgsi — ten ir pamatysi vaikščiojančią dorovę. Tokią vaikščiojančią dorovę Lvovas ir vaizduoja savo romane.

Romano pavadinimas rodo, kad Lvovas norėjo pasekti Richardsono pavyzdžiu, tačiau esmėj jis seka daugiau Rousseau, tarytum, norėdamas rusams atstoti ir vieną ir antrą. Romano kompozicija yra pagrįsta Rousseau doktrina: miestui priešpastatytas kaimas, kaip gamtos atstovas. A priori aišku, kad kaimo pusėj turi būti sutelkti visi teigiamumai, o mieste — neigiamumai. Nebūtų Lvovas sentimentalistas, jeigu jis taip nedarytų. Romane miestą atstovauja bajorai, o kaimą — valstiečiai. Pirmieji yra neigiami personažai, antrieji — teigiami. Pirmieji yra dorovingi, antrieji — dorovingumo aplenkti. Tuo būdu romano personažams dorybės padalytos tokiu socijaliniu pagrindu. Personažų kontrastiškumas romane pravestas ne blogiau, negu bent kurioj ašarotoj dramoj. Jų antitezinę padėtį sustiprina etiketiniai vardai. Miestą atstovauja turtinga dvarininkė, mieste gyvenanti, Gordona (gordyj — išdidus), jos sūnus Viktoras („nugalėtojas“) ir jo draugas Plutalovas (plut — sukčius, apgavikas). Šiai grupei faktinai turėtų dar priklausyti Viktoro tėvas, Gordonos

vyras, Čestonas (čestnyj — doras, teisingas). Čestonas iš-tikrųjų yra doras, teisingas žmogus, nors ir dvarininkas, dar mieste gyvenąs. Šitokie tipai sentimentalistui miesto kultūros negali atstovauti — sugedus gi ji! — autorius Čestoną numarina dar prieš prasidėsiant tikriesiems romano įvykiams. Užtat kaimo atstovai — vienas už kitą dorovingesnis. Jų centre valstietis Filipas. Jis turi dorovingą dukrelę, Mariją, ir sūnų, Miloną (milyj — mielas), kuris prisitarnavo karininko laipsnį. Milonas turi sužadėtinę, Eugeniją, o ji turi savo tėvelį, Milonravovą (mielabūdis). Ilgainiui atsiranda dar vienas personažas — Marijos sūnus, Premilas (visokeriopai mielas).

Nors sentimentalizmo teorija ir liepia garbinti kaimiečių dorybes, tačiau autorius, matyti, abejoja, ar paprastas kaimietis gali būti jausmingas ir doringas. Nesusipratimams išvengti, jis savo Filipui suteikia daugiau privilegijų. Filipas yra „odnodvorec", — privilegijuotas kaimietis, priklausąs ne dvarininkui, bet valstybei. O „odnodvorcas", esą, galįs turėti tokių jausmų ir daryti tokių sprendimų, kurių paprastas kaimietis visiškai neturi. Tuo būdu ir „demokratizmas" apysakoj išlaikytas, ir nėra reikalo paprastą kaimietį pripažinti lygiateisiu su bajorais žmogumi. O Filipas, be to dar, buvęs nepaprastas žmogus, — daug gerų doringų raštų skaitęs, kilnus ir taurus. Žodžiu, sentimentalistas filosofas. Nemažiau dorovinga buvusi ir jo dukrelė Marija, o apie sūnelį Miloną ir kalbėti nebetenka, — toks jis dorovingas.

Romano veiksmus pagrindžia dvilypė jausmingos meilės istorija: Marijos—Viktoro ir Eugenijos—Milono. Pastarajai porelei, kaip dorovingai, ir likimas padeda — gera jiems mylėtis. Kiek sunkiau vyksta reikalai pirmajai porelei, — mat, čia kaltos Viktoro miestietiškos nedorybės.

Negalima pasakyti, kad Viktoras būtų buvęs iš prigimties nedoras. Priešingai, kol buvo gyvas senis Čestonas, Viktoras buvo labai ir labai dorovingas. Ir gyveno jie tuomet dvare (kaime), ne mieste. Tik senis mirė, palikęs sūnelį dvidešimts antrus metus beeinantį. Motina jį išveža į miestą, kur jis susibičiuliauja su bėgliu seminaristu, Plutalovu ir, kaip sakoma, visiškai pagenda. Pasidaro jis tuščias egoistas, besididžiuojąs savo bajoriška kilme. Aplinkybės taip susi-

dėjo, kad jis atsitiktinai pamatė gražuolę, šešiolikos metų Mariją, ir iš karto ją įsimylėjo. Ir taip įsimylėjo, kad net vesti ją sumanė. Esą, verčiau vesti gerabūdę jausmingą valstietę, negu kokią pikčiurną pasipūtėlę grafaitę. Vedybų derybos sunkiai vyksta. Priešinas joms ir Filipas su Marija, nurodydami, kad kilmė esanti nelygi. Priešinasi ir Plutalovas, Viktorą pajuokdamas. Vargais negalais vestuvės įvyksta. Plutalovas apie įvykusį faktą tuojau praneša poniai Gordonai, kuri sūnų tuojau pasikviečia į miestą. Viktoras mieste vėl pradeda palaidų gyvenimą, o savo žmoną visiškai užmiršta. Tuo tarpu Marija, pagimdžiusi sūnų Premilą, išsigabena į vienuolyną. Bet tuo romanas dar toli nesibaigia. Į šią bylą įsimaišo antroji įsimylėjusių porelė — Milonas su Eugenija. Šiems padedant, Viktoras sugrįžta į tiesų kelią, pasiima iš vienuolyno savo žmoną ir toliau padoriai ir laimingai gyvena. Tuo būdu dorybė nugali visas piktybes, — dorybė, gyvenanti sodžiaus žmonėse. Tai yra pagrindinė romano mintis. Tariant, ričardsoniška mintis. Bet gi Lvovas norėjo rusams atstoti drauge ir Rousseau. Todėl jis romane praveda ir antrą tendenciją apie socijalinę santvarką. Tai padaryti pagelbėjo avantiūrinė romano kompozicija. Eugenijos tėvas, Milonravovas, kartą jūroj, audros metu, buvo priplaktas prie kažkokios nežinomos salos, kurioj, pasirodo, buvusi ideali socijalinė santvarka. Salos gyventojai buvę nemokšos, laukiniai, bet visi iš prigimties labai dorovingi. Toj saloj nesą nei turtuolių, nei beturčių, nei neapykantos, nei kovų. Tuos laimingus žmones valdąs išmintingas valdovas, esmėj, visiškai panašus į kitus gyventojus. Nes visi šios salos piliečiai esą natūralūs filosofai, teisingi ir doringi. Ir, apskritai, visur iš prigimties žmonės esą lygūs ir dorovingi, tik juos kultūra gadinanti.

Šioje salos gyventojų idilijoj nesunku pastebėti Rousseau socijalinių bei etinių idėjų atgarsį.

„Rossijskaja Pamela“ sustiprino sentimentalios apysakos Rusijoje pagrindus, ant kurių visą rūmą pastatydino netrukus pasirodžiusioji Karamzino „Vargšė Liza“. Kadangi Karamzino veikalas meniškai buvo žymiai stipresnis, tai jis užtemdė Lvovo nuopelnus. Per trumpą laiką pasiberia daugybė sentimentalių apysakų, pavyzdžiui: A. Popovo „Bednaja Lilla“, „Lilija“; Dolgorukovo „Nesčastnaja Liza“; Kropotovo „Duch

Rossijanki"; Izmailovo „Bednaja Maša"; Svečinskio „Roman moich bližnich", ir t. t. Visos šios sentimentalių apysakų literatūros smulkiau nagrinėti netenka, nes jų autoriai, sekdami Karamzinu ir iš dalies Lvovu, jokių naujų bruožų į rusų sentimentalizmą nebeįneša. Gal tik vieno A. Izmailovo apysaka „Evgenij, ili pagubnyja sledstvija duchovnago vospitanija i soobščestva" — „Eugenijus, arba dvasinio auklėjimo bei bendravimo pražūtingos pasėkos" (1799—1801) tektų kiek konkrečiau paminėti.

Aleksandras Efimovičius Izmailovas (1779—1831) į sentimentalistų šeimą pateko daugiau per nesusipratimą. Sentimentalioji ideologija iš esmės jam buvo svetima. Ir jo literatūrinis garsas remiasi ne apysakomis, bet pasakėčiomis. Tačiau ir į sentimentalios apysakos žanrą jis sugebėjo įnešti šį tą naują. Tai liečia ne jo apysaką „Bednaja Maša", bet „Eugenijų".

Romano „Evgenij" esmę nusako jo aukščiau paminėtas pavadinimas. Romane vaizduojami Eugenijaus blogas auklėjimas ir dar blogesnės jo pasėkos. Žinoma, vis miesto kultūra esanti kalta. Veikėjų vardai — etiketiniai. Eugenijaus tėvas — Negodiajevas (negodiaj — niekšas), — toks biaurybė, kad ir įsivaizduoti sunku. Negeresnė ir jo žmona Eugenijaus motina. Namuose jis, žinoma, nieko gera negalėjo išmokti. Atidavė jį mokytis paskum į Ezelmano pensijoną (vokišk. „Esel" — asilas). Kaip liudija vardas, Ezelmanas buvo nekoks pedagogas: iš jo Eugenijus išmoko paleistuvauti ir paskum mergaitę suvilioja. Iš pensijono Eugenijus patenka į universitetą ir toliau tęsia palaidų gyvenimą. Susibičiuliauja jis su bėgliu seminaristu, „volterninku" Razvratinu (razvrat — paleistuvybė), ir „nugrimsta į nuodėmes". Patekęs į Peterburgą, Eugenijus susidraugauja su Vetronų šeima (vetry — vėjai), su sukčium Podliankovu (podlec — niekšas), — prasigeria, prasilošia, visiškai ištvirksta ir miršta, 25-tus metus beeidamas.

Šioj apysakoj sujungta sentimentali maniera su realiu temos traktavimu. Iš sentimentalizmo čia išsiliko ideologija, tendencingumas, moralinės sąvokos, miesto kultūros smerkimas, kaimo idealizavimas. Kaimas apysakoj, tiesa, nedaug tepaliestas, bet autoriaus simpatija — kaimo linkmėje. Tie

sentimentalūs pažymiai yra prikergti prie realios gyvenimo medžiagos, prie kurios autorius prieina, kaip satyrikas.

Satyra iš viso svetima sentimentalistų prigimčiai. Jie gi net savo komedijose daugiau verkia, negu juokiasi. Tuo būdu Izmailovas aiškiai išeina iš sentimentalizmo ribų. Tiesa, Izmailovas dar rašo karamziniškąą apysaką, vardu „Bednaja Maša", jis dar stengiasi kultyvuoti sentimentalų žanrą, bet jo „Eugenijus" jau liudija, kad sentimentalizmui gresia didelis pavojus iš realizmo pusės, kuriam jau sunku bus nepasiduoti.

4. **Tautosakiška apysaka.** XVIII šimtmečio pabaigoj ir XIX pradžioj, išplaukia į literatūros paviršių tautosakiškas stilius. Rusų liaudies dainos jau seniai pradėjo kreipti į save rašytojų dėmesį. Net Sumarokovas, klasikų pijonierius, ir tasai kartais bandydavo sukurti kokį nors eilėraštį, dainelę, pasekdamas liaudies dainų pavyzdžiu. Klasikams tautosaka iš esmės buvo svetimas žanras, jie į tautosaką daugiau atsitiktinai teatsikreipdavo. Kas kita sentimentalistams. Juos jau vienas jų „demokratizmas" verčia arčiau pažvelgti į valstiečius bei jų kūrybos vaisius.

Čia neapsiėjo be Vakarų, ypač Vokiečių įtakos, kurie nuo Herderio laikų pradėjo realiau vertinti tautosakos reikšmę. Vakarų romantizmas tautosakoj surado labai brangios gaivinančios medžiagos. Viduramžių tautosakos fantastika ilgainiui virsta Vakaruose vienu integraliniu literatūros elementu. Vakarų viduramžius, ypač Prancūzijoj, buvo tampriai susiję su ritierių gyvenimu. Ritieriški motyvai ten vaidino labai svarbų vaidmenį.

Vakarų pavyzdys užkrėtė ir rusus. Ir čia rusai ėmė mokytis iš Vakarų. Tuo tarpu pačioj Rusijoj atsiranda naujų veiksnių. Sakysime, pačioj Rusijoj buvo surastos bylinos, tasai turtingasai rusų epas, kaupiąs savy didžiausius kūrybos turtus. Tai sukėlė rusų pasididžiavimą ir dar labiau paskatino juos sekti Vakarų pavyzdžiu. Tiktai ritierių gyvenimas rusams buvo nežinomas, maža tesuprantamas. Todėl Vakarų sekimas šiuo atžvilgiu rusams davė nevisuomet teigiamų vaisių. Tuo tarpu kai tautosaka Vakaruose apvaisino romantizmą, Rusijoj ji susijo, bent pačioj pradžioj, su sentimentalizmu, su XVIII šimtmečio moralizuojančiomis idėjomis.

Šiaip ar taip, Rusijoj atsiranda vis daugiau ir daugiau rašytojų, kurie stengiasi sunaudoti tautosakos motyvus bei kūrybos priemones. Lengviausia tai buvo padaryta lyrikos srity. Tokios lyrikos mėgiamiausia forma buvo tautosakiška daina, kurios iškilimas sutampa su sentimentalizmo įsivyravimu. Dabar rašytojai, kitais savo raštais maža bendra teturį su sentimentalizmu, tautosakiškos dainos žanre pasirodo, kaip tikri sentimentalistai. Sakysime, toksai Ivan Ivanovič Dmitrijev (1760—1837), pagarsėjęs klasikiško tipo pasakėčiomis, naudodamas tautosakiškus motyvus, yra kaip tikras sentimentalistas. Pavyzdžiui, kadaise taip plačiai pagarsėjusi dainelė „Skundžiasi melsvas balandėlis" — tai jo darbas*). Dmitrijevo balandėlis, kaip tipiškas įsimylėjėlis, nesulaukdamas meilužės, tyliai lieja sentimentalias ašarėles. Tokiu tonu rašė ir daugelis kitų poetų, — ir Bogdanovičius, ir Nikolajevas, ir Čulkovas, ir Neledinskis Meleckis, net Radiščevas. Susidaro gana plati šitokios rūšies dainų literatūra. Rašytojų sentimentalistų dėmesį pagauna ir rusų epinės dainos — bylinos. Aukščiau buvo minėta, kad net Karamzinas epinės tautosakos motyvą apie Iliją Muromcą suvartojo savo poemai baladai „Ilja Muromec". Karamzinas, kaip ir pridera sentimentalistui, tą epišką bogatyrių padarė sentimentaliai jausmingu bernužėliu. Panašiai pasielgė ir Radiščevas savo poemoj, vardu „Bova".

Šitas tautosakiškas stilius iš eiliuotosios poezijos pereina ir į prozą. Atsiranda rašytojų, kurie sentimentaliu metodu stilizuoja liaudies pasakas bei padavimus, ir tuo būdu sukuria tautosakišką apysaką. Čia itin charakteringi yra du rašytojai, Čulkov ir Popov. Čulkovas (1740—1793), pirmasai rusų etnografas, faktinai nebuvo tipiškas sentimentalistas. Tik stilizuodamas etnografinę medžiagą, jis pavartojo kai kurias sentimentalizmo priemones. Žinomiausi jo veikalai: „Peresmešnik, ili slavianskija skazki" (1716—68), „Pigožaja Povaricha" (1770), Russkija skazki" (1780—83).

„Prigožaja Povaricha" — nebaigta apysaka apie ištvirkusios moteriškės virėjos nuotykius, o kiti du veikalai-rinki-

*) „Стонетъ сизый голубочекъ,
Стонетъ онъ и день, и ночь:
Миленькій его дружочекъ
Отлетѣлъ на долго прочь..."

niai apima gana įvairią medžiagą. Sakysime, „Peresmešnike“ tilpo apsakymėlis „Gor'kaja učast'“ — „Graudus likimas“, parašytas realistiniu tonu. Apsakymėlio herojus — „Sysoj Fofanov, syn Durnosopova“. Pasakojama čionai, kaip tasai Sysojus Fofanovas skurdžiai augo sodžiuj, kaip jį turtingi kaimynai valstiečiai priešingai visoms taisyklėms atidavė į kariuomenę, kur jo nenorėję priimti dėl mažo ūgio ir silpnos sveikatos, bet kyšis visą padėtį išgelbėjęs. Dalyvavo jis kare, nustojo dešinės rankos; invalidas grįžęs namo, randa visą savo šeimą išpjautą.

Antrajam rinkiny („Russkija skazki“) tilpo, tarp kitko, apsakymėlis „Dosadnoe probuždenje“ — „Apmaudingas pabudimas“. Šio apsakymėlio herojus — menkas, vargingai gyvenąs valdininkėlis, Braginas. Visą gyvenimą jis nelaimingas vaikščioja nuskūręs. Kartą jam prisisapnavęs puikus sapnas, kad jis yra ir turtingas, ir mylimas, ir gražus... Po tokio sapno jam dar liūdniau buvo grįžti į vargingąją tikrovę.

Šitokių realistinio tono apsakymėlių yra ir daugiau abiejuose Čulkovo rinkiniuose, kur autorius juokaudamas pasakoja apie vylingus kareivius, gudrias žmonas, kaimo vagis bei sukčius, nusmukusius bajorus, ir t. t. Tačiau pagrindinė rinkinių medžiaga — pasakų ir padavimų motyvai. Sakysime, čia tilpo novelės apie: „Tugariną Zmejevičių“, „Galingą bogatyrių Čurilą Plenkovičių“, „Aliošą Popovičių“, „Kniazių Vladimirą“, „Galingą bogatyrių Vasilijų Boguslajevičių“, ir t. t.

Panašią medžiagą duoda ir Popovas savo veikale „Slavianskija drevnosti, ili prikliučenija slavianskich kniazei“ („Slaviškos senienos, arba slavų kniazių nuotykiai“).

Čulkovo ir Popovo pasakiškos novelės yra sudarytos analogiškai. Jose paprastai figūruoja trys pagrindiniai personažai: skaisti mergina, galingas idealus herojus ir pikčiurna burtininkas. Burtininkas paprastai pavagia merginą, kuri yra herojaus sužadėtinė (kartais sesuo ar žmona). Herojus išvyksta jos ieškoti ir patiria įvairiausių nuotykių. Dažnai jam padeda gerieji burtininkai. Pagaliau jis, žinoma, ieškomąją moterį suranda ir išvaduoja ją, o piktąjį burtininką nukauna.

Vadinas, novelės yra sudarytos pasakiška tvarka. Tiktai personažų charakteristikoj retkarčiais prasiskverbia sentimentalūs elementai.

Šitokių novelių atsiradimas rodo, kad sentimentalizmo amžius nebeilgas. Šitos novelės rengia dirvą naujai literatūros srovei, galingesnei už sentimentalizmą, — jos ruošia dirvą ateinančiam romantizmui, kuris jau atsiunčia savo pasiuntinius sentimentalizmui karšinti. Čia romantizmo dar nėra, bet jau jaučiamas jo atėjimas. Todėl tautosakiškas sentimentalizmas kartais esti vadinamas preromantizmu.

5. SENTIMENTALIZMO BALANSAS

1. **Sentimentalizmo aktyvas.** Sentimentalizmas daugeliu atžvilgių buvo teigiamas reiškinys Rusijoj. Tai buvo nauja jauna srovė, trykštanti jauna energija. Kad sentimentalizmas buvo reikšmingas, gali paliudyti ir toji atkakli kova tarp jaunųjų, susispietusių po sentimentalizmo vėliava, ir senųjų, aukštai tebekėlusių klasicizmą, — kova, įsisiūbavusi XIX šimtmečio pradžioje, nusitęsusi apie porą dešimtmečių. Tiesa, visą jaunimą jungė ne sentimentalizmas, kaip srovė, bet Karamzinas, kaip asmuo. Dėl Karamzino pradėtojo darbo jaunimas piškino klasikų tvirtoves ir į rašalą nuodus maišė. Ir tasai jaunimas nebuvo vienalypis. Buvo čionai ir ištikimi sentimentalistai, ir būsimi romantikai, ir realistai, ir net būsimi klasikai. Jie visi, kaip vienas, guldė galvas už savo vadą, už Karamziną. O jis gi faktinai buvo stipriausias Rusijoj sentimentalistas, nuo šitos srovės visiškai neatidalomas. Tuo būdu jaunoji karta XIX šimtmečio pradžioj gina tai, ką teigiamo yra davęs sentimentalizmas. Naujieji rusų literatūros tyrinėtojai, ypač vadinamieji formalistai, akcentuoja sentimentalizmo pozityviuosius palaikus poetikos, ideologijos, tematikos ir stiliaus srityse. Šioj vietoj tenka tik apibendrinti rusų mokslininkų prieitąsias išvadas. Poetikos klausimais sentimentalistams buvo visų daugiausia vargo: neturėjo jie savo stipresnių filosofų, aiškiau samprotaujančių teoretikų. Vėliau susibūrusi aplink Karamziną jaunuomenė gerai mokėjo peštis su priešininkais, bet jiems iki sentimentalios poetikos farmulavimo buvo dar labai toli.

Sentimentalizmo teoretiku galima būtų laikyti Vasilijų Sergeevičių Podšivalovą (1765—1813), bandžiusį formuluoti sentimentalizmo dėsnius. Jis leido net du grynai sentimentalius žurnalus: „Čtenie dlia vkusa, razuma i čuvstvovanij“ — „Skai-

tymai skoniui, išminčiai ir jutimams“ (1791—1793) ir „Prijatnoe i poleznoe preprovoždenje vremeni“ — „Malonus ir naudingas laiko praleidimas“ (1794—1798). Podšivalovas eilėje straipsnių („Čuvstvitelnost’ i pričudlivost’“, „K serdcu“ ir t. t.), stengiasi daugiau formuluoti etinius sentimentalizmo pagrindus, iškelti jausmų primatą žmogaus dvasios veikloj, bet jam sunkiau aprėžti sentimentalizmą, kaip literatūros srovę. Šis darbas teko Karamzinui padirbti. Karamzinas niekur nėra sistemačiai išdėstęs savo pažiūras į literatūrą, — jis išbarstė jas po įvairius savo prozos ir poezijos veikalus. Iš tų fragmentų galima tik apgraibom restauruoti pagrindinius Karamzino bei iš viso rusų sentimentalistų įsitikinimus poezijos atžvilgiu.

Jei vėliau ateisiantiems romantikams visų aukščiausias menas bus muzika, tai sentimentalistams visų aukščiausias menas buvo poezija. Jeigu seniesiems klasikams poezija nekartą būdavo lengvutis, malonus žaismas, gera priemonė pasilinksminti ir maloniai laiką praleisti, jeigu jiems poezija buvo, kaip skanus desertas po sočių pietų, ar, Deržavino žodžiais tariant, kaip vasarą skanus limonadas, tai sentimentalistams poezija yra labai rimtas, svarbus, beveik šventas dalykas. Prie sentimentališkosios poezijos esmės išraiškinimo itin daug prisidėjo Žukovskis, kuris savo poetiniuose įsitikinimuose daug pasekė austru rašytoju Münch-Bellinghausenu (Friedrich Halm), su sentimentalizmu maža ką bendra teturėjusiu. Münch-Bellinghauseno romantizmas Žukovskio rankose virto sentimentališka koncepcija. M. Bellinghauseno-Žukovskio perspektyvoje rusų sentimentalistams poezija gimstanti, kaip Kūrėjo sujaudintos širdies himnas. Poezija jiems yra dangiško įkvėpimo vaisius, ji esanti dangaus duktė, ir žemėje išlaikanti dievišką prigimtį. Poezija esanti sekimas gamta („natūra“), bet dažnai sekimo dailybė esanti mums meilesnė už gamtos dailybę. Poetas esąs pasaulio valdovas ir savų pasaulių kūrėjas. Poetas turįs du gyvenimus. Jeigu jam nuobodu ar nemalonu šiam realiajam pasauly, jis persikeliąs į įsivaizduojamąjį pasaulį ir tenai gyvenąs, kaip jam širdis liepianti. Poetams, grakščių muzų numylėtiniams, nerūpi dėstyti mintis ir tiesos ieškoti, — tai esąs filosofų dalykas. Poezija esąs jausmingų širdžių darželis, ir poetui terūpi reikšti įvairių jausmų atspalvius.

Tuo būdu sentimentalizmo poetika yra anormatyvinė: ji jokių normų poezijai nekala, ji ją išvaduoja iš klasicizmo taisyklių baudžiavos. Iš to, žinoma, neseka, kad poezija būtų atpalaiduota nuo bent kurios formos. Priešingai, ji pripažįsta, kad be formos negali būti poezijos, tiktai forma esanti gyva tuo, kas jąja reiškiama. Pro laukuję poezijos formą turinti trykšti viduje forma, poeto siela.

Šitokias pažiūras į poeziją turi atitikti ir pažiūros į Vakarų Europos rašytojus. Prancūzai, tie vakarykščiai rusų mokytojai, Karamzinui įspūdžio nebedaro. Jam jau daugiau imponuoja anglai ir kai kurie jų mokiniai vokiečiai. Anglija — jausmingųjų poetų šalis — didžiausiųjų poetų tėvynė. Ypač gi Karamzinas negali atsidžiaugti Šekspyru. Į Šekspyrą dar Ekaterina ir vienas kitas senesnių rašytojų jau buvo atkreipę dėmesį. Karamzinas pirmasai Rusijoj tinkamai supranta genijalaus anglo kūrybą ir pradeda, tariant, „rusų šekspyrizmą". Atsiliepdamas apie Šekspyro kūrybą, Karamzinas aiškiai išdėsto savo pažiūras į poezijos uždavinius, lyg duoda savo poetikos santrauką. Karamzino šiuo reikalu žodžiai iš viso yra labai reikšmingi rusų literatūros istorijoj. Jo žodžiais, nedaug kas iš pasaulio rašytojų tarpo buvo taip giliai prasiskverbęs į žmogaus prigimtį, kaip Šekspyras. Kiekvienas žmonių laipsnis, kiekvienas amžius, kiekvienas charakteris pas jį kalbąs savo kalba. Jo dvasia skrajojusi, kaip oras, ir negalėjęs jis savo skrajojimo matuoti tuo mastu, kuriuo yra matuojamas žvirblių skridimas. Jis nenorėjęs laikytis vadinamųjų vienumų, kurių rusų dabartiniai dramaturgai taip tvirtai laikosi. Šekspyras nenorėjęs savo vaizduotę aprėžti siauromis ribomis, jis žiūrėjęs tik į „natūrą", nieku daugiau nesirūpindamas. Jo genijus, kaip ir gamtos genijus, savo žvilgsniu aprėpęs ir saulę, ir atomus. Jo dramos, tarytum neaprėpiamos gamtos teatras, pilnas įvairumo. Jos tačiau drauge sudarančios vieną visumą, kuri esanti nereikalinga, kad jas taisytų dabartiniai teatro rašytojai.

Tuo būdu Karamzinas, iškeldamas Šekspyro kūrybos privalumus, ne tik pasmerkia klasikų taisyklių baudžiavą, bet jis stengiasi ir pozityviai formuluoti savo pažiūras į literatūrą. Teoriškai Karamzinas prieina jau prie kūrybinio realizmo pagrindų.

Ideologijos ir tematikos atžvilgiu sentimentalizmas, palyginti su ankstyvuoju klasicizmu, taip pat pasistūmėjo į priekį. Kaip sakyta, sentimentalistui poezija — kūrėjo dvasios pasireiškimas. Kūryboj aiškiai atsispindi, „portretuojasi" kūrėjo dvasia ir širdis. Tai sudaro poezijos turinį, kuris ir formą įprasmina. Kad kūrinys būtų vertingas, reikią, kad kūrinio turinys būtų vertingas. O turinys galįs būti vertingas tiktai tada, kai kūrėjo vidujis gyvenimas yra toks. Kitaip sakant, kūrėjas privalo turėti gerą, grakščią širdį, „gražią sielą". Karamzinas, mokydamas jaunuosius rašytojus, šitaip sako: jeigu rašytojo siela galinti pakilti iki aistros daryti gera („vozvysitsia do strasti k dobru"), jeigu ji galinti gaivinti savyje šventą, neaprėžtą visuotinės gerovės troškimą, tai tokio rašytojo kūryba nebūsianti nenaudinga. Užtat blogas žmogus niekuomet negalįs būti geras rašytojas.

Sentimentalistas reiškia užuojautos, net simpatijos „spaudžiamiesiems ir skriaudžiamiesiems". Tai diktuoja „geroji širdis", „gražioji siela". Nuskriaustų daugiau apatiniuose gyventojų sluoksniuose, valstiečiuose. Todėl tad sentimentalistai išplečia tematikos sritį, įveda valstietį į literatūros salioną. Iš čia tai ir kilo tariamasai sentimentalistų demokratizmas. Šiaip ar taip, sentimentalistai, įtraukdami į literatūrą valstietį, išplėtė literatūros tematiką.

Klasikai, šaukdami sekti gyvenimu ir gamta, turėjo galvoje puošnųjį salionų bei paradų gyvenimą ir pagražintąją gamtą. Sentimentalistai tuo nepatenkinti. Jie šaukia sekti „natūra" tokia, kokia ji iš tikrųjų yra. Palyginti su klasikais — vėl didelis žingsnis į priekį. Tik čia sentimentalistai, nugriovę klasikų tvorą, savąją užtvėrė. Dalykas tas, kad sentimentalistas turi vaizduoti grožį, turi skelbti gražius, dailius, malonius įspūdžius. O to jis negalės pasiekti, jeigu jis vaizduos visus gyvenimo reiškinius tokiais, kokie jie yra. Todėl tad sentimentalistas pasirenka ne visus gamtos reiškinius kūrybos objektu, bet tik tuos, kurie gali sudaryti malonų atvaizdą. Jeigu pasirinktasai objektas palieka vistik nelabai malonų atvaizdą, tai sentimentalistas jį paskandina ūkanose, nudailina, pasaldina. Iš saldaus atvaizdo belieka spręsti, kad ir tikrovės faktas („natūra") yra saldus.

Stilistikos srity sentimentalizmui pavyko visų daugiausia

gera padaryti. Čia Karamzinas, berods, suvaidino Petro Pirmojo vaidmenį, — jis revoliuciniu būdu pagreitino natūralią rusų literatūrinės kalbos raidą. Pradedant Sumarokovu rusų rašytojai stengiasi literatūros kalbą padaryti paprastesnę, gyvenimiškesnę. Šiuo atžvilgiu ypač daug padarė dramaturgai, satyrikai, žurnalistai. Vyko, tariant, natūralus kalbos supaprastinimo procesas, vyko iš lėto. O Karamzinas drauge su savo mokiniais visiškai atsisakė nuo seno „aukštojo stiliaus"; jis stengėsi gyvąją, kasdien vartojamą kalbą padaryti literatūros kalba. Karamzininkų šūkis buvo aiškus ir tikslus: rašyti taip, kaip kalbi. Štai jaunas Batiuškovas, su sentimentalizmu maža ką bendra turėjęs, formuluoja Karamzino literatūrinės kalbos principą: kas nori būti skaitomas, tas turi suprantamai rašyti, vadinasi, vartoti gyvąją kalbą. Batiuškovas nuėjo dar toliau: jis tikrais poetais laiko tik tokius rašytojus, kurie rašo taip, kaip kalba, — kurių kūrinius ir damos gali skaityti*). Teisybę pasakius, karamzininkai savo veikalų kalba ir orijentavosi į damas bei į jaunuomenę. Šie skaitančiosios visuomenės sluoksniai entuzijastiškai priėmė kalbos suprastinimą ir palaikė karamzininkų pastangas. Už šituos darbus daugiausia ir puolė karamzininkus „senojo stiliaus" adeptai. Karamzininkai, besigindami nuo užpuolimų, stengiasi motyvuoti savo naujenybę. Štai Karamzino ištikimas mokinys ir talkininkas, P. I. Makarovas, sako, kad kalba, keičiantisi drauge su gyvenimu, ir jos vienoje padėty, esą, sulaikyti negalima, — tokio stebuklo nesą buvę nuo pasaulio įkūrimo. Esą, jeigu knygų kalba atsiskirsianti nuo gyvenimiškosios, jeigu ji neseksianti papročių ir sąvokų kaitaliojimusi, tai ji — knyginė kalba — labai greitai pasidarysianti paslaptinga, nebesuprantama.

Praktiškai literatūros kalbos reforma pasireiškė dviem kryptimi, — sintaksės ir leksikos bei fonetikos.

Sintaksės atžvilgiu karamzininkai stengias bent teorijoj atsisakyti nuo klasikų perijodų, kurie itin apsunkindavo stilių. Karamzininkai stengiasi kalbėti trumpais suglaustais sakiniais, ir žodžius sakiny tvarkyti taip, kaip gyvojoj kalboj jie tvarkomi.

Leksikos srity karamzininkai varo lauk archaizmus bei slavizmus, — visa tai, kas pagal Lomonosovo receptą tu-

*) „Кто пишетъ такъ, какъ говоритъ,
Кого читаютъ дамы."

rėjo sudaryti „aukštąjį stilių". Užtat jie įveda daugybę neologizmų, kurie taip erzino senovės tradicijų gynėjus. Greta neologizmų karamzininkai vartoja daug skolinių, reikalingų naujoms sąvokoms pasakyti, kurie rusų kalboj suspėjo prigyti. Pagaliau, karamzininkams itin rūpėjo kalbos skambumas. Apskritai imant, gyvoji kalba nuo šio laikotarpio ir prigijo rusų knygoj*).

Pagaliau, karamzininkai reikalavo, kad literatūrinis stilius būtų tikslus. Karamzino žodžiais, jeigu poetas nori aprašinėti nuliūdimą, tai nereikią nuolat kalbėti apie ašaras, parenkant įvairius epitetus. Esą, reikią įtikinamai aprašyti jų priežastį. Skausmą reikią žymėti ne tiktai bendrais bruožais, kurie, būdami perdaug įprasti, negalį esą daryti stipresnio įspūdžio skaitytojo širdžiai. Skausmo, nusiminimo aprašymas, esą, reikią specifikuoti, atsižvelgti ir į veiksmo aplinkybes ir poeto charakterį.

Kitaip sakant, karamzininkai reikalavo, kad stilius būtų individualizuotas. Ir tai iš dalies jiems pavyko padaryti. Bet tiktai iš dalies. Nes gana dažnai jie patys nemokėdavo padaryti to, ko reikalaudavo iš kitų. Čia tai ir prasideda sentimentalizmo pasyvas.

2. **Sentimentalizmo pasyvas.** Nežiūrint gana turtingo aktyvo, sentimentalizmas turėjo mirti beveik natūraline mirtimi. Užėjo jis, kaip kokia mada, užkrėtė, sužavėjo, apsvaigino, bet ir praėjo, kaip mada. Jo mirtį paskatino stipresniųjų talentų stoka, nors rašytojų ir nestigo. Menkesnio pajėgumo rašytojai lenktyniuoja tarpusavy, bepiešdami dorybes ir beliedami ašaras. Karamzinas sentimentalistų tarpe buvo stipriausias, ir tai jo jausmingumas daugeliu atvejų buvo labai abejotinas. Dažnai pro jo laukųjį jausmingumą žiūri blaivus ir aiškus protas. Ir nežinia dar, ko pas Karamziną daugiau: jausmų ar proto, kad ir apvilkto nuo ašarų šlapiais marškiniais. Sunkiai sunkdavosi Karamzinui ašaros, daug jam tekdavo prakaituoti, kol jis jas išspausdavo. Dar sunkiau ašaroti buvo mažesnių gabumų rašytojams. Kai jie nuoširdžiai verkti negali, jie apsimeta verkią. Ir dar nemoka gerai paslėpti savo apsimetimo. Skelbia, įtikinėja, kad jie verkią, o pro tas jų tariamąsias melancholijos ašaras šypsosi bonvivanų

*) Apie karamzininkų ir „sentikių" kovas kalbos reikalu dar teks sugrįžti kalbant apie vėlyvąjį klasicizmą.

grimasa. Nenuoširdus jausmingumas buvo neperdaug įtikinamas, — negabūs aktoriai buvo tie sentimentalistai. Grynojo jausmo stoką jie stengdavosi atpirkti itin ašarotais žodžiais. Bet čia rezultatai gaunasi dar blogesni. Kai nėra tikro jausmo, sunku rasti ir forma, kuria jausmas galėtų reikštis. Jie ir neranda jos. Jie suieško gatavas jausmo reiškimo formas, jas kiek paįvairina, praskiedžia, perdažo, — štai ir yra naujas sentimentalistas. Tuo būdu greta jausmo falsifikacijos įsigyvena tam tikras trafaretas, tam tikras štampas neesamiems jausmams reikšti. Išsidirba pastovios formos, atrodančios kaip grabas: gali guldyti į jas kokį nori lavoną.

Nenuostabu, kad ir patiems sentimentalistams jausmingumo trafaretas ima įgrįsti. Jie patys ima iš savo nenuoširdaus jausmingumo juoktis. Sentimentalizmui pakasynas pradėjo ruošti pats Karamzinas. Anksčiau jau buvo minėta, kad jis apysakoj „Mūsų laikų ritierius“ smarkiai gnybtelėjo sentimentalų jaudinimosi ir jaudinimo manierą. Tenai jis atsisako aprašinėti apysakos herojaus Leono kūdikystę, atitinkamai pasiteisindamas. Esą, jis galėtų pririnkti daug gėlių šiam skyriui papuošti. Esą, neatitoldamas nuo istorinės teisybės, galėtų gyvais dažais aprašyti Leono gimdytojos grakštumą. Esą, galėtų, nenusidėdamas nei Aristotelio nei Horacijaus taisyklėms, dešimtį kartų pakeisti stilių, greitai išlėkdamas į aukštybes ir darniai nusileisdamas žemėn, — tai pieštuku piešdamas, tai teptuku tepdamas, — sumaišydamas svarbias mintis protui ir jaudinančius bruožus širdžiai. Esą, jis galėtų duoti ir tapybą, ir antitezes, ir malonų žodžių žaismą. Jis galėtų daug ką sugalvoti ir pagražinti, ir ašaros, esą, upeliu riedėtų... Šitokiu būdu pasišaipęs iš sentimentalistų manieros, Karamzinas sušunka: „Nenoriu, nenoriu!“ Vadinas, net Karamzinas, sentimentalizmo tėvas, ašarotojo zirzimo nebepakenčia. Panašiai jis kratosi nuo sentimentalios manieros ir apysakoj „Natalija, bojarino duktė“. Sakysime, aprašinėdamas Natalijos išvaizdą, autorius sako, kad jis bijąs tęsti palyginimus, nes galįs įkyrėti skaitytojui, žinomuosius dalykus bekartodamas. Esą, dabartinėj puošnioj gadynėj poetiškųjų palyginimų sandėlis jau visiškai išsisėmęs. Ne vienas, esą, rašytojas apmaudoj graužiąs plunksną, beieškodamas naujų palyginimų. O kai Liuboslavskis išvogtą Nataliją veža į

mišką, Karamzinas pareiškia, kad jis šį paveikslą taip galėtų nupiešti, jog jausmingas žmogus pradėtų lieti nuliūdimo ir skausmo ašaras. Bet autorius perspėja skaitytoją, kad šį kartą jis nesijaudintų ir ašaras atidėtų kitam kartui

Šitoksai Karamzino elgesys su sentimentalia maniera rodo, kad ji jau išsigimė. Čia svarbu pabrėžti ir antras momentas: šitoksai Karamzino elgesys yra ateinančio romantizmo pranašystė. Nes Karamzino elgesys yra ne kas kita, kaip tipiška romantiškoji istorija, kaip ją suprato ankstyvieji romantikai, šį kartą gal dar nesąmoningai pavartota.

Karamzino romantiškosios ironijos pavyzdžiu pasekė ir jo mokiniai. Pavyzdžiui, toks anksčiau minėtasai N. P. Brusilovas, parašęs vieną ironizuojančią apysaką, palieka pabaigoj du puslapius tuščius. Esą, jis nebegalįs toliau bepakelti jausmingumo naštos. Jeigu skaitytojas būtinai norįs pabaigoje paverkti, tai galįs patsai baigti rašyti. Drauge jis paduoda sentimentalų štampą, ką ir kaip skaitytojas turėtų rašyti. Esą, jis turėtų parašyti, kaip malonūs piemenėlio vamzdžio garsai, kaip jie aidi klonį apsupančiose kalnuose. Reikėtų, esą, parašyti, ir kaip jie skaitytojo širdy atsiliepia. Nereikėtų, esą, užmiršti ir avelių bliovimo, ir šunyčio malonaus lojimo, ir t. t.

Taip su sentimentalizmu elgias antraeiliai rašytojai. Tai parodo, kad sentimentalizmo mada praeina.

Talentingieji rašytojai, išaugę sentimentalizmo dvasioj, iš prigimties gal net į jį palinkę, jau nebetelpa jo rėmuose, — išsiskirsto po platųjį literatūrinių srovių pasaulį. Reikšmingiausias pavyzdys — V. A. Žukovskis. Tai buvo talentingiausias sentimentalizmo poetas, tariant, apvainikavęs visą srovę. Bet jis jau tik, galima sakyti, perpus sentimentalistas. Antroji jo pusė — jaunas romantizmas. Žukovskis — rusų sentimentalizmo galas ir romantizmo pradžia. Tai — tiltas iš vienos literatūrinės srovės į antrąją.

6. VASILIJ ANDREJEVIČ ŽUKOVSKIJ

1. Gyvenimo bruožai (1783—1852). V. A. Žukovskis, kaip retas kuris kitas rašytojas, savo gyvenimu ir kūryba su-

daro organinį vienetą. Jo gyvenimas buvo visiškai neįmanomas atotraukoj nuo kūrybos, ir jo kūryba atotraukoj nuo gyvenimo būtų visiškai nesuprantama. Jis buvo ištisai, visais savo geresniaisiais savumais savo gadynės sūnus, ir drauge tikrovės jausmas jame buvo toksai silpnas. Jis, atrodo, pasiekė tai, apie ką taip svajojo vokiečių romantikai: jo poezija perėjo į jo paties gyvenimą, o jo paties gyvenimas perėjo į poeziją. Tačiau Žukovskis niekuomet nebuvo tikras, juo labiau tipiškas romantikas.

Gimė jis Tulos gub., kaime Mišenskoje, kaip pavainikis dvarininko A. I. Bunino ir jo tarnaitės, belaisvės turkės, Salchos, sūnus. Pavardę jam „paskolino" jo krikšto tėvas, nusmukęs Ukrainos dvarininkas, gyvenęs Bunino namuose, kaip draugas įnamis, Andrius Grigorjevičius Žukovskis. Marja Grigorjevna Bunina ne tik atleido savo vyrui matrimonijalinę nuodėmę, bet ji jo pavainikį sūnų priėmė į savo šeimos tarpą. Kaip tik apie šį laiką mirė tikras Buninų sūnus, Leipcigo universiteto studentas, ir skausmo prislėgtai motinai jį atstoti turėjo adoptuotasai. Tuo būdu jaunutis Žukovskis atsidūrė lyg ir ant dviejų motinų rankų, abiejų lygiai mylimas ir lepinamas. Lepino jį ir globojo ir suaugusios Buninų dukterys. Augo jis, kaip pasakų karalaitis, moteriškumo užuovėjoj. Svajonių ir grakščios meilės atmosfera jam šiek tiek ėmė niauktis, kai pradėjo veikti vaikiška sąmonė. Jo tikroji motina Buninų šeimoj ir toliau pasiliko vergė tarnaitė, stovėdama turėjo klausyti savo ponų įsakymų, kantriai ir tyliai nukentėti barimus. Jautrioj berniuko širdy tai skaudžiai atsiliepdavo.

Pradinį mokslą Žukovskis ėjo namie. Juo labiau, kad Tuloj buvo pašalintas iš mokyklos, kaip „negabus mokslui". Paskum mokėsi jis „Bajorų (blagorodnyj) pensijone" prie Maskvos universiteto (1797—1801). Mokslas pensijone Žukovskio gyvenimui turėjo nemažesnės reikšmės, kaip ir seniau Karamzinui. Čia ypač didelės įtakos jam turėjo mokytojas, masonas, idealistas, Prokopovič Antonskis, stengęsis įkvėpti savo auklėtiniams artimo meilę, sužadinti juose palinkimą į gera ir grožį. Ypač daug dėmesio pensijone buvo kreipiama į kalbų mokslą. Atidžiai žiūrėta, kad auklėtiniai sąmoningai skaitytų svetimomis kalbomis tekstus ir kad mokėtų juos išversti vaizdžia gražia rusų kalba. Mėgo tokią kal-

bų mokymosi sistemą ir mokiniai. Jie buvo sudarę net literatūros draugiją („Sobranije vospitannikov universitetskago pansiona“), rinkdavos kas savaitę posėdžiams, kuriuose skaitydavo savo veikalus. Geresnieji veikalai net į spaudą patekdavo. Šitoji literatūrinė atmosfera turėjo Žukovskiui skatinamos reikšmės. Jis bendrauja su Aleksandru ir Andrium Turgenevais, su D. N. Bludovu, D. V. Daškovu, S. S. Uvarovu, — vis tai žmonės, palikę rusų literatūros istorijoj pėdsakų. Žukovskis labai anksti pradeda bandyti savo jėgas literatūros srity. Dar tebebūdamas pensijone, jis pasirodo ir spaudoj. Pirmieji jo spausdinti kūriniai buvo — „Mysli u mogily“ — „Mintys prie kapo“, ir „Maiskoe utro“ — „Gegužio rytas“ 1798 m. Penkioliktus metus beeidamas, jis paskelbia eilėraštį „Dobrodetel’“ — „Dorybė“ ir straipsnius: „Mir i voina“ — „Taika ir karas“ ir „Žizn’ i istočnik“ — „Gyvenimas ir šaltinis“. 1800 m. spausdina eilėraščius: „Stichi na novyj god“ — „Eilės Naujiesiems Metams“, „K Tibullu“ — „Tibului“ ir kt. Vadinas, keturiolikos metų vaikinas jau pradėjo literatūrinę karjerą. Tenka paminėti dar porą reikšmingų Žukovskio gyvenimo faktų iš šio laikotarpio. Jis susiartina su seno idealisto, masono I. P. Turgenevo, šeima, ypač gi susidraugauja su Andrium Turgenevu. Tai buvo gabus jaunuolis poetas, sentimentalus idealistas, plačiai apsiskaitęs, įtraukęs ir Žukovskį į Vakarų, ypač į vokiečių literatūros sritį. Šiam laikotarpy pasitaikė Žukovskiui ir pirmą kartą įsimylėti. Jo dūsavimų objektu buvo Marija Nikolajevna Veljaminova, Natalijos Buninos, Žukovskio sesers, duktė. Meilė greit baigėsi, nes Veljaminova ištekėjo už kito, bet Žukovskio sieloj paliko tam tikrų „įsimylėjusios melancholijos“ pėdsakų.

Baigęs mokslą ir pabandęs tarnauti „Druskos kontoroje“, 1802 m. grįžta Žukovskis į Mišenskoe ir gyvena literatūros darbu. Kaimiškos gyvenimo aplinkybės, draugo Turgenevo mirtis skatina jame sentimentaliai melancholišką nuotaiką. Čia jis, tarp kitko, parašo ir baladą „Sel’skoe kladbišče“ — „Kaimo kapinės“, atkreipusią į poetą platesnės visuomenės dėmesį. Parašo jis čia ir savo apysakas: „Vadim Novgorodskij“, „Marjina rošča“ — „Marijos šilelis“ ir eilėraštį odą „Piesn’ barda nad grobom slavian pobieditelej“ —

„Bardo daina ties slavų laimėtojų grabu“. 1808 m. jis atsiduria vėl Maskvoj, redaguoja žurnalą „Vestnik Evropy“, bet 1810 m. sugrįžta atgal i Mišenskoe. Maskvoje būdamas jis parašė baladą „Liudmila“, apysaką „Trys seserys“, straipsnius: „Kto istinno dobryj i sčastlivyj čelovek“ — „Kas tikrai geras ir laimingas žmogus“ ir „Pisatel’ v obščestve“ — „Rašytojas visuomenėj“. 1811 m. jis parašo pirmąją poemos „Dvenadcat’ spiaščich dev“ — „Dvylika miegančių merginų“ dalį, vardu „Gromoboj“. Šiam laikotarpy prasideda Žukovskio širdies dramos istorija, nebeišdilusi per visą jo gyvenimą, lydėjusi tolimesnius jo literatūros darbus. Prieš išvažiavimą į Maskvą žurnalo redaguoti jis buvo persikėlęs gyventi į Beliovo miestelį (Tulos gub.). Ten jis mokė savo sesers E. A. Protasovos dukteris, Aleksandrą ir Mariją. Bedėstydamas joms literatūrą ir istoriją, beauklėdamas, kaip sentimentalistai sakydavo, širdį, jis ima ir įsimyli jaunesniąją mokinę, Mariją. Meilė buvo gana nelygi: jis buvo 23 metų, o ji vos dvylikos. Jauna, skaisti meilė nebeužgeso. Tuo tarpu komplikuojasi padėtis Vakarų Europoj, artinasi karo laukas, artinasi Napoleonas; 1812 m. Žukovskis, virpėdamas dėl neaiškios ateities, nori vesti savo mylimą Mašą, bet jos motina apie tai ir girdėti nenori, — perdaug artimi giminės juodu esą, perdaug didelė nuodėmė būsianti. Žukovskis iš nusiminimo įstoja į kariuomenę „poručiku“. Betarnaudamas kariuomenėj, parašo jis pagarsinusius jį eilėraščius „Pevec vo stane russkich voinov“ — „Dainius rusų karių stovykloje“ ir baladą „Svetlana“. Kariauti tačiau jam neteko. Jis sunkiai apsirgo ir 1813 m. jau išstojo iš kariuomenės. Bet ir karo gadynė jo meilės neužgesino. Jis ir toliau nenustoja vilties vesti Mašą. Jis drauge su Protasovais persikelia gyventi į Dorpatą. Jis prašo pagelbos pas draugus, pas archijerejus, bet nieko iš to neišeina. Protasova lieka nesukalbama. Ji net priverčia jį iš Dorpato išsikraustyti. O jo Maša, jį tebemylėdama, 1816 metais, motinos energingai patariama, išteka už chirurgijos profesoriaus Mejerio. Tačiau Žukovskis ją ir toliau tebemyli. Šiuo metu keičiasi Žukovskio visuomeninė padėtis. Mat, 1814 m. jis buvo parašęs savotišką odą, vardu „Poslanie k imperatoru Aleksandru“, išgarbindamas joj carą. Carui eilėraštis labai patiko, ir Žukovskis buvo pakviestas į

Peterburgą, kur gavo progos susipažinti su caro šeima. 1817 m. jis kviečiamas mokyti rusų kalbos didžiojo kniaziaus, būsimo caro, Nikalojaus pirmo žmoną, Aleksandrą Feodorovną, buvusią prūsų princesę, Charlottą. Gyvendamas Peterburge, Žukovskis susiartina su priauganČia rašytojų karta, — su kn. Viazemskiu, Daškovu, Batiuškovu, Bludovu, su jaunučiu Puškinu, uoliai dalyvauja jis jų literatūros draugijoje „Arzamas". 1823 m. miršta jo mylimoji Maša. Dabar jis jos kapą pradeda lankyti kaip kokią šventovę ir gyvena praeities atsiminimais. O savo gyvąją meilę jis, tariant, perkelia į vyresnę Mašos seserį, Aleksandrą, jau seniai ištekėjusią už Vojejkovo: Ji ir seniau jam patiko, jis net savo vieną dvarą buvo pardavęs, norėdamas ją išpasoginti. Dabar ji jam buvo lyg ir Mašos atstovas šioj žemėj. Tačiau ir ji 1829 m. miršta. Dabar Žukovskis pradėjo lankyti ir antrąjį kapą. O visuomeninė Žukovskio padėtis tuo tarpu itin sustiprėjo. 1825 m. jis buvo pakviestas auklėti caraitį — būsimąjį carą Aleksandrą II. Darbo jis ėmėsi labai rūpestingai, gerai apgalvotu planu, stengdamasis išauginti gerą žmogų, grakščią sielą.

Šiam laikotarpy Žukovskis ima vis daugiau ir daugiau gilintis į Vakarų Europos literatūrą, ypač daug jis dabar verčia į rusų kalbą. Dažnai jis ima lankytis ir Vakarų Europoj, ypač Vokietijoj, kur sugeba sueiti į santykius su įvairiais rašytojais.

1841 m. įvairiomis malonėmis apdovanotas Žukovskis pasitraukia iš valstybinės tarnybos ir apsigyvena Düsseldorfe.

Čia jam vėl pasitaikė įsimylėti 40 m. jaunesnę už jį mergaitę. Ir ne tik įsimylėti. Turėdamas 58 metus jis veda aštuoniolikos metų mergaitę, savo seno draugo, dailininko Gerhardo von Reuterno dukrą. Amžiaus skirtumas netrukdo jaunavedžių laimei. Tiktai žmonos ir vaikų ligos jo senatvę kiek griaužia. Šiaip gi jis ir toliau gyvena savo senu uždaru gyvenimu, toli nuo visuomenės rūpesčių triukšmo, dirbdamas literatūros darbą, daugiausia versdamas. Bet ir jo paties sveikata menkėja, ir jis pusiau apanka. Ilgisi jis savo tėvynės Rusijos, bet jau nebegali jos aplankyti. Miršta jis 1852 m., Baden-Badene.

2. Žukovskio literatūrinė pasaulėžiūra. Žukovskis vadino save Karamzino mokiniu, o jį — Karamziną — savo

evangelistu. Ir teisybę jis sakė. Neklydo ir nemelavo Žukovskis, skelbdamas, kad Karamzino prisiminimas sužadinąs jame religinį jausmą, tas prisiminimas esąs jam beveik religija. Žukovskis išaugo Karamzino įtakoje, subrendo jo idealais ir toliau rutuliojo jo idėjas, — tęsė mokytojo pradėtąjį darbą. Pats gyvenimas, prigimtis nukreipė Žukovskį tuo keliu.

Dviejų motinų ir suaugusių seserų išlepintas, svajonėse išliūliuotas, masonų idealizmu apšviestas, niekuomet savo gyvenime vargo nepažinęs, Žukovskis kitoks ir negalėjo būti, kaip tik paskendęs svajonėse sentimentalistas. Skaisti, tyra, krikštolinė siela, nieko daugiau pasauly taip netrokštanti, kaip ramybės ir mažutės šeimos uždaros savy laimės. Prigimtis visiškai pasyvi, vengianti bet kokio konflikto su tikrove. Kur tas konfliktas yra neišvengiamas, Žukovskis visuomet ten randa susitaikinimo priemonę, kompromiso formulę. Tai jam padeda raiškesnio temperamento nesimas, religingumas, bendroji ir iš jos išplaukianti poeto pasaulėžiūra, kurios raida nėra atidaloma nuo jo „širdies dramos“. Taip baisiai gi jam nesisekė meilės dalykuose, — nenuostabu, kad jis meilės, atotraukoj nuo liūdėjimo, nuo melancholijos net įsivaizduoti negali. Nenuostabu, kad jam meilė pasidaro tolimas, beveik nepasiekiamas idealas. Taip anksti jo meilė baigėsi „drama“. Mylėdamas ištekėjusią moterį, jis negali turėti jokių perspektyvų į ateitį, negali net dabarties branginti. Kas jam brangu— tai praeities, jaunatvės pergyvenimai. „Prisiminimas ir aš“, sako jis vienam eilėrašty, „yra vienas ir tas pat“. Visas poeto gyvenimas esąs vaizdas ir svajonė. Juo senesnis poetas darosi, juo jis atrodąs jaunesnis, vadinas, juo labiau paskęsta atsiminimuose*). Šiuo reikalu jis sugalvoja gana savotišką filosofiją, būtent: „Galima būtų tam tikru būdu pasakyti, kad egzistuoja (suščestvujet) tai, ko jau nebėra“. Ateitis galinti būti, bet galinti ir nebūti. Dabartis galinti ir turinti pasikeisti. Viena praeitis jau nebegalinti keistis, nes atsiminimas apsaugojąs ją. Toks Žukovskio pasakymas nėra kokia metonimija, tai buvo

---

*) „Воспоминанія и я — одно и то же.
Я — образъ, я — мечта;
Чѣмъ старѣ становлюсь, тѣмъ я
Кажусь моложе.“

švenčiausias jo įsitikinimas. Žukovskis ištisai buvo praeities poetas, gyvenęs atsiminimų kultu. Iš čia išplaukia ir jo santykiai su dabartimi.

Dabartis — pereinamas dalykas, jos nėra, — ar bereikia ja rūpintis, ja sekti? Juo labiau, ar yra prasmės su dabarties negerovėmis kovoti? Ir vardan ko kovoti? Vardan ateities gėrybių? Bet jų gali gi nebūti, kaip ir visos ateities. Žukovskis aiškiai sako, kad tas, kurs pakila prieš dabar esamą pikta ir siekdamas netikros ateities gera, sulaužo amžinuosius tiesos įstatymus, tas esąs piktadaris. Kadangi tikros ateities iš viso nėra, tad ir bet koks pasipriešinimas dabarties blogybėms nėra leistinas. Įdomu tiktai, kas gi yra tie amžinieji tiesos įstatymai? Tai esą krikščionybės įstatymai, teigiamos doros taisyklės, amžių pripažintos nesikeičiančiomis. Gyvenimo pagrindas — krikščioniškoji teisybė, tikėjimas Dievo Apvaizda. Revoliucijonuojanti Europa jam tik pasibaisėjimo tekelia. Europoje revoliucijos smurtas iškilęs todėl, kad reformacija palaužusi tikėjimo pagrindus, o ištvirkusi žmogaus mintis sugalvojusi demokrtaiškos santvarkos idėją. Europą ir Rusiją galinti išgelbėti tik tikyba ir absoliutizmas („samoderžavie“). Esą, caras, pasinaudodamas dieviška teisybe, geriau, negu visos konstitucijos, atvesiąs rusų tautą į gerovę ir laimę. Reikią, kad tik žmonės laikytųsi dieviškosios tvarkos, tai ir ateisianti laimės gadynė. Reikią, kad tik žmonės būtų skaistūs, gryni, dori. O iš čia seka ir poeto bei literatūros uždaviniai, kaip juos Žukovskis vaizdavosi.

Literatūra, poezija turinti padėti žmogui tobulėti, turinti vesti žmogų į dorybes, į širdies grožį. Poezija negalinti būti atidalyta nuo dorybės. Bet aukščiausioji dorybė yra dieviškoji. Tad ir Dievybės sąvoka pas jį sunkiai beatidaloma nuo poezijos.

Poetas dainuojąs ir turįs dainuoti tik grožį. O grožis esąs Dievo girdėjimas ir jutimas sieloj. Poetas esąs tik Dievo pasiuntinys. Dievas visa pasauly padaręs iš savęs, o žmogus, imdamas kūrybos priemones iš Dievo kūrinio, kartojąs tik tai, ką Dievas padaręs savo valia.

Žinoma, iš to viso neseka, kad Žukovskis būtų buvęs utilitarinės ar moralizuojančios poezijos skelbėjas. Poezijos nauda išplaukianti iš poezijos esmės, nors poetas ir nesistengia

moralizuoti. Poezija esanti Dievas šventose žemės svajonėse. Poezija — tai dangiškos maldos sesuo, — dangiškos religijos žemiška sesuo. Todėl poezija, nesiekdama utilitarinio tikslo, pati savaime veikia žmogaus sielą, apimdama ją, palikdama joj amžinų, neišdildomų pėdsakų. Kitaip ir būti negali, nes poezija yra Dievo kūrybos saviškomis priemonėmis perkūrimas (peresozdanie), atvaizdavimas. Tuo būdu poezija ir yra dieviškosios kūrybos — amžinosios tiesos skelbėja.

Šios pagrindinės Žukovskio mintys kartojasi jo visoj kūryboj įvairiomis moduliacijomis. Ir tiesa, Žukovskis poezijoj ir tikyboj randa stiprybės visoms savo nelaimėms nugalėti. Jis ne tik su jomis susitaiko, bet tampa melancholišku optimistu. Pasauly daug gera yra ir be laimės, — sako Žukovskis. Ir tai reikia įsidėmėti, pereinant į konkrečią jo literatūros darbų apžvalgą.

3. Žukovskio apysakos ir balados. Žukovskis savo kūryboje iš viso ypatingu originalumu nepasižymėjo. Tai buvo daugiau imitacinis talentas. Visų mažiausia originalios yra jo apysakos, tiksliau, novelės, kurių nedaug jis ir teprirašė: „Vadim Novgorodskij“ (1803), „Tri pojasa“ (1808) ir „Marjina Rošča“ (1809). Ir koncepcijos, ir siužeto traktavimo atžvilgiu jis uoliai sekė Karamzino pavyzdžiu. Iš viso Žukovskis buvo ne apysakų talentas, ne pasakotojas. Ir vis dėlto jo apysakos yra charakteringos bendroj jo kūrybos evoliucijoj. Nes jau šitose sentimentalaus pobūdžio tariamose istorinėse apysakose kai kur ima prasiskverbti romantizmo bruožai. Čia yra ir rusų istorijos nuotrupų, ir rusų mitų, supainiotų su skandinaviškais, ir ritierių romanų elementų, ir sentimentalių praeities pagražinimų.

Apysaka „Vadim“ net nebaigta. Pagal autoriaus sumanymą, ji turėjo būti skirta senojo Novgorodo laisvėms išgarbinti, Vadimas turėjo būti legendinis Novgorodo herojus. Tik čia nei tikrojo Novgorodo, nei istorijos, nei legendinio herojaus nėra. Pats Vadimas labai primena Žukovskio mylimiausiąjį draugą, Andrių Turgenevą. Prie apysakos pridėtoji įvada neseniai mirusiam A. Turgenevui atminti savaime gundo Vadimo ir Turgenevo charakterius palyginti. Žukovskis Vadimą „iš natūros“ piešė, iš Turgenevo. Tik piešinys gavosi nepilnas, nebaigtas. Į tą patį Vadimo vaizdą Žukovskis sugrįžta po keturiolikos metų, rašydamas antrąją poemos balados

„Dvylika miegančių merginų“ dalį. Čia jau romantikų, ypač Novalio įtakoj, jis pilniau išlukštena idealaus jaunuolio sentimentalisto Vadimo asmenybę.

Likusiose dviejose apysakose taip pat yra paveikslų, pieštų „iš natūros“. „Trijose juostose“ Liudmila ir „Marijos šile“ Marija yra ne kas kitas, kaip Žukovskio mylimosios Marijos Protasovos retušuoti atvaizdai. Įdomesnė tų apysakų — „Marijos šilas“.

Jausmingas sentimentalus dainius Usladas be galo gražiai myli gražuolę Mariją. Laimė, atrodo, nesibaigiama. Susidėjus aplinkybėms, Usladas turi išvažiuoti iš Maskvos, o Marija tuo tarpu išteka už turtingo ritieriaus Rogdajaus, visai jo nemylėdama. Piktas, pavydus ir žiaurus Rogdajus savo žmoną nužudo. Ji palaidojama buvusiame netoli Maskvos šile, kuris, esą, ir pavadintas ilgainiui Marijos šilu*). Jeigu Uslado Marijos meilės istorijoj tenka įžiūrėti paties Žukovskio meilės reminiscencijas, tat ritieriui Rogdajui apibūdinti Žukovskis yra pasiskolinęs bruožų iš Liudviko Tiecko romantiškos apysakaitės „Der blonde Eckbert“.

Laimingesnis buvo Žukovskis balados žanre. Ir čia jis pradėjo uoliu sekimu svetimais pavyzdžiais, tačiau veikiai sugebėdamas ir savo, tariant, kūrybinį veidą išraiškinti.

Atkreipęs į Žukovskį, kaip poetą, visuomenės dėmesį eilėraštis „Sel’skoe kladbišče“ dar nebuvo balada. Tai buvo greičiau jausminga elegija, parašyta Thomo Gray pavyzdžiu. Eilėraščio nuotaika gi yra beveik, pasakytume, baladiška. Čia poetas vaizduoja, kaip liūdnai vakaras leidžiasi į tylius kaimo kapus. Melancholiškai nusiteikęs poetas slankioja po kapinyną, dairosi į atskirus kapus, ir jo mintys darosi dar melancholiškesnės. Mat, čia vis palaidoti vargšai kaimiečiai. Žiūrėdamas į jų kuklius kapus, poetas prisimena puošnų turtingųjų gyvenimą, kuriems ir gyventi gera, kurie savo numirėliams statydina brangius paminklus, o gyvųjų vargšų neapkenčia. Ypač melancholiškai poetas dūsauja ties jaunuolio poeto kapu.

Elegijoj pasireiškė visas Žukovskis, toks, koks jis yra, koks jis buvo visą gyvenimą, jausmingas tyros sielos svajotojas ir iš žodžių demokratas. Elegijoje nėra nei dvasių, nei

*) „Marijos šilas“ — „Marjina Rošča“ — Maskvos priemestis.

šmėklų, nei lakesnės fantastikos, be kurių baladose Žukovskis toliau nebeišsiverčia. Bet yra kapai, jau numirėlių kaulais sutema dvelkia, jau grakščioji melancholija darosi klaiki. Maža betrūksta, kad iš žemės, iš kapų pradėtų dvasios kilti ar karstytis kažkokie vaiduokliai. Į tokius daiktus Žukovskis buvo linkęs iš pat jaunatvės. Netrunka jis šmėklas su vaiduokliais paleisti į apyvartą savo baladose, kurioms melancholiškas eilėraštis apie kaimo kapines sudaro tik grakščią preliudiją.

Žukovskis buvo iš viso balados žanro įkūrėjas rusų literatūroj. Paliekant nuošaliai daugybės baladų vertimus, tenka paminėti tas, kuriose Žukovskis pasireiškia, kaip savarankus kūrėjas, būtent, „Liudmilą" ir „Svetlaną". Tiesa, ir čia jo savarankumas yra gerokai aprėžtas. Rašydamas „Liudmilą", Žukovskis sekė vokiečių poetu Bürgeriu, jo pagarsėjusia balada „Lenore".

Bürgerio Lenora reiškia Dievui pretenzijų, kam Jis jai sužadėtinio negrąžinęs iš karo laukų. Dievas nusidėjėlę nubaudžia. Vidūnaktį atvyksta jos sužadėtinis ir išsiveža ją į nežinomą kraštą. Lenora, siaubo apimta, vos gyva, mato pakeliui baisius dalykus, — kartuves su pakaruokliu, aplink kurį staugia dvasios. Lenorai darosi vis baisiau. Pagaliau, jaunikis atveža Lenorą į kapines. Pasirodo, jos sužadėtinis numiręs. Lenora kapinėse mirša iš baimės. Šitokio turinio Bürgerio baladą Žukovskis perdirba savotiškai. Ne tik vokietaitę Lenorą paverčia rusaite Liudmila, bet ir veiksmo vietą perkelia į Rusijos laukus, ir balados veiksmus perkomponuoja. Žiauriuosius Bürgerio vaizdus Žukovskis sušvelnina, sumalonina, melsvose ūkanose paskandina. Toks jau buvo Žukovskis, taip jis darė per visą gyvenimą, versdamas kitų veikalus į rusų kalbą ir nudažydamas juos savąja nuotaika.

Antra, dar garsesnė Žukovskio balada buvo „Svetlana", esmėj — ta pačia Bürgerio balada sekimas. Svetlana yra ta pati Liudmila, ta pati Lenora, tiktai labiau sušvelninta ir surusinta. Svetlana turi sužadėtinį, su kuriuo jau seniai besimatė. Per Kalėdas rusų papročiu buria jinai, ar myli ją sužadėtinis, ar sugrįš jis pas ją. Jai beburiant jaunikis atvyksta ir išsiveža ją kaip ir Liudmilą—Lenorą. Atveža jis ją į kažkokią palėpę, kurioje grabas guli. Svietlana išsigandus apmiršta, o tuo tarpu iš grabo keliasi numirėlis — jos sužadėti-

nis! — ir nori ją pagrobti. Tik atsiradęs baltas balandėlis išgelbsti ją iš numirėlio pasikėsinimų. Taip jai baisu pasidaro, jog ji ima ir... nubunda. Mat, beburdama ji buvo užmigusi ir sapnavo visus siaubus. Nubudimas, išgelbėjęs iš siaubų, jai dar malonesnis, nes atvyko jos sužadėtinis, sveikas, gyvas ir mylįs ją. Optimistiškai nusiteikęs Žukovskis negalėjo susitaikyti net su balados tragiška pabaiga. Visi siaubai, visos negerovės — tik liūdnas sapnas, o tikrovė esanti graži ir džiaugsminga.

Šioj baladoj, palyginti su Liudmila, yra daugiau rusų gyvenimo bruožų. Balada nėra buities žanras, buitis visumoj paprastai baladoj neatsispindi, — tik kai kurie buities bruožai patenka į ją. Į Žukovskio baladą pateko rusų kalėdiniai burtai. Pačių burtų Žukovskis neaprašinėja, jis tik konstatuoja jų buvimą*). Balada buvo parašyta Vojejkovai (Aleksandrai Protasovai, Žukovskio mylimosios Mašos seseriai), bet ji labai patiko visiems, kas tik ją skaitė. Nuo šiol pagarsėja Žukovskis, kaip „Pevec Svetlany“ — „Svetlanos dainius“. Iš tikrųjų, tokių švelnių, grakščių, skambių eilėraščių iki šiol dar niekas nebuvo rašęs Rusijoj. Ir pagal katalogo tvarką įtrauktieji rusų buities bruožai atrodė tuomet grakščiais koloritiškais paveikslais.

Kaip sakyta, Žukovskis nebuvo buities aprašinėtojas ir negalėjo būti: nejautė jis tikrovės. Daugiausia rusų kolorito jis davė pasakose apie „Carą Berendejų“ ir „Ivaną Carevičių“. Čia naudojosi jis stipriai koloritiška žinomųjų rusų pasakų me-

---

*) Štai charakteringas balados fragmentas, tiek populiarus, kad jį visos chrestomatijos kartoja. Kalbama čia apie kalėdinius burtus, kurie neaprašinėjami, bet tik įvardijami „katalogo tvarka“:

Разъ въ крещенскій вечерокъ
Дѣвушки гадали:
За ворота башмачекъ
Снявъ съ ноги бросали;
Снѣгъ пололи; подъ окномъ
Слушали; кормили
Счетнымъ курицу зерномъ;
Ярый воскъ топили;
Въ чашу съ чистою водой
Клали перстень золотой,
Серьги изумрудны;
Разстилали бѣлый платъ
И надъ чашей пѣли въ ладъ
Пѣсеньки подблюдны.“

džiaga, kurią jis, tariant, „subaladino". Nors ir čia Žukovskis, kaip poetas, maža ryšių su žeme tepalaiko, vis dėlto jo pasakose jaučiasi rusų žemė, rusų tautos charakteris, rusų pasakų sultingoji atmosfera.

Rusų pasakų medžiagos supoetinimo atžvilgiu Žukovskį galima laikyti tikru Puškino pranokėju.

4. **„Dvylika miegančių merginų".** Kaip minėta, Žukovskio veikalas „Dvylika miegančių merginų" susideda iš dviejų skirtingų dalių: „Gromoboj" ir „Vadim". Poetinės medžiagos ir jos traktavimo atžvilgiu tai yra balada, bet formos ir dydžio atžvilgiu galėtų būti vadinama fantastiška poema.

Balados poemos siužetas nėra originalus. Jis atsiremia vokiečių rašytojo Chr. H. Spiesso fantastišku romanu apie dvyliką miegančių merginų. Žukovskis romano medžiagą norėjo, matyti, surusinti, net veiksmo vietą perkėlė į senąjį Novgorodą, bet surusinimas gavosi toks pat paviršutiniškas, kaip ir „Liudmiloj" bei „Svetlanoj". Tiksliau čia būtų kalbėti apie medžiagos sužukovskinimą, negu surusinimą.

Pirmosios balados dalies („Gromoboj") centrinis personažas, Gromobojus — faustiška persona. Sunkiai jam sekasi gyvenimas, nori jis iš nusiminimo net nusiskandinti, bet velnias išgelbsti jį iš perankstyvos mirties. Velnias nuperka iš jo sielą, pasižadėdamas jam parūpinti visa, ko tik jis panorėsiąs. Sutartis su velniu pasirašyta. Velnio padedamas jis pasidaro turtingas, ir visiškai ištvirksta. Tarp kitko, jis pagrobia dvyliką merginų, iš kurių susilaukia dvylikos dukterų. Ištaigingai pagyvenęs, Gromobojus nebenori sutarties su velniu bepildyti. Parduoda jis jam savo dukterų dvyliką sielų, ir už tai velnias pratęsia jam sutartį dar dvylikai metų. Per tą laiką Gromobojus nusprendžia velnią apgauti, sutartį paversti nebegaliojančia, — savo nuodėmes atgailėti. Gailisi jis už savo nuodėmes, meldžiasi, savo lėšomis, įsigytomis velniui padedant, pastatydina jis vienuolyną, tarytum, norėdamas tuo būdu velnią visiškai išniekinti. Pasibaigus sutarties terminui velnias ateina jo sielos pasiimti. Tiktai reikalai jo pasirodo esą blogi. Velnio suneštomis lėšomis pastatydintojo vienuolyno patronas ir dvylika nekaltųjų mergaičių, Gromobojaus dukterų, išprašo Viešpaties malonės, — Gromobojus velniui nebeduodamas. Bet ir pilnos „amnestijos" dar nėra. Viešpats nusprendė Gromobo-

jaus velniui nebeduoti, bet ir į dangų jo dar neleisti: tegu Gromobojus numiršta ir pasikankina savo kape, o skaisčiosios jo dukros tegu užmiega ilgamečiu nekaltu miegu. Iš tokios nelaimės Gromobojų su dukterimis tegalėsiąs išvaduoti gražios taurios sielos jaunuolis, kuris, nežinomo grožio beieškodamas, skaisčia svajone ir paslaptingu nujautimu besivaduodamas, išdrįsiąs išvykti į tolimą kelionę ir surasiąs miegančias mergaites. Tuomet, esą, ir mergaitės pabusiančios, ir Gromobojaus siela paliausianti kankintis.

Gromobojaus sielos velniui pardavimo istorija — senas tautosakiškas motyvas. Bet svajotojo jaunuolio pasirodymas — naujas dalykas, pasiskolintas iš vokiečių ankstyvųjų romantikų, — iš Novalio.

Novalis (1772—1801) buvo vienas pačių talentingiausiųjų vokiečių ankstyvųjų romantikų. Jo charakteris labai giminingas su Žukovskiu. Jis yra toks pat religingai nusiteikęs svajotojas, toks pat pasyvus idealistas. Ir Žukovskio laimė buvo panaši į Novalio laimę. Novalis mylėjo keturiolikos metų mergelę, kuri anksti mirė, palikdama savo mylimajam neišdildomo įspūdžio visam gyvenimui. Ir Novalis, lankydamas mylimosios kapą, meldėsi jai, kaip ir Žukovskis. Skirtumas tarp jų buvo tas, kad Novalis buvo filosofiškai plačiai apsišvietęs ir gilus mistikas. Skaistaus jaunuolio svajotojo personažą Novalis piešia savo nebaigtame romane, vardu „Heinrich von Oefterdingen“. Šio romano herojus ir yra toks svajotojas, nežinomo grožio pasiilgęs, tauria svajone besivaduodamas, išvyksta jis klajoti. Jis keliauja „Rytuos ir Vakaruos“, „kalnų šešėliuose“ ir „lygumos išlaisvoj“, beieškodamas „mėlynosios gėlelės“ — „Blaue Blume“, — kuri romantikams simbolino meilę, palaimą ir panašius romantiškus gerus daiktus. Tad šitoksai jaunuolis, kaip Novalio Heinrichas, turi Viešpaties sprendimu išgelbėti miegančias Gromobojaus mergaites. Toks jaunuolis ir figūruoja antrojoj poemos balados daly „Vadim“, — ir vadinasi jis Vadimu.

Žukovskio kūryboj Vadimo prototipą teko jau anksčiau paminėti to paties vardo apysakaitėj, kurioj teko įžiūrėti aiškių aliuzijų į Andrių Turgenevą. Ir dabar Žukovskis, matyti, gyvendamas Turgenevo atsiminimais, piešia savo Vadimą, o Novalis paskolina svarbesniuosius poetiškus Vadimo bruožus.

Vadimą piešia Žukovskis jaunuoliu idealistu, kurs jaučia savo sieloj kažkokį paslaptingą taurumo pasiilgimą. Trokšta jis kažko, tik nežino ko, nelyginant Novalio Heinrichas mėlynosios gėlelės. Prisisapnavęs Vadimui senis konkretizuoja jo paslaptinguosius troškimus: parodo jam vainikuotą su uždengtu veidu mergaitę. Vadimas nusprendžia, kad tai ir yra jo pasiilgimo objektas, ir išvyksta jo ieškoti. Sidabrinis varpelis, skambėdamas padangėj, rodo jam kelią. Pakeliui turi jis įvairių ritieriškų nuotykių. Sakysime, iš milžino slibino nagų išvaduoja Kijevo kniazaitę gražuolę ir pats vos iš nuodėmės išsigelbėja. Gražuolė buvo jau bepradedanti jį sužavėti, tik danguj skambąs varpelis priminęs jam jo pareigas. Tikusiai paklajojęs jis, pasiekia Gromobojaus pilį. Dievo sprendimas įvyksta: Gromobojus išgelbėtas galutinai, o gražiosios jo dukros pabunda. Vieną jų Vadimas veda, o kitos įstoja į vienuolyną.

Šitoksai proziškas Vadimo pasielgimas rodo, kiek sentimentalistui Žukovskiui buvo tolima romantizmo esmė. Romantišką motyvą jis pasiimti pasiėmė, tik neišmanė, kas su juo veikti. Jis tik prilipdė jį paviršutiniškai prie sentimentalios koncepcijos, bet organiškai negalėjo jo priauginti. Vadimą jis apvesdino, kaip smulkių prekių pardavėją, o kitas merginas nuvarė į vienuolyną, nors joms ten keliauti nebuvo jokio meniško pagrindo. Tačiau jų šitoksai pasielgimas visų labiausiai atitiko sentimentalizmo dorybingumą.

5. Žukovskio poemos. Įdomiausioji Žukovskio poema, bent jo pasaulėžiūros charakteristikos atžvilgiu, yra „Teon i Eschin“ (1814). Čia priešpastatyti du skirtingos prigimties ir skirtingų įsitikinimų personažai, — du jaunuoliai.

Teonas — gyvo temperamento, neramios dvasios jaunuolis, nesitenkinąs kuklia dalia, nerimstąs vietoj, šiokiadienėj buity. Ir jaunos laimės jis labai trokšta. Jis iškeliauja į pasaulį jos ieškoti, bet niekur jos nesuranda, — laimė visur nuo jo, kaip šešėlis, bėgdavusi. Žukovskis nepritaria šitokiam nenuoramai, liūdnais bruožais vaizduoja jo skurdžią dvasios nuotaiką. Pavargęs ir supykęs grįžta jis iš kelionės namo ir eina pas savo draugą Eschiną.

Eschinas — pilna Teono priešingybė, itin miela Žukovskiui, — Eschino ir poeto charakteriai, temperamentai bei įsiti-

kinimai sutampa. Tai autobijografiškas tipas. Eschinas buvo kuklus jaunuolis, ir norai jo kuklūs, ir svajonės toli neskrenda. Jis susisuko ramų šeimos lizdelį — ir džiaugiasi maža šeimos laime. Kai Teonas sugrįžo iš kelionės, Eschino žmona jau gulėjo grabe. Susitiko du draugai, abu nuliūdę, tik koks begalinis tarp jų skirtumas. Teonas — nusiminęs, nusivylęs, be jokios šviesesnės vilties, o Eschinas, nors ir liūdi dėl mirusios žmonos, vis dėlto labai šviesiai žiūri į ateitį. „Bogi dlia sčtast'ja poslali nam žizn', no s neju pečal' nerazlučna", — „Dievai mūsų laimei davė mums gyvenimą, bet liūdesys nuo jo nėra atidalomas", — štai Eschino, drauge ir Žukovskio filosofijos esmė.

Eschinas liūdi dėl mirusios mylimos žmonos, kaip Žukovskis liūdėjo dėl savo Mašos, bet pesimizmas, juo labiau desperacija, jam pasilieka nepažįstami. Net tokią valandą jam paguodos ir stiprybės suteikia nusimanymas, kad jis esąs žmogus. Tai prisimindamas, jis tuo pačiu pasidarąs kilnesnis.

Pagaliau, laimė ir negalinti glūdėti tame, ką likimas vienu mostu gali sugriauti; laimė glūdinti amžinuose praduose, — meilėje ir kilnių minčių saldybėj. Ir to atimti iš Eschino joks likimas negalįs. Todėl tad ir moko jis nuliūdusį draugą Teoną: esą, žmogui ir skausmas, ir džiaugsmas duotas tik tam, kad gerbtume kūrėją. Eschinas taip pat maldingai susitaiko su savo žmonos mirties faktu, kaip ir Žukovskis susitaikė su Mašos netekimu. Žukovskis pasiliko visą gyvenimą ištikimas Eschino filosofijai: ir sunkiausio skausmo valandą garbino jis Viešpatį*).

Antroji Žukovskio poema, vardu „Kamoens", yra itin charakteringa Žukovskio poetinių įsitikinimų atžvilgiu. Tai yra daugiau vertimas, negu originali kūryba. Poemos pagrindan yra padėta austrų talentingojo lyriko dramaturgo, Friedricho Halmo (barono Münch-Belligḥauseno pseudonimas, 1806—1871), vienaveiksmė lyrinė pjesė „Camoens". Žukovskis ir į svetimo veikalo vertimą sugebėjo įterpti savo poetinius įsiti-

---

*) Štai Eschino filosofijos esmė:

„Все небо намъ дало, мой другъ, съ бытіемъ:
Все въ жизни — къ великому средство;
И горесть, и радость — все къ цѣли одной:
Хвала жизнедавцу — Зевесу!"

kinimus, įdėtus į poetų Kamoenso ir Vaskos lūpas. Ypač gražiai kalba poezijos reikalu Vaska. Jo žodžiais, poeto pareiga esanti: kelti aukštyn žmonių širdis, liepsnodinti didžias svajones, skelbti teisybę, gydyti sielas, kurias griaužia netikėjimas. Poetas turįs būti sargas tos uždangos, kuri atidalo nuo žemės aukštutinį pasaulį; jis turįs kartas nuo karto tą uždangą praskleisti ir rodyti gyvenimo šventumą visoje jo dangiškoj gražybėj. Poezija — tai paties Aukščiausiojo įžiebtas švyturys, kad mes gyvenimo vėtrose nepaklystume*). Poezija galinti kiekvieną atgaivinti, sustiprinti jėgas, atnaujinti tikėjimą gėrybe.

Trečioji Žukovskio poema „Stranstvujuščij Žid" — „Keliaujantis Žydas" pasiliko nepabaigta. Likę fragmentai charakteringai išreljefina Žukovskio religingumo plotmę. Poemos medžiaga — žinomoji legenda apie amžinąjį žydą, Agasferą. Žukovskis savotiška religine šviesa jį nušviečia. Bekeliaudamas per pasaulį, Amžinasis Žydas prisižiūri Romoj į krikščionių kankinius ir įsitikina, kad Kristus tikrai buvo Išganytojas. Agasferas toliau įsitikna, kad ir prakeikimas, jį tebeslėgiąs, galėtų virsti palaiminimu, jeigu jis nuoširdžiai savo kaltę atgailėtų. Agasferas graudžiai atgailestauja nuodėmę, dėl kurios jis buvo prakeiktas, apsikrikštija ir pajunta Viešpaties palaimą. Ir toliau jis keliauja per pasaulį, belaukdamas antrą kartą Išganytoją atvyksiant, bet dabar jis nebekeikia nei pasaulio, nei savo likimo. Jis dabar laimina gyvenimą ir pasaulį, gelbėdamas vargstančius ir paguosdamas nuliūdusius.

Šitokia prasme suprato Žukovskis Amžinojo Žydo legendą: nuoširdus tikėjimas net prakeikimo kančią padaro palaima. Ir Žukovskis patsai nuoširdžiai ta idėja tikėjo.

6. Žukovskio lyrika. Žukovskis — nuoširdžiausias visų sentimentalistų lyrikų šeimoj. Nuoširdaus jausmo grynumas

---

*) „. . . Поэзія—небесной
Религіи сестра земная, — свѣтлый
Маякъ, самимъ Создателемъ зажженный,
Чтобъ мы во тьмѣ житейскихъ бурь не сбились
Съ пути! Поэтъ, на пламени его
Свой факелъ зажигай! Твои всѣ братья
Съ тобою заодно засвѣтятъ каждый
Хранительный свой огнь, и будутъ здѣсь
Они во всѣхъ странахъ и временахъ
Для всѣхъ племенъ звѣздами путевыми."

— pagrindinis jo lyrikos savumas. Vaizdai — švelnūs, kalba — graži, vaizdinga, muzikali, ritmas — įvairus ir turtingas. Nebe pagrindo Puškinas kalbėjo, kad Žukovskio eilėraščiai pasižymi žavinčia saldybe („plenitel'naja sladost'"). Tiktai jo lyrinių jausmų dijapazonas siaurutis. Meilė, draugiškumas, persiskyrimas su mylimu asmeniu, laimės troškulys, taikus nusilenkimas Viešpaties sprendimui — tai ir yra pagrindiniai, visų svarbiausieji Žukovskio lyrikos motyvai. Tai skamba gana monotoniškai, juo labiau, kad ir jo nuotaika visuomet yra taikiai monotoniška. Neišvengia monotoniško palšumo net jo gamtos aprašymai. Sakysime, banguojančios jūros motyvas — romantikams buvo laisvės ir kovos ženklas, o Žukovskiui — tiktai ilgėjimosi simbolis. Net gaivalinė įsisiūbavusios jūros jėga nesukelia taikaus poeto dvasioj stipresnių pojučių. Įšėlusi jūra jam atrodo bealsuojanti sujaukta meile („smiatennaja liubov'"), rūpestingo susimąstymo sklidina. Kokio nors gamtos reiškinio tikslesnio aprašymo, Žukovskio veikaluose, žinoma, nėra. Juo labiau, kad žmogaus kalba ir negalinti atvaizduoti gamtos grožybių, — jis jų ir nevaizduoja. Jis tik charakterizuoja gamtos vaizdų sukeltąją nuotaiką — tokia yra jo lyrika. Užtat melancholišką nuotaiką vaizduoti Žukovskis yra didelis meisteris. Vienas pačių geriausiųjų šitos rūšies eilėraščių yra žinomas vardu „1823 m. kovo 19", kurį jis parašė aplankęs savo mylimosios Mašos kapą. Čia sukaupta visa Žukovskio meilė, visas jo idealizmas, visas jo susitaikymas su skausmu, su likimu, su Viešpaties valia. Ir visa tai parašyta miela grakščia forma*). Atskirą lyrinę Žukovskio

---

*) Štai tasai eilėraštis elegija:

„Ты предо мною
Стояла тихо;
Твой взоръ унылый
Былъ полонъ чувствъ,
Онъ мнѣ напомнилъ
О миломъ прошломъ.
Онъ былъ послѣднiй
На здѣшнемъ свѣтѣ!
Ты удалилась,
Какъ тихiй ангелъ;
Твоя могила,
Какъ рай, спокойна.
Тамъ всѣ земныя
Воспоминанья,

kūrinių grupę sudaro eilėraščiai patrijotinėmis temomis. Grupė — negausi ir nelabai tevykusi. Patrijotizmas bei galingųjų garbinimas ne Žukovskio sritis. Šios grupės plačiausiai žinomas eilėraštis buvo „Dainius rusų karių stovykloj", atnešęs poetui garbę ir caro malonę, kaip Deržavinui „Felica". Visas eilėraštis, tiksliau, oda susideda iš ilgos eilės tostų už įvairias rusų garsenybes, kaip antai: už Sviatoslavą, Dmitriju Ivanovičių (Donskoj), Petrą Pirmąjį, Suvorovą, Kutuzovą, Ermolovą... Prisimindamas žuvusius kovos laukuose, poetas šaukia rusų karius atkeršyti priešininkams už tėvynę. Pakeliui jis ir Napoleoną išbara. Žinoma, ir meilės reikalų neužmiršta. Meilė kariui kovos lauke priduodanti drąsos. Pagaliau siūlo jis išgerti į mūzų sveikatą ir į rusų dainių, — Bajano (palyg. „Slovo o polku Igoreve"), Deržavino... Eilėraštis dideliais poezijos nuopelnais nepasižymi. Tikrai poetiškų posmų čia nedaug, — kelios sentimentališkesnės vietos. Šiaip gi viskas dirbtina, pompastiška, nenuoširdu, neįtikinama. Tai jau buvo oficijali poezija. Dar šaltesni kiti jo patrijotiški eilėraščiai. Sakysime, toks „Pevec v Kremle" — „Dainius Kremly" Žukovskio vardo visiškai nebevertas. Nebuvo jis odų rašytojas.

Visiškai atskirą jo kūryboj vietą užima graudi elegija, žinoma vardu „Carskosel'skij lebed" — „Carskoe Selo gulbė" (1849), parašyta žiloje senatvėje. Šį eilėraštį Žukovskis rašė tada, kai sentimentalizmas Rusijoj buvo atgyvenęs savo amžių, kai ir romantizmas baigė triukšmauti, kai realizmas pradėjo užimdinėti visas svarbesniąsias pozicijas. Žukovskis gi pasiliko svajotojas sentimentalistas iki pat senatvei, tolimas nuo visų literatūrinių bruzdėjimų, nuo jaunosios kartos. Savo tokią izoliuotą padėtį jis palygina su sena gulbe, užsilikusia Carskoe Selo tvenkiniuose nuo Ekaterinos laikų. Senoji gulbė laikosi nuošaliai nuo jaunųjų, kurioms ji atrodo neprašyta viešnia, gąsdina jas, nuobodi joms atrodo. Senoji gulbė, sudainavus galingą paskutinę „gulbės

---

Тамъ всѣ святыя
О небѣ мысли,
Звѣзды небесъ,
Тихая ночь!"

dainą“, staiga iškįla į padanges ir krinta žemėn negyva*). Tai buvo ir paties Žukovskio „gulbės daina“, — liūdnai skaudi elegija, dvelkianti stačiai epo stiprybe. Parašęs šią elegiją, Žukovskis sunkiai suserga ir nebepagyja kaip reikiant iki pat mirties.

7. **Žukovskio vertimai.** Žukovskio, kaip vertėjo, garsas ir nuopelnai nemažesni už Žukovskio, kaip originalaus kūrėjo. Sakoma net, kad Žukovskis buvęs originaliausias vertėjas pasauly. Visų pirma jis verčia labai tiksliai, beveik žodis žodin, todėl jo vertimai yra labai artimi originalui. Bet vis dėlto vertime jis praveda ir tam tikrą savo liniją. Kai kurias verčiamojo veikalo vietas jis sąmoningai pabrėžia, kai kurias nutyli, kai kurias pataiso, sustiprina. Todėl jo vertimas yra, kaip vokiečiai sako, „Umdichtung“ — veikalo „perkūrimas“. Iš tos pačios medžiagos ir tomis pačiomis priemonėmis Žukovskis sukuria naują veikalą, daugiau ar mažiau atitinkantį poeto vertėjo psichinę konstrukciją. Sakysime, versdamas Bairono „Šiljono kalinį“, Žukovskis daug ką sušvelnina, suminkština. Ir sunku būtų pasakyti, ar Žukovskio vertimas silpnesnis už originalą. Kai kada Žukovskio vertimas yra aiškiai stipresnis už originalą. Sakysime, vokiečių poetas Rückert buvo išvertęs į vokiečių kalbą indų „Nalį ir Damajantę“. Žukovskis verčia iš Rückerto vertimo — ir geriau už jį išverčia. Retkarčiais Žukovskio vertimas net už Šillerio originalą geresnis. Žukovskis turėjo nepaprastą vertėjo talentą ir savo vertimuose jis pasiekdavo tobulybės.

Vertė jis labai daug ir iš įvairiausių autorių. Bet vertimams originalų pasirinkime vėl galima įžiūrėti tam tikra linija. Žukovskis mielai imdavos versti tokius veikalus, kurie buvo artimi jo psichinei struktūrai.

---

*) „Лебедь царскосельскій дней Екатерины
Пѣлъ, прощаясь съ жизнью, гимнъ свой лебединый.
А когда допѣлъ онъ — на небо взглянувши
И крылами сильно пряхлыми взмахнувши,
Къ небу, какъ во время оное бывало,
Онъ съ земли рванулся — и его не стало
Въ высотѣ... и навзничь съ высоты упалъ онъ,
И прекрасенъ мертвый на хребтѣ лежалъ онъ,
Широко раскинувъ крылья, какъ летящій,
Въ небеса вперяя взоръ онъ негорящій...“

Sakysime, mėgo Žukovskis balados žanrą, — verčia jis jų daugybę. Ypač mėgo jis Šillerio baladas. Vertė dar iš Goethės, Hebelio, Uhlando, Bürgerio ir kitų vokiečių. Iš anglų baladininkų Žukovskis ypač mėgo Southey, Scottą, Percy. Idilijų daugiausia jis vertė iš vokiečio Hebelio. Prie žymesniųjų vertimų priklauso minėtas veikalas „Nalis ir Damajanti“ ir „Rustemas ir Zorabas“ (iš Rückerto); „Enejidos“ „Ilijados“ ir „Pelių ir varlių karo“ epizodai. Visų žymiausias jo vertimas — tai Homero „Odisėja“. Darbavos jis septynerius metus (1842—49), ir pasiekė įžymių rezultatų. Žukovskio nuopelnai juo labiau stebina, kad graikiškai jis nemokėjo, — „Odisėją“ vertė iš vokiško pažodinio vertimo. Sunaudojo Žukovskis čia visus rusų kalbos turtus, poeto vaizduotės visą atsargą, visą savo mokėjimą eiliuoti. Stengėsi jis būti Homerui ištikimas iki galo. Bet vis dėlto tam tikras žukovskiškas antspalvis ir čia pasiliko. Sakysime, jis ištikimai laikosi originalo sąvokų ir poetinių formulių, bet veiksmo fone vietomis įsibrovė ir sentimentalizmo ir truputis didaktikos. Žukovskis šitokį savo elgesį stengėsi ir teoriškai pagrįsti. Jo įsitikinimais, prozos vertėjas esąs originalo vergas. Eilių vertėjas esąs originalo varžytininkas, konkurentas. Todėl eilių vertėjas tam tikra prasme galėtų būti pavadintas originaliu kūrėju. Eilių vertėjas galįs būti originaliu kūrėju, nors jis savo, išskyrus vertimus, ir nieko nebūtų parašęs.

Toksai originalus kūrėjas ir buvo Žukovskis vertėjas.

8. **Žukovskis rusų literatūros raidoj.** K. Balmontas sako, kad Žukovskio kūryba primenanti mėnulio šviesą, skolintą — bet savotišką, negyvą — bet gražią, — mėnesienos atmosferą, pilną šmėklų, blankumo ir neaiškių mirštančių garsų.

Iš šios poetiškos formulės sektų, kad Žukovskis drauge ir sentimentalistas, ir romantikas. Kas gi jame buvo iš sentimentalizmo ir kas iš romantizmo, ir kaip tos dvi srovės jame santykiavo?

Visų pirma Žukovskio tematika yra grynai sentimentali, net karamziniška. Jo apysakos — sentimentalios, jo eilėraščiai apie meilę ir draugiškumą neišeina iš sentimentalizmo ribų. Ir jo visa nuotaika karamziniškai sentimentali. Tačiau, atrodo, Žukovskis jautė, kad jam perankšta gyventi sentimentalizmo formose. Ypač savo vertimuose, iš dalies ir baladose,

Žukovskis mėgsta fantastiką, šmėklas, raganas, nebe reikalo gi apie jį buvo sakoma, kad jis esąs „poetiškas velnių ir raganų dėdė“. Mėgo jis pasakas ir liaudies dainas, mėgo jis viduramžį ir ritierius idealizuoti, tarytum jis būtų tikras romantikas. Tačiau ir su šiais savumais Žukovskiui buvo dar toli iki tikrojo romantizmo. Žukovskis buvo perdėm darni prigimtis, romantikų dvasios susiskaldymas ar dvilypumas jam buvo visiškai svetimas. Žukovskis visuomet tvarkingas ir ramus, kaip geras pedagogas. Faktinai jis ir buvo pedagogas. Protas visuomet jam aistrą nugali, racijonalizmas ir didaktiškumas nuolat lydi ir jo fantastiką. Jo eilėraščiai visuomet tikslūs, aiškūs, pilni logikos. Visa juose išbaigta, išlyginta, sutvarkyta, — nieko nėra sąmoningai nedasakyta, nėra pusiautonių, nėra, pasakytume, povandeninės srovės. Romantikai Šekspyru negali atsidžiaugti, o Žukovskis nežino, kas su juo veikti. Žukovskis, kaip ir romantikai, religingas. Jis gal net greičiau dievobaimingas, negu religingas. Ir jo dievobaimingumas, romantikų perspektyvoj, atrodo perdėm nayvus. Žukovskis filosofijoj buvo visiškai diletantas, jeigu ne profanas, o romantikams filosofija buvo vienas esmingiausių dalykų. Žukovskis, atrodo, ir suprasti nieko nesuprato apie romantišką ironiją, be kurios joks romantikas neįmanomas. Šiuo atžvilgiu Karamzinas buvo artimesnis romantikams, negu Žukovskis. Tuo būdu, nepaisant visų Žukovskio velnių ir raganų, Žukovskis visiškai ne romantiška prigimtis. Žukovskis ėmė kai kuriuos romantikų kūrybos motyvus ir dorojo juos kaip sentimentalistas. Todėl, atrodo, visai tesingai A. N. Veselovskis pastebi, kad Vakarų Europos romantizmo atgarsiai palietė Žukovskį ne naujais uždaviniais, bet gal tik motyvais, kurie ištirpdavo jo susikristalizavusioj pasaulėžiūroj. Todėl, atrodo, nedaug tepagrįstos kai kurių mokslininkų, sakysime, P. N. Sakulino, pastangos įvaryti Žukovskį į romantikų eiles ir paskelbti savotiško romantizmo atstovu, būtent, sentimentalaus romantizmo.

Vakarų Europoj sentimentalaus romantizmo sąvoka nelabai tebūtų suprantama. O juk Vakarai sentimentalizmą išaugino, rusai iš Vakarų jo mokėsi. Ir rusuose daugiau sentimentalaus romantizmo atstovų net pats Sakulinas nesuranda. Pripažįsta jis, kad Žukovskis buvęs vienintelis šitokio ro-

mantizmo skelbėjas. Literatūrinės srovės, susidedančios iš vienintelio rašytojo veikalų, skelbėją, jis sako, tenką laikyti srovės atstovu, nes Žukovskis už daugelį rašęs. Šitokį samprotavimą sunku būtų laikyti atsargiu ar pagrįstu. Daugiau būtų prasmės pasakyti, kad Žukovskis buvo romantiškas sentimentalistas. Tai bent pabrėžtų Žukovskio sentimentalizmo turinį.

Žukovskio reikšmę rusų literatūroj dar Nikalojus Polevoj apibrėžė. Didžiausias Žukovskio nuopelnas buvęs jo kalbos harmoningumas, jos muzika, eileraščiuose ir prozoj. Nė vienas rusų poetas nevartojęs tokios formų ir metrų įvairenybės, kaip Žukovskis. Žukovskis nemažiau branginęs garsą, kaip ir patį žodį. Žukovskio poezija atsiskirianti nuo kitų poetų savo dainingumu („pevnost'"), melodiškumu. Žukovskio eilėraščių harmoningais, esą, negalima būtų pavadinti, — harmonijos tenką ieškoti Puškino eilėraščiuose. O Žukovskio garsai — tai melodija, tylus upelio šnarėjimas, oro arfos stygose lengvas zefiro dvelkimas.

Prie šių tikslių Polevojo pastabų tenka dar pridėti, kad Žukovskis turėjo didelės įtakos, bent stiliaus atžvilgiu, jo laikų priaugančiai rašytojų kartai. Žukovskio poezijos forma stipresnė už Karamzino. Jaunas Puškinas, J. Kozlovas, F. Glinka buvo betarpiai Žukovskio mokiniai. Net žymiai vėliau brangino jį ir Kirejevskis, ir Bakuninas, ir Belinskis. Žukovskio įtakos pėdsakų galima susekti net jauno Nekrasovo kūryboj.

Naujausieji rusų literatūros tyrinėtojai, sakysime, V. M. Žirmunskis, Žukovskio muzos pėdsakų suranda net Valerijaus Briusovo bei Aleksandro Bloko kūryboje.

Verkšlenantis sentimentalizmas Žukovskio rankose išaugo į aukštą meną ir atidarė duris romantizmui.

Savo vertimais Žukovskis praplėtė rusų literatūros horizontus, supažindidamas rusus su geresniaisiais Vakarų literatūros kūriniais, ypač su romantiškais. Ir tai itin padidina Žukovskio nuopelnų svorį.

V. VĖLYVASAI KLASICIZMAS

I. ALEKSADRO I-JO LAIKOTARPIS

1. Aleksandro I viešpatavimo gairės. Jau taip susidėjo istorinių aplinkybių raida, kad carui Aleksandrui Pirmajam beviešpataujant (1801—1825) rusų klasicizmas pasiekė aukščiausiojo savo išsirutuliojimo laipsnio. Pats caras literatūra nedaug tesirūpino, — tai buvo ne Petras I, ne Ekaterina II. Nelabai ir galėjo jis ja rūpintis. Nebe pagrindo Aleksandras, kaip caras, jau seniai charakterizuotas šitokiomis epigramiškai skambančiomis eilutėmis: „Vsiu žizn' provel v doroge i umer v Tagonroge“ — „Visą gyvenimą pragyveno kelionėj ir mirė Taganroge“*). Aleksandrui I beviešpataujant daug kas pasikeitė rusų valstybės ir visuomenės santvarkoj, ir tai neišvengiamai turėjo atsiliepti literatūroj. Aleksandras meistriškai suvaidino savo senelės Ekaterinos II komediją: pradėjo viešpatauti liberaliai ir baigė tamsiausia reakcija.

Įžengus Aleksandrui į sostą, rusų visuomenė lengviau atsiduso. Jis gi pakeitė siauraprotį Povilą, kurs visą rusų gyvenimą buvo prislėgęs gauruotu kumščiu, o literatūrą, tariant, karcery laikė užmūrijęs. Aleksandras gi pareiškė, kad jis valdysiąs Rusiją, sekdamas Ekaterinos II pėdomis. Atrodė, kad šis liberaliai išauklėtas ir liberaliai nusiteikęs caras iš tikrųjų savo žodžius ir darbais pateisins. Ir padarė jis gana reikšmingų dalykų. Pirmiausia jis panaikino vadinamąją „slaptąją kanceliariją“, tvarkiusią šnipų reikalą, paskum grąžino iš Sibiro keliolikąt tūkstančių tremtinių, o politinius nusikaltėlius atidavė teisti paprastiems teismams. Susidarė kita gyvenimo atmosfera, kitos sąlygos, kuriose ir literatūra galėjo atgyti. Be to, jis įsteigė kelis naujus universitetus, į kurių pagrindą buvo padėti Vakarų Europos universitetų liberalūs

*) Taganrog — miestas prie Azovo jūros.

statutai. Iš užsienių Aleksandras pakvietė daug įžymių mokslininkų. Jis davė progos dirbti ir rusų priaugantiems mokslininkams. Universitetai išjudina, įsiūbuoja Rusijos intelektualinį gyvenimą. Dar arčiau literatūros gyvenimą palietė cenzūros reikalai. Povilo I cenzūra iš tikrųjų buvo barbariška: net Karamzinas — ir tas prie Povilo cenzūros nebegalėjo rašyti ir keikė ją. Aleksandras cenzūros, tiesa, nepanaikino, bet liberaliu įstatymu ją pertvarkė, atleido spaudžiamąsias žnyples. Leido iš užsienių įvežti knygas ir gaidas. Aleksandras ir valstybės administraciją „sumodernino“: jis vieton senųjų kolegijų įvedė ministerijas su atsakomingais ministeriais priešaky. Ministeriais pakvietė įžymius vyrus. Pirmąjį justicijos ministerį, poetą Deržaviną, Aleksandras pavarė dėl jo reakcingumo: jis svajojo apie baudžiavos panaikinimą, o Deržavinas apie tai ir klausyti nenorėjo. Tiesa, caras baudžiavos nepanaikino, bet savo svajonių apie tai jis neslėpė. Net baudžiauninkų būklę kiek pagerino. Net išleido įstatymą, suteikiantį teises ir ne bajorams įsigyti žemės plotus. Dar reikšmingesnis dalykas buvo caro bendradarbiavimas su M. M. Speranskiu.

M. M. Speranskis (1772—1839) — didelio proto įžymus valstybės vyras. Jo padedamas, caras ir išleidžia daugumą savo liberalinių įstatymų. Itin išauga Speranskio įtaka 1806 — 1808 metais. Šis vyras jau nuosakiai ruošiasi panaikinti baudžiavą. Jis neslepia savo neigiamo nusistatymo neaprėžto monarchizmo atžvilgiu. Jis pagamina net Rusijos konstitucijos projektą, tikslu paversti Rusiją konstitucine monarchija, — suteikti jai europišką valdymo formą. Atrodė, prasidėjus XIX šimtmečiui ir Rusijai išaušo visai kita gadynė.

Bet 1812 m. caras staiga Speranskį areštuoja, išsiunčia jį, kaip nusikaltėlį, į Nižnij Novgorodą, o iš ten — net į Permę nugabena — bado kęsti.

Toks caro pasielgimas su įžymiuoju valstybės vyru iš karto atrodė lyg perkūno trenksmas giedrią dieną. Esmėj gi tai buvo beveik natūralus dalykas. Konservatyvei aristokratijai Speranskis jau seniai atrodė įtartinas parvenu: jis gi buvo provincijos popo sūnus ir dvasinės seminarijos auklėtinis. Speranskio svajonės apie baudžiavos panaikinimą, apie konstituciją, eilė liberalių įstatymų, liečiančių įvairias gyvenimo

sritis, nebe juokais išgąsdino konservatyvius didžiūnus. Speranskis jiems atrodė esąs revoliucijos skelbėjas. Tylus jo darbais nepasitenkinimas netrukus virto atviru burnojimu ir neapykanta. Prasidėjo intrigos ir pastangos „suėsti" jį. Visa tai veikė ir carą, kuris nei ypatingu energingumu, nei nuoširdumu nepasižymėjo. O čia dar tauriosios širdies sentimentalistas, Karamzinas, pagamino savo reakcinį raštą apie senąją ir naująją Rusiją, ir Speranskio dienos jau buvo suskaitytos.

Artinasi didysis karas su prancūzais, ir kįla patrijotinė nuotaika, kurioj apie liberalines reformas nebetenka galvoti. Į Rusiją atbėgo iš Prancūzijos daugybė emigrantų. Čia buvo ir rojalistai, ir klerikalai, atsigabeno ir iš visur vejami jėzuitai. Tokie emigrantai taip pat daug prisidėjo prie reakcinės nuotaikos pakėlimo Rusijoj. Įsipainiojus Rusijai į karus, iširo finansai, prasidėjo skaudus ekonominis krizis, ir, žinoma, dėl jo kalti pasirodė esą liberalai. Tuo tarpu artinasi į Rusiją Napoleonas. Švenčiausiasai Sinodas skelbia, kad Napoleonas esąs velnias, Antichristas, su kuriuo turį visi gerieji krikščionys kovoti. O istorijoj visuomet jau taip būdavo: vos tiktai pradedama organizuoti apsigynimas nuo velnio invazijos, — tuojau nukenčia piliečių laisvė, švietimo darbas, kultūra. Ir ne nuo velnio nukenčia, tik nuo jo priešininkų. Taip atsitiko ir šį kartą Rusijoj.

Vietoj ištremtojo Speranskio artimiausiais caro patarėjais pasidaro Golicynas ir Arakčejevas.

Kniazius Aleksandras Nikolajevičius Golicynas (1773 — 1844), pradėjęs savo karjerą „volterninku", buvęs net Speranskio draugas, ilgainiui tampa juodžiausios reakcijos šulu. Ypač jis pasižymėjo reakciniais darbais, kai 1816 m. užėmė švietimo ministerio kėdę, kurioj išsėdėjo iki 1824 m. Sunku būtų pasakyti, ko jame daugiau buvo: misticizmo, obskurantizmo ar veidmainybės. Prie savo ministerijos jis buvo įsteigęs „Učenyj komitet" — „Mokytą komitetą", kurio pareigos buvo nustatytos tam tikra instrukcija. Tas komitetas turėjo nustatyti rusų mokslui pakraipą; mokslo pagrindu turinti būti tikyba, mokslas turįs tikybai tarnauti, o tikyba, pasiremdama mokslu, turinti remti Rusijos valdžios sistemą. Šitokia prasme ir turinti būti Rusija apšviečiama, toks ir jos mokslas turįs būti. Ir kad mokslas eitų šitokias savo pareigas, turėjo daboti aukš-

čiau paminėtas komitetas. Iš mokyklų turį būti iššluota visa, kas dvelkia „savavališku gudravimu“ („proizvol’noe umstvovanie“), kas nesiderina su paklusnumu caro ir dvasininkijos valdžiai.

Pagal šitokią instrukciją ir gerai ištyrus dalyką, pasirodė, kad geologija, pavyzdžiui, esanti visiškai bedieviškas mokslas. Tuojau buvo įsakyta išbraukti iš gamtos mokslų vadovėlių visus tuščius spėliojimus („sujetnyja dogadki“) apie žemės rutulio kilmę bei perversmus. Buvo įsakyta žiūrėti, kad ir į medicinos mokslus neįsiskverbtų kokia nors heretiška mintis, griaunanti žmogaus „dvasinį luomą“ („duchovnyj stan“). Dar pavojingesni buvo socijaliniai mokslai. Pavyzdžiui, buvo įsakyta braukti visa, kas kursto mintį, jog aukščiausioji, vadinasi, caro caldžia yra kilusi ne iš Dievo.

Nemažiau išmintingos instrukcijos buvo duotos ir cenzūrai. Sakysime, cenzūra nepraleidžia knygos apie grybų kenksmingumą, kaip bedieviškos. Grybas esąs pasninko maistas, o čia kurstomi žmonės prieš grybus, vadinas, prieš pasninką, prieš tikybą, įvedusią pasninko sistemą. Cenzūra visiškai uždraudžia ką nors rašyti apie konstituciją ir baudžiavą. Griežtai draudžiama ir valstybinio teatro aktorius kritikuoti, — žeminti tuo būdu valdžios autoritetą. Ypač daug dėmesio kreipti buvo įsakyta į moralinius reikalus. Cenzorius turėjo sekti ir cenzūruojamo veikalo autoriaus privatų gyvenimą. Nors veikalas ir nėra nuodėmingas, bet jeigu privatus autoriaus gyvenimas moralės atžvilgiu atrodo cenzoriui įtartinas, jis neprivalo to veikalo praleisti. O įtartinų dalykų buvo tuomet nemaža. Sakysime, moraliai nusiteikęs cenzorius nepraleis paveikslėlio, kuriame figūruojančios moters sijonas nėra „žemiau kelių“. Jei jau trumpasijonės moters nepraleidžiama, tai ko belaukti, kad būtų toleruojama laisvesnė kompozicija.

Kniazius Golicynas dideliame švietimo bei dorovinimo darbe turėjo ir vertingų padėjėjų, kurių tarpe pirmoje eilėje tektų paminėti Peterburgo metropolitą, Serafimą.

Tai buvo įtakingas vyras, ir padėtis gi jo labai aukšta: metropolitas sostinėj. Šis dievobaimingas vyras buvo šventai įsitikinęs, kad švietimas yra tikras velnio prasimanymas. Iš švietimo kįlanti visokia laisvamanybė, herezijos, netikėjimas, paleistuvybė. Su šitomis nedorybėmis metropolitas gal dar

ir susitaikytų, bet yra dar baisesnių nedorybių. Iš švietimo, esą, kilanti visokia „kramola“, — nepaklusnumas valdžiai, maištai, kraujas, ašaros. Už šitokius darbus pragare velniai atlyginsią „negęstoma ugnimi“. Netenka stebėtis, kad šio įtakingo dvasininko gyvenimo tikslas ir karjeros priemonė buvo — kova su švietimu.

Iš pasaulinių kniaziaus Golicyno talkininkų itin pagarsėjo Magnickis ir Runičas, pasižymėję energingai pravesta universitetų ataka.

Michailas Leontjevičius Magnickis (1778—1855), baigęs Maskvos universitetą, gyvenęs Paryžiuje ir Vienoje, buvo Speranskio draugas bei bendramintis. Drauge su Speranskiu jis ir į ištrėmimą pateko. Ilgainiui pavyko jam įsigyti kn. Golicyno malonės ir 1819 m. jis buvo paskirtas Kazanės mokslo apygardos globėju. Dabar jis jau yra įsitikinęs, kad švietimas yra nuodai, ypač kenksmingi sostui ir cerkvei. Šiuo įsitikinimu jis ir globojo mokslą Kazanės apygardoj. Pirmoj eilėj jo globą pajuto Kazanės universitetas. Pradėjo jis tam universitete reviziją. Per kelias dienas susipažino jis su universiteto būkle, su profesorių kolektyvu, su specijalistų kvalifikacijomis, su jų mokslo nuopelnais. Ir priėjo baisių revizijos vaisių. Iš 25-ių profesorių tik penki pasirodė tetinką, o visi kiti pasirodė esą arba neištikimi, arba savo dalyko nežiną. Pasipiktinęs šitokia padėtimi, Magnickis siūlo net universiteto sienas nugriauti, kad piktosios sėklos neliktų. Universiteto sienos vis dėlto išsilaikė, tik paties universiteto tai kaip ir nebeliko. Daug profesorių buvo išvaikyta, į jų vietą buvo pakviesti kiti. Sakysime, maldingumas buvo viena svarbiausiųjų kvalifikacijų, reikalaujamų iš kandidato į profesoriaus vietą. Pakeista ir visa mokslo sistema. Įsakyta, kad filosofijos mokslas universitete remtųsi apaštalo Pauliaus laiškais. Politinių mokslų pagrindai turi būti semiami iš Mozės, Dovydo, Saliamono, dar šiek tiek iš Aristotelio ir Platono, — ir viskas. Rusijos pažangumą mokslo bei apšvietos srity reikią įrodinėti pasiremiant Vladimiro Monomacho įsakymais. Fizikos profesoriai per visą kursą turi įrodinėti Viešpaties didybę ir žmogaus menkystę. Universiteto direktorius turėjo daboti, kad profesoriai nuolat duotų studentams pavyzdį, kaip reikia vyresnybė ir „činai“ gerbti. Universiteto direktorius turėjo tikrinti studentų užrašus, — dabo-

ti, kad profesorius nepraleistų kokios nors laisvamanybės. Iš universiteto bibliotekos buvo išmestos visos knygos, kurios atrodė kenksmingos pamaldumui. Šellingo filosofija buvo pripažinta visiškai bedieviška. Buvo įsteigta specijalinė „konstitucijų katedra“, kurios tikslas buvo niekinti Vakarų Europos konstitucijas.

Taip Magnickis sureformavo Kazanės universitetą. Tiktai 1826 m. nauja revizija sureformavo ir patį reformatorių. Revizija pranešė, kad Magnickio reformos rezultate įsigyveno universitete klasikiška veidmainystė, visuotinė tinginystė ir juodžiausias obskurantizmas. Ir pats Magnickis nelabai teskyrė savo kišenę nuo universiteto kasos. Pamaldusai universiteto reformatorius už tokius darbus savo dienas baigė ištrėmime.

Dmitrijus Pavlovičius Runičas (1780—1860), buvęs kariškis ir paštininkas, atsidūręs Peterburgo mokslo apygardos globėjo pareigose, sekė savo draugo Magnickio pavyzdžiu. Jis nusprendė, kad Peterburgo universitete ne tik istorija su filosofija, bet ir statistika yra dėstoma bedieviškai. Jis atėmė iš studentų paskaitų užrašus, kuriais pasiremdamas išvijo geresniuosius universiteto profesorius — Galičą (filosofijos istorija), Raupachą (visuotinė istorija), Germaną ir Arsenjevą (statistika). Runičas jau džiaugėsi likvidavęs bedievybę, tik ir jam pačiam ne viskas geruoju baigėsi. Jis pirmininkavo komisijai, kuri rūpinosi mokyklų statyba Peterburgo mokslo apygardoj. Runičas, kaip ir Magnickis, piniginius dalykus supainiojo, ir turėjo skubiai pasitraukti iš visų pareigų.

Panaši operacija buvo padaryta ir su Charkovo universitetu, kurio globėjas Karnejevas mokslą laikė labai pavojingu dalyku. Išvijo jis keletą geresniųjų profesorių (Šadą, Osipovskį...) ir paskaitų vietoj įvedė pamaldas.

Tuo būdu švietimo ministerio kn. Golicyno padėjėjai neatsiliko nuo savo šefo. Tik ir pačiam šefui netrukus atėjo galas. Nepakęsdamas mokslo, Golicynas interesavosi mistika ir rūpinosi platinti Šventąjį Raštą. Jis net buvo „Biblijos draugijos“ pirmininku. Biblijos platinimas tikinčiųjų tarpe rusų dvasininkijai atrodė labai pavojingas dalykas. Dvasininkija Galicynu buvo smarkiai nepatenkinta. Ir štai 1824 m. archi-

mandritas Fotijus su Arakčejevu ima ir išgraužia Golicyną iš švietimo ministerijos.

Archimandritas Fotijus (Piotr. Nikitič Spasskij, 1792—1838) veidmainybės ir obskurantizmo atžvilgiu žymiai pralenkė Golicyną. Jam Golicyno praleistosios knygos atrodė perdaug liberalios ir laisvamaniškos. Oficijaliai prisimesdamas Golicyno draugu, slapčia jis skundžia jį carui. Ir caras pasiduoda šito fanatiško obskuranto įtakai. Kai prie Fotijaus prisidėjo Arakčejevas, Golicynas bežiūrint išlėkėj iš ministerijos.

Aleksejus Andrejevičius Arakčejevas (1769—1834), neturtingo dvarininko sūnus, prisitarnavęs barono ir grafo titulą ir generolo laipsnį, buvo, tur būt, pats įtakingiausias valstybėj vyras antroj Aleksandro I laikotarpio pusėj. Nepasižymėjo jis nei ypatingais gabumais, nei protu. Jis tik turėjo gerą kumštį, neišsemiamą keiksmų žodyną ir pavyzdingai mokėjo savo vyresnybės klausyti bei pademonstruoti, koks jis yra paklusnus. Per visą savo gyvenimą padoriai rašyti nepramokęs, jis buvo įsitikinęs švietimo ir literatūros priešininkas. Kaip įmanydamas persekiojo jis rašytojus, kurie jam gausiai epigramomis atsilygindavo. Caras Aleksandras vadino jį savo draugu.

Visi šie įtakingieji valstybėj asmenys daug prisidėjo prie sudarymo nepakenčiamos atmosferos, kurioj rašytojams teko gyventi ir kurti.

2. Visuomenės srovės. 1821 metai galima būtų laikyti chronologiniu momentu, nuo kurio jau viešai pasikeitė caro valdžios kursas. Iki tų metų visuomenėje buvo galima pastebėti dvi sroves. Viena jų dideliu džiaugsmu pasitiko caro liberalius įstatymus ir laukė, kad, pagaliau, Rusijos gyvenimas žmoniškai bus sutvarkytas. Šitoji srovė visiškai patenkinta nebuvo, — perdaug jau baisios buvo rusų gyvenimo anomalijos. Šiai srovei atrodė, kad caras perdaug lėtai veikia, kad jis nesiskubina rauti piktžolių. Antra gi visuomenės dalis dideliu susirūpinimu žiūrėjo į Aleksandro liberalizmą. Šiai konservatyviai daliai atrodė ir taip jau senovės tradicijos palaužtos, ir taip jau pertoli su „reformomis“ nueita! Užėjęs didysis karas, prancūzų invazija, Maskvos sudeginimas sunarpstė visas gijas. Laukujis priešininkas privertė užmiršti vidaus ideologinę nesandorą. Pakilo visomis priemonėmis skatinamas patrijotizmas, neretai perėjęs į šovinizmą.

Praūžus karo viesului daug kas pasikeitė ir visuomenės nuotaikoj. Sukeltoji patrijotizmo banga ir abejingąjį carą galutinai nukreipė į reakciją ir sustiprino konservatorių poziciją. Golicyno, Magnickio, Runičo, Arakčejevo įsigalėjimas yra reikšmingas ženklas, kiek konservatoriai sustiprėjo. Drauge su politine reakcija įsigali šiam laikotarpy misticizmas, kuris pasirodė naudingas politinei reakcijai. Senasai masonų idealizmas dabar išsigimsta į liguistą mistišką obskurantizmą. Charakteringiausias šitokios mistikuojančios nuotaikos apsireiškimas — tai Tatarinovos organizacijos veikla.

Ekaterina Filippovna Tatarinova (1783—1856), iš prigimties egzaltuota, nelaimingomis vedybomis psichiškai sužalota, 1817 m. perėjo į pravoslaviją (buvo liuteronė) ir pasijuto esanti pranašė. Ji suorganizuoja religinės mistikos draugiją „Bratstvo vo Christe" — „Brolybė Kristuje", prie kurios priklausė visa eilė tuomet įžymių asmenų. Pavyzdžiui, ministeris kn. Golicynas, valstybės vyras E. A. Golovinas, pravoslavų pamokslininkas A. Malovas, Labzinas (masonas), slaptas patarėjas Gr. Popovas, Miloradovičiai, ir t. t. Pati Tatarinova buvo stipriai palinkusi į skapų sektą. Per šios draugijos susirinkimus vykdavo tam tikri mistiški aktai, kuriuos sektantai vadina „r a d e n i j e". Vykdydami šitą „radeniję", visi susirinkimo dalyviai pradeda suktis į dešinę pusę. Pradžioj sukasi pamažėli, o paskum — vis greičiau ir greičiau. Sukasi tol, kol kas nors iš besisukančių staiga pradeda pranašauti. Tokiomis pranašystėmis vertėsi pati Tatarinova. Ypač gi pranašystėmis pagarsėjo kariško orkestro muzikas, Nikita Fedorovas, žinomas vardu pranašas Nikituška. Jo pranašystės buvo tiek geros, kad švietimo ministeris, kniazius Golicynas, už šio kareivio pranašiškus nuopelnus išrūpino jam XIV klasės „činą".

Caras Aleksandras gerai žinojo apie vykstančias pas Tatarinovą pranašystes, ir ne tik joms neprieštaravo, bet net pačią Tatarinovą globojo.

Tačiau didesnės įtakos carui turėjo mistikė baronesa, Barbora Julija Krüdener (1764—1824). Tai buvo gana temperamentinga avantiūristė ir pranašė. Panašiai, kaip Tatarinova Peterburge, Krüdener Paryžiuj rengdavo mistiškus vakarus, kuriuos lankė ir caras Aleksandras I (1814 m.). Ji tenai pranašavo, kad greitai ateisiąs pasaulio galas, įvyksianti tūkstant-

metė Kristaus valstybė, ir t. t. Bet šitokios pranašystės jai nekliudė daryti įtakos carui ir politiniu atžvilgiu. Sakysime, „Šventosios Sąjungos“, idėja, Aleksandro I realizuotoji, jai priklauso.

Įvairių atspalvių mistika, religinė egzaltacija ir sektantizmas, patrijotizmas ir senovės idealizavimas, — visa tai rėmė konservatyvią visuomenės srovę.

Antroji srovė, gal taip ryškiai nesusiformavusi, kurią būtų galima pavadinti pažangiąja, vėl rėmėsi idėjomis, atėjusiomis iš Vakarų.

Prancūzmečio laikais, kai rusų kariuomenė buvo nužygiavusi toli į Vakarus, platūs rusų kariškių sluoksniai gavo betarpiai susipažinti su Vakarų Europos gyvenimu, kuris savo kultūringumu padaro jiems didelio įspūdžio. Jeigu ir šiaip rusų gyvenimo anomalijos jaudino rusų idealistiškai nusiteikusią jaunuomenę, tai gyvasai Vakarų pavyzdys paskatino ją veikti. Iš tikrųjų, sugrįžusiems iš Vakarų kariškiams Rusijos gyvenimas atrodo stačiai pasibaisėtinas. Jautresnėse sielose bręsta pasiryžimas kaip nors pašalinti amžiais susidėjusias negeroves. Šiuo pagrindu ir prasideda, ypač pabuvojusių Vakaruose kariškių tarpe, liberališkas sambruzdis, pradžioj aiškių tikslų neturėjęs. Tai šen, tai ten susiburia bendraminčių rateliai, kuriuose svarstomi įvairių reformų klausimai. Iš ratelių išauga netrukus ir politinės organizacijos. 1817—1818 m. įsikuria draugija, vardu „Sojuz spasenija ili istinnych i vernych synov otečestva“ — „Gelbėjimo arba ištikimų ir tikrų tėvynės sūnų draugija“. Ši organizacija valdžios atžvilgiu buvo visiškai lojali. Draugijos tikslas buvo padėti valdžiai panaikinti rusų gyvenimo piktybes ir įgyvendinti gerovę. Draugijos nariai svajojo apie baudžiavos panaikinimą, apie teismų sutvarkymą, liaudies švietimą ir pn. Pati draugija dabar pasivadina „Sojuz blagodenstvija“ — „Gerovės Sąjunga“. Draugija, pasitikėdama caro valdžios išmintimi, dirbo kultūros darbą, rengėsi rašyti carui memorandumą apie nepakenčiamą rusų piliečių būklę. Atskiri draugijos nariai ėmė nusivilti caro valdžios gerais norais, nes prasidėjo tamsi reakcija. Karštesni draugijos nariai ima skelbti radikališkesnes idėjas, ima svajoti apie Rusijos valdžios formos pakeitimą, — apie konstitucinę monarchiją, net apie respubliką. Tad iš šios draugijos narių tarpo išsiskiria as-

menys, siekią konkretesnių tikslų, — aiškesnių reformų. Čia vėl išsiskiria dvi srovės, susiformavusios į dvi skirtingas draugijas. Viena jų įsikūrusi 1822 m., vadinosi „Severnoe obščestvo" — „Šiaurės draugija". Pietų Rusijoj, Tulčino miestely, kur buvo antrosios armijos štabas, susidarė „Južnoe obščestvo" — „Pietų draugija".

Šiaurės draugija buvo nuosaikesnė, ji rūpinosi daugiau kultūros darbu. Prie jos priklausė Nikita Muravjovas, Evg. Obolenskis, N. I. Turgenevas, kn. Trubeckoj, Puščinas ir kt. Politiniu atžvilgiu ši draugija svajojo apie konstitucinę monarchiją, gamino net konstitucijos projektą. Draugijos darbas pagyvėjo, kai į jos vadovybę pateko poetas K. F. Rylejevas, energingas ir draugiškas, veikiai tapęs visos organizacijos centru.

Pietų draugija, pulko vado Pestelio vadovaujama, buvo žymiai radikalesnė, svajojusi apie respubliką, įvykdytą revoliucijos keliu. Valdžia bendrais bruožais žinojo apie abi tas draugijas, bet joms nuslopinti radikalesnių priemonių nesigriebė. Tuo tarpu caras Aleksandras 1825 m. lapkr. 19 d. miršta, nepalikdamas vaikų, — sosto įpėdinio. Pagal įstatymus caro sostą turėjo užimti caro brolis, Konstantinas Pavlovičius, bet jis jau 1823 m. buvo atsisakęs nuo savo teisių į sostą jaunesnio brolio, Nikalojaus, naudai. Atsisakymo aktas nebuvo savo metu paskelbtas, ir Rusija pradėjo prisaikdinėti carui Konstantinui, tik šis, gyvenęs tuomet Varšuvoj, atsisakė priimti priesaiką. Tat aiškinama, kas turi užimti Rusijos sostą, ir brolių Konstantino su Nikalojumi susirašinėjimas nusitęsė iki gruodžio 14 dienai, kada buvo paskirta priesaika naujam carui, Nikalojui.

Carų pasikeitimo nusitęsusi procedūra slaptosioms organizacijoms atrodė geriausia proga įvykdyti senosioms svajonėms — pakeisti valstybės tvarką, įvesti konstituciją. Sąmokslininkai patraukė į savo pusę Peterburgo įgulos dalį, kuri atsisakė prisiekti naujam carui. Buvo išrinktas net būsimasis laikinas Rusijos diktatorius — kn. S. P. Trubeckoj. Gruodžio 14 d. sukilusios kariuomenės dalys susirinko Senato aikštėj Peterburge. Generalgubernatorius grafas Miloradovičius atvyko atkalbėti sukilėlius nuo jų žygio, bet tapo nušautas. Tada artilerijos ugnimi sukilėliai buvo išsklaidyti ir sukilimas numalšintas. Pernakt buvo suareštuota 500 žmonių.

Ir Pietų Draugija bandė suruošti sukilimą, bet ties miesteliu Belaja Cerkov' sukilėliai liko sumušti. Sudarytas sukilimo įvykiams teisti specijalus teismas žiauriai atsiskaitė su sukilėliais. Penki sukilėliai — Rylejevas, Pestelis, Muravjovas-Apostolas, Bestuževas-Riuminas, Kachovskis — liko pakarti, o kiti ištremti į katorgą, į Sibirą, sukimšti į kalėjimą. Ilgainiui nubaustieji už dalyvavimą tame sukilime gavo d e k a b a r i s t ų vardą (dekabr' — gruodis).

Sukilimas baigėsi katastrofa. Kitaip gal jis ir negalėjo baigtis, nes jis buvo visiškai neparuoštas, jame dalyvavo tiktai saujelė žmonių. Susirinkusioji į Senato aikštę kariuomenė toli ne visa aiškiai susivokė, ko ji susirinko.

Sukilimo faktas turėjo didelės reikšmės rusų kultūros ir literatūros istorijoj. Drąsuolių žygis ir mirtis, rūsčios katorgininkų kančios atkreipė rusų visuomenės dėmesį į visą eilę opių problemų, kurios šiokiu ar tokiu būdu turėjo būti išspręstos. Jas ir nagrinėjo rusų literatūra.

3. **Literatūros srovės.** XIX šimtmečio pradžioj rusų klasicizmas ne tik nesirengia mirti, jis pergyvena naują pakilimą, praturtėja naujais savumais, kurie verčia kalbėti apie naują klasicizmo formą, vėlyvąjį klasicizmą.

Klasicizmui didelės įtakos padarė sentimentalizmas. Jis privertė klasikus giliau pažvelgti į gyvenimą, pilniau naudotis gyvenimo medžiaga, kalbėti žmoniškesne kalba. Bendra klasicizmo raidos linija — palinkimas į realizmą, atvedęs klasikus į kūrybinio realizmo ribas. Daug čia svėrė ir toji aplinkybė, kad atėjo visa eilė stiprių talentų, kuriems pasidarė ankšta ankstyvojo klasicizmo rėmuose. Sakysime, Krylovas, Gribojedovas, Narežnyj, Ozerovas, nors formaliai ir buvo susiję su klasikų srove ir naudojosi klasikų formomis, bet faktinai buvo jau naujos realistinės dvasios skelbėjai.

Vėlyvesnioji rusų klasicizmo forma galėtų būti pavadinta neoklasicizmu, iš esmės besiskirusiu nuo ankstyvojo klasicizmo.

Dalykas buvo tas, kad Vakaruose, ypač Vokietijoj, prasidėjo naujas energingas antikos pasaulio studijavimas. Lessingo, Wolffo, ypač gi Winkelmanno studijos atvėrė antikos kūrybos lobyną, parodydamos visą prancūzų ankstybojo klasicizmo netikrumą. Pasekdami vokiečiais, ir rusai betarpiai stu-

dijuoja antikos kūrybą. Rusų publicistai šaukia savo skaitytojus mokytis graikiškai ir lotyniškai, — tai esą visų svarbiausia, nes, kol rusai viso to pramoks, savo raštuose plepės tiktai, o nekalbės, ir nerašys, o tiktai popierių terlios. Rusai ima versti antikos kūrinius iš originalų. Ypač didelio įspūdžio padaro Gnedičo išverstoji „Ilijada“.

Betarpi pažintis su antikos pasauliu pakeičia rusuose klasicizmo supratimą. Didelės reikšmės šiuo atžvilgiu turi K. Batiuškovas, atgaivinęs antikos motyvus, atskleidęs visuomenei naujus horizontus. Šitaip formavęsis neoklasicizmas iš tikrųjų dvelkia nauju gyvenimu. Naujieji klasikai nebesirūpina aukštomis idėjomis ar visuomeniškais motyvais. Jie nebešaukia į kovą, nebevaizduoja taurių valdovų bei išmintingų valstybės vyrų, nebesirūpina proto ir jausmų konfliktu. Ir senieji kūrybos kanonai jiems maža reikšmės beturi. Jie visą savo dėmesį sukaupia kitoje priešingoje srity. Jiem visų svarbiausia suvokti senovės dvasią — ją pergyventi, ją išlukštenti. Jie itin daug dėmesio kreipia į veikalo formą. Vietoj senojo iškilmingumo, aukšto tono, pompastikos naujų klasikų veikaluose eina paprastumas, nuoširdumas, perregimas formos taurumas. Antikos lyrika, pirmoj eilėj nepalyginamasai Anakreonas naujiesiems klasikams tampa ir mokytoju ir idealu. Vakarų neoklasicizmas buvo tampriai susijęs su sentimentalizmu bei romantizmu, įsiurbęs šių pastarųjų elementus. Vakaruose ne vienas stambesnis neoklasikas subrendo sentimentalizmu bei romantizmu besimaitindamas, — čia pamokomas yra Šillerio, ypač Goethės kūrybinis kelias. Rusuose neoklasicizmas brendo pagreitintu tempu, — žymioj daly jis buvo taip pat importuotas. Todėl tad jis ir galėjo egzistuoti lygiagrečiai su sentimentalizmu, romantizmu, net su senuoju ortodoksaliniu klasicizmu. Galėjo egzistuoti nors ir ne visai taikiai sugyvendomas. Šiaip ar taip, šalia neoklasikų senųjų klasicizmo tradicijų šalininkams bei sentimentalistams pasidaro sunku bekvėpuoti. Rusų literatūra atsiduria naujo perversmo angoj.

Rusų vėlyvasai klasicizmas turėjo stipresnių literatūros kūrėjų, negu teoretikų. Šioj gadynėj klasicizmo teoretikai neturėjo nei stipresnių analitikų, nei gilesnių mokslininkų. Jie savo samprotavimais pridarė daug nemalonumų visai klasikų srovei. Tačiau jiems teko pakelti ir sunki kova su sentimentalis-

tais, kurie smarkiai griovė klasikų pozicijas. Šioj kovoj klasicizmo teoretikai paseno ir išsiskirstė ilsėtis. Ir sentimentalistai kovoj smarkiai nukentėjo ir pakriko. Tąja kova pasinaudojo neoklasikai: jie susintetino teigiamuosius ankstyvojo klasicizmo ir sentimentalizmo elementus. Nesukalbamiausias klasicizmo teoretikas buvo admirolas Šiškovas, atsidūręs literatūrinio judėjimo priešaky, pradėjęs smarkią kovą su jaunųjų rašytojų karta.

Aleksandras Semionovičius Šiškovas (1754—1841), karingai nusiteikęs jūrininkas, vėliau akademijos prezidentas ir maža apsišvietęs švietimo ministeris, įsivelia į literatūrinius ginčus ir tampa įtakingos srovės vadu. Jis baisiai pasipiktino Karamzino sustiprintuoju literatūrinės kalbos gyvenimiškumu. Ginčas ir prasidėjo dėl kalbos. Šiškovas gynė Lomonosovo paliktąsias kalbos ir literatūros tradicijas. Šiškovą energingai paremia Deržavinas ir eilė kitų senosios kartos rašytojų. Šiškovas, paskelbdamas 1803 m. straipsnį, vardu „Razsuždenie o starom i novom sloge rossijskago jazyka“ — „Samprotavimas apie rusų kalbos senąjį ir naująjį stilių“, pradeda, tariant, karo veiksmus prieš naujovininkus, Karamzino pasekėjus. Pradžioj ginčas eina dėl kalbos ir stiliaus, vėliau jis apima ir literatūrines formas. Šiškovo priešininkai — jaunieji rašytojai, paprastai vadinami karamzininkais. Jaunoji rašytojų karta nesudarė tokios uždaros savy literatūrinės srovės, kaip Šiškovo grupė. Pradžioj jauniesiems vadovavo, nors literatūros kovoj aktingai ir nedalyvaudamas, pats Karamzinas. Vėliau jo vietą užima Žukovskis, kuris taip pat buvo menkas kovotojas. Jis buvo tiktai literatūros entuzijastas, kurstąs kūrybinę ugnelę besispietusiam aplink jį rašytojų būrely. Prie „karamzininkų“ srovės priklausė ir tokie rašytojai, kurių kūryba su Karamzinu bei sentimentalizmu maža ką bendra turėjo. Sakysime, tokie K. Batiuškovas ar A. Puškinas buvo smarkūs „karamzininkų“ forvordai. „Karamzininkų“ jaunimas buvo judresnis, gyvesnis, gal ir talentingesnis už Šiškovo senąją gvardiją. Tačiau ir Šiškovas turėjo savo adeptų jaunimo tarpe. Toksai Gribojedovas buvo žymiai artimesnis Šiškovo srovei, negu „karamzininkams“.

Tarp šitų abiejų srovių prasideda atkakli literatūrinė kova. Kovojama straipsniais, satyromis, epigramomis, pamfletais, ko-

medijomis. Kova nusitęsia porą dešimtmečių. Atrodo, kad kovą laimėjo jaunoji karta, „karamzininkai". Bent tokį vaizdą sudarė vėlyvesnieji literatūros istorikai. Tačiau bešališkas liudininkas negalėtų pasakyti, kad Šiškovo atstovautosios srovės šalininkai būtų buvę visiškai nugalėti arba kad jų teigimai nebūtų turėję racijonalesnio pagrindo. Jaunųjų tiktai balsas garsiau skambėjo, jie buvo sumanesni, kovos priemonių beieškodami. Turėjo teigiamų nuopelnų ir Šiškovo šalininkai, lygiai kaip nemaža tuščio skambėjimo buvo ir jaunųjų sukeltame triukšme.

Praūžusi kova vis dėlto nebuvo iš esmės neigiama. Ji padėjo rusų rašytojams galutinai išspręsti sunkiąją literatūrinės kalbos problemą, ištobulinti stilių, iškristalizuoti literatūrines formas. Šitas darbas ir reikėjo padirbti.

Prancūzmetis, sužadinęs rusų visuomenėje stiprią patrijotinę nuotaiką, atitinkamai atsiliepė ir literatūroje. Tuo metu laikinai nurimsta literatūrinė kova. Literaūroje pasigirsta patrijotiški, pilietiški, karingi motyvai. Net Karamzinas su Žukovskiu — ir tie rašo karingas eiles. Batiuškovas, Krylovas, Šachovskoj ir kiti — svajoja apie karą ir kariškus motyvus. Kariškai nusiteikia ir Puškinas. Visa eilė dramaturgų tik ir verčiasi patrijotiškais motyvais. Literatūrinį patrijotizmą stiprina dar prasidėjęs tautosakos rinkimas, „Slovo o polku Igoreve" atradimas. Tautosakos motyvai vis plačiau suvartojami knyginėj literatūroj, senovė vis labiau idealizuojama. Šis literatūros pakrypimas dvelkia jau aiškiu romantizmu.

Prie šios literatūrinės srovės prišlyja ir dekabristai, kurių tarpe buvo ir gerų poetų (Rylejevas, Odojevskis ir kt.). Daugiausia jie buvo romantikai lyrikai, dainavę savo pergyvenimus bei pilietinius motyvus. Jie ir buvo rusų ankstyvieji romantikai, nors ir nesąmoningi dar, nors ir nesudarę savo srovės. Literatūros sroviniam gyvenime vis dėlto svarbiausias reiškinys buvo „šiškovininkų" kova su „karamzininkais". Ta kova tenka kiek plačiau paminėti.

4. Šiškovininkų ideologija ir kovos priemonės. Admirolas Šiškovas buvo įsitikinęs, kad rusų kalba yra senosios slavų kalbos dijalektas. Jam atrodė, kad rusų kalbos pažiba — tai senoviški archajiški žodžiai, kuriuos jis energingai piršo aukštajam stiliui. Šiškovas griežtai protestatvo prieš įsiskverbusius į rusų literatūrą barbarizmas (harmonija, entuzijazmas,

epocha, katastrofa...) ir prieš naujadarus (razvitie, perevorot, utončennyj, buduščnost', promyšlennost'...). Jam atrodė, kad Lomonosovo stilius yra poetiškiausias ir tobuliausias. Jis priėmė ir Lomonosovo „štilių“ teoriją. Aukščiausios rūšies poezija jis laikė epopėją, odą, himną. Šitokiai poezijai, esą, reikalingi „aukšti“, „garsūs“, „svarbūs“ žodžiai, kuriuos ir reikią imti iš senos cerkvinės slavų kalbos. „Vidurinio stiliaus“ žodžių medžiagą turinti duoti tautosaka, ypač dainos ir metraščiai.

Šiškovo nelaimė buvo, kad jis greta didelių norų turėjo tiktai mažutį talentą ir dar mažesnį supratimą apie lingvistiką. Sakysime, jis tikina, kad žodis, „gordost'“ esąs sudėtas iš dviejų žodžių: „gora“ ir „daju“, žodis „vysoko“ — iš „vys'“ ir „oko“. O žodis „gvozd'“ (vinis) esą kilęs iš žodžio „zvezda“, (žvaigždė), nes žvaigždės atrodančios, kaip šviesūs padangės vinys. Šitokie Šiškovo samprotavimai nesunku buvo jo priešininkams išjuokti, ką jie mielai ir darydavo. Nebegalėdamas nuo jų apsiginti, Šiškovas ima viešai abejoti dėl savo priešininkų gyvenimo padorumo bei dėl jų politinės ištikimybės. Tarytum jis norėtų atkreipti policijos dėmesį, viešai išvadindamas juos ištvirkėliais bei revoliucijonieriais. Žinoma, šitokie įtarimai kilo polemikos įkaršty, o iš tikrųjų Šiškovas su savo talkininkais kovojo dėl esmingesnių dalykų, — dėl literatūros formų ir stiliaus.

Šiškovininkams buvo visiškai nepriimtinas sentimentalistų pasaldintasai stilius, iš kurio vėliau patys kūrėjai juokėsi. Šiškovininkams netiko ir „smulkiosios“ karamzininkų literatūros formos — elegija, balada, daina, epigrama, sonetas, trijoletas, ir t. t. Jie reikalavo „didelių“ formų, lyrikoj — odės, epe — poemos, epopėjos. Šiškovininkai peikė karamzininkų palinkimą į smulkias, intymias temas, — jie norėjo didelių žygių, garsių darbų. Suprantama, kad šiškovininkų darbuose turėjo vyrauti puošnus, „oratoriškas“ stilius, deklamacinis tonas.

Jaunimo puolami, pajutę pavojų, senosios literatūrinės pasaulėžiūros atstovai ima organizuotis. Pradedant 1807 m. Šiškovas, Deržavinas, Krylovas, gr. Chvostovas, kn. Šachovskoj ir kt. ima rinktis paeiliui pas kiekvieną dalyvį literatūros reikalų svarstyti. Iš šitokių privačių pasitarimų išauga vieša, paties caro globojama organizacija „Beseda liubitelej russkago slova“ — „Rusų žodžio mėgėjų draugija“, kurios pirmas posė-

dis įvyko 1811 m. Deržavino namuose. Draugija tais metais turėjo 24 tikriuosius narius ir 17 narių bendradarbių. Draugijos vieši posėdžiai vykdavo vieną kartą per mėnesį. Prie draugijos priklausė eilė stambių valstybės vyrų (garbės nariais buvo ir M. M. Speranskis, gr. A. S. Stroganovas, gr. F. V. Rastopčinas, kn. N. P. Volkonskis, kn. A. N. Golicynas), ir šiaip daug tituluotų bei „žvaigždėtų" asmenų. Į draugijos posėdžius susirinkdavo aukštoji aristokratija, patys posėdžiai vykdavo labai iškilmingai. Juose vyravo puošnus deklamacinis tonas. Valdinnkas Sokolovas, nieko bendra su literatūra neturėjęs, bet pasižymėjęs skardžiu balsu, buvo išrinktas specijaliu skaitytoju*).

Draugija išgyveno iki 1816 metų, išleidusi 20 tomelių savo žurnalo „Čtenie" — „Skaitymai". Tam žurnale buvo talpinami teoriški straipsniai, versti bei kompiliuoti, skelbią organizacijos atstovaujamą literatūros ideologiją. Jame buvo puolami ir idėjiniai priešininkai.

Kaip minėta, idėjinė kova prasidėjo žymiai anksčiau, — dar 1803 m. įvardintuoju Šiškovo straipsniu. Didelio triukšmo sukėlė 1805 m. kn. A. A. Šachovskojo komedija, vardu „Novyj Stern", kurioje buvo smarkiai išjuokti sentimentalūs keliauninkai. Pats Šachovskoj ir jo artimieji tikino, kad centralinis komedijos personažas, keliauninkas gr. Pronskis, yra sentimentalisto Šalikovo reminiscencija, bet amžininkai gr. Pronskio asmeny pažino patį Karamziną. Tas pats kn. Šachovskoj 1815 m. pagamina dar smarkesnę satyrą komediją, vardu „Urok koketkam ili Lepeckie vody" — „Pamoka koketėms arba Lipecko vandenys" (Lipeck — Tambovo gub. kurortas). Čionai poeto Fijalkino asmeny yra išjuoktas patsai Žukovskis. Apie jį komedijos herojinės, flirtininkės grafienės, Lelevos, tarnaitė, Saša, sako, kad tai esą saldžiausias padaras. Grafienė jį laikanti, kad jis sutemoj, barškindamas gitara, ašarodamas grafienės grožį dainuotų**)

---

*) K. Batiuškovas savo satyroj apie šią draugiją „Пѣвецъ въ бесѣдѣ Славяноросcовъ" juokiasi ir iš to Sokolovo:

„Хвала, псаломщикъ нашъ, старикъ,
Захаровъ — преложитель,
Ревешь ты, какъ на волка быкъ,
Луговъ пустынныхъ житель!"

**) „... Чувствительный поэтъ, и держимъ мы его
Для сумерекъ одныхъ,

Fijalkinas sako, kad jis labai bijąs numirėlių. Bet dainuoti apie juos esą labai gerai: išeina labai jausmingai, nors ir neįtikinamai*). Jis grafienės garbei sudeda bei padainuoja ir baladą, kuri esmėj yra Žukovskio baladinio stiliaus parodija**). Ši Šachovskio komedija privertė ir karamzinininkus organizuotis, — paskatino draugijos vardu, „Arzamas", atsiradimą.

Maskvos apygardos „popečitelis" (globėjas), P. I. Goleniščevas-Kutuzovas, 1810 m., kai Karamzinas gavo ordeną, rašė švietimo ministeriui, kad Karamzino veikalai esą pilni laisvamaniškų ir jakobiniškų nuodų; juose esanti skelbiama bedievybė; jo raštus, esą, reikėtų deginti, o ne girti. Ir Šiškovui Karamzino „Vargšė Liza" atrodė tokia nedora knyga, jog jis, esą, niekuomet jos neduotų savo dukterims skaityti. O kn. Dolgorukij stačiai prakeikia Karamzino pasekėjus, išvadindamas juos bepročiais ir ištvirkėliais***). A. Vojejkovas savo pragarsėjusioj satyroj „Dom sumasšedšich" — „Pamišėlių namai", kur jis į bepročių namus nugabena daugelį jo gadynės literatūros ir kultūros veikėjų, skaudžiai pasijuokia iš sentimentalistų ir Žukovskio****). Pasklysta nežinomo autoriaus pa-

---

Чтобъ нѣжнымъ голосомъ, подъ тихій строй гитары
Онъ наши прелести слезливо воспѣвалъ."

*) „... Въ стихахъ,
Въ балладахъ ими я свой нѣжный вкусъ питаю —
И полночь, и пѣтухъ, и звонъ костей въ гробахъ,
И чу! Все страшно въ нихъ, но милымъ все пріятно,
Все восхитительно, хотя невѣроятно."

**) „Пѣлъ безсмертный славну Трою,
Пѣлъ родныхъ Пріама чадъ,
Пѣлъ Ахилла, жадна къ бою,
Пѣлъ Елены милый взглядъ,
Но чувствительность слезами
Излила глаза пѣвца.
Ахъ, мы любимъ не глазами:
Для любви у насъ сердца,
И безсмертный поэтъ сѣтями
У безсмертнаго слѣпца."

***) Kn. Dolgorukij rašo:

„Да будетъ проклятъ тотъ безмозглыхъ книгъ писецъ,
Кто первый въ кровь пустилъ ядъ оспы лжеморальной,
И, разумъ помутя, направилъ путь сердецъ,
Къ той жизни, кою мы зовемъ сентиментальной".

****) Apie Žukovskį satyroj šitaip pasakyta:

„Вотъ Жуковскій: въ саванъ длинный
Скутанъ; лапочки крестомъ,

gamintas pamfletas, vardu „Zapovedi karamzinistov“ — „Karamzininkų įsakymai“. Tam pamflete tyčiojamasi iš Karamzino mokinių, garbinančių savo mokytoją. Jeigu nori būti geras karamzininkas, esą, išmok Karamzino veikalus atmintinai, girk juos, šešias dienas vaikščiok ir be plano bei tikslo apžingsniuok visas Maskvos apylinkes, o septintą dieną atidulink į Simono vienuolyną. Esą, garbink rusų keliauninką ir vargšę Lizą, ir tegu tau būnie liūdna, ir tegu tu būnie ašarose paskendęs.

Šitokia pajuoka darė įspūdžio ir karamzininkų šeimos vyrams. Jeigu jų šiškovininkai įtikinti ir negalėjo, užtat sentimentalizmas juose tirpo, kaip pavasario sniegas. Šiškovininkai savo ironija bei satyra paskatino jaunimą ieškoti naujų kelių literatūroj.

5. Karamzininkai ir „Arzamas“. Patsai Karamzinas niekuomet neatsakinėjo nei į Šiškovo, nei į jo talkininkų puolimus. Nors šiaip jis juokdavosi iš Šiškovo pastangų*). Nesivėlė į kovos karštį ir puolamasai Žukovskis, pasiduodamas savo bendraminčių karingai apsaugai. Karamzininkai gynėsi ir puolė daugiausia epigramomis, satyromis, parodijomis. Rašė jie ir rimtus straipsnius.

Į Šiškovo 1803 m. straipsnį, paskelbusį karamzininkams karą, tais pačiais metais atsako P. I. Makarovas. Jis, gindamas gyvenimiškos kalbos teises literatūroje, pabrėžia, kad jeigu knygų kalba atsiskirsianti, jeigu ji neseksianti papročių ir sąvokų keitimosi, tai tokia kalba veikiai pasidarysianti slapta. Ir žymiai vėliau tas pats Makarovas nedavė Šiškovui ramybės. Jis piktinosi, kad Šiškovas, norėdamas grąžinti senovišką kalbą, nori ir rusų piliečius sugrąžinti į senoviškus papročius bei sąvokas.

Ноги вытянувши чинно,
    Чорта дразнитъ языкомъ;
Видѣть вѣдьмъ воображаетъ:
    То глазкомъ имъ подмигнетъ,
То кадитъ, то отпѣваетъ,
    И трезвонитъ, и реветъ“.

*) Pajuokdamas Šiškovo draugiją ir parodijuodamas jo stilių, Karamzinas kalbėjo, kad toje draugijoje posėdžiauja: „големые претолковники, иже отреваютъ все, еже есть русское, и блещаются блаженные сіяніемъ славяномудрія“...

Karamzino pasekėjų tarpe vienas energingiausiųjų kovotojų buvo D. V. Daškovas (1788—1839). Jis retai kada iškęsdavo neatsiliepęs į šiškovininkų puolimą. Daugiausia teko iš jo pačiam Šiškovui. Sakysime, Šiškovas tikino, kad slavų kalbos įkūrėjai buvę labai išmintingi. Jie, esą, apvaliems daiktams atvaizduoti ir apvalias raides parinkę. Pavyzdžiui, akis esanti apvali, ir žody „oko“ figūruojančios dvi apvalios raidės „o“. Daškovas ir išjuokia tokį Šiškovo samprotavimą. Jeigu, esą, tie kūrėjai buvę tokie išmintingi, tai kodėl jie užmiršę įstatyti raidę „o“ žodžiuose „šar“ (kamuolys) ir „krug“ (ratas)?

Jaunosios kartos rašytojų nuotaika tapo itin karinga, kai 1815 m. įsisteigė jų draugija „Arzamas“.

Arzamas — tai yra apskrities miestas Nižn. Novgorodo gubernijoj. Pasakojama, kad žinomasai rusų valstybės vyras, gr. Dm. Nik. Bludovas (1785—1864), įpėdininkystės reikalais važinėjęs į Orenburgo gub., ir jam tekę nakvoti Arzamaso miestely, smuklėj. Jis tenai išgirdęs, kaip užėję keli piliečiai ėmę kalbėti jam rūpimais literatūros klausimais. Netrukus, paskatintas tais nugirstais pasikalbėjimais, jis parašo literatūros temomis pamfletą, vardu: „Videnie v Arzamasskom traktire“ — „Regėjimas Arzamaso smuklėj“. Kai kada tas pamfletas yra vadinamas „Videnie v. kakoj to ograde“. Iš šio pamfleto vardas „Arzamas“ perėjo į jaunųjų rašytojų draugijos pavadinimą, kuris pilnai šitaip skambėjo: „Obščestvo bezvestnych arzamasskich literatorov“ — „Nežinomų Arzamaso literatų draugija“. 1815 m. grafo S. S. Uvarovo (1786—1855), vėliau žinomojo švietimo ministerio, bute, dalyvaujant Bludovui, tuomet jau pasižymėjusiam diplomatui, buvo įsteigta „Arzamaso“ draugija, prie kurios priklausė talentingiausieji jaunieji rašytojai. Draugijos posėdžiai vykdavo pas atskirus narius (Uvarovą, Bludovą ir kt.), ant stalo posėdžio metu gulėdavo iškepta žąsis, o draugijos nariai vadinosi „Arzamaso žąsinais“. Draugijos nariai, be to dar, turėjo atskirus vardus, daugiausia paimtus iš Žukovskio veikalų. Pats Žukovskis vadinosi Svetlana, kn. Viazemskis — Asmodejum, Bludovas — Kassandra, A. N. Turgenevas — Eolo Arfa, Batiuškovas — Achilu, A. S. Puškinas

— Sverčoku ir pn.*) Karamzinas buvo išrinktas garbės nariu. Tokių „garbės žąsinų" netrukus atsirado ir daugiau: J. J. Dmitriev, Neledinskij-Meleckij, gr. Kapodistrija, A. Saltykov, M. Saltykov ir F. Gagarin.

Kiekvienas naujas narys, įstodamas į draugiją, turėjo pasakyti prakalbą, kaip tai esti akademijose, savo pirmtakūno garbei. Bet kadangi draugijos nariai buvo laikomi nemariais, tai ir pirmtakūnų negalėjo būti. Tokius pirmtakūnus Arzamaso nariai „pasiskolindavo" iš akademijos ar iš Šiškovo „Besedos", kuriuos arzamasininkai laikė numirėliais. Ypač garsi buvo Žukovskio kalba, pasakyta apie „pasiskolintąjį" rašytoją Chvostovą. Dar daugiau juoko pridarė S. P. Žichariovas, buvęs „Besedos" narys bendradarbis ir, įstodamas į „Arzamasą", turėjęs pasakyti kalbą savo garbei, — pats save palydėti į kapus.

Iš šių davinių, kaip ir iš organizacijos pavadinimo matyti, kad draugijoj vyravo jumoro bei satyros nuotaika. Draugija buvo sukurta kovoti su „Besedos" seniais bei „literatūros sentikiais", ir čia geriausia kovos priemonė atrodė — satyra, pajuoka, parodija. Juo labiau ši priemonė atrodė tinkama, kad draugijoje susispietė dagūs epigramų bei satyrų meisteriai, pavyzdžiui, Vasilius ir Aleksandras Puškinai, Batiuškovas, Viazemskis, Vojeikovas... Epigrama čia žydėte žydėjo. Nuo jaunimo epigramų Šiškovui su bendraminčiais stačiai karšta pasidarė. „Beseda" 1816 m. mirė natūraline senatvės mirtimi. Apipešioti seniai pasitraukė iš kovos lauko. Jaunimas įsiveržė į senių tvirtovę. Rusų akademija greta Karamzino išrenka savo nariais Žukovskį ir A. Turgenevą. Atrodo, kad jaunimas, pralaužęs senių frontą, laimėjo visą karą. Bet tas laimėjimas ir patį „Arzamasą" pražudė. Nebeliko priešininko, kuris jungė kariaujančio jaunimo jėgas, nebeliko fronto, drauge nebeliko prasmės ir satyrai susirinkimuose. Bandoma draugijos gyvybė palaikyti dirbtinomis priemonėmis, tariamasi leisti rimtą žurnalą. Bet

*) Žukovskis paliko tokį narių sąrašą: Žukovskij. Bludov, Batiuškov, Vigel', Vojejkov. Viazemskij, Davydov, Daškov, Žicharev, Žukovskij, Kavelin, N. J. Muravjov, M. Orlov, Poletika, Pleščeev, A. S. Puškin. V. L. Puškin, Severin, A. J. Turgenev, N. J. Turgenev ir dar vienas — nežinomas.

čia ir patys arzamasninkai suskilą. Visų pirma, jie nesudarė aiškios literatūrinės srovės. Čia gi buvo ir sentimentalistai, ir klasikai, ir bręstą romantikai. Juos jungė kova su archajizmu, pažiūra į literatūros kalbą, bet ne literatūrinė ideologija, ne kūrybos metodai. Bendrų gilesnių literatūrinių uždavinių nebuvo. Žukovskis su Batiuškovu siūlė leisti grynai literatūros žurnalą, nesikišti į politiką, neliesti visuomenės klausimų. Žukovskis su Batiuškovu buvo jau subrendę rašytojai, bet ir jų kūryba bei charakteriai buvo tokie skirtingi. Kitiems gi nariams jų projektuojamas apolitinis žurnalas buvo neįdomus. M. F. Orlovas siūlė leisti žurnalą, kuriame būtų liečiami visuomenės bei politikos klausimai, kurio balso klausytų visa skaitančioji Rusija. Dėl žurnalo projekto nesusitarta, ir žurnalas taip ir liko neišleistas.

M. Orlovas ir N. Turgenevas bandė gaivinti draugiją, įnešdami į jos darbą visuomenės reikalų atspalvio. Jų iniciatyva svarstomas sumanymas apie vergijos Rusijoj panaikinimą. Sumanymui visi pritaria, tiktai pasiūlytosios sumanymui įgyvendinti priemonės toli ne visiems patinka. Juo labiau, kad draugijos narių dauguma neturėjo jokio palinkimo į visuomenės bei politikos darbą. Todėl ir draugijos suvisuomeninimo pastangos baigėsi niekais. Netekus bendrojo tikslo, draugijos nariams išsiskirsčius, ir „Arzamasas" pasekė „Besedos" pavyzdžiu: 1818 m. jis mirė natūraline mirtimi.

Nežiūrint viso paviršutinio „Arzamaso" draugijos nerimtumo, ji paliko gilius pėdsakus rusų literatūroj. Ji atkovojo rusų literatūrinės kalbos paprastumą, ji išrūpino naujam stiliui pilietybės teises. Drauge ji praskynė kelią ir begimstančiam romantizmui.

II. IVAN ANDREJEVIČ KRYLOV

1. Gyvenimo bruožai (1768—1844). Ilgus dešimtmečius nusitęsęs Krylovo gyvenimas visiškai neturtingas įvykių atžvilgiu. Kiek daugiau jo gyvenimas kaitaliojosi iki XIX amžiaus pradžiai, o toliau jis vyko, tariant, inercijos keliu. Gimė Krylovas neturtingo maža teapsišvietusio geraširdžio

karininko šeimoje, Maskvoje. Jaunystę praleido Orenburgo gubernijoj, kur jo tėvas dalyvavo Pugačiovo maišto malšinime; dešimt metų sukakęs liko našlaičiu Tverėj. Trylikos metų berniūkštis jau tarnauja raštininko padėjėju, o būdamas penkiolikos metų parašo pirmą savo stambesnį veikalą, vardu „Kofejnica“. Netrukus jis persikrausto į Peterburgą, kur gauna tarnybą už du rublius per mėnesį. Peterburge jis uoliai lavinasi, susipažįsta su rašytojais ir teatralais, svajoja apie karjerą teatre. Parašo jis keletą dramatinių veikalų. Savo nelaimei susipyksta jis su įtakingu rašytoju, Kniažninu, kuriam piktai „atsilygina“ vienam savo scenos veikale. Susipyksta jis ir su kitais teatro artimesniais veikėjais. Dėl šitų kivirčų jis netenka vilties, kad jo pjesės bepateks į valstybinę sceną.

Nepavykus pasižymėti dramaturgijoj, Krylovas pradeda verstis žurnalistika. Pradžioj jis dalyvauja kitų leidžiamuose žurnaluose, paskum jis ima leisti žurnalą ir savo atsakomybe. Leidžia vieną žurnalą, antrą, trečią... Bet ir žurnalistika jam nieko gero neduoda. Juo labiau, kad ir Ekaterina II, susirūstinusi ant rusų žurnalistikos, turėjo progos būti nepatenkinta ir Krylovo žurnalais. Krylovui tenka pergyventi smūgis po smūgio, daug kas pergalvoti ir savo gyvenimą bei įsitikinimus reviduoti.

Iki šiol jis buvo karšto temperamento jaunuolis, liberalių idėjų skelbėjas, beveik laisvamanis, pastabus satyrikas, pilnas iniciatyvos, pasižymėjęs savimyla ir gal net kerštingumu. Sunkiai jam vyko gyvenimas, dar sunkiau buvo prasimušti į literatūros eiles. Prasidėjusi reakcija užkirto kelią rutuliotis šiam didžiam satyriko talentui. Ir štai apie 1793 m. įvyksta Krylovo dvasioj tarytum kažkoks perversmas. Jaunatvės ugnis, energija, iniciatyva kažkur be pėdsako dingsta. Krylovas pasidaro šaltas racijonalistas, savy užsidaręs egoistas, pesimistiškai nusiteikęs skeptikas. Iš kažkur jame atsiranda didelis talentas prisitaikyti ir pataikauti, švelniai politikuojant prisimeilinti. Ima jis gyventi kaip įnamis pas Benkendorfą, Lopuchiną, Tatiščevą, kn. S. F. Golicyną. Oficijaliai jis turėjo pas juos šiokį tokį darbą dirbti, bet faktinai tik kortomis lošė, pataikavo šeimininkams ir tinginiavo. Šiam laikotarpy Krylovas parašo dar keletą drama-

tinių veikalų, kurie net į sceną patenka, kuriuos ir publika mielai lanko. Bet vis dar tikrasai Krylovo pašaukimas tebėra nesurastas.

1806 m. Krylovas pradeda rašyti pasakėčias, pradžioj nedrąsiai, naudojasi svetima fabula, kitų kūrinius perdirbinėja, ilgainiui įsidrąsina, pereina į originalią kūrybą. Nuo 1808 m. jis beveik vienas pasakėčias ir terašo. 1809 m. jis išleidžia pirmąjį nedidoką savo pasakėčių rinkinį, ir iš karto tampa garsiu rusų rašytoju. Jį pripažįsta visos literatūrinės srovės, jis yra mielas svečias literatūros salionuose, dėl jo pasakėčių varžosi žurnalai. Jis savo pasakėčių rinkinį nuolat didina. Viso jis yra parašęs apie du šimtu pasakėčių. Krylovui dar gyvam tebesant jo pasakėčių rinkinių išsiplatino apie aštuoniasdešimt tūkstančių egzempliorių. Jo atskiri pasakymai virto patarlėmis. Jis pasidarė populiariausias rašytojas, garsesnis už Puškiną ir Gogolį. Šiam laikotarpy didelės įtakos jam turėjo jo draugas ir viršininkas Oleninas.

Aleksandras Nikolajevičius Oleninas (1763—1843), Vakaruose ėjęs mokslus, archeologas, iš viso paliko gilių pėdsakų rusų literatūroj. Jo namuose („literatūros salione“) rinkdavosi įvairių pakraipų rašytojai ir rimtai svarstydavo literatūros reikalus. Daugiausia apie Oleniną spietėsi vadinamieji neoklasikai. Čia Krylovas buvo savas žmogus. Oleninui globojant Krylovas 1808—1812 m. tarnavo valdiškoj įstaigoj „Monetnyj Dvor“ („pinigų liejykla“), o 1812—1841 m. Peterburgo Viešojoj Bibliotekoj („Publičnaja Biblioteka“). Šiam laikotarpy Krylovas apauga lašiniais ir pasidaro pavyzdingas tinginys. Atėjęs į svečius, jis gali ištisas valandas išsėdėti vietoj nė žodžio nepratardamas, nepajudėdamas, net galvos nepakreipdamas. Jeigu Krylovo nebūtų Oleninas pridabojęs, vargu ar ir pasakėčias jis būtų berašęs, bent tiek nebūtų jų parašęs. Oleninas jį saugojo, kaip kūdikį ir, kiek galėdamas, vertė jį dirbti. Oleninas duodavo jam temas ir prižiūrėdavo, kad jis jas išlukštentų. Ir štai šitas tinginys, jokio kito darbo nebepakentęs, labai rūpestingai darbuojasi, betobulindamas savo pasakėčias, kol jų formą išlukštena iki krikštolinio taurumo.

1833 m. Krylovas baigia pasakėčių kūrybą ir nuo 1838 m. nieko neberašo. Gyvena jis beveik chalate, skaito kvailiau-

sius romanus ir žvirblius lesina. Prieš mirtį jis pasakojo savo draugui apie valstietį, kuris prikrovė į vežimą tiek daug džiovintos žuvies, jog arklys, nebegalėdamas pavežti vežimo, pastipo. Ir pridūrė dar, kad perdaug gero visuomet blogai veikią. 1844 m. Krylovas taip apsivalgo kurapkomis, kad net jo pripratintas prie tokių dalykų skilvys nebepakelia ir Krilovas miršta.

Visą Krylovo gyvenimo antrąją pusę — pasakėčių rašymo laikotarpį — būtų galima apibūdinti jo paties žodžiais: „Nejudėdamas žiūriu į pasaulio tuštybę ir filosofuoju per miegą*).

2. Krylovo dramaturgija. Pirmas jo veikalas „Kofejnica" faktinai turėtų būti komiška opera (parašyta 1782—1784 m.). Kofejnica — moteris, burianti iš kavos tirštimo („kavininkė"). Veikalą nupirko iš jauno dramaturgo vienas Peterburgo knygų leidėjas, sumokėjęs už jį ne pinigais, bet knygomis ir paliko jį neišspausdinęs. Veikalas buvo pagamintas pagal šabloninį komiškosios operos receptą, su tradiciniais meilužiais, kuriems pikti žmonės kliudo susituokti. Veikalas pasižymėjo visomis jaunatvės ydomis. Jo eilės buvo visai menkos, kalba — sunki, negyva, neatitinkanti vaizduojamus personažus. Ir personažai — nenuoširdūs, psichologiškai nepagrįsti, neišlaikyti. Pjesės kompozicija ir fabula — neoriginalios. Ir vis dėlto šioj jaunatvės pjesėj buvo galima įstebėti didelis talentas. Žiūrėk, čia įterptas į dijalogą vienas kitas mitrus koloritiškas liaudies posakis, čia apsukriai pabrėžtas bei išreljefintas pastebėtasai originalus tikrovės bruožas.

Patekęs į Peterburgą, Krylovas susiartina su Dmitrevskiu, kuris jauną dramaturgą padaro įsitikinusiu klasiku. Dmitrevskio įtakoj Krylovas parašo dvi tragedijas: „Kleopatrą" ir „Filomelą". Net Dmitrevskiui jos nepatiko. Ypač smarkiai jis išpeikė pirmąją, kurią autorius tuoj sunaikino. O antroj tiek knibždėjo „klasikiškų baisybių", jog ji net į komediją buvo panaši. Į sceną tragedijos nepateko. Ne kiek geriau sekėsi Krylovui ir su komedijomis: 1786 m. jis parašo

---

*) „Не движась, я смотрю на суету мірскую
И философствую сквозь сонъ".

dvi komedijas: „Bešenaja Semja“ — „Pasiutusi šeima“ ir „Sočinitel’ v prichožej“ — „Kūrėjas prieškambary“. Komedijos gavosi visiškai silpnos, storžieviškos. Veiksmo jose beveik jokio, visas jų jumoras — autoriaus išprakaituotas. Niekam nebuvo jos įdomios. Komedijoj „Prokazniki“ — „Padaužos“ (1787 m.) Krylovas Rifmokrado (rimų vagis) ir Taratoros asmenyse piktai iškoneveikė Kniažniną su žmona, komediją pavertė pamfletu, bet jos literatūrinė vertybė dėl to nė kiek nepadidėjo.

Į dramaturgiją Krylovas sugrįžo gyvendamas kn. Golicyno dvare, kur naminiam teatrui parašė šias komedijas: „Trumf“ (1800) ir „Pirog“ (1801) ir kiek vėliau — „Lentiaj“ — „Tinginys“, kurios išsiliko tik fragmentai. Įdomesnė yra pirmoji komedija, kurioj Krylovas, pats būdamas įsitikinęs klasikas, gyvai ir sąmojingai parodijavo rusų tragiškų dramaturgų patetišką stilių.

Pereidamas į pasakėčių kūrybą, Krylovas parašo dar tris scenos veikalus — komedijas: „Modnaja lavka“ — „Mados krautuvė“ (1806), „Urok dočkam“ — „Pamoka dukrelėms“ (1807) ir operą „Ilja Bogatyr’“ (1805).

Opera pasirašė labai patrijotiška. Ji turėjo, autoriaus išmanymu, būti fantastiška opera, bet jos fantastika išėjo labai sunki, pasakytume, nefantastiška. Ypač klaikiai veikia savo storžieviškumu įterptasai komizmas. Žymiai geresnės yra Krylovo komedijos, bet ir joms labai kenkia perdėtas patrijotizmas. Jas gelbėjo tik temos aktualumas. Savo komedijose Krylovas pajuokė rusų provincijos prancūzomaniją. Bandė jis sukurti ir teigiamų personažų, bet gyvais padaryti nesugebėjo.

Krylovo pjesės, apskritai imant, buvo toli atsilikusios nuo jo laikų dramaturgijos. Jos tik parodo, kad didelis Krylovo talentas sunkiai kovojo su dramos forma, kurios nugalėti jis neįstengė. Jo pjesė pasižymi dideliu pastabumu, raiškiu sąmojum, šaltu analitiniu protu, nepajėgiančiu surinktąją medžiagą, pastebėtuosius buities bruožus ir gyvenamąsias mintis susintetinti į meniškai išlaikytą kūrinį.

Talentas yra, bet kūrybos dar nėra.

3. Krylovo žurnalistika. Žurnalisto darbą pradėjo Krylovas 1787 m., paskelbdamas nevykusiam žurnaliuke, vardu „Lekarstvo ot skuki i zabot“ — „Vaistas nuo nuobodulio ir rūpesčių“ keletą nevykusių eilėraščių ir porą menkučių epigramų. Žinomojo liberalo, Rachmaninovo, žurnale „Utrennie časy“ — „Rytmetinės valandos“ Krylovas paskelbia ne visai originalią odą „Utro“ — „Rytas“, keletą satyriškai parašytų straipsnelių ir pirmuosius savo bandymus pasakėčios srity.

1789 m. Krylovas drauge su Rachmaninovu ir Radiščevu ima leisti žurnalą „Počta duchov“ — „Dvasių paštas“. Radikaliai nusiteikusių liberalų dalyvavimas savaime apibrėžia žurnalo charakterį. Tai buvo liberalus žurnalas su stipriai pasireiškusiais satyros elementais. Svarbiausias žurnalo satyrikas ir buvo Krylovas, rašęs satyra dvelkiančius straipsnius ir laiškus. Tame žurnale jis sugebėjo pareikšti didelį satyriko talentą ir sąmojų. Jo satyros temos buvo bendros visiems tų laikų žurnalams — aristokratijos bei bajorijos prancūzomanija ir ištvirkimas, teismų nesąžiningumas, administracijos suktumas, baudžiauninkų būklė... Žurnalas materijališkai buvo nuostolingas, ir tais pat metais paliovė ėjęs.

1791 m. Krylovas jau su kitokio plauko draugais — Plavilščikovu, Dmitrevskiu ir Klušinu įsteigia spaustuvę ir pradeda leisti žurnalą „Zritel'“ — „Žiūrovas“. Dmitrevskio dalyvavimas duoda žurnalui tam tikrą atspalvį, — tai buvo klasikų srovės žurnalas. Leidėjai ir nesislėpė, kad jų žurnalas nori kovoti su Karamzino atstovaujamu sentimentalizmu ir jo žurnalu „Moskovskij žurnal“. Net teatro klausimais klasicizmo kanonai buvo neliečiama šventenybė. Krylovas čia spausdina savo eilėraščius ir prozos rašinius. Jo eilėraščiai vis dar tebėra silpnučiai. Nei epigramos, nei pasakėčios dar neduoda vilties sulaukti šioj srity iš Krylovo stambesnių kūrinių. Kenkia jam ir klasicizmo kanonai, ir savarankumo stoka, ir ypač eilėraščio sunkumas. Nepalyginamai stipresni yra jo prozos veikalai, iš kurių trykšte tryško įžymus satyriko talentas. Bet ir šiam žurnalui nebuvo lemta ilgiau išsilaikyti. Užėjo baisioji reakcija. Radiščevas jau Sibire, o Novikovas — Šliselburgo tvirtovėj atsidūrė. Ir kai Krylovas

žurnale ironiškai palietė Ekaterinos II pakalikų ir aukštųjų valdininkų gyvenimą, tai ir Krylovas su kai kuriais bendradarbiais pateko į policijos tardytojų žinią. Parengtus žurnalui straipsnius administracija atėmė iš redaktoriaus ir patį žurnalą likvidavo.

1793 m. Krylovas leidžia naują žurnalą, vardu „S.-Peterburgskij Merkurij", iš esmės panašų į pirmuosius du. Tiktai satyra čia buvo žymiai švelnesnė, pasitenkinanti daugiau literatūros klausimais, nedrįstanti liesti opiųjų gyvenimo reiškinių. Ir čia spausdintieji Krylovo eilėraščiai buvo silpnučiai. Tačiau ir šitoksai prisitaikymas prie aplinkybių žurnalo neišgelbėjo. Krylovas įdėjo į žurnalą Klušino recenziją apie Kniažnino tragediją „Vadim Novgorodskij". Recenzija buvo neigiama, ypač meno atžvilgiu. Krylovui ir į galvą negalėjo ateiti, kad tokia recenzija galėtų būti nuodėmingas dalykas. Bet Ekaterina II į ją pažiūrėjo kitaip. Kniažnino tragedija buvo konfiskuota Ekaterinos įsakymu, o čia mat žurnalistai išdrįsta rašyti apie konfiskuotą veikalą. Ekaterina Krylovo žygy įžiūrėjo priešvalstybinio pobūdžio demonstraciją. Recenzijai pasirodžius, jos autorius buvo ištremtas iš Peterburgo, ir Krylovas gavo išsikraustyti į provinciją, o žurnalo leidimas atsidūrė kitų rankose.

Patys žurnalai nieko apčiuopiamo, kaip sakyta, Krylovui nedavė. Iš jų jis turėjo tiktai nuostolių ir nemalonumų. Bet jie vis dėlto davė gražios progos pasireikšti Krylovo satyriškam talentui. Naujųjų laikų Krylovo bijografas ir nagrinėtojas, Vl. Kallašas, kaip sakoma, „su dokumentais rankose" tikina, kad Krylovo satyriškoji žurnalistika, satyriški straipsniai esą toli vertingesni už jo pjeses bei eilėraščius, iki šiam laikui sukurtus. Per žurnalų praktiką Krylovas įsigijo gyvenimo patyrimo. Skaudūs nepasisekimai pagilino jame skepticizmą ir neigiamą pažiūrą į pasaulį. Krylovo žurnalistika ir buvo toji gyvenimo mokykla, kurioj subrendo, susiformavo meniškų pasakėčių meisterio talentas.

4. Krylovo pasakėčios. 1808 m. pasirodė Krylovo pasakėčių rinkinys, o kitais metais V. A. Žukovskis paskelbia rimtą straipsnį „Apie pasakėčią ir Krylovo pasakėčias". Apibrėžęs pasakėčios esmę ir La Fontaine'o pasakėčias pripažinęs tobuliomis, Žukovskis entuzijastiškai atsilepia ir apie

Krylovo pasakėčias. Žukovskio patiektoji Krylovo pasakėčių charakteristika ir nūdien nenustoja prasmės.

Žukovskio žodžiais, Krylovo pasakėčių stilius esąs lengvas, švarus ir visuomet malonus. Krylovas esą pasakoja laisvai ir neretai su tokiu mielu paprastumu bei stačiokiškumu, kuris taip žavi Lafonteno kūryboj. Krylovo kalba esanti lanksti, visuomet prisitaikanti prie savo objekto: čia ji pakilanti didinguose aprašymuose, čia jaudinanti grakštaus jausmo paprastu vaizdavimu, čia linksminanti juokingu posakiu. Krylovas esąs didelis meisteris savo tapyboj. Turėdamas dovaną gyvai vaizduoti daiktus, Krylovas mokąs juos ir į skaitytojo vaizduotę perkelti. Kiekvienas pasakėčios veikėjas turįs savo charakterį ir savo vaizdą, tik jam vienam tetinkantį. Skaitytojas, tarytum, iš tikrųjų dalyvaująs tame veiksme, kurį aprašinėja poetas.

Žukovskis šitokiu būdu pačioj Krylovo pasakėčių karjeros pradžioj pabrėžęs pagrindinius jo pasakėčių savumus, žinoma, visų jų neišsėmė. Tie patys teigiami savumai pasiliko ir tolimesnėse Krylovo pasakėčiose. Jis juos ilgainiui tik ištobulino ir pridėjo prie jų naujų gražių savumų.

Krylovui, pergyvenusiam visą eilę nepasisekimų ir net nukentėjusiam dėl raštų, pasakėčia atrodė esanti patogiausia ir mažiausia pavojinga literatūros forma.

Visų pirma pasakėčia gyvulių gyvenimo vaizdelių pavidalu vaizduojanti neigiamus žmonių gyvenimo reiškinius, jų nekonkretizuoja. Ji visuomet palieka plačią laisvę visokiems aiškinimams bei komentarams. Daug kas pasakėčią gali priimti savo adresu, dar daugiau — suversti kito galvai. Vėlyvesnieji Krylovo kritikai, interpretuodami jo pasakėčias, nekartą prieidavo tokių išvadų, kurios pačiam poetui net negalėjo ir į galvą ateiti. Šitoksai pasakėčių charakteris daro jas priimtinomis įvairiausiems skaitytojų sluoksniams. To negalėjo pasiekti jokia kita satyros forma. Tai ir pagrindė Krylovo, kaip rašytojo, populiarumą.

Ir, antra, Krylovas mokėjo ypatingai pasakėčias rašyti. Duodamas fabulą iš gyvulių gyvenimo, jis, dažnai atrodo, pajuokia pačius gyvulius. Gyvuliai, žinoma, ir elgiasi gyvuliškai. Tuo būdu jumoristinė fabula atrodo esanti ne tiek reiškinio pasmerkimas, kiek fakto konstatavimas. Pritaikant

gyvulišką fabulą žmogaus gyvenimui, jos konstatuojantis charakteris pasilieka. Taip ir atrodo, kad šis šaltas racijonalus skeptikas susitaiko su gyvenimu, nieko jis nesmerkia dėl praeities, tiktai ramiai pamoko, kaip geriau būtų gyventi ateity. Todėl tad Krylovo pasakėčių rinkinys netrukus buvo pripažintas vaikų ir liaudies skaitymo knyga, ir apie patį Krylovą susidarė vaizdinys, kaip apie geraširdį, vaikus mylintį, linksmą pasakotoją senelį — „Deduška Krylov", — nors jam pačiam gyvenime retai kada linksma tebuvo.

Nenusisekęs, bet užtat ir nemažiau energingas Krylovo konkurentas pasakėčios srity, gr. Chvostovas, norėdamas Krylovą iškoneveikti, apie rusų pasakėčios raidą yra pasakęs šitaip: „Sumarokovas rado pasakėčią lauke, Chemniceris atvedė ją į miestą, Dmitrijevas įvedė ją į rūmus, Krylovas išvedė ją į gatvę, o Izmailovas nuvedė ją į smuklę".

Šituose piktuose žodžiuose, kiek jie liečia Krylovą, yra ir nemaža tiesos pasakyta. Tik toji tiesa nėra Krylovui įžeidžianti, ji gal net jo nuopelnus tiksliau pabrėžia. Norint tiksliau įvertinti tai, ką Krylovas yra padaręs rusų pasakėčiai, tenka prisiminti bent pačiais bendraisiais bruožais kiti rusų pasakėčių rašytojai, Krylovo pirmtakūnai ir amžininkai.

5. Rusų pasakėčia iki Krylovo. Pasakėčios žanras rusams seniai buvo žinomas ir visuomenės mėgiamas. Jau į senąją priešpetrinę Rusiją užklysdavo įvairūs moralizuoją pasakojimai apie gyvulius, ypač gi įsiterpę į didesnius veikalus bei rinkinius. Tuomet ji buvo vadinama tiktai ne „basnia" (pasakėčia), bet „pritča" (pamokymas). Pasakėčias bandė rašyti ir žinomieji rašytojai — Simeonas Polockis, Kantemiras, Lomonosovas, Tredjakovskis. Kaip svarbų kanonišką žanrą įvedė pasakėčią į rusų literatūrą, žinoma, Sumarokovas. Jis išdėstė ir pasakėčios teoriją. Pasakėčios stilius turis būti juokdariškas, bet kilnus, ir žema jame dvasia turinti būti taikoma paprastiems daiktams*). Ir „pritčų" jis prirašė daugybę, kurių kitos net didesniu meniškumu pasižymėjo. Sumarokovo mokinių tarpe pasakėčios žanre bene stipriausias buvo Chemniceris.

---

*) „Складъ басенъ долженъ быть шутливъ, но благороденъ,
И низкій въ ономъ духъ къ простымъ вещамъ пригоденъ,
Какъ то де-Лафонтенъ разумно показалъ,
И басеннымъ стихомъ прославленъ въ свѣтѣ сталъ".

Ivan Ivanovičius C h e m n i c e r i s (1745—1784), surusėjęs vokietis (jo tėvas buvo kilęs iš miesto Chemnitz, iš čia ir rašytojo pavardė). Būdamas Sumarokovo mokinys jis drauge buvo ir tiesioginis Krylovo mokytojas. Krylovas nekartą naudodavo Chemnicerio siužetus, net atskirus posakius iš jo pasiskolindavo. Chemniceris parašė viso 91 pasakėčią, kurių geroką trečdalį sudaro vertimai bei perdirbimai. Jo pasakėčios pasižymi turinio, formos ir kalbos paprastumu. Jo jumoras — lengvas, švelnus, beveik elegiškas. Satyros jose visai maža. Geriausioji jo pasakėčia, nenustojusi reikšmės iki mūsų laikų, yra „Metafizik", kurioj jis pajuokia filosofus, „iš didelio rašto išėjusius iš krašto". Esą, vieną kartą ėjęs keliu jaunas metafizikas ir befilosofuodamas pakeliui į gilų griovį patekęs. Tėvas juo greičiausiai atneša virvę, nori sūnų filosofą išgelbėti, bet šis ir toliau filosofuoja. Pamatęs virvę, jis klausia: o virvė — kas? Kokia jos pradžia ir galas? Taip tėvas ir negali susikalbėti su mirkstančiu griovy filosofu. Iš kitų Chemnicerio pasakėčių yra reikšmingesnės šios: „Derevo" — „Medis", „Bogač i bedniak" — „Turtuolis ir beturtis" ir „Krestjanin s nošeju" — „Valstietis su našta". Daug Chemnicerio pasakėčių vis dėlto yra nelabai vykusių.

Gr. Dmitrijus Ivanovičius C h v o s t o v a s (1757 — 1835), ištikimiausias Šiškovo talkininkas, karamzininkų ir Krylovo aršus priešininkas, literatūros dirvoje pasidarbavo daugiau kaip penkiasdešimt metų. Rašė labai daug, tik, deja, jis nei skonio, nei talento neturėjo. Jo grafomaniškos pastangos pasakėčių srity konkuruoti su Krylovu prisidėjo tiktai Krylovo vardui pagarsinti.

Aleksandras Efimovičius I z m a i l o v a s (1779—1831), aukščiau minėtojo romano „Evgenij" ir novelės „Bednaja Maša" autorius, buvo ir gana talentingas pasakėčių rašytojas. Jis pats savo pasakėčias skiria į dvi rūšis: „pasakėčios" ir „pasakos". Skirtumas tarp jų daugiau kiekybinis: pasakos — didesnės, ištęstos. Kito esminio skirtumo nėra. Savo pasakėčioms Izmailovas sėmė medžiagą iš liaudies ir iš smulkiųjų valdininkų gyvenimo. Ypač mėgo vaizduoti jis girtuoklių ir smuklių buitį. Jo kalba yra koloritiška, atitinkanti vaizduojamus personažus. Todėl tad salioniniai kritikai ir sakydavo, kad Izmailovas yra vulgarus storžievis, kad jis pasakėčią į

smuklę nutempęs. Jo pasakėčios yra ne tiek alegoriškas pamokymas, kiek realistiškas buities vaizdavimas. Geruoju palinkimu į realistišką vaizdavimą bei koloritišką kalbą jis užkrėtė, ar bent paskatino ir Krylovą.

Ivanas Ivanovičius D m i t r i j e v a s (1760—1837), buvęs justicijos ministeris, pragarsėjusios satyros, pajuokiančios klasikų pompastiškąjį stilių, „Čužoj tolk“ autorius, buvo žinomas, ir kaip pasakėčių autorius. Jo pasakėčios neoriginalios. Vis tai vertimai ar perdirbimai, „surusinimai“. Viena kuo jos pasižymėjo, tai kalbos rūpestingu tikslumu, formos išbaigimu. Visų pasakėčių rašytojų tarpe — čia nekalbama apie Krylovą, — Dmitrijevas geriausiai valdė formą.

Tuo būdu rusų pasakėčia ir iki Krylovo jau buvo toli paėjėjusi meistringumo linkme. Kelias — pralaužtas, sukurti net pavyzdingi veikalėliai, apibrėžti žanro rėmai. Krylovas atsidūrė visiškai paruoštoj dirvoj. Bet ir uždavinys jo pasunkėjo. Jis turėjo duoti tobulesnius dalykus, negu buvo davę pirmtakūnai. Krylovas tai ir padarė. Jis susintetino pirmtakūnų darbus, ištobulino, praturtino juos naujais elementais ir naujomis kūrybos priemonėmis. Ir tiek pasakėčią jis ištobulino, jog pasiliko jos nepalyginamas meisteris iki šiai dienai. Po Krylovo niekas su juo susilyginti nebeįstengė.

6. Krylovo pasakėčių moralė ir motyvai. Krylovas garsus yra, kaip gyvenimo mokytojas, gyvenimo išminties skelbėjas. Literatūros istorijos perspektyvoj Krylovo išmintis teturi vos antraeilės reikšmės. Savo likimo pamokytas Krylovas pasidarė labai atsargus senis, nekartą jis ir nebaigdavo pasakyti tai, ką galvojo. Antra, gilesnė filosofija jam ir nerūpėjo. Pastebi neigiamą reiškinį — ir atvaizduoja jį, nesirūpindamas dėl jo priežasčių. Todėl ir visa jo moralė, pasakėčiose skelbiamoji, ypatingu originalumu nepasižymi. Ji ne tik negili, bet smulki, nepralenkianti bendro miesčionių lygmens. Ji nepraauga Krylovo laikų satyros žurnalų moralės. Matyti, ir pats Krylovas nuvokė savo moralės kainą, — neperdaug jis ją brangino. Moralizuojančiai sentencijai jis skiria maža vietos ir pačią sentenciją stengiasi įsprausti į raiškią, tikslią, kondensuotą formą. Dažnai prie pasakėčių sentencija visai nefigūruoja, ir skaitytojas gali daryti išvadas, kokias tik

nori. Krylovui brangi buvo pasakėčios fabula, žanro vaizdelis, kurį jis piešė didele meile.

Pirmosios Krylovo pasakėčios originalumu dar nepasižymi, — tai buvo daugiausia svetimų pasakėčių perdirbinėjimai. Tiktai ilgainiui atsiranda ir originali pasakėčių kompozicija.

Turinio atžvilgiu Krylovo pasakėčios būtų galima suskirstyti į tris pagrindines kategorijas: a) moralizuojančios pasakėčios, kuriose Krylovas dėsto savo pasaulėžiūrą, b) tarptautinio turinio pasakėčios ir c) rusiško turinio pasakėčios. Žinoma, ši klasifikacija negali pretenduoti į visišką tikslumą. Kitą pasakėčią būtų galima tomis pačiomis teisėmis priskirti prie vienos ir kitos kategorijos.

Pirmojoj pasakėčių kategorijoj Krylovas moko gyvenimo išminties, dėsto savo miesčionišką, sutingusią nerangią moralę. Atsargumas, nuosaikumas, susirūpinimas rytojumi — tai pagrindiniai jo moralės faktoriai. Jo moralė nėra tokia, kurią tektų atskirai plačiau nagrinėti.

Antrojoj pasakėčių kategorijoj Krylovas pajuokia ir paplaka bendras visoms tautoms žmogiškas silpnybes. Egojizmas, tuštumas, garbėtroška, kvailumas, nedėkingumas ir t. t. — tai vis tokie žmogaus trūkumai, su kuriais visų tautų satyrikai turėjo reikalo per ilgus šimtmečius ir vis dėlto jų nenugalėjo. Kovos su tais trūkumais ir ateities satyrikai. Su jais kovojo ir rusų satyrikai, gyvenę prieš Krylovą. Ir Krylovas prisidėjo prie tokio satyrikų koncerto, gal net solistu pasidarydamas: meno atžvilgiu jis galėjo daugiau padaryti, negu jo pirmtakūnai.

Prie trečiosios Krylovo pasakėčių kategorijos norėtume priskirti tas pasakėčias, kuriose jis pajuokia specifines rusų gyvenimo silpnybes. Kadaise tos pasakėčios buvo itin aktualios. Nekartą jos lietė konkrečius įvykius bei asmenis. Ilgainiui aktualumas išbluko, — pasiliko tik kondensuotai meniškas paveikslėlis. Kitos gi liečiančios rusų gyvenimą pasakėčios iš pat pradžios buvo rusų buities žanriniai vaizdeliai. Sakysime, ir dabar dar tebėra labai plačiai žinoma viena geriausiųjų Krylovo pasakėčių, vardu „Demjanova ucha“ — „Demjano sriuba“. Demjanas, pasikvietęs kaimyną, taip įkyriai jį vaišina savo sriuba, jog šis, pasigriebęs kepurę ir juostą,

galvotrūkčiais išbėga namo ir daugiau apie Demjaną ir girdėti nebenori. Gražus rusų buities vaizdelis. Ir pasakėčios moralė aiški, nors autoriaus ir neformuluota: nereikia būti įkyriam. Bet tos pasakėčios tema buvo konkreti ir literatūrinė. Gr. Chvostovas, tariamasai Krylovo konkurentas pasakėčių gamyboj, visiems pažįstamiems gyventi neduodavo, — vis jiems skaitydavo savo veikalus. Jį tai ir norėjo Krylovas pajuokti Demjano asmeny. Panašiu būdu Krylovas traktuoja ir kitas literatūrines temas. Pavyzdžiui, vienas neperdaug išmintingas didžiūnas papeikė kartą Krylovo pasakėčias. Šis ir rašo pasakėčią apie asilą ir lakštingalą („Osel i Solovej“), kurioj vaizduoja, kaip asilas, pasiklausęs lakštingalės giesmės, vis dėlto jai patarė pasimokyti dar pas gaidį. Pasakėčioj „Koška i Solovej“ — „Katė ir Lakštingalė“ vaizduojama, kaip katė, pagavusi lakštingalę, stebisi, kad ji jos naguose tiktai cypianti, o ne giedanti. Tad negalį gražiai dainuoti ir rusų poetai cenzūros naguose, bet cenzūra nesuprantanti, kad tiktai laisvėj gražiai galima dainuoti. „Kukuška i Petuch“ — „Gegutė ir Gaidys“ — atsidėję giria vienas antro meną. Tuo būdu Krylovas pajuokė du rusų rašytojus, Grečą ir Bulgariną, kurie didesniu talentu nepasižymėjo, bet užtat itin energingai garbino vienas antro kūrybą. Panašiu būdu Krylovas traktuoja ir kitokios plotmės rusų gyvenimo konkrečias temas. Napoleoną, 1812 m. paėmusį Maskvą ir bandžiusį susitaikyti su rusais, Krylovas pajuokia pasakėčioj „Volk na psarne“. Vilkas, norėjęs patekti į avių tvartą, pateko į šunų rują ir, jausdamas pavojų, siūlo šunims taiką. „Vorona i Kurica“ — „Varna ir višta“ pajuokia prancūzų badmirį Maskvoj, „Obezjany“ — „Bezdžionės“ — Speranskio liberalinių reformų pastangas, „Ščuka i Kot“ — „Lydeka ir Katinas“ — rusų admirolą Čičagovą, pražiopsojusį paimti į nelaisvę Napoleoną, „Kvartet“ — pajuokia rusų valstybės tarybos tuščius ginčus, ir t. t.

Tenka pabrėžti, kad pavieni konkretūs faktai, pašaukę daugelį Krylovo pasakėčių, nesumažino jų meniškos apimties. Čia atsitiko taip pat, kaip esti lyrikoj. Lyrinis eilėraštis paprastai bazuojasi konkrečiu poeto jausmu. Poetas, savo jausmą apibrėždamas eilėraščio forma, patį jausmą lyg ir suobjektyvina, padaro jį priimtinu ir savu visiems skaitytojams.

Taip pat ir Krylovo pasakėčios, pagrįstos konkrečiu faktu, ilgainiui nuo jo atitrūkusios, darosi lyg objektyvios, kurioms nei lokaliniai, nei temporaliniai pažymiai nebereikalingi. Tiek pat objektyvios, kiek galima būtų pavadinti tapyboj objektyviu žanrinį paveikslą. Kitoms rusų gyvenimą liečiančioms Krylovo pasakėčioms, konkretaus pagrindo, tur būt, niekuomet nebesuvoksime. Nebesurasime, koks konkretus faktas paskatino tos ar kitos pasakėčios atsiradimą. Ne kiekvienas skaitytojas ir panorės tokio fakto suradimu rūpintis. Skaitytojui svarbu, kad jis Krylovo pasakėčioj jaučia rusų buities bruožus, kondensuotą gyvenimą. Todėl tad istorinėj perspektyvoje nebėra principinio skirtumo tarp tų pasakėčių, kurioms faktiną pagrindą suvokiame ir kurioms niekuomet nebesuvoksime.

7. Krylovo menas. N. V. Gogolis apie Krylovo pasakėčias kartą pasakė, kad Krylovas pasirinkęs apleistą ir paniekintą pasakėčios formą ir joj sugebėjęs pasidaryti rusų tautos poetu.

Rusų tautos poetu Krylovas pasidarė dėl pagrindinių jo pasakėčių savumų.

Jo pasakėčių išmintis prilygsta rusų liaudies patarlių išminčiai. Lygiai Krylovas mokėsi iš liaudies išminties, lygiai daugelis jo formuluotų posakių tapo patarlėmis bei priežodžiais, išėjusiais į pasaulį drauge su rusų tautosakos medžiaga. Toji, pasakytume, tautosakiška Krylovo filosofija padarė jį rusų žmonėms s a v u.

Krylovas, gausiai vartodamas pasakėčiose liaudies patarles bei priežodžius, drauge sugebėjo išlaikyti ir tipišką rusų tautosakos jumorą.

Ypatingos reikšmės turi Krylovo pasakėčių kalba. Krylovas moka ir žodžius parinkti ir juos sakiny taip sutvarkyti, kad jais piešiamas vaizdas pasidarytų gyvas, sultingas, rusų žeme dvelkiąs. Ypač didelis buvo Krylovas vaizdagarsių bei veiksmažodžių meisteris. Vykusiai pavartotas vaizdagarsis Krylovui atstoja kartais ilgą aprašymą, ir pasakėčios vaizdingumas nuo to nenukenčia. Drauge tai sudaro kažkokio primityvaus paprastumo, neišsemiamo gajumo nuotaika. Krylovas moka paprastais veiksmažodžiais, tik atitinkamai moduliuodamas jų formą, apibrėžti ir veiksmą ir jo

vykimo vaizdą. Tuo būdu Krylovas tapo vienu didžiausiuoju rusų poetinės kalbos kūrėju.

Krylovas yra ir žymus psichologas. Jis moka tiksliai pastebėti veikiamųjų personažų savumus ir juos suglaustai, tiksliai ir aiškiai apibrėžti. Krylovo pasakėčiose veikia įvairūs gyvuliai bei paukščiai (lapė, asilas, katė, vilkas, liūtas, meška, gegutė, varna, lakštingalė, gulbė, žąsis, gaidys ir t. t.), negyvi daiktai (statinė, puodas, ąžuolas ir t. t.) ir gyvi žmonės, dažniausiai valstiečiai. Dominuoja gyvuliai ir paukščiai.

Charakteringiausias Krylovo gyvulys — lapė. Nuo nepamenamų laikų lapė rusų tautosakoj turi blogą vardą, — ji seniai yra pasidariusi suktumo, veidmainybės, apgaulės simboliu. Jau senieji „fizijologai" lapę lygindavo su velniu, kuris apgaulės būdu pražūdąs nusidėjėlius. Krylovo pasakėčiose lapės psichologija ta pati, kaip ir rusų tautosakoj bei senojoj literatūroj. Ir čia lapė yra vylinga, gudri, veidmainė, mokanti gražiai prisimeilinti ir dar gražiau apgauti. Krylovas lapės pavidalu paprastai vaizduoja suktus valdininkus, paperkamus teisėjus, kyšininkus, iždo vagis, apgavikus. Krylovo vilkas — toks pat plėšikas, kaip ir lapė, tiktai storžievis ir mulkis. Krylovo asilas — kvailumo simbolis. Meška — geraširdis nerangus ir neapsukrus prastuolis, dažnai nukenčiąs dėl savo lepšiškumo bei kvailo uolumo. Dėl tų pačių priežasčių — ne dėl blogo būdo ar blogos valios — meška ir kitiems daug pikto padaro. Lakštingalė pas Krylovą visuomet aukšto meno bei meistriškumo atstovas, gegutė — diletantė, varna — žiopla, gaidys — pretensijonalus profanas. Skriaudžiamuosius, negalinčius nuo plėšikų apsiginti piliečius, Krylovo pasakėčiose paprastai atstovauja vištos ir avys. Ypač avis mėgsta jis vaizduoti, — tai vis nuolaidumo, baimės, bejėgumo simboliai.

Šitokiu būdu Krylovo pasakėčiose gyvena savo atskiru, psichologiškai įtikinamu gyvenimu ne tiktai gyvuliai, bet ir negyvi daiktai. Dar gyvesni yra Krylovo pasakėčiose veikiantieji žmonės. Tiesa, Krylovo žmonės nepasižymi psichologijos sudėtingumu. Jie daugiausia yra vieno kurio nors bruožo, vieno kurio nors savumo reiškėjai. Bet ir vieno bruožo Krylovo rankose gana visam personažui gyvai atvaizduoti.

Krylovas į vieną pasakėčių žanrą sujungė gana įvairius painius dalykus, — jo pasakėčios nėra vienalypės. Sakysime, greta tiesioginių pasakėčių, siekiančių moralizuojančių tikslų, Krylovas ir aiškią satyrą vadina pasakėčia. Ir dar daugiau. Jis moka paprastą juokingą gyvenimo atsitikimą, net anekdotą, papasakoti pasakėčios forma. Čia moralizuojančios tendencijos ir pėdsako nebėra. Tai vėl parodo, kad Krylovui moralė turėjo antraeilės reikšmės.

Moralizuojančią sentenciją Krylovas paprastai talpina pasakėčios pabaigoj, kartais ir pradžioj, bet dažnai jokios moralizuojančios sentencijos jo pasakėčia neturi. Komponuodamas Krylovas paprastai pradeda fakto konstatavimu ir tučtuojau pereina į epigramiškai suglaustą veiksmo rutuliojimą.

Stiliaus atžvilgiu Krylovo pasakėčiose vyrauja realistinis tonas. Bet stiprūs jame tebėra pėdsakai klasicizmo ir net sentimentalizmo. Atrodo, kad Krylovas, pasiremdamas klasicizmo bei sentimentalizmo premisomis, kūrė naują realistinį stilių, klasikų pasakėčią pavertė realistinės kūrybos reiškiniu, ir pasiliko šioj srity nepralenktu meisteriu.

III. ALEKSANDR SERGEEVIČ GRIBOEDOV

1. **Gyvenimo bruožai (1795—1829).** Gribojedovas pagarsėjo savo dramatiniu veikalu „Gore ot uma“ — „Vargas dėl proto“, kuriame pareiškė stiprų protestą prieš Maskvos visuomenę ir papročius, buvusius XIX šimtmečio pradžioje. Nemėgo, nekentė jis tos visuomenės. Ir jo gyvenimas taip susidėjo, kad jis iš pat jaunų dienų pradėjo jos neapkęsti. Šiuo atžvilgiu daug įtakos jam turėjo jo auklėjimas. Gimė jis apie 1795 m. (data tiksliai nežinoma) senoj bajorų šeimoj. Jo tėvas buvo menkas, silpnas žmogus, šeimos gyvenime jokios reikšmės neturėjo. Užtat didelės įtakos šeimoj turėjo Gribojedovo motina, Nastasja Fedorovna, gana apsišvietusi, energinga, tvirto būdo ir išdidi savo bajoriška garbe. Ji nusprendė, kad jos sūnus, Sergejus, turi atgaivinti kadaise garsėjusią, ilgainiui nuskurusią, bajorų Gribojedovų garbę — ji pati taip pat buvo kilusi iš Gribojedovų. Šitokias pastangas itin palaikė jos brolis, Aleksejus Fedorovičius. Nastasja Fedo-

rovna prisamdė savo sūnui, palyginti, gerų mokytojų. Iš pat pradžios ji stengėsi įtraukti savo sūnelį į „aukštosios visuomenės“ tarpą, užmegsti ryšius, palengvinti būsimą sūnui karjerą. Itin gabiam berniukui mokslas vyko labai lengvai, bet užtat motinos globą jis juto, kaip sunkų jungą, ir ėmė visa širdimi neapkęsti tos „aukštosios visuomenės“, į kurios gyvenimą motina norėjo jį įtraukti. Sergejus Gribojedovas buvo, kaip vokiečiai sako, „Wunderkind“. Apie 1808 m. jis įstoja tikru studentu į universitetą, kurį per ketverius metus baigia labai gerai ir rengiasi profesūrai. Studijavo jis literatūrą, matematiką, jurisprudenciją, išmoko vokiečių, prancūzų, italų, anglų, lotynų ir graikų kalbas. Vėliau gi pramoko dar persiškai ir arabiškai. Be to dar, pasireiškė jo stambūs muzikaliniai gabumai, ir jis kurį laiką svyravo, kas jam toliau pasirinkti: muzika ar literatūra. Tačiau aplinkybės taip susidėjo, kad jis negalėjo pasirinkti nei muzikos, nei literatūros. Tokie jo palinkimai motinos savimylos negalėjo patenkinti. Motina, sužinojusi, kad jis pradeda dirbti literatūroj, pasipiktinusi ėmė jį barti. Jos nuomone, poetai paprastai baigią savo gyvenimą katorgoj; ji nežinanti, iš kur sūnus paveldėjęs nusikaltėlio palinkimus; ji abejojanti, ar jai toliau bepavyksią palaikyti jam atdaras duris į gerą visuomenę.

Nepakęsdamas motinos rūpesčių, jis įstoja į kariuomenę, tuo būdu legaliai pabėgdamas iš Maskvos. Kariuomenėj jis laisviau atsiduso ir bežiūrint įsitraukė į linksmąjį rusų karininkų gyvenimą. Praūžęs didysis karas su prancūzais Gribojedovo gyvenime jokių žymesnių pėdsakų nepaliko. Bet ir iš kariuomenės Gribojedovas pasitraukė taip pat staigiai, kaip ir buvo įstojęs į ją. Pasakojama, kad jis nekviestas raitas įjojęs į balių pas gubernatorių. 1815 m. jis atsiduria Peterburge jau laisvu piliečiu.

Didelių gabumų jaunuolis turėjo ir nemažesnę savimylą. Kur atsiduria, jis visuomet nori pirmauti. Nevyksta pirmoji vieta užimti taikingai — jis kelia triukšmą ir smurtą. Triukšmingi nuotykiai nesiliauja per visą jo gyvenimą. Jie gerokai pakenkia jo gyvenimo raidai ir literatūros darbui. Atsidūręs Peterburge jis vis dėlto susiartina, net susidraugauja su kai kuriais žymesniais rašytojais, susipažįsta su teatralais. Bendradarbiaudamas su kitais rašytojais, jis pagamina keletą pje-

sių teatrui. Jo literatūrinės simpatijos yra linkusios į Šiškovo-Deržavino atstovaujamą srovę, sentimentalizmas ir „arzamasininkai" jam neimponuoja. Nors ir apie Šiškovo scholastiką jis atsiliepia su pašaipa. Šiškovas — konservatorius, reakcininkas, o Gribojedovas — liberalas, draugauja su slaptųjų draugijų nariais, būsimais dekabristais. Jis net į masonų ložą įstoja.

Peterburge Gribojedovas neilgai pagyveno. Įsipainioja jis į savo draugo, gr. Šeremetevo, „romantišką istoriją". Šeremetevas buvo įsimylėjęs vieną aktorę, kurią mylėjo ir kn. Zavadovskis. Gribojedovas naktį „pavagia" aktorę ir atgabena ją pas Šeremetevą į butą. Šio žygio pasėkoj įvyksta Zavadovskio su Šeremetevu dvikova, kurioj Šeremetevas tampa nukautas, ir 1818 m. Gribojedovas atsiduria garbingam ištrėmime, — jį paskiria sekretorium vertėju prie rusų pasiuntinio Persijoj. Kol kas gyvena Kaukaze. Čia jam tenka atsiskaityti su Šeremetevo sekundantu, Jakubovičium. Įvyksta jų dvikova, kurioj Gribojedovas netenka piršto. „Kad tu daugiau nebemuzikuotum", — jam pareiškęs tuomet Jakubovičius.

Gribojedovo nuotaika rimtėja, gal net keičiasi. Sąžinė jį griaužia dėl betiksliai slenkančio gyvenimo. Didinga Kaukazo gamta žadina energiją, norą dirbti, o čia jis yra priverstas gyventi, kaip nomadas. Trokšta jis grįžti į kultūringą gyvenimą, pradeda labai skeptiškai, griežtai, kritiškai žiūrėti į rusų tikrovę ir tvarką. Rusai tuomet imperijalistiškais tikslais kariavo su Kaukazo kalnų tautomis, ir Gribojedovo simpatijos ėmė linkti į kaukaziečių pusę. Dar sunkesne našta jam atrodė gyvenimas Persijoj, kuri rusams rodė juo mažiausia simpatijos. 1823 m. jam pavyko gauti keturius mėnesius atostogų, kurios nusitęsė dvejus metus. 1824 m. Gribojedovas jau pradėjo vienur kitur skaityti savo naują veikalą „Gore ot uma". Kitais metais Bulgarino almanache „Russkaja Talija" buvo išspausdintos kelios to veikalo scenos. Prasidėjo aršiausia polemika dėl to veikalo. Vieni jį entuzijastiškai priėmė, kiti atsidėję peikė. Gribojedovas atsiduria priešaky literatūrinio sambrūzdžio.

1825 m. Gribojedovas tarnybos reikalais vėl turi vykti į Kaukazą. Tuo tarpu įvyksta dekabristų sukilimas, ir Gribojedovą pasiekia įsakymas areštuoti jį, kaip slaptos draugijos

narį. Gribojedovas atgabenamas į Peterburgą ir laikomas kelius mėnesius „haupvachtoj“. Ar Gribojedovas tikrai buvo dekabristų organizacijos narys, tikslių žinų nėra. Tiktai tardomas jis labai energingai ir sumaniai gynėsi, ir tardytojai neturėjo davinių jam apkaltinti. Caras ant pristatytojo tardytojų rašto Gribojedovo reikalu parašė rezoliuciją „vypustit’ s očistitel’nym attestatom“, — „išleisti su tyru atestatu“. Taip ir liko neišaiškinta, kiek Gribojedovo santykiai buvo gilūs su dekabristais.

Išėjęs iš kalėjimo, Gribojedovas netrukus vėl turi vykti į Kaukazą tarnauti. Tuo tarpu baigėsi rusų karas su persais, eina taikos derybos, ir Gribojedovas — svarbiausias rusų diplomatas tose derybose. Jis sugebėjo išsiderėti itin palankias rusams taikos sąlygas. 1828 m. karo vadas siunčia Gribojedovą nuvežti carui taikos sutartį. Gribojedovui tarnyba taip įkyrėjo, jog jis nusprendė visiškai atsistatydinti. Veža jis, kaip sakoma, vienoj kišenėj taikos sutartį, o antroj — atsistatydinimo raštą. Caras sutartimi labai patenkintas, apie Gribojedovo atsistatydinimą ir girdėti nenori. Jis savotiškai įvertina jauno diplomato nuopelnus ir skiria jį savo pasiuntiniu Persijoj.

Baisiai nenori Gribojedovas vykti į Persiją. Slėgia jį kažkoks negeras nujautimas. Nuolat kartoja jis, kad gyvas iš Persijos nebegrįšiąs. Vis dėlto jis 1828 m. turi vykti į Persiją. Pravažiuodamas pro Tiflisą, veda jis jaunutę gražuolę gruzinę, kn. Čavčavadzę. Rusų pasiuntinybės ūkio dalies vedėjas, kiek anksčiau išvykęs į Persiją, pakeliui plėšia šacho piliečius, atimėdamas iš jų prievartos būdu maistą ir pinigus. Karą pralaimėję persai užsidega rusams dar didesne neapykanta. Gribojedovas reikalauja, kad šachas paleistų rusų belaisvius. Persai labai nenoromis juos paleisdinėja. Daug belaisvių persai jau buvo suskubę į vergiją parduoti, ir dabar vergų savininkai turi juos paleisti, negaudami už tai jokio atlyginimo. Gribojedovas nori grąžinti į Rusiją armėną Mirazą Jokūbą, šacho haremų eunuchą. Šachas bijo, kad eunuchas paskelbs haremo paslaptis, ir tokį Gribojedovo reikalavimą laiko įžeidimu. Iš vieno persų didiko haremo pabėgo dvi merginos — rusė ir vokietė — ir prašo pas Gribojedovą pagelbos. Gribojedovas jas priima ir praneša apie tai šachui, kuris dar smarkiau su-

sirūpina. Atbėga ir minėtasai šacho eunuchas. Bežiūrint Persijos sostinėj pasklysta baisus gandas: rusų pasiuntinys viliojąs iš haremų moteris ir eunuchus ir, be to dar, jis rašąs eiles daug geriau už patį šachą. Sufanatizuota persų minia, didikų ir dvasininkų vadovaujama, 1829 m. sausio 30 d. įsiveržia į rusų atstovybę ir padaro joj pasibaisėtiną pogromą, kurio metu buvo nužudyta 37 rusai ir 19 Teherano gyventojų. Paties Gribojedovo kūnas buvo taip sužalotas, jog jį vėliau bepažino tiktai iš dvikovoj netekto piršto.

Taip baigė savo neramų gyvenimą Gribojedovas. Jo kūnas palaidotas Tiflise, Dovydo vienuolyne, kur šalia jo buvo palaidota 1857 m. ir jo žmona, žudinių metu buvusi Tiflise.

2. **Gribojedovo kūryba.** Nors Gribojedovas yra garsus, kaip vienui vienintelio veikalo kūrėjas, tačiau yra išlikę ir kitų jo veikalų bei nebaigtų fragmentų, kurie palengvina ir jo svarbiausiojo veikalo supratimą.

Didelės įtakos Gribojedovo gyvenimui ir kūrybai turėjo kn. A. A. Šachovskoj, sustiprinęs jame palinkimą į klasicizmą ir sužadinęs simpatijas teatrui. Su kn. Šachovskoju susidraugavo Gribojedovas būdamas kariuomenėj, ir jų draugiški ryšiai pasiliko per visą gyvenimą. Šachovskojo paskatintas, Gribojedovas išverčia - perdirba Creuzer des Lesser pjesę „Le secret du ménage", savąją redakciją pavadindamas „Molodye suprugi" — „Jaunavedžiai". Perdirbimas buvo taip tvarkomas, kad tų laikų garsi rusų aktorė, Semionova, turėtų daugiausia patogios medžiagos „pasirodyti" scenoj. Tokiu pat būdu ir tos pačios aktorės reikalams su kolega A. A. Žandru 1818 m. Gribojedovas pagamina pjesę, vardu „Pritvornaja nevernost'" — „Apsimestinis neištikimumas", o drauge su Šachovskoju ir Žandru jis parašo pjesę „Svoja semja" — „Savoji šeima", aktorės Valberchovos benefisui. Šioj pjesėj Gribojedovas jau ima vykusiai formuoti ir rusų buities bruožus. Besidarbuodamas su šiais labiau patyrusiais dramaturgais, Gribojedovas išeina, tariant, dramaturgijos technikos mokyklą. Didesnės literatūrinės reikšmės turėjo 1877 m. Gribojedovo drauge su žinomuoju teatralu, Kateninu, parašytoji komedija satyra „Student". Tos jo komedijos strėlės yra nukreiptos prieš sentimentąliąją literatūrą ir jos herojus. Kiti net manė, kad studento Evlampijaus Aristarchovičiaus Benevolskio as-

meny yra pajuoktas Žukovskis. Tačiau Gribojedovas čia turėjo galvoje pradedanti literatūros karjerą, vėliau pagarsėjusį romanų gamintoją, M. N. Zagoskiną, kuris tuomet, žurnalams gamindamas straipsnius, pasirašinėdavo Juvenal Benevol'skij. Gribojedovas Zagoskino iš viso labai nemėgo ir pajuokos jam nesigailėjo. Iš Zagoskino tyčiojosi jis ir satyroje (1817) „Lubočnyj teatr", išjuokdamas Zagoskino komedijų personažus.

Parodijuodamas Ozerovo tuomet garsėjusią tragediją „Dmitrij Donskoj", Gribojedovas rašo „Dmitrij Drianskoj" (Drianskoj — iš žodžio „drian'" — bjaurus šlamštas). Drauge su kn. Viazemskiu Gribojedovas parašė libreto operai vodeviliui „Kto brat, kto sestra" — „Kas brolis, kas sesuo". Čia paminėtuose, o taip pat ir kituose smulkesniuose dalykėliuose prasiskverbia elementai, kuriuos vėliau Gribojedovas meistriškai suvartojo pjesėj „Gore ot uma". Svarbiausia gi — šiuose menkos vertės kūriniuose Gribojedovas įsigijo dramaturgo techniką.

Yra išsilikę davinių apie kitus rimtesnius Gribojedovo literatūrinus sumanymus. Buvo pradėjęs jis rašyti tragediją „Rodamist ir Zenobija", kurios centrinis personažas turėjo būti bene baironiškos nuotaikos reiškėjas. Sumanymas liko neįvykdytas. Visai kitokia nuotaika dvelkia iš jo sumanytos parašyti dramos, vardu „1812 metai". Kiek galima spręsti iš išlikusių metmenų, Gribojedovas itin kritiškai ketino pažvelgti į valdančiuosius sluoksnius ir į oficijaliojo patrijotizmo pasireiškimus.

Rusų rašytojai, karo meto patrijotiškos nuotaikos sužavėti, garbino rusų kariuomenės vadus ir džiaugėsi bajorijos patrijotizmu, visai užmiršdami pažvelgti į žmones, sudariusius tų laikų plačiąją rusų kariuomenę. Gribojedovas kaip tik ir norėjo pažvelgti į tuos žemesniuosius sluoksnius. Atvaizdavęs valstiečių herojizmą, jis norėjo parodyti, kaip toksai „pilkasai herojus" baudžiauninkas M. grįžta po didelių žygių namo. Karo vyresnybė jį moko, kaip jis, grįžęs namo, turįs savo ponų klausyti. Namie tas herojus randa tą patį vergijos jungą, kurį buvo palikęs. Tik dabar jam jis sunkiau bepakelti ir jis nusižudo. Šitokia pjesės koncepcija parodo, kad Gribojedovas tuomet buvo radikalas palyginti su vyravusia tais

laikais bajorijoj nuotaika. To paties radikalizmo atgarsius girdėsime ir komedijoj „Gore ot uma“.

Dar griežtesniu, negu „1812 m.“, protestu prieš baudžiavą dvelkia sumanytoji Gribojedovo tragedija „Gruzinskaja noč’“ — „Gruzinų naktis“, iš kurios tiktai fragmentai teliko.

Šioj tragedijoj gruzinų kniazius, išpirkdamas savo mylimą žirgą, atiduoda už jį tarną baudžiauninką. Tarno motina, buvusi kniaziaus penėtoja ir dukters auklė, prašo, reikalauja grąžinti sūnų. Kniazius to nepadaro. Senė susideda su Gruzijos piktosiomis dvasiomis ir keršyja kniaziui. Dvasios pasiunčia pas kniazių rusų karininką, su kuriuo pabėga kniaziaus duktė. Kniazius, ieškodamas meilužių, pamato juos šv. Dovydo kalne ir nori nušauti meilužį, bet dvasios kulką nukreipia į kniazaitės širdį. Senei ir tokio keršto dar maža. Ji, pagriebus šautuvą, nori nukauti kniazių, bet pataiko į savo sūnų. Kniazius ir auklė žūva iš nusiminimo.

Išlikę eiliuoti fragmentai rodo, kad šitokį kraujuotą sumanymą Gribojedovas bandė realizuoti didele jėga. Jeigu tragedija būtų buvusi baigta, galimas dalykas, kad ji būtų buvusi nemažiau vertinga už „Gore ot uma“.

Šiaip ar taip, Gribojedovas visuose savo raštuose rodo palinkimo į dramaturgiją ir pareiškia nemažą sugebėjimą. Gerai jaučia jis sceną, aktorių kūrybos esmę, atskiras roles taiko individualiniams aktorių gabumams, moka konstruoti scenos veiksmą. Kai kurie jo ankstyvesnieji veikalai, kaip, pav., „Svoja semja“, gana ilgą laiką buvo vaidinami rusų scenoj. Visa tai parodo, kokiu viduju keliu Gribojedovas tapo jo komedijoje pareikštosios formos meisteriu.

3. **„Gore ot uma“.** Pradžioj Gribojedovas buvo sumanęs parašyti ne komediją, bet poemą, vardu „Gore umu“. Jo įgimtas palinkimas į dramaturgiją privertė jį pradėtąją poemą įvilkti į dramos formą. Gribojedovas kartą net skundėsi, kad garbėtroškiškas noras pamatyti savo veikalą scenoj privertęs jį gadinti kūrinį ir net taikytis publikos pareikalavimui. Tiktai jam pačiam taip ir neteko savo komedijos pamatyti scenoj. Dėl jos, tebebuvusios rankrašty, prasidėjo atkakli polemika. Ypač barėsi Maskvos piliečiai, kurie komediją suprato, kaip piktą pamfletą prieš Maskvą. Komedija sostinėj buvo suvaidinta tik 1831 m., bet jos tekstas buvo labai sudarkytas. 1833 m.

ji buvo išleista, bet leidiny jos tekstas dar labiau buvo nuniokotas. Žmonėse vaikščiojo tūkstančiai komedijos nuorašų, bet nūdien negalima žinoti, kuris tų tekstų yra visiškai autentiškas. Nes ir nurašinėtojai tekstą keitė ir klaidų darė. Ir pats autorius tą savo komediją nuolat taisė.

Komedijos „Gore ot uma“ fabula faktinai bazuojasi dviem veiksniais: Maskvos papročių satyrišku atvaizdavimu ir meilės drama.

Turtingo Maskvos didiko, Famusovo, namai, kuriuose, be paties šeimininko, gyvena dar jo duktė, Sofija, sekretorius Molčalinas ir tarnai. Famusovo namuose vakarop turi įvykti balius. Tuo tarpu grįžta užsieniuose prabuvęs trejus metus Čackis. Jis augęs Famusovo namuose ir mylėjęs Sofiją. Čackis — pilnas „užsienietiškos dvasios“ — drąsių idėjų bei planų, kaip pagerinti pasaulio buitį. Bet Maskvoj jis turi patirti visą eilę skaudžių smūgių. Pasirodo, kad Čackio jaunystės draugė, Sofija, susidėjo su niekingu Molčalinu ir Čackį visai užmiršo. Čackis tai sužino tiktai pjesės pabaigoj. Sofija su juo elgiasi labai šaltai, teisybės nesako, kankina jį abejonėmis, kol pagaliau išveda jį iš kantrybės. Susierzinęs Čackis ima atvirai kalbėti visa, ką jis mano apie Maskvos aukštąją visuomenę bei jos papročius. Maskvos visuomenę, tokių kalbų girdėti nepratusią, jis taip nustebina, jog ji paskelbia jį bepročiu. Ir gandą apie jo beprotybę paleidžia Sofija. Jam nieko kita nebelieka, kaip tik bėgti iš tos visuomenės.

Lyriškas bei dramatiškas pjesės elementas yra susijęs su Čackio likimu, o Maskvos papročių vaizdavimas glūdi kitų komedijos personažu charakteristikoj. Jau seniai rusų literatūroj yra prigijęs terminas „Griboedovskaja Moskva“ — „Gribojedovo Maskva“, — taip vaizdžiai dramaturgas sukaupė komedijoj Maskvos gyvenimo formą. Raiškiausias tos Maskvos atstovas — Famusovas.

Pavel Afanasjevič F a m u s o v maskviečių akyse geraširdis valdininkas-didikas, malonus, vaišingas šeimininkas. Daugeliui maskviečių — tai karjeros idealas, visuomenės stulpas. Kiek platesnėj perspektyvoj, net Čackio akyse — tai pasibaisėtinas asmuo. Kaip valdininką jį charakterizuoja šitoks pasakymas: „Obyčaj moj takoj — podpisano i s plečdoloj“—„Mano paprotys toks — pasirašyta ir baigtas reikalas“.

Apie sąžiningesnį įsigilinimą į dalyką, apie darbą — ir kalbos nėra. Savo įstaigose jis prisisodino giminaičių, kurie taip pat, kaip ir jis, tiktai pasižymėjimo ženklus bei ordenus gaudo. Kaip šeimos galva, jis yra garsus „monašeskim povedeniem“ — „vienuolišku elgesiu“. Tai jam nė kiek netrukdo iš anksto žinoti, pas kokią ponią ir kada bus krikštynos, o taip pat meilintis savo tarnaitei. Mirus žmonai, jis dukteriai mokyti prisamdo mokytojų, bet nuoširdžiai mokslinimo reikalu jis negali rūpintis. Jo įsitikinimu, mokslas esąs kaltas, kad Rusijoj priviso visokių laisvamanybių bei herojų. Mokslas — tai stačiai maras esąs. Todėl jis rūpinasi ne tiek dukters mokslinimu, kiek tinkamo jai jaunikio suradimu. Jaunikio, kuris turėtų gerą „činą“ ir pasižymėjimo ženklą. Maskvos geras tonas reikalavo, kad aristokratiška mergaitė gerai mokėtų pagal madą pasipuošti, romansą padainuoti, kad būtų „patrijotė“. Kitokios dalios jis ir savo dukrai netrokšta.

Galima manyti, kad pagrindinius Famusovo bruožus Gribojedovas paėmė iš savo dėdės, Aleksejaus Fedorovičiaus. Apskritai gi Famusovas yra sutelktinis, apibendrinantis personažas.

M o l č a l i n a s — tai jaunas, karjerą bepradedąs Famusovas. Jis nedrįsta turėti savo nuomonės, bet užtat puikiai moka prisitaikyti, pataikauti ir veidmainiauti. Jis uoliai pildo visokius įsakymus, dėl karjeros jis su senomis moterimis kortomis lošia, dėl karjeros jis ir Sofiją myli, tiksliau apsimeta ją mylįs. Jis girias, kokį gyvenimo idealų kelią jam tėvas apibrėžė: visiems visur pataikauti — šeiminikui, jo tarnams, kiemsargui, kiemsargio šuniui*).

Pulkininkas S k a l o z u b a s savo psichine struktūra panašus į Fonvizino Skotininą. Tai yra gana griežtas Magnickio — Runičo pažiūrų į švietimą reiškėjas. Iš visų mokslų jis pripažįsta tik rikiuotę, nes visa kita esą pikti nuodai. Jis storžievis, kvailas, karjeristas. Atvirai ir ciniškai jis svajoja netru-

*) .... Угождать всѣмъ людямъ безъ изъятья —
Хозяину, гдѣ доведется жить,
Начальнику, съ кѣмъ буду я служить,
Слугѣ его, который чиститъ платье,
Швейцару, дворнику, во избѣжанье зла,
Собакѣ дворника, чтобъ ласкова была...

kus gauti generolo laipsnį, nes atsiradusios vakansijos: vieni generolai esą išžudyti, o kiti išeiną į pensiją*)...

Zagoreckis — salionų mielas vyras, plepalų maišas. Salionuose poniutės jį atvirai vadina melagiu, kortininku, net vagimi, bet vis dėlto jis visur yra mielai priimamas.

Repetilovas — kiek padoresnės rūšies plepalis, apsimetęs liberalu, dideliu veikėju, „slaptų draugijų" atstovu, bet esmėj daugiau rūpinasi savęs reklamavimu ir viso savo darbo prasmę temato triukšmo kėlime.

Sofija — Famusovo ir savo gadynės dukrelė. Prisiskaičiusi sentimentalių romanų, Molčalino asmeny ji įžiūrėjo vyro idealą ir daugiau ji nieko pasauly nebemato. Saldus sentimentalizmas jai netrukdo santykiuose su Čackiu veidmainiauti ir paleisti apie jį paskalą, kad jis iš proto išėjęs.

Komedijoj yra dar ir kitų personažų, apibrėžtų trumpais raiškiais bruožais. Visi tie personažai bendrumoj sudarė vienalypę klaikią masę. Čia žmogaus vertybė yra matuojama pagal titulus, ordenus bei turimųjų baudžiauninkų skaičių. Čia žmogus, kaip žmogus, maža reikšmės teturi. Čia, šitoj visuomenėj, kiekvienam ordenais ir baudžiauninkais turtingesniam biauriai pataikaujama, užtat žemesnės padėties žmogus ir žmogumi nelaikomas. Protekcija, kyšiai, savinauda — štai šios visuomenės dvasios troškulio objektas. Kiekvienam šios visuomenės nariui šitos visuomenės nuomonė yra aukščiausias teismas. Jei būtum ir teisus, vistiek turi pasiduoti neteisingam visuomenės daugumos sprendimui. Kaip galima eiti prieš visus, — šaukia persigandusi viena kniaginė. „Grech ne beda, molva ne choroša" — „Nuodėmė tuščias dalykas, tik ką žmonės pasakys — baisu" — tos visuomenės gyvenimo kriterijus. Pjesės pabaigoj Famusovas, užtikęs dukterį su Čackiu, rūpinasi ne dukters garbe, bet tik tuo, ką pasakys tokia ar tokia dama.

„Bože moj, čto stanet govorit' kniaginia Marja Aleksejevna" — „Dieve mano, ką pasakys kniaginė Marja Aleksejevna" — štai visas garbingumo supratimas, gyvenimo leitmo-

---

*) Довольно счастливъ я въ товарищахъ моихъ —
Вакансіи какъ разъ открыты:
То старшихъ выключатъ иныхъ,
Другіе, смотришь, перебиты.

tyvas. Ir šitokios visuomenės fone plačiai išsišakoja Čackio figūra.

4. **Čackio drama.** Kai kurie mokslininkai manė, kad Čackio literatūriniam personažui pagrindą sudarė P. J. Čaadajevas. Nebe pagrindų esą ir personažo pavardė pradžioj buvo rašoma ne Čackij, bet Čadskij. Galimas dalykas, kad kai kurie Čackio bruožai ir yra paskolinti iš Čaadajevo, bet visumoj tie asmenys toli nesutampa. Čackis savo psichine struktūra yra artimesnis pačiam Gribojedovui, negu Čaadajevui. Bent Čackio asmens visa racijonalioji dalis yra pagrįsta Gribojedovo protu.

Pasiilgęs tėvynės ir artimųjų, Čackis grįžta iš užsienių gerai nusiteikęs, pasiryžęs užmerkti akis į visas tėvynės negeroves. Tėvynės dūmai mums saldūs ir malonūs, — pareiškia jis. Famusovas pasitinka jį be galo džiaugsmingai, širdingai, kaip giminę, ir pradeda jam atvirai dėstyti savo samprotavimus bei sprendimus, idealizuojančius senovę. Čackiui Famusovo sprendimai atrodo archajiški, apipelėję, bet jis žino, kad senio neįtikinsi, nebeperdirbsi, tad ir neprieštarauja jam. Jis tik klausinėja apie Sofiją. Tokiu Čackio elgesiu įsižeidžia Famusovas, išdrožia jam pamokslą ir pataria mokytis iš vyresniųjų, kaip reikia karjera daryti. Toks patarimas įžeidžia visą Čackio esmę. Jis jau nebegali ištverėti ir atsako Famusovui, palygindamas senąją ir jaunąją kartą, griežtai pasmerkdamas pirmąją. Famusovui Čackio kalbos mintys atrodo baisios, pavojingos, jis, beklausydamas jų, ausis užsikemša.

Tokiu tai būdu pjesėj prasideda konfliktas ir kova. Nei viena, nei kita Čackis nenorėjo, bet Famusovas jį išprovokavo. Tas konfliktas Čackiui nemalonus, bet jis negalėjo jo išvengti, nes jis negalėjo nei meluoti, nei pataikauti. Tolimesnioji komedijos eiga ir yra pagrįsta šia kova. Pradžioj Čackis laikosi visu frontu. Jo sąmojaus, jo sprendimų bijo ir Famusovas, ir kiti, — bėga nuo Čackio, bet ilgainiui fronto padėtis pradeda keistis. Čackis ir toliau pasilieka visiškai vienas, o jo priešo grandinės nuolat stiprėja. Visi susirinkusieji į balių svečiai palaiko Famusovo poziciją, gina jo fortus. Čackiui kovoti darosi vis sunkiau ir sunkiau. Jo jėgas pakerta veidmainingai besielgianti Sofija. Apie jokią kovą jis negalvojo. Jis tik skubėjo Sofiją išvysti. Dabar Sofija laikosi nuošaliai, vengia jo,

erzina jį. O čia dar ir Famusovas užklupo jį su savo pamokslais. Čackis pradeda karščiuotis, jo kalbos darosi vis smarkesnės, jo smūgiai vis skaudesni. Atmosfera įkaista. Čackis tuo pačiu smarkumu dabar atakuoja ir visuomenės stulpą, Famusovą, ir salionų įnamius, Zagoreckį su Repetilovu. Kaip sakoma, iš patrankų jis šaudo ir į tvirtovę, ir į žvirblius. Galimas dalykas, kad ir šitokią kovą Čackis būtų laimėjęs, jeigu jo priešininkas būtų garbingai kovojęs. Bet priešininkas griebėsi išdavikiškų priemonių. Sofija paleido gandą, kad Čackis išėjo iš proto, visuomenė tą gandą mielai pagavo ir išpūtė jį. Tikrenybėj, tur būt, nelabai kas tetikėjo, kad Čackis — beprotis, bet gandą vis dėlto labai uoliai palaikė, nes tai buvo naudinga kovos priemonė. Pamišėlio Čackio kalbos savaime turi būti beprotiškos, ir į jų skelbėją tegalima žiūrėti su pasigailėjimu.

Čackio padėtis darosi tragiška. Jeigu jis būtų mokėjęs veidmainiauti ir šaltai ironizuoti, jeigu jis nebūtų buvęs surištas su Famusovo namais, nebūtų Sofijos mylėjęs, jis būtų labai lengvai galėjęs į viską numoti ranka. Jam nebūtų buvę skaudu. Bet dabar jis to negali padaryti. O besikarščiuodamas, ginčuose perdėdamas, jis pasidaro juokingas. Jo izoliuotoji juokinga padėtis savaime liudija, kad jis kovą pralaimės. Taip ir atsitiko. Išjuoktas, įžeistas, paniekintas, apviltas jis turi bėgti iš Famusovo namų. Laimėjo visuomenė, laimėjo paskala, laimėjo Maskvos visuomenės gyvenimo dėsnis, formuluotas pošūkiu: kaip galima prieš visus eiti!

Ilgą laiką kritikos literatūroj Čackio asmuo buvo blogai suprantamas, net maltretuojamas. Čia daug ką suklaidino ir A. S. Puškino rūstusai sprendimas. Puškinas klausia: „Kuris komedijoj yra protingas asmuo?“ Ir atsako: „Gribojedovas“. Čackis esąs karštas, kilnus ir geras vyras, kurį laiką pabuvęs drauge su protingu žmogumi, su Gribojedovu, ir persiėmęs jo mintimis, sąmojumi ir satyriškomis pastabomis. Visa, ką jis kalbąs, esą labai protinga. Bet kam jis tai kalbąs? Famusovui? Skalozubui? Baliuj Maskvos senelėms? Molčalinui? Tai esą neatleistina. Pirmasai protingo žmogaus pažymys esąs — iš pirmo požiūrio suvokti, su kuo turi reikalą.

Puškino pastaba esmėj lyg būtų ir teisinga. Tiktai Puškinas užmiršta Čackio elgesio pagrindą, — jo buvusius intymius ryšius su Famusovo namais ir su Sofija. Nebūtų buvę

tų ryšių, nebūtų Čackis įsikarščiavęs, jis būtų likęs sausas tradicinis rezonierius. Ir visa pjesė būtų nustojusi įtempimo, lyrizmo, būtų virtusi moralizuojančia satyra apie Maskvos papročius. Čackio tariamasai nenuosakumas, jo aitri kova su menkystėmis, yra pagrįsta jo psichologine padėtimi. Ir čia ne Puškino, bet Gribojedovo turėta tiesos.

Ir Belinskis 1840 m. klydo, piktai atsiliepdamas apie Čackį. Čackį Belinskis vadina rėksniu, plepaliu, puikiu juokdariu, kuris kiekvienam šypsny profanuoja visa tai, ką jis vadina šventa ir apie ką kalba. Argi, — patetiškai klausia Belinskis, — įeiti į visuomenę ir visus akyse vadinti kvailiais ir galvijais, reiškia būti giliu žmogumi? Todėl tad Belinskiui Čackis esąs vaizdas be veido, šmėkla, fantomas, nenatūralus ir neįtikinamas asmuo. Šiaip galvojo ne vienas Belinskis. Bet toks galvojimas reiškia veikalo nesupratimą. Jau 1841 m. pats Belinskis apgailestavo savo klaidą. Bet panaši nuomonė iš kritikos skilčių dar negreitai išnyko.

Daug padėjo Čackio asmeniui nušviesti rašytojas Gončarovas savo straipsny „Milion terzanij“ — „Milijonas skausmų“. Duodamas gražią ir tikslią Čackio asmens analizę, Gončarovas tarp kitko tikina, kad Čackiai gyveną ir nenykstą visuomenėj. Jie pasikartoją kiekvienam žingsny, kiekvienuose namuose. Esą, kur po vienu stogu sugyvena senieji ir jaunieji, kur du amžiai susiduria vienos šeimos rėmuose, — ten visuomet vykstanti kova tarp senovės ir naujovės. Ten, esą, visuomet dvikovose susikimbą mažyčiai Famusovai ir Čackiai.

Daug tiesos šituose žodžiuose pasakyta. Vis dėlto Gončarovas nevisai tiksliai, nors ir nesąmoningai, norėtų Čackio temą išplėsti, — Čackio, kaip personažo, individualumą išblukinti ir gal jo istorinę reikšmę sumažinti. Atrodo nieku būdu nebūtų galima įvykusį Famusovo ir Co konfliktą su Čackiu suvesti į tėvų ir vaikų, senos ir jaunos kartos konfliktą. Famusovas, tiesa, atstovauja senąją kartą. Bet su juo drauge eina ir jaunoji karta, ir Sofija su Molčalinu, ir kitas jaunimas. Senoji ir jaunoji maskviečių karta sudaro vientisą vienalypį vaizdą. O Čackis — koks gi jis jaunosios kartos atstovas? Šitoj visoj visuomenėj Čackis yra visiškai vienas, neturi jis nei draugų, nei bendraminčių. Ir istorinėj perspektyvoj vargu ar Čackį būtų galima pavadinti tipišku anų laikų jaunosios kartos atsto-

vu. Jeigu Čackio sprendimai kartais ir nėra perdėm originalūs, užtai jo padėtis, jo meilė Sofijai, visą personažą suindividualina. Čackio ir visuomenės konflikte susikirto individas su minia, racijonalus pažangumas su sukempėjusiomis tradicijomis. Susikirto dvi pasaulėžiūros, du būdai santykiauti su pasauliu ir gyventi jame. Šis konfliktas yra griežtai lokalizuotas, — tai Maskva XIX amžiaus pradžioj. Konfliktas, perkeltas į kitokias aplinkybes, netenka gyvybės. Čackis yra sudarytas daugiausia iš paties Gribojedovo bruožų, prie kurių yra dar šis tas pridėta iš Moljero ir Šillerio teigiamų presonažų. Todėl tad ne taip jau toli nuo teisybės buvo Ap. Grigorjevas, džiaugdamasis, kad Čackis esąs pirmasai herojinis personažas rusų literatūroj.

5. **Komedijos „Gore ot uma“ forma.** Dar Al. Veselovskis nurodinėja, kad Gribojedovo komedijoj esą elementų, nurodančių į rusų dramaturgo priklausomybę nuo Moljero. Gribojedovas iš viso Moljero kūrybą gerai pažinojęs ir mėgęs ją, o iš jo „Mizantropo“ pasiskolinęs ne vieną bruožą Čackiui apibrėžti. Ir tiesa, sutampančių momentų yra. Bet jeigu Gribojedovas ir skolinosi ką iš Moljero, tai tik medžiagą, kurią jis savarankiai pritaikė rusų gyvenimo sąlygoms. Sėmė Gribojedovas medžiagą ir iš kitų literatūros šaltinių, ne tik iš Moljero. Daug medžiagos turėjo sukaupusi rusų ankstyvesnioji satyrinė literatūra, ypač žurnalistika, kurioj būtų galima suieškoti ne vieno Gribojedovo personažų užuomazgą. Tačiau visų daugiausia Gribojedovui kūrybinės medžiagos patiekė patsai rusų gyvenimas.

Komedija parašyta skambiu sultingu jambu, įvairaus ilgio rimuotomis eilutėmis, kurios primena Krylovo pasakėčių aukštąjį meistringumą.

Kompozicijos atžvilgiu Gribojedovo pjesė sutampa su klasikų srove. Visų pirma, yra išlaikyti visi vienumai, — viskas atsitinka vienoj vietoj per vieną parą. Ir personažai, klasikų pavyzdžiu, suskirstyti į teigiamus ir neigiamus. Yra likę ir klasikų tarnai konfidantai, pavyzdžiui, Liza, padedanti Sofijai jos varguose. Pats Čackis primena senuosius rezonierius. Čackis primena klasikų tradicijas ir kitu atžvilgiu. Kaip senųjų klasikų tragedijose kovodavo protas ir jausmas, taip ir čionai. Juk jeigu Čackis nebūtų buvęs širdimi susijęs su Famusovo namais, tai ir jo protui nebūtų buvę tiek vargo. Ir čia lyg ir pa-

sikartoja proto su jausmais konfliktas. Gribojedovo pjesėj, kaip ir pas senuosius klasikus, greta „ponų“ romano vyksta ir tarnų meilės santykiavimas. Greta Sofijos ir tarnaitė Liza myli bufetininką Petrušą. Pagaliau, ir senoviški etiketiniai vardai tebėra išlikę: Skalozub, Tugouchovskij, Molčalin, Repetilov, Zagoreckij, Chlestova... Ir Sofijos su Liza vardai tebėra tradiciniai.

Kritika jau seniai nurodė visą eilę kompozicinių trūkumų, kurie nekartą yra atsiradę dėl klasicizmo kanonų kaltės.

Sakysime, Gribojedovas vaizduoja, kad Sofija praleido visą naktį su Molčalinu bedūsaudama, per dieną rengėsi baliui bešeiminikaudama, visą vakarą ir beveik visą naktį šoko, ir vis dėlto ir vėl nemiega, vėl eina su Molčalinu iki apyaušrio dūsauti. Tokį neįtikinamą Sofijos ištvermingumą pagamino laiko vienumo taisyklė. Arba vėl, iš trečiojo veiksmo prasmės tektų spręsti, kad Čackis turėjo tuojau vykti namo, vos tik balius prasidėjo. Bet jis vėl pasirodo ketvirtam veiksme, kai svečiai skirstosi namo, po kelių valandų, — nežinia, kur buvo dingęs Čackis visą tą laiką. Ir kalba Čackis ilgais monologais, kaip Kniažnino tragedijose. Tai, žinoma, kenkia veiksmo gajumui.

Kiek kitokio pobūdžio yra kritikų nurodytieji Famusovo apibrėžimo trūkumai. Sakysime, Famusovas, begirdamas senovę ir senus papročius, prikalba tokių dalykų, tarytum jis iš visa to tyčiojasi. Esą, Maskvos mergelės taip gerai išauklėtos, kad jos net prie karių limpančios iš patrijotizmo!*) Tokia merginų charakteristika greičiau primena piktą ironiją. Ji kur kas įtikinamiau skambėtų Čackio lūposе, bet ne Famusovo. Tokia pat ironija dvelkia ir kitas Famusovo pasigyrimas. Maskvos žmonės tokie vaišingi, kad jų durys visuomet esančios atdaros kviestiems ir nekviestiems svečiams. Doras žmogus ar nedoras — Maskvos žmonėms, esą, visiškai nesvarbu: visiems vienodai esančios paruoštos vaišės. Dar skandalingiau skamba jo atsiliepimas apie velionę žmoną. Esą, vos tik jis nu-

*) „...И точно, можно ли воспитаннѣе быть!
Умѣютъ же себя принарядить
Тафтицей, бархатцемъ и дымкой;
Словечко въ простотѣ не скажутъ, все съ ужимкой,
Французскіе романсы вамъ поютъ
И верхнія выводятъ нотки;
Къ военнымъ людямъ такъ и льнутъ,
А потому что — патріотки...“

sisukdavęs kur, tuoj žmona pasigaudavusi kur vyriškį...*). Ir tokius dalykus jis kalba, užtikęs dukterį su meilužiu, susijaudinęs, pasipiktinęs. Ir šis tonas geriau tinka Čackiui, bet ne jam.

Vargu ar šitokie komedijos momentai tektų aiškinti, kaip netikslumai. Famusovo minėtieji pasakymai mums atrodo neišmintingi, dvelkią čackiška ironija. Bet tai dar nepasako, kad jie ir Famusovui būtų atrodę neišmintingi. Famusovo asmeny Gribojedovas sukaupė tų laikų Maskvos didžiūnijos pažiūras, kurios mūsų išmanymu buvo neišmintingos ne tiktai minėtuose momentuose. Visas tos didžiūnijos gyvenimas, visi papročiai buvo neišmintingi. Ir minėtieji neva netisklumai visiškai neprieštarauja bendrai Famusovo ideologijai bei jo psichinei struktūrai. Famusovo dvasiai visiškai natūralu ir suprantama, kad merginos iš patrijotizmo prie karių limpa. Jo išmanymu čia ir glūdinti merginų moralinė vertybė.

Galimas daiktas, kad minėtieji pjesės momentai yra pergriežtai pabrėžti. Bet Gribojedovas, matyti, sąmoningai darė, norėdamas sukaupti daugiau efektingos medžiagos. Dalykas buvo tasai, kad Gribojedovas, prisilaikydamas senųjų klasicizmo taisyklių, jų šventenybe nebetikėjo. Jis pats jas sprogdino. Ir viena iš sproginimo priemonių — tai vodevilinių elementų įterpimas. Aukščiau minėtieji žodžiai Famusovo lūpose skamba, kaip vodevily. Arba kai Famusovas skundžiasi sunkia suaugusios dukters tėvo dalia**), — jis jau vodeviliškas personažas. Tokių vodeviliškų dalykų yra ir daugiau, kurie senos aukštosios komedijos atstovams būtų buvę nepriimtini. Gribojedovas tokius elementus įterpia sceniško efektingumo sumetimais. Sunku būtų tikrinti, kad tai blogai padaryta. Literatūros atžvilgiu toksai Famusovas išeina kiek aplaužytas, bet scenos atžvilgiu jis yra visiškai suprantamas bei pateisinamas. O Gribojedovas veikalą ir rašė daugiau gi scenai, — ir poemą perdirbo tuo tikslu į komediją.

---

*) „...Дочь!... Софья Павловна!... Срамница!
Безстыдница! гдѣ? съ кѣмъ? Ни дать, ни взять, она,
Какъ мать ея, покойница жена:
Бывало, я съ дражайшей половиной
Чуть врознь — ужъ гдѣ нибудь съ мужчиной!“

**) „Тотъ нищій, этотъ франтъ — пріятель
Отъявленъ мотомъ, сорванцомъ...
Что за комиссія, Создатель,
Быть взрослой дочери отцомъ!“

Gribojedovas neištikimas klasicizmui ir kitose srityse. Senoviškas protingas šaltas rezonierius Čackio asmeny virto karštu idėjiniu kovotoju. Nebėra senoviškos fabulos painiavos, nebėra laukųjų priemonių — netikėtų atsitikimų — sudaryti veiksmo užuomazgai, peripetijai, katastrofai. Viskas čia pagrįsta viduju turiniu, viduje kova. Vietoj tradicinių penkių veiksmų čia beliko vos keturi.

Tad Gribojedovas, nors formaliai ir priklauso klasicizmo srovei, tačiau faktinai jis ją iš vidaus jau ištaršo. Į senas formas įterpia naują turinį ir pačią formą reformuoja. Nepaprastu, stačiai puškinišku lengvumu jis suvaldo formą ir turinį. Puikiai žino jis sceniškos kūrybos dėsnius ir meistriškai sunaudoja tas žinias komedijos kompozicijai. Gribojedovo kalba — gyva, sultinga, vaizdi, sąmojus — aštrus, dagus. Eiliavimas —skaidrus, lengvas, tyras, kaip krikštolas, skambąs, kaip metalas. Replikos, posakiai, pastabos — taip suglaustai formuluoti, — kad jau seniai visa tai perėjo į šiokiadienę kalbą. Personažai, vieni plačiau, kiti siauriau apibrėžti, bet visi yra raiškūs, gyvi, įtikinami, psichologiškai pagrįsti. Visi šie savumai Gribojedovo genijalų kūrinį padarė unikumu visoj rusų literatūroj. Kaip aukštas bokštas jo komedija iškilo iš tų laikų dramaturgijos.

Gribojedovas klasikų komediją iškėlė iki aukščiausio laipsnio, toliau jau nebebuvo jai kur eiti, ir ji nebenuėjo: Gribojedovas ją i š b a i g ė, ištobulino ir pačiu savo komedijos faktu padarė toliau ją jau nebegalima. Gribojedovas jau visas tvirtai atsistojo kūrybinio realizmo dirvoje. Tolimesnė komedijos raida tik šitoje dirvoje beliko įmanoma.

IV. KONSTANTIN NIKOLAEVIČ BATIUŠKOV

1. Gyvenimo bruožai (1787—1955). Batiuškovas — gyvenimo džiaugsmo, meilės, laimės dainius. Bet gyvenimas jo — liūdnas — liūdniausias. Gimė jis Vologdos bajorų šeimoj. Netrukus jo motina išėjo iš proto ir kiek vėliau mirė, — poetas jos nepažinojo. Įvairiuose pansijonuose Batiuškovas pramoksta gerai prancūzų, italų, lotynų kalbų ir paskęsta knygų

skaityme. Literatūros darbą jis pradeda 1803 m. eilėraščiu „Mečty“ — „Svajonės“. Teigiamos auklėjamos įtakos jam padarė tų laikų šviesuoliai: Michailas Nikitičius Muravjovas ir žinomasai menininkų globėjas, Oleninas. Batiuškovas prisideda prie karamzininkų srovės, stoja į kovotojų eiles prieš šiškovininkus. 1807 m. įstoja jis į kariuomenę, dalyvauja kare, sunkiai sužeistas kautynėse ties Heidelbergu atgabenamas į Lietuvą, į Jurbarką, iš kur vėliau buvo perkeltas į Rygą. Čia jam teko patirti nelaimingą įsimylėjimą, palikusį jo dvasioje graudžių pėdsakų. 1808—1809 m. dalyvauja jis kare su švedais, gyvena Suomijoj. Šiam laikotarpy pradeda jame pasireikšti baisi nervų liga, paveldėta jo iš motinos. Iki 1812 m. jis gyvena čia provincijoj, čia sostinėj, bedalyvaudamas literatūroj. Dabar jo literatūrinė kūryba kaip tik suintensyvėja. 1812 m. kare Batiuškovas vėl aktingai dalyvauja, su rusų kariuomene net į Paryžių nusibasto. Jis pasiduoda bendrai patrijotinei nuotaikai, jo poezijoj ima skambėti pilietiniai bei religiniai motyvai. Grįžęs į Peterburgą, jis įsimyli Olenino augintinę, A. F. Furman, kuri, nemylėdama jo, buvo pasiryžusi pasiaukoti, — tekėti už jo. Tiktai jis atsisako tą jos pasiaukojimą priimti. 1815 m. jis vėl suserga nervų ligos priepuoliu. Kiek pasitaisęs, uoliai dalyvauja literatūroj, susidraugauja su Žukovskiu, su arzamasininkais. Bet apie 1817 m. faktinai jau baigiasi jo literatūros darbas. Nervų liga vis labiau įsigali, ir jis niekur nebegali nurimti. Iš sostinės atsiduria jis Rusijos pietuose, vėl grįžta į sostinę, išvyksta į Italiją, iš ten vyksta į Vokietiją gydytis. Dresdene slaugiusi jį jo sesuo, sugrįžusi į Rusiją, pati išeina iš proto. Ir Batiuškovas 1823 m. visiškai išeina iš proto. Artimieji vežioja jį gydyti į Peterburgą, į Kaukazą, į Krymą, į Maskvą, bet jau niekas nebegelbsti. Būdamas Kryme, Batiuškovas tris kartus kėsinasi nusižudyti. Vėliau savo beprotybėj aprimsta. Kartais, būdavo, jam sąmonė lyg ir sugrįždavo. Jis tuomet imdavo piešti, rašyti, melstis, deklamuoti Tasso, Dantės, Deržavino eilėraščius, pasakoti apie kautynes, kuriose jam teko dalyvauti, prisimindavo draugus, rašytojus, jų tarpe Žukovskį, Karamziną, Turgenevą, Rajevskį, Davydovą... Bet visai sąmonė jam jau nebesugrįžo. Bepročiu pragyvenęs daugiau kaip trisdešimt metų, jis mirė 1855 m. nuo tifo.

2. **Batiuškovo proza.** Batiuškovas paliko keletą prozos veikalų. Kai kurie tų veikalų ilgai buvo laikomi pavyzdinga rusų proza ir buvo dedami į chrestomatijas. Pirmas jo prozos veikalas, parašytas 1809 m., buvo šitokiu pavadinimu: „Otryvok iz pisem russkago oficera o Finliandii"—„Nuotrupa iš rusų karininko laiškų apie Suomiją". Tas veikalas nustebino rusų publiką stiliaus harmoningumu ir kalbos gražumu. Vėliau buvo susekta, kad veikalas perpus yra vertimas, bet tai anaiptol nepakenkė veikalo populiarumui. „Progulka po Moskve" — „Pasivaikščiojimas po Maskvą", išspausdintas tiktai autoriui mirus, pasižymi taip pat stiliaus tobulybėmis,—viskas lengva, dailu, mitru, ir dar toks rafinuotas jumoras. Liko dar jo prozos veikalai šitokiais pavadinimais: „Nečto o morali, osnovannoj na filosofii ir religii" — „Šis tas apie moralę, filosofija ir religija pagrįstą", „O lučšich svoistvach serdca" — „Apie geresniuosius širdies savumus", „Večer u Kantemira" — „Vakaras pas Kantemirą", „Petrarka", „Ariost i Tasso". Literatūros istorijai ypatingos reikšmės turi du jo straipsneliai, būtent: „Nečto o poete i poezii" — „Šis tas apie poetą ir poeziją" ir „Reč' o vlijanii legkoj poezii na jazyk" — „Žodis apie lengvosios poezijos įtaką kalbai".

Čia jis išdėsto savo pažiūras į poeziją ir stilių, nejučiomis paaiškindamas savo kūrybos prasmę ir apibrėždamas savo vietą rusų poetinio stiliaus raidoj. Tai atsitiko kaip tik tame laikotarpy, kai rusuose ėjo tokia atkakli kova dėl senojo ir naujojo stiliaus. Batiuškovas be jokių svyravimų palaikė naująjį stilių ir pagelbėjo jam įsigalėti rusų literatūroj. Batiuškovo įsitikinimų ir kūrybos pagrindinis pradas buvo, tariant jo paties žodžiais, šitoks: „Gyvenk, kaip rašai, ir rašyk, kaip gyveni, talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Kitaip visi tavo lyros aidai bus nenuoširdūs".

Skelbdamas šį dėsnį, Batiuškovas turėjo didelės įtakos jaunajai rašytojų kartai, net A. S. Puškinui, — jis ruošė dirvą kūrybiniam realizmui. Batiuškovo įsitikinimu, visos poezijos rūšys esančios geros, išskiriant tiktai nuobodžiąsias. Visos rūšys esančios naudingos. Tiktai tamsus atkaklumas noris dvasios smagumus aprėžti. Tiktai apsišvietusi meno meilė trokštanti vis naujų dvasios smagumų.

Batiuškovą kaltino, kad jo poezija esanti tuščiavidurė,

nerimta, vargiai pateisinama rusų gyvenimo sąlygose. Batiuškovas ir stengiasi tokią poeziją, vadinasi, ir savo kūrybą, pateisinti. Esą, visose tautose, senosiose ir naujosiose, lengvoji poezija, kurią būtų galima pavadinti literatūros dailia prabanga, visuomet turėjusi puikiausią vietą Parnase. Lengvojoj poezijoj visų svarbiausias elementas esanti kalba, kuri visą kūrinį galinti iškelti labai aukštai. Jis ir šaukia rusų rašytojus tobulinti literatūros kalbą. Reikią nudirbti puikus, didis, šventas darbas, reikią sukūrti, praturtinti kalbą garsiausios tautos, apėmusios beveik pusę pasaulio. Tegu rusų kalbos garsas susilyginsiąs su kariškuoju garsu, proto laimėjimai tegu būsią lygūs rusų ginklo laimėjimams.

Šiuo atžvilgiu Batiuškovas padarė labai daug. Po jo eilėraščių lengvumo klasikų stilius, nors ir Deržavino redakcija, pasidarė nebegalimas. Kaip tiksliai S. A. Vengerovas pastebi, po Batiuškovo eilėraščių kalbos tegalėjo būti priimtina tik puškiniška kalba.

3. **Batiuškovo anakreonika.** Batiuškovas sakosi, kad jis salionuose išmokęs „nuspėti slaptą aistros žaismą“, stebėti papročius, kalbėti aiškiai, lengvai ir maloniai, kad „damoms būtų suprantama“. Lengvoji salioninė poezija jau ankstyvųjų klasikų buvo bandyta produkuoti, tik ji niekuomet nebuvo lengva, tokia salioninė, kaip Batiuškovo rankose. Čia Batiuškovas, bent iš dalies, buvo mokinys prancūzų lengvosios poezijos meisterių, kaip, pavyzdžiui, Chaulieu, Grécourt, ypač gi Parny. Parny nuoširdžiausiu tonu ir elegantiškiausia forma dainavo, kaip sakoma, Eroso grakščią malonę, aistrų kančias ir meilės liūdesį. Patsai Parny daug medžiagos, ir formos, ir motyvų atžvilgiu sėmė iš antikos anakreoninės poezijos. Ir Batiuškovas mokėsi ne tiktai iš Parny, bet ir iš jo mokytojų — graikų, ypač romėnų poetų. Horacijus, ypač gi Tibulas, darosi betarpūs Batiuškovo mokytojai. Batiuškovas taip giliai pažįsta antikos poeziją, jos dvasią, jog atrodo, tarytum jis jaučia ir galvoja, kaip tikras senosios Romos pilietis. Galimas dalykas, kad Batiuškovas rusų visuomenei ir pasiliko toks svetimas, taip maža suprantamas ir gal maža branginamas todėl, jog jis perdaug giliai buvo įaugęs į antiką, apie kurią platesnėj rusų visuomenėj dar ilgus dešimtmečius pasiliko labai miglotas supratimas.

Visi Batiuškovo ankstyvesnieji eilėraščiai — anakreoniški, vadinamosios epikuriškos nuotaikos. Tos poezijos pagrindiniai motyvai — epikuriški: senas vynas, jaunos moterys. Visa esmė čia glūdi ne motyvuose, bet formos, stiliaus dailume. Užsiaubę karų laikai, nelaimingos meilės pergyvenimai, prasidėjusios ligos antpuoliai buvo aptemdę Batiuškovo šviesųjį gyvenimo ir jaunystės džiaugsmą. Bet vos tiktai jo dvasia kiek atsigauna, pasilsi, jis vėl grįžta į pirmykštę linksmybę. Kaip tiktai vėlyvesniems laikams priklauso jo anakreoniškos poezijos šedevrai. Sakysime, po visų karo siaubų, po ligos jis rašo savo garsųjį eilėraštį „Vakchanka“. Iki šiol dar nė kartą Batiuškovo epikurejizmas nebuvo pasiekęs tokio reljefiškumo, tokio lengvumo*). Tema paliesta gana opi: nimfa, svaigulys, timpanas pagalvėj, meilės, ir dar ne platoniškos, malonė... Bet kaip toli Batiuškovas nuo bent kurio vulgarumo! Tema — anakreoniška, jos traktavimas, pasakytume, niudistiškas, bet veiksmas — plastiškas, ramus. Eilėraštis veikia ta pačia kaitria ramybe ir tuo pačiu taurumu, kaip antikos meisterių skulptūros kūriniai. Jeigu šiam eilėrašty dar stipri lyrinė gaida, tai kai kuriuose

---

*) Всѣ на праздникъ Эригоны
Жрицы Вакховы текли.
Вѣтры съ шумомъ разнесли
Громкій вой ихъ, плескъ и стоны.
Въ чащѣ дикой и глухой
Нимфа юная отстала.
Я за ней... Она бѣжала
Легче серны молодой.
Эвры волосы взвивали,
Перевитые плющомъ,
Нагло ризы поднимали
И свивали ихъ клубкомъ.
Стройный станъ, кругомъ обвитый
Хмѣля желтаго вѣнцомъ,
И пылающи ланиты
Розы яркимъ багрецомъ,
И уста, въ которыхъ таетъ
Пурпуровый виноградъ, —
Все въ неистовой прельщаетъ,
Въ сердце льетъ огонь и ядъ!
Я за ней.. Она бѣжала
Легче серны молодой;
Я настигъ, она упала,
И тимпанъ подъ головой!
Жрицы Вакховы промчались
Съ громкимъ воплемъ мимо насъ,
И по рощѣ раздавались
„Эвое“ и нѣги гласъ.

vėlesniuose ta pačia tema parašytuose eilėraščiuose, kurie buvo sukurti pačioj poeto beprotybės angoj, veikia jau beveik grynai episkai. Sakysime, pagarsėjęs eilėraštis apie Nikagorą ir Aglają*). Eilėraštis dvelkia antikos pasaulio dvasia. Savo nuoširdumu bei lengvumu jis parodo visą ankstyvųjų klasikų, traktavusių antikos temas, nenuoširdumą. Batiuškovas iš tikrųjų galėtų būti pavadintas neoklasiku gerąja to žodžio prasme.

Eilėrašty „Moi penaty" — „Mano penatai" Batiuškovas vaizduoja savo jaukų, mielą gyvenimą su savo mylimąja Lila, kažkokiam nuošaliam namely. Jis džiaugiasi čia ne tiktai Lilos meile, bet ir literatūros dalykais. Esą, jį čionai atlanką rusų rašytojų šešėliai, su kuriais jis mėgstąs kalbėti. Čia jis charakterizuoja žymesniuosius rašytojus — Deržaviną, Karamziną, Bogdanovičių, Dmitrijevą, Chemnicerį, Krylovą. Ypač širdingai džiaugiasi jis savo mylimaisiais draugais — Žukovskiu ir kn. Viazemskiu.

4. Batiuškovo elegijos. Linksmojo gyvenimo dainius, Batiuškovas, pažinojo ir skaudžiausio nusiminimo valandas. Jo dvasioj kažkaip nuostabiai kaitaliojosi džiaugsmas ir liūdesys, tarytum jūroj bangos. Batiuškovo elegiškojoj kūryboj žymu šiek tiek Ossijano, Tasso ir Bairono įtakos. Charakteringiausios jo elegijos yra šios „Ten' druga" — „Draugo šešėlis" ir „Umirajuščij Tass" — „Mirštantis Tasso".

Karo su švedais metu, gyvendamas Suomijoj, Batiuškovas susipažino su jaunu drąsiu kariu, Petinu, pasižymėjusiu karo žygiais. Pasibaigus karui draugai persiskyrė. Vėl susitiko Vokietijoje, karo laukuose. Kautynėse ties Leipcigu Petinas žuvo. Jį prisimindamas, Batiuškovas ir rašo savo elegiją apie draugą. Plaukdamas nuo Albijono ūkanotų krantų, paskendęs mintyse ir atsiminimuose, poetas staiga pama-

*) „Свершилось: Никагоръ и пламенный Эротъ
За чашей Вакховой Аглаю побѣдили.
О радость! Здѣсь они сей поясъ разрѣшили,
Стыдливости дѣвическій оплотъ.
Вы видите: кругомъ разсѣяны небрежно
Одежды пышныя надменной красоты,
Покровы легкіе изъ дымки бѣлоснѣжной,
И обувь стройная, и свѣжіе цвѣты;
Здѣсь всѣ развалины роскошнаго убора,
Свидѣтели любви и счастья Никагора.

tęs draugo šešėlį. Jis kreipęsis į šešėlį su klausimais, bet šis nieko neatsakęs, dingęs dangaus mėlynėj. O jis taip troškęs draugą pavyti, kartu lėkti su juo į mėlynę*).

Batiuškovas buvo didelis italų, ypač Tasso poezijos mėgėjas. Žavėjo jį italų lyrikos lengvumas. O į Tasso traukė jį ir likimo tam tikras panašumas. Iš tikrųjų, buvo panašių momentų Tasso ir Batiuškovo gyvenime: ankstyvas motinos netekimas, nenusisekusi meilė, sunkus gyvenimas, psichinė liga — visa tai davė progos Batiuškovui didįjį italų poetą laikyti savo dvasios gimine. Tad Batiuškovo susidomėjimas Tasso tema turėjo gilesnio psichologinio pagrindo. Savo elegijoj „Mirštantis Tasso", primenančioj poemą, Batiuškovas vaizduoja, kaip amžinasis Romos miestas rengiasi didelėms iškilmėms — vainikuoti laurų vainiku Kapitoliuj garsų poetą Tasso, kuris iki šiol gyvenime težinojo tik rūstų skurdą ir gyvenimo kartybę. Ir tuo metu, kai amžinasis miestas puošėsi vainikais ir karūnomis, didysis poetas miršta savo kuklioj pastogėj. Mirties agonijoj kreipiasi jis į savo jį slaugančius draugus, prašydamas leisti jam pažvelgti į puošniąją Romą. Graudžiai jis atsisveikina su didvyrių ir stebuklų žeme, su senovės griuvėsiais, su mėlyna padange, topomis, alyvomis, su amžinuoju Tiberiu, visos žemės piliečių kaulais nusaistytu. Prašo jis draugus neliūdėti dėl jo mirties, nes jis tikisi anam pasauly būti laimingesnis, jis susitiksiąs su savo mylima Eleonora. Taip jis su meilės žodžiais lūpose ir užgesęs**). Šiam eilėrašty Batiuškovas, tarytum nujausdamas savo ateitį, apverkia ir savo liūdną dalią.

Prie elegijos galėtų būti priskirti ir eilėraščiai, parašyti pilietinėmis bei patrijotinėmis temomis. Šitokius eilėraščius jis rašė daugiausia karo, ypač prancūzmečio sujaudintas. Sakysime, tokiam eilėrašty, kaip „Poslanie k Daškovu" — „Laiškas Daškovui", jis itin graudžiu tonu aprašinėja sude-

---

*) „Вся душа за призракомъ летѣла,
Все гостя горняго остановить хотѣла,
Тебя, о милый братъ, о, лучшій изъ друзей!"

**) „День тихо догоралъ, и колокола гласъ
Разнесъ кругомъ по стѣнамъ вѣсть печали.
„Погибъ Торквато нашъ! — воскликнулъ съ плачемъ Римъ: —
Погибъ пѣвецъ, достойный лучшей доли!.."
На-утро факеловъ узрѣли мрачный дымъ,
И трауромъ покрылся Капитолій".

gintąją Maskvą ir piliečių vargus. Jis tiek susijaudinęs, kad net atsisako toliau berašyti lengvosios poezijos motyvais. Tokiu pat patrijotizmu dvelkia ir šie eilėraščiai: „Perechod russkich vojsk čerez Neman“ — „Rusų kariuomenės perėjimas per Nemuną“, „Plennyj“ — „Belaisvis“, „Perechod čerez Rein“ — „Perėjimas per Reiną“ ir kt.

5. Batiuškovo jumoras ir satyra. Batiuškovo elegantiško jumoro nuotrupos yra gausiai pasėtos įvairiuose eilėraščiuose bei prozos veikaluose. Jis paliko ir visą jumoristinę poemą vardu „Stranstvovatel' i domosed“ — „Klajūnas ir namiegas“.

Broliai, Klitas ir Filaletas, skirtingo temperamento vyrai, skirtingai ir gyvena. Klitas vedė gerą moterėlę, pirko namus ir gyvena ramybėj. Filaletas gi bastosi po pasaulį — ieško garbės ir išminties. Nei vienos, nei antros jis nesuranda. Ir dar nusivyli visur. Jūra pasirodo esanti visai ne tokia, kokia ją vaizduoja poetai, — niekur jis neradęs nei tritonų, nei nerejidų. Su išmintimi — taip pat blogai. Krotonos mieste jis mokosi pas filosofą išminties. Filosofas jam pataria kokius trejus ketverius metus papasninkauti ir dešimtį metų patylėti, — tuomet galėsiąs jis išgirsti sferų dainavimą ir girdėti efire lekiojančias dvasias*). Iš tokio mokslo nieko neišeina. Filaletas pasidaro skeptikas. Keliaudamas patenka jis į mitingą Atėnuose, kur piliečiai svarsto klausimą: kariauti ar nekariauti. Filaletas įrodinėja mitinge, kad karas esąs žalingas, o taika — pavojinga. Nustebę Atėnų piliečiai klausia, kas daryti? Filaletas atsako: „abejoti — nesipešti ir nesitaikyti**). Pasipiktinę Atėnų piliečiai norėjo jį

---

*) „Ты мудрости ко мнѣ, мой сынъ, пришелъ учиться?“
У грека старецъ вопросилъ
Съ усмѣшкой хитрою. „Итакъ, прошу садиться
И слушать пѣнье сферъ... Ты слышишь?“ „Ничего“.
„А видишь ли въ девятомъ мірѣ
Духовъ летающихъ въ эфирѣ?“
„И менѣе того“.
„Увидишь, попостись ты года три, четыре,
Да лѣтъ съ десятокъ помолчи...“

**) „... Сомнѣваться!
Сомнѣнье мудрости есть самый зрѣлый плодъ!
Я вамъ совѣтую, граждане, колебаться —
И не мириться, и не драться!“

patį apipešti, tik pavyko jam pasprukti. Brolis Klitas pargabena jį namo, į Atėnų priemiestį, bet jis greitai vėl pasprunka klajoti po pasaulį.

Ši Batiuškovo poema sudaro paralelę Žukovskio poemai „Teon i Eschin". Eschinas — Klitas yra, tariant, Žukovskio projekcija, o Teonas — Filaletas — Batiuškovo.

Eschino lūpomis Žukovskis dėstė savo gyvenimo išmintį, o Batiuškovas, juokdamasis iš Filaleto likimo, juokėsi iš savo gyvenimo. Gal todėl tad pro gražų, švelnų poemos jumorą prasiskverbia toksai gilus nuliūdimas, — benamio žmogaus skundas.

Gyvenęs epigramos žydėjimo gadynėj, kalbos ir lakaus posakio meisteris, Batiuškovas paliko ir sąmojingų epigramų. Apie nenusisekusį poetą, atžagareivišką mistiką, S. S. Bobrovą, Batiuškovas šitaip sako: „Kaip sunku Bobriui su garbe sugyventi: jis geria, kad rašytų, ir rašo, kad pasigertų"*)... Sąmoningai pašiepia jis ir Virgilijaus vertėją Merzliakovą**), ir poetą Šichmatovą***), ir kitus autorius poemų apie Petrą Didįjį****).

Iš Batiuškovo didesnių satyros veikalų tenka paminėti šiuos: „Videnie na beregach Lety" — „Regėjimas Letos krantuose" ir „Pevec v besede slavianorossov" — „Dainius šiškovininkų draugijoj".

Pirmojoj satyroj poetas pasakoja, kad jis, pavargęs Bobrovo veikalus beskaitydamas, užmigęs ir stebuklingą sapną sapnavęs. Apolono užgaidu išmirę visi rusų poetai ir paskum susirinkę Letos krantuose. Apolonas įsako jiems išmaudyti savo veikalus. Visų veikalai paskęsta, tiktai vieno

*) „Какъ трудно Бибрису со славою ужиться!
Онъ пьетъ, чтобы писать, и пишетъ, чтобъ напиться!"

**) „Вдали отъ храма музъ и рощей Геликона
Фебъ мстительной рукой сатира задавилъ:
Воскресъ уродъ и отомстилъ:
Друзья, онъ душитъ Аполлона!"

***) „Какое хочешь имя дай
Твоей поэмѣ полудикой:
Петръ длинный, Петръ большой, но только Петръ Великій
Ее не называй!"

****) „Какъ страненъ здѣсь судебъ уставъ!
Пѣвцы Петровыхъ дѣлъ — несчастья жертвы!
Нашъ Пиндаръ кончилъ жизнь, поэмы не скончавъ,
Другіе живы всѣ, но ихъ поэмы мертвы!"

Krylovo veikalai išplaukia. Krylovas ramiai nukeliaująs į rojų miegoti, o visi kiti — negalį per Letą persikelti. Tuo būdu iš gyvųjų rusų poetų Batiuškovas tiktai vieno Krylovo veikalus išskiria, — pripažįsta jiems amžinumą.

Antroji Batiuškovo satyra, kalbanti apie šiškovininkų draugijos posėdį, yra žymiai aštresnė. Čia poetas parodijuoja tos draugijos posėdžių iškilmingumą ir aštriomis pastabomis palydi daugelį tos draugijos narių*)...

Neoklasikas Batiuškovas ankstyvojo klasicizmo tradicijų sargams nesigailėjo skaudžių smūgių.

Baigiant Batiuškovo kūrybos apžvalgą, tenka itin pabrėžti jo kūrinių formos tikslumas, kalbos gražumas ir stiliaus lengvumas. Batiuškovas, kaip tikras neoklasikas, gyveno grožiu ir, grožio idealo besiekdamas, tarėsi pasieksiąs tikrojo klasicizmo. Tobulindamas stilių ir kalbą, tarėsi prilygsiąs seniesiems klasikams. Šia intencija atsiremia ir vaiskieji anakreoniški motyvai, visą jo kūrybą nuskaidrinę tokia spindinčia šviesa. Jo poezijoj Aglajos, Nikanorai, Bakchai — nebe poetinė priemonė, kaip senųjų klasikų kūryboj, bet gyvi veikią personažai, kvėpuoją skaisčiosios Elados kvepmenomis.

V. NAREŽNYJ IR OZEROV

1. **Vasilij Trofimovič Narežnyj (1870 — 1825).** Nelabai populiari klasikų romano forma, sentimentaliosios apysakos nustumta į literatūros tamsų užkampį, XIX šimtmečio pradžioj atgyja visiškai netikėtu pajėgumu. Ir ne tiktai atgyja, — ji jau organiškai suriša klasicizmą su realizmu. Toksai

---

*) Pavyzdžiui:

„Сей кубокъ чадамъ древнихъ лѣтъ!
Вамъ слава, наши дѣды!
Друзья, уже покойныхъ нѣтъ
Пѣвцовъ среди Бесѣды!
Ихъ вирши сгнили въ кладовыхъ
Иль съѣдены мышами,
Иль продаютъ на рынкѣ въ нихъ
Салакушку съ сельдями.
Но духъ отцовъ воскресъ въ сынахъ:
Мы всѣ для славы дышемъ:
Равно здѣсь въ прозѣ и въ стихахъ,
Какъ Тредьяковскій, пишемъ..."

klasikiško romano gaivintojas buvo Vasilijus Trofimovičius Narežnyj, gyvenimo, skaitytojų, kritikos, administracijos ir istorijos nuskriaustas rašytojas. Turėjo jis didelį gražų apysakininko jumoristo talentą, atgyvenusią avantiūrinio romano formą pripildė realistiškai kūrybiška medžiaga, suvaidino didelį vaidmenį rusų literatūrinio stiliaus istorijoj, daugeliu atžvilgių buvo tiesioginis Gogolio pirmtakūnas, o tuo tarpu jo gyvenimas tėra maža teištirtas, nėra padoresnio jo veikalų leidinio, literatūros istorijoj į jį maža dėmesio tekreipiama.

Kilęs jis iš suukrainėjusių lenkų smulkių bajorų, gyvenusių Ukrainoj kazokų gyvenimu. Gimė jis 1780 m. Yra pagrindo spėti, kad kurį laiką mokėsi dvasininkų seminarijoj — „bursoj". Vėliau pateko jis į gimnaziją prie Maskvos universiteto ir bent porą metų buvo to universiteto studentu. 1801 m. jis, nebaigęs kurso, pašalinamas iš universiteto. Tais pačiais metais jis pradeda valdininko karjerą. Tuomet rusai jau buvo pasiėmę Gruziją, ir Narežnyj buvo paskirtas ypatingiems reikalams valdininku prie Gruzijos vietininko, Kovalenskio.

Literatūros darbą Narežnyj pradėjo bestudentaudamas. Spausdina jis žurnaluose vertimėlius, pompastiško patrijotizmo eilėraščius. Bando plunksną ir didesnių veikalų kūryboj. Pavyzdžiui, 1800 m. pagamina net dvi pjeses šitokiais pavadinimais: „Krovavaja noč' ili konečnoe padenie domu Kadmova" ir „Dmitrij Samozvanec". Šiuose veikaluose jau aiškiai matyti autoriaus talentas, bet drauge ir aišku, kad dramaturgija — ne jo pašaukimas.

Su plėšikais Gruzijos valdovais Narežnyj nesugyvena. 1803 m. jis jau gauna kitą tarnybą Peterburge. Čionai atsidūręs, pilnas Gruzijoje patirtų įspūdžių, Narežnyj pradeda rašyti savo didžiulį veikalą, vardu „Černyj god ili gorskie kniazja" — „Juodieji metai arba kalnų kniaziai", kuris dėl pareinančių nuo cenzūros aplinkybių galėjo pasirodyti spaudoje tik 1829 m., — autoriui mirus. Tai yra plataus masto satyra apie rusų administraciją Gruzijoj, parašyta avantiūrinio romano forma. Narežnyj aprašinėja neva gruzinų kniazius dar prieš Gruzijos užgrobimą. Tačiau gruzinų kniaziai yra tiktai alegorinė priemonė. Šitų kniazių pavidalu Narežnyj aprašinėjo rusų valdininkų plėšriuosius darbus nelaimingoj pagrobtoj šaly. Apysakoj tiek daug aliuzijų į rusų

valdininkų konkrečius pavienius darbus, tiek daug alegorinių reminiscencijų, kad nutolusiam nuo tų laikų tikrovės skaitytojui veikalas darosi sunkiai beiššifruojamas. Juo labiau, kad ir veikalo intriga labai paini, nuotykių — daugybė. Tikrovės vaizdavimą skandina ūkanose perdėjimai, šaržas, karikatūra. Tad ir šis veikalas tebepriklauso plunksnos bandymo sričiai, nors drauge ir jaučiamas stiprus apysakininko talentas. Sakysime, kai pro avantiūrų painiavą prasiveržia tikrasai gyvenimas ir galingas Kaukazo rūsčios gamtos fonas, Narežnyj jau jaudina skaitytoją nuoširdumu ir teisybe.

Pirmasis Narežnyjo viešas pasirodymas apysakomis taip pat buvo nelabai tevykęs. Jis bando sukurti istorinę apysaką, bando idealizuoti senovę. Čia veikia Ossijano ir „Slovo o polku Igoreve“ įtaka. Ypač gi veikia paplitusi karo su prancūzais metu patrijotizmo banga. 1809 m. Narežnyj paskelbia kaip ir istorinių apysakėlių rinkinį, pavadintą bendru vardu „Slavenskie večera“ — „Slaviški vakarai“. Istorijos žinių jam trūko, senovės dvasios jis nepažino. Todėl tad senojo Kijevo istorinės temos skambėjo gana nenuoširdžiai. Pastanga stilizuoti archajišką kalbą pasiliko neįtikinama.

1813 m. Narežnyj atsistatydina ir rašo garsųjį savo veikalą „Rossijskij Žil'blaz ili pochoždenija kniazia Gavrily Simonoviča Čistiakova“ — „Rusų Žilblazas arba kniaziaus Vasilijaus Simonovičiaus Čistiakovo nuotykiai“*). Jau pats romano pavadinimas rodo, kad Narežnyj seka garsiuoju Lesage'o romano „Gil Blas de Santillane“ pavyzdžiu. Savo laikais šitas romanas net Vakaruose sudarė visą epochą. Patsai Lesage jau seniai pripažintas „papročių romano“ kūrėju. Didelės įtakos jis turėjo ir kitų tautų literatūroms. Ir Rusijoj tas romanas dar XVIII šimtmety buvo labai populiarus. Narežnyj nori padaryti taip pat, kaip Lesage: avantiūrinio romano forma duoti rusų papročių atvaizdų galeriją. Nori jis tai padaryti tiksliau ir atviriau, negu prancūzų mokytojas. Romano prakalboj Narežnyj pasisako, kad jis rusų žmonėms norėjęs parodyti rusą, nes, esą, skaitytojui maloniau dėmėtis tėvynainio likimu, negu svetimšalio. Visai suprantama, ko-

---

*) Romano pavadinimas primena žymiai vėliau pasirodžiusį Gogolio veikalą „Mertvyja duši“, kuris yra parašytas taip pat avantiūrine koncepcija — Čičikovo nuotykiai.

dėl Lesage negalėjęs tai padaryti. Prieš keletą dešimtmečių ir Rusijoj nebūtų buvę galima išdrįsti bešališkai aprašinėti rusų papročius. Vadinasi, Narežnyj ryžtasi rusų papročius aprašyti bešališkai. Jeigu papročių vaizdas atrodo kartais karikatūriškai, tai, žinoma, ne autoriaus kaltė.

Centralinis romano personažas ir yra kniazius Gavrila Simonovičius Čistiakovas. Menkas tai buvo kniazius, nuskūręs, nususęs. Gyvena jis Kursko gub., Falalejevkos kaime, patsai žemę bedirbdamas. Sunkus, nemielas kniaziaus artojo gyvenimas. Kažkaip neišmintingai įsimyli jis tokią pat nusigyvenusią kniazaitę, Feklušą — gyvenimas darosi dar liūdnesnis. O kai jis ją veda — pasidaro visiškai prasti reikalai. Nusigyvena galutinai, vargsta jis su žmona klaikiai. Jo sūnų, Nikandrą, jam pavagia, o jo žmona, prisiskaičiusi romanų, pabėga. Kniazius, likęs vienas, numoja ranka į namus ir iškeliauja į pasaulį laimės ieškoti. Kniaziaus klajonės ir duoda progos autoriui aprašinėti įvairiausius personažus. Kniaziaus nuotykiai painūs ir įvairūs. Ir romano intriga labai paini, pasakytume, ir turtinga. Besibastydamas po plačiąją Rusiją, kniazius niekur laimės neranda, kol sugrįžta pėsčias, nuskūręs ir pavargęs atgal į savo Falalejevką. O susitikti jam teko su įvairiausiais žmonėmis, kuriuos Narežnyj meistriškai piešia. Sakysime, kniazius pateko kartą į masonų ložą, kur net su savo žmona, tuomet jau pragarsėjusia aktore, susitiko. Puikiai aprašytos masonų ceremonijos, o taip pat ir papročiai. Vaizduoja Narežnyj, pav., didiką, grafą Dubininą (dubina — buožė), valdininkų tironą. Kai raštininkas išdrįsta nurodyti grafo rašte gramatikines klaidas, grafas už tokį valdininko akyplėšiškumą išveja jį iš tarnybos. Arba vaizduojamas čia ir lupikas Kuroumovas (vištaprotis), kuris buvo girdėjęs, jog didikai tuo ir besiskirią nuo paprastųjų žmonių, kad vargšus smarkiai baudžia už mažiausius nusikaltimus. Norėdamas pasidaryti panašus į didikus, Kuroumovas ir daro savo namuose ištisas egzekucijas. Figūruoja čionai ir ponai Golovorezovai (galvažudžiai), kurie gaudo baudžiauninkų mergeles, apiplėšinėja tarnus ir įsako jiems, kad jie vienas kitą plaktų. Rašytojai, filosofai, dvarininkai, valdininkai, smuklininkai, kalėjimo prievaizdos — kniazius ir į kalėjimą buvo pakliuvęs — visa tai pateko į portretų galeriją. Ištvir-

kimas, plėšrumas, suktumas, storžieviškumas — visa tai Narežnyjo vaizduojamąjį gyvenimą nudažo labai niauriomis spalvomis.

Pirmosios trys romano dalys buvo paskelbtos 1814 m., o likusias tris cenzūra griežtai uždraudė. Švietimo ministeris, grafas Aleksiejus Razumovskis, paskaitęs išspaudintąsias dalis, pareiškė, kad romane yra daug vietų, vedančių į pagundinimą ir prasilenkiančių su padorumu. Ypač ministeris piktinosi tomis scenomis, kuriose aprašyta baudžiauninkų vergiškoji buitis.

Toksai cenzūros pasielgimas labai skaudžiai atsiliepė autoriaus savijautoj. Narežnyj liaująs berašąs, ir 1815 m. vėl stoja valdininkauti. Tik pamažėli jis šitą smūgį begali užmiršti ir tik 1818 m. vėl grįžta į literatūros darbą. 1818—1825 m. laikotarpy Narežnyj parašo visą eilę veikalų, šitokiais pavadinimais: „Aristion ili Perevospitanie, spravedlivaja povest'“ — „Aristijonas arba perauklėjimas, teisinga apysaka“ (1822), „Bursak, malorossijskaja povest'“ — „Seminaristas, ukrainų apysaka“ (1924), „Dva Ivana ili strast' k tiažbam“ — „Du Jonai arba aistra bylinėtis“ (1825) ir „Novyja povesti“ — „Naujos apysakos“, — apysakų rinkinys (1824).

„Aristijone“ gana savotiškai trauktuojama auklėjimo tema. Vienas tėvas sumano perauklėti — į gerą kelią atvesti — savo sūnų, ilgai gyvenusį mieste ir ištvirkusį. Tuo tikslu tėvas paleidžia gandus, kad jis subankrutavęs ir, pagaliau, miręs. Sūnus tuo patiki. O tėvas apsimeta „numirėlio“ draugu ir imasi sūnų iš naujo auklėti. Šitokia, gana avantiūriška koncepcija, su gražiu jumoru atvaizduojama anų laikų auklėjimo būklė ir tragiška baudžiauninkų padėtis. Apysakoj yra daug vaizdų, kurie vėliau pasikartos ir išsitobulins Gogolio veikale „Mertvyja duši“.

Apysaka „Bursak“ — taip pat pilna avantiūrų, vaizduojančių seminaristų ir kazokų buitį. Centralinis apysakos personažas „bursokas“ (Neon) eina gyvenimo mokslą pas kaimo cerkvės tarną — djačoką. Vėliau patenka jis į dvasinę seminariją, kurią baigęs stoja tarnauti pas hetmoną. Čionai jam gerai sekasi, hetmonas jį myli. Pagaliau paaiškėja, kad jis yra pabėgusios iš namų hetmono dukters sūnus, — het-

mono anūkas. Apysakos realizmas yra šiek tiek maskuotas, — veiksmas vyksta kaip ir hetmono Bogdano Chmelnickio laikais. Pro šitokią maskę nesunku apysakoj įžiūrėti XIX amžiaus pradžios buitį bei būklę. Juo labiau, kad buitį, ypač seminaristų gyvenimą, autorius vaizduoja labai realiais bruožais. Ši apysaka nekartą atrodo esanti Gogolio apysakų „Vij“ ir „Taras Bul'ba“ pranokėjas.

Nemaža, tariant gogoliškų elementų sukaupė Nareżnyj ir apysakų rinkiny, pavadintame: „Novyja povesti“. Tokioj apysakoj, kaip „Zaporožec“, Narežnyj pasakoja apie Markizo de Gazaros nuotykius, kuris ilgainiui pasidarė kazokų atamanu Aveniru. Kazokų gyvenimo aprašymas, tariant, įišpranašavo „Taraso Bulbos“ aprašymus. „Revizoriaus“ motyvai pasireiškia komedijėlėje „Zamorskij Princ“ — „Užjūrio princas“. Apysakėlėj „Tureckij sud“ — „Turkų teismas“ senoviška maniera aprašomas turkų teismo sąžiningumas, kas savaime sukelia skaitytojuj mintis apie rusų teismo suktumą.

Visų daugiausia „gogoliškų elementų“ apysakoj „Dva Ivana“. Du ponai Jonai ir ponas Charitonas Zanoza tarpusavy vaidijasi per visą apysaką. Charitonas Zanoza (zanoza — rakštis) nukniaukė kelius kaimyno triušius ir besiaiškindamas su vienu ponu Jonu nenusiėmė skrybėlės. Iš to kilo įsižeidimas ir barniai, iš barnių — kivirčas, iš kivirčo — byla. Ir bylinėjasi šitie ponai Jonai ir Charitonas Zanoza ištisą dešimtį metų. Bylinėjasi, kol visiškai nusibylinėja, nusigyvena. O nusigyventi jiems padeda abipusis kerštingumas. Vienas padaro kiaulystę, o šis atsilygina tikra šunybe. Besibylinėjant tapo sudeginti klojimas su javais, du vėjo malūnai ir visas prinokusių javų laukas. Vandens malūnas — sugriautas. Besibylinėjant kovos lauke žuvo trys darbinių bulių poros, du arkliai, kelios karvės su veršiukais, daugybė avinų, ožkų, avelių, kiaulių, žąsų, ančių. Nežinia, kuo toji sunki byla būtų užsibaigusi, jeigu Apveizda nebūtų priešininkų sutaikiusi. Abiejų ponų Jonų sūnūs, nesiklausdami tėvų pritarimo, veda po dukrą Charitono Zanozos. Čia tai byla ir turėjo baigtis. Gogolio „Kak possorilsia Ivan Ivanovič s Ivanom Nikiforovičem“ — „Kaip Ivanas Ivanovičius susipyko su Ivanu Nikiforovičium“ — ir tema ir temos traktavimo būdu primena Narežnyjo apysaką.

Tai buvo paskutinė Narežnyjo apysaka. Pasakojama, kad 1825 m. Narežnyj buvo rastas nusigėręs kažkur patvory. Iš tos ligos jis jau nebeatsikėlė. Yra pagrindo manyti, kad girtavimas daug pakenkė šiam dideliam gražiam talentui išsiplėtoti.

Tačiau ir tai, ką paliko parašęs Narežnyj, yra labai svarbi grandinė rusų romano evoliucijoj. Kaip minėta, formos atžvilgiu Narežnyj priklauso ištisai klasicizmo srovei. Avantiūrinė fabula, šabloniška nuotykių kompozicija, nesibaigią publikos pamokymai bei samprotavimai apie didelius ir gerus daiktus, — visa tai dvelkia senove. Skaidrus ukrainietiškas jumoras, meniškai teisingas gyvenimo ir papročių aprašymas, meistriškai nupieštų portretų galerija, — visa tai jau toli išeina iš senojo klasicizmo rėmų, visa tai priklauso realizmui. Šiame senos formos ir naujo turinio sujungime ir glūdi Narežnyjo literatūrinio likimo tragizmas. Naujosios kartos apysakininkams Narežnyjo forma atrodė nepriimtina, pasenusi. Jie, keikdami jo formą, keikė ir visą kūrinį. Senovės tradicijų cerberiams buvo nepriimtinas Narežnyjo turinys. Jis jiems atrodė perdaug vulgarus, jo stilius atrodė perdaug žemas, „mužikiškas". Rezultate, ir vieni ir kiti Narežnyjį peikė. Retkarčiais pasigirdęs jam užjaučiančios kritikos balsas maža tenusvėrė.

Šiaip ar taip, Narežnyj savo kančiomis praskynė kelią ateinančiam realizmui, ypač gi Gogoliui, kuris taip gražiai baigė varyti Narežnyjo pradėtąjį darbą.

2. Vladislav Aleksandrovič Ozerov (1770—1816). Kaip Narežnyjo kūryba yra klasikiškojo romano aukščiausias išsirutuliojimo laipsnis, taip Ozerovo dramaturgija — klasikų tragedijos meniškas išbaigimas. Jeigu Narežnyj į klasikų formą stengėsi įterpti realistinį turnį, tai Ozerovas klasikų tragediją persunkė sentimentalizmu. Šitokio turinio ir formos suderinimo pastangos vienam ir antram vienodai pasibaigė: nepatenkino jie nei senosios, nei jaunosios kartos kritikų.

Ozerovas, baigęs karo mokyklą ir iš profesijos karys, tiktai į gyvenimo pabaigą perėjęs į civilinę tarnybą, iš prigimties buvo gana sentimentalus vyras. Prie įgimtųjų savumų prisidėjo dar nenusisekusios meilės pergyvenimai. Šito-

kiose aplinkybėse sunku būtų ir laukti, kad jis neįneštų sentimentalizmo elementų į literatūrinę kūrybą. Apie Ozerovą amžininkai pasakojo, kad jis geriau rašęs prancūziškai, negu rusiškai. Rusų kalba domėtis jis pradėjęs gana vėlai, jo galvoj, girdi, tilpęs visas prancūzų klasikų teatras. Pirmoji jo originali tragedija buvo „Jaropolk i Oleg" arba „Smert' Olega Drevlianskago" — „Drevlianų Olego mirtis" (1798). Čionai Ozerovas paliko ištikimas savo mokytojui Kniažninui, nenutoldamas nuo jo pavyzdžio.

Garbę ir garsą suteikė Ozerovui tragedija „Edip v Afinach" — „Edipas Atėnuose" (1804 m.), kurioj buvo traktuojamas senasai Edipo motyvas. Pirmajam tragedijos pastatymui dekoracijas darė patsai Gonzaga, kurio vardas liudija, kad buvo ko pasižiūrėti. Svarbesniąsias roles vaidino tokie žymūs aktoriai, kaip Semionova, Jakovlevas, Šušerinas. Tokios jėgos iš menkutės pjesės galėjo padaryti puikų spektaklį. O Ozerovas davė dar tokias gražias, skambias eiles.

Tačiau tragedijos pasisekimas buvo neilgas. Tragedijai medžiagą Ozerovas sėmė ne iš antikos padavimų, net ne iš Sofoklo žinomosios tragedijos („Edipas Kolonoj"), bet iš prancūzo Ducis'o tragedijos „Edipe chez Admète". Ducis — sentimentalus vyras, tad herojiška Edipo figūra jo rankose virto išglebusiu verkšlenančiu seneliu, beatgailestaujančiu jaunatvės nuodėmes. Ozerovas Ducis'o Edipo ašaras kiek apšluostė, grąžino į tragediją Ducis'o išmestą sofoklišką Kreoną, bet tai maža ką tepagelbėjo sentimentalizmui sumažinti. Ir baigiasi tragedija taip, kaip sentimentalizmas reikalavo: piktojo prado nubaudimu. Ir čia piktąjį Kreoną publikos akivaizdoj nutrenkia perkūnas, o Edipas sušunka tuomet: „Kokia lemtis į bausmę veda nusidėjėlius!"

Ir amžininkai ir vėlesnioji kritika tragedijoj vertino daugiausia eilių skambumą. Yra šiokio tokio ir psichologinio personažų pagrindimo. Ir pagrindines mintis autorius stengiasi trumpai ir nuosakiai dėstyti. Vis dėlto ir ilgų monologų pjesėj netrūksta, kurie daug kenkia veikalo tikslumui. Norėdamas sudaryti nuotaikos iškilmingumą, dramaturgas įvedė daugybę mistiškų smulkmenų ir figūrų, kurios nei klausytojui, nei žiūrovui nieko nesako. Didžiausia Ozerovo nelaimė buvo

ta, kad jis perdaug rūpinosi deklamacine medžiaga. Todėl, galimas dalykas, ir liko personažų charakteriai neišspręsti.

Trečioji Ozerovo tragedija, vardu „Fingal“, traktuoja iš Ossijano pasemtą medžiagą. Fingalas — idealus ir labai jausmingas karžygys. Kovoj jis nugalėjo karalių Starną, kuris, norėdamas Fingalui atkeršyti, nusprendžia išleisti už jo savo dukrą, Mojiną, nuoširdžiai mylinčią Fingalą. Starno pageidavimu, jungtuvės turėjo įvykti prisilaikant senovės apeigų, kurių metu Starnas, nuginklavęs Fingalą, kėsinasi jį nužudyti, bet Mojinos budrumas Fingalą išgelbsti. Už tokius darbus Starnas nužudo vietoj savo dukrą ir pats tučtuojau pasipjauna. Norėjo nusižudyti ir Fingalas, tik jo pasiryžimą sulaikė bardas, Ullingas, sakydamas, kad karalius turįs gyventi savo tautai ir klausyti proto bei pareigos atsižiūrėti.

Klasicizmo tradicijų sargai Ozerovo tragediją gana smarkiai peikė, kam joj sulaužyti amžinieji kanonai. Joj ir medžiaga pasemta iš Ossijano dainų, o ne iš antikos pasaulio, ir vietoj būtinųjų penkių veiksmų padaryti vos trys. Klasikai ir nepastebėjo, kad klasicizmo tvirtovė čia sprogdinama ir iš vidaus. Fingalas ir Mojina, tie idealistai herojai, esmėj yra labai sentimentali porelė. Meilė, pasiilgimas, sentimentali aistra — štai vyraujanti tragedijos nuotaika. Monologai apie meilės reikalus ištęsti be jokio saiko. Scenoj tragedija kurį laiką turėjo pasisekimą tiktai dėl gerų aktorių vaidybos. Bet ir jie tradegijos nebeįstengė išgelbėti: pasikeitė laikai, pasikeitė publikos skonis, — publika vietoj gražių eilių deklamacijos ėmė reikalauti psichologinio įtikinamumo.

Ketvirtoji tragedija, vardu „Dmitrij Donskoj“ (1807), tiesą pasakius, į tragediją nelabai panaši. Nė vieno lavono scenoj nėra, ir kraujo nė lašelio. Ir vaizduojami personažų pergyvenimai — anaiptol ne tragiški. Tragedijos koncepcija — vos ne ilijadiška. „Ilijadoj“ Achilas, įsižeidęs, kad Agamemnonas paveržė iš jo gražuolę Brisejidą, atsisako toliau dalyvauti kautynėse. Panašiai elgiasi ir Ozerovo tragedijos personažai. Nižegorodo kniaziaus duktė Ksenija yra pažadėta Tverės kniaziui. Bet Ksenijos tėvas pažada ją Dmitrijui Donskojam, jeigu šis nugalėsiąs Mamajų su jo visais totoriais. Ir Dmitrijus ir Tverės kniazius myli Kseniją, kuri ryžtasi tekėti už

Dmitrijaus arba keliauti į vienuolyną. Įsižeidęs Tverės kniazius nori Kseniją jėga pagrobti, nori iš kovos lauko pasitraukti, bet paskum, apsimąstęs, numoja į visa ranka ir padeda Dmitrijui totorius mušti. Penktajam veiksme vienas bojarinas pasakoja, kaip vyksta „užkulisy" Kulikovo kautynės, kurioms pasibaigus Dmitrijus atrandamas sužeistųjų tarpe. Rusų kniaziai, totorius nugalėję, iš to džiaugsmo susitaiko, ir Tverės kniazius „gera valia" užleidžia Kseniją Dmitrijui.

Tragedija rusų scenoj turėjo nepaprasto pasisekimo. Jos pirmasai spektaklis beveik sutapo su kautynėmis ties Preussisch-Eylau, kur pasižymėjo rusų kariuomenė. Žiūrovai ieškojo tragedijoj dabarties atspindžių, kuriuos ir surado. Kniaziaus Dmitrijaus Donskojo asmeny įžiūrėjo rusų carą Aleksandrą, o Mamajaus — Napoleoną. Dmitrijaus rolę vaidino talentingas aktorius Jakovlevas. Ir kai jis kalbėjo ilgus, pilnus patrijotizmo monologus, salė drebėjo nuo aplodismentų. Vienas monologas buvo net pakartotas. Pjesė baigiasi itin patrijotišku Dmitrijaus monologu, kuriame jis garbina „rusų Dievą"*). Dar joks dramaturgas nebuvo taip garbinamas rusų teatre, kaip Ozerovas po šitos premjeros. Tačiau ir šis pasisekimas buvo laikinas, karingai nusiteikusiu patrijotizmu pagrįstas. Pjesė gi esmėj viena pačių silpniausiųjų. Faktinai joj veikia tik vienas personažas, Dmitrij Donskoj. Visi kiti yra tiktai nemokamas priedas prie jo, — aktoriams, vaidinusiems tuos personažus, scenoj nebuvo ko veikti. Pati pjesė yra nepaprastai ištęsta, ilgi monologai, rodos, niekuomet ir nesibaigs. Atskiros scenos yra ištemptos į ištisus veiksmus, kad tiktai susidarytų reikalaujamas penkių veiksmų skaičius. Dmitrijaus meilės istorija nėra organiškai susijusi su istorinėmis apystovomis, ji atrodo kažkaip dirbtinai prilipdyta. Pats gi herojus Dmitrijus yra visiškai sentimentalus, psichologiškai nepagrįstas asmuo.

Penktoji Ozerovo tragedija, pavadinta „Poliksena" (1808), yra visiškai silpna, — ji net amžininkų akyse nebuvo popu-

*) „Но первый сердца долгъ къ Тебѣ, царю царей!
Всѣ царства держатся десницею Твоей.
Прославь и утверди и возвеличь Россію.
Какъ прахъ земной сотри враговъ кичливыхъ выю,
Чтобъ съ трепетомъ сказать иноплеменникъ могъ: —
„Языки вѣдайте: великъ Россійскій Богъ!"

liari. Tuo ir baigėsi visa Ozerovo kūryba, — dramaturgas išėjo iš proto. Geriausioji jo tragedija yra vis dėlto „Edipas Atėnuose“.

Jeigu klasikiškoji komedija Gribojedovo rankose, atsirėmusi realistiniu turiniu, pasiekė amžinybės, tai tokia pat tragedija Ozerovo rankose pasiekusi aukščiausio išsirutuliojimo laipsnio, atsirėmusi sentimentalizmu ir deklamacija, nesugebėjo pasidaryti patvaresne meniška vertybe. Ateičiai ji nepaliko privalomų tradicijų.

VI. ROMANTIZMAS

I. NIKALOJAUS I-JO GADYNĖ

1. **Nikalojaus I-jo viešpatavimo bruožai.** Taip jau susidėjo Rusijos istorijos proceso raida, kad caras Nikalojus I suvaidino itin reikšmingą vaidmenį rusų kultūroj, apskritai, ir raiškiausioj jos formoj — literatūroj. Istorikas gali tiegiamai ar neigiamai vertinti pagrindinę Nikalojaus ilgamečio darbo kryptį, bet jis negali neigti, kad tai buvo itin stipri individybė, — kad tai buvo vienas stipriausių žmonių, kada nors viešpatavusių Rusijoj.

Būdamas trečiasai caro Povilo sūnus (vyresni jo broliai — caras Aleksandras ir didysis kniazius Konstantinas), Nikalojus ir nesvajojo apie caro vainiką ir nesirengė tam darbui. Iš mažens įgiįęs šiokių tokių bendrojo mokslo žinių, jis ištisai pasiaukoja karo ir kariuomenės dalykams. Karo reikalai — jo specijalybė, jo profesija, o gal net ir pašaukimas. Išeitoji karo mokykla, kariškoji drausmė, įsisunkusi į visą jo žmogišką esmę, uždėjo tam tikrą antspaudą visam jo mintijimo procesui. Konstantinui atsisakius po Aleksandro I-jo mirties užimti Rusijos caro sostą, jį užima Nikalojus. Užėmęs sostą, jis jaučiasi tarytum būtų pulko vadas. Pulko, divizijos, korpuso, milžiniškos armijos vadas. Įpratęs kariuomenėj vykinti kariškos drausmės dėsnį, jis tą dėsnį išplečia iki valstybinio masto. Kareivis neprivalo samprotauti, jis turi tik klausyti, ką jam viršininkas įsako. Nuo pareigos samprotauti Nikalojus I stengiasi išvaduoti visą Rusiją. Visa tauta, visuomenė, valstybė turi paklusniai, nesamprotaudama ir nedvejodama, eiti ten, kur ją veda vyriausias vadas — caras.

Dar nespėjo Nikalojus I užimti caro sosto, kai tučtuojau gavo įsitikinti, kad daug kas Rusijoj yra taisytina. Dekabristų sukilimas, tegu ir neparuoštas ir nevykęs, net nayviai suma-

nytas, vis dėlto daug kam atvėrė akis į slėgiančias rusų buities negeroves. Faktai visiems vienodai akis badė. Tik nevisi vienodas daro iš jų išvadas. Patsai dekabrizmo sambruzdis esmėj buvo Vakarų Europos kultūrinės įtakos vaisius. Per visą XVIII šimtmetį veikė rusų protus Vakarų Europos idėjos. Klasicizmas, prancūzų filosofija, sentimentalizmas — vis tai Vakarų kultūros žiedai, persodinti į rusų dirvonus. Visa tai buvo idėjinė, teoriška Vakarų įtaka. Karų gadynėj rusų žmonės ir praktiškai plačiau apsipažino su Vakarų kultūros buitimi. Tai, ką jie Vakaruose pastebėjo, norėjo praktiškai ir Rusijoj įgyvendinti. Visas dekabrizmas esmėj — tai intensyvus, revoliucingas momentas rusų kultūrinių santykių su Vakarais evoliucijoj, įgavęs raiškesnio politinio atspalvio. Politiniu atžvilgiu dekabrizmo sambruzdis Rusijoj buvo veikiai likviduotas. Bet dekabrizmo, kaip kultūrinės orijentacijos, policinėmis priemonėmis nebuvo galima išnaikinti. Praslenka dekabristų likvidavimo keleri teroro metai, visuomenė atsipeikėja, ir vėl jautresnės rusų širdys su pasiilgimu žiūri į Vakarus. Jiems rusų tikrovė, rusų valstybinė ir visuomenės santvarka atrodo tokia bloga, jog jie pradeda ieškoti pagelbos Vakarų idėjose, Vakarų kultūroj. Jiems visa rusų praeitis, bent iki Petro I-jo laikų, atrodo tartum kažkokia niauri neišbrendama naktis, apie kurią jie be pasibaisėjimo ir pagalvoti negali. Jiems rusų senovės nėra, jie gėdisi jos, jie norėtų, kad jos visai nebūtų buvę. Pasibjaurėdami atsisakę nuo savo krašto praeities, jie galvoja tik apie ateities kūrybą, sukurtą naujais pagrindais. Kaip toji ateitis sukurti, rusai, esą, turį mokytis iš Vakarų. Iš Vakarų rusams turinti ateiti pagelba, šviesa ir kultūra. Šitokia atgimusi kultūrinė orijentacija į Vakarus vėl netrunka įgauti politinio atspalvio. Šiuo pagrindu Nikalojui I-jam beviešpataujant ir išauga galinga visuomeniškos minties srovė, kurios atstovai (Čaadajev, Belinskij, Gercen, Turgenev, ir t. t.) ilgainiui buvo pavadinti vakarininkais — „zapadniki"*).

Kitiems gi rusų žmonėms atrodė, kad Rusijos negerovės prasidėjo kaip tik Vakarų Europos įtakoj. Rusų tauta esanti

*) Apie vakarininkus ir slavofilus bus toliau dar atskira tikslesnė kalba.

savaiminga, į kitas tautas nepanaši, ir jai su Vakarų tautomis esą nepakeliui. Bent Vakarų Europa anaiptol negalinti tarnauti pavyzdžiu, kaip rusams gyventi ir tvarkytis savo tėvynėj. Šios minties atstovai labai skeptiškai žiūrėjo į Petrą I-jį ir jo darbų teigiamumą. Jiems atrodė, kad Petras Rusijai yra padaręs daugiau pikta, negu gera. Jiems tik priešpetrinė Rusijos istorija turi didelės reikšmės, nes popetrinė istorija — tai nepateisinamas rusų kultūros natūralinės raidos laužymas. Ir dar daugiau. Jiems Vakarai atrodo jau savo kūryboje išsisėmę, pasenę, supuvę, iš Vakarų nieko gera ir išmokti nebesą galima. Vienintelis rusams kultūros kelias — tai rusų senovės tradicijų atgaivinimas. Rusų senovėj jau buvę sukaupti — ir valstybinė išmintis, ir religinės, filosofinės bei etinės vertybės, ir savaimingi visuomenės santvarkos pagrindai.

Šitoji rusų visuomeniškos minties srovė, ilgainiui išaugusi į sudėtingą sistemą ir turėjusi labai stiprių atstovų, yra žinoma bendruoju slavofilizmo vardu. Daugeliu atvejų jinai sutapo su tąja kultūrine bei politine linija — sutapo, bet nesusijo, kuriai atstovavo ir caras Nikalojus I su savo administracija.

Nikalojui I-jam Vakarai — tai visokių revoliucijų ir „kramolos“ neišsemiamas šaltinis. Jis šventai tiki, kad rusai yra visiškai savaiminga tauta, kuriai lemta tarti visiškai naujas žodis žmonijos kultūros istorijoj. Kad ji tai galėtų padaryti, reikią tik apsaugoti ją nuo žalingosios Vakarų kultūros įtakos. Carui sutinkant ir pritariant, nustatomos pagrindinės gairės, į kurias turi orijentuotis visas rusų kūrybinis darbas. Tas gaires raiškiai apibrėžė caro bendradarbiai: samoderžavije (caro valdžios absoliutizmas), pravoslavije (stačiatikybė) ir narodnost' (tautiškumas) — esanti neliečiama rusų tautos šventovė, į kurią turinčios būti nukreiptos visų tautiečių akys. Tautiškumo bei pravoslaviškumo atžvilgiu Nikalojaus ideologija visiškai sutapo su slavofilizmu. Skirtumas pasireiškė tik samoderžavijos atžvilgiu. Ir dar daugiau skirtumo būta dėl priemonių, kuriomis reikėtų įgyvendinti bendroji ideologija. Nikalojus su savo padėjėjais čia samprotauja labai paprastai. Samoderžavije, pravoslavije ir narodnost' — yra paveldėtos iš senų senovės. Vakarų vėjai šiuos rusų gyvenimo stulpus šiek tiek apaižę. Tad reikia užsitvenkti nuo tų vėjų, reikia visa tai, kas apšepo, remontuoti, sustiprinti, pagražinti. Šitoji caro

vedamoji kultūrinė linija ilgainiui įgavo bendrą vardą — oficijalusis tautiškumas (oficial'naja narodnost').

Caras su savo padėjėjais samprotauja aiškiai ir nuosakiai. Jeigu jis yra absoliutus monarchas, tai jo valia esanti privaloma visiems piliečiams. Ir visi piliečiai turį taip galvoti, kaip caras galvoja, ir tiems patiems dievams melstis. Kol kas nevisi piliečiai taip galvoją; ypač rašytojai savo galvosenoj dar drįstą savavaliauti. Caras ir nori visų piliečių galvoseną suvienodinti, visus piliečius perauklėti, o perauklėjimui nepasiduodančius — priversti. Visa Rusija turi siekti vieno ir to paties tikslo, turi vienodai jausti ir samprotauti. Visa Rusija turi būti suvienodinta ir disciplinuota, ir caro klausyti, kaip gerai išmiklintų kareivių pulkas. Šitokio tikslo caras ir nori pasiekti per visą savo viešpatavimą. Energingai ir griežtai jis imasi darbo, — auklėja visuomenę, baudžia, terorizuoja. Daugiausia caro darbui trukdo visokia laisvamanybė bei revoliucinis judėjimas, atplūstantis iš Vakarų. Kova su laisvamanybe bei liberalizmu, ar, kaip tuomet sakydavo, kova su kramola ir atima carui daugiausia energijos. Kramola gresia pavojumi samoderžavijai, o šitoji pirmoj eilėj turi būti apsaugota. Kramolai persekioti caras suorganizuoja pagarsėjusią „Tretje Otdelenie" — „Caro raštinės trečiąjį skyrių". Šios įstaigos tikslas buvo geras ir taurus — „šluostyti piliečiams ašaras". Faktinai gi ši įstaiga ne tiek ašaras šluostė, kiek virkdė piliečius. Tai buvo plačiai išsišakojusi brangiai apmokama šnipų organizacija, turėjusi ne tik nusikaltimus susekti, bet ir juos perspėti. Nusikaltimo perspėjimas — labai plati ir dar labiau tampri sąvoka. Ją ir ištempė caras kaip skraistę ties visų Rusijos piliečių galvomis. Trečiojo skyriaus žandarai pasidarė įtakingiausi valstybės vyrai. Su jais pirmoj eilėj turėjo reikalus atlikinėti rašytojai. Tuo būdu caras tapo vyriausiuoju rusų žandaru. Ir to dar jam maža pasirodė. Jis drauge ėjo ir tarptautinio žandaro pareigas. Sakysime, kur Vakaruose kįla koks revoliucinis judėjimas, caras juo rūpinasi, kaip namine revoliucija. Jis tuojau suteikia savo kolegai, Vakarų monarchui, pagelbą. Jis siunčia jam pinigus, kurių patsai niekuomet pakankamai neturėjo, siunčia ir kariuomenę.

Nikalojus rimtai rūpinasi ir Rusijos vidujės buities pagerinimu, rūpinasi reformomis. Jis nuolat sudarinėja įvairias ko-

misijas reformoms ruošti bei įgyvendinti. Šitokios komisijos — daugiausia slaptos, ne tik platesnei visuomenei, bet ir atitinkamiems ministeriams kartais nežinomos. Jeigu komisija sugalvos gerą įstatymą ar gerą reformą, tegu visuomenė žino, kad caras toksai geras ir išmintingas. Jeigu komisija sugalvos netinkamą reformą, tegu caras nieku nebus suvaržytas visuomenės akyse. O svarbiausia: pati visuomenė neprivalo apie jokias reformas galvoti, jokių įstatymų projektų svarstyti, — jos reikalas tik klausyti. Caras geriau žino, ko visuomenei reikia, ir kokie įstatymai jai geriausiai tinka. Slaptose komisijose daug reformų buvo sugalvota, daug įstatymų projektų apvarstyta. Tik gyvenime jų nedaug tepasirodė. Per visą Nikalojaus viešpatavimą Rusijoj nesiliovė maištai siautę. Čia dekabristai, čia lenkų sukilimas gerokai sukrėtė Rusijos rimtį. O paskui — nesibaigianti valstiečių maištų banga. Pradžioj maištas apima vieną — kitą, o paskum keletą, net keliolika gubernijų. Maištai numalšinami žiauriai, beginkliai valstiečiai šaudomi iš patrankų. Caras puikiai numano ir sukilimų priežastis, — tai nepakenčiama baudžiauninkų padėtis, ištvirkusių dvarininkų barbariškumas. Kai kuriuos labiau ištvirkusius, daugiau subarbarėjusius dvarininkus caras nubaudžia, paima juos į valstybės globą, atima iš jų dvarus su baudžiauninkais, bet iš esmės jis baudžiauninkų padėties nė truputėlio nepagerina. Atrodo, tarytum bijo jis paliesti rusų dvarininkiją, kuri, šiaip ar taip, yra stiprus samoderžavijos ramstis. Pradėjus reformuoti baudžiauninkų buitį, galėtų likti nepatenkinti dvarininkai, galėtų susvyruoti pati samoderžavija, kuri carui buvo už viską brangiausia pasauly. Todėl tad iš visų kalbų apie baudžiauninkų buities pagerinimą nieko ir neišėjo. Dėl panašių priežasčių nelabai kas teišėjo ir iš kitų svarstytųjų reformų.

Daugiau Nikalojus I-as ištesėjo besirūpindamas Rusijos kitataučius surusinti ir kitatikius supravoslavinti, — kad būtų visoj Rusijoj viena tauta, viena tikyba. Caro valdžia griebiasi energingų priemonių, nukreiptų prieš unitus, prieš sentikius, prieš žydus. Kadangi caro valdžia didele kantrybe nepasižymėjo ir negalėjo laukti, kol kitataučiai bei kitatikiai surusės bei supravoslavės, tai buvo stengiamasi prievartos keliu visus Rusijoj gyvenančius nerusus „atvesti į tiesos kelią“. Šitokiais atvejais vartotosios smurto priemonės visur ir visuo-

met duodavo neigiamų vaisių. Negeresnių vaisių jos davė ir Nikalojaus valdžiai, paaštrindamos ir be to jau pakankamai įtemptą valstybėj padėtį ir padidindamos iš visur plaukusią skriaudžiamųjų aimaną.

Kol reformos tebesvarstomos, plačioji imperija turi būti valdoma pagal senąją tvarką. Caras skundžiasi, kad jam esą sunku galvoti apie bent kurias reformas, nes jis nežinąs, ar visoj didžiulėj valstybėj galima surasti bent penkius šimtus padorių valdininkų. Apie visus civilinius savo valdininkus caras juo blogiausios nuomonės. Urmu jis juos vadina kyšininkais, plėšikais, kišenvagiais. Kiek daugiau jis pasitiki kariais. Ir štai, slaptuose komitetuose bešnekučiaujant apie visokias reformas, viso rusų gyvenimo tvarkymas atsiduria karių rankose. Kariai, generolai yra puikūs rikiuotės reikalų žinovai, bet tuo paprastai tuomet jų visas mokslas ir baigdavosi. O generolai tuomet turėjo tvarkyti pramonės, prekybos, švietimo, technikos ir kitus panašius reikalus. Suprantama, kad svarbiausias, didžiausias dėmesys buvo kreipiamas į kariuomenės dalykus. Iš tikrųjų Nikalojui I-jam pavyko sudaryti didžiausią Europoj armiją, iki šiol Rusijoj dar neregėtą. Ir dažnuose kariuomenės paraduose armija atrodė juo geriausiai. Bet štai atėjo Krymo karo laikai, ir visa kariuomenė pasirodė tik paradams ir tetinkanti. Karo laukuose, susirėmus su kiek geriau organizuotu priešininku, rusų armija subirėjo. Subirėjo ir visos Nikalojaus viltys, kuriomis jis gyveno. Pasirodė, kad ir generolai buvo nelabai geresni administratoriai už civilinius valdininkus. Armija pasirodė esanti rimtesniems karo veiksmas visiškai nepasiruošusi, — nei ginklais, nei maistu, nei drabužiais, nei sanitarinės pagelbos priemonėmis neaprūpinta. Tik dabar, kaip vaizdžiai apibrėžia prof. Zamotinas, carui atsivėrė akys. Armija, kuria jis tiek rūpinosi per visą gyvenimą, jo vilties nepateisino. Jo mylimieji generolai pasirodė esą niekam tikę. Karo ir civilinė administracija — vieni vagys, beveik be išimties. Dar daugiau nusivylimo patyrė jis iš dvarininkijos pusės. Bajorai dvarininkai, užėjus kritiškam valstybės gyvenimo metui, pasirodė nepribrendę valstybiškam ir patrijotiškam darbui. Ir dabar visa jų iniciatyva baigėsi, kaip ir prieš karą, baudžiauninkų engimu. O tuo tarpu visas kraštas — nualintas, nuskūręs. Jokios reformos — ne-

pravestos. Karo metu jų pravesti nebegalima. Nebegalima toliau ir kariauti. Caras skubiai daro savo viešpatavimo balansą, suserga. Sako, kad jis ir miręs iš gėdos, karo pabaigos nelaukdamas.

Sunkioji Nikalojaus I-jo viešpatavimo gadynė rusų literatūrai, visuomet tokiai jautriai visuomenės opoms, daugybę medžiagos davė. Davė daugybę temų, kurias ji toli gražu nevisuomet galėjo laisvai traktuoti. Objektyvios gyvenimo aplinkybės uždarė rusų literatūrą siauruose rėmuose, iš kurių ji herojiškai stengėsi išsinerti. To laikotarpio rusų literatūrą lengviau bus suprasti prisiminus objektyviąsias jos egzistencijos sąlygas, — valstybės administracijos santykiavimą su literatūra, valdininkų elgesį su rašytojais.

2. **Administracija ir literatūra.** Nikalojaus I-mo administracija ne skatino literatūros kūrybą, bet ją slopino. Ir tam ji turėjo galingą priemonę — prevencinę cenzūrą, faktinai buvusią Trečiojo skyriaus, politinės policijos, žinioj.

Jau Alenksandro I-jo viešpatavimo pabaigoj cenzūra, tariant Karamzino žodžiais, kaip meška pastojo literatūrai kelią. Tuomet veikė dar, palyginti, gana liberalus cenzūros statutas, kurį veiklieji cenzoriai sugebėjo išaiškinti literatūros nenaudai. Dar Aleksandrui gyvam tebesant, tvarkos saugotojams senasai cenzūros statutas atrodė esąs persilpnas, peršvelnus, buvo susirūpinta pagaminti naują statutą, smarkesnį. Toks statutas ir buvo pagamintas, kurį patvirtinio jau Nikalojus I-as 1826 m. Naująjį statutą sudarant ypač pasidarbavo garsusai admirolas Šiškovas, prie statuto pridėjęs dar toli siekiančių paaiškinimų bei instrukcijų. Statuto tikslas buvo aiškiai formuluotas: paimti į visišką valstybės kontrolę visuomenės mintį, ją auklėti, nukreipti ją tąja vaga, kuri atrodė valstybei, tiksliau, žandarų viršininkui, pageidaujama. Literatūros kūrybai tapo užmautas apinasris, iš kurio ji ilgus dešimtmečius nebegalėjo išsivaduoti.

Vyriausias cenzorių uždavinys buvo — rūpestingiausiai daboti, kad į spaudą neprasiskverbtų niekas, kas nors kiek silpnintų caro valdžios autoritetą, mažintų žmonių paklusnumą carui. Drauge buvo apibrėžtos ir žinojimo sritys, kuriomis leidžiama rusų piliečiams interesuotis. Sakysime, iš logikos ir

filosofijos knygų buvo leidžiami tik jaunuomenei mokslinti reikalingi vadovėliai. Visos kitos šios rūšies knygos, ypač gi perpildytos naujųjų laikų gudragalviavimais, neturinčios patekti į spaudą. Griežčiausiu būdu turinčios būti draudžiamos knygos, skelbiančios, kad valdžia kilusi ne iš Dievo, kalbančios apie žmogaus įgimtas teises. Geografijos ir istorijos knygose cenzoriai turi stropiai daboti, kad jose nebūtų ko nors, kas prieštarauja ar kenkia monarchiškai valdžios sistemai. Jeigu knygoj pasitaiko atskiros vietos, kurios galima dvejopai suprasti, ir jeigu viena galimųjų dviejų prasmių prieštarauja cenzūros nuostatams, tai cenzorius turi teisės tokią vietą išbraukti. Cenzoriai turi stropiai sekti knygų recenzijas, skelbimus, knygynų katalogus. Jie turi daboti, kad valdžios akyse bloga knyga nebūtų giriama, o gera — peikiama. Be bendrosios cenzūros įvesta dar ir specijalinė. Jeigu koks straipsnis liesdavo kurios nors ministerijos reikalus, tai tokį straipsnį cenzūruodavo dar ir tos ministerijos atstovas.

Naujas cenzūros statutas, ilgainiui pavadintas „špižiniu" („čugunnyj ustav"), net pačiam Nikalojui atrodė perdaug žiaurus. Caras švietimo ministerį admirolą Šiškovą pravarė, jo vieton pakvietė liberališkesnį žmogų, būtent, kniazių Liveną, kuris 1828 m. paskelbė naują cenzūros statutą, nebe tokį brutalų. Literatūra kiek lengviau atsiduso, bet tik trumpą laiką. Po lenkų sukilimo cenzūra atgijo nauja jėga, nieku neatsilikdama nuo Povilo I-jo cenzūros. Nors 1828 m. cenzūros nuostatai skambėjo žmoniškesniu garsu, tačiau jų prasmė pasiliko senoviška. Ypač gi sunku buvo, kad tuos nuostatus turėjo vykinti neapsišvietę valdininkai, nuolat drebą dar ir dėl savo kailio. Jie turėjo ne tik veikalus cenzūruoti, bet drauge eiti ir policininko bei sėklio pareigas: turėjo tuojau pranešti Trečiajam skyriui apie kiekvieną uždraustą veikalą, apie autorius, kurių veikalai draudžiami, apie rašytojus, kurių samprotavimai yra nepatikimi. Trečiasai skyrius duodavo cenzoriams tinkamų instrukcijų.

Trečiojo skyriaus priešaky stovėjo žandaras Benkendorfas. Aleksandras Christoforovičius B e n k e n d o r f a s (1783—1837), kilęs iš Estijos vokiečių, iš pašaukimo buvo karys. Aleksandro I-jo laikais tas kuklus karininkas, uoliai dalyvavęs

daugely karų ir kautynių, pasižymėjęs energija ir drąsa, prisitarnavo iki generolo laipsnio, o vėliau gavo ir grafo titulą. Nikalojus I Benkerdorfą 1826 m. paskiria žandarų korpuso šefu, caro būstynės komendantu ir Trečiojo skyriaus viršininku. Tuo būdu jis tampa artimiausiu carui žmogum, betarpiu caro įsakymų vykintoju. Jis daugiausia reikalų turi su cenzūra, su rašytojais, — jis privalo auklėti rusų literatūrą, jis turi duoti jai tinkamą kryptį. Tai buvo neblogas karo reikalų specijalistas, bet kultūros darbo srity — visiškas obskurantas, neturįs nei grožio nei poezijos pajautimo. O tuo tarpu jis turėjo net Puškiną mokyti, kaip reikia geros eilės rašyti.

Savaime suprantama, kad šitoksai cenzūros statutas ir šitokie jo vykintojai netrukus sugebėjo rusų literatūros kūrybą paversti tikra kankyne.

Rašytojams, žurnalistams stačiai uždraudžiama liesti tam tikras temas, kelti aikštėn gyvenimo negeroves. Nors Nikalojus ir vadino savo valdininkus vagimis, bet jų darbus kritikuoti griežčiausiai buvo draudžiama, kad valdžios autoritetas nebūtų žeminamas. Sakysime, toksai žurnalas pataikūnas „Severnaja Pčela"—„Šiaurės bitė" pasiskundė kartą, kad Pavlovsko vežikai esą mandagesni ir pigesni, negu Peterburgo. Šioje pastaboje valdžia įžiūrėjo Peterburgo miesto viršininko darbų kritiką — mat, jis Peterburgo vežikų neprižiūri, — ir pats caras įsako cenzoriams daboti, kad šitoksai valdžios autoriteto žeminimas ateity nebepasikartotų. Slavofilas, monarchistas, pavyzdingiausias pravoslavas ir tautininkas, Kirejevskis, savo žurnale „Evropeec" — „Europietis" įdėjo straipsnį, antrašte „Devynioliktasis amžius". Caras paskaitė tą straipsnį ir pasipiktino. Caro pavedamas, Benkendorfas bara cenzorių, kaip jis išdrįso tokį straipsnį praleisti, nes tas straipsnis esąs ne kas kita, kaip samprotavimas apie aukščiausiąją politiką. Esą, autorius kalba tarytum apie literatūrą, bet mano visai ką kita. Esą, kur autorius kalba apie „švietimą", reikią suprasti „laisvę", vietoj „proto veikimo" reikią skaityti „revoliucija", o vietoj „vikriai surastas vidurys" skaitytina „konstitucija". Žinoma, Kirejevskio žurnalas buvo tuojau uždarytas. N. Polevojo leidžiamas žurnalas nukentėjo dėl dar keistesnio dalyko. Tame žurnale tilpo neigia-

ma recenzija apie Kukolniko nevykusią pjesę „Ruka Vsevyšniago otečestvo spasla“ — „Aukščiausiojo ranka išgelbėjo tėvynę“. Pjesė iš tikrųjų buvo menka, bet ji carui patiko, ypač dėl jos patrijotizmo. Ir Polevoj išdrįso išpeikti pjesę, kuri carui patinka. Žinoma, Polevoj pasirodė esąs kramolos skelbėjas, ir jo žurnalas buvo tuojau uždarytas. Dėl panašių priežasčių buvo uždaryti ir kiti geresnieji tų laikų žurnalai.

Vargas buvo ir cenzoriams. Už praleistą kokį žandarams nepatinkantį straipsnį sodina jie į kalėjimą ne tik autorių, bet ir cenzorių. Nenuostabu, kad cenzoriai neriasi iš kailio, beieškodami literatūroj kramolos.

Sunkiai vargo rusų literatūra, apeidinėdama cenzūros sląstus, bet po 1848 m. revoliucijos įvykių Vakaruose, carui atrodė, kad rusų literatūra dar perdaug laisvės turi. Tais metais buvo sudarytas slaptas komitetas spaudai pažaboti. Viešumoj ilgainiui jis buvo pavadintas „Buturlinskij komitet“, nes jame pirmininkavo D. P. Buturlinas.

Jis tai, tariant, ir įvarė rusų mintį, rusų kūrybą, rusų literatūrą į sunkiųjų darbų kalėjimą. Buturlino paspausti cenzoriai stengiasi iš visų jėgų slopinti raštą. Kaip sako B. A. Markovičiaus santrauka, cenzorius Mechelinas 1849 m. ėmė braukti iš istorijos vadovėlių senųjų graikų bei romėnų herojus, nes jie esą buvę respublikonai; cenzorius prof. Davydovas išbraukė iš visuotinės istorijos Mahometo vardą, nes šis niekšas esąs klaidingą tikybą įkūręs; cenzorius Elaginas braukė iš fizikos terminą „gamtos jėgos“; cenzorius Achmatovas buvo nepatenkintas daugtaškiais, esančiais matematikos knygose. Tos gadynės visuomenės santykių istorikai mini daugybę panašių cenzūros anekdotiškųjų žygių. Gogolis paskutiniam gyvenimo laikotarpy buvo, rodos, toks įsitikinęs konsenvartorius, bet ir jis valdžiai pasirodė esąs perdaug įtartinas. Monarchistas, konservatorius, paklusniausias valdžiai žmogus, prof. Pogodinas, Gogoliui mirus, išleido savo žurnalo numerį su gedulos rėmeliais. Už tokį darbą Pogodinas pateko į policijos priežiūrą. O Turgenevą už kuklų Gogolio nekrologą valdžia suareštavo, išlaikė visą mėnesį hauptvachtoj ir paskui išsiuntė jį į provinciją, — policijos priežiūron atidavė.

Net tautosaka — ir toji nukentėjo. Išaiškinta, kad įvairiose patarlėse bei priežodžiuose yra išsilikę daug stabmeldiškos medžiagos, kenkiančios pravoslavijos autoritetui. Liaudies dainose esą garbinami ištvirkimas, anarchija, maištas, kurie griauną šeimos pagrindus, kurie kenkią valdžios prestižui. Ir Buturlino komitetas susirūpina tautosakos dildymu iš žmonių atminties. B. A. Markovičius liudija, kad cenzūra smarkiai rūpinosi ir saldainių bei medauninkų parašais.

Patys cenzoriai gyvena panikoj. Cenzorius A. L. Krylovas praleis, būdavo, Nekrasovo žurnalo „Sovremennik" numerį, bet paskui draudžia jį siuntinėti skaitytojams, — bijo, ar nebus ko pražiopsojęs, — ir vėl spausdintą numerį naujai cenzūruoja. Cenzorius Beketovas buvo kiek žmoniškesnis, bet užtat net už nekalto straipsniuko praleidimą reikalavo didelių kyšių. Nekrasovo žurnalo straipsniai turėjo būti siuntinėjami cenzūruoti į cenzūros komitetą ir, beto dar, į vidaus užsienių reikalų, finansų, valstybės turtų ministerijas, į caro raštinę ir į švenčiausiojo sinodo kanceliariją. Nekartą nė viena šių įstaigų neprisipažindavo esanti kompetentinga straipsnio reikalą spręsti, tad straipsnis taip ir klajodavo iš įstaigos į įstaigą. Kartais jis ir žūdavo šioj pavojingoj kelionėj. Cenzorius Beketovas kartą gyrėsi, kad jis praleidęs brošiūrą, pačią nekalčiausią. Staiga jis gaunąs iš vienos ministerijos baramą raštą, kam jis praleidęs tokią brošiūrą, kurioj ministerija peikiama. Nieko panašaus toj brošiūroj nebuvę. Netrukus jis gauna raštą iš kitos ministerijos, kuri įsižeidus dėl tų pačių brošiūros žodžių, bet ji juos supratus visiškai priešingai, negu pirmoji ministerija.

Kiti cenzoriai nesitenkina vienu teksto braukimu bei rašto draudimu. Jie dar parašo savo pastabas, ir visą medžiagą siunčia politinei policijai. Šitokiu bendradarbiavimu su policija itin pasižymėjo cenzorius A. J. Krasovskis (1776 — 1857) — fanatikas, veidmainys, obskurantas, kiekviename rašytojuj įžiūrėdavęs bedievį bei ištvirkėlį ir, kiek galėjęs, kenkęs rašytojams bei literatūrai*).

---

*) Avdotja Panajeva savo atsiminimuose paduoda keletą charakteringų Krasovskio pastabų prie Valerjono Nikolajevičiaus Olino eilėraščio „Stansy k Elize". Jos šitaip atrodo:

Ir vis dėlto, veikiant šitokioms „sunkiųjų darbų kalėjimo sąlygoms“, Nikalojui beviešpataujant rusų literatūra sugebėjo iškilti labai aukštai. Nikalojaus gadynėj prasidėjo ir įsigalėjo kūrybinis realizmas. Šiam laikotarpy gyveno ir kūrė Puškinas, Gogolis, Lermontovas, Belinskis, pradėjo savo kūrybos kelią Turgenevas, Grigorovičius, Dostojevskis, Tolstojus, Gercenas, Ostrovskis ir daugelis kitų žymiųjų rašytojų. Pagaliau visas rusų romantizmas yra susijęs su Nikalojaus gadyne, kaip sentimentalizmas su Ekaterinos ir ypač Aleksandro Pirmojo gadynėmis. Nikalojui beviešpataujant rusų romantizmas išaugo ir nuvyto. Nikalojaus režimo sudarytosios gyvenimo sąlygos nulėmė romantizmo raidą. Romantizmo tematika, ideologija, literatūrinės formos, kūrybinė medžiaga — visa tai daugiau ar mažiau parėjo nuo viešpatavusiųjų tos gadynėj visuomenės minties tendencijų. Kiti rusų romantikai, pavyzdžiui, Kukolnikas ar Zagoskinas, yra stačiai neįmanomi atotraukoj nuo Nikalojaus režimo sudarytųjų gyvenimo sąlygų.

3. **Rusų romantizmo raida.** Rusų romantizmas — taip pat importuota literatūros srovė, kaip ir klasicizmas bei sentimentalizmas. Susikūrė romantizmas pagal Vakarų Europos pavyzdį, įgavo net specifinio rusiško atspalvio, bet nesuspėjo išaugti į grandijozinę pasaulėžvalgos sistemą, į kurią išaugo

---

Eilėraščio strofa:

„О, сладостно, клянусь, съ тобою долго жить,
Сливать съ душой твоей всѣ мысли, разговоры,
Улыбку устъ твоихъ небесную ловить“.

Krasovskio pastaba: „Слишкомъ сильно сказано! Женщина недостойна того, чтобы улыбку ея называть небесною“.

Eilėraštis:

„И молча на тебѣ свои покоить взоры.“

Pastaba: „Тутъ есть какая то двусмысленность“.

Eilėraštis:

„О, дѣва милая! изъ смертныхъ всѣхъ лишь ты
Подъ бурей страшною меня не покидала.
Не вѣрила рѣчамъ презренной клеветы
И поняла, чего душа моя искала.

Pastaba: „Должно сказать, чего именно, ибо здѣсь дѣло идетъ о душѣ“.

Eilėraštis:

„Что въ мнѣньи мнѣ людей? Одинъ твой нѣжный взглядъ
Дороже для меня вниманья всей вселенной“.

Pastaba: „Сильно сказано; къ тому жъ во вселенной есть и цари, и законные власти, вниманіемъ которыхъ дорожить должно“.

Vakarų romantizmas. Nebuvo Rusijoj gilesniųjų socijalinių, visuomeninių bei filosofinių faktorių, pašaukusių Vakarų romantizmą. Rusai buvo tik mokiniai, gana gabūs, sumanūs mokiniai, bet kai jie išmoko visas Vakarų romantizmo gudrybes suvokti, pačiuose Vakaruose romantizmas pradėjo slugti. Neturėjo rusų romantizmas nė žymesniųjų kūrybinių talentų. Didieji rusų rašytojai, kaip antai: Puškinas, Lermontovas, Gogolis, daug prisidėję prie rusų romantizmo meniško išlukštenimo, net savo kūrybinį darbą pradėję kaip romantikai, ilgainiui iš romantizmo rėmų išaugo. Jų romantiškieji kūriniai dar nėra jų brandos liudijimas, dar neduoda supratimo apie visą jų kūrybą. Tad, nors šitie trys rašytojai davė gražiausių rusų romantizmo pavyzdžių, savo esme priklauso naujai literatūrinio stiliaus gadynei, — jie turi būti išskirti iš bendrosios rusų romantizmo apžvalgos.

Romantizmas Rusijoj prigijo be ypatingesnio vargo. Tai nereiškia, žinoma, kad visa literatūrinė visuomenė jį būtų priėmusi su išskėstomis rankomis. Romantikai buvo puolami ir gana smarkiai puolami, tik ant romantikų galvų pasipylę smū-

---

Eilėraštis:

„О! какъ бы я желалъ пустынныхъ странъ въ тиши
Безвѣстный, близь тебя къ блаженству пріучаться,
И кроткою твоей мелодіей души
Во взорѣ дышащей, безмолствуя, плѣняться“.

Pastaba: „Такихъ мыслей никогда разсѣвать не должно; это значитъ, что авторъ не хочетъ продолжать своей службы государю, для того только, чтобъ быть всегда съ любовницей. Сверхъ сего, къ блаженству можно пріучаться только близь Евангелія, а не близь женщины“.

Eilėraštis:

„О! Какъ бы я желалъ всю жизнь тебѣ отдать!“

Pastaba: „Что жъ останется Богу?“

Eilėraštis:

„У ногъ твоихъ для пѣсней лиру строить“.

Pastaba: „Слишкомъ грѣшно и унизительно для христіанина сидѣть у ногъ женщины“.

Eilėraštis:

„Всѣ тайныя твои желанья упреждать
И на груди твоей мою главу пскоить“.

Pastaba: „Стихъ чрезвычайно сладострастный“. Ir t. t.

Visos šios pastabos yra itin charakteringos cenzorių kultūriniam bei moraliniam lygmeniui apibrėžti.

Ir šitokie žmonės sprendė literatūros reikalus Nikalojui beviešpataujant.

giai nebuvo perdaug skaudūs jiems. Ne taip sunku buvo ir atmušti tuos smūgius. Tuo metu, kai Rusiją ėmė pasiekti pirmosios žinios apie romantizmą, kai joj ėmė reikštis pirmieji romantizmo pranašai, sentimentalizmas jau baigė mirti savo natūraline mirtimi. Vieni sentimentalistai — patys pradėjo tyčiotis iš savo srovės pagrindų ir negalėjo sudaryti opozicijos ateinančiam romantizmui. Kiti gi sentimentalistai, sakysime, kaip Žukovskis, patys padeda romantizmui įsigalėti, duodami Vakarų romantikų kūrinių vertimus. Žukovskis pasidaro tarytum pereinamoji, jungiamoji grandis tarp sentimentalizmo ir romantizmo. Žukovskio pavyzdys parodo, jog galėjo susidaryti įspūdis, kad romantizmas betarpiai išaugo iš sentimentalizmo. Juo labiau, kad romantizmas buvo pradėtas skelbti, dar neturint apie jį aiškaus supratimo, „Arzamase“, kurio protektoriumi buvo Karamzinas, kur Žukovskis buvo įtakingiausias narys, kur greta sentimentalistų labai gerai jautėsi ir gryno kraujo klasikas Batiuškovas. Senųjų klasicizmo tradicijų saugotojai šiškovininkai dar negalėjo atsipeikėti po sunkių imtynių su sentimentalistais, kurie bent paviršutiniškai klasikus nugalėjo: sentimentalistų skelbtas naujasis stilius, gyvoji kalba įsivyravo literatūroj. Besiremontuodami po kautynių su sentimentalistais, klasikai negalėjo pakenkti romantizmui. Vėliau, kai atsipeikėjo, klasikai ėmė ir romantizmą pulti, bet tai buvo jau pavėlavusi kova. Nes ir klasikai ir romantikai buvo jau nebe tie, — vieni ir kiti evoliucijonavo. Žymesnieji klasicizmo atstovai pasirodė esą nebeištikimi savo tėvynei. Ir Gribojedovas, ir Narežnyj, ir Krylovas aiškiai palinko į kūrybinį realizmą. Palinko į jį ir žymesnieji romantikai, nebekalbant jau apie Puškiną su Gogoliu. Tad klasikų kova su romantizmu buvo daugiau teoriška, o gyvenimas ėjo savo keliu, žurnalinių vaidų nebodamas.

Rusų romantizmas nesudarė vienalypės srovės. Vokiečių, prancūzų, anglų ir italų romantizmas — daug kuo skyrėsi vienas nuo kito, o rusų romantikai mokėsi iš visų šitų Vakarų romantizmo atžalų. Rusų romantizme sutinkame vokiškojo, angliškojo, prancūziškojo ir itališkojo romantizmo atgarsius. Šaltinių įvairumas ir nulėmė rusų romantizmo reiškinių margumą.

Visų daugiausia rusams įtakos turėjo vokiečių romantiškoji poezija bei filosofija, nors visų anksčiausia rusai pradėjo susipažinti su prancūzų romantizmu. P. N. Sakulinas liudija, kad Chateaubriand'o „Atala" buvo išversta į rusų kalbą dar 1802 m., o „Réné" — 1806 m. Kiek vėliau, maždaug 1812—1817 m. laikotarpy, pasiekia rusus konkretesnės žinios apie vokiečių ir anglų romantikus, ypač apie Baironą. O 1820 m. paprastai yra laikoma rusų romantizmo gimimo data. Tais metais pasirodė jauno Puškino pirmoji romantiška poema „Ruslan i Liudmila". Nuo to laiko suaktualėjo rusų romantiškoji kūryba ir prasidėjo teorijos bei principų ginčai romantizmo reikalu. Ginčai prasidėjo dviem pagrindinėm linijom: filosofine ir grynai literatūrine.

Rusų filosofuoją romantikai stengėsi įskiepyti savo visuomenei romantikų idealistišką pasaulėžvalgą. Čia jie rėmėsi pirmoj eilėj vokiečių didžiuoju romantiku filosofu, Schellingu.

Šellingo filosofiją atnešė rusams net ne rašytojai, net ne literatai. Peterburgo Medicinos chirurgijos akademijos profesorius, fizijologijos, patologijos ir higijenos specijalistas, D. M. Vellanskis jau 1805 m. pradėjo skelbti Rusijoj Šellingo filosofijos pagrindus. Netrukus ir kiti profesoriai ima supažindinėti rusų visuomenę su to filosofo išmintimi. Apie 1820 m. rusai jau turėjo, bent rankrašty, Kanto, Fichtės ir Šellingo svarbesniųjų veikalų vertimus. 1821—1823 m. laikotarpy Maskvos universiteto profesorius, M. G. Pavlovas itin energingai skelbia Šellingo idėjas, — aplink jį spiečiasi „šellingininkų" būrelis. O 1823 m. Maskvoj susiorganizuoja specijalinė Šellingo filosofijos draugija, žinoma vardu „Obščestvo liubomudrija". Žodis „liubomudrie" yra tiesioginis žodžio „filosofija" vertimas, nukaltas dar XVIII šimtmečio pabaigoj, vartotas rusų masonų rašiniuose. Dabartinės draugijos organizatoriai pasiėmė barbariškai skambantį archajizmą „liubomudrie" ne dėl simpatijų šiškoviškam archajizmui. Jie tuo žodžiu norėjo pabrėžti, kad jie nieko bendra nenori turėti su XVIII šimtmečio filosofais — racijonalistais, skeptikais ir empirikais. Draugijos pirmininkas buvo vienas žymiausių romantikų, kn. V. F. Odojevskis, sekretorius — romantiškas poetas, D. V. Venevitinovas. Prie draugijos priklausė būsimieji slavofilai: A. J. Koševelas ir broliai Jonas bei Petras Kirejevskiai; toliau:

N. M. Rožalinas, V. P. Titovas, N. A. Melgunovas, S. P. Ševyrevas, M. P. Pogodinas, V. K. Kiuchelbekeris, Sobolevskis, ir kt.*). Draugija iširo jau 1825 m. Bet 1824 m. ji sugebėjo išleisti keturių tomų almanachą „Mnemoziną“, kuriame pasireiškė pirmosios rusų pastangos sudaryti šellingiškai romantišką pasaulėžiūrą. Almanachas, tiesa, didelio pasisekimo neturėjo, — per metus išparduota jo vos 190 egz., bet vis dėlto čia ėmė formuotis romantiškoji pasaulėžiūra, kurią vėliau matysime pareikštą rusų filosofų romantikų kūriniuose, Tai buvo nelyginant pirmasai rusų filosofinio romantizmo etapas. Antrasai etapas kito vokiečių filosofo, taip pat labai artimo romantikams, Hegelio skraistėj. Maskvos universiteto sienose susispiečia aplink studentą N. V. Stankevičių jaunuolių būrelis, kuris ne tik studijuoja Hegelio filosofiją, bet ir pasidaro jos apaštalais Rusijoj. Be paties Stankevičiaus, prie šio ratelio priklauso dar V. G. Belinskis, M. A. Bakuninas, V. P. Botkinas, J. P. Kliušnikovas, J. M. Neverovas, V. I. Krasovas ir kt. Iš šio ratelio išeina tarytum antroji rusų romantikų laida. Pats Stankevičius su Belinskiu — aiškūs romantikai, nors ir neilgam. Stankevičius veikiai paskęsta filosofijoj ir meta literatūros darbą, netrukus ir miršta, o Belinskis atsipalaiduoja nuo Hegelio ir nutraukia ryšius su romantizmu. Šiaip ar taip, rusų romantikų pasaulėžiūra rėmėsi Šellingo bei Hegelio idealizmu. Literatūros reikalams spręsti rusai tuo idealizmu naudojosi kiek savotiškiau.

„Liubomudrų“ draugijos susikūrimo metais nedaug težinomas rašytojas, Orestas Somovas, vienas pirmųjų bando išaiškinti romantizmo literatūrinę prasmę. Jis paskelbia veikalą „O romantičeskoj poezii“ — „Apie romantiškąją poeziją“. Čia jis išdėsto daugiausia vokiečių ankstyvojo romantizmo pažymius ir stengiasi juos paskelbti romantiškosios poetikos principais. Somovo išmanymu, romantiškoji poezija esanti krikščioniškosios Europos poezija, kuri turinti atstoti pagoniškąją graikų romėnų poeziją, vadinas, ir naujųjų klasikų poeziją. Romantiškoji poezija esanti laisva nuo bent

---

*) Šios draugijos nariai yra vadinami, Puškino pramanymu, „archivnye junoši“ (archyvo jaunuoliai), nes jų dauguma, (išskiriant Odojevskį, Pogodiną ir Kiuchelbekerį) tarnavo Maskvoj užsienių reikalų ministerijos archyve.

kurių taisyklių ir dėsnių, romantikas rašytojas galįs traktuoti medžiagą, kaip jam patinka, nieku nesivaržydamas. Romantiškosios poezijos didžiausias nuopelnas esąs tai, kad ji visur stengiasi išlaikyti lokalinį bei etninį koloritą („narodnost' i mestnost'"). Vokiečių ankstyvieji romantikai itin mėgo semti medžiagą iš viduramžio, kurį klasikai taip maltretavo. Bet Somovas mano, kad romantikas neprivalo apsibrėžti vienu viduramžiu, — jis gali semti medžiagą iš kokios tik nori epochos, iš kokios tik nori šalies bei tautos, net iš Rytų pasaulio. Tuo būdu Somovas gana vykusiai pastebėjo kai kuriuos romantizmo pažymius. A. I. Galičas 1825 m., paskelbęs veikalą „Opyt nauki iziaščnago" — „Mokslo metmenys apie dailę", pabrėžia kitus romantizmo pažymius, pasiremdamas tais pačiais vokiečiais mokytojais. Galičo išmanymu, poetas kūrėjas esąs dieviškos valios reiškėjas. Jis esąs tarytum forma, pro kurią dieviškoji valia pasireiškianti. Todėl, kaip dieviškosios valios reiškėjas, poetas savo kūryboj esąs laisvas, jokių kanonų nevaržomas. Todėl ir iš viso negalį būti poezijai jokių kanonų. Tuo pasiremdamas, Galičas pripažįsta lygiai vertinga visų tautų ir visų laikų poeziją. Šiame visų tautų poezijos lygių teisių pripažinime ir glūdi romantikų poetiškas universalumas arba, kaip kiti sakydavo, universalus eklektizmas. D. V. Venevitinovas romantiškąją poeziją vadina gilios minties ir gilaus jausmo poezija, o klasizmą — gyvenimo įvairenybės poezija.

Romantizmo poetiškosios ideologijos gvildenimas telkiasi Maskvoj. Šiuo klausimu ypač rūpinasi du Maskvos žurnalai, būtent, „Moskovskij vestnik" ir „Moskovskij telegraf". Taip jau susidėjo aplinkybės, kad pirmasai žurnalas atstovavo vokiečių romantikų ideologiją, o antrasai — prancūzų. Aplink pirmąjį spietėsi gana konservatyviai nusiteikę bręstą slavofilai, kaip antai: Iv. Kirejevskis, M. P. Pogodinas, S. P. Ševyrevas, V. P. Titovas ir kt. O antrąjį redagavo gana pažangus rašytojas, N. A. Polevoj, besidomėjęs daugiau grynais literatūros klausimais, negu filosofija. Žurnale „Moskovskij vestnik" romantiškoji poezija buvo laikoma naujosios Europos dvasios reiškėja. Jos esmė esanti šitokia: tai yra poezija tikrovės, sudarytosios pagal teisybės, grožio ir gėrio idealus. Tai esanti aukščiausioji žmonių veržimosi į begalybę poezija. Ro-

mantiškoji poezija, esą, prasidėjusi viduramžio laikais drauge su krikščioniškųjų dvasios tobulybės idealų išugdymu, kai žmogaus siela, nebeištverdama ankščiuose kūno rėmuose, taip aistriai veržėsi į begalybę, į Dievą. Romantikas poetas ne tik neprivaląs varžytis bent kuriais kūrybos kanonais, nes kiekvienas turįs savo kanonus kurti, — jis neprivaląs varžyti ir savo kūrybos bent kuria moraline tendencija. Poetas turįs vaizduoti tikrovę — dabartį ir praeitį. Tik nekiekviena tikrovė esanti verta, kad ją poetas vaizduotų. Poetas reiškiąs per aprašomosios tikrovės reiškinius savo idealistišką pasaulėžiūrą, reiškiąs tam tikrą idealą, tad reikią, kad ir vaizduojamoji tikrovė tą idealą atitiktų. Romantikas poetas esąs tautiškas, nes jis remiasi tautiškąja dirva, bent tiek, kiek ji yra išsilikusi senovės literatūros palaikuose. „Moskovskij telegraf" taip pat, kaip ir „Moskovskij vestnik", romantiškąją poeziją laiko dabartinės Europos dvasios pasireiškimu. Romantizmo esmė esanti — tai begalinės idėjos aprėžtąja forma reiškimas, tai aistrus veržimasis į begalybę. Romantiškoji poezija, anot „Moskovskij telegraf" kritikų, prasidėjusi viduramžio laikais, — ji atsiremianti krikščionybės dvasia, bažnyčios organizacija, visa viduramžio buitimi. Renesansas ir atgimęs klasicizmas, esą, buvo laikinai romantizmą nustelbę, bet jis XVIII šitmečio pabaigoj, esą, su nauja revoliucine jėga atgijęs. Atgimęs romantizmas sukūręs naujas poetinės kūrybos priemones, kurias neigęs senasai klasicizmas. Visų pirma romantizmas pripažinęs visų tautų poeziją lygiomis teisėmis vertinga, — kiekviena grandinė esanti svarbi visuotinio progreso eigoj. Iš čia ir kilęs romantizmo visuotinumas bei pasauliškumas. Antra, romantizmas išradęs realistinį vaizdavimą, nes jis stengiasi vaizduoti visus daiktus teisingai, giliai ir pilnai. Ir trečia, romantizmas atradęs vaizdavimo savitumą bei tautiškumą, jis išmokęs realiai reikšti tautos buitį ir dvasią. Tačiau patys romantikai savo realizmo laisvę gerokai aprėžia. Esą, romantikas nekopijuojąs kokio daikto, jį bevaizduodamas; jis, esą, stengiasi įsiskverbti į daikto esmę. O taip įsiskverbti poetui padedanti jo lyriškoji srovė. Poeto lyrizmas esąs ne kas kita, kaip jo gyvenamoji nuotaika, jo gyvenamieji idealai, pro kuriuos jis ir tematąs tikrovę.

Taip žiūrėjo į romantizmą ir aiškino jo esmę svarbesnieji jo teoretikai. Plačiausiai buvo teorijoj atstovaujamas vokiečių romantizmas, bet, kaip matyti iš paduotosios santraukos, jis sugebėjo apčiuopti vos tik vieną kitą vokiečių romantizmo bruožą. Tai buvo gana paviršutinis vokiečių romantizmo teorijos atvaizdas. Dar paviršutiniškiau paliesta prancūzų romantizmo esmė. O anglų romantizmas pasiliko visiškai nuošaliai. Taip atsitiko rusuose su romantizmo teorija. Romantizmo praktikoj tenka konstatuoti kiek kitokia padėtis. Čia anglų romantizmas turėjo ne mažesnės įtakos, kaip prancūzų, o prancūzų, kaip vokiečių. Charakteringesnieji rusų romantizmo pažymiai paaiškės peržvelgiant atskirus jo reiškinius, kuriuose tektų įžiūrėti trys pagrindinės srovės: filosofiškas, individualistiškas ir istoriškas romantizmas.

II. FILOSOFIŠKAS ROMANTIZMAS

1. Filosofiško romantizmo pagrindiniai bruožai. Filosofiškasai romantizmas rusų literatūroj turėjo mažiausia atstovų, bet užtai jis yra visų gryniausias. Tai yra vokiškojo romantizmo atžala, išdygusi rusiškoj dirvoj. Šios atžalos pavadinimas pabrėžia pagrindinį jos charakterio bruožą — filosofišką galvoseną. Atsižiūrint motyvų, šioj romantizmo atžaloj traktuojamų, ji taip pat teisėtai yra vadinama universaliu romantizmu, kuris yra pagrįstas Šellingo idealistiškąja filosofija, ir kiek vėliau — Hegelio įneštaisiais korektyvais.

Visatos universo visuotinė harmonija — idealas, kurio trokšta pasiekti filosofiškai nusiteikę romantikai. Žmogaus gyvenimo, net žmonijos istorijos tikslas esąs pasiekti realistinio ir idealistinio prado, materijos ir dvasios harmonijos. Juo aukščiau žmogus yra pakilęs, juo raiškesnė jame dvasios ir materijos harmonija. Aukščiausias tos harmonijos laipsnis esąs — tai visiškas dvasios ir materijos vienumas, organiškas susijungimas, sudvasinta materija, sumaterijalinta dvasia. Pasiekti šitokio harmonijos laipsnio ir esąs pasaulio evoliucijos vyriausias tikslas. Šitokia harmonija pasireiškianti per meną ir filosofiją, kurie esą vieno ir to paties reiškinio du skirtingi veidai. Menas ir filosofija sutampą religijoj, kuri esanti tobu-

liausias visatos harmonijos reiškimasis. Poetas esąs drauge ir filosofas, o filosofas negalįs nebūti poetas, o jie abu religinėj ekstazėj susijungią į vienetą. Tuo būdu filosofas ir poetas yra lyg pranašai, lyg apaštalai tosios aukščiausios universalinės harmonijos. Tiktai poetas yra, tariant, demokratiškesnis už filosofą. Jis aukštąsias dvasios paslaptis reiškiąs konkrečiais vaizdais, todėl jis esąs prieinamesnis paprastiesiems žmonėms, todėl jis galįs savo uždavinį sėkmingiau atlikti. Žinoma, poetas yra kur kas aukštesnis, atseit, tobulesnis už paprastuosius pilkosios minios žmones. Todėl tad romantikai itin daug dėmesio kreipia į poetą. Jų raštuose vyriausias veikiantis personažas nuolat esti poetas — tasai žmonijos gyvenimo prasmės skelbėjas, tasai įrankis, kuriuo žmonija gali savo gerovės pasiekti. Kaip žinoma, poetai esti daugiau ir mažiau talentingi. Romantikams rūpi tik visų talentingiausi poetai, genijai. Genijus — tai ir yra tikrasis pasaulio gerovės darbininkas. Žmonijos gerovei jis skelbia pasaulinę harmoniją, bet pilkosios masės, žinoma, jo nesupranta, juokiasi iš jo, jis yra priverstas gyventi kažkokiu atsiskyrėliu ir kantriai pakelti savąją tremtinio dalią. Poetas, nors ir nesuprastas, skelbdamas visuotinę harmoniją, priverčia tobulėti visuotinį gyvenimą. Ir tasai tobulėjimas pasireiškia tolydžiu materijos sudvasinimu, tolydžiu begalybės (Unendlichkeit, bezkonečnoe) įsiskverbimu į aprėžtą formą. Iš čia tai ir prasideda ypatingasai tikrovės ir fantastikos santykiavimas romantikų raštuose. Iš vienos pusės, romantikai skelbiasi esą realistai, jie norį pažinti visą tikrovę, visą gyvenimą iš pašaknų. Jie nesidrovį vaizduoti biauriausius daiktus, nes juos davęs patsai gyvenimas. Jie tuos daiktus sudvasinę, ir tie daiktai įgauną lygios vertės su aukščiausiais daiktais. Romantikai, bardami klasikus už abstrakcijas, už nutraukimą ryšių su realybe, patys ryšius su realybe itin brangina. Tiktai romantiška realybė nėra visiškai konkreti, nėra perdaug apčiuopiama. Jiems svajonė yra tokia pat realybė, kaip ir konkretus apčiuopiamas daiktas. Svajonė yra gyvenimas, ir gyvenimas yra svajonė. Abi tos sąvokos jiems yra tolygios, kaip dvasia ir materija. Romantikui empirika yra svarbi pažinimo priemonė, bet nemažiau svarbu jiems ir intuicija, instinktas, vidujis regėjimas, fantazija. Konkrečiųjų daiktų pasaulis jiems yra taip pat realus, kaip ir fantazijos su-

kurtasai. Todėl tad romantikų kūriniuose nuolat kaitaliojasi realizmas ir fantastika. Tikrovės ir fantazijos sukurtieji dalykai egzistuoja lygiagrečiai, vienas šalia antro, kaip lygaus svorio vertybės. Realybė jų kūriniuose nejučiomis pereina į fantastiką, ir fantastika — į realybę. Fantastikos vaizdiniai yra įspraudžiami į realaus gyvenimo formas, o šios pastarosios yra persunkiamos irrealiais savumais. Taip elgdamiesi, romantikai nori sudvasinti materiją ir sukonkretinti dvasią, — begalybę įsprausti į aprėžtas formas. Todėl tad romantikų realybė ir fantastika vienodai yra irrealios didybės. Todėl tad romantikų mėgiamiausioji literatūros forma yra pasaka, arba novelė ir balada, primenančios pasaką. Alegorija, simbolika — romantiko mėgiamiausios vaizdavimo priemonės. Jiems visi poeto kuriamieji vaizdai yra tik simboliai, kuriais jie atspėja ir išreljefina visatos, universo harmoniją ir „kitų pasaulių" paslaptis. Jeigu racijonalistų klasikų kūryboje centralinį vaidmenį vaidino p r o t a s, pareiga, visuomenė, valstybė, o sentimentalistams pirmoj eilėj rūpėjo jausmai, š i r d i s, siela, tai romantikui pirmoj eilėj rūpi d v a s i a, sukaupianti savy protą ir širdį. Klasikas rūpinasi sakinio aiškumu, jo reljefiškumu, klasiko idealas — plastika, ir jo poezija buvo plastiška, klasiko vėliava — logika. Sentimentalistas — psichologas; jam ne logiškas įtikinamumas svarbu, bet — jausmingumas. Sentimentalisto emblema — ašara. O romantikas — metafizikas. Nei logika, nei psichologija, nei plastiškumas, nei įtikinamumas jam nėra lemiantis faktorius. Jis tiki esąs aukščiau visa to, nes jis kalbąs dvasios kalba, kuri esanti, ar bent turinti būti, harmoninga. Harmonija, muzika — štai kas romantikui rūpi. Romantiko poezija — kaip muzika. Bent jis stengiasi, kad jo poezija veiktų akustiškai, primintų muziką, būtų panaši į ją. Romantiko menas — akustiškas. Romantikui muzika — aukščiausias menas, nes jis yra universalus, nes juo dvasia betarpiai kalbanti, nes ji sintetinanti kitas meno šakas, nes ji esanti visatos harmonijos reiškimasis.

Rusų romantikai su dideliu džiaugsmu priėmė Šellingo -Hegelio teoriją apie tautų gyvenimo istorinį uždavinį. Yra ir buvo nuo amžių pradžios anapus erdvės ir laiko „Pasaulinė Dvasia" ar „Pasaulinis Protas", trumpiau, Absoliutas. Regimojo pasaulio reiškiniai — tik pavieni tojo Absoliuto savumų

apsireiškimai. Gyvenančioms žemėje tautoms esą jau iš anksto paskirta išraiškinti tą ar kitą Absoliuto savumą. Šitame išraiškinime ir glūdinti tautos evoliucijos, tautos civilizacijos, kultūros prasmė. Kai tauta atlieka savo pareigą — išraiškina jai paskirtąjį Absoliuto savumą, ji galinti mirti, faktinai ir mirštanti. Į jos vietą ateinanti kita tauta naujo savumo raiškinti. Tuo būdu kiekviena tauta turinti savo misiją. Tiesa, ne visoms tautoms yra skirta eiti misijonieriaus pareigas. Tai tūrinčios atlikti tik istoriškos tautos, nes esama ir neistoriškų tautų, kurios turinčios pagelbėti istoriškosioms tautoms atlikti jų pareigas. Vokiečių romantikams, filosofams tokia misijų tauta buvo vokiečiai. Tovianskiui su Mickevičium pasaulio misijonieriais atrodė lenkai. O rusų romantikai iš to daro dar savotiškesnes išvadas. Jiems atrodė, kad Vakarai jau atliko savo kultūrinį uždavinį, kad jie jau atgyveno savo amžių, kad jiems jau laikas mirti, — jie gyvi tebebūdami jau apipuvę. Rusai gi — visai kas kita. Rusai vos pradedą įgyvendinti savo kultūrinę misiją. Rusams, esą, lemta tarti naująjį kultūros žodį ir atgaivinti Vakarus. Rusams reikią visomis pajėgomis stengtis atlikti tai, ką jiems yra įsakęs Absoliutas. Tuo būdu aukštasai idealizmas atvedė į siauro nacijonalizmo bei imperijalizmo apologiją. „Istoriška tauta“ — faktinai turinti didelę kariuomenę. Bevykdydama savo istoriškąją misiją, ji galinti grobti neistoriškąją tautą, faktinai, maža kariuomenės teturinčią. Ir visa tai turi atsitikti dėl žmonijos gerovės — dėl universo harmonijos.

2. Vladimir Fedorovič Odojevskij (1804—1869). Kilęs iš senos Riuriko ainių šakos kniazius Vladimiras Odojevskis buvo vienas plačiausiai apsišvietusių rusų rašytojų ir gal pats charakteringiausias romantikas — filosofiškojo universalizmo atstovas. Dar Maskvos universitete, kurį Odojevskis puikiai baigė, būdamas talentingojo profesoriaus M. T. Pavlovo įtakoj, susižavėjo jis Šellingo filosofija, lydėjusia jį paskum per visą gyvenimą. 1826 m. atsidūręs Peterburge, pereidamas sudėtingą ir įvairią tarnybos karjerą, ilgainiui pasidaro jis Peterburge intelektualinio gyvenimo centru. Šeštadieniais susirinkdavo į jo „literatūrinį salioną“ Peterburgo šviesuomenė, kur jaukioj nuotaikoj būdavo aptariami litera-

tūros ir kultūros reikalai. Į tą salioną rinkdavosi žymesnieji rašytojai, laikraštininkai, artistai, mokslininkai, valstybės vyrai, keliauninkai, entuzijastiška jaunuomenė, apsišvietusios gražuolės. O šeimininkas Odojevskis visus moka įtraukti į bendrą kalbą, atitolinti nuo šiokiadienių smulkmenų, pakelti į aukštesnę dvasios sritį. Odojevskis stebina svečius savo talento universalumu. Jautrus poetas, gilus filosofas, mokslininkas, enciklopediškas eruditas, talentingas apsišvietęs muzikas, liaudies švietėjas ir labdarybės organizatorius, judrus, energingas, gyvas, atrodo, iš prigimties buvo intelektualinio gyvenimo žadintojas. Jisai ne tik skelbė rusams vokiečių idealistinę filosofiją, jis ne tik supažindino rusų visuomenę su rafinuotojo romantiko E. T. A. Hoffmanno kūryba, bet jis vienas pirmųjų ėmė rašyti populiarias knygeles liaudžiai šviesti, paprastai, aiškiai, visiems suprantamai išdėstydamas gamtos mokslų pradmenas. Kaip vokiečių filosofijos pasekėjas, jis laikė rusų tautą istoriškąja ir tikėjo jos ypatinga misija, skirta išgelbėti Vakarų Europą nuo pražūties. Bet jis buvo toli gražu ne slavofilas, ne aklas nacijonalistas, ne retrogradas. Tikėdamas rusų tautos kūrybine galia, laikydamas rusus gal net visų gabiausia tauta Europoj, jis toli gražu nebuvo linkęs rusų tautą be atodairos idealizuoti. Jis tiesiog piktinosi slavofilais, kai šie kalbėdavo apie senosios Rusijos kultūrą. Tegu jie, esą, tą kultūrą pasilaikysią, kol jie parodysią priešpetrinės Rusijos rusų mokslą, rusų tapybą, rusų architektūrą. Slavofilai sako, kad senosios kultūros esmė esanti išlikusi valstiečiuose, didmiesčių nesugadintuose. Bet tos prieštvaninės kultūros esmė, anot Odojevskio, nesunku būtų įžiūrėti valstiečiuose, kaip jie šaka žemę krapšto, kaip jie nemoka gyvulių išlaikyti, kaip jie gerai jaučiasi dūminėj pirkioj, kaip jie muša savo pačias su vaikais, kaip uošviai ypatingai yra prisirišę prie jaunamarčių. Savaime suprantama, kad Odojevskis nėra linkęs praeitį idealizuoti bei praeities tradicijomis nekritiškai grįsti ateitį. Tautiškumas narodnost', Volkstum), Odojevskio nuomone, esąs didis žodis, kurio prasmė, kai ji perdedama, galinti atvesti į nesąmonę, tai yra į aklą vergišką kartojimą to, ką darė protėviai, — ne todėl, kad jie darė protingai, bet todėl, kad tai, būtent, protėviai darė. Tautiškumas esąs viena tų paveldimų ligų, nuo

kurių mirštanti tauta, jeigu ji savo kraujo neatnaujina, dvasiškai ir fiziškai susiartindama su kitomis tautomis. Taip Odojevskis samprotauja, perėjęs savo gyvenimo kelią. Visos čia suminėtos mintys buvo paskelbtos jau mirus jų pareiškėjui. Odojevskis ir visą savo gyvenimą garsėjo, kaip liberalas. Sakysime, sunkiojoj spaudos gyvenimo gadynėj, kai siautė Nikalojaus I žandarų cenzūra, Odojevskis ne tik stengėsi palengvinti spaudos būklę, panaudodamas plačiuosius savo ryšius, — jis tuomet jau buvo įsitikinęs spaudos laisvės šalininkas. Nuoširdžiu džiaugsmu pasitiko jis Aleksandro II gadynėj pradėtąsias reformas, ypač baudžiavos panaikinimą. Begindamas reformų reikalą, jis parodė tiek energijos ir entuzijazmo, jog reakcininkai, ypač baudžiavos panaikinimo suinteresuotieji priešininkai, pradėjo prieš jį iš neapykantos kovą, nesidrovėdami jokių priemonių, itin gi šmeižtų nesigailėdami.

Odojevskio literatūros darbas faktinai prasidėjo „liubomudrų" almanache „Mnemozina" (pirmieji bandymai pasirodė dar 1822 m. žurnale „Vestnik Evropy"), kuriame tilpo jo poetiškos alegorijos bei „apologai", traktavę visuomeniškas temas. Netrukus Odojevskis pradeda rašyti ir didesnes noveles, spausdindamas jas įvairiuose žurnaluose. Daugumą jų jis parašo 1831—1836 m., paskum išleidžia vienu rinkiniu, pavadintu bendru vardu „Russkija noči" — „Rusų naktys". Tuose savo veikaluose Odojevskis žadina idealizmą, griežčiausiu būdu pasmerkdamas tuščią didikų gyvenimą. Autorius liudija, kad jis savo novelėse gana tiksliai yra atvaizdavęs Maskvos jaunuomenės intelektualinį gyvenimą, vykusį devynioliktojo šimtmečio trečiojoj metų dešimty. Vadinasi, novelių pagrindas yra gyvenimiškas, realistiškas. Visos novelės sudaro vieną ciklių, parašytą pagal „Dekamerono" principą. Keturi idėjos draugai — Faustas, Viktoras, Rostislavas ir Večeslavas — diskutuoja įvairiais filosofijos klausimais. Iškeliamajai tezei pailiustruoti yra pasakojama kokia nors novelė, kuri savo ruožtu sukelia naujas diskusijas ir naujas tezes. Šių tezių iliustracijai vėl pasakojama novelė, vėl eina diskusijos ir t. t. Šitokiu būdu visos novelės sudaro uždarą savy vienetą. Novelės yra gyvenimu pagrįstos, o diskusijose yra dėstoma romantiška filosofija. Ciklinė veikalo

kompozicija leido autoriui sujungti didaktiką su vaizduojamuoju menu ir pačias noveles išvaduoti iš tendencingumo.

Kiekvienas dalyvaujančių pasikalbėjime jaunuolių atstovauja tam tikrą filosofinės minties srovę. Jaunuolių vadas — „Rusų naktų“ pirmininkas — yra Faustas, savo pažiūromis artimiausias Odojevskiui. Jis yra filosofas, mistikas, idealistas, išėjęs Šellingo mokyklą, bet dar nesutapęs su Hegeliu. Jam vadovaujant svarstomi Europos kultūros pagrindai — mokslo, meno, tikėjimo klausimai. Diskusijų tikslas — nustatyti universalų, visiems privalomą žmogaus gyvenimo idealą. Diskusijose priešpastatoma dvi pasaulėžiūros: idealistinė ir materijalistinė, svarstomi tų pasaulėžiūrų teigiamieji ir neigiamieji savumai. Iš palyginimo laimėtoja išeina idealistinė pasaulėžiūra. Abiejų pasaulėžiūrų susidūrimas yra gana simboliškas: materijalizmas simbolina Vakarų Europą, o idealizmas — Rusiją. O veikalo epiloge Rusija ir Europa jau visiškai atvirai priešpastatyta viena antrai. Čia visiškai aiškiai pasisakoma, kad Vakarai, paskendę materijalizme ir ekonomikoj, savo civilizaciją pagrindę melu, neišvengiamai turėsią žūti, jeigu jų tik Rusija neišgelbėsianti. Ši, pastaroji, esą, pasiėmusi iš Vakarų civilizacijos visa, ką tik gera joj radusi, ir išlaikiusi iš senų senovės savo tautiško organizmo geruosius savumus. Odojevskis tačiau nesitenkina vienu skęstančios Europos gelbėjimu. Jis svajoja apie naujo meno, naujo mokslo, naujo gyvenimo sukūrimą. Visa tai turėsią būti pagrįsta svarbesniųjų antžmogiškų stichijų harmonija ir pilnybe. Besiekiant šitokių išvadų, pakeliui yra išdėstyti romantiškosios pasaulėžvalgos pagrindiniai nuostatai ir pasmerkiamas materijalizmas. Novelėse „Poslednee samoubijstvo“ — „Paskutinis nusižudymas“ ir „Gorod bez imeni“ — „Miestas be vardo“ stengiamasi parodyti ekonomistų, Maltuso ir Benthamo, teorijos tragiškus vaisius. Novelėse „Brigadir“, „Bal“, „Nasmeška mertveca“ ir kt. rodomi baisūs žmogaus sumaterijalėjimo vaisiai. Čia itin smarkiai tenka besirūpinantiems savo gerbūviu ir gyvenantiems tuščiu gyvenimu. Gyvenimas prasmingas tesąs poezijoj, o gyvenimo poeziją sudarą — mokslas, menas ir tikyba. Materijalistiškoji pasaulėžvalga, esą, atrofuoja gyvenimo poeziją — grynąjį mokslą, grynąjį meną, tikėjimą, meilę. Šių dalykų atrofija ir

esąs pagrindinis materijalistinės kultūros pažymys. O idealistiškoj kultūroj visi šie poetiškieji dalykai, esą, gyveną visiškoj harmonijoj ir pilnybėj. Novelėj „Sebastian Bach“ bandoma išspręsti visų meno šakų harmoningo sintezio problemą. Genijalusai muzikas Bachas ekstazėje mato nepaprastą reginį, kuriame visa gyveno harmonišku gyvenimu, skambėjo kiekvienas spindulių judėjimas, kiekvienas garsas kvepėjo, o kažkoksai nematomas balsas aiškiai kalbėjęs paslaptinguosius meno ir mokslo žodžius. Tai yra, tariant, romantikų svajonės apie mokslo ir meno, dvasios ir materijos harmoniją plastiškas vaizdas.

Belinskis apie Odojevskio noveles su entuzijazmu kalbėjo: tai esančios subrendusio proto gyvos mintys, atpasakotos poetiškais vaizdais. Nežiūrint šitų apysakėlių didaktinio tikslo, jose esą viskas dega ir tviska ryškiais fantazijos žiedais. Jose, esą, girdėti gyvo aistringo įsitikinimo įdvasinta kalba. Jos, esą, persunktos teisybės patosu, jose nesą nei šaltų pamokymų, nei rezonieriško žmonių ydų smerkimo, nei retoriško dorybės gyrimo. Tai esančios liepsningos filipikos, pilnos rūstaus pranašingo pasipiktinimo racijonaliuoju gyvenimu, — jo smulkumu ir menkyste, besivartančiuose purve ir egojizme. Čia drauge, esą, ir apibrėžiama antžvaigždinė idealo šalis, kur gyveną aukšti jausmai, šviesios mintys, kilnūs troškimai, taurūs lūkesiai. Šitų novelių tikslas esąs sukelti pasibiaurėjimą negyva tikrove, šlykščia gyvenimo proza, — sukelti šventą pasiilgimą tos aukštosios tikrovės, kurios idealas tarpsta drąsiame, gyvybės pilname žmogiškosios vertybės numanyme.

Novelių technikos Odojevskis daug pasimokė iš Liudvigo Tiecko, o ypač iš E. T. A. Hoffmanno. Pas Odojevskį, žinoma, nėra nei hofmaniško komizmo, nei hofmaniškos ironijos. Odojevskis yra greičiau melancholikas, negu smerkėjas. Tačiau realusai ir irrealusai pasauliai jo kūryboje santykiauja tikrai hofmaniškai. Sakysime, tokioj novelėj „Improvizator”, tilpusioje „Rusų naktyse“, yra vaizduojamas talentingas poetas, kuriam kažkoksai burtininkas suteikė gabumo kurti be jokio jėgų įtempimo. Kurti poetui pasidarė labai lengva. Bet, pasirodo, tasai gabumas turi ir antrą, neigiamą pusę. Tasai poetas drauge įgavo galios viską matyti, viską žinoti, viską

suprasti. Ir todėl pasidarė nelaimingiausias žmogus pasauly. Jis geras poetas, eilėraščius improvizuoja, visi jį pripažįsta, giria, uždirba jis didelius pinigus, bet nebeturi jokio gyvenime džiaugsmo. Su kokiu tik reiškiniu jis susiduria, tuojau mato to reiškinio sudėtines dalis, o viso reiškinio nebegali aprėpti. Sakysime, jis klausosi smuiko muzikos. Bet tučtuojau jis regi tą gyvulį, iš kurio žarnų padarytos smuiko stygos. Jis regi, kaip gyvuliui žarnos buvo išplėštos, kaip jos buvo plaunamos ir džiovinamos, ir tų žarnų vibravimo pašaukiamoji muzika nebegali jam suteikti jokio malonumo. Arba jam šypsosi mylima mergelė. Bet jos šypsenoj jis regi nervų bei raumenų krūpčiojimus, ir meilės jausmas pats savaime užgęsta. Ir taip šaltas, viską skaldąs analizas ir žudo žmogaus gyvenimą. Jį atgaivinti gali tik visa apčiuopiąs sintezis.

Odojevskio apysakas, išeinančias iš „Rusų naktų“ rėmų, charakteringai atstovauja novelė „Silfida“ (1837). Dvarininko Reženskio dukrelė, Katenka, turi sužadėtinį, Michailą Platonovičių. Šis, iš nuobodumo besirausdamas kaimo bibliotekoje, surado visokių alchimikų ir kabalistų veikalus, iš kurių išmoko prišaukti „elementarines dvasias“. Tuo būdu jam pavyko prisišaukti Silfidą, kuriai tarpininkaujant jis įeina į santykius su kitu paslaptingu nauju pasauliu. Tenai, esą ir saulė dvelkianti, ir gėlės skambančios, ir garsai kvepią, žodžiu, vyksta visas romantiškas sintezis. Tenai, pasirodo, esančios surinktos ir visos kitos romantiškos gerybės. Tenai, esą, aukštam soste sėdinti žmogaus mintis, nuo viso pasaulio nusitęsusios į ją auksinės grandinės, ir gamtos dvasios jai besilenkiančios. Ten, esą, skausmo sąvoka — nesuprantama, nes skausmas priklausąs tik netobulam pasauliui. Tenai, esą, ir poetai labai garbinami, — tenai poeto gyvenimas esanti šventovė, o poezija ten esanti pati tiesa. Šitokių dalykų Michailas Platonovičius prisiklausęs iš Silfidos apie „aną“ pasaulį, baisiai įsigeidžia jį pamatyti. Silfida jam padeda atgaivinti savy „instinktualinį jausmą“, o šiam atgijus tuojau Michailui Platonovičiui atauga minties sparnai, ir jis laisvai skrajoja po „aną“ pasaulį. Tuo tarpu visiems namiškiams jis atrodo ligonis. Pakviestas gydytojas jį tiesiog pamišėliu pripažįsta, ir pradeda smarkiai gydyti. Medikamentai padeda jam sugrįžti iš

„ano pasaulio“ į realiąją žemę. Atsisveikindamas su savo klajonėmis, Michailas Platonovičius pareiškia itin svarbių visiems romantikams dalykų. Jo sąmonėj švistelėjo mintis: o gal jis esąs dar nežinomo meno menininkas? Meno, kuris nėra nei poezija, nei muzika, nei tapyba, meno, kurį jis būtų galėjęs ar jam buvo lemta atverti, ir kuris dabar vėl tūnos nežinioj per tūkstančius amžių? Surask dabar tą meną, kai gydytojas su savo medikamentais nugramzdino jį į pražūtį!

Šis sveikstančio pamišėlio pareiškimas yra tipiška romantiko kūrėjo koncepsija. Aplinkiniai žmonės į kūrėją žiūri, kaip į beprotį, o jis savo vidaus akim regi kitus pasaulius, jam nebėra sienų tarp svajonės ir tikrovės, tarp iliuzijos ir konkretaus fakto, viskas jam realu ir harmoninga. Tokia jau genijų dalia, kad jų nieks nesupranta. Šitaip interpretuodamas genijaus prigimtį, Odojevskis jau darosi individualus romantikas. Nors tokia genijaus prigimties interpretacija (— gabumas įsižvelgti į „aną“ pasaulį) tėra charakteringa rusuose tik filosofiniam romantizmui.

3. Venevitinov ir Stankevič. Filosofų romantikų grupė rusuose buvo negausi. Odojevskis toj grupėj ne tik dominavo, bet buvo jos formuotojas ir reiškėjas. Prie tos grupės priskiriamieji Venevitinovas su Stankevičium nesuspėjo stipriau pasireikšti, o tokių poetų, kaip Krasovas ar Kliušnikovas, lyginamasai svoris labai neaukštas. Kai kada prie šios grupės yra priskiriamas ir E. A. Baratynskis, savo kūrybos motyvais kartais sutampantis su Venevitinovu. Bet Baratynskis buvo perdaug savaimingas poetas, kad būtų galima jį priskirti prie šios romantikų grupės. Jo kūryboj yra daug romantiškų elementų, bet iš viso romantikų srovėj jis gana sunkiai telpa.

Dmitrijus Vladimirovičius Venevitinovas (1805—1827), gyvenęs vos 22 metus, nesuspėjo tinkamai pasireikšti. O talentą jis turėjo be abejo labai didelį, kartais net Novalio talentą primenantį. Literatūriniai jo palaikai nedideli. Naskaitant vertimų jis paliko 38 eilėraščius. Tačiau ir jais jis sugebėjo užimti gana garbingą vietą rusų lyrikos istorijoj. Venevetinovas greta Odojevskio — aktyviausias „liubomudrų“ draugijos narys. Pačioj jaunystėj apsipažinęs su vokiečių idealistine filosofija, jis pasiliko jai ištikimas iki galo. Jo ly-

rikos tematika atsiremia „šellinginėmis“ idėjomis. Tai buvo poetas filosofas. Jo eilėraščiai — nėra sausas rimuotas filosofinių minčių dėstymas. Galvojimas ir jutimas, filosofija ir poetinė kūryba jame sudarė nedalomą organinį vienetą. Jis dailiai mokėjo intymiąją lyriką organiškai sujungti su filosofine bei estetine mintimi. Meno, poezijos ir grožio pasaulis — pagrindinis Venevitinovo stebėjimo ir poezijos objektas. Jis jaučiasi šiam pasauly esąs atsiskyrėlis, — jis pasiaukojo šventajai poezijai, jis gyvena paskendęs savo kūrybinėse mintyse. Goethės ir Šekspyro entuzijastiškas gerbėjas, Venevitinovas, tarytum iš anksto nujausdamas savo ankstyvąją mirtį, žiūri į gyvenimą su olimpiška filosofo ramybe. Gyvenimas, esą, skrendąs lyg drugelis, ant grakščių sparnelių besinešdamas lengvučiukę naštą — džiaugsmą. Greitai ši našta atrodo persunki, numeta jis ją ir pasiima kitą, lengvesnę — tylų liūdėsį. Ilgainiui ir šią naštą nusimeta, ir toliau skrenda jau be naštos — ir be džiaugsmo. Ant sparnelių pasiliko tik buvusių naštų pėdsakai — dvi išblyškusios spalvos: trupučiukas rausvosios — džiaugsmo palikto, ir trupučiukas tamsiosios — nuo liūdėjimo. Su šitokiu spalvų pėdsaku Venevitinovas ir mirė pačioj jaunystės pradžioj*).

Nikalojus Vladimirovičius Stankevičius (1813 — 1840), rusų hegelininkų vadas, kol dar nebuvo paskendęs filosofijoj, bandė savo jėgas literatūros kūryboj. Paliko keletą veikalų. Apysakaitėj „Neskol'ko mgnovenij iz žizni grafa Z“ — „Grafo Z gyvenimo keletas mirksnių“ atsispindėjo paties Stankevičiaus gyvenimas ir jo idealistinė pasaulėžvalga. Čia vaizduojami jauno romantiško poeto pergyvenimai, — romantiškos meilės ir draugiškumo jausmai, meno garbinimas, tiesos ir idealo siekimas. Savo pažiūras į meną Stankevičius išdėsto etiude „Tri chudožnika“ — „Trys menininkai“. Kažkada gyveno trys broliai — trys menininkai: vienas — muzikas, antras tapytojas, trečias — poetas. Kiekvienas jų kūrė

*) „... Слѣды остались
И отпечатались
На легкихъ перышкахъ
Два цвѣта блѣдные:
Немного свѣтлаго
Отъ рѣзвой радости,
Немного темнаго
Отъ гостьи сумрачной.“

savajame kampe. Muzikas aistringoje dainoje išliejęs savo sielos paslaptis. Tapytojas tas pačias paslaptis reiškęs paveiksle. O poetas sėdėjęs tyliai kampe, bijodamas žodžiu sugriauti šią be galo gražią garsų ir vaizdų harmoniją. Pagaliau jis nebeiškentęs prabilo — ir įvyko stebuklas. Jo poetiškos kalbos žodžiai išbaigė dainos skambėjimą, išbaigė dailininko paveikslą, — suteikė garsui vaizdą ir vaizdui judėjimą. Tuo būdu visos trys meno šakos susiliejo vienoj harmonijoj kaip ir trijų brolių gyvenimas. Įvyko visuotinis sintezis. Tradicinius romantikų motyvus kartoja Stankevičius ir savo eilėraščiuose, — meilė, viltis, tikėjimas pagrindžia jo tematiką. Kaitaliojasi melancholiška ir džiaugsminga nuotaika, čia jis dejuoja dėl prarastojo tikėjimo, čia džiaugiasi aprėpęs antžvaigždinį pasaulį. Tačiau kelionės į „anapus žvaigždžių“ nėra perdaug džiaugsmingos. Nori jis atsikratyti nuo šios žemės dulkių, bet jos kietai prikibo prie jo. Poetas tiktai svajoja, kada jis galės atsikratyti nuo jų, pasiekti „baisiąją buities ribą“ ir tapti visur esančia gyvybe. Nuotaika tipiškai romantiška, bet didesnės poetiškos stiprybės Stankevičius nepareiškė.

III. INDIVIDUALISTIŠKASAI ROMANTIZMAS

1. Romantiškasai individualizmas. Kaip filosofiškasai ar universališkasai romantizmas susikūrė vokiškojo romantizmo akstinų skatinamas, taip individualistiškasai — anglų ir prancūzų įtakoj.

Jau senasai sentimentalizmas, pasipriešindamas klasikų pareigos, valstybės ir visuomenės kultui, savo dėmesį perkėlė į individą. Sentimentalizmui žmogaus pergyvenimai, žmogaus vidujis pasaulis rūpėjo daugiau, negu visuomenė ar valstybė, ar pilietinės pareigos. Sentimentalizmas savo pagrinduose jau buvo individualistiškas. Sentimentališkasai individualizmas buvo siauras, aprėžtas vieno žmogaus pavidalu. Sentimentalizmas studijavo žmogų, jo asmeninės laimės, likimo pasireiškimus, tolimesnė ar aplinkinė visuomenė geriausiu atveju buvo tik fonas, kuriame vyksta asmens gyvenimo idilija ar drama. Sentimentalizmas buvo užsidaręs sa-

vy, apimti platesnius visuomenės bei valstybės reiškinius jis nepretendavo. Individo santykių su visuomene jis nekėlė, visuomenė jam nerūpėjo, visuomenės jam pakakdavo tiek, kiek jos atsispindėdavo vienam asmeny.

Romantizmas santykiuose su asmens problema yra sentimentalizmo tąsa ir, pasakytume, mokinys. Romantizmui asmuo taip pat yra dėmesio centras. Asmens laimė ar nelaimė, pergyvenimai, pašaukimas, likimas — visa tai romantikui nemažiau rūpi, negu sentimentalistui. Tiktai romantikui viso to maža. Romantikas yra kritikas ir analitikas. Jis niekuomet neužmiršta, kad asmuo yra visuomenės narys, visuomenės, nuo kurios taip daug pareina asmens gyvenimas. Ir ne kiekvienas asmuo romantiko dėmesį vienodai vilioja. Romantikui rūpi stiprūs asmenys, raiškūs charakteriai, kietos valios žmonės. Romantikui nerūpi, ar tie asmenys senosios pripažintosios moralės atžvilgiu bus teigiami ar neigiami. Romantikų stiprusai asmuo netelpa į visuomenės gyvenimo rėmus. Jis išsiskiria iš minios savo gabumais, savo valia, savo dvasios interesais, savo palinkimais. Čia yra asmens ir visuomenės konfliktas nebeišvengiamas. Tuo būdu romantiškasai individualizmas išrieda iš vieno asmens gyvenimo ribų. Jis sprendžia asmens santykius su visuomene, su valstybe, tiksliau, su valstybės įstatymais, varžančiais asmens laisvę. Romantikui visuomenė, tauta, žmonija susideda iš dviejų kategorijų žmonių: individų ir pilkosios masės, — vulgus, čern', liaudis. Šitoksai padalinimas nesiremia socijaliniu principu, — romantizmas nepretenduoja į aristokratizmą. Vulgus, čern', liaudis — nereiškia dar kokios nors aprėžtos socijalinės grupės, tai nėra gal visiškai konkreti sąvoka. Žinoma, vulgusą, liaudį, sudaro daugiausia praščiokai, nežiną aukštesnių dvasios interesų, praščiokai — praktikai, praščiokai — prozininkai, praščiokai — karjeristai. Vulgus, čern', liaudis yra daugiau bibliniai dvasios elgetos. O dvasinis elgetiškumas yra pasėtas visuose socijaliniuose visuomenės sluoksniuose. Sakysime, bajorai, net aristokratijos žmonės, sukempėję tradicijose, formalizme, scholastikoj, savo dvasią įvilkę į negyvai gimusio įstatymo raidžių ar moralinio nuostato apdarus, gali būti tokie pat liaudies, vulguso atstovai, kaip ir paprasti analfabetai. Net dar daugiau.

Analfabeto praščioko dvasia iš prigimties galinti būti, kaip sentimentalistai sakydavo, sveika, nepagadinta. Praščiokų paprastume, natūraliniame, net laukiniame gyvenime, romantikų išmanymu, galį būti net daugiau sveikų teigiamų pradų. Miestelėnai, bajorai, aristokratai, šviesuoliai — vis tai perėję tam tikrą formalizmo ir melo mokyklą, vis tai jau nebetikri žmonės. Todėl tad romantikai taip ir veržiasi į gamtą, į tyrus, į natūralines tautas, kurių netikroji kultūra dar nesuspėjo sugadinti. Primityvių tautų pastogė romantikams vaidino tą patį vaidmenį, kaip ir sentimentalistams, „motina natūra": čia romantikas ieško prieglobsčio ir paguodos, bėgdamas iš miesto, iš civilizuotosios visuomenės tarpo. Romantikui puslaukiniai nomadai yra vertingesni už civilizuotąjį miestą.

Romantikas turi daug pagrindo būti nepatenkintas miestu bei jo visuomene. Romantikas, visiškai nebūdamas socijalinis aristokratas — jis net palinkęs į gilųjį demokratizmą, jaučiasi esąs dvasios aristokratas. Jautrus nervingas fantastas, mistiškai bendraująs su „anuo pasauliu", romantikas liguistai jaučia visas visuomeninės santvarkos negeroves, melą ir neteisybę, veidmainybę ir vylių. Šitokios visuomenės nustatytieji įstatymai — jam jungas, tokios visuomenės moraliniai nuostatai — jam prakeikimas. Romantikas griežčiausiu būdu protestuoja prieš tokią visuomenę ir moralę. Todėl tad individualistai romantikai drauge yra ir protestantai. Protestas prieš visuomenę, jos moralę, jos civilizaciją — yra vienas svarbesniųjų individualistiškojo romantizmo bruožų. Romantikas, gyvendamas didžiulėj prieš jį nusistačiusioj visuomenėj, jaučiasi vienas. Kovoti su ja jam stinga jėgų. Todėl jis tik protestuoja prieš visuomenę, prakeikia ją ir bėga nuo jos į primityvaus gyvenimo apystatas. Ten jis atranda tai, ko jis mieste pasigedo: stiprią, „nesugadintą" dvasią, stiprius individus, — jis atranda tenai dvasios didybę. Šis savumas jam yra visų brangiausias. Dvasios didybės bruožų yra įvairiuose socijaliniuose sluoksniuose. Tuo būdu romantiškasai aristokratizmas, pagrįstas dvasios didybe, remiasi anaiptol ne socijaliniu pagrindu. Su šitokiu individualizmu tampriai susija ir romantikų demonizmas, pergyvenęs gana reikšmingą evoliuciją. Maištininko

Demono paveikslas romantikams buvo protesto prieš esamąją tvarką simbolis. Pradžioje Demonas romantikų kūryboj buvo maištinga dvasia, sukilusi prieš tradicijų nustatytąją tvarką. Ilgainiui demonizmo sąvoka daros vis labiau antropomorfiška. Demonas įgauna vis daugiau žmogiškų bruožų, romantikų protestuojantys personažai įgauna demoniškų savumų. Romantikų demonizmas, vėliau toksai platus reiškinys, susikūrė protesto prieš esamąją tvarką pagrindu. Tuo pačiu pagrindu jis ir išsigimė. Savo personažus romantikai taip pradėjo puošti demoniškais savumais, jog gyvų realių žmonių nebeliko.

Romantizmas, bent savo pradžioje, buvo giliai religingas reiškinys. Kai kur romantizmo religingumas ėjo grynos katalikybės skraistėje. Ir jų mistika buvo katalikiška. Ilgainiui ir čia tenka konstatuoti revoliucinio pobūdžio evoliucija. Bažnyčia su savo tradicijomis, su savo ištisus amžius besikūrusia tvarka romantikams varžo asmens laisvę. Ir štai religingas romantizmas ima skelbti priešbažnytinius motyvus.

Romantikai per dabartinės kartos galvas žiūri į ateitį. Net savo veikalus jie tikis atiduodą ateičiai per savo amžininkų galvas. Jie svajoja apie tolimus idealus, kurių jie negali realizuoti. Jie ne tik svajoja, jie jų aistringai ilgisi, jie svaigsta pasiilgimu, jie stačiai fiziškai kenčia, negalėdami idealų pasiekti. Ir juo kaitriau jie idealų ilgisi, juo skaudžiau jie jaučia aplinkinės visuomenės menkystę, juo labiau atsitolina idealų įgyvendinimo perspektyva. Romantikų idealų aistrusai pasiilgimas ribojasi su rezignacija. Jie vilties nustoja. Jie bastosi po gyvenimą, po pasaulį, nelyginant kokios „dvasios be vietos“, niekur nepritampa, niekur nenurimsta, niekam nereikalingi, visiems gyvenimą gadina. Iš čia jų visa gaivalinė melancholija, demoniška desperacija, baisusai nusivylimas, — visa tai, kas paprastai yra vadinama — Weltschmerz, mirovaja skorb’, pasaulinė gėla. Nusivylimo, neišbrendamos melancholijos, kartais desperatiškai, kartais demoniškai skambančios, gaida priklauso prie pagrindinių individualistiškojo romantizmo bruožų.

Romantikai, ypač individualistiškieji savo esme, valstybės bei įstatymų akivaizdoj yra anarchistai. Jie — laisvės

apaštalai. Laisvės, nežinančios ribų, tiek valstybinės santvarkos, tiek ir moralės atžvilgiu. Kaip romantikų kūryba, bent teorijoj, yra laisva nuo bent kurių varžančių tradicijų bei taisyklių — ji pati sau tradicija ir taisyklės, — taip ir romantikų individas nori būti laisvas nuo bent kurių varžančių nuostatų. Nebe reikalo gi kartais sakoma, kad visa romantikų teorijos esmė yra tik kova su teorijomis. Romantikai net šitokia prasme asmenį priešpastato visuomenei. Visuomenė turi savo moralinius nuostatus, o asmuo kuria savo nuostatus, sprogdinančius visuomeniškuosius. Susidaro neišvengiamas konfliktas, anarchiška būklė. Romantiškojo anarchizmo amplituda labai plati, — prasidėdama socijaliniu, ji baigiasi mistišku anarchizmu.

Įvardintieji individualistiškojo romantizmo vyraują savumai patys savaime apibrėžia šito romantizmo pagrindinę tematiką. Kaip sakyta, dėmesio centre yra asmuo, susidūręs atviroje kovoje su visuomene. Šitokie romantikų asmenys nėra perdaug įvairūs. Žymią vietą romantiškų personažų tarpe užima menininkai, ypač poetai. Šią temą mėgo ir romantikai filosofai. Menininkas, poetas romantikui nėra paprastas žmogus. Tai yra muzų išrinktasis, suprantantis dievų kalbą giliau, negu klasikiškas poetas. Romantiškas poetas įkvėpimo, tiksliau, ekstazės metu, gali „sutraukyti žemės pančius“, „dvasios sparnais“ pakilti į „aukštesnį pasaulį“, išvysti tai, kas paprastiems piliečiams nėra matoma. Poetas paprastiems piliečiams nesuprantamas, jie iš jo juokiasi, laiko jį pamišėliu, bepročiu, persekioja jį. O jis išdidžiai žiūri į „nepašvęstųjų piliečių“ burnojimą ir kantriai eina savo kryžiaus ir erškėčių keliu. Išdidus žvilgsnis į minią, į liaudį (vulgus) — charakteringas bruožas apskritai romantiškųjų personažų. Bet ypač gi jis yra charakteringas romantikams menininkams. Šitokio romantiko menininko tema ir yra traktuojama individualistiškojo romantizmo atstovų kūriniuose įvairiuose varijantuose.

Toliau eina romantiko protestanto tipas. Jis paprastai yra nusivylęs kultūra, civilizacija, žmonėmis, visuomene, morale. Jis prieš visą tai protestuoja. Kartais jo protestas yra stiprus, gaivalingas, kaip sakoma, demoniškas, kartais gi jis nusileidžia net į sentimentalaus miesčioniškumo darželį. Ypatingu pamėgimu romantikai vaizduoja tokius asmenis, kuriuos ir

moralė ir įstatymai yra pasmerkę ir prakeikę. Plėšikai, žmogžudžiai, ištvirkėliai bei ištvirkėlės, pusgalviai — romantiškų personažų tarpe užima garbingą vietą. Romantikų sąmonėj jie dvejopai pateisinami. Pagal romantikų filosofiją, tiksliau, pagal jų savotiškąjį realizmą, nėra pasauly tokių blogų ir šlykščių gyvenimo reiškinių, kurių poetas negalėtų vaizduoti. Net patį šlykščiausią gyvenimo reiškinį, poetas, persunkdamas savo idėja, padaro estetišku objektu. Ir antra — žmogžudys, plėšikas romantiko akyse yra jau protestantas prieš visuomenę, jos tvarką ir įstatymus. Romantiškieji valkatos, plėšikai, žmogžudžiai yra tokie ne todėl, kad jie iš prigimties būtų blogi ar palinkę į nusikalstamąjį darbą, bet todėl, kad juos tokius padarė visuomenė su savo tvarka, su savo įstatymais, morale, neteisybe, melu. Romantiškieji plėšikai dvasios gilumoj yra poetai. Jie, kaip ir poetai, yra viešosios neteisybės aukos. Jie savo plėšriais žygiais keršyja neteisybei arba stengiasi restauruoti sutryptąją teisybę. Jie romantiko akyse yra žymiai tauresni, kilnesni, vertingesni už bespalvius minios, masės, „liaudies" narius. Pradedant Šillerio „Plėšikais" kriminalinis elementas stačiai patvino romantikų literatūroj. Ypač gi jį mėgo individualistai romantikai, kurie, plėšikų pavidalu reiškė savo protestą prieš visuomenės santvarką.

2. Rusų baironizmas. Rusų visuomenė su Bairono kūryba arčiau susipažino besibaigiant XIX amžiaus antrajam dešimtmečiui. Bairono kūryba rusų visuomenėj nuskambėjo labai jaudinančiu balsu. Po klasikų šalto formalizmo, po sentimentalistų verkšlenimo, Bairono balse pasigirdo stiprus, gilus nuoširdumas. Asmens stiprybė, išdidumas, protesto griežtumas — visa tai rusų pažangiajai visuomenei labai imponavo. Baironiški personažai tampa pavyzdžiais, kuriais stengiamasi sekti ne tik literatūroj, bet ir gyvenime. Bairono poezijos įtakingumo Rusijoj priežastis gana tiksliai apibrėžia A. N. Veselovskis: esą, poetiškos tapybos platusai mostas, stipraus protestuojančio asmens viliojąs paveikslas, turinio įvairumas, kur dabartinis su tolimųjų Rytų bruožais žmonių gyvenimas pynėsi su šmėklų ir dvasių pasauliu, civilizacija — ir pirminis klajūno paprastumas, miesto triukšmas — ir kalnų ar okeano gamtos grožis, — ir pirm viso kito — žavingas

formos naujumas, nieku nesukaustyta eilėraščio laisvė, besivaržanti su minties laisve, — visa tai ir turėję suvilioti rusų jaunąją kartą. Netenka stebėtis, kad Bairono poezija Rusijoj turėjo tokios didelės įtakos. Ji, be abejo, nebūtų galėjusi jos turėti, jeigu nebūtų radusi paruoštos visuomenėj dirvos.

Nusivylimo bei nusiminimo nuotaikai pačioj Rusijoj buvo pakankamai akstinų. Tai gali pailiustruoti vieno Aleksandro I viešpatavimo istorija, prasidėjusi liberalizmu, davusi progos svajoti apie geresnę ateitį, ir pasibaigusi tamsiausia reakcija. Prasidėjęs Nikalojaus I apkaustyto kumščio režimas nuleido geležinę uždangą ties svajonėmis apie geresnę buitį. Tragiškai pasibaigęs dekabristų romantiškasai sambruzdis dar toliau nustūmė idealus nuo tikrovės. Pavieni asmenys praaugo bendrąjį rusų kultūros lygmenį, jie kankinasi rusų gyvenimo menkyste, bet jie neturi realių jėgų ką nors pakeisti, negali savo pasipiktinimo kūrybos žygiu paversti. Jie praeina pro gyvenimą, nelyginant, kaip šešėliai, viskuo nepatenkinti, nusivylę, niekam nereikalingi. Rusų baironiškas sambruzdis nebuvo vien tik imitacija — jis buvo pagrįstas ir savosios tikrovės daviniais, kuriuos formavo Bairono herojizmas. Gyvenimiškasai rusų baironizmo pagrindas nudažė patį sambruzdį tam tikru tautiniu, tiksliau, lokaliniu atspalviu, skirtingu nuo Bairono.

Bairono „baironizmas" buvo giliai pergyventas. Pats Baironas buvo itin stiprus asmuo. Visa jo kūryba, visas jo demonizmas ar titanizmas — yra autobijografiškas. Visuose veikaluose jis sukūrė vieną milžinišką charakterį, ir jis yra — Bairono charakteris. Baironas savo titaniškoje kovoje su gyvenimu buvo griežtas ir nuosakus. Jis ir mirė herojaus mirtimi kovoj dėl graikų laisvės. Rusų baironistams Bairono žygis liko kaip pavyzdys, kaip idealas. Jie, eidami tuo pačiu keliu, skundėsi savo opomis, ne taip toli siekiančiomis. Rusų baironistams labai toli iki Bairono titanizmo bei herojizmo. Jie visi yra smulkesni, mažesni. Ir vėl, Bairono nusiminimas turėjo gilią priežastį, ir ji glūdėjo objektyvinėse gyvenimo aplinkybėse, ne pačiame žmoguje. Baironas aiškiai žinojo, kuo jis nepatenkintas ir ko jis nori. Rusų baironistų nusiminimo priežastis toli ne visuomet turi laukujo pagrindo,

dažnai jis yra visiškai nepamatuotas. Rusuose yra ne tiek nusiminimo, kiek nusibodėjimo gyvenimu. Ir tasai nusibodėjimas faktinai yra ne kas kita, kaip nemokėjimas gyventi. Teisybė, ir rusai buvo gyvenimu nepatenkinti, bet nepasitenkinimo priežastis glūdi tiktai juose pačiuose. Jie nepatenkinti gyvenimu, bet jie neturi idejų, jie nežino, ko jie nori. Jie kalba apie laisvę, bet jiems laisvės sąvoka beveik abstraktiška, beveik nesuprantamas jiems tai žodis. Jų darbai ne kartą yra dijametrališkai priešingi laisvės troškimui. Tuo būdu, kalbant apie rusų baironizmą, reikia visuomet atsiminti, kad Baironas rusams buvo daugiau n u k r e i p i a m o j i jėga, bet ne toksai gyvybės elementas, be kurio ir visas reiškinys nebūtų buvęs galimas.

Baironiškos kūrybos formos rusams itin patiko. Ypač didelio pasisekimo turėjo baironiškoji poema, rusų dirvoj iš viso virtusi romantiškąja poema. Rusuose baironizmas aukščiausio išsirutuliojimo laipsnio pasiekė Puškino ir Lermontovo kūriniuose. Tačiau Puškinas su Lermontovu yra nepalyginti daugiau, negu baironiški poetai. Jiems, ypač Puškinui, baironizmas buvo tik jaunatvės premisa, iš kurios jie perėjo į naujus žygius, prasilenkiančius su Bairono keliu. Todėl, kalbant apie rusų baironizmą, tenka aplenkti šiuos stipresniuosius jo reiškėjus, — apie juos bus skyrium kalba.

Bairono poezija kalbamojoj gadynėj turėjo didesnės ar mažesnės įtakos beveik visiems tuometiniams lyrikams. Vieniems toji įtaka buvo trumpalaikė, kitiems nusitęsė per visą gyvenimą. Bairono įtaka vėliau teks konstatuoti, kalbant apie pavienius rusų literatūros reiškinius (Puškinas, Lermontovas, Boratynskis, Rylejevas, Kozlovas, ir t. t.). Buvo toksai metas, kada rusų literatūra stačiai patvino baironiškąja poema, — išsikristalizavo tuomet šios poemos forma, žymiai atsiskirianti nuo klasikiškosios poemos. Rusų romantiškosios poemos esmę gana tiksliai apibrėžia V. M. Žirmunskis. Pagal jo apibrėžimą, romantiškosios poemos fabula impresijonistiškai susideda iš atskirų efektingų epizodų. Pasakojimas vyksta lyrikos tvarka. Pasakojimo lyrizmą sustiprina monologai ir dijalogai, sudarą perėjimą iš romantiškosios poemos į dramą. Autorius gyvai domisi savo personažų li-

kimu, nesislėpdamas nuo skaitytojo. Poetas sąmoningai parenka kontrastiškus bruožus, stengiasi tyčia sudarinėti emocijonalius efektus, — žodžių bei vaizdavimo priemonių parinkimu stengiasi sukurti pakeltą, atitrūkusią nuo žemės nuotaiką.

Romantiškoji poema Rusijoj labai greitai prigijo ir labai greitai įkyrėjo. Jau besibaigiant XIX amžiaus trečiajam dešimtmečiui žinomasai tuomet kritikas N. I. Nadeždinas labai rūsčiai apie ją atsiliepia. Nadeždino išmanymu, nesą nė vienos romantiškosios poemos, kuri neaidėtų prakeikimais, nesitampytų konvulsijose, nenukalbėtų sapnuojant ir budint, ir nesibaigtų žudynėmis. Kiekvienos tokios poemos tikslas esąs — nustelbti kūną pagaugomis, pašiaušti apsvaigintos galvos plaukus, apipilti širdį mirties šalčiu, sukrėsti drugiu kūną ir dvasią. Galvažudystė esanti mėgiamiausia tokios poezijos tema: pjovimas, šaudymas, skandinimas, smaugimas, sušaldymas, ir pn. Dešimčiai metų praslinkus dar smarkiau barė visus protestuojančius romantikus patsai Belinskis. Jo žodžiais, paleistuvybė, „sodomiškoji nuodėmė”, plėšimai, tėvų, vaikų ir brolių žudynės, išdavimas, budeliai, kraujas, puvėsiai, kalėjimai, paleistuvybės namai pasidarę mėgiamiausios spyruoklės efektams kelti.

Atidėjus atskirai apžvalgai baironizmo pasireiškimus stambesniųjų rusų poetų kūryboj, nebėra prasmės beskaičiuoti visus smulkesniuosius baironinkus. Iš jų tarpo tektų gal išskirti tik vieną Aleksandrą P o d o l i n s k į (1806—1886), palikusį įvairių veikalų, jų tarpe — ir baironiškųjų poemų. Tai buvo savo laikams neblogas lyrikas, geras eilėraščio technikas. Lyrikoj jis bandė išspręsti tikrovės ir poezijos santykius. Labiau mėgo jis eilėmis dėstyti tautosakiškus padavimus, fantastiškas legendas, ir dramatine forma — pasaulio istorijos epizodus. Drauge jis buvo vienas pirmųjų baironinkų Rusijoje. Parašė jis keturias beveik baironiškas poemas: „Div i Peri“, „Smert’ Peri“ („Peri mirtis“), „Borskij“ ir „Niščij“ („Elgeta“). Baironiškumu dvelkia ypač dvi paskutinės poemos.

Borskis — likimo persekiojamas nusikaltėlis. Jis įsimyli mergelę, priklausančią giminei, kuri jau nuo senų laikų su

Borskiais vaidijasi. Tat tėvas neleidžia jam tos mergelės vesti. Jis iš susigraužimo bastosi po pasaulį ir jaučiasi nelaimingiausiu žmogum. Pagaliau jam pavyksta su mylima mergele susituokti. Bet jis — dar nelaimingesnis. Jo žmona naktį atsikelia iš lovos, vaikščioja, tarytum ieško savo meilužio ir kalba meilius žodžius. Borskis dega pavydu, ir pagaliau durklu nusmeigia savo žmoną. Tiktai per išpažintį dvasininkas jam išaiškina, kad jo žmona buvusi naktikovė, kad ji neturėjusi jokio meilužio, kad ji meilės žodžius per sapną jam, Borskiui, kalbėjusi. Sužinojęs teisybę, Borskis iš nusiminimo beveik išsikrausto iš proto ir bėga iš namų. Po kiek laiko jis buvo surastas sušalęs ant kapų. Ant jo rankos buvęs žiedas su parašu „Elena", — taip jis, matyti, sąžinės griaužiamas meilėje ir miręs. Visai panašiai yra sukonstruota ir „Elgetos" fabula. Čia centralinis personažas yra italas, per klaidą vietoj priešininko nužudęs brolį, ilgai sėdėjęs kalėjime, atsidūręs Rusijoj ir gyvenąs elgeta. Tai yra baironiškojo herojaus gana tipiška rusiška redakcija.

3. Polevoj ir Kukolnik. Nikalojus Aleksejevičius P o l e v o j (1796—1846), gimęs Irkutsko pirklio šeimoj, ilgainiui pasidarė vienas pačių žymiausiųjų romantizmo pranokėjų. Šiam darbui buvo jis nepakankamai pasiruošęs. Jo tėvas, senų tradicijų ir dar su tam tikru sibiriško pirklio atspalviu, ir girdėti nenorėjo apie sūnaus mokslinimą. Būsimąjam romatininkui teko savarankiai ir tai dar slaptai nuo tėvo lavintis. Nikalojus Polevoj, neišėjęs jokio sistemiško mokslo, visą gyvenimą pasiliko savamokslis diletantas. Literatūrinio talento jam netrūko. Tėvui mirus, jis persikrausto gyventi į Maskvą, ir pradeda leisti vieną geriausių tų laikų žurnalų, vardu „Moskovskij telegraf". Tas žurnalas, egzistavęs iki 1834 m., kol jį valdžia uždarė už nepalankią recenziją apie Kukolniko menką, bet patrijotizmu persūdytą pjesę, pasidaro nelyginant kariaujančio romantizmo tvirtovė. Žurnale spausdinami Vakarų romantikų, ypač gi Bairono, E. T. A. Hoffmanno, Hugo, Walter Scotto veikalų vertimai, — rusų visuomenė supažindinama su romantizmo esme. Gal dar didesnės reikšmės turėjo žurnale spausdintieji straipsniai apie romantizmą. Patsai Polevoj energingai ir sėkmingai kovojo prieš senojo klasicizmo

kūrybą varžančius kanonus, kurie, tiesą pasakius, didelės reikšmės gyvenime jau ir nebeturėjo. Reikšmingesnės buvo žurnalo atakos prieš sentimentalizmą. Polevoj nepabijojo kritiškai pažvelgti net į Karamzino ir Žukovskio kūrybą ir vykusiai nurodinėjo jos trūkumus. Daugiausia jis nusipelnė romantizmo esmę beaiškindamas. Tačiau romantizmas jam pasidarė siena, per kurią perlipti jis jau nebeįstengė, — visa jo išmintis išsisėmė ties romantizmu. Nei Puškino, nei Gogolio Polevoj ir nesuprato, ir įvertinti nemokėjo, — nepriaugo iki jų. O kai jo žurnalas tapo uždarytas, Polevoj tampa išstumtu iš pusiausvyros pataikūnu. Nebeatsižiūrėdamas meno reikalų, jis pelno sumetimais ima gaminti stačiai virtinėmis pjėses, persunktas barškančiu patrijotizmu. Iš jo jaunatvės kūrybos išliko du veikalai, kuriuose jis grynai romantiška šviesa traktuoja kūrėjo ir minios santykius. Tai yra dvi apysakos „Živopisec“ — „Tapytojas“ (1833) ir „Abbadonna” (1834).

Apysakos „Živopisec” centralinis personažas, Arkadijus, — vargingų tėvų sūnus. Tiktai gerų žmonių padedamas, jis sugeba prasimušti į dailininko kelią. Bet vos tik jis pajuto savy kūrybinę galią, tuojau prasidėjo jo tragedija, kaip dailininko. Mokėsi jis pas Peterburgo dailininkus, bet jie jo nepatenkino. Jie visi, esą, paskendę senų tradicijų menkystėje, jiems, esą, kūrybinis ieškojimas nepažįstamas. Pasitraukia jis nuo jų, pradeda dirbti vienas. Bet senosios mokyklos dailininkai juokiasi iš jo, net keršyja jam. O plačioji visuomenė jo nesupranta. Jis atsiduria nelyginant tarp dviejų frontų, nukreiptų prieš jį. Čia dar prisideda ir kitokio pobūdžio nelaimės. Ir gyventi, duoną uždarbiauti sunku. Ir meilės reikalai nelabai tevyksta. Įsimyli jis meilią mergičką, Varinką, bet ši, šiek tiek su juo pakokietavusi, pasirenka kitą jaunikį, — valdininką, turintį neblogą vietą, ir, svarbiausia, pastovią algą. Arkadijus, visiškai nusiminęs, vyksta į užsienius ir ten pagaliau miršta. Taip, esą, ir žuvęs didis romantiškas talentas, — „minios“ menkystė, pavydas, meno amatininkų intrigos jį suėdusios.

Vaizduodamas Arkadijaus graudų likimą, Polevoj nusiskundė ir savo nelinksmu gyvenimu. Ir jam pačiam baisiai

sunku buvo prasimušti į kultūrinio gyvenimo priešakį. Nekartą idėjiniai priešininkai, užuot jo argumentus griovę, prikaišiojo jam jo pirklišką kilmę. Literatūra lyg bajorų privilegija atrodė.

Antroji Polevojo apysaka, tiksliau, romanas „Abbadonna", autobijografinių bruožų mažiau beturi. Užtat ir jos tema yra gilesnė. Čia autorius stengiasi parodyti kitą kūrėjo ir minios santykių varijantą. Pagrindinė veikalo mintis yra šitokia. Poetas su savo idėjomis, su savo svajonių pasauliu visiškai netinka žemiškajam gyvenimui. Minia — didikai ar praščiokai — jo negali suprasti. Bet jis turi pasilikti ištikimas sau, ištikimas savo aukštajam pašaukimui. Vos tiktai pradės jis daryti kompromisus su savo sąžine, ypač pataikauti galingiesiems — jis bus jau baigtas, kaip poetas. Polevoj romano veiksmą, matyti, bijodamas cenzūros, perkelia į Vokietiją. Romano herojus — poetas Vilgelmas Reichenbachas. Gimė jis paprasto vokiečių miesčionio šeimoj. Tėvai jam rengė normalų miesčionišką gyvenimą, net tinkamą nuotaką jam nužiūrėjo. Bet, jis būdamas poetas entuzijastas, nesitenkina miesčionišku gyvenimu. Parašo jis tragediją „Arminij", kuri jam duoda progos susiartinti su garsia aktore, Eleonora, ministerio Kalkopfo meiluže. Eleonora įveda jį į didikų salionus. Čia tai ir prasideda jo, kaip menininko, tragedija. Didikai žiūri į jį iš aukšto, su panieka. Jo poetiškieji gabumai didikams jokios vertės neturi. Tuo tarpu nuolatinis bendravimas su didikais suvaržo jo gyvenimą ir kūrybą. Nebegalėdamas pakelti didikų paniekos, Reichenbachas, susigriaužęs ir nusiminęs, bėga nuo jų atgal į saviškių gyvenimą. Reichenbacho pavyzdžiu Polevoj norėjo parodyti, kaip pavojinga menininkams pasiduoti didikų globai. Mecenatizmas esąs iš viso apgaulingas, įžeidžiantis ir kenksmingas reiškinys. Romano keistusai vardas „Abbadonna" yra paimtas iš Klopstocko epopėjos „Messiada": joj vienas nuodėmingųjų angelų tokiu vardu vadinasi. Romane šitas vardas yra taikomas aktorei Eleonorai, kuri, kaip nuodėmingas angelas, įvedė poetą į piktą pagundą ir pražudė jo gyvenimą. Romanas didesniais meniškais nuopelnais nepasižymi. Ištęstą, nuobodų pasakojimą apsunkina paties autoriaus gana diletentiški samprotavimai poeto ir minios tema. Romanas vis dėlto

charakteringai parodo, kaip rusų romantikai suprato poeto ir visuomenės santykius.

Nestoras Vasiljevičius Kukolnikas (1809—1868) kadaise buvo labai garsus poetas dramaturgas, svajojęs mažų mažiausia apie rusiško Šekspyro laurus, nūdien jau gerokai užmirštas. Jis pasižymėjo savo istorinėmis pjesėmis. Tačiau pirmoji Kukolniko pjesė romantiškai traktuoja poeto temą. Toji pjesė yra „Torkvato Tasso, dramatičeskaja fantazija, v piati aktach, s intermediej, v stichach“ — „Torkvato Tasso, penkių veiksmų eiliuotoji fantazija su intermedija“. Pjesėj vaizduojama, kaip Feraros hercogo išvytas Tasso grįžta namo pas savo seserį ir skundžiasi jai savo liūdnu likimu. Esą, jis nusivylęs ir meile, ir poeto garbe. Pas Feraros hercogą, Alfonsą, atsitiko jam gana nemaloni istorija. Jis, gyvendamas pas hercogą, buvo platoniškai įsimylėjęs jo seserį, Eleonorą, o jį mylėjo antra hercogo sesuo, Lukrecija. Ši iš pavydo apšmeižia poetą hercogui, ir šis jį išgena iš savo dvaro. Tuo tarpu poetą pasiekė žinios, kad hercogas, besiruošdamas vestuvėms, kviečia į savo dvarą visus poetus. Skuba tenai ir Tasso, bet atvykęs priskandalina: dėl menkniekio nužudo vieną savo draugą. Už tokius darbus jį uždaro į bepročių namus, kur jį sąžiningai lanko Eleonora. Pasirodo ir ji jį myli seniai. Ji net mielai ištekėtų už jo, tik jos aukštoji kilmė neleidžianti tai padaryti. Bepročių namuose aplanko jį su visa perkūnija kažkokia dvasia, kuri pareiškia, kad Romoj jis būsiąs apvainikuotas Virgilijaus vainiku. Tuo tarpu Lukrecija, sąžinės griaužiama, prisipažįsta hercogui, kad ji poetą apšmeižusi. Prisipažįsta ir miršta. Tasso, paleistas iš beprotnamio, vyksta į Romą vainikuotis. Pakeliui jam dar tenka pergyventi eilė avantiūrų. Sakysime, patenka jis į plėšikų rankas. Jie, pasirodo, esą dideli džentelmenai ir poezijos mėgėjai. Sužinoję, kad jie pagavo Torkvato Tasso, išsibara, kodėl jis iš karto nepasisakė, kas esąs, ir raitą pristato į Romą*). Amžinojo miesto

---

*) Plėšikas jam, tarp kitko, šitaip pareiškia:

„Вамъ стоило назвать себя:
Ваше имя — талисманъ отъ смерти,
Во истину безсмертный человѣкъ!
И проклятъ тотъ, кто вздумалъ бы умножить
Число страданій славныхъ, знаменитыхъ,
Которыя оправдываетъ небо
И обвиняютъ гордость человѣка!“

piliečiai, dalyvaujant Feraros hercogui ir mylimajai Eleonorai, vainikuoja Tasso dvasios pažadėtuoju vainiku. Torkvato Tasso miršta, paskutinioj valandoj suspėjęs papranašauti apie meno dalykus. Italijoj poezija užsnūsianti, — persikelsianti ji į Vakarus ir į Šiaurę. Mirties valandą Tasso regįs Šiaurėje jaunuolį, kurs, esą, dar vaiku būdamas pamylėsiąs Tasso poeziją, atgaivinsiąs visą vidujį jo gyvenimą ir parodysiąs jį žmonėms, kaip pavyzdingą. Tasai Šiaurės jaunuolis, žinoma, yra ne kas kitas, kaip Nestoras Kukolnikas.

Pjesė parašyta pagal romantikų dramos receptą. Klasikiškosios dramos kanonų čia ir kvapo nebeliko. Keičiasi, painiojasi veiksmas ir jo vieta. Pjesė pilna visokių baisybių, su kuriomis kaitaliojasi linksmos scenos. Lukrecija miršta tragiškiausiu būdu, o tučtuojau po jos mirties eina šaunus šokis. Pjesė pilna ir kitų romantiškų akcesuarų. Tie patys plėšikai — stačiai negailestingai idealizuojami. Jie ne tik garbina poetą, bet jie net nieko nedrįsta pavogti iš koplytėlės, ir drauge samprotauja labai kilniai. Esą švęstas sidabras neatnešiąs naudos. Bepročių namai su savo protestuojančiais gyventojais, elgetos filosofai, kartas nuo karto poetui užeinąs pasiutimas ir duodąs jam progos žudyti nekaltus žmones — vis tai grynai romantiškos prašmatnybės. Pjesės personažai psichologiškai nepagrįsti ir, be to dar, baisūs plepaliai. Dėl niekniekių sako ilgiausius monologus, paprastos replikos nusitęsia per kelius puslapius.

P. N. Sakulinas, komentuodamas Kukolniko pjesę, kreipia dėmesį į tą aplinkybę, kad vyriausias herojus yra italas. Esą, rusų poetai XIX amžiaus pradžioj, ypač romantikai, labai domėjęsi Italija ir jos poezija. Esą, italijanizmą būtų galima laikyti vienu charakteringųjų rusų romantizmo bruožų. Tektų tačiau prie Sakulino pastabos pridurti, kad rusų romantikų italijanizmas buvo daugiau nominališkas. Italiją jie pažinojo daugiau iš knygų, ir itališko kolorito ieškoti romantikų kūryboj būtų bergždžias darbas.

4. Bestužev — Marlinskij (1797 — 1837). Aleksandras Aleksandrovičius Bestuževas, pasirašinėjęs slapyvardžiu Marlinskij, kadaise buvo garsesnis rašytojas net už Puškiną ar Gogolį. Jis buvo laikomas „prozos Puškinu“, tiesiog genialiu rašytoju. Publika ne tik mielai skaitydavo jo veikalus, — ji net mokydavosi juos atmintinai. Marlinskio dalyvavi-

mas garantavo žurnalui pasisekimą. Marlinskis — pirmas rusų rašytojas, suspėjęs plačiausiai pagarsėti užsieniuose. Daugelis jo veikalų buvo išversta į prancūzų, vokiečių, anglų, švedų, danų, lenkų, čekų, gruzinų kalbas. Jis buvo laikomas galingiausiu rusų individualistu romantiku. Tačiau visa jo garbė buvo trumpaamžė. Nūdien jis priklauso daugiau prie užmirštųjų rašytojų, beturinčių tik istorinės reikšmės. Kiti literatūros istorikai net dėl jo romantiškumo abejoja. Atrodo, istorija Marlinskį visiškai nuvainikavo. Tačiau jis yra svarbus neišjungiamas narys rusų literatūros raidos grandinėj. Jo kūrybos pagrindinį charakterį nulėmė jo būdo savumai ir ypatingai susidėjęs gyvenimas, buvęs nemažiau triukšmingas už jo literatūrinę karjerą.

Gimęs senų žymių apsišvietusių bajorų šeimoj Marlinskis vaikystės dienas praleido kultūringoj atmosferoj. Ypač daug jis skaitydavo. Mokėsi vėliau kalnų korpuse, rengėsi tapti jūrininku, ruošėsi egzaminams inžinieriaus vardui įgyti, bet jo mokslas baigėsi įstojimu į gvardiją junkerio titulu. 1818 m. jis jau karininkas, triukšmingas, linksmas, ūžiantis. Čia veikiai pasireiškia abi pagrindinės jo gyvenimo aistros: dailioji literatūra ir gražiosios moterys. Sunku net būtų pasakyti, kuri jo aistra buvo stipresnė. Daugiau draugiškumo jausmais besivaduodamas, negu politiniais sumetimais, prisideda jis prie dekabristų sambruzdžio, netenka visų teisių ir titulų, ir tampa ištremtas į Sibirą. Atgailėjęs dekabristines nuodėmes, jis gauna progos įrodyti savo lojalumą. Paprastu kareiviu caras Nikalojus perkelia jį į Kaukazą analfabetų feldfebelių priežiūron. Tuomet vyko rusų imperijalistinis karas su Kaukazo kalnų tautomis. Marlinskis labai uoliai toj kovoj dalyvauja, pasižymi drąsa, ir 1837 m. jam grąžinamas karininko laipsnis už sėkmingas kalnų gyventojų žudynes. Teisių grąžinimo metais čerkesai jį į gabalus sukapojo.

Marlinskio literatūrinė karjera prasidėjo 1819 m., kada jis tapo daugelio žurnalų bendradarbiu. Ypač jo vardas ėmė kilti nuo 1823 m., kada jis drauge su dekabristų vadu Rylejevu, pradėjo leisti almanachą „Poliarnaja zvezda“ — „Poliaus žvaigždė“, kuriame bendradarbiavo geresnieji rašytojai, — Puškinas, Žukovskis, Boratynskis, Viazemskis, Gnedičas, Krylovas ir kiti. Jo literatūros darbas nuo šiol eina

dviem pagrindinėm linkmėm: literatūros kritikos ir beletristikos. Iš jo straipsnių garsiausi buvo: „Vzgliad na staruju i novuju slovestnost'“—„Žvilgsnis į senąją ir naująją literatūrą“, tilpęs almanache „Poliarn. zvezda“, ir „Čto takoe russkaja literatura“ — „Kas yra rusų literatūra“, tilpęs žurnale „Moskovskij telegraf“. Svao straipsniuose Marlinskis energingai stengėsi vaduoti literatūrą iš klasicizmo kanonų jungo ir skelbti romantišką literatūros pasaulėžvalgą. Marlinskio pažiūros formavosi anglų ir prancūzų romantikų įtakoj, ypač Bairono ir Hugo. Vokiečių romantikai jam liko svetimesni, — perdaug jau sudėtinga buvo jų filosofija. Iš visų vokiečių romantikų artimiausias jam buvo E. T. A. Hoffmannas, kurio apysakos technika atsiliepė ir rusų romantiko kūryboj.

Marlinskis buvo didelis darbininkas. Jis apysakų prirašė visą eilę. Geriausios jų: „Ammalat-Bek“, „Mulla-Nur“, „Strašnoe Gadanje“ — „Baisus būrimas“, „Revelskij Turnir“ — „Revelio Turnyras“, „Zamok Eizen“ — „Eizeno pilis“ ir t. t.

Jo apysakos pasižymi sudėtinga intriga, kurią užmegsti ir išpainioti Marlinskis buvo didelis meisteris. Moka jis sudaryti tam tikrą įtempimą bei įdomumą. Dar labiau anų laikų publikai imponavo Marlinskio personažai. Jie visi paprastai kažkokie vaikščiojantys vulkanai — drąsūs, avantiūristai, pasižymį geležine valia ir pasiutusio tempo aistra. Jie, žinoma, šiokiadiene būkle labai nepatenkinti, jie svajoja apie didelius idealus, jie yra tarytum kažkokie antžmogiai. Ir jų kalba — nėra paprastų žmonių kalba. Dėl Marlinskio apysakų kalbos kadaise rašė Belinskis, aiškindamas jų nepaprasto pasisekimo priežastį. Esą, Sumarokovas, Cheraskovas, Bogdanovičius, Kniažninas iš visų pajėgų stengęsi rašyti tokia kalba, kuri būtų juo toliausia nuo tikrovės ir nuo paprastumo. O Marlinskis, esą, norėjęs prisiartinti prie vieno ir prie antro. Anie, esą savo migdančioms poemoms herojus pasirinkdavę tik istorinius ar mitinius, o Marlinskis rinkęs gyvus žmones. Aniems, esą, būtų buvę negarbinga prabilti gyva kalba, o Marlinskis stengęsis nugirsti gyvąją visuomenės kalbą ir, ją pasiremdamas, plėtęs literatūrinę kalbą. Iš tikrųjų, Marlinskio kalba būtų buvusi paprasta ir gyvybės pilna, jeigu Puškinas su Gogoliu nebūtų pradėję tikrąjį gyvenimišką papras-

tumą, kurio fone Marlinskis atrodo jau toli nebe paprastas. Jo stilius yra triukšmingas, pilnas pompastiškai barškančių žodžių, maža ką bendra teturinčių su psichologine teisybe. Vėlyvesnioji rusų kritika tokį brazdančiai dundantį stilių pavadino marlinizmu. Pradžioj tas stilius rusų visuomenę nustebino, sužavėjo, bet greitai ir įkyrėjo jai savo psichologiniu tuštumu. Panašiai atsitiko ir su Marlinskio personažais. Jie yra stiprūs, gaivalingi savo geruose ar bloguose veiksmuose, bet jie psichologiškai nėra pagrįsti. Jie yra gyvi tiktai tiek, kiek juos autorius apdovanojo savaisiais bruožais. Pats Marlinskis gyvenime ir buvo toksai nenuorama, garbėtroška, aistrus ir drąsus, humanistas ir vėjavaikis, aukštų idealų ieškotojas ir pramuštgalvis avantiūristas. Visi svarbesnieji Marlinskio personažai yra panašūs vienas į kitą. Jie skiriasi tik savo vardais bei veikimo aplinkybėmis. Jie yra panašūs į patį autorių, tik kažkaip nustoję ryšių su realybe. Todėl jie tokie šalti, nežiūrint viso jų aistringumo, ir neįtikinami. Šitokie personažai, kaip naujovė, publikai labai imponavo, bet ji veikiai pajuto visą jų tuštybę, ir užmiršo juos. Puškino ir Gogolio trykštančioji gyvenimo pilnybė veikiai numarino Marlinskio dundėjimo palaikus.

IV. ISTORIŠKASAI ROMANTIZMAS

1. Romantikai ir istorija. Istoriškasai romantizmas — nėra visiškai tikslus pavadinimas trečiajai rusų romantizmo šakai. Jis pabrėžia daugiau jo tematiką, bet mažiau jo esmę, jo stilių.

Visų tautų romantikai buvo daugiau ar mažiau energingi tautininkai. Vienur jie buvo triukšmingi veikėjai, kitur tiktai tylūs tautininkai idealistai. Tačiau patsai tautiškumas ne visur vienodai aiškiai buvo suprantamas. Paprastai tautiškumo sąvoka rėmėsi mistikos idėja, kad kiekviena tauta yra aukščiausios valios — Dievo ar Absoliuto — reiškėja. Tautos pavidalu pasireiškianti, esą, ta ar kita Pasaulinės Dvasios savybė. Tuo būdu kiekviena tauta turinti savo dvasią, sudarančią tautos esmę. Tokia realiai egzistuojanti tautos dvasia pagrindžianti visų tautos narių veiksmus, suliejanti į

vieną kūrybinį kolektyvą. Tauta esanti kolektyvus individas, o pavieni piliečiai — organiški individo nariai. Tautos pasireiškimas negalįs būti nė lyginamas su individo valia, nes individas ištirpsta visumoj. Todėl, sakysime, tautosaka, romantikų išmintimi, kolektyvinė kūryba yra nepalyginti vertingesnė už individualinę literatūros kūrybą, nes tautosakoj tik ir pasireiškianti tautos dvasia. Individas istorijos perspektyvoj yra menkniekis. Istoriją kurianti pati tauta, gal net nesąmoningai kurianti, tačiau atliekanti jai skirtą ypatingąją misiją — išraiškinti Dvasią. Romantiškasai tautiškumas orijentuojasi į praeitį ir į ateitį. Ateity laukią skirtieji tautai realizuoti žygiai, — iš čia tasai romantiškasai mesijanizmas. O praeitis sudaranti premisą ateities darbams. Besvajodami apie ateities misiją, romantikai praktikoj daugiau domisi praeitimi, tautos istorija. Susidomėjimas istorija davė praktiškų vaisių literatūroj, pašaukdamas vadinamąjį istorinį romaną ir istorinę dramą. Klasikų Boileau romantikams šioj srity atstojo anglas Walter Scottas. Jis veikė ne teoriškais samprotavimais, bet savo kūrybos pavyzdžiais.

Walter Scottas (1771—1832) pradėjo naujas tradicijas beletristiškam istorijos traktavimui, kurias entuzijastiškai palaikė ir kitų tautų, jų tarpe ir rusų romantikai. W. Scottas savo romanuose stengiasi poetizuoti savo tautos buitį, „tautinę dvasią“, istorinius charakterius. Norėdamas įtikinamiau atvaizduoti praeitį, jis plačiai studijuoja senovės literatūros ir buities paminklus. Juos sąžiniškai ištyręs, W. Scottas stengiasi reljefiai ir puošniai, sakytume, dekoratyviai apibrėžti buvusios gadynės buitį. Įterpiamieji į apysaką platūs laukųjų apystatų aprašymai sudaro foną, kuriame rutuliojasi ta ar kita apysakos fabula. Laukųjų gyvenimo apystatų dekoratyviai puošnus aprašymas ilgainiui buvo pavadintas tapybiniu W. Scotto romanų elementu, kuris paplito po daugelio tautų romantikų apysakas. Šitokie aprašymai idealizuoja, tiksliau, poetizuoja senovišką buitį. Drauge eina ir tautinių charakterių ar „tautinės dvasios“ poetizavimas. Pats W. Scottas buvo čia dar rūpestingesnis: jis vis dėlto stengėsi pažinti praeitį. O jo pasekėjai elgiasi kur kas paprasčiau. Jie ima savo laikams charakteringus personažus, naujoviškus bruožus ir visa tai perkelia veikti į senoviškas ar tarytum se-

noviškas apystatas. Psichologiniu atžvilgiu padėtis susidaro gana nenuoširdi, bet ji labai dažnai atrodo itin patrijotiška. Šitokiu tai paviršutiniškai susidariusiu patrijotizmu ir pasižymi rusų „istoriškieji romantikai“, tiksliau „valterskotininkai“.

Rusų „istoriškieji romantikai“ toli atsiliko nuo anglo mokytojo. Visų pirma, jų tarpe neatsirado nė vieno stipresnio talento, kuris bent iš tolo galėtų W. Scottui, ar bent jo prancūzams bei vokiečiams pasekėjams prilygti. O antra — ir senovės poetizavimą rusai gana savotiškai suprato. Senovės poetizavimas rusų rašytojų rankose veikiai virsta aklu senovės garbinimu. Liaupsina jie senovę ne todėl, kad ji būtų buvusi gera, bet todėl, kad ji buvo senovė. Įsižiūrėję į senovę, jie nebemato ateities. Visos jų mintys apie ateitį baigiasi šūkiu grįžti atgal į senovę. Senovės garbinimas virsta pirmyneigos neigimu. Patsai istoriškasai romantizmas virsta retrogradine srove, iš kurios stiprybę semia Nikalojaus I-jo žandarai. Ir kas svarbiausia, kad toji senovė buvo daugiau nominali. Rusų romantikai senovės suprasti bei atvaizduoti nepajėgia. Bylodami apie senovę, jie kalba XIX šimtmečio sąvokomis. Sakysime, bepoetizuodami XV—XVII šimtmečių Maskvą, jie faktinai garbina Nikalojaus imperiją. Su XV šimtmečio ideologija atėjo jie Nikalojaus gadynės garbinti, o Nikalojaus režimas pasidarė jiems žibintu tamsiuosiuose praeities labirintuose.

Vakarų romantikai savo veikalams medžiagą sėmė iš tautosakos, kuri vaizdavo, istoriškai ar legendiškai, raiškesnius tautos gyvenimo įvykius. Tokie įvykiai paprastai atsiremdavo kovomis. Tautosakos personažai, kaip tautos gynėjai, paprastai idealizuojami, o jų priešininkai, kaip užpuolikai, vaizduojami neigiamais bruožais. Ši tautosakos tendencija idealizuoti savuosius ir niekinti kitus perėjo ir į romantizmą, pagrįsdama jų savotišką patrijotizmą. Saviškių liaupsinimas ir svetimųjų juodinimas — vienas svarbesniųjų romantiško patrijotizmo pažymių. Stipresniojo talento rankose šitoks patrijotizmas dar susilaukdavo šiokio tokio meniško pateisinimo, bet silpnesnieji talentai tokiu patrijotizmu galutinai pražudydavo savo veikalus. Taip suprantamas patrijotizmas meno atžvilgiu rusų romantikams itin daug pakenkė.

2. Zagoskin ir Lažečnikov. Rusų istoriškų romantikų — „valterskotininkų“ — tarpe pirmąją vietą užima Zagoskinas ir Lažečnikovas.

Michailas Nikolajevičius Z a g o s k i n a s (1789—1852) kadaise buvo beveik toks pat garsus vyras, kaip ir Marlinskis. Net Puškinas su Žukovskiu buvo pripažinę jį vienu įžymiausiųjų rašytojų. Tačiau ir jo garbė, taip pat, kaip ir Marlinskio, nuvyto labai greitai. Neišgelbėjo jo nei paties Nikalojaus globa, nei reakcininkų adoracija. Zagoskino talentas buvo žymiai silpnesnis už Marlinskio. Ir, be to dar, Zagoskinas buvo permaža apsišvietęs, kad galėtų tapti įžymesniu rašytoju. Gimęs provincijos dvarininko šeimoj, iki 14 m., gyvendamas kaime, jis negavo jokio sistemiško mokslo. Nesubrendusiu jaunuoliu patenka jis į Peterburgą, ir pradeda smulkaus valdininkėlio karjerą. 1812 m. dalyvauja kare, ir šiek tiek jame pasižymi. Parašęs komediją „Prokaznik“ — „Padauža“, atkreipia į save įtakingo šiškovininko, kn. A. Šachovskojo, dėmesį, ir tolimesnė Zagoskino karjera auga šito didiko globoj. Jis persikrausto tarnauti į valstybinių teatrų administraciją, kas kartą užimdamas vis aukštesnes vietas. Drauge rašo įvairias pjeses, nepasižyminčias nei literatūriniais nei teatraliniais nuopelnais. Visas Zagoskino literatūrinis garsas rėmėsi jo istoriniais romanais. Pirmas ir geriausias jo romanas buvo „Jurij Miloslavskij ili russkie v 1612 g., v trech častiach“ — „Jurijus Miloslavskis arba rusai 1612 m., trijose dalyse“ (1829). Rusų skaitančioji visuomenė pasitinka tą Zagoskino romaną su negirdėtu dar entuzijazmu. Pats Puškinas pareiškia, kad tai yra vienas geriausiųjų gadynės romanų, kuris tarytum perkeliąs skaitytoją į 1612 metus, duodąs senoviško rusų gyvenimo gyvus paveikslus ir niekuomet skaitytojo nevarginąs. Žukovskis, šluostydamas ašaras, laimino Zagoskiną dideliems ateities žygiams, o kn. A. Šachovskoj stačiai trijumfavo, kad jo auklėtinis pasidarė tokia garsenybė. Konservatyvios visuomenės džiaugsmas buvo neišmatuojamas. Pats Zagoskinas, pasijutęs dideliu vyru, tuojau imasi kitą romaną pagal tą patį šabloną rašyti, būtent, „Roslavlev ili russkie v 1812 g.“ — „Roslavlevas arba rusai 1812 m.“ (1831). Gyrė publika ir šį romaną, bet jau be entuzijazmo. Ir juo toliau, juo blogiau. Tiesa, Zagoskinas skubiai kįla karjeros

atžvilgiu, gauna vis aukštesnius „činus“, tiktai publika vis mažiau jo romanais besidžiaugia. O romanų jis nesigaili; per trumpą laiką prirašo jis daug tomų: „Askol'dova mogila“ — „Askoldo kapas“ (1833), „Kuz'ma Roščin“ (1836), „Iskusitel'“ — „Gundytojas“ (1838), „Toska po rodine“ — „Tėvynės pasiilgimas“ (1839), „Kuz'ma Petrovič Miroševׅ“ (1841), „Brynskij les“ — „Brynsko giria“ (1845), „Russkie v načale XVIII stoletija“ — „Rusai XVIII-jo amžiaus pradžioj“ (1845). Paskutiniuosius romanus jau visiškai maža kas beskaito. Juo toliau, juo žemiau Zagoskinas nusileidžia. Tuo būdu visas jo literatūrinis garsas rėmėsi faktinai vienu romanu, būtent, „Jurij Miloslavskij“, kuris taip pat nebuvo kokia nors ypatinga tobulybė.

Rusų visuomenei šis romanas patiko todėl, kad tai buvo pirmas rusų istorinis romanas. Palyginant su Karamzino istorinės apysakos bandymais („Natalja, bojarskaja doč'“), tai buvo žingsnis į priekį. Rusų skaitytojas džiaugėsi, kad apysakoj veikia žinomieji rusų istorijos asmenys ir kalba kartais gyva ir paprasta, visiems suprantama kalba. Romano fabulą pagrindžia Jurijaus Miloslavskio ir gražuolės Anastazijos meilės istorija. Jurijus ją myli, bet Rusijos politinė netvarka trukdo jiem susituokti. Apibrėždamas meilės istorijai foną, Zagoskinas vaizduoja tariamuosius politinius įvykius iš XVII amžiaus pradžios. Autorius stengiasi parodyti, kaip politinės partijos varžosi dėl Rusijos sosto. Ilgai negalvodamas apie tikrai buvusių partijų esmę bei jų politinius interesus, Zagoskinas suveda į kovos lauką tris partijas. Mininas ir Požarskis skelbia idėją, kad Rusijos caru turi būti išrinktas rusas iš senos bojarinų giminės. Bojarino Šalonskio partija siūlo rinkti caru Lenkijos karalių Zigmantą, o trečioji partija — lenkų karalaitį, Vladislovą. Romane padėtis komplikuojasi. Jurijus Miloslavskis — jaunas, gražus bojarinas, drąsus ir veiklus, taurus ir pamaldus. Jis, žinoma, kaip geras patrijotas, orijentuojasi į Minino Požarskio atstovaujamą partiją. Ir, kaip tyčia, įsimyli jis Anastaziją Šalonską, griežtai priešingos partijos atstovo dukrą. Iš to ir susidaro visos kliūtys bei perturbacijos. Romanas baigiasi laimingai. Vos ne išdavikas padauža Šalonskis romano pabaigoj apgailestauja savo paklydimus, kovą laimi Minino ir Požarskio partija, — rusų

caru išrenkamas Michailas Romanovas. Gal jo rusai ir nebūtų išrinkę, jeigu Viešpats nebūtų padėjęs. Tačiau jau buvo tokia Aukščiausiojo valia, kad Jis romano įvykiuose dalyvavo ne mažiau aktyviai, negu Miloslavskis. Viešpats nurodė rusų žmonėms, kad jų vadas kovoj turįs būti Požarskis. Viešpats įkvėpė bojarinams, kaip jie, rinkdami carą, visi kaip vienas turi balsus paduoti už Romanovą. Viešpats tą pačią mintį įkvėpė ir plačiosioms masėms. Visa tauta romane gyvena viena valia, veikia, kaip vienas individas, — taip, kaip ir turi būti save gerbiančiojo romantiko veikale.

Zagoskinas rusų istorinio romano raidoje užima labai svarbią vietą. Jis pirmą kartą Rusijoj pavartojo valterskotiškąją romano techniką, įvedė tapybinį romano veiksmams foną. Arčiau prisižiūrėjusi išgirtojo romano, rusų publika pastebėjo, kad jis nėra perdaug įtikinamas. Jau Zagoskino amžininkai pamatė, kad romano įvykių raida psichologiškai nepagrįsta, kad vaizduojami charakteriai neturi nei lokalinio, nei temporalinio kolorito, kad visas istoriškumas yra ne kas kita, kaip butaforija. Pagaliau ir kalba nėra jau tokia paprasta. Joj atsirado ir išpūsto patoso, ir šaltos retorikos, ir tuščių formulių. Visa tai yra teisybė. Bet vis dėlto Zagoskinas pradėjo istorinio romano žanrą. Tolimesniems kūrėjams teko lengvesnė dalia: atitaisyti Zagoskino klaidas, vietoj patoso duoti daugiau tiesos bei tikrenybės. Patsai Zagoskinas čia nieko daugiau padaryti nebegalėjo. Sunkiai slėgė jį bendro išsilavinimo stoka ir pasaulėžiūros siaurumas. Vietoj teisybės ieškojęs, jis ėmė skelbti menkos vertės šablonišką patrijotizmą, ir kaip rašytojas buvo jis jau išsisėmęs.

Ivanas Ivanovičius L a ž e č n i k o v a s (1792—1869), pradėjęs literatūrinę karjerą ir istorinių romanų kūrybą su Zagoskinu vienu metu, nors ir nebuvo toks garsus, kaip pastarasai, tačiau nusipelnė nemažiau už jį. Pirmąjį savo istorinį romaną „Poslednij Novik ili Zavoevanie Liflandii pri Petre I“ — „Paskutinysis bajoraitis arba Liflandijos užkariavimas Petrui I viešpataujant“. (1833) pradėjo rašyti dar 1826 m. Romano veiksmas vyksta dabartinėj Latvijoj. Norėdamas atvaizduoti vietos koloritą, Lažečnikovas išvažinėja visą Latviją, surenka daugybę etnografinės bei istorinės medžiagos,—šešerius metus rašo savo romaną. Antras garsus jo romanas buvo

„Ledianoj dom“ — „Ledíniai namai“ (1835), vaizduojąs Annos Joannovnos bei Birono viešpatavimo gadynės papročius. Trečiasai romanas „Basurman“ (1838) vaizduoja Ivano III laikus. Romano herojus, Antonio Erenšteinas, jaunas gydytojas, atvyksta iš Vakarų Europos į Rusiją Vakarų kultūros skelbti, bet tamsi rusų minia jį nužudo.

Lažečnikovas — kultūringesnis už Zagoskiną, ir kaip pasakotojas — geresnis. Gražiai jis moka užmegsti intrigą, sudaryti pakeltą nuotaiką, pasakoti ir žavėti. Kartais jam net pavyksta sudaryti istoriškai įtikinamą, psichologiškai pagrįstą vaizdą. Šiuo atžvilgiu jis yra toliau už Zagoskiną nužengęs realizmo kryptimi. Bet apskritai ir Lažečnikovui dar toli iki psichologinio įtikinamumo bei istorinės teisybės. Jis tiktai atsargiau poetizavo praeitį, nesibijodamas kartais parodyti ir tai, kas buvo joj bloga, tiksliau, kas nebebuvo galima išpoetizuoti bei pateisinti. Todėl Lažečnikovo patrijotizmas skaitytojo taip nekankina savo įkyrumu, kaip Zagoskino patrijotizmas. Greta Zagoskino ir Lažečnikovo rusų istorinę medžiagą su didesne ar mažesne idealizacijos doza poetiškai traktavo dar ilga eilė rašytojų. Toksai Faddej Venediktovič B u l g a r i n (1789—1859) parašė istorinius romanus: „Dmitrij Samozvanec“ (1830) ir „Mazepa“ (1833); Akesandr Fomič V e l ' t m a n (1800—1870) — „Koščej Bezsmertnyj, bylina starago vremeni“ — „Nemarusai Koščejus, senų laikų bylina“, 1833), „Svetoslavič“ (1835), „Predki Kalimerosa“ — „Kalimeroso protėviai“ (1836) ir kt., Bestužev-M a r l i n s k i j („Naezdy“, „Roman i Ol'ga“), P o l e v o j („Kliatva pri grobe Gospodnem“), ir kiti.

3. Istorinė drama. Rusų romantiškoji drama remiasi praeities idealizavimu.

Rusų romantiškajai dramaturgijai sunku buvo sekti Vakarų pavyzdžiu. Vakarų romantikai dramaturgai smarkiai plakė engėjus, kurių piktybė slėgė gyvenimą; idealizavo visuomenės pasmerktuosius žmones, — plėšikus, kurtizanes. Vakarų romantikai jokių visuomeniškos moralės nuostatų nepaisė. Rusai gi jau vien dėl cenzūros sumetimų negalėjo leistis į tokias pavojingas ekskursijas. Teatro istorikas, B. V. Varneke, vaizdžiai palygina Vakarų ir rusų romantiškosios

dramaturgijos vidujį santykiavimą, — apibrėžia rusų korektyvą, įneštąjį į Vakarų dramaturgiją.

Esą, Vakarų romantikų susidomėjimas paprastais, miesto kultūros nesugadintais žmonėmis, rusų dramaturgų kūryboj virsdavęs „senų gerųjų laikų“ gyvenimo sąlygų paprastumo pasaldintu garbinimu, visiškai nutylint pražūtinguosius praeities pavyzdžius. Rusų romantizmas, esą, vengdamas maištininko protesto, užuojautos aureole vainikavęs aukos nusižeminimą. Žemės valdovas iš „tirono“ rusuose virstąs gailestingumo šaltiniu, kuris savo malonės spinduliais penktojo veiksmo pabaigoj sušildąs aukos kančią. Romantikų triukšmingasai patrijotizmas rusuose tapęs sustiprintu tautinės narsos liaupsinimu, ypač gi rusų karių garbinimu. Aitriai mylinčio savo tėvynę poeto entuzijastiškuose šūkiuose, esą, skardžiai skambančios karo paradų šūkių gaidos, išmoktos sulig komanda. B. V. Varnekės žodžiais, rusų dramaturgas tarytum visą laiką kariškai „atiduoda pagarbą“ kažkokiai neatsikabinančiai viršenybei. Vietoj meniškus uždavinius sprendęs, rusų dramaturgas pirmoj eilėj stengęsis publiką sujaudinti. Šilleriškas „žmonijos advokatas“ rusų romantikų dramaturgų rankose virtęs beveik vietinės tvarkos ir sąlygų profesiniu advokatu. Savo dramose sugriozdinę kiek tik galima daugiau sudėtingiausių baisenybių, rusų dramaturgai, esą, jautęsi padarę viską, kad juos publika garbintų, kaip Bairono poetiškosios manieros tiesioginius įpėdinius. Juo labiau, kad amžininkai, esą, nenorėję, o gal ir negalėję atskirti tikrosios perkūnijos nuo butaforinės geležies gausių gabalų dundėjimo.

Rusų romantikų dramaturgų pirmose linijose kovojo ir laurus skynėsi aukščiau minėtieji Kukolnikas ir Polevoj. Rusų senovės idealizavimo reikalu jie nenorėjo nusileisti istorinių romanų autoriams. Su savo istorinėmis pjesėmis jie išvažinėjo beveik pusę rusų istorinių plotų.

Kukolniko žinomesnės istorinės pjesės buvo šitokios: „Ruka Vsevyšniago otečestvo spasla“ — „Aukščiausiojo ranka tėvynę išgelbėjo“, „Kniaz’ Michail Skopin Šujskij“, „Kniaz’ Cholmskij“, „General-poručik Patkul’“, „Den’ščik Ermil Ivanovič Kostrov“, „Ivan Riabov“ ir t. t. Visų šitų pjesių ideologija yra pasakyta Liapunovo žodžiais pjesėje „Skopin Šuiskij“. Liapunovas sako švedų vadui Delagardi:

— Ar žino jūsų nelemtieji Vakarai, kad jeigu Rusija pakils kariauti, tai jums prisisapnuos žila jūra, kurią audra gena į priešingą krantą? Mes galime paskandinti, kaip potvynis. Mes galime, kaip gaisras, visus Vakarus sudeginti. Mes turime kryžių, švenčiausiąjį visų kryžių. Mes turime kardą, stipriausią visų kardų.*).

Kukolniko patrijotinė išmintis sutampa su Nikalojaus II policiniais idealais. Šitokią išmintį romantikas dramaturgas ir skelbia visose savo pjesėse, net jos paįvairinimu nepasirūpindamas. Charakteringiausia Kukolniko pjesė vis dėlto yra „Ruka Vsevyšniago...“. Noręta čionai atvaizduoti ta pati epocha, kaip ir Zagoskino romane „Jurij Miloslavskij“. Net tas pats istorinis momentas — Romanovų dinastijos pašaukimas.

Šimtaprocentiškas patrijotas Mininas šaukiasi karštoj maldoj Viešpaties, prašydamas nurodyti Rusijai, suirutės kankinamai, tikrą vadą. Viešpats stebuklingu būdu nurodo Požarskį, kuris serga, lovoj guli. Bet vos tautos delegacija pranešė Požarskiui apie jo pašaukimą, jis momentaliai pagyja. Stebuklingu būdu ir Maskva išvaduota iš priešininko. Pats Požarskis varžosi su Mininu poteriavimo atžvilgiu, — abu puikūs maldininkai. Renkant carą Viešpats vėl įsipainioja į šios žemės reikalus su savo stebuklais: nurodo vienui vienintelį kandidatą, Michailą Romanovą, kurį, žinoma, ir išrenka visa Rusija.

Apie bent kurį personažų psichologinį pagrindimą, apie charakterių raidą, apie veiksmo įtikinamumą ir kalbėti netenka. Pjesė grynai deklamacinė, susidedanti iš patetiškų monologų ir dijalogų, panašių į monologus. Ir šitokia pjesė savo laikais turėjo didžiausio pasisekimo. Patiko ji Nikalojui, vadinasi, ir publikai — norėjo ji ar nenorėjo — pjesė savaime turėjo patikti. Nedaug geresnės buvo ir kitos Kukolniko pjesės, — jų ir minėti čia nėra prasmės.

---

*) „Да знаетъ ли вашъ пресловутый Западъ,
Что если Русь возстанетъ на войну,
То вамъ почудится сѣдое море,
Что буря гонитъ на берегъ противный?
Мы можемъ затопить, какъ наводненье,
Мы можемъ, какъ пожаръ, весь Западъ сжечь:
У насъ есть крестъ, святѣйшій изъ крестовъ,
У насъ есть мечъ, сильнѣйшій изъ мечей.“

Polevoj savo pjesėse stengiasi neatsilikti nuo Kukolniko patrijotizmo atžvilgiu. Polevojo žurnalą Nikalojus uždarė, bet jo pjeses labai gyrė, — nuolat jas lankė net su savo vaikais. Ypač Nikalojui patiko pjesė „Deduška russkago flota“ — „Rusų laivyno senelis“ ir „Kupec Igolkin“ — „Pirklys Igolkinas“, aiškinanti, kaip reikia savo carą mylėti. Kukolnikas vis dar daugiau garbino tėvynę, o Polevoj — stačiai carą. Sūriai patrijotiškos yra ir kitos Polevojo pjesės, kaip antai: „Elena Glinskaja“, „Kostromskie lesa“ — „Kostromos miškai“, „Soldatskoe serdce“ — „Kareivio širdis“, „Russkij čelovek dobro pomnit“ — „Rusas gera atmena“, idealizuojanti ir garbinanti baudžiavos sistemą. Polevojo komedijos dar silpnesnės už jo dramas.

Tuo būdu romantiškoj dramoj netenka konstatuoti pažangos, palyginant ją su buvusiais reiškiniais. Tiktai romantikų dramaturgija traktuodama kaip ir istorines temas, gal dar labiau, negu istoriniai romanai, padėjo susiformuoti vadinamajam „oficijaliam tautiškumui“, kurį praktiškai vykdė gener. Benkendorfas su savo žandarų korpusu, — kuris, pasidarydamas reakcijos ramsčiu, taip sunkiai prislėgė rusų kūrybinį darbą.

V. ROMANTIZMO PAKELEIVIAI

Aleksandro I ir Nikalojaus I viešpatavimo metu stačiai vyravo eiliuotoji literatūra. Lygiai senesnieji, lygiai vėlyvesnieji klasikai itin brangino eilėraščio formą, kurią jie stengėsi ištobulinti. Nedaug nuo klasikų atsiliko ir romantikai, ypač gi Bairono įtakoj. Buvo metas, kada vadinama baironiškoji poema pasidaro populiariausias žanras. Literatūriniai ginčai net išsiliedavo į eilėraštį — satyrą ir epigramą. Dramaturgijoj taip pat vadovauja eiliuotoji pjesė. Rusų visuomenė pamėgo eilėraščio skonį, kurį poetai mokėjo patenkinti. Šiame laikotarpy gyvena didžiausieji eilėraščio meisteriai — Puškinas, Lermontovas, Batiuškovas, Žukovskis. Gyvena gražus būrys poetų lyrikų, netelpančių į bent kurios literatūrinės srovės rėmus — Boratynskis, Delvigas, Rylejevas, Kozlovas, Poležajevas ir kt. Jie nesutampa su buvusiomis srovėmis, nesudaro ir jokios naujos. Jų kūryboj yra

šis tas ir iš klasicizmo, ir iš sentimentalizmo. Didesnio įspūdžio jiems darė romantizmas, ypač baironiškoji poezija. Bene pas visus juos tam tikrame laikotarpy atsiranda romantiškų, baironiškų gaidų. Drauge jų poezijoj jau aiškiai jaučiama ir ateinančioji nauja srovė — realizmas. Nesutapdami su jokia literatūrine srove visumoj, jie vis dėlto yra romantizmui visų artimiausi. Šitam jų savumui pažymėti visą margąją įvairiaspalvę grupę ir tenka pavadinti romantizmo pakeleiviais. Grupė, iš tikrųjų, plati ir marga, neturinti aiškių ribų. Paliekant nuošaliai istorijos pamirštuosius eilėraščio meisterius, tenka konkrečiau paminėti ryškesniuosius šios grupės talentus. Įžymiausias jų ir vienas gražiausiųjų rusų lyrinių talentų buvo E. A. Boratynskis.

Evgenijus Abramovičius Boratynskis (vėliau Baratynskis, 1800—1844) buvo kilęs iš surusėjusios senos lenkų bajorų giminės. Augo dvare, Tambovo gubernijoj, vaikystėje tėvo netekęs, motinos lepinamas ir gražiai auklėjamas. Dvylikos metų bernaitis buvo atiduotas į pažų korpusą (pažeskij korpus), Peterburge. Čia susidaro uždaras padaužų, plėšikiškų romanų prisiskaičiusių, būrelis, įsitaisęs kažką panašaus į klubą rūmų palėpėse. Išgertuvėms reikalingas lėšas parūpina vieno didiko sūnus, iš tėvo spintos ištraukdamas per savaitę po šimtą ar du šimtu rublių. Didikas, pasigedęs pinigų, savo sūnų tuojau iš mokyklos atsiima. Bet šis nuo pinigingos spintos raktą palieka dviem draugam — slaptojo klubo nariam. Šiedu bando pakartoti tradicinę didiko spintos eksproprijaciją. Pateko į vyresnybės nagus ir Boratynskis, dalyvavęs šioje operacijoj. Vyresnybė Boratynskį, kaip plėšiką, išveja iš mokyklos, tariant, su vilko bilietu. Boratynskis nustoja teisės bepastoti į bent kurią mokyklą, begauti bent kurią valstybinę tarnybą. Vaikystės padaužiško žygio pasėkas Boratynskis pergyvena stačiai tragiškai. Jo nusiminimas nežino ribų. Jis rimtai galvoja apie nusižudymą. Jis ir būtų tai įvykdęs, jeigu jo dvasios nebūtų palaikę draugai, giminės, ypač gi — motina. Tačiau šis įvykis palieka neišdildomo įspūdžio visam jo gyvenimui. Jis pasidaro liūdnas, pesimistinė nuotaika lydi jo kūrybą. Vargais negalais pavyksta jam įstoti į kariuomenę — paprastu kareiviu. 1820—1824 m. šitokias pareigas eina jisai Suomijoj. Suo-

mijos niauri gamta, kurią jis visa širdimi pamilo, liūdnas storžieviškas rusų kareivio gyvenimas tegali pagilinti nelaimingo poeto nusiminimą. 1825 m. jam atleidžia vaikystės nusikaltimą ir pakelia jį į karininko laipsnį. Vadinas, grąžina jam teises. Jis tučtuojau meta karišką, tokią jam nemielą tarnybą. Pirmas jo gyvenimo laikotarpis baigtas. Toliau prasideda taiki kultūringa buitis. Prasideda ir naujas laikotarpis jo kūryboj. 1825 m. Boratynskis pasireiškė visais svarbesniais savo kūrybos savumais, o toliau — tiktai daugiau ar mažiau vykusiai bekartojo jaunatvės motyvus bei formas. Gyvena jis Peterburge, Maskvoj, daugiausia gi savo dvare, rūpestingai ūkininkaudamas. Draugauja su geriausiaisiais rusų rašytojais, ypač su Puškinu ir Delvigu, laimingai veda, susilaukia devyneto vaikų. 1843 m. iškeliauja į užsienius, pagyvena Dresdene, Paryžiuj, Neapoly. Užsieniuose susipažįsta ir bendrauja su žymiais Vakarų rašytojais. 1844 m. netikėtai užsieniuose miršta.

Boratynskis buvo poetas filosofas. Galvojimas ir poetiška kūryba, išmintis ir jausmas, Boratynskio dvasioje sudaro nedalomą vienetą. Net Puškinas rašė, kad niekas, esą, daugiau už Boratynskį neįdėjęs jausmo į savo mintis ir daugiau skonio į savo jausmus. Puškinas iš viso nesigailėjo gerų žodžių apie Boratynskį. Kitą kartą vėl Puškinas sako: Boratynskis esąs originalus, nes jis galvoja ir, be to, galvoja saviškai, teisingai ir nepriklausomai. Ir jaučia jis, visados stipriai ir giliai. Jo eilių harmonija, stiliaus nuoširdumas, pasakymų gyvumas ir tikslumas turį stebinti kiekvieną, kuris tik turi skonio ir jausmo. Ir dar daugiau gerų Boratynskio savumų Puškinas įžiūrėjo. Esą, Boratynskis niekuomet nesistengęs bailiai pataikauti vyraujančiam skoniui ir trumpaamžės mados reikalavimams, niekuomet, esą, nesigriebęs šarlataniškumo, perdėjimų tikslu sudaryti didesnį efektą, niekuomet nevengęs nedėkingo, retai pastebimo darbo.

Iš tikrųjų, Boratynskis mokėjo labai paprastai, vaizdžiai ir labai suglaustai reikšti gilias mintis. Šis jo kūrybos savumas davė progos daugeliui tikinti, kad Boratynskis užima vietą, kaip lyrikas, greta Puškino. Net naujųjų laikų literatūros istorikas, F. D. Batiuškovas, tikina, kad Boratynskis atsistojęs šalia Puškino. Tiesa, Batiuškovas prideda prie savo

tikinimo komentarų, kurie patį tikinimą degraduoja. Esą, Boratynskis užėmęs vietą šalia Puškino ne savo talento apimtimi, kuri ir negalinti būti lyginama su Puškino genijaus platybe, ir ne jausmų intensyvumu ar temperamento jėga, kuri pas Boratynskį toli atsiliekanti nuo daugelio silpnesnių poetų, bet savo ramiuoju paprastumu. O Belinskis dar 1834 m. skelbė: dabar, esą, niekas ir dėl juoko Boratynskio vardo nepasistatysiąs greta Puškino. Patsai Boratynskis į poziciją greta Puškino niekuomet ir nepretendavo. Jis jaučia savo poezijos trūkumus, jėgos stoką ir gailiai nusiskundžia. Jis sakosi, kad jo linksmumas esąs išdidaus proto pastangos, bet ne širdies kūdikis. Iš pat mažens jis, esą, kankinęsis priklausomybe ir buvęs paniūręs, buvęs nelaimingas. Jaunystėj likimas jį pasiėmęs į savo rankas. Visa tai duoda maisto genijui. Bet vargas, — jis nesąs genijus. Eilėrašty „Muza“ (1829) jis simboliškai apibrėžia savo poezijos charakterį. Jo muza nesanti gražuolė ir įsimylėję jaunuoliai nebėgsią paskui ją. Ji nemokanti pavilioti puikiais drabužiais, akių žaismu, tviskančia kalba. Bet ir ji kartais nustebinanti savo veido neįprastiniais bruožais bei apgalvotų kalbų vertybe. Su ją, esą, gali būti nuobodu, bet vis dėlto negalima jos nepagirti*).

Boratynskio lyrika gerokoj daly yra eklektinė. Joj nesunku apčiuopti jo gadynėj gyvenusių literatūrinių srovių elementus. Pagrindinis jo lyrikos tonas elegiškas, — jis buvo elegijos specijalistas. Čia kartais jis susija ir su sentimentalistais. Sakysime, net Žukovskio sentimentalizmo dvasioje Boratynskis koreguoja gausųjį Dekarto šūkį: cogito ergo sum. Boratynskio redakcija tas šūkis jau skamba šitaip: amo ergo sum**). Pažįsta jis ir vadinamąsias ossijaniš-

---

*) „Нѣтъ, любишь ты, и потому
Ты существуешь: я пойму
Скорѣе истину такую.“

**) „Не ослѣпленъ я музою своею:
Красавицей ее не назовутъ,
И юноши, узрѣвъ ее, за нею
Влюбленною толпой не побѣгутъ.
Приманивать изысканнымъ уборомъ,
Игрою глазъ, блестящимъ разговоромъ
Ни склоности у ней, ни дара нѣтъ.
Но пораженъ бываетъ мелькомъ свѣтъ
Ея лица необщимъ выраженьемъ,
Достоинствомъ обдуманныхъ рѣчей;

kas gaidas. Sakysime, eilėrašty „Finlandija“ (1820) sentimentališkos redakcijos ossijanizmas gana ryškiai išsiliejęs. Su klasikais, ypač vėlyvesniaisiais, Boratynskis sutampa daugelio eilėraščių didaktika. Boratynskio poezija yra pagrįsta giliomis idėjomis. Nebe pagrindo ji kartais ir yra vadinama idėjų lyrika. Boratynskis randa bendrą kalbą ir su lengvosios poezijos meisteriais. Sakysime, jo eilėraštis „Leda“ (1824) yra beveik tikra anakreonika. Daugiausia Boratynskio lyrikoj yra romantizmo elementų. Angliškojo romantizmo, baironiško. Negalima būtų pasakyti, kad jis būtų Baironu sąmoningai sekęs. Jo žmoniškoji prigimtis buvo visiškai ne baironiška. Boratynskis taikus, savy užsidaręs, refleksijose paskendęs stebėtojas ir filosofas. Neturėjo jis nei baironiško temperamento, nei išdidumo, nei dvasios protesto. Baironui giminingas jis yra tik savo nusivylimo pasaulėžvalga, ar, kaip seniau sakydavo, „pasaulinės gėlos“ (Weltschmerz) pasireiškimais. Boratynskis paskendęs refleksijoje. Mintis nuolat kontroliuoja jo jausmus, stiprios aistros jis nepažįsta. Puškinas jį pavadino savo rūšies Hamletu. Liūdnai nusiteikusio abejojančio Hamleto paveikslas gal visų tiksliausiai ir apibrėžia Boratynskio lyriką. Eilėrašty „Čerep“ — „Kaukolė“, jis iš tikrųjų hamletiškai samprotauja apie gyvenimą ir mirtį, apie teisybę, grabams težinomą. Mirtis jam taikinga alyvos šakelė, visų paslapčių išsprendimas*). Suprantama, kad jo lyrikoj gyvenimas nebrangus. Nusiminimas darosi principu, gyvenimo dėsniu. Esą, naujausieji poetai, įsimylėję nuliūdimą, savo kūryboj nebesišypsą**). Gyvenime tesą galima pasirinkti tik arba viltį ir jaudinimąsi, arba beviltingumą ir ramybę***). Boratynskis

---

Съ ней, можетъ быть, скучаетъ обхожденьемъ,
Но съ похвалой относится о ней“.

*) Eilėrašty „Smert'“ (1828) jis šitaip sako:

„О дочь верховнаго эфира,
О святозарная краса!
Въ рукѣ твоей олива мира,
А не губящая коса...
Недоумѣнье, принужденье —
Условье смутныхъ нашихъ дней;
Ты всѣхъ загадокъ разрѣшенье,
Ты — разрешенье всѣхъ цѣпей!“

**) „Въ печаль влюбились мы. Новѣйшіе поэты
Не улыбаются въ твореніяхъ своихъ.“

***) Aukščiausioji Apveizda žmonėms davusi pasirinkti du keliu („Dve doli“):

dažniausiai pasirenka paskutinį kelią. Todėl jis nieku nebetiki, nebesijaudina, ir šaltai laukia mirties*). Per amžius neišsekąs gyvybės šaltinis — meilė — jam tik nuodai**). Su šitokia nuotaika tenka prieiti ir prie Boratynskio poemų, kurios vis dėlto kitokiais spinduliais nušviečia visą jo kūrybą.

Neskaitant silpnučio veikalėlio „Piry“ — „Puotos“, pirmoji Boratynskio poema buvo „Eda“ (1829, galutinė redakcija 1833). Veiksmas vyksta Suomijoj. Rusų gražuolis gusaras suvilioja jaunutę, skaisčią, dorą, suomių gražuolę, Edą. Suviliojo ir pametė. Taurioji mergaitė, pasilikusi vargti savo nelaimėje, atleido savo vylingam meilužiui ir pati greit nusiramino kapuose. Tokia tai paprasta, tarytum, šiokiadienė poemėlės fabula, Boratynskio rankose praskambėjo su dideliu lyrikos pakilimu. Tiesa, Boratynskis stengiasi pasakoti „episkai“, pasilikdamas lyg ir nesuinteresuotas personažų likimu. Bet švelnaus lyrizmo jis ir nebandė slėpti. Ypač gražiai pavyko jam apibrėžti mylinčios nuskriaustos mergaitės pergyvenimai. Drauge jis duoda vietinio kolorito bruožus, buities apystovas, tuo būdu artindamasis jau į realistinės apysakos rėmus.

Antroji poema „Bal“ (1825—28) dar daugiau panaši į eiliuotą realistinę apysakėlę. Poemos herojus, Arsenijus, gerokai baironizuoja. Savo jaunų dienų draugę įtaręs esant neištikima, jis jau nusivilia gyvenimu. Jis niaurus, išdidus, kaip naujausios mados „antžmogis“. Kniaginė Nina, meilės reikaluose prityrusi moteriškė, susižavi Arsenijaus niauria didybe, užsimezga naujas romanas. Tuo tarpu jis sužino, kad seniau mylėtąją mergelę įtarė esant neištikima be pagrindo, ir, nieko

„Или надежду и волненье,
Иль безнадежность и покой!“

*) Charakeringa yra šiuo atžvilgiu virtusi romansu, elegija, „Razuverenie“:

„Не искушай меня безъ нужды
Возвратомъ нѣжности твоей!
Разочарованному чужды
Всѣ обольщенья прежнихъ дней.
Ужъ я не вѣрю увѣреньямъ,
Ужъ я не вѣрую въ любовь,
И не могу предаться вновь
Разъ измѣнившимъ сновидѣньямъ.“

**) „Мы пьемъ въ любви отраву сладкую,
Но всё отраву пьемъ мы въ ней.“

nelaukdamas, ją veda. Kniaginė Nina, baliuj pamačiusi naują laimingą porą, alpsta. Sugrįžusi namo nusinuodija. Šioje poemėlėj realizmo dar daugiau, negu pirmoj.

Trečioji poema „Naložnica" — „Gulovė" (1829—1830) sukėlė geroką skandalą, — smarkiai įsižeidė rusų bajorija. Salioninis herojus, Eleckis, apgyvendina savo namuose čigonaitę, Sarą, ir tuo būdu nutraukia ryšius su didikų visuomene. Ilgainiui jis įsimyli salioninę mergaitę, Verą Volchovskają ir net slaptai veda ją. Sara, norėdama grąžinti savo mylimojo meilę, duoda jam kažkokių žolių sunkos, ir nunuodija jį. Vera, susigriaužusi, keliauja į užsienius. O Sara grįžta atgal pas čigonus ir išeina iš proto.

Boratynskis ir čia pasirodė esąs didelis moteriškos sielos žinovas, — davė jis gyvenimiškai teisingą, psichologiškai įtikinamą vaizdą. Tačiau kritika puolė jį keikti dėl poemos nemoralumo. Žinoma, tie puolimai geroka dalimi buvo veidmainiški, dar daugiau — obskurantiški. Bet autoriui jie sudarė daug nemalonumų. 1842 m. jis išleidžia poemą antrą kartą, pavadindamas ją „Cyganka". Prie leidinio prideda prakalbą, kurioj sąmoningai ir išmintingai atremia kritikos ataką. Knygoj nemoralu tik melas ir kenksminga tik vienašališkumas, — pareiškia Boratynskis. Juo platesnis rašytojo genijus, juo jis yra pilnesnis ir įvairesnis savo kūriniuose, juo jis teisingiau atvaizduoja tikrovę, juo jis yra moralesnis. Tuo būdu Boratynskis per klasicizmą, sentimentalizmą ir romantizmą įžengė į realizmo sritį.

Kondratijus Fedorovičius Rylejevas (1797—1826), pakartas drauge su kitais keturiais dekabristų vadais, buvo talentingas lyrikas. Gyvas, temperamentingas, iš pat prigimties kovotojas, brendo Bairono protestuojančios muzos įtakoje. Kaip rašytojas jis tarytum trejopu veidu pasireiškia. Eilėraščių formos atžvilgiu sutampa su klasikais, o eilėraščių temas traktuoja romantiškai. Temos gi jo — pilietiškos, visuomeniškos. Dainuoja jis laisvės pasiilgimą, kovą dėl laisvės, keikia žmonių engėjus bei tironus. Šie motyvai, tiesa, skambėjo ir senųjų klasikų tragiškojoj dramaturgijoj. Tuomet jie buvo atneštinis tragedijų elementas, priemonė komponuoti tragiškai kovai, o Rylejevui tai yra įsitikinimo, pergyvenimo dalykas. Nuo pilietiškų motyvų jis neatidalomas. Dedikuo-

damas savo poemą „Voinorovskij“ draugui A. A. Bestuževui Marlinskiui, jis rašo, kad Apolono sūnus nerasiąs jo poezijoj meno. Nerasiąs joj meno, bet užtai rasiąs jis joj gyvus jausmus, nes autorius esąs pilietis, bet ne poetas*). Drauge jis reikalavo, kad ir kiti poetai, jų tarpe ir Puškinas, pirmoj eilėj būtų piliečiai. Literatūrinė jo karjera prasidėjo labai triukšmingai. Pirmasai spausdintas eilėraštis buvo smarkiai protestuojanti satyra, vardu „K vremenščiku“ — „Favoritui“ (1820). Toji satyra buvo nukreipta prieš visagalintį gen. Arakčejevą, ir išlaikyta tokiuose smarkiuose tonuose, jog visuomenė negalėjo suprasti, kaip ją cenzūra praleido. Atrodė, kad autorius atsidurs Sibire. Tačiau gen. Arakčejevas numojo ranka, — neprisipažino, kad eilėrašty apie jį kalbama, jis autoriui nieko nedarė, tik pradėjo jį sekti. O Rylejevas satyroj buvo apskaičiavęs visas Arakčejevo nuodėmes**) ir stačiai niekšu jį išvadinęs. Tiesa, tame eilėrašty poezijos buvo ne daugiau, negu piktžodžiavimo, bet vis dėlto jis iškarto pagarsino Rylejevo vardą. Toliau Rylejevas garsėja, kaip eilėraščių cikliaus „Dumy“ kūrėjas***). Šiuose savo eilėraščiuose Rylejevas stengiasi poetizuoti rusų istorijos asmenis,

---

*) „Какъ Аполлоновъ строгій сынъ,
Ты не увидишь въ нихъ искусства;
Зато найдешь живыя чувства —
Я не поэтъ, а гражданинъ.“

**) „Надмѣнный временщикъ, и подлый и коварный,
Монарха хитрый льстецъ и другъ неблагодарный,
Неистовый тиранъ страны своей,
Взнесенный въ важный санъ пронырствами злодѣй,
Ты на меня взирать съ презреніемъ дерзаешь
И въ гордомъ взорѣ мнѣ свой ярый гнѣвъ являешь.
Твоимъ вниманіемъ не дорожу, подлецъ!
Изъ устъ твоихъ хула — достойный хвалъ вѣнецъ!
— — — — — — — — — — — — — —
Твои дѣла изобличатъ народу,
Познаетъ онъ, что ты стѣснилъ свободу,
Налогомъ тягостнымъ довелъ до нищеты,
Селенія лишилъ ихъ прежней красоты...
Тогда вострепещи, о, временшикъ надмѣнный!
Народъ тиранствами ужасенъ разъяренный!
Но если злобный рокъ, злодѣя полюбя,
Отъ справедливой мзды и сохранитъ тебя,
Все трепещи, тиранъ! За зло и вѣроломство
Тебѣ твой приговоръ произнесетъ потомство.“

***) Duma, dumat' — mintis, mintyti. „Duma“ — ukrainiečių liaudies dainų, pusiau lyriniu, pusiau epinių forma, kuria Rylejevas norėjo pasekti. Rylejevo draugai juokėsi, kad jo eilėraščių „dumy“ pavadinimas yra kilęs iš vokiečių žodžio „dumm“ — kvailas.

kurie šiokiu ar kitokiu būdu buvo prisidėję prie kovų dėl laisvės. Priespaudos ir laisvės antitezė pavergia visą poeto dėmesį. Eilėraščiai yra sukomponuoti gana skambiai, strofos— energingos, pilnos ekspresijos, tik spalvų jose trūksta. Rylejevas — ne tapytojas. Poetizuoti bei pagražinti jam sunku. Jis didesnis meisteris smerkti. Visi jo „dumų“ personažai panašūs vienas į kitą, ir visi krūvoj — panašūs į Rylejevą. Geriausias jo veikalas — poema „Voinorovskij“. Esmėj tai yra ta pati „duma“, išplėsta iki poemos. Čia Rylejevo eilėraštis žymiai tobulesnis. Kitos dvi poemos, „Nalivaiko“ ir „Bogdan Chmelnickij“, liko nebaigtos. Jų koncepcija — aiški. Autorius ir šiuos personažus garbina už tuos savumus, kuriais ir Relejevas pasižymėjo. Nalivaiko kalba žodžiais, kuriais tarytum pranašaujamas ir paties Rylejevo likimas: esą, laisvė niekur nebuvusi be aukų atkovota; jis žūsiąs dėl savo gimtojo krašto, ir savo likimą liksmai laimināS. Taip ir Rylejevas padarė*).

Kn. Aleksandras Ivanovičius Odojevskis (1802—1839), antrasai dekabristų poetas, taip pat, kaip ir Rylejevas, nesuspėjo tinkamai pareikšti savo poetiškojo talento. Būdamas karininkas, iki gruodžio mėn. sukilimo jis beveik nieko nerašė, — pasirodė vos pora kritikos straipsniukų. Jo poetiškoji kūryba prasideda kalėjime ir ištrėmime, — caras jam buvo paskyręs už dalyvavimą sukilime penkiolika metų katorgos. Odojevskio lyrika — kalinio lyrika. Jis, tačiau, nevaizduoja nei kalinio būklės, nei kalėjimo. Gyvenimas kalėjime jam tik akstinas samprotavimams apie gilesnius dalykus. Jis sėdi kalėjime atskirtas aukšta siena nuo likusio pasaulio. Bet gi ir visa Rusija yra jam toks pat kalėjimas ir tamsa. Laisvė ir šviesa — toli Vakaruose, nuo kurių Rusiją skiria kalėjimo siena — Nikalojaus režimas. Neprotestuoja jis dabar prieš tą režimą, prieš tą sieną. Jis tik liūdi dėl savo tėviškės:

---

*) „Извѣстно мнѣ, погибель ждетъ
Того, кто первый возстаетъ
На утѣснителей народа.
Судьба меня ужъ обрекла. —
Но гдѣ, скажи, когда была
Безъ жертвъ искуплена свобода?
Погибну я за край родной,
Я это чувствую, я знаю,
И радостно, отецъ святой,
Свой жребій я благословляю!“

likimo. Savo paties gyvenimą jis tik lygina su neregio likimu. Atsisveikino jis su laisve, kaip neregys su saulės šviesa. Tuose palyginimuose skamba kažkokia rezignacijos, susitaikymo gaida. Ilgainiui susitaikymo gaida jame stiprėja, — nebe reikalo gi jam valdžia kaltę atleido, priėmė jį kareiviu į kariuomenę ir davė progos numirti Kaukaze. Jo poezijoj ilgainiui ima skambėti slavofiliškos, panslavizmu dvelkiančios gaidos. Jis net džiaugiasi rusų imperijalizmu, kai Rusija pavergia Gruziją. Jis randa net gražių žodžių pasidžiaugti Nikalojaus sistema, jis entuzijastiškai sveikina jo sūnų*). Besigailįs už nuodėmes dekabristas su džiaugsmo ašaromis bučiuojąs valdovišką caro delną, — taip bent jis sakosi savo eilėraščiuose.

Odojevskio eilėraščiai pagrįsti nuoširdžiu jausmu ir įvilkti į dailią formą.

A l e k s a n d r a s I v a n o v i č i u s P o l e ž a j e v a s (1805—1838), dvarininko Struiskio ir baudžiauninkės, vėliau išleistos už smulkučio piliečio Poležajevo, sūnus, buvo Nikalojaus režimo auka, gal net ne mažiau, negu dekabristai. Šie bent maištą bandė kelti, o Poležajevas kentėjo be jokios kaltės. Besimokydamas Maskvos universitete, jis pasireiškė poeto gabumais. Jam oficijaliai buvo pavesta parašyti giriamuosius eilėraščius apie Aleksandrą I, ką jis ir padarė. Tačiau tuo pačiu metu jis parašė ir satyrišką poemėlę, vardu „Saška“, kurioj buvo aprašytas triukšmingas, tariant, bonvivaniškas tuometinės studentijos gyvenimas. Poemėlė buvo skaitoma tik draugų rately. Spaudai ji nebuvo skirta. Tuo tarpu poemėlė buvo išvogta iš Poležajevo lovos, ir jos, autorius buvo vidūnaktį suimtas ir nutemptas pas carą, kuris privertė jaunuolį paskaityti balsiai savo intymų rašinį. Nikalojus, įžiūrėjęs toj poemėlėj įvairių piktadarybių, nelaimingą autorių tuojau nugabendino į kariuomenę paprastu kareiviu. Kariuomenėj jis buvo ujamas ir niekinamas. Už mažiausią prasikaltimą žiauriai baudžiamas. Kartą, būdamas neblaivus, iškeikė jis viršilą. Už tai jį apkaustė grandinėmis ir pasodino į kalėjimą, kur jis norėjo nusižudyti: vienas geraširdis kali-

*) „Надежда сѣверной державы!
Лавръ полунощнаго вѣнца!
Цвѣты подъ сѣнью русской славы
Достойнымъ первенцемъ отца!“

nys kaimynas buvo net durtuvą tuo tikslu išgalandęs. Metus išsėdėjęs kalėjime, jis turėjo grįžti į pulką, kur jo padėtis pasidarė dar blogesnė. Iš apmaudo bei nusivylimo jis pasidaro liguistas alkoholikas. Kaip ir kitus neištikimuosius rašytojus, taip ir Poležajevą Nikalojus siunčia į Kaukazą kalnų tautoms nukariauti. Tokia jau buvo caro Nikalojaus I sistema: nepatinkamą rašytoją siunčia į Kaukazą, palydėdamas slaptu įsakymu statyti „nusikaltėlį" į pavojingiausias vietas, kad jį greičiau tenai nušautų. Tai buvo gana savotiška mirties bausmė rašytojams. Tiktai Poležajevas caro vilties nepateisina. Jisai, kovose pasižymėjęs didele drąsa, mirė vis dėlto paprasta džiovininko mirtimi.

Tai buvo nepaprasto temperamento poetas, ir geras poetas. Tik taip neišmintingai susidėjęs gyvenimas pakirto anksti jo jėgas. Jo talentas brendo Bairono įtakoje, — anglų didysis romantikas mokė jį protestuoti, o protestuoti Poležajevui buvo pakankamai prieš ką. Nusivylimo jam užteko sočiai. O caras iš jo padarė režimo ir paties caro aršiausią priešininką. Iš čia savaime seka ir Poležajevo tematika. Nusivylimas, nusiminimas, savo bejėgumo nujautimas, prakeikimas prispaudėjui tironui ir aistrus nesiliaujamas mirties pasiilgimas ir nusiskundimas savo likimu — štai pagrindinės Poležajevo temos. Retkarčiais blikstelia jo dvasioje vilties kibirkštėlė, pasitaiko proga net pasidžiaugti, suskamba jo kūryboj ir erotiški motyvai. Bet ir jo meilė kažkokia protestuojanti, kūniška, daiktinga, beprotiškai aistri. Tarytum, per trumpą valandėlę jis norėtų pasiimti iš pasaulio visą, kuo kiti gali džiaugtis per ilgą gyvenimą. Jis, tarytum, bijo ir tos valandėlės netekti. Jo aistroj jaučiama kažkokia alkoholiu kūrenama liepsna. Jo kūryba — vienašališka, monotoniška, klykianti. Jo gyvenimo vargai buvo neišsemiami, jo neapykantai caro galvai nėra net ir galo. Jo eilėraščių forma — suglausta, skambi ir raiški, kartais tautosakiška. Kaip baironizuojąs protestantas, Poležajevas yra Lermontovo pranokėjas, o formos atžvilgiu — Kolcovo*).

---

*) Apie carą Poležajevas šitaip atsiliepia:
„Поймешь ли ты, что царскій долгъ
Есть не душить, какъ лютый волкъ,
По алчной прихоти своей
Милльоны страждущихъ людей..."

Ivanas Ivanovičius Kozlovas (1779—1840) papildo gyvenimo persekiotųjų poetų seriją iš naujo šaltinio. Iki 1818 m. jis apie poeziją ir negalvoja, — buvo geras karininkas, geras valdininkas, salionų lankytojas. Bet tais metais jį sulaužė paralyžas, o 1821 m. jis visiškai apako. Ir nuo to laiko prasideda jo poetinė kūryba. Nepasikeldamas iš lovos, paskendęs tamsoj, jis paguodos beranda poezijoj. Seniau gerai mokėjęs prancūziškai ir itališkai, dabar jis pramoksta angliškai, vokiškai ir lenkiškai. Laukujo gyvenimo įspūdžiai jo nepasiekia. Įkvėpimą jis semia iš knygų, iš atsiminimų. Tylus, ramus gyvenimo kankinys jis susitaiko su savo likimu, ir jo eilėraščiai dvelkia net optimizmu. Jo talentas formuojasi Žukovskio ir Bairono įtakoj. Žukovskis jam buvo artimas draugas ir mylimas poetas, o Baironas imponavo savo didybe. Pasekdamas Baironu, jis rašo poemą „Černec", kuri pagarsina jo vardą. Žinoma, Bairono prigimtis jam buvo svetima. Jis skolinosi iš anglų poeto tik formą.

Apie Kozlovo lyriką dar Belinskis rašė, kad kančios paslaptis, Apveizdos valiai paklusnumas, viltis susilaukti geresnio gyvenimo anam pasauly, tylus liūdesys — štai ir esąs paprastas Kozlovo poezijos koloritas bei turinys. Pridėti prie to dar puikų melodišką eilėraštį — ir Kozlovo muza būsianti visiškai charakterizuota.

Ypatingu originalumu Kozlovas nepasižymėjo. Ir pagarsėjo jis daugiau ne kaip originalus kūrėjas, bet kaip vertėjas. Turėdamas nepaprastą atmintį, jis verčiamus veikalus kartais atmintinai išmokdavo (jam juos vaikai skaitydavo), o vertimą diktuodavo. Tiesa, jo vertimai yra gana laisvi, bet originalo dvasia juose vis dėlto išlaikyta. Daugiausia vertė jis Bairono ir kitų anglų veikalus. Vertė jis ir Tasso, ir Petrarkos, ir Dantės, ir Lamartino, ir Manzoni, ir kitų kūrinius. Jo vertimai nekartą galėtų prilygti net Žukovskio vertimams.

Savo likimu jis šitaip skundžiasi:

„Я погибалъ,
Мой злобный геній
Торжествовалъ..."

Nusiminęs jis šaukiasi mirties:

„О, дайте мнѣ кинжалъ и ядъ,
Мои друзья, мои злодѣи!
Я понялъ, понялъ жизни адъ,
Мнѣ сердце высосали змѣи!"

Nikalojus Michailovičius Jazykovas (1803—1846) savo gyvenimu ir likimu tarytum laužo rusų literatūros tradicijas. Kitų rašytojų nelaimė buvo, kad jie perdaug vargingai gyveno ir peranksti mirė, o Jazykovas, kaip poetas, daug nukentėjo, kad jam perdaug gera buvo gyventi ir kad pervėlai mirė. Talentą jis turėjo nemažą, bet jį prašvilpė, kaip ir visą savo gyvenimą. Kaip pasiturinčių bajorų sūnus, jis buvo atiduotas mokytis į kalnų korpusą, bet matematikos mokslas buvo priešingas jo prigimčiai, ir todėl jis iš tos mokyklos pasitraukė. Vėliau jis persikėlė studentauti į Dorpato (Tartu) universitetą. Įsitraukė čia į linksmą studentų gyvenimą — taip ir pasiliko amžinas studentas. Čia pradėjo rašyti eilėraščius ir veikiai pagarsėjo, kaip geras poetas. Eilėraščiai, iš tikrųjų, buvo neblogai parašyti — skambūs, drąsūs, melodingi, spalvomis turtingi. Eilėraščių temos—gyvenimo džiaugsmas įvairiausiomis jo formomis. Geriausios gyvenimo valandos esančios, kai išdidus ir laisvas poetas stebuklingai girtuokliauja*). Geros esančios ir meilės valandos, ir pačią meilę jis vaizduoja labai apčiuopiamai**). Veikiai jis ir pagarsėjo, kaip meilės ir vyno dainius, Bacho ištikimas garbintojas, anakreoniškos poezijos atgaivintojas. Ir šioje srity Jazykovas sugebėjo pasiekti tam tikros stiprybės. Jazykovo amžininkai pastebėjo, kad jo anakreoniški eilėraščiai yra tarytum girti. Šis jų savumas neišnyko ir per visą šimtmetį. Ir dabar dar atrodo, kad Jazykovo eilėraščiai, kaip sakoma, „alum dvelkia“.

Linksmas gyvenimas nepraėjo nenubaustas. Jazykovas prasigėrė, prasiskolino, gavo sunkią nugarkaulio smegenų ligą, nuo kurios jau nebepasigydė. O susirgęs jis tampa labai dievobaimingas, Viešpačiui meldžias, eilėraščius rašo bibliniais

---

*) „... Горделивый и свободный
Чудно пьянствуетъ поэтъ!“

Arba:

„Блаженъ.... кто видитъ міръ туманными глазами
И любитъ жизнь за пѣсни и вино!“

**) „Блаженъ, кто могъ на лонѣ ночи
Тебя руками обогнуть,
Челомъ въ чело, очами въ очи,
Уста въ уста и грудь на грудь! ..“

motyvais, rūpinasi patrijotinėmis temomis. Tik vėl nauja nelaimė: drauge su linksmąja jaunyste baigiasi ir poezija. Jos nebeatstoja nei mistika, nei patrijotizmas. Be jokio saiko jis ima garbinti visa, kas rusiška, ir piktais prozos žodžiais, įterptais į eilėraštį, ima keikti Vakarų Europą. Juo labiau Vakarai jam darosi nemieli, kad ten, jo manymu, vieni eretikai gyvena.

Antanas Antonovičius Delvigas (1798 — 1831), beeidamas penkioliktus metus, pasireiškė jau kaip poetas. Iš viso jis subrendo labai anksti, bet veikiai ir apsistojo. Linksmas epikurietis, kuriam poezija buvo tarytum geras vynas, gyvenimas — malonus žaismas, mirtis — neatsargumas ar nemalonus nesusipratimas. Delvigas vienodai gražiai mokėjo dainuoti ir jaunatvės džiaugsmą, ir laimingą senatvę. Jis kažkaip ypatingai gražiai mokėjo suderinti klasicizmo formas su sentimentalizmo nuotaika. Vienas pirmųjų Rusijoj jis pradėjo vartoti soneto formą*). Ypač jam vykdavo rašyti eilėraščiai senovės graikų stiliumi. Mėgo jis idilijas ir parodijas. Viena jo idilijų („Otstavnoj soldat" — „Atsarginis kareivis") pagrįsta rusų gyvenimo motyvais. Erotikos jo eilėraščiuose maža; dar mažiau juose poeto pergyvenimų. Garsėjo jis dar dainomis, parašytomis tautosakišku stiliumi. Kai kurios jo dainos („Ne osennij melkij doždiček bryžžet-bryžžet skvoz' tuman" — „Ne rudens smulkus lytutis purkščia purkščia pro ūkanas", „Solovej" — „Lakštingalė" ir kt.) buvo rusuose labai populiarios iki pat naujausiųjų laikų. Geras širdingas Delvigo būdas leido jam draugauti su daugeliu geresniųjų rašytojų. Tarp kitko, jis buvo vienas artimiausiųjų draugų ir Puškinui, su kuriuo kartu mokėsi liciejuj. Puškinas geriausiai apibūdino ir Delvigo poezijos reikšmę rusų literatūroj, sakydamas: kas snieguose išaugino grakščias Teokrito rožes? Kas geležiniame amžiuj auksinį atspėjo? Tai Delvigas padarė*).

---

*) Puškinas apie jo sonetus šitaip rašė:

„У насъ его еще не знали дѣвы,
Какъ для него ужъ Дельвигъ забывалъ
Гекзаметра священные напѣвы..."

**) „Кто на снѣгахъ возрастилъ Феокритовы розы?
Въ вѣкѣ желѣзномъ, скажи, кто золотой угадалъ?
Кто славянинъ молодой, грекъ духомъ, а родомъ германецъ?
Вотъ загадка моя: хитрый Эдипъ, разрѣши!"

Vladimiras Grigorjevičius Benediktovas (1807—1873), pedantiškas finansų ministerijos valdininkas, tarytum išpranašavo savo eilėraščiais rusų neoromantikų, Balmonto-Sologubo, grupės atėjimą. Kaip poetas, Benediktovas pagarsėjo labai greitai. Jo eilėraščius publika mieliau pirko, negu Puškino ar Lermontovo. Bet dar greičiau publika jį ir užmiršo. Tik neoromantikai pradėjo gaivinti jo atminimą.

Dainavo jis meilę ir gamtą. Bet tai buvo grynai formalus talentas. Benediktovas buvo įsimylėjęs žodį, skambumą. Jis sudarinėjo naujus žodžius ir naujus sąskambius. Jo eilutė, tariant Sologubo žodžiais, prarimuota ištisai. Dainuojamųjų jausmų jis nepergyvena. Jo eilėraščiai glosto klausą, bet jie lieka neįtikinami. Ir dar viena negerovė slėgė Benediktovą: jis neturėjo skonio. Todėl jo naujadarai bei sąskambiai dažnai veikia labai storžieviškai, vulgariai. Jo stilius pasidaro pompastiškas, išpūstas, tuščiaviduris. Dar blogiau jam vyko formuoti vidujį vaizdą, kuris dažnai nieko bendra su forma neturėjo. Sakysime, mėgo jis dainuoti meilę, kuri jo eilėraščiuose atrodo kanceliariškai, kartais gi meilės temas jis stačiai fiziologiškai traktuoja. Nežiūrint šitų stambių jo poezijos trūkumų, vis dėlto negalima neigti jo reikšmės rusų poezijos stiliaus istorijoj. Jis buvo eilėraščio skambumo, lengvumo, muzikalumo pijonierius. To, pasakytume, dainiškumo, kuris Balmonto rankose pasiekė tokios aukštos tobulybės. Nebe reikalo gi Benediktovas patarinėjo poetams išradinėti negirdėtus garsus, pramanyti nežinomą kalbą*).

Kn. Petras Andrejevičius Viazemskis (1802—1878) daug rašytojų, net literatūrinių srovių pergyveno per ilgą amžių. Išaugo klasicizmo tradicijose, buvo neblogas sentimentalistas, gal dar uolesnis romantikas, ypač baironiškosios krypties. Bet atėjusį realizmą — Dostojevskį, Tolstojų— jam buvo jau sunku besuprasti. Buvo artimas Puškino drau-

---

*) „Чтобъ выразить таинственныя муки,
Чтобъ сердца огнь въ словахъ твоихъ изникъ,
Изобрѣтай неслыханные звуки,
Выдумывай невѣдомый языкъ."

gas ir per visą gyvenimą stengėsi išlaikyti „puškinizmo“ tradicijas. Jo paties talentas buvo nedidelis ir negilus. Bet jis buvo didelis epigramų meisteris, savo aštriais, sąmojingais pasakymais mokėjęs įkaitinti vykusias literatūrines kovas*). Visų didžiausioji Viazemskio reikšmė — tai jo įvairūs atsiminimai bei susirašinėjimai. Daug jis matė, su daugeliu žmonių santykiavo. Jo prozos raštai duoda daugybę vaizdžios medžiagos apie ilgą rusų literatūros ir kultūros istorijos laikotarpį. Jie ir nūdien nenustojo prasmės, kaip žinių šaltinis.

---

*) Štai Viazemskio epigramų pavyzdžiai. Apie rašytoją Bobrovą:

„Нѣтъ спора, что Бибрисъ боговъ языкомъ пѣлъ,
Изъ смертныхъ-бо никто его не разумѣлъ“.

Apie kn. Šachovskojų:

„Нашъ комикъ Шутовской хоть любитъ уязвить,
Но осторожности своей не измѣняетъ:
Умѣетъ онъ всегда сначала усыпить,
Да послѣ соннаго ужъ смѣло онъ ругаетъ.“

Apie nežinomą poetą:

„Стиховъ моихъ давно ты слышать хочешь.
Догадливъ я! Благодарю за честь!
Признайся: ты не о моихъ хлопочешь,
А норовишь, какъ бы свои прочесть.“

VII. PUŠKIN

I. PUŠKINO GYVENIMO RAIDA

Didisai rusų poetas Aleksandras Sergejevičius Puškinas gimė Maskvoj 1799 m. gegužės mėn. 26 d. Puškinų šeima priklausė prie seniausiųjų bajorų giminių, nors jos kilmė ir nebuvo grynai slaviška. Puškinų giminės protėvis dar Aleksandro Nevskio laikais atsikėlė į Rusiją iš Prūsų. Žinoma, giminė ilgainiui visiškai surusėjo. Poeto motina buvo negriškos kilmės. 1707 m. rusų pasiuntinys Konstantinopoly padovanojo Petrui I pagrobtą iš Abisinijos negrų berniūkštį, Ibrahimą Hannibalą, kurį caras ilgainiui pamėgo. Vienas Ibrahimo sūnus, Osipas, garsus savo nesuvaldomu temperamentu ir ūmiu būdu, buvo vedęs Mariją Aleksejevną Puškiną, ir susilaukė dukters, Nadeždos Osipovnos, būsimosios poeto motinos. Tuo būdu Aleksandras Puškinas iš motinos pusės buvo Abisinijos negro Ibrahimo Hannibalo pravaikaitis. Net jo veide išliko negriškų bruožų.

Puškino jaunystė buvo nelinksma. Puškinų namuose šeimoje vyravusi atmosfera nebuvo palanki padoriam vaikų auklėjimui. Šeimos galva, Sergejus Lvovičius Puškinas, nelabai tetiko šeimos gyvenimui. Tai buvo gerokai suprancūzėjęs salionų vyras. Kalambūrai, ekspromtai, anekdotai — tai buvo jo specijalybė. Naminių spektaklių bei balių organizavimas buvo jo mėgiamiausias darbas. Savo vaikams teigiamos įtakos jis nedaug tegalėjo padaryti. Didesnės reikšmės turėjo poeto dėdė, Vasilijus Lvovičius Puškinas, kadaise garsėjęs kaip poetas, ypač kaip laisvos ir lengvabūdės poemėlės „Opasnyj sosed“ — „Pavojingas kaimynas“ autorius. Bet ir Vasilijus Puškinas buvo iš pašaukimo bonvivanas, iš kurio gyvenimo išminties nebuvo ko mokytis. Puškino motina, Nadežda Osipovna, nedaugiau tebuvo linkusi į šeimos gyvenimą. Ji, paveldėjusi iš tėvo karštą temperamentą, išmintingos pusiau-

svyros nepažinojo. Nei namų ūkiu, nei vaikais nesirūpino. Puškinų namuose — netvarka, chaosas. Skolos spaudžia. Bet svečiai ir linksmos kalbos šiuose namuose nesibaigia. Šitoj linksmoj atmosferoj vaikams augti vis dėlto nelinksma. Auga jie apleisti, be tėvų meilės, dažnai nukentėdami, kai tėvas ar motina visai ne dėl jų kaltės susierzina. Šitokioj atmosferoj ir praėjo būsimojo poeto vaikystė. Tėvai, ypač motina jo nemėgo. Ir atrodė jis lyg ir defektyvus vaikas: bailus, paniūręs, kažkoks sustingęs. Auklėja ir moko jį įvairūs tarnai, patys auklėjimo reikalingi. Būsimasai poetas vaikystėje turėjo du šviesos spindulius, — tai jo senelė, Marija Aleksejevna, ir auklė, Arina Rodijonovna. Ypač ši turėjo didelės įtakos poeto gyvenimui. Ji jam sekė pasakas, dainavo liaudies dainas, išmokė jį mylėti rusų kalbą. Poetas nuoširdžiai ją pamilo ir vėliau savo veikaluose išgarbino jos vaizdą.

Beeinant poetui septintuosius metus jo būdas griežtai pasikeičia. Iš nelankstaus flegmatiko jis pasidaro nesuvaldomas padauža. Šiuo pagrindu nesusipratimai su tėvais padažnėja, jų nemalonė jam vis skaudesnė. Nusiraminimo ir paguodos jis suranda naminėj bibliotekoj. Knygų skaityti jam niekas netrukdė, užtat niekas ir nekontroliavo, ką jis skaitė. O skaitė jis visa, kas tik buvo tėvo bibliotekoj. Prancūzų klasikus, meilės romanus, enciklopedistų raštus. Ypač didelio įspūdžio jam daro Volteras ir lengvosios poezijos meisteriai. Šitų rašytojų įtakoj Puškinas, dar vaiku tebebūdamas, jau bando patsai kurti. Prancūziškai kalbėti ir rašyti jis pramoko geriau, negu rusiškai, — jo pirmieji bandymai kurti buvo prancūzų kalba. Tuo tarpu ateina laikas, kada vaikas turi būti atiduotas į kokią nors mokyklą. Juo labiau, kad Puškinas pasidarė namie toks padauža, jog tėvai nebežino, kas su juo bedaryti. Jiems atrodė, kad geriausiai būtų atiduoti vaiką į kokią nors uždarą mokyklą — pansijoną, kur jį galima būtų sutvarkyti. Tokiai minčiai įvykdyti pasitaikė gera proga. 1811 m. buvo įsteigtas bajorų vaikams liciejus miestely Carskoje Selo, žinomasai vardu Carskoselskij licej. Tai buvo privilegijuota mokykla. Tos mokyklos steigėjų mintimi iš jos turėjo išeiti būsimieji valstybės vyrai. Tad 1811 m. į tą mokyklą buvo atiduotas ir Puškinas. Čia prasideda naujas jo gyvenimo istorijos lapas.

Carskoselskij licej pasižymėjo tuomet ne tiek pavyzdingu mokslu, kiek pavyzdinga netvarka. Mokslo liciejuj buvo nedaug, užtat mokiniai turėjo daug laisvės. Puškinas mokosi tik tai, kas jam patinka. Su draugais sunkiai sugyvena, — greitai įsižeidžia, susipyksta, įkyri. Vis dėlto jis draugauja su Delvigu, Kiuchelbekeriu, Puščinu, Iličevskiu, kn. Gorčakovu. Tai vis buvo pradedą rašytojai. Jie suorganizuoja savo žurnaliuką, kuriame ima talpinti savo veikalėlius. Apskritai literatūros reikalams liciejuje skiriama daugiausia dėmesio, o tai daugiausia pačių mokinių inicijatyva. Likusįjį laisvą laiką mokiniai slankioja po puikaus parko alėjas, flirtuoja su tarnaitėmis bei artistėmis baudžiauninkėmis. Nuo draugų neatsilieka ir Puškinas. Jis gal net toliau už kitus nueina. Jis susidraugauja su gyvenusiais šiame miestely gusarais karininkais, ypač su dviem jų — Naščokinu ir Kaverinu. Su linksmasiais gusarais Puškinas ir girtuokliauja ir smurtauja. Supažindina su jais ir kitus liciejaus mokinius. Tačiau pažintis su gusarais Puškinui duoda ir teigiamų akstinų. Gusarų karininkų tarpe buvo ir vėliau tiek pagarsėjęs Čaadajevas. Atrodė jis toks orignalus, — negirtuokliavo, neflirtavo, triukšmo nekėlė. Jis gyveno užsidaręs savo mintyse, begalvodamas apie žmogaus pareigas ir darbą tėvynei. Puškinas instinktyviai pajuto Čaadajevo asmeny vidujė didybę ir pamilo jį. Čaadajevo įtakoj Puškinas ima galvoti apie savo pašaukimą, apie pasiaukojimo idėjos darbui. Netrukus Puškino poezijoj atsiras ir pilietiškų motyvų. Šiaip gi Puškino eilėraščiai, parašyti gyvenant liciejuje, yra „anakreoniški", — tai vis lengvoji poezija. Pirmieji jo eilėraščiai į viešąją spaudą pateko 1814 m., — tai buvo „K drugu stichotvorcu" — „Draugui poetui" ir kt. Sekamieji 1815 m. Puškino poetinei evoliucijai buvo itin reikšmingi. Tais metais vyko pirmą kartą liciejuje vieši egzaminai, į kuriuos atvyko keli didikai, jų tarpe ir senas Deržavinas. Puškinas per egzaminą paskaitė savo eilėraštį „Vospominanija v Carskom Sele" — „Atsiminimai"..., kuriame keliais panegiriškais posmais buvo paminėtas ir Deržavino asmuo. Puškinas, paskaitęs eilėraštį, pabėgo iš egzamino ir pasislėpė, kad jo net nebesurado. O senis Deržavinas apsiašarojo ir palaimino jauną poetą didiems ateities žygiams.

1817 m. Puškinas baigia licieju. Prasideda laisvas gyvenimas. Gyvena jis Peterburge, tarnaudamas užsienių reikalų ministerijoj. Aštuoniolikos metų jaunikaitis — jis jau žinomas poetas, „Arzamaso" narys, Žukovskio ir Batiuškovo draugas. Rašo gana daug eilėraščių, daugiausia erotiniais motyvais. Dalyvauja ir literatūrinėj kovoj, paleisdamas aštrias epigramas prieš šiškovininkus ir kitus įtakinguosius obskurantus. Epigramos paplinta visuomenėj, pasiekia ir valdžios sferas, kurios jaučiasi įžeistos. O Puškinas tuo tarpu parašo savo garsiuosius eilėraščius „Derevnia" — „Kaimas" ir odą „Vol'nost'" — „Laisvė" (1819). Eilėraščiai gerai, stipriai parašyti. Juose jis smarkiai kritikuoja rusų tikrovę ir carams pataria laikytis įstatymų. Eilėraščių nuorašai plačiai paplinta. To valdžiai atrodo jau perdaug. Ji nusprendžia laisvamanį poetą sutvarkyti — išgabenti jį į Sibirą. Tiktai Karamzinui su Žukovskiu energingai įsimaišius į bylą pavyko poetą išvaduoti iš kelionės į Sibirą. Bet kaltės poetui valdžia neatleido. Puškinas, vos baigęs rašyti liciejuj pradėtą poemą „Ruslan i Liudmila", kuriąja oficijaliai prasideda rusų romantizmas, ištremiamas į Ekaterinoslavą tarnauti pas gen. Inzovą, rusų kolonistų globos įstaigoj. Poeto gyvenimas Peterburge (1817—1820) buvo trumpas ir vienintelis jo laisvės momentas. Dabar poetas pasidarė pavojingas valstybės vyras, ir valdžia neužmerkia globojančiųjų akių iki pat poeto grabo lentos.

Tarnyba Ekaterinoslave Puškinas dar negalėjo perdaug nusiskųsti. Generolas I. N. Inzovas (1768—1845), rusų kolonistų pietuose globėjas, o nuo 1820 m. Besarabijos vietininkas, esmėj buvo labai geras žmogus. Nenuoramos poeto jis nevaržė. Juo labiau, kad Puškinas, vos atvykęs į Ekaterinoslavą, apsirgo ir globoti jį paėmė gen. Rajevskio šeima. Nikolajus Nikolajevičius Rajevskis (1771—1829) buvo pasižymėjęs karuose su Napoleonu, ypač gi 1812 m. Jo globai gen. Inzovas atidavė Puškiną lengva sąžine. O Puškinui šioj šeimoj pragyventas laikas buvo, galimas dalykas, laimingiausias per visą jo gyvenimą. Tai buvo inteligentiška šeima. Puškinas susidraugauja su generolo dukterimis ir sūnumi. Jų padedamas, Puškinas pramoksta angliškai, jų įtakoje susipažįsta su Bairono poezija. Su Rajevskių šeima Puškinas gyvena Kaukaze ir Kryme, kurių gamta daro jam ypatingai didelio įspūdžio.

Šiame laikotarpy subręsta Puškino baironiškas romantizmas, gimsta jo ryškiausios romantiškosios poemos: „Kavkazskij Plennik“ — „Kaukazo belaisvis“ (1821) ir „Bachčisarajskij Fontan“ (1822). Atsiranda ir jo lyrikoj kaukaziškų bei baironiškų motyvų. Tačiau gyvenimas Rajevskių šeimoje buvo trumpas. Iš Krymo Rajevskiai grįžta į savo dvarą, o Puškinas turi vykti į Kišiniovą, Besarabijos centrą, kur persikėlė gyventi gen. Inzovas. Po Kaukazo ir Krymo Kišiniovas Puškinui atrodo kažkoks neišbrendamas lieknas, blogiausios rūšies provincija su visa savo menkystės ir plepalų psichologija. Puškiną apima nusiminimas ir nuobodumas. Neišmano jis, kur laiką padėti, kuo pripildyti gyvenimo tuštybę. Čia jis bendrauja su liberaliai nusiteikusiais karininkais, čia tautosaką renka, čia domisi čigonų gyvenimu. Tačiau su miestelėnais jis nesusigyvena. Vietos garsenybes jis pajuokia, įžeidinėja. Iš to kįla įvairūs konfliktai. Gen. Inzovas Puškino ir čia nevaržo. Tik retkarčiais už kokias nors peštynes ar viešą smurtą savo nenuoramą valdininką pasodina į hauptvachtą, bet į paties Puškino gyvenimą nesikiša. Gyvenimas Kišiniove Puškinui darosi nepakenčiamas. Pagaliau 1823 m. jam pavyksta ištrūkti iš Kišiniovo į Odesą. Bet čia padėtis nedaug tepagerėja. Pagerėjo tik laukujės gyvenimo apystovos, bet visai pablogėjo tarnybos reikalai. Odesa, palyginti su Kišiniovu, yra jau didmiestis. Čia ir visuomenė platesnė, ir kultūrinis gyvenimas pilnesnis. Čia buvo ir kazino, ir teatras, ir triukšmingos gatvės, ir jūra. Tik tarnyboj viršininkas buvo toksai, su kuriuo Puškinui sunku buvo susikalbėti. Kniazius feldmaršalas Michailas Semionovičius Voroncovas (1782—1856), tuometinis Odesos generalgubernatorius, buvo Puškino viršininkas. Voroncovas — darbštus, tvarkingas, puikus organizatorius ir pedantiškas viršininkas. Stropumo, darbštumo jis ir iš savo valdininkų reikalavo. O Puškinas šiais savumais juo mažiausia tarnyboje pasižymėjo. Mielai jis lanko italų operą, kazino, restoranus, slankioja gatvėmis, bet tarnyboj jis jaučiasi, kaip svečias. Šitokie valdininkai Voroncovui buvo nereikalingi. Tarnybiniai nesusipratimai tarp Voroncovo ir Puškino buvo neišvengiami*). Padėtį dar labiau sukomplikuoja

---

*) Kokie buvo viršininko ir valdininko santykiai, galima spręsti iš Puškino epigramos apie Voroncovą (1824):

Puškino santykiai su Voroncovo žmona. Kaip Voroncova žiūrėjo į Puškiną, tiksliai nežinoma, bet Puškinas tuomet buvo ją įsimylėjęs ir paskum per visą gyvenimą jis ją gerais žodžiais minėjo. Šiaip ar taip, Voroncova Puškinui nebuvo nepalanki. Puškino meilautinės nuotaikos ir Voroncovas negalėjo nepastebėti. Ir tai jį dar labiau erzino. Voroncovas nebeištveria — rašo į Peterburgą, prašydamas atsiimti Puškiną. O čia dar pasitaikė gana tamsi istorija. Į valdžios rankas pateko Puškino rašytas laiškas, kuriame jis pareiškia imąs „ateizmo pamokas". Ir štai 1824 m. vidurvasarį Puškinas ištremiamas iš Odesos į Pskovo gub., kaimą Michailovskoje, kur buvo jo tėvo dvaras. Tuo būdu poetas buvo atiduotas tėvo priežiūrai. Pragyveno jis čia 1824—1826 m. Tai buvo itin svarbus Puškino gyvenimo ir kūrybos chronologinis momentas.

Puškino santykiai su tėvu visuomet buvo nepergeriausi. O čia juos pasunkino dar ir naujos aplinkybės. Tėvas nesuprato sūnaus nei seniau, nei dabar. Tėvui sūnus atrodė vis dar vaikas, privaląs visų įsakymų klausyti. Sūnus gi pretendavo į nepriklausomą gyvenimą. Šiuo pagrindu vyko tarp tėvo ir sūnaus skaudūs kivirčai. Sūnus jaučiasi kaip kalėjime. Jis net rašo Pskovo gubernatoriui, prašydamas pasodinti jį į kalėjimą. Tenai jam, esą, būtų lengviau, negu namie. Poeto laimei, tėvas veikiai persikėlė gyventi į Peterburgą, palikęs sūnų pridaboti vietinės bajorijos pirmininkui bei vietos dvasininkui. Poetas lengviau atsiduso, nors savijauta iš viso buvo labai sunki. Jis jaučia, kad valdžia jį persekioja, kad jis yra skaudžiai skriaudžiamas, ir nemato iš to išeities. Ištrėmimo laikas — neapribotas. Kaip toliau vystysis jo gyvenimas, jis negali net įsivaizduoti. Jaučiasi vienas pasauly, užmirštas, prislėgtas. Jo kūryboj skamba nusiminimo gaidos. Nuobodumo slėgiamas, jis pradeda santykiauti su kaimynais dvarininkais. Ypač mielai lanko jis dvarininkės Osipovos šeimą, kurioj visuomet būdavo mielai priimamas. Puškinas dabar labai daug skaito, papildydamas savo žinias, ir daug rašo. Čia jis baigia rašyti dar Odesoj pradėtą poemą „Cygany", tę-

---

„Полугерой, полуневѣжда,
Къ тому жъ еще полуподлецъ,
Но тутъ однакожъ есть надежда,
Что полный будетъ наконецъ."

sia „Eugenijų Oneginą“, taip pat Odesoje pradėtą, parašo dramą „Boris Godunov“. Drauge, kaip įmanydamas, rūpinasi išsivaduoti iš savo ištrėmimo. Tuo tarpu miršta caras Aleksandras I, buvęs Puškinui itin nepalankus. Caras Nikalojus I, užėmęs sostą, Puškinui buvo palankesnis. Poetas, pasinaudodamas carų pasikeitimo proga, parašo caro vardu raštą, prašydamas nuimti bausmę. Praslinkus keliems mėnesiams, 1926 m. rugsėjo pradžioje Puškinas staiga iškviečiamas į Maskvą. Veža jį specijalus feldjegeris ir atgabena stačiai į caro rūmus. Caras poetui pareiškia, kad atleidžiąs jam visas nuodėmes ir kad ateity jis pats cenzūruosiąs visus jo veikalus. Tuo būdu Puškinui buvo grąžinta laisvė. Tiktai ji buvo daugiau nominali. Faktinai gi caras poeto nebepaleido iš savo policinės globos. Caro pasižadėjimas cenzūruoti jo veikalus lyg ir gelbėjo nuo obskurantų cenzorių savavaliavimo, tačiau patį poetą dar labiau varžė. Blogiausia buvo tai, kad caras Puškiną pavedė žandarų viršininko Benkendorfo priežiūrai. Benkendorfas Puškino oficijaliai nevaržė, tik rūpinosi žinoti apie kiekvieną poeto žingsnį ir labai domėjosi jo kūryba. Ne tiktai domėjosi, bet ir mokė Puškiną, kaip reikia eilėraščiai rašyti, kad jie skambėtų padoriai bei patrijotiškai. Dėl mažmožių prikibdavo, net bylas iškeldavo. Nedaug teišmintingesnė buvo ir caro cenzūra. Sakysime, Puškinas atsivežtąjį iš kaimo „Borisą Godunovą“ skaitė įvairiuose literatūros salionuose ir visur jis buvo sutiktas stačiai entuziastiškai. O caras patarė Puškinui išbraukti visas scenas, kuriose dalyvauja minia. Caro išmanymu, būtų buvę geriau, jeigu Puškinas vietoj dramos būtų parašęs romaną. Esant šitokiam caro nusistatymui Puškinas negali savo veikalo spausdinti.

1826—1831 m. laikotarpy Puškinas neturi pastovios gyvenamos vietos. Gyvena jis pakaitomis čia Peterburge, čia Maskvoj, retkarčiais atsidurdamas ir provincijoj. Vieną kartą buvo net į Kaukazą atsibastęs. Tai įvyko besiruošiant jam vesti.

Puškinui pasitaikė susipažinti su septyniolikos metų gražuole, Natalija Nikolajevna Gončarova. Užsidegė jo širdy meilė, ir jis panoro vesti Gončarovą. Tačiau piršlybos nedavė aiškių vaisių. Natalijos motina ir norėjo dukterį išleisti už vyro, ir bijojo Puškino, kaip laisvamanio. Todėl ir atsakė

Puškinui neaiškiai. Puškinas iš to apmaudo, net Benkendorfui nieko nepranešęs, skubiai iškeliauja į Kaukazą (1829). Tačiau ir dabar Kaukaze Puškinas ilgesnį laiką negalėjo pasilikti. Visų pirma Benkendorfas baisiai piktinosi, kad Puškinas išvažiavo leidimo nepaprašęs. O antra — nepatenkintas buvo ir gen. Paskevičius, Kaukaze veikusios armijos vadas, faktinas to krašto valdovas. Puškinas ne tiktai nemokėjo įvertinti gen. Paskevičiaus malonės, bet jis visur painiojos, kėlė netvarką, trukdė kitiems savo darbą dirbti. Todėl tad rūstusai Kaukazo valdovas ir siunčia poetą atgal į šiaurę, kur jo laukia nekantraudamas Benkendorfas, pasiruošęs nepaklusnųjį nenuoramą įtikinamai pamokyti. Maskvoj Puškinui vis dėlto pavyko šiaip taip susikalbėti su Gončarovų šeima ir gauti sutikimą vedyboms. Tiktai poetui nepalankiai nusiteikusi būsimoji uošvė jungtuvių dieną vis atidėliojo. Tuo tarpu užėjusi choleros epidemija suardo vedybų planą. Puškinas buvo 1830 m. rudenį sulaikytas Boldino kaimo karantine (Nižegorodsk. gub.). Begyvendamas Boldine, per trumpą laiką Puškinas parašo daug veikalų: „Skupoj Rycar'" — „Šykštusis ritierius", „Mocart i Saljeri", „Kamennyj gost'" — „Akmeninis svečias", „Povesti Belkina" — „Belkino apysakos", „Istorija sela Goriuchina" — „Goriuchino kaimo istorija" ir baigia rašyti „Eugenijų Oneginą". Pagaliau, 1831 m. vasario mėn. įvyksta jo vestuvės su Natalja Gončarova, o tų pačių metų rudenį jis persikrausto gyventi į Peterburgą. Čia prasideda naujas ir paskutinis jo gyvenimo laikotarpis.

Šeimos gyvenimas uždėjo Puškinui daug naujų ir sunkių pareigų. Poetą sunkiai prislėgia rūpesčiai materijaliais reikalais. Jis turi menką vietą užsienių reikalų ministerijoj, pajamos — mažos, o išlaidų labai daug. Reikia įsirengti butas, reikia apmokėti tarnai, reikia išlaikyti didėjanti šeima. Reikia šelpti žmonos giminės, reikia gelbėti jo paties nusigyvenusių tėvo ir brolio reikalai. Neriasi poetas iš kailio, beieškodamas pajamų, prasiskolina, prisiima avansų už būsimus, dar neparašytus veikalus. Puškinas svajoja tapti oficijaliu istoriku, rausiasi archyvuose, rengiasi parašyti Petro I istoriją, Pugačiovo maišto istoriją. Tuo tikslu jis net aplanko provinciją, kur vyko Pugačiovo maištas. Bet šitie darbai reikalingų jam lėšų neduoda. O gyvenimas darosi vis sunkesnis ir kitu

atžvilgiu. Caras svajoja Puškiną padaryti oficijaliu caro rūmų poetu, kokiais kadaise yra buvę Deržavinas ir Žukovskis. Bet caro ir poeto santykiai nusistato labai savotiškai. Caras Nikalojus Puškino atžvilgiu neturėjo blogo jausmo, tiktai reikalavo, kad Puškinas jį gerbtų, kaip carą. Puškinas gi tuomet buvo jau garsus rašytojas, literatūroje visų pripažintas autoritetas. Puškinas buvo nemažiau už carą išdidus. Abudu jie buvo vienas kitam reikalingi, abudu reikalavo savo didybės pripažinimo ir abudu turėjo pagrindo būti vienas kitu nepatenkintas. Puškinas didžiuojasi savo bajoriška kilme, stengiasi bendrauti su aukštesniojo luomo žmonėmis ir turi gyventi plačiau, negu lėšos leidžia. Materijaliai Puškinas daug priklauso nuo caro, kuris poeto prašymus paprastai patenkina. Bet Puškinas nenori lenktis, nenori caro prašyti, o šis gi daboja, kad jo cariška didybė nenukentėtų. Caras, norėdamas poetą laikyti arčiau savęs, paskiria jį dvaro kamer-junkeriu. Caras pasielgė visai nuoširdžiai, anaiptol nenorėdamas Puškino įžeisti. Bet Puškinas vis dėlto smarkiai įsižeidė: kamer-junkerio laipsnis buvo visiškai menkas. Drausmingas, kariškai išauklėtas caras negalėjo Puškinui duoti aukštesnio laipsnio, nes poetas jokių paruošiamųjų laipsnių neturėjo. O Puškinas, subrendęs vyras ir garsus poetas, jautėsi esąs vertas aukštesnio laipsnio. Kamer-junkerio laipsniu karjerą pradėdavo jaunuoliai, į kurių tarpą Puškinas jau nebetiko. Pagaliau Puškinas ima įtarinėti, kad caras myli jo žmoną, ir poeto savijauta darosi dar blogesnė. Tarnyba caro rūmuose uždeda Puškinui ir naujas pareigas. Jis turi dabar dalyvauti oficijaliame gyvenime, lankyti oficijalius priėmimus. Naujoji padėtis itin džiugina Puškino gražuolę žmoną, kuri linksminasi, kaip įmanydama. Patį Puškiną tai dar labiau slėgia. Oficijaliuose priėmimuose kamer-junkerio padėtis nieku būdu nebuvo suderinama su Puškino išdidumu.

Šiame laikotarpy ir Puškino pasaulėžiūra jau buvo gerokai pasikeitusi. Iš liberalaus laisvamanio jis ima darytis religingu slavofilu, jo eilėraščiuose pasigirsta net oficijalaus tautiškumo bei kukolnikiško patrijotizmo gaidos. Tačiau su caro rūmuose besirenkančia visuomene Puškinui buvo sunku susigyventi, dar sunkiau sutapti. Toji visuomenė žiūri į Puškiną iš aukšto, kaip į p a r v e n u, o poetas jaučia savo vidujį stiprybę

ir jis jį erzinančiai visuomenei atsilygina paniekos sąmojumi. Kivirčai buvo neišvengiami, ir pats Puškinas jų nevengė. Didžiūnija, besispietusi aplink carą, negalėdama Puškino nuveikti atviroje kovoje, griebiasi niekingiausiųjų kovos priemonių, — tamsių intrigų ir purvinančių paskalų. Dalykas buvo tas, kad Puškino gražuolė žmona, taip mėgusi tuščią salionų gyvenimą, turėjo daugybę adoratorių, su kuriais mielai paflirtuodavo. Ypač energingai sekiojo paskui Puškino žmoną prancūzų emigrantas, Rusijos karininkas, D'Anthés. Kiek toli siekė Puškinos su Danthésu santykiai, sunku tiksliai nustatyti. Bent patsai poetas tikėjo savo žmonos flirto nekaltumu. Poeto priešai stengėsi tą flirtą išpūsti ir leido nešvarias paskalas. Danthésas gi, sako, norėdamas pabaigti tas paskalas, vedė Puškinos seserį. Šitos jungtuvės nešvankiųjų kalbų nesulaikė. Priešingai, paskalos dar labiau padidėjo. Prasidėjo anonimūs laiškai. Po miestą pasklido nešvankūs pamfletai, buvo atsiųstas ir Puškinui „Raguočių ordeno diplomas" — „Diplom ordena rogonoscev", kuriuo buvo teršiamas Puškinos vardas. Nebepakeldamas šmeižtų ir negalėdamas atsikratyti nuo šmeižtų kaltininko, Puškinas kviečia jį į dvikovą. Puškino Danthéso dvikova įvyksta 1837 m. sausio mėn. 27 d., kurioj poetas tampa sunkiai sužeistas ir sausio mėn. 29 d. sunkiose kančiose miršta.

Puškino dvikova ir mirtis sukėlė didelį plačiosios visuomenės susidomėjimą. Pasipylė įvairūs gandai ir kalbos, nepalankios Nikalojaus valdžiai. Ir valdžia susirūpina. Bijo ji demonstracijų ir smurto, kurie lengvai galėjo pratrūkti. Administracija stengiasi minios neprileisti prie Puškino grabo. Apie iškilmingesnes laidotuves ir kalbos negalėjo būti. Poeto kūnas vakare buvo pergabentas iš buto į cerkvę, kur kelioms dienoms grabas buvo paslėptas rūsyje. O vasario mėn. 3 d. vėlai vakare caro žandarai išvežė vėlionį iš Peterburgo į Sviatogorsko-Uspenskį vienuolyną, kur poetas ir buvo palaidotas. Administracijos perdėtas noras išvengti visuomenės demontracijų sukėlė dar didesnio pasipiktinimo. Daug kam susidarė įspūdžio, kad caras net ir mirusį poetą nesiliauja persekiojęs.

II. PUŠKINO LYRIKA

Puškinas buvo vienas didžiausiųjų pasaulinių lyrikų. Nedaug pasauly buvo poetų, kurie, kaip Puškinas, būtų pasiekę tokios formos tobulybės ir pergyvenimų pilnybės. Stipriausioji Puškino kūrybos srovė kaip tik ir buvo lyrika, niekados neišsemiama. Nuo pat vaikystės, nuo mokyklos suolo iki pat grabo lentos Puškinas pasiliko ištikimas lyrinei kūrybai. Nebekalbant jau apie specifines Puškino lyrikos formas (dainos, elegijos, sonetai ir t. t.), net stambesnieji jo žanrai trykšta stipriu lyrizmu. Puškino poemos, pjesės, net romanas „Evgenij Onegin" išaugo lyrikos podirvy. Atrodo, kad atotraukoj nuo lyrizmo net stambieji Puškino eiliuotieji veikalai nebūtų buvę įmanomi. Lyrinė kūryba lydėjo Puškiną per visą jo gyvenimą, fiksuodama poeto pergyvenimus, nuotaikas, ideologiją, išraiškindama, kas poeto sieloj buvo pastovaus, nesikeičiančio, organiško, ir kas buvo tik laikinojo pobūdžio. Lyrinėj kūryboj Puškinas pasireiškė ir kaip poetas, ir kaip žmogus. Joj raiškiausiai atsispindėjo Puškino talento raida. Puškino lyrika — raktas į visą jo kūrybą.

Ankstyviausias Puškino kūrybos laikotarpis — liciejuj praleistieji metai — galima būtų visai teisėtai pavadinti plunksnos bandymu. Šio laikotarpio kūryboj galima būtų įžiūrėti visus pagrindinius Puškino poezijos pažymius užuomazgoj, tačiau Puškinas, kaip poetas, pradeda subręsti tik ištremtas į pietus. Iki 1820 m. Puškinas buvo dar mokinys, nepaprastai gabus mokinys. Šio laikotarpio Puškino kūryba sudarė premisą jo ateities darbams. O kurti Puškinas mokėsi iš pačių rusų literatūros tradicijų ir iš Vakarų Europos poetų. Puškinas tarytum pereina visas literatūros sroves, kol suranda savąjį kelią, kurį mes pasiūlytume pavadinti klasikišku realizmu.

Pirmieji Puškino literatūros mokytojai buvo klasikai — Volteras, Rasinas, Kornelis ir rusų Deržavinas. Dar 1815 m. Puškinas svajojo apie Volterą, kaip apie pirmąjį poetų tarpe, kaip apie Apolono auklėtinį, Euripido konkurentą, visame didį ir galingą. Nemažesnės įtakos turėjo Puškinui ir vadinamos lengvosios poezijos meisteriai — Jacques Delille'as (1738 — 1813), Ponce-Denis Lebrun'as (1729—1807), Jean-Baptiste Rousseau (1671—1741), ir pirmoj eilėj, žinoma, Evariste-Dé-

sirė Parny (1753—1814), o iš rusų — Batiuškovas. Pasemtaisiais iš šių poetų akstinais ir prasideda Puškino lyrinė kūryba, ėjusi po klasicizmo bei lengvosios poezijos vėliava. Charakteringesnieji klasicizmo stiliaus Puškino veikalėliai yra odos „Vospominanija v Carskom Sele“ (1814) ir „Na vozvraščenie gosudaria imperatora iz Pariža v 1815 g.“ Abi tos odos tebėra sudarytos senoviško klasicizmo retorišku stiliumi*), pakelta nuotaika, su visokiais laukujais barškalais. Bet Puškinui, matyti, sunku buvo sutilpti klasikų odos rėmuose. Pro laukujį retorikos puošnumą prasiskverbia jaunas poeto nuoširdumas, o pasitaiką vaizdūs aprašymai dvelkia realia teisybe. Puškino palinkimas į teisybę buvo perdaug stiprus, kad jis būtų galėjęs ilgiau apsistoti odos žanre. Ištikimesnis jis buvo lengvosios poezijos žanrui. Čionai į tradicines formules bei metaforas galėjo įterpti daugiau pergyvenimų ir teisybės. Dainuoja jis vyną, meilę, draugiškumą, linksmą jaunatvę, jo eilėraščiai yra pilni visokių Nimfų, Amurų, Psichių, Chlojų, Dafnis'ų, Satyrų, Faunų. Tai vis senos temos ir senos poetinės priemonės. Bet čionai Puškinas sugebėjo jau duoti ir savosios kūrybos bruožų. Nuoširdumas, paprastumas, šviesi pažiūra į gyvenimą, vaizdų plastiškumas, — visa tai jau žymu Puškino jaunatvės eilėraščiuose. Pasiekia Puškiną ir Ossijano įtaka, daugiausia prancūzų anakreonikų redakcija. Ossijaniškoj nuotaikoj Puškinas sukuria eilę eilėraščių, kurių charakteringesni yra šie: „Kol'na“ (1814), „Osgar“ (1814), „Evlega“ (1814). Naujų akstinų Puškino lyrikai suteikia Žukovskio poezija. Puškinas itin susižavi Žukovskio melodingumu ir jo kūrybinėmis priemonėmis —

---

*) Pirmoji oda šitaip skamba:

„Повисъ покровъ угрюмой нощи
На сводѣ дремлющихъ небесъ;
Въ безмолвной тишинѣ почили долъ и рощи,
Въ сѣдомъ туманѣ дальнiй лѣсъ;
Чуть слышится ручей, бѣгущiй въ сѣнь дубравы,
Чуть дышитъ вѣтерокъ, уснувшiй на листахъ,
И тихая луна, какъ лебедь величавый,
Плыветъ въ сребристыхъ облакахъ“... etc.

Antroji:

„Утихла брань племенъ; въ предѣлахъ отдаленныхъ
Не слышенъ битвы шумъ и голосъ трубъ военныхъ;
Съ небесной высоты, при звукѣ стройныхъ лиръ,
На землю мрачную нисходитъ свѣтлый миръ.
Свершилось!.. Русскiй царь, достигъ ты славной цѣли!“ etc.

klausiamąja intonacija. Ypač raiški Žukovskio įtaka 1816 m., kai Puškinas stengiasi stilizuoti eilėraštį žukovskišku būdu. Šiuo atžvilgiu yra charakteringi Puškino šie eilėraščiai: „Naslaždenie“ — „Pasitenkinimas“, „Okno“ — „Langas“, „Mesiac“ — „Mėnuo“, „Pevec“ — „Dainius“. Paskutinis eilėraštis priklauso prie geriausiųjų Puškino jaunatvės kūrinių, kuriame jau labai aiškiai galima pajusti būsimasis didelis talentas*).

Puškino palinkimas į realistinį vaizdavimą ėmė reikštis jau 1814 m. eilėje kūrinių. Pagarsėjusiam romanse „Pod večer osenju nenastnoj“ — „Darganoto rudens pavakary“ vaizduoja poetas merginos, nešančios pavainikį kūdikį pamesti prie svetimo slenksčio, pergyvenimus. Merginos psichologija, tiesa, negiliai paimta, vaizduojama gana schematiškai, bet vis dėlto realistinės teisybės plotmėj. Panaši padėtis ir eilėrašty „Kozak“. Jojo pavakary kazokas per kaimą, sugundė merginą, prikalbėjo bėgti su juo, o paskum — nuskriaudė ir pametė**). Tų pačių metų eilėrašty „Gorodok“ — „Miesčiukas“ prasiskverbia jau ir aprašomasai realizmas, kurį vėlyvesniuose kūriniuose Puškinas taip meistriškai išrutulioja. Ypatingos reikšmės Puškino lyrikos evoliucijoje turėjo prancūzų poetas André Chénier (1762—1794). Patsai Chénier net prancūzų literatūroje užima atskirą garbingą vietą. Tai buvo vienas nedaugelio naujųjų poetų, giliai supratusių ir jautusių antikinės klasikos dvasią. Puškinas jį vadino klasiku tarp klasikų, — esą, iš Chénier kūrybos taip ir dvelkianti senovės graikų poezija. Chénier pagelbėjo Puškinui išsivaduoti iš klasicizmo retorikos, išmokė įsigilinti į antiką, suprasti tikrąjį klasicizmą. Šiuo atžvilgiu Puškinas pasilieka daug kuo skolingas prancūzų poetui. Chénier, be to dar, buvo žymus, kaip politinis poetas, — jis

---

*) Trijų strofų eilėraščio pirmoji strofa:

„Слыхали ль вы за рощей гласъ ночной
Пѣвца любви, пѣвца своей печали?
Когда поля въ часъ утренній молчали,
Свирѣли звукъ унылый и простой
Слыхали ль вы?

**) Eilėraštis šitaip baigiasi:

„Поскакали, полетѣли...
Дружку другъ любилъ:
Былъ ей вѣренъ двѣ недѣли,
Въ третью измѣнилъ.“

ir revoliucijoj dalyvavo, ir joj žuvo. Chénier pasidaro Puškino mokytojas ir politinių temų atžvilgiu, — temų, kurios netrukus pasirodys rusų poeto kūryboj. Pagaliau, Chénier buvo didelis naujovininkas ir prancūzų eiliavimo mene. Chénier pavyzdžio paskatintas, Puškinas drąsiau ima atsipalaiduoti nuo rusų tradicinių eiliavimo formų, ima ieškoti naujų formų, kurias ilgainiui ir suranda.

Karų su prancūzais pašauktoji rusų patrijotizmo banga užtiko Puškiną liciejuj. Greta anakreoniškų, epikuriškų motyvų jauno Puškino kūryboj suskamba ir patrijotiškos gaidos. Sakysime, garbina jis carą Aleksandrą I, kaip šviesiausią herojų, ir piktai niekina Napoleoną. Tačiau karingasai patrijotizmas Puškino dvasioj veikiai išsisemia, ir jis, išėjęs iš liciejaus, jau rūsčios kritikos akimis žiūri į rusų tikrovę. Jis jaučiasi esąs poetas tos visuomeninės srovės, kuri idėjiškai ruošiasi gruodžio maištui. Puškino poezija iš svajonių persikelia į tikrovę, tariant, konkretėja. Nyksta Nimfos ir Chlojos, užtat suskamba laisvės motyvai. Šiuo atžvilgiu jis parašo keletą įžymių eilėraščių. Vienas jų yra adresuotas draugui Čaadajevui. Poetas nusiskundžia, kad atskambėjo jaunatvės apgaulingosios svajonės. Gyvenimas, esą, rimtėjąs, ir tėvynė, pražūtingos valdžios slėgiama, šaukianti į darbą. Puškinas kviečia draugą atiduoti visas pajėgas tėvynei. Jis tikisi, kad Rusijoj patekėsianti laisvė, ir caro valdžios griuvėsiuose įrašysianti poeto ir jo draugo vardus. Eilėrašty „Derevnia“ Puškinas švelniomis, „aksominėmis“ spalvomis piešia sodžiaus gyvenimo vaizdą. Poeto balsas darosi rūstus, kai jis prisimena baudžiavos jungą bei pavergtuosius valstiečius. Eilėraštis baigiasi gana taikiai: poetas tikis vis dėlto, kad caras savo valia vergiją panaikinsiąs*). Einant kalboms apie baudžiavos panaikinimą daug kas tikėjo, kad patys dvarininkai sutiks jos atsižadėti. Puškinas tokia gera dvarininkų valia netikėjo. Jam atrodė, kad Rusijoje baudžiava tegalinti būti panaikinta tiktai caro įsakymu, — taip vėliau ir atsitiko.

Kur kas griežtesnė yra Puškino oda „Vol'nost'“ — „Laisvė“, kurioje poetas griežtai pasmerkia valdžios despotizmą ir net

---

*) „Увижу ль я, друзья, народъ неугнетенный
И рабство, падшее по манію царя,
И надъ отечествомъ свободы просвѣщенной
Взойдетъ ли, наконецъ, прекрасная заря?“

šaukia vergus į atvirą sukilimą. Tiesa, poezijos šiam eilėrašty buvo neperdaug, bet visuomeniško pobūdžio mintys buvo stipriai formuluotos*).

Puškino ištrėmimas į pietus pradeda naują laikotarpį ne tik poeto gyvenime, bet ir jo kūryboj. Dabar Puškinas jau subrendęs poetas. Jo kūrybos forma jau tobula. Prasideda meistriški eilėraščiai, kurių pagrindinius elementus teko įžiūrėti jaunatvės bei brendimo laikotarpy.

Puškino eilėraščių laukujė forma itin įvairi, — rodos, net nėra tokio lyrikos žanro, kurio Puškinas nebūtų pavartojęs. Elegijos, romansai, stansai, dainos, užustalės giesmės, eiliuoti laiškai („poslanie"), „užrašai į albumą", satyros, epigramos, net senoviško stiliaus oda, — visa tai Puškino rankose suspindėjo krikštoliniu skaidrumu. Mėgiamiausias Puškino metras — keturiapėdis jambas, kuriuo ir yra pagrįsta daugumas Puškino eilėraščių. Gana dažnai pasitaiko ir keturiapėdis chorėjus. Elegijose jis dažnai vartoja penkiapėdį jambą. Vadinamuose antologiškuose eilėraščiuose Puškinas mėgsta pavartoti hekzametrą bei pentimetrą. „Laiškuose" gi labiau mėgsta aleksandrišką metrą, ypač Chénier ir romantikų sureformuotąjį. Čia tenka apsibrėžti tik svarbesniųjų Puškino metrinių

---

*) Rusijos padėtį poetas šitaip apibrėžia:

„Увы, куда ни брошу взоръ,
Вездѣ бичи, вездѣ желѣзы,
Законовъ гибельный позоръ,
Неволи немощныя слезы;
Вездѣ неправедная власть
Въ сгущенной мглѣ предрасужденiй
Возсѣла — рабства грозный генiй
И славы роковая страсть."

Kitame posme poetas grūmoja:

„Питомцы вѣтреной судьбы,
Тираны мiра, трепещите!
А вы — мужайтесь и внемлите,
Возстаньте, падшiе рабы!"

Eilėraštis baigiasi pamokymu carams:

„И днесь учитеся, цари,
Ни наказанья, ни награды,
Ни кровь темницъ, ни алтари
Не вѣрныя для васъ ограды.
Склонитесь первые главой
Подъ сѣнь надежную закона —
И станутъ вѣчной стражей трона
Народовъ вольность и покой."

formulių paminėjimu. Nes Puškino metrika tiek yra įvairi, kad sunkiai pasiduoda bent kuriai klasifikacijai. Dar sunkiau klasifikuoti Puškino lyrikos motyvus. Jo lyrikoj atsispindėjo visas gyvenimas. Kai kurie Puškino kūrybos tyrinėtojai specialistai, kaip, sakysime, toksai M. O. Geršenzonas, tikina, kad Puškino poezija ištisai esanti autobijografiška. Jo visi eilėraščiai, esą pagrįsti jo paties pergyvenimais. Šis tikinimas yra tiek teisingas, kiek „pergyvenimo" sąvoka nėra suvedama į nuotaiką ar emociją. Puškinas buvo pastabus poetas, ir stebėjimo vaisius jis nekartą eilėrašty plastiškai išreljefindavo. Sakysime, lyriniuose eilėraščiuose Puškinas itin mėgsta piešti gamtos vaizdus, peizažus, kurie nevisuomet pavyktų suvesti į jo paties pergyvenimą, tiksliau, į pereinamąją nuotaiką. Puškinas drauge ir gilus mintytojas. Savo eilėraščiuose jis nekartą reiškia ilgo galvojimo vaisius. Žinoma, ir galvojimas esmėj nėra atidalomas nuo pergyvenimų, tik jis nepasiduoda vedamas į emocijonalumo podirvį. Pagaliau tenka pabrėžti, kad poeto pergyvenimų elementai įeina į Puškino lyriką, kaip meniški faktoriai. Jisai juos suobjektyvina. Net intymiausioji Puškino lyrika skamba, kaip objektyvi vertybė. Todėl dažnai sakoma, kad Puškinas buvęs objektyvus poetas.

Dažniausiai Puškino lyrikoj pasikartojąs yra meilės motyvas. Meilė suteikia poetui daug džiaugsmo, gal dar daugiau ir liūdesio. Taip buvo jo kūrybos pradžioje, taip buvo ir jo gyvenimo pabaigoj. Kiekvienam eilėrašty jis dainuoja kokį nors naują meilės atspalvį, naują jos sukeltųjų pergyvenimų pavidalą. Kiekvienas Puškino eilėraštis yra uždaras savy ir išbaigtas meniškas vienetas. Todėl jo meilės motyvais eilėraščiai ir nepasiduoda klasifikuojami.

Puškinas tikėjo, kad poetas yra nelyginant aidas, atsiliepiąs į visus garsus, į visus gyvenimo reiškinius. Puškinas ir buvo toksai atsiliepiąs poetas. Santykiai su draugais, su moterimis, su valdžia, su bespalve visuomene, su tėvyne, ir taip toliau, — visa tai atsispindėjo Puškino lyrikoj. Tektų gal pažymėti, kad, bręstant Puškinui, jo poezijoj vis skardžiau pasigirsta liūdna nuotaika. Jis vis dažniau apsistoja ties gyvenimo problema, ieškodamas gyvenimo prasmės, ir sunku jam ją surasti. Gyvenimas jam atrodo nereikalinga atsitiktinė

duona, — jis nežino, ką su ja veikti*). Anakreoniški motyvai ir dabar jame dar neišsenka, bet juos persveria rimties gaidos.

Keičiasi ir visuomeniškoji Puškino nuotaika. Dar taip neseniai Puškinas jautėsi esąs laisvės kovotojas, dekabrizmo poetas. Poetas piktinasi despotizmu, nuodingomis epigramomis plaka carui artimiausius žmones. Keikdamas Arakčejevą, jis ir carą Aleksandrą vadina vainikuotu kareiviu (Arakčejevas esąs — „cholop venčannago soldata"). Ir Nikalojų I, įžengusį į sostą, pasitiko Puškinas gana nepalankiai**). Ištremtuosius į Sibirą dekabristus Puškinas gailiais užuojautos žodžiais palydi, siunčia jiems paguodos kibirkštėlę. Tačiau apie 1827—1828 m. keičiasi Puškino pažiūra į caro valdžią. Draugų tarpe susidaro įspūdis, tarytum Puškinas nori carui prisigerinti ir sąmoningai jam pataikauja. Matyti, atsakydamas į draugų priekaištus, 1828 m. jis rašo garsųjį eilėraštį „Druzjam" — „Draugams", kuriame aiškinasi nesąs caro pataikūnas. Jis carą nuoširdžiai garbinąs. Caras, esą, padoriai valdąs Rusiją, ir jis jį pamilęs***). O 1831 m. Puškinas eilėraščiais dėsto

---

*) 1828 m. jis rašė:

„Даръ напрасный, даръ случайный,
Жизнь, зачѣмъ ты мнѣ дана?
Иль зачѣмъ судбою тайной
Ты на казнь осуждена?
. . . .
Цѣли нѣтъ передо мною:
Сердце пусто, праздненъ умъ,
И томитъ меня тоскою
Одозвучный жизни шумъ."

**) Manoma, kad Puškinas buvo šitokių epigramų apie Nikalojų I autorius:

„Великій государь,
Ты нашихъ бѣдъ виновникъ!
Хотя плохой ты царь,
Зато лихой полковникъ."

Arba:

„Едва царемъ онъ сталъ —
И разомъ начудесилъ:
Сто двадцать человѣкъ тотчасъ въ Сибирь послалъ,
Да пятерыхъ повѣсилъ."

***) „Нѣтъ, я не льстецъ, когда царю
Хвалу свободную слагаю:
Я смѣло чувства выражаю,
Языкомъ сердца говорю.
Его я просто полюбилъ:
Онъ бодро, честно правитъ нами;
Россію вдругъ онъ оживилъ
Войной, надеждами, трудами..."

Nikalojaus politinę išmintį bei programą. Šiuo atžvilgiu kadaise triukšmingai pragarsėjo Puškino eilėraštis „Klevetnikam Rossii“ — „Rusijos šmeižikams“. 1831 m. Lenkų sukilimą caras žiauriai malšino. Vakaruose pasigirdo užuojautos balsai skriaudžiamiesiems. Tad Puškinas ir gina Nikalojaus politiką nuo Vakarų. Rusų santykiai su Lietuva ir Lenkais esąs naminis slavų reikalas. Ta pačia proga jis nevisai kultūringai pasityčioja iš Vakarų ir grūmoja jiems žodžiais, keistai skambančiais Puškino lūpose*). Tą pačią temą ir tuo paties kariaujančio imperializmo dvasia traktuoja Puškinas ir eilėrašty „Borodinskaja godovščina“ — „Borodino kautynių sukaktuvės“. Nikalojus ir Benkendorfas galėjo būti Puškinu visiškai patenkinti.

Iš Puškino lyrikos motyvų įvairenybės tenka išskirti poeto ir minios santykiavimo tema. Eilėrašty „Poet“ (1827) Puškinas vaizduoja poetą šiokiadienėse ir kūrybos apystovose. Esą, kol Apolonas nešaukia poetą į šventąjį aukojimą**), poetas esąs, kaip ir visi piliečiai, paskendęs šiokiadieniuose smulkiuose rūpesčiuose. Pasaulio menkystės vaikų tarpe jis gal esąs visų menkiausias. Bet vos tik dieviškasai balsas paliečiąs jautrią poeto klausą, jis iš karto pasikeičiąs. Jis jau, kaip pabudęs erelis, nebetelpąs minioj. Jis išdidus, laukinis ir rūstus, bėgąs į gamtą ir ten formuojąs stebuklinguosius balsus, kurių

---

*) „... Кто устоитъ въ неравномъ спорѣ:
Кичливый ляхъ, иль вѣрный россъ?
Славянскіе ль ручьи сольются въ русскомъ морѣ?
Оно ль изсякнетъ? вотъ вопросъ.“
. . . .
„Вы грозны на словахъ — попробуйте на дѣлѣ!
Иль старый богатырь, покойный на постелѣ,
Не въ силахъ завинтить свой измаильскій штыкъ?
Иль русскаго царя уже безсильно слово?
Иль намъ съ Европой спорить ново?
Иль русскій отъ побѣдъ отвыкъ?
Иль мало насъ? Или отъ Перми до Тавриды,
Отъ финскихъ хладныхъ скалъ до пламенной Колхиды,
Отъ потрясеннаго Кремля
До стѣнъ недвижнаго Китая,
Стальной щетиною сверкая,
Не встанетъ русская земля?
Такъ высылайте жъ намъ, витіи,
Своихъ озлобленныхъ сыновъ:
Есть мѣсто имъ въ поляхъ Россіи,
Среди нечуждыхъ имъ гробовъ.“

**) „Пока не требуетъ поэта
Къ священной жертвѣ Аполлонъ...“

esanti pilna jo siela. Puškino kūryboje psichinė padėtis, vadinamoji įkvėpimu, matyti, turėjo lemiamos reikšmės. Puškino pažiūros į poeziją bręsta romantizmo įtakoje. Eilėrašty „Prorok“ — „Pranašas“ (1826) grynai romantiškąja dvasia Puškinas apibrėžia poeto pranašo likimą, kuris, vykdydamas Aukščiausiojo valią, turįs žodžiu deginti žmonių širdį*). Taip pat romantikų dvasia Puškinas vaizduoja ir poeto santykius su aplinkiniais žmonėmis eilėrašty „Echo“ — „Aidas“ (1831). Esą, poetas, kaip aidas, atsiliepiąs į visus gyvybės pasireiškimo garsus. Tiktai aidas nesulaukiąs atbalsio gamtoj. Taip ir poetas nesulaukiąs atbalsio žmonių širdyse**). Poeto ir aplinkinės visuomenės santykius Puškinas vaizduoja meniško klasicizmo šviesoj, paneigiančioj bent kurį utilitarizmą. Čia taip pat dar girdėti ir romantiška gaida. Eilėrašty „Čern'“ („Liaudis“ ar „minia“ — vulgus, 1828). Puškinas priešpastato poetą ir tamsią minią. Minia, įsiklaususi poeto dainos, stebisi, kam jis taip įkvėptai dainuojąs. Ko jis, esą, mokąs, kokia esanti nauda iš jo dainos? Poetas į tai atsako labai griežtai, išvadindamas minios žmones žemės šliužais. Poetas piktinąsi minia, kad ji Belvederio Apoloną vertina pagal svorį, kad Apolonas jai esąs mažiau vertas, negu pečiaus puodas, kuriame ji maistą sau verdanti. Minia į tai atsako, kad jeigu poetas esąs dangaus pasiuntinys, tai jis turįs liaudį mokyti, pagelbėti jai tobulėti. Poetas sako, kad tai esąs ne jo dalykas. Poetai, esą, gimę ne šiokiadieniams susijaudinimams***), bet įkvėpimui, saldiems balsams ir maldoms. 1830 m. eilėrašty „Poetui“ Puškinas pataria nesigainioti liaudies meilės. Poetas esąs viešpats, caras, todėl ir turįs gyventi atsiskyrėliu. Poetui atlyginimas esąs jo paties kūriniai. Poetas pats esąs sau teisėjas. Jeigu

---

*) „...И Бога гласъ ко мнѣ воззвалъ:
„Возстань пророкъ, и виждь, и внемли,
Исполнись волею моей
И, обходя моря и земли,
Глаголомъ жги сердца людей!“

**) ...„На всякій звукъ
Свой откликъ въ воздухѣ пустомъ
Родишь ты вдругъ...
...Тебѣ жъ нѣтъ отзыва... Таковъ
И ты, поэтъ!“

***) „Не для житейскаго волненья,
Не для корысти, не для битвъ,
Мы рождены для вдохновенья,
Для звуковъ сладкихъ и молитвъ.“

poetas esąs patenkintas savo kūriniu, tai minios burnojimas esąs tik vaikiška pramoga*). Analoginės mintys yra pabertos ir kituose Puškino eilėraščiuose, tiek ankstyvesniuose, tiek ir vėlyvesniuose. Matyti, tai buvo gilaus poeto įsitikinimo vaisius. Dar svarbesnis liudininkas apie Puškino poetinę pasaulėžiūrą yra jo „priešmirtinis" (1836) eilėraštis „Pamiatnik" — „Paminklas", parašytas pagal Horacijaus „Exegi monumentum" pavyzdį. Čionai Puškinas, tarytum peržvelgdamas savo darbus, patiekia jų įvertinimą. Esą, jis pasistatydinęs sau paminklą, į kurį neuželsiąs žmonių minamas takas. Poetas visas nemirsiąs. Jo siela, pasilikusi kūriniuose, pergyvensianti kūną ir nesutrūnysianti. Ir būsiąs jis garsus, kol tik pasauly būsiąs gyvas nors vienas poetas. Garsas apie jį pasklisiąs po visą Rusiją, ir jo vardą minėsiančios visos joj gyvenančios tautos. Ir ilgai poetas būsiąs mielas liaudžiai, kad jis savo lyra žadinęs gerus jausmus, kad savo rūstam amžiuje laisvę išgarsinęs, ir šaukęs mylėti puolusius. Pabaigoj jis kreipiasi į savo muzą, kviesdamas ją klausyti Dievo įsakymo: esą, nuoskriaudos nesibijodama, ji tenereikalauja vainiko, te pagyrimą ir peikimą priima su šalta pusiausvyra ir su kvailiu tenesiginčija**).

---

*) „Ты царь — живи одинъ. Дорогою свободной
Иди, куда влечетъ тебя свободный умъ,
Усовершенствуя плоды любимыхъ думъ,
Не требуя наградъ за подвигъ благородный.
Онѣ въ самомъ тебѣ. Ты самъ свой высшій судъ;
Всѣхъ строже оцѣнить умѣешь ты свой трудъ.
Ты имъ доволенъ ли, взыскательный художникъ?
Доволенъ? Такъ пускай толпа его бранитъ
И плюетъ на алтарь, гдѣ твой огонь горитъ,
И въ дѣтской рѣзвости колеблетъ твой треножникъ."

**) Štai pilnas šio įžymaus eilėraščio tekstas.
„Я памятникъ воздвигъ себѣ нерукотворный;
Къ нему не зарастетъ народная тропа;
Вознесся выше онъ главою непокорной
Александрійскаго столпа.
Нѣтъ! весь я не умру! Душа въ завѣтной лирѣ
Мой прахъ переживетъ и тлѣнья убѣжитъ —
И славенъ буду я, доколь въ подлунномъ мірѣ
Живъ будетъ хоть одинъ піитъ.
Слухъ обо мнѣ пройдедъ по всей Руси великой,
И назоветъ меня всякъ сущій въ ней языкъ:
И гордый внукъ славянъ, и финнъ, и нынѣ дикій
Тунгузъ, и другъ степей калмыкъ.
И долго буду тѣмъ любезенъ я народу,
Что чувства добрыя я лирой пробуждалъ,
Что въ мой жестокій вѣкъ прославилъ я свободу,
И милость къ падшимъ призывалъ.

Tradiciniai Puškino komentatoriai, aiškindami šį eilėraštį, sako, kad Puškinas nujautęs savo vardo nemarumą ir išdėstęs savo nuopelnus, kodėl jis būsiąs nemarus. Bet štai M. Geršenzonas pasiūlė originalią ir sąmojingai pagrįstą eilėraščio interpretaciją. Puškinas, esą, numatęs, už ką jį ateitis garbinsianti, — esą, jis būsiąs klaidingai suprastas. Ketvirtoj eilėraščio strofoj Puškinas ne savo nuomonę reiškiąs, bet referuojąs ateities sprendimą. O tasai sprendimas būsiąs ne esminis, jis nepasieksiąs tikrųjų Puškino nuopelnų, jis aprėpsiąs tik miniai lengviau apčiuopiamus iškyšulius. Ir, iš tikrųjų, ketvirtajam posme pabrėžti anaiptol ne esminiai Puškino poezijos savumai. Priimant Geršenzono interpretaciją, darosi suprantama ir paskutinioji eilėraščio strofa. Joj Puškinas būsimuoju savo eilėraščių įvertinimu anaiptol nesidžiaugia. Tokie minios pagyrimai, lygiai kaip ir koneveikimai, Puškinui jokios reikšmės neturi. Minia jo nesuprantanti. Todėl ir kviečia jis savo muzą nesiginčyti su kvailiais. Tenka pabrėžti, kad šitokia eilėraščio interpretacija visiškai sutampa su Puškino pažiūromis į poeto bei minios santykius, apibrėžtus minėtuose eilėraščiuose „Poetu“ ir „Čern’“.

D. N. Ovsianiko-Kulikovskis siūlo originalią Puškino eilėraščių klasifikaciją. Jis suskirsto Puškino eilėraščius į tris grupes, atsižiūrėdamas jų lyrinės prigimties. Pirmąją grupę sudaro t a p y b i n ė l y r i k a („lirika živopisnaja“). Šios lyrikos esmė glūdinti atvaizdavime žodžiu optinių efektų. Grynos tapybinės lyrikos jis nurodo keletą pavyzdžių, jų tarpe ir „Nereida“ (1820)*). Dailininkas tapytojas, esą, dažais galėtų nupiešti tą patį paveikslą — ankstų rytą jūroj išsimaudžiusią Nereidą, iš plaukų vandenį išgręžiančią. Tačiau nevisa tapybinė lyrika, esą, galėtų būti dažais atvaizduota. Nes dauguma, sakysime, peizažinių eilėraščių esama maišyto žanro: jie

---

Велѣнью Божію, о муза, будь послушна:
Обиды не страшась, не требуя вѣнца,
Хвалу и клевету пріемли равнодушно
И не оспаривай глупца“.

*) „Среди зеленыхъ волнъ, лобзающихъ Тавриду,
На утренней зарѣ я видѣлъ Нереиду.
Сокрытый межъ оливъ, едва я смѣлъ дохнуть:
Надъ ясной влагою полубогиня грудь
Младую, бѣлую, какъ лебедь, воздымала
И пѣну изъ власовъ струею выжимала.“

esą arba tapybiškai muzikališki, arba tapybiškai psichologiški.

Antrąją Puškino eilėraščių grupę sudaranti muzikinė lyrika („lirika muzykal'naja"). Čionai, esą, lyrinę emociją sužadinąs kalbos melodijos veiksmas. Prie šios grupės priklausą tokie Puškino eilėraščiai, kaip „Ja vas liubil" — „Aš jus mylėjau", „Angel" — „Angelas", „Tri kliuča" — „Trys šaltiniai", „Noč'" — „Naktis" ir t. t.*).

Pagaliau trečiąją grupę sudaranti psichologinė lyrika, kurioj organiškai susiliejanti eilėraščio muzika su kurios nors dvasinės padėties vaizdavimu, su kokio nors jausmo, kokios nors aistros ar nuotaikos reiškimu. Šioj poezijoj svarbiausias lyrinės emocijos šaltinis esąs ne optinis vaizdinys ir ne garsinės formos melodija, bet tasai psichologinis procesas, kurį poetas vaizduoja. Esą, poetas, pažvelgęs į savo ar svetimą sielą, rado tenai, pavyzdžiui, meilę, pavydą, baimę, džiaugsmą, ir t. t., ir visuose tuose dalykuose pagavęs juos lydinčius natūralinio lyrinio emocijonalumo elementus, esamuosius kiekvieno žmogaus dvasioj. Šiuos paprasto psichologinio lyrizmo elementus poetas paverčiąs galingos lyrinės emocijos liepsna. Tuo būdu ir atsiradę daugelis geresniųjų Puškino kūrinių, pavyzdžiui, „Prostiš li mne revnivyja mečty" — „Ar atleisi man pavydžias svajones", „Nenastnyj den' potuch" — „Užgeso darganotoji diena", „Želanje slavy" — „Garbės troškimas" ir t. t.**). Į šias tris kategorijas Ovsianiko-Kulikovskis skirsto ir Puškino lyrinius posmus, įterptuosius į didesnius eiliuotus veikalus.

---

*) Štai, pavyzdžiui, eilėraštis „Noč'".

„Мой голосъ, для тебя и ласковый и томный,
Тревожитъ позднее молчанье ночи темной.
Близъ ложа моего печальная свѣча
Горитъ, мои стихи, сливаясь и журча,
Текутъ, ручьи любви, текутъ полны тобою.
Во тьмѣ твои глаза блистаютъ предо мною,
Мнѣ улыбаются, и звуки слышу я;
Мой другъ, мой нѣжный другъ... люблю... твоя... твоя..."

**) Štai vienas jų šitaip skamba:

„Ненастный день потухъ; ненастной ночи мгла
По небу стелется одеждою свинцовой;
Какъ привидѣнie, за рощею сосновой
Луна туманная легла...
Все мрачную тоску на душу мнѣ наводитъ.
Далеко тамъ луна въ сiянiи восходитъ;
Тамъ воздухъ напоенъ вечерней теплотой;
Тамъ море движется роскошной пеленой..." ir t. t.

Klasifikacija — įdomi ir gelbsti jinai susivokti Puškino lyrikoj. Tik labai nepilna. Daug lyrinių eilėraščių ji neaprėpia. Sakysime, odos ar „laiškai" netelpa nė į vieną kategoriją. Juo labiau netelpa satyriški bei jumoristiški eilėraščiai. Teisybė, satyra ir jumoras pasėti daugiau didesniuose kūriniuose, atskirai tą žanrą Puškinas nelabai temėgo. Bet užtat jis buvo nepalyginamas epigramos meisteris. Puškino epigramose atsispindėjo poeto asmuo, kaip intymioje lyrikoj, ypač jaunatvės laikotarpy. Epigramose reiškėsi jo įsitikinimai, jo sprendimai apie visuomenės bei literatūros veikalus. Pagaliau, epigramose Puškinas mokėsi suglaustai, kompaktiškai ir aiškiai reikšti savo mintis. Tiesa, epigramų tema buvo laikini gyvenimo reiškiniai, kartais labai nereikšmingi. Bet Puškinas, tokias temas epigramiškai traktuodamas, sugebėjo pareikšti tiek skaidraus sąmojaus, tiek stilistinio mitrumo, jog jo tie kandžiojamieji kūrinėliai ir nūdien nenustojo savo prasmės.

III. PUŠKINO POEMOS IR PASAKOS

1. Romantiškosios poemos. Pirmoji Puškino poema „Ruslan i Liudmila", nuo kurios viešojo pasirodymo romantizmas Rusijoj pradeda oficijaliai skaičiuoti savo amžių, dar nebuvo tikras romantizmo kūdikis. Ji susidėjo dvilypės literatūrinės tradicijos pagrindu, — klasikiškai sentimentališku. Iš sentimentalizmo tradicijų čia yra tema, tariant, kūrybos objektas. Nekalbant apie Čulkovo bei Popovo bandymus literatūrinei kūrybai sunaudoti tautosakos medžiagą, tektų tik prisiminti Karamzino „Ilja Muromec", Radiščevo „Bova", Lvovo „Dobrynia"... Sentimentalistų rankose pasiliko tik vardai bei siužetiniai kontūrai, tuo tarpu kai personažų charakteriai bei akcija išėjo perdėm susentimentalinta. Perdirbinėdami tautosakiškus charakterius, sentimentalistai naudojosi senoviškais ritierių romanais, pilnais nuotykių ir stebuklų. Šitokios rūšies ir yra Puškino „Ruslano ir Liudmilos" medžiaga. Poemos pradžioj Puškinas pasisako dainuosiąs seniai buvusius dalykus — giliosios senovės padavimus. Pas senąjį Kijevo kniazių, Vladimirą, puota: jis leidžia savo jauniausiąją dukrą, Liudmilą, už vyro, — už narsaus kniaziaus, Ruslano. Pirmąją naktį įvyko

stebuklas: nesuspėjo jaunavedys pasidžiaugti savo žmona, kai sugriaudė griaustinis, užgeso žiburys, sužibėjo kažkokia šviesa, pasigirdo kažkoks keistas garsas... Kai Ruslanas atsipeikėjo, Liudmilos jau nebebuvo: kažkas pagrobė ją. Tolimesnis poemos turinys sudarytas ištisai pagal ritierių romanų receptą: idealusai herojus vyksta ieškoti pagrobtosios moteriškės, jis pergyvena ilgą eilę nuotykių, kol ją suranda ir išvaduoja. Puškinas šitokią tradicinę medžiagą kiek paįvairino, susiedamas ją su padavimais apie kniazių Vladimirą, sutasuodamas su pečenegų laukiniais žygiais. Žinoma, čia tautosakiškų padavimų dar nėra. Iš jų tėra tiktai kniaziaus Vladimiro vardas, paskandintas individualinės fantastikos miglose. Šitie, tariant, prikergtieji fabulos elementai yra pagrįsti taip pat literatūrine tradicija. Visos gi medžiagos traktavimas remiasi klasicizmo palaikais, — parodinės poemos pavyzdžiais. V. I. Maikovas „Elisėjuj“, Bogdanovičius „Dušen'koj“, iš dalies Cheraskovas „Bacharianoj“ ir Vasilijus Puškinas „Pavojingame kaimyne“ vartojo jau parodinį stilių. Tokio parodiškumo elementų yra ir Puškino poemoj. Puškinas su lengva šypsena žiūri į savo personažus ir jų veiksmus. Jis aprašinėja juos ir drauge švelniai pajuokia. Puškino santykiavimas su personažais šiek tiek primena romantiškąją ironiją. Galimas dalykas todėl ir visa poema buvo laikoma romantiška. Tačiau tarp Puškino jumoro ir romantiškos ironijos yra didžiausio skirtumo. Romantiška ironija griauna poeto sukurtąjį iliuzijos pasaulį, bet stebuklai, dvasios, velniava sudaro vis dėlto būtiną romantikų poetinės pasaulėžiūros dalį. Tuo tarpu Puškinui dvasios ir pasakų figūros — tik literatūrinė tradicija, taip pat, kaip visokios Nimfos, Chlojos, Nereidos.

Puškinas klasikiškosios poezijos priemonėmis traktavo sentimentalistų medžiagą ir savo jumoru parodė, kad visa tai jis jau praaugo. Klasicizmas ir sentimentalizmas jau perbristi, bet romantizmo dar nėra. Pašiepiamasai tonas sukėlė visuomenės pasipiktinimą, o meistriškos eilės — negirdėto entuzijazmo. Puškino didžiausias nuopelnas čia ir yra tos genijalaus jaunuolio sukurtosios eilės. Pagaliau, kaip tikina M. Chalanskis, „Ruslanas ir Liudmila“ yra rusuose „ritieriškų stebuklingųjų romanų“ aukščiausias pasireiškimas. Tolimesnė šio žanro evoliucija rusuose visiškai nutrūko.

Toliau sekė triukšmingai pagarsėjusi Puškino poema „Gavriliada“ (1821), kuri buvo parašyta Kišiniove. Poema buvo žinoma tik iš rankraščio, bet vis dėlto autoriui suteikė tiek nemalonumų, jog jis net du kartu buvo priverstas jos išsižadėti. Į bylą įsimaišė patsai caras. Puškinas jam prisipažino, kad jis esąs tos poemos autorius, ir caras baigė bylą, įsakydamas autoriaus nebepersekioti. Poema sukėlė skandalą savo siužetu. Kaip liudija B. Tomaševskis, Puškinas tai savo poemai sunaudojęs įvairių apokrifų siužetinius motyvus apie dvilypį Mergelei Marijai Apreiškimą. Šitokie apokrifai buvo griežtai smerkiami. Negeresnio likimo galėjo susilaukti ir Puškino poema, pagrįsta apokrifų medžiaga. Puškino pasielgime įžiūrėta juo didesnis nusikaltimas, kad jisai apokrifų medžiagą traktavo parodiniu stiliumi. Taip pasielgti su apokrifų medžiaga Puškinas išmoko iš prancūzų. Kai kurie XVIII šimtmečio prancūzų poetai (Voltaire, Parny ir kt.) rašė drastiškai erotiškus veikalus, kuriuose buvo parodijuojami bibliniai tekstai. Jie aukštąsias idėjas, dieviškas sąvokas įterpdavo į žemą, net vulgarišką, kartais net cinišką siužetinę schemą. Šitokiu aukštų ir žemų priešingybių supynimu ir rėmėsi prancūzų parodiškumas. Prancūzai buvo išdirbę kalbamos parodinės poemos tipą. Parodinė poema turėjo savišką kompoziciją, savišką veiksmo rutuliojimą. Prancūziškosios poemos Puškinui tarnavo daugiau žadinamuoju faktorium. Su atitinkamais Voltero ir Parny veikalais Puškino poemą formaliai jungia tik metras, — penkiapėdis jambas („dekasilabas“). Poemos kompozicijoj Puškinas nuėjo savaimingu keliu. „Gavrilijada“ (pavadinimas iš Arkangelo Gavriilo, kuris veikia poemoj) yra, tarytum, pereinamoji kompozicinė grandis iš „Ruslano ir Liudmilos“ į romantiškąsias, tiksliau, baironiškąsias Puškino poemas. Toliau Puškinas priima Bairono išlukštentą poemos formą, išlaikydamas pagrindinius jos savumus. Kalbant apie Puškino kūrybos baironiškąjį laikotarpį, tenka pabrėžti, kad Baironas Puškinui kreditavo tik poemos formą. Tuo tarpu kūrybos objektas, jo traktavimas, poeto su vaizduojamais personažais santykiavimas — visa tai puškiniška, individualu.

V. Žirmunskis gana tiksliai apibrėžia baironiškosios poemos kompozicijos savumus ir Puškino įnašas. Baironiškoji poema pasižyminti šitokiais savumais: 1) išskyrimas iš bend-

rojo pasakojimo efektingų bei dramatiškų scenų, — čia vietoj pasakojamos formos vartojama dažnai dijalogo forma; 2) pasakojimas dažnai prasideda nuo veiksmo vidurio ir tik paskum grįžtama į bijografinę personažų praeitį; 3) visas pasakojimas eina lyrikos tvarka su įvairiais ekskursais į šalį; be to dar, pasakojimas pasižymi tam tikru fragmentiškumu, — nebaigtos sakyti mintys, nebaigtas piešti vaizdas. Tematikos srity baironiškoji poema pasižyminti egzotiškomis veiksmo apystatomis, novelišku siužetu, romantiškos meilės motyvais, gyvenimu nusivylusio herojaus figūra ir idealiai skaisčia herojine.

Visi aukščiau įvardinti baironiškieji elementai Puškino kūriniuose įgauną šiek tiek kitokio atspalvio. Visų pirma Puškinas estetiškai nuvainikuojąs baironiškojo herojaus dominavimą poemoj. Tuo būdu jis išvaduojąs lyrinės poemos kompozicinius elementus iš vergavimo vyriausiajam herojui. Antra, Puškinas duodąs daugiau pasakojamojo elemento, kuris jungiąs atskiras kompozicines viršūnes. Tuo būdu jis sumažinąs poemos fragmentiškumą. Trečia, Puškinas, esą, sumažinąs emocijonalinį ekspresyvumą, tokį raiškų pas Baironą. Puškinas, išsivaduodamas iš Bairono romantizmo, grįžtąs į klasikos meną.

„Kavkazskij Plennik“ — „Kaukazo belaisvis“ — pirmoji Puškino baironiška poema. Čerkesai, susirinkę aulo*) aikštelėj, kalbasi apie šiokiadienius reikalus. Tuo tarpu pasigirsta arklio kanopų dundėjimas, — raitas čerkesas atsitempia belaisvį, rusą. Belaisvis sukaustomas, uždaromas. Jį pradeda lankyti jaunutė čerkesė. Prasideda meilė. Čerkesė myli nuoširdžiai, o rusas vis svajoja apie pasilikusį tolimoj šiaurėj meilės objektą. Čerkesė, nusprendus, kad rusas antrą kartą pamilti nebegalįs, pagelbsti jam iš nelaisvės pabėgti, o pati nusiskandina. Šitoks yra tos poemos siužetas.

Pats Puškinas savo poema buvo nepatenkintas, laikė ją menkesne už „Ruslaną ir Liudmilą“, net juokėsi iš jos. Ir nelabai jis teklydo, taip darydamas. Poema parašyta pakeltu, kaip ir romantišku tonu. Poemoje bandoma aprašinėti čerkesų gyvenimas ir papročiai. Poetas čerkesams net simpatizuoja, kaip kalnų laisvės gynėjams. Tiktai Puškinas čerkesų gyvenimo ir papročių visiškai nepažinojo, ir todėl visi aprašymai išėjo la-

---

*) Aūlas — kaukaziškas kalnų kaimas.

bai neįtikinami. Puškino šioj poemoj aprašymai — tai lengvos vaizduotės padaras, bet ne tikrovės pažinimo vaisius. Susidaro įspūdis, kad poetas mato tiktai paviršutiniuosius gyvenimo ir žmonių iškyšulius, negalėdamas viso žmogaus įžiūrėti bei aprėpti. Visas poemos koloritinis fonas labai netikras. Poemos herojus — tuomet buvusios mados atstovas. Jis gyvenimu nusivylęs, niaurus, kažkokios tamsios mintys braido po jo kaktą. Miesto kultūros jis nemėgsta. Jis gamtos ir laisvės ilgis. Šių beieškodamas, vyksta jis, kaip daugelis tuometinių rusų avantiūristų, į Kaukazą. Jo praeities Puškinas nepasakoja. Visas jo gyvenimu nusivylimas remiasi kažkokia nevykusia meile. Jokio gilesnio pagrindo, jokių platesnės amplitudos interesų. Ir į Kaukazą jis vyksta faktinai ne laisvės ir gamtos ieškoti, bet laisvosioms Kaukazo tautoms vergijos naštą padėti užkrauti. Baironas ir pats žuvo, padėdamas graikams dėl laisvės kovoti, ir jo visi herojiški personažai gyvena laisvės pasiilgimu. Čerkesai gina savo laisvę nuo rusų imperijalizmo. Baironas būtų buvęs čerkesų kovotojų eilėse. O rusų baironinkas neša laisviems čerkesams vergiją, ir tai jis vadino laisvės troškimu. Ir iš nelaisvės jis bailiai pabėga, pražudydamas jį mylinčią čerkesų mergaitę. Baironiška dvasia išsigimė rusų dvasioj.

„B r a t j a r a z b o i n i k i“ — „Broliai plėšikai“ (1822) — Bairono sugundyta, bet gana sentimentali brolių plėšikų istorija. Puškinas sakėsi, kad šią poemą parašyti jį paskatinęs tikras faktas. Esą, bebūnant Puškinui Ekaterinoslave du plėšikai, grandinėmis sukaustyti, perplaukę Dneprą ir pabėgę. Tikrasis Puškino inspiratorius buvo vis dėlto Baironas su savo veikalėliu „Šiljono kalinys“, kurio keletą motyvų Puškinas pakartoja. Ir ši Puškino poemėlė parašyta gana pakelta nuotaika. Pavolgy naktį ne varnai, esą, suskridę į trūnyjančių kaulų krūvas, bet šaunių vyrų gauja susirinkusi paliai laužus*). Plėšikai puotauja ir pasakoja savo gyvenimo nuotykius. Vienas tų plėšikų pasakoja, kaip jis su broliu plėšikavo ir paskum pakliuvo į kalėjimą. Jaunesnis brolis susirgo kalėjime ir kliedėdamas prašė vyresnįjį brolį nepjauti senio, — seniau jie buvo

---

*) „Не стая вороновъ слеталась
На груды тлѣющихъ костей,
За Волгой, ночью, вкругъ огней
Удалыхъ шайка собиралась...“

tokį senelį papjovę. Kartą pavyko jiem iš kalėjimo išsigelbėti, perplaukiant upę. Jaunesnysis brolis veikiai mirė, o vyresnysis nuolat liūdi dėl jo.

Poemos siužetas gana romantiškas. Romantikai apskritai mėgo idealizuoti piliečius, prasilenkiančius su baudžiamuoju kodeksu. Plėšikai romantikų kūryboj užima labai garbingas vietas. Puškino plėšikas taip pat gerokai idealizuotas, kaip jis yra idealizuojamas ir rusų tautosakoj. Plėšikiškumas jo tik nominalis, — Puškinas nevaizduoja nė vieno plėšimo. Užtat jo plėšikas jautrus, sentimentalus, gyvenąs atsiminimais, kaip kiekvienas padorus romantikas. Papasakojęs liūdną istoriją, plėšikas praliejo visą upę ašarų*). Puškinui, rašant tą poemą, realioji teisybė bei psichologinis įtikinamumas maža dar terūpėjo. Jeigu jam būtų tai rūpėję, jis nebūtų šio plėšiko niauriai žiaurius veido bruožus taip lengvai ašarose išplukdęs. Čia poetas sekė dar sentimentalistų pavyzdžiu.

„Bachčisaraiskij fontan“ — „Bachčisarajaus fontanas“ (1823) — sukurtas tuo pačiu būdu, kaip ir „Broliai plėšikai“. Tai gal romantiškiausia Puškino poema. Toj poemoj pasakojama apie Krymo totorių chano Girėjaus gyvenimą hareme. Chanas, pasirodo, esąs gryno kraujo romantikas. Jis gana laimingai gyveno su savo nesuskaitomomis žmonomis, bet ypač mėgo jis gražuolę gruzinę, Zaremą. Kartą, grįždamas iš karo žygio, Girėjus parsivežė gražuolę lenkaitę Mariją, kuri nieku būdu negali apsiprasti hareme ir baisiai liūdi. O chanas tuo tarpu ją įsimyli ir liaujas džiaugtis visomis kitomis žmonomis. Zarema, pajutusi chano atšalimą, dega pavydu. Marija staiga miršta — nunuodijo ją pavydžioji Zarema. Chano nusiminimas — neapsakomas. Jis negali Marijos užmiršti. Pasikeičia jo būdas. Jis elgiasi, kaip senoviškas sentimentalistas. Sakysime, kartais žūtbūtinėj kovoj pakelia kardą ir sustingsta tokioj teatrališkoj pozoj. Kaip pamišęs dairosi aplink, kažką šnabžda, o kartais net ir ašaras upeliais lieja**). Iš to nusiminimo chanas

---

*) „Умолкъ и буйной головою
Разбойникъ въ горести поникъ,
И слезъ горючею рѣкою
Свирѣпый оросился ликъ...“

**) „... Въ сѣчахъ роковыхъ
Подъемлетъ саблю и съ размаха

sudegina šiaurės Kaukazo ir Rusijos daugybę kaimų, o grįžęs namo, pastatydina Marijai atminti marmurinį fontaną, kurį ainiai paskum praminę ašarų fontanu. Ties fontanu iškalti simboliški ženklai: krikščionių kryžius ir magometonų mėnulis.

Sentimentalusai despotas Girėjus nėra įtikinamas. Vėliau pats Puškinas juokėsi iš savo nemokėjimo vaizduoti stiprius pergyvenimus. Esą, išviso jauni rašytojai nemoką apibrėžti geismų laukųjį pasireiškimą. Stiprūs herojai turį būtinai virpėti, dantimis griežti, pasiutusiai kvatotis ir t. t. Taip darė ne vienas jaunas Puškinas, taip darė dauguma romantikų. Kur kas įtikinamiau atvaizduoti Zaremos meilės ir pavydo pergyvenimai, — čia Puškinas artėja jau į realistinį vaizdavimą — savo kūrybos pagrindinę formą.

„Cygany“, poema, paprastai yra vadinama Puškino atsisveikinimu su romantizmu. Pradėjo jis ją rašyti betarpiai apsipažinęs su čigonų gyvenimu Besarabijoj, o baigė tėvo dvare, Michailovskoje, kai realistinio romano „Evgenij Onegin“ keli skyriai buvo jau parašyti. Iš to galima spręsti, kad čia temos traktavimas bus kitokesnis, negu anksčiau rašytose poemose.

Vyriausias poemos personažas, Aleko, tebėra, tariant, baironiškas, giminingas Kaukazo bevardžiui belaisviui. Jis nusivylęs gyvenimu, kultūra, salionais, miestu, bėga į laisvę, susideda su čigonais. Gyvena, kaip tikras čigonas, ir verčiasi čigoniškai. Pradžioj savo nauja būkle jis visiškai patenkintas, tiktai paskum sugadina visą reikalą nelaiminga meilės istorija. Pamilo jis grakščią čigonaitę, Zemfirą, kuri baironuojančiam nenusisekėliui parodė gražaus palankumo. Neilgai ji buvo jam ištikima — gavo kitą meilužį. Aleko, degdamas pavydu, nužudo Zemfirą ir jos meilužį, ir čigonai už tai pavaro jį iš savo tarpo.

Temos traktavime yra išlikę šis tas iš romantizmo. Sakysime, čigonų būdas apibrėžtas idealizavimo plotmėj. Senis čigonas, varydamas Aleko, pareiškia: čigonai, esą, laukiniai, jie neturį įstatymų, bet jie nieko nekankiną ir mirtimi nebaudžią.

Недвижимъ остается вдругъ,
Блѣднѣетъ, будто полный страха,
И что-то шепчетъ, и порой
Горючи слезы льетъ рѣкой.“

Kraujas ir dejavimai jiems, esą, nereikalingi, ir su žudiku drauge gyventi jie nenorį. Aleko nesąs gimęs laukinei daliai, nes jis tik sau vienam laisvės tenoris. Čigonai, esą, nedrąsūs, bet jų siela esanti gera, o Aleko esąs drąsus ir piktas, todėl ir negalįs gyventi jų tarpe. Puškinas, idealizuodamas čigonų buitį, paties herojaus nebeidealizuoja, — elgiasi su juo visai kitaip, negu su Kaukazo belaisviu. Poetas parodo visą Aleko žmogiškąją menkystę, ar, kaip sako, jo baironiškumą nuvainikuoja. Matyti, Puškinui vitražinis baironizmas bus jau gerokai įkyrėjęs. Bendroje poemos ir jos personažų koncepsijoje Puškinas sugrįžta į Bairono mokytoją — į Chateaubriand'ą, kurio prigimtis Puškinui buvo artimesnė. Šatobriano kūrinys „René" padiktavo Puškinui pagrindines kalbamosios poemos linijas. Pagaliau, pridėtame prie poemos epiloge, Puškinas sumenkina ir čigonų laisvosios būklės aureolę. Reikšminga paskutinioji epilogo strofa, kurioj Puškinas pareiškia, kad laimės nesą ir pas gamtos varginguosius vaikus, atseit, čigonus. Ir sukiurusiose palapinėse gyveną kankinantieji sapnai, ir klajoklių paunksmė tyruose negalinti išgelbėti iš nelaimės. Visur gyvenančios lemtinos aistros, ir niekur nesą priemonių apsiginti nuo piktojo likimo*). Puškinas, tarytum, pradėjo stipriau justi žemę, išmoko stebėti ir pastabas meniškai fiksuoti. Lokalinis, etnografinis koloritas šioj poemoje įtikinamesnis, negu senesnėse. Personažų charakteriai bei poemos įvykiai yra logiškai ir psichologiškai pagrįsti. Dijalogai dvelkia stipriu dramatizmu. Visa tai parodo, kad Puškinas baigė eklektinį savo kūrybos laikotarpį, kad jis jau suranda savąjį kelią — kūrybiško, ar, tiksliau, klasikiško realizmo kelią.

2. Istorinio turinio poemos. Istorinio turinio poemų Puškinas parašė vos vienui vieną — „Poltavą", kurioj istorija yra gana supoetinta (1828). Iš ankstyvesniųjų Puškino poemų, istorijos temomis parašytų, tektų paminėti gal vieną „Pesn' o veščem Olege" — „Daina apie žynį Olegą" (1822). Bet šį vei-

*) „Но счастья нѣтъ и между вами,
Природы бѣдные сыны!
И подъ издранными шатрами
Живутъ мучительные сны;
И ваши сѣни кочевыя
Въ пустыняхъ не спаслись отъ бѣдъ,
И всюду страсти роковыя,
И отъ судебъ защиты нѣтъ."

kalėlį sunku būtų poema pavadinti. Tai yra raiškiomis klasikiškomis eilėmis atpasakota senoji legenda apie Olego mirtį. Eilėraštis labai stiprus, vaizdingas ir, pasakytume, plastiškas, tačiau jis yra sporadiškas Puškino kūryboj: įkvėpė jį jam panašaus pavadinimo Rylejevo „duma". O poema „Poltava" yra organiškai susijusi su Puškino kūrybos raida. Triukšmingoji Petro I gadynė viliojo Puškino dėmesį. Baisaus caro asmuo jam imponuoja. Petro asmeniui išreljefinti Puškinas pasirenka stambaus istorinio įvykio foną — švedų pralaimėjimą ties Poltava. Švedų muštas ir plaktas Petras I pagaliau juos nugalėjo ir baigia ilgai nusitęsusį, Rusiją privarginusį karą. Kautynės ties Poltava — Petro trijumfas — geriausia proga parodyti carą, kaipo herojų. Greta istorinio fono Puškinas duoda dar ir romantišką, leisdamas poemoje veikti ir kitiems istorijos asmenims, kurie kartais net patį Petrą nustelbia.

Jei tematinis poemos herojus yra Petras, tai meniškas herojus — Ukrainos hetmonas, Mazepa, kuris, norėdamas atgauti Ukrainos nepriklausomybę, susideda su Petro priešininku, švedų karalium, Karoliu XII.

Mazepa, senas hetmonas, suvilioja savo seno draugo generalinio teisėjo Kočubėjaus dukrą, Mariją, kuri pabėga iš tėvų namų pas hetmoną. Kočubėjus, keršydamas Mazepai, siunčia Petrui pranešimą apie hetmono sumanymą, švedams padedant, atskirti Ukrainą nuo Rusijos. Caras skundu nepatiki — Mazepa gi dvidešimt metų buvęs ištikimas rusų carui — ir paveda hetmonui nubausti šmeižiką Kočubėjų. Mazepa įmeta Kočubėjų į kalėjimą, kur jį dar kankina budelis, Orlikas norėdamas sužinoti, kur kalinys paslėpė savo turtą. Pagaliau, Kočubėjui ir jo padėjėjui viešai nukerta galvas. Kautynes ties Poltava pralaimėję, Mazepa su Karoliu XII bėga per stepus, kur klajoja išėjusi iš proto Marija.

Belinskis, analizuodamas tą poemą, pastebėjo, kad joj, esą, perdaug turinio. Poetas, esą, negalėjęs tokioj trumpoj formoj viską psichologiškai pagrįsti. Iš tikrųjų, poemoj ir tenka pasigęsti to, ką paprastai vadiname pakankamo pagrindo dėsniu. Tai itin žymu veikiamųjų personažų apibūdinime. Pirmoj eilėj — Mazepos charakteristikoj. Prakalboj Puškinas lyg ir teisinasi, kodėl jis pasiryžo atvaizduoti Mazepą. Tai esąs vienas žymiausių asmenų kalbamojoj gadynėj. Esą, kažkas roman-

tiškoj apysakoj Mazepą atvaizdavęs senu bailiu, drebančiu prieš ginkluotą moterį, išrandančiu rafinuotus siaubus, tinkančius prancūzų melodramai, ir pan. Geriau būtų buvę išrutulioti ir išaiškinti tikrasai sukilėlio hetmono charakteris, istorinio asmens savavaliai neiškraipant. Atrodo, kad Puškinas rengėsi istorinį asmenį suprasti ir bešaliai atvaizduoti. Tai yra viena Puškino premisa. Antrąją jisai formulavo toj pačioj prakalboje: Mazepos atminimas, cerkvės prakeiktas, neišvengsiąs ir žmonijos prakeikimo. Toksai temos traktavimo dvilypumas ir žymus Mazepos apibrėžime.

Puškinas Mazepą charakterizuoja pasakojimo tvarka ir leidžia jam veikti — pačiam savo charakterį parodyti. Iš poeto paduotosios charakteristikos seka, kad Mazepa buvęs biauriausias žmogus pasauly. Jis esąs ir negarbingas, ir nedoras, ir vylingas, ir kraugerys, ir nieko nemylįs, ir tėvynės nepripažįstąs, ir t. t. Charakterizuojančiuose epitetuose Puškinas vis pabrėžia kokią nors biaurią savybę, — kad žmonija galėtų prakeikti*). Puškinas vėliau patsai piktinosi savo nupieštuoju Mazepos vaizdu, — toks jis esąs šlykštus. Nesą jame nė vieno gero jausmo, nė vieno paguodžiamo bruožo, — visur tik, esą, apgavimas, pyktis, išdavimas, klasta, įtužimas, bailumas... Iš Puškino prisipažinimo atrodo, kad jis pats nevisai tiksliai suprato savo kūrinį. Patiektieji poeto aprašymai iš tikrųjų šmeižia istorinį asmenį. Bet veiksmo momentuose Mazepa visiškai kitoks, negu aprašymuose. Tiesa, ir veiksmuose Mazepa nėra nei simpatiškas, nei taurus, bet jis ten yra žmogus, psichologiškai pagrįstas ir todėl visiškai pateisinamas. Tai stiprus, niaurus charakteris, mylįs savo tėvynę idėjos žmogus. Bevykdydamas savo sumanymą, jis nesivaržo priemonėmis, bet vis dėlto skaudžiai kankinasi dėl jų. Sakysime, Kočubėjus yra jam ne

---

*) Не многимъ, можетъ быть, извѣстно
. . . .
Что далеко преступны виды
Старикъ надменный простиралъ;
Что онъ не вѣдаетъ святыни,
Что онъ не помнитъ благостыни,
Что онъ не любитъ ничего,
Что кровь готовъ онъ лить, какъ воду,
Что презираетъ онъ свободу,
Что нѣтъ отчизны для него.
Издавна умыселъ ужасный
Взлелѣялъ тайно злой старикъ...“ etc.

tiktai nepalankus uošvis, bet ir pavojingas jam politinis priešininkas, galįs pražudyti visą Ukrainos atvadavimo reikalą. Jis jį nužudo, bet kankinasi mintimi, kaip tėvo mirtį pakelsianti Marija, kurią jis nuoširdžiai myli. Mazepos pergyvenimai, vidujė kova — stipriai apibrėžti. Jį vaizduodamas, Puškinas pasireiškė kaip psichologas. Tokiu pat meistriškumu atvaizduoti ir Marijos pergyvenimai. Mažiau įtikinamas yra Kočubėjus, geriau tinkąs į senųjų klasikų herojų tarpą, negu į realistinio pobūdžio poemą. Kočubėjaus psichologija — racijonali, ji stebina, bet nejaudina. Dar palšesnis Petro portretas. Caras tiek yra išidealizuotas, jog jis visiškai neteko sijų su žeme: skaistus, šviesus herojus, tik ne šio pasaulio gyventojas.

Puškinas tą savo poemą parašė labai greitai, per kelias dienas. Todėl ir įspūdis iš jos labai nelygus. Ji tebėra improvizacijos pobūdžio. Atskiri vaizdai labai stiprūs, ypač gamtos aprašymai genijaliai nupiešti. Bet visumoj jie nėra pakankamai suharmonizuoti. Todėl ir išliko poemoje tokių vidujų prieštaravimų, kurie, apskritai imant, šiam laikotarpy (1828 m.) Puškino kūryboj jau nebepasitaiko.

Į Petro I temą Puškinas grįžta 1833 m. poemoje „M e d n y j V s a d n i k" — „Vario raitelis". Puškinas pastebi, kad poemos aprašomieji dalykai yra pagrįsti tikrovės daviniais. 1824 m. įvyko Peterburge baisus potvynis, — Neva išėjo iš krantų ir apsėmė miestą. Puškinas tuomet gyveno Michailovskoj, apie įvykius sužinojo iš aprašymų ir labai jaudinosi. Vėliau, prisimindamas tuos įspūdžius, potvynio motyvais pagrindė savo poemą apie Peterburgą.

Poema prasideda puikia įžanga apie Petrą ir jo įkurtąjį Peterburgą. *Jis* (taip Puškinas vadina Petrą I) stovėjęs šniokščiančių bangų pakrantėj ir nutaręs ten miestą įkurti. Šimtmečiui praslinkus čia ir išaugęs didingas miestas. Toliau Puškinas entuzijastiškai džiaugiasi šituoju „Petro kūriniu". Pirmojoj daly pasakojama, kaip senų nusigyvenusių bajorų sūnus Evgenijus, dabar smulkus valdininkas, audringą dieną grįžta iš tarnybos ir galvoja apie savo liūdną likimą. Galvoja apie gresiantį potvynį ir savo mylimąją vargšę mergelę, Parašą, gyvenančią tolimam priemiesty. Visą naktį siautė audra. Antrą dieną piliečiai baugiai dairosi į siuntančią upę. Staiga vanduo prasiveržia pro užtvaras ir užlieja miestą. Žmonės gelbėjasi,

kaip galėdami. Evgenijus atsiduria ant marmurinio liūto, stovinčio prie namų, kaip papuošalas. Evgenijus virpa dėl savo mylimosios Parašos, gyvenančios visai pajūry. Jis išsigandęs dairosi aplinkui ir mato tiktai vandenį ir varinį raitelį ant aukšto pjedestalo — paminklą Petrui I. Antrojoj daly pasakojama, kaip potvynis atslūgo. Evgenijus skuba į pajūrį, pas Parašą. Jos namų jis jau neberanda — potvynis nunešė. Pastovėjo Evgenijus prie buvusių namų vietos ir staiga pradėjo kvatotis — išėjo iš proto. Gyvena toliau jis kaip valkata. Kartą rudens audringą dieną Evgenijui valandėlę sugrįžta sąmonė. Prisiminė jis buvusį potvynį, prisiminė, kaip jis drebėjo, sėdėdamas ant marmurinio liūto. Prisiminė jam ir jo gyvenimo nelaimės: jis nukentėjęs todėl, kad Petras miestą pajūry įkūręs. Priėjęs prie Petro paminklo — varinio raitelio — jis piktai pradeda burnoti prieš jį. Staiga jam pasirodo, kad varinis raitelis yra gyvas ir kad, išgirdęs jo burnojimą, jis rusčiai susiraukė. Evgenijus išsigandęs bėga, ir jam vaidenasi, kad varinis raitelis jį vejasi. Taip jis visą naktį bėgiojo, negalėdamas nuo varinio raitelio pasislėpti. Vėliau Evgenijų surado pajūry negyvą.

Rusų kritikos literatūroj toj Puškino trumpučiukė poemėlė sukėlė daugybę ginčų ir interpretacijų.

Paprastai nurodoma, kad Evgenijaus Ezerskio lūpomis Puškinas užprotestavęs prieš Petro pasielgimą su senos kilmės bajorais. Puškinas ir patsai didžiuodavosi savo bajoriškumu ir gindavo bajorų teises, su kuriomis Petras nesiskaitė. Petras senos kilmės bajorus nustūmė į nežinią, jų vieton iškeldamas žemesnės kilmės žmones. Puškinas gerbė Petrą kaip reformatorių, todėl ir protestą prieš jo darbą įdėjo į pamišėlio Evgenijaus lūpas.

Kiti vėl nurodinėja, kad ši Puškino poema esanti lyg ir atsakymas Mickevičiui, kuris 1828 m. gyveno Peterburge ir santykiavo su Puškinu. Vieną lytingą vakarą abu jie stovėję prie Petro paminklo ir draugiškai kalbėję. Mickevičius apie tai parašė eilėraštį, kuriame pasakoja, ką Puškinas jam tuomet kalbėjęs. Puškinas Petro paminklą lyginęs su Markaus Aurelijaus paminklu Kapitoliuje. Palyginęs ir abu valdovus. Puškinas esą pasakęs, kad Petras veržėsi, besiekdamas istorinių tikslų, į ateitį ir sustojo ant bedugnės kranto. Klausimas, ar nugriū-

siąs Petras į bedugnę su visu savo darbu? Tad poemoj „Mednyj vsadnik“ Puškinas parodęs, kad Petras į bedugnę negriūsiąs, — į ją griūsią tik atsilikusieji nuo gyvenimo. Naujausieji Puškino tyrinėtojai šios poemos sumanymą jungia su dekabristų sukilimu. Kiti lygina ją su A. Bloko revoliuciniu eilėraščiu „Dvenadcat'“ — „Dvylika“. Kiti joj įžiūri Petro sukeltosios buržuazinės revoliucijos paveikslą. Įdomiausią poemos interpretaciją pasiūlė D. N. Ovsianiko-Kulikovskis: „Mednyj Vsadnik“ esanti savotiška rusų istorijos peterburginio laikotarpio filosofija. Joj, esą, atvaizduotas valstybės galingas augimas, stichiškas į priekį veržimasis, griaunąs tūkstančius gyvenimų, — veržimasis, apie kurį būtų esą galima pasakyti, kad jis eina į Vakarus, bet ne į Rytus. Čia, esą, atvaizduotos ir asmens teisės, kurias sutrempia istoriškoji dalykų eiga, įasmeninta Petro paveiksle. Čia, esą, atvaizduotas protesto prieš šią „dalykų eigą“ teisėtumas ir jo beprotybė. Tenka, žinoma, labai abejoti, ar Puškino sumanymas siekė taip toli.

Poema parašyta meistriškomis eilėmis. Peterburgo, potvynio ir atoslūgio aprašymai — aukščiausias vaizduojamojo meno laipsnis. Meistriškai apibrėžti ir Evgenijaus pergyvenimai, jo kukli meilė, jo pamišimas, jo klaiki haliucinacija. Poemos kompozicija architektoniška — tobula, tarytum iš skambaus metalo išlieta. Romantizmo čia nebėra nė pėdsako — tai grynas klasikiškas realizmas. „Mednyj vsadnik“ — ne tiktai tobuliausia Puškino poema, — ji yra drauge vienas gražiausiųjų kūrinių pasaulinėj literatūroj.

3. Poemos — novelės. Puškino kūryboj atskirą vietą užima kelios novelinio pobūdžio ir kelios neišbaigtos poemos.

Novelinio pobūdžio poemose Puškinas vartoja satyrinį, parodinį stilių. Tokios ir yra poemos „Graf Nulin“ (1825) ir „Domik v Kolomne“ — „Namukai Kolomnoj“ (1830).

Puškinas pasakoja, kad 1825 m., beskaitant Šekspyro veikalėlį „Lukreciją“, jam užėjęs noras jį parodijuoti. Tai ir buvęs tiesioginis akstinas, privertęs Puškiną per du rytus parašyti poemą „Graf Nulin“. Toji poema yra lengvučiukas žanrinis paveikslėlis iš dvarininkų gyvenimo. Provincijos dvarininkas medžioklėj, o jo žmona, Natalja Pavlovna, viena nuobodžiauja. Tuo metu, grįždamas iš Prancūzijos į Rusiją, pro šalį važiavo grafas Nulinas. Jam bevažiuojant, prie dvarininko

dvaro sugedo bevirsdamas vežimas, ir grafas turėjo apsistoti pas vaišingą šeimininkę. Pietų ir vakarienės metu jis turėjo progos pademonstruoti savo suprancūzėjimą ir paflirtuoti su šeimininke. Nuėjęs gulti, jis gailisi, kad permaža atakavęs Natalją Pavlovną, ir nueina į jos miegamąjį, pažadina ją ir dėsto jai savo meilės jausmus. Šeimininkė jam atsako skambiu antausiu. Pabudęs šuo pakelia triukšmą, ir grafas bėga į savo kambarį. Rytą nakties įvykių niekas neprisimena, pusryčiauja, tarytum nieko nebūtų atsitikę. Tuo tarpu grįžta ir šeimininkas, kuris svečiu taip pat labai patenkintas. Grafui išvykus Natalja papasakoja įvykį savo vyrui, kuris grafo elgesiu labai piktinasi ir didžiuojasi žmonos dorybėmis. Daugiausia iš to įvykio juokėsi kaimynas dvarininkas Lidinas, matyti, dorybingosios žmonos meilužis.

Šitokiu lengvu satyrišku tonu bevaizduodamas rusų buitį ir papročius, Puškinas labai sąmoningai įterpia į realų pasakojimą romantiškos ironijos elementus, kuriais jis tarytum koketuoja su skaitytojais. Sakysime, kai grafas, gavęs antausį, išbėga iš kambario, Puškinas pasakojimą nutraukia. Kaip grafas toliau praleidžia naktį, tegu įsivaizduosiąs pats skaitytojas. Puškinas nesąs linkęs jam pagelbėti*). Poema baigiasi gražia ironija. Atvaizdavęs, kaip Natalja pasielgė su svečiu, ir davęs suprasti, kad tuo būdu ji norėjo pasilikti ištikima meilužiui Lidinui, Puškinas pastebi, kad dabar, esą, rasti ištikimą savo vyrui žmoną visiškai nesunku**).

Visuomenė šią lengvučiukę satyrą pasitiko gana palankiai. Tiktai rūsčioji kritika smarkiai išsibarė. Net rimtasai Nadeždinas pasipiktino. Ypač jam nepatinka poemos realizmas, kurį jis vadina purvinu natūralizmu. Poemą jis iškeikia, kaip nemoralią, o autorių nugabena į nihilistų lagerį. O Belinskis grakščiąją poemėlę jos naujoviškumo atžvilgiu pastatė greta su Gogolio „Mertvye duši“.

---

*) „Какъ онъ, хозяйка и Параша
Проводятъ остальную ночь,
Воображайте, воля ваша,
Я не намѣренъ вамъ помочь.“

**) „Теперь мы можемъ справедливо
Сказать, что въ наши времена
Супругу вѣрная жена,
Друзья мои, совсѣмъ не диво.“

„Domik v Kolomne“ — satyriška poemėlė, kurioj vaizduojamas senoviškai kuklus Peterburgo priemiesčių gyvenimas. Prasideda ji literatūros teorijos strofomis. Autorius sako, kad keturiapėdis jambas jam baisiai įkyrėjęs, — juo dabar rašą ir vaikai. Todėl jis ryžtąsi pavartoti oktavos formą. Jis sako, kad ir rimams naudosiąs visokią medžiagą. Kaip kariuomenei tinkąs bet koksai kareivis, taip ir rimams tinkąs kiekvienas garsas*). Poemos siužetinė kanva dar paprastesnė, negu „Grafe Nuline“. Senovišku gyvenimu priemiesty gyvena kukli našlė su savo dukrele, Paraša. Mirė jų virėja, Fekluša, o Paraša suranda naują tarnaitę, Mavrą, kuri apsiima tarnauti beveik be atlyginimo. Tiktai virti jai visai nesiseka: ji persūdo, perkepa, prisvilina, indus daužo. Našlė, išėjusi su Paraša į cerkvę, staiga ima griaužtis, kad ji Mavrą vieną namie paliko: ji galinti apvogti. Skuba našlė juo greičiausiai namo — ir randa Mavrą juo ramiausiai ūsus besiskutančią. Mavra, išsigandus sugrįžusios našlės, pakįla ir išbėga su išmuilintais žandais. Taip ji ir dingsta be žinios.

Puškinas numanė, kad kritika jį puls dėl siužeto menkumo, juo labiau, kad poemos įvadas, dėstąs eiliavimo teoriją, užima beveik pusę viso kūrinio. Numatė Puškinas ir priekaištus dėl moralės nesimo. Todėl jis paskutiniojoj strofoj lengvu tonu parodijuoja ir tradicinę moralę. Esą, pavojinga samdyti tarnaitę be atlyginimo. Netinka, esą, ir vyrui rengtis moteriškais drabužiais, nes vistiek reikėsią barzdą skustis**). Puškinas juokdariškoj moralėj sąmoningai nutyli, kad Mavra buvo moterim persirengęs Parašos meilužis, kad tuo būdu Paraša yra artima Nataljos Pavlovnos („Graf Nulin“) giminaitė.

Amžininkai šios poemėlės nemokėjo suprasti. Daug kam atrodė, kad tai yra visai menkas rašinėlis, kad tai yra Puškino talento išsekimo ženklas. Faktinai gi Puškinas viena ir antra savo satyriška poema laužė senoviškos kūrybos kanonus ir stiprino realizmo pradą.

---

*) „Изъ мелкой сволочи вербую рать.“

**) „Вотъ вамъ мораль: по мнѣнью моему,
Кухарку даромъ нанимать опасно;
Кто жъ родился мужчиною, тому
Рядиться въ юбку странно и напрасно:
Когда-нибудь придется же ему
Брить бороду себѣ, что несогласно
Съ природой дамской... Больше ничего
Не выжмешь изъ разсказа моего.“

Poema „G a l u b“ liko nebaigta. Galubas — senas čečenas. Jo vyresnįjį sūnų kažkas nukovė, ir jis iškilmingai jį laidoja. Seniui paguosti atsiskyrėlis sugrąžina jam antrąjį jo sūnų, Tazitą, kurį jis augino ir auklėjo per trylika metų. Tazitas seniui Galubui paguoda ir parama. Jis turi padėti atkeršyti už vyresniojo brolio nužudymą. Bet, pasirodo, kad Tazitas jau gyvena kitokiomis — krikščioniškomis sąvokomis. Senoviško keršto sąvoka jam jau nebepriimtinas dalykas, baisus barbarizmas. Tuo tarpu Galubas yra senųjų tradicijų atstovas, senovės papročių saugotojas. Tėvas negali suprasti, kad Tazitas susitiko kely vyresniojo brolio žudiką ir neatnešė jo galvos. Tėvas jį prakeikia, išveja iš namų*). Dviejų pasaulėžiūrų skaudus susidūrimas vyksta Kaukazo gamtos spalvingame fone.

Poemos „A n d ž e l o“ siužetą Puškinas pasiskolino iš Šekspyro. Ir vyriausiasai personažas, Andželo, taip pat yra Šekspyro įkvėptas. Puškinas norėjo čia atvaizduoti sudėtingą gilią veidmainio dvasią, tačiau uždavinys, matyti, neatitiko Puškino prigimtį. Puškinas čia vaizduoja vadinamuosius „lengvus papročius“, vaizduoja anekdotiška tvarka. Šis veikalas teisėtai yra laikomas vienu silpniausiųjų Puškino kūrinių, nors ir rašytas gyvenimo pabaigoj.

4. **Dainos ir pasakos.** Puškino garsioji auklė, Arina Radijonovna, sužadino jame tautosakos meilę. Puškinas iš pat mažens mėgo liaudies dainas ir pasakas. Dar Kišiniove gyvendamas jis bastėsi po apylinkes, užrašinėdamas liaudies dainas. Taip elgdavosi jis ir vėliau, kai tik gaudavo progos. Įvairiuose Puškino kūriniuose tenka užtikti tautosakiškų elementų, kaip veikalo sudėtinių dalių. Puškinas bandė ir betarpiai stilizuoti tautosakos medžiagą.

Prancūzų rašytojas Prosper Mérimée (1803—1870) paskelbė 1827 m. anoniminį dainų rinkinį. Dainos neva buvusios užrašytos Dalmatijoj, Bosnijoj, Kroatijoj ir Hercogovinoj. Faktinai gi jos buvo paties Mérimée parašytos. Puškinas jomis pasinaudoja, patikėjęs jų liaudiškumu, sudarydamas savąjį dainų

---

*) „Поди ты прочь — ты мнѣ не сынъ,
Ты не чеченецъ, ты старуха,
Ты трусъ, ты рабъ, ты армянинъ!“

rinkinį „Pesni zapadnych slavian" — „Vakarų slavų dainos"*). Tai yra vėlyvojo romantizmo baladinio pobūdžio eilėraščiai.

Didesnės reikšmės turėjo rusų pasakų poetiškas stilizavimas. Jų paliko Puškinas penketą: „O care Saltane" — „Apie carą Saltaną" (1831), „O pope i rabotnike ego Balde" — „Apie popą ir jo darbininką Baldą" („Glušą" 1831), „O rybake i rybke" — „Apie žveją ir žuvelę" (1831), „O mertvoj carevne i o semi bogatyriach" — „Apie numirėlę caraitę ir apie septynius karžygius" (1833) ir „O zolotom petuške" — „Apie aukso gaidelį" (1834).

Puškino pasakos yra pagrįstos žinomųjų liaudies pasakų motyvais. Poetas stengiasi čia išlaikyti pasakų stilių ir tautosakos koloritą. Esmėje tai yra savaimingi, aukštai meniški Puškino kūriniai, išaugę, kaip sakoma, iš rusų tautos dvasios. Puškinas išlaikė tautosakiškos kalbos savumus bei poezijos priemones. Visa tai Puškinas išdėstė lengvomis, stačiai skrajojančiomis eilėmis, kokias tik jis vienas ir temokėjo rašyti. Tuo būdu tautosakiška medžiaga Puškino rankose virto individualine kūryba.

IV. „EVGENIJ ONEGIN"

Tobuliausiąjį ir gražiausiąjį rusų literatūroj veikalą, Puškino romaną, vardu, „Evgenij Onegin", dar Belinskis pavadino rusų gyvenimo enciklopedija. Iš tikrųjų, šis veikalas apima plačias gyvenimo sritis — Peterburgo ir Maskvos aristokratiją bei bajoriją, provincijos inteligentus, dvarininkus, valdininkiją, net kaimiečių buitį. Romanas perpildytas rusų gamtos vaizdais — pavasario, vasaros, rudens ir žiemos peizažais. Romano veiksmas vyksta 1820—1825 metų laikotarpy. Veiksme susiduria senoji ir jaunoji rusų karta ir įvairios pasaulėžiūros. Romano veiksme susilieja į vieną — ir sentimentalizmas, ir romantizmas, ir baironizmas, ir gyvenimo praktiškumas. Ypatingo jaudinančio jaukumo romanui teikia autoriaus betarpis dalyvavimas veiksme. Oneginą autorius rekomenduoja, kaip

*) Jei tai būtų liaudies dainos, jos būtų pietų slavų, o ne vakarų, kaip klaidingai Puškinas rašo.

savo seną draugą, jis rūpinasi ir kitų personažų, kaip gerų draugų, likimu. Autorius tuo būdu yra lig ir tarpininkas tarp romano personažų ir skaitytojų. Kaip M. A. Rybnikova, analizuodama romano kompoziciją, pastebi, autorius vadovauja skaitytojui, parodydamas jam tiesos kelią, kaip reikia Oneginas ir kiti personažai suprasti. Visas romanas remiasi perdėm realistiniais tonais, ir kiekvienas posmas dvelkia teisybe, realiu gyvenimu, žinoma, supoetintu. Nuolatinis autoriaus veiksme dalyvavimas tiesos įspūdį dar labiau pabrėžia. Romanas yra persunktas lyriškais ekskursais, poetiškais samprotavimais, „pasikalbėjimais" su skaitytoju. Iš to susidaro ypatingas atmosferos intymiškumas. Tarytum visas veiksmas vyktų čia pat, skaitytojo gyvenamoj vietoj.

Romanas faktinai susideda iš aštuonių dalių, kurių kiekviena apima kelias dešimtis strofų. Devintoji romano dalis — Onegino kelionė po Rusiją — faktinai turėjusi tilpti romano vidury, nėra organiškai su romanu susijusi. Ji buvo skyrium paskelbta. Spėjama, kad buvo parašyta ir dešimta dalis, kurios rankraštį pats Puškinas sudeginęs. Iš jos išlikę tik šifruoti posmai, kuriuos tik paskutiniais laikais pavykę P. O. Morozovui šiek tiek iššifruoti. Kiek matyti iš iššifruotųjų posmų, dešimtoji dalis aštriais tonais apibrėžia Aleksandro I asmenį bei jo viešpatavimą ir dekabristų sambruzdį. Politinis šios dalies pobūdis, matyti, sulaikė Puškiną ją paskelbti. Tuo būdu praktiškai tenka turėti reikalas su aštuoniomis dalimis.

Pirmosios romano dalys spaudoj pasirodė 1825, o paskutiniosios 1832 m. Romaną rašyti Puškinas pradėjo gyvendamas Kišiniove, o baigė 1831 m. rudenį. Rašė arti devynerių metų. Per tą laiką Puškinas subrendo ir kaip poetas, ir kaip žmogus. Pasikeitė jo charakteris, pagilėjo jo pažiūros. Visa tai negalėjo neatsiliepti jo kūriny. Romanas prasideda linksmu žaidžiančiu tonu ir baigiasi liūdnu susikaupimu. Pradžioj yra dar šiek tiek romantizmo elementų, pabaigoj gi — grynas kūrybinis realizmas. Pradžioj dar daug sveria baironiškoji nuotaika, o romano vidury ji jau virsta lengvutės pašaipos objektu. Drauge su autoriaus brendimu, bręsta ir jo personažai, išauga charakteriai. Tuo tarpu, kai rusų buitį Puškinas piešia statiškai, personažų charakteriai yra vaizduojami dinamiškai. Todėl ir perso-

nažų charakteriai lengviausia pasekti bestebint romano turinio raidą.

P i r m o j i g i e s m ė susideda iš įvairių realistinių aprašymų. Romanas prasideda Onegino samprotavimais kelionėj, kai jis skubiai vyksta iš Peterburgo į dvarą slaugyti sergančio dėdės, iš kurio jis turi paveldėti didelius turtus. Toliau ilgai dėsto Puškinas Onegino bijografiją. Onegino tėvas gyveno skolomis, kasmet rengė tris balius, ir visiškai nusigyveno. Sūnų mokė prancūzai mokytojai labai paviršutiniškai. Išmoko jis gerų salioninių manierų, apie viską paviršutiniškai kalbėti ir paslėpti savo diletantizmą. Pagrindinė jo specijalybė buvo moterys, kurias jis meistriškai pažino. Jokio darbo dirbti jis nemokėjo, bet užtat buvo visų balių pažiba. Tuščias gyvenimas jam veikiai įkyrėjo, o kur ir kam pritaikyti savo jėgas, gabumus, protą, jis nežinojo. Bandė skaityti knygas — greit nusibodo. Bandė rašyti — nieko neišėjo. Apėmė jį baisus nuobodulis, ilgesys, pasijuto jis esąs gyvenimu nusivylęs. Vakarų romantikai pakuždėjo jam nusivylimo formą — Oneginas gal ir pats nepajuto, kaip tapo baronišku personažu, bent moterų akyse. Buvo metas, kada ir jis pats tikėjo savo prigimties baironiškumu. Nors ypatingais gabumais ir nepasižymėjo, vis dėlto jis savo protu, na, ir dvasios kilnumu teigiamai išsiskyrė iš aplinkinės visuomenės. Šitokioj, pasakytume, teorinio nusiminimo nuotaikoj Oneginas, gavęs žinią apie dėdės ligą, labai apsidžiaugė. Tai buvo gera proga iškilti iš įgrisusios aplinkumos. Viliojo ir perspektyva gauti turtus. Jis pasiryžo dėl pinigų panuobodžiauti prie ligonio, gal kiek ir paveidmainiauti, vaidinant susigriaužimą. Dvare dėdę rado jis jau mirusį. Paveldėjo didžiausius turtus — žemę, vandenis, miškus, fabrikus. Naujose apystovose Oneginas pradžioj kiek atgijo, bet greit ir čia pradėjo nuobodžiauti. Giesmė baigiasi romantiška šypsena: poetas, peržiūrėjęs savo giesmę, randa daug prieštaravimų, bet nenori jų taisyti. Tegu cenzūra ir žurnalistai pasidžiaugsią ir poetą išbarsią.

A n t r o j o j g i e s m ė j romano veiksmo užuomazgos dar nėra. Pirmoji ir antroji giesmės faktinai yra tik ekspozicija. Čia autorius supažindina su personažais, su veiksmo apystatomis, o patsai veiksmas prasidės tik trečiojoj giesmėj. Antroji giesmė prasideda dvaro buities ir apystatų, kuriuose gyveno

Onegino dėdė, aprašymu. Oneginas šiek tiek pagerino savo baudžiauninkų buitį ir tuo suerzino savo kaimynus, su kuriais jis gana nemandagiai elgėsi. Nespėja jo kuris nors kaimynas užvažiuoti pas jį, jis čia pat pro antrus vartus išjoja. Kaimynai įsižeidė ir nusprendė, kad Oneginas yra neišauklėtas nemokša, keistuolis ir pavojingas „farmazonas". Tiktai su vienu kaimynu Oneginas palaikė santykius, būtent, su Vladimiru Lenskiu, neseniai grįžusiu iš Vokietijos, kur jis mokėsi. Lenskis — „göttingeniška siela", ilgaplaukis gražuolis, filosofuojąs diletantas ir poetas entuzijastas. Tai buvo tipiškiausias vokiškos mokyklos romantikas. Iš jo, pasak Puškino, galėjęs išeiti labai žymus vyras, bet galėjęs jis baigti dienas ir proziškai: vesti, savo laiku gauti podagrą ir mirti vaikų būry. Tokia neaiški buvo medžiaga tasai Lenskis. Rusijoj Lenskio tipo žmonės nueidavo dažniausiai antruoju keliu. Oneginas su Lenskiu susidraugauja. Šiaip ar taip, provincijos gilumoj buvo tik jie vieni inteligentai, galėję vienas antrą suprasti. Puškinas pastebi, kad jie pasidarė draugais, nes nebuvo kas kita veikti („Ot delat' nečevo druzja"...). Perdaug skirtingi tai buvo charakteriai. Lenskis — nayvus entuzijastas, o Oneginas — nusivylęs nuobodžiaująs skeptikas.

Toliau Puškinas supažindina skaitytoją su kaimynų Larinų šeima. Larinas — tipiškas dvarininkas, jau miręs*). Liko jo žmona su dviem dukterim: Tatjana ir Olga. Olga — labai meili ir maloni, tokių mergaičių portretą esą galima rasti kiekvienam romane. Autorius ir patsai seniau tokias herojines mylėjęs, tik jos jam baisiai įkyrėjusios. Apie Olgą Oneginas sako, kad jos veide nesą gyvybės. Jos veidas esąs raudonas ir apvalus, kaip kvailas mėnulis kvailuose skliautuose. Šitoji Olga ir yra Lenskio sužadėtinė. Vyresnioji sesuo, Tatjana, — visai kitokia. Kukli, drovi, jautri, prisiskaičiusi sentimentalių romanų, įsimylėjusi jų herojus, gyveno svajonėmis ir sentimentaliomis iliuzijomis. Tokia, pasakytume, preventyvinė Tatjanos charakteristika tarytum sąmoningai apslopina skaitytojo dėmesį. Iš Tatjanos negalima laukti raiškesnių žygių.

---

*) Larino kapo epitafija apibrėžia visą jo bijografiją:
„Смиренный грѣшникъ, Дмитрій Ларинъ,
Господній рабъ и бригадиръ
Подъ камнемъ симъ вкушаетъ миръ."

Užtat kai vėliau tokie žygiai pasirodo, efektas susidaro stipresnis. Į šitokių žmonių tarpą pateko Oneginas su Lenskiu, — šitokiame fone užsimezga romano veiksmas.

Trečiojoj giesmėj poetas įveda faktorių, užmezgantį akciją. Tai — Tatjanos staiga prasiveržusi meilė. Kartą Lenskis nuvežė Oneginą pas Larinus, kur šis padarė didelio įspūdžio. Tatjana, po Onegino vizito, visiškai pasikeitė. Jai atrodo, kad Oneginas ir yra tas sentimentalių romanų herojus, kurį ji jau seniai buvo įsimylėjusi. Visi romanai dabar jai naujos gyvybės pilni. Kartą vakarą sujaudinta kalbasi jinai su savo aukle, Filipjevna, išduodama šiai savo širdies paslaptį. Pernakt ji rašo Oneginui jausmingą laišką, išpažindama jam savo meilę. Esą, ji atiduodanti save į jo rankas, nes jis esąs jai paties Dievo siųstas, nes ji pasitikinti jo garbe. Po kelių dienų Oneginas atvyksta pas Larinus ir netikėtai susitinka su Tatjana alėjoj. Tuo giesmė ir baigiasi. Poetas juokauja, esą, jis jau pavargęs berašydamas ir kada nors kitą kartą papasakosiąs, kas atsitiko alėjoj. Šioj giesmėj jau prasiskverbia, kaip ir poemoj „Cygany", atsisveikinimo gaidos su romantizmu bei baironizmu. Esą, Baironas vykusiu užgaidu į niaurų romantizmą įvilkęs ir beviltingą egoizmą*).

Ketvirtojoj giesmėj atpasakojama Onegino su Tatjana susitikimas alėjoj. Oneginas pareiškia: jeigu jis norėtų gyvenimą apibrėžti šeimos ribomis, tai jis sau už draugę tik Tatjaną pasirinktų. Bet palaimai jis nesąs skirtas, Tatjanos tobulybės jam esančios nereikalingos, — jis nesąs vertas jų. Laimės jai duoti jis negalįs. Jis ją mylįs brolio meile, o gal ir dar grakščiau, bet kiekvienas privaląs save valdyti. Ne kiekvienas Tatjaną, kaip jis, suprasiąs, o nepritYrimas vedąs į nelaimę.

Skaudu Tatjanai buvo visa tai klausyti, bet ji išklausė kantriai, neburnodama. Tiktai dar labiau išblyško ir dar labiau užsidarė savy.

Toliau toj pačioj giesmėj pasakojama apie Lenskio ir Olgos meilę. Lenskis tik ir kalba apie ją, meilius eilėraščius jai rašo. Jis esą jai ir odas rašytų, tik Olga jų neskaitydavo.

---

*) „Лордъ Байронъ. прихотью удачной
Облекъ въ унылый романтизмъ
И безнадежный эгоизмъ."

Giesmė baigiasi Onegino sutikimu nuvažiuoti į Tatjanos vardadienį. Larinų vardu kvietė jį Lenskis, patikrindamas, kad daug svečių nebūsią.

Penktoji giesmė prasideda žiemos landšafto aprašymu. Aprašinėjama ir Tatjanos prietaringi pergyvenimai Kalėdų švenčių metu. Mėgdavo ji kalėdinius burtus ir tikėdavo jais. Vieną naktį jai prisisapnavo nuostabus sapnas. Žiemos metu miške pagelbėjo jai pereiti per upelį meška, ištiesusi jai savo leteną ir atvedusi ją į kažkokią bakužę. Sukniubusi ant slenksčio Tatjana matė viduje kažkokias pasakų baidykles, kurių tarpe buvo ir Oneginas. Vos ji pajudino duris, ir ją apsupo visos baidyklės, šaukdamos „mano“. Bet Oneginas ją apgynė, įnešė ją į kambarį. Čia atsirado Olga su Lenskiu. Šis paskui su Oneginu susiginčijo. Oneginas išsitraukė peilį, ir Lenskis krito, plūsdamas krauju. Pabudusi Tatjana ilgai vartė sapnininką, kuriuo ji šventai tikėjo, norėdama sužinoti savo sapno prasmę. Tuo tarpu atėjo vardadienis, privažiavo svečių, kurių esmę apibrėžia etiketiniai vardai: Pustiakov (tuštuolis), Gvozdin („Gvozd'“ — vinis), Petuškov (gaidelis), Bujanov (smurtininkas), prancūzas Trikė ir kt. Oneginas su Lenskiu atvyko, kai kiti jau buvo susėdę prie vaišių. Oneginas supyksta, kam Lenskis jį prigavo: jis sakė, kad nebūsią svečių, o čia jų daugybė. Nusprendžia jis Lenskiui atkeršyti: visą laiką šoka ir flirtuoja su Olga. Lenskis įsižeidžia, pasipiktina, užsidega pavydu ir pabėga iš baliaus. Jo dvasioj subrendo mintis, kad jam beliko tik viena išeitis: dvikova su Oneginu.

Šeštojoj giesmėj centralinę vietą užima Onegino su Lenskiu dvikova. Oneginas, priėmęs Lenskio iššaukimą, gailis tai padaręs. Lenskiui, esą, leistina karščiuotis, jis jaunas, neprityręs entuzijastas, bet jam, Oneginui, priderėtų nesusipratimą išaiškinti ir viską geruoju baigti. Nelaimė, kad Lenskis sekundantu pasikvietė seną smurtininką ir plepalį Zarecki. Oneginui atsisakius kautis, Zareckis visur pradėtų plepėti. Oneginas pabūgsta viešosios opinijos ir nieko nedaro nesusipratimui išaiškinti. Dvikovos išvakarėse Lenskis apsilanko pas Larinus ir įsitikina, kad Olga jį tebemylinti, kaip pirma. Kautis ir jis nebenori. Bet Oneginas jau iššauktas, ir Lenskiui neužtenka drąsos atsisakyti nuo dvikovos. Grįžęs iš

Larinų namo, Lenskis parašo graudų eilėraštį*), tarytum atsisveikindamas su jaunyste ir gyvenimu. Kitą rytą įvykusioj dvikovoj Oneginas Lenskį nušauna vietoj. Giesmė baigiasi besišypsančia elegija, kurioj ir Puškinas atsisveikina su savo jaunyste.

S e p t i n t o j i g i e s m ė prasideda plačiu rusų pavasario paveikslu. Olga, šiek tiek paliūdėjusi dėl Lenskio, išteka už ulono ir dingsta iš horizonto. Tatjana gi, slaptai mylėdama Oneginą, kažkur išvykusį klajoti, lankosi jo dvare ir skaito knygas, kurias Oneginas skaitė. Čia ji ir iššifruoja visą Onegino paslaptingumą. Ji rado Bairono veikalus ir dar kelis romanus, kuriuose gana teisingai atsispindėjo gyvenamoji gadynė su savo savimylia sausa siela, su sukiršintu protu, kunkuliuojančiu tuščioj veikloj. Knygos lapų pakraščiuose Tatjana randa Onegino pastabas, — vienur kryžiukas pastatytas, kitur klaustukas ar šauktukas, kitur gi nagu pabrėžta. Ir ji suprato, kad Oneginas, tasai maskvietis, apsisiautęs baironiškų personažų skraiste, savo išmintį sėmė iš šitų knygų. Ar jis ne parodija? — stebisi Tatjana. Tuo tarpu Tatjanos motina ir giminės, susirūpinę, kad ji nenori tekėti už jokio kaimyno, nusprendžia ją nors vienam piršlybų sezonui nuvežti į Maskvą — parodyti platesniam pasauliui. Graudžiai Tatjana atsisveikina su laukais ir miškais ir vyksta su motina į sostinę, kur ją ima vežioti po visokius balius bei vakarėlius. Patekusi į sostinės atmosferą, Tatjana blogai jaučiasi, — ilgisi kaimo ir laukų. Tik vienam baliuj į ją atkreipia rimtą dėmesį kažkoks „svarbus generolas“. Giesmė baigiasi parodine klasikiška įžanga į visą veikalą**). Puškinas ir į klasicizmą žiūri taip pat lengvai besišypsodamas, kaip ir į romantizmą.

A š t u n t o j i g i e s m ė prasideda retrospektyvine Puškino muzos kelių apžvalga nuo liciejaus laikų iki Onegino.

---

*) „Куда, куда вы удалились,
Моей весны златые дни...“

**) „Пою пріятеля младого
И множество его причудъ,
Благослови мой долгій трудъ,
О, ты, эпическая муза!
И вѣрный посохъ мнѣ вручивъ,
Не дай блуждать мнѣ вкось и вкривь.
Довольно. Съ плечъ долой обуза.
Я класицизму отдалъ честь:
Хоть поздно, а вступленье есть!“

Oneginas, nukovęs draugą, sąžinės graužiamas, ilgai klajoja po pasaulį ir paskum grįžta į Peterburgą ir iš karto patenka į balių, kuriame susitinka Tatjaną. Ji jau ištekėjusi už „svarbaus generolo" kniaziaus, senų laikų Onegino draugo. Ji labai pasikeitusi, rimta, nors ir kukli, bet vis dėlto dominuoja baliuj. Oneginą ji pasitinka, kaip naują žmogų, kurio, tarytum, niekuomet ir nemylėjo. Oneginas vėliau dažnai turi progos su ja susitikti, jis pasijunta ją įsimylėjęs, jis svajoja apie ją, sekioja paskui ją, bet ji — visuomet kukli, atsargi ir tokia tolima. Oneginas, kaip anuomet Tatjana, rašo jai laišką, išdėstydamas savo jausmus, bet atsakymo nesulaukia. Rašo antrą, trečią, bet atsakymo negauna. Oneginas džiūsta, ilgisi, bando užsimiršti knygas beskaitydamas, bando kokį darbą prasimanyti, bet visos jo pastangos nueina niekais. Vieną rytmetį jis atvažiuoja pas ją ir randa ją vieną namie, apsiašarojusią, kažkokį laišką, matyti, Onegino, beskaitančią. Oneginas puola prieš ją ant kelių, o ji, kaip sakoma, atveria jam savo širdį. Prisimena ji, kaip kadaise buvo skaudu jai išklausyti Onegino šalto pamokslo, kaip skaudu buvo ištekėti už kito. Dabar ji esanti žymi sostinės visuomenėj, bet visas gyvenimas jai tesąs tik nemielas maskaradas, — ji ilgisi kaimo, laukų, ramaus sodo. Ji neslepia nuo Onegino savo ašarų, prisipažįsta jam, kad ji dar tebemyli jį, bet ji jau esanti atiduota kitam ir būsianti jam ištikima per amžius.

Tatjanos graudžiai lyrišku monologu faktinai ir bagiasi visas romanas. Keliose paskutinėse strofose poetas atsisveikina ir su savo visais herojais ir su skaitytoju.

Prie romano personažų charakteristikos belieka maža kas pridėti. Puškino sukurtoji Tatjana jau seniai pripažinta idealiu rusų moters tipu. Savimylūs vokiečiai pripažįsta Puškino Tatjaną viena gražiausiųjų moterų pasaulinėje literatūroj. Onegino asmeniu Puškinas pradėjo rusų literatūroj vadinamųjų „nereikalingų žmonių", kaip sakė Gercenas, seriją. Panašios psichologinės konstrukcijos personažus pakartoja Lermontovas, Turgenevas ir kiti rašytojai. „Nereikalingieji žmonės" — tai tokie, kurie nesugeba gyvenime surasti savo vietų. Jie — protingi, apsišvietę, išsilavinę, kartais gana gabūs, dažnai visa galva aukštesni už aplinkinę visuomenę, bet neturį valios ir nemoką jokio darbo dirbti. Jie niekur negali apsistoti, niekur ne-

moka savo jėgų pritaikyti. Jie ir patys nelaimingi, ir kitiems gyvenimą gadina. Jie praeina pro gyvenimą, kaip šešėliai, nepalikdami jokių pėdsakų. Jie palieka tik graudų atsiminimą apie juos. Toks buvo ir Oneginas, — tipiškas Puškino laikotarpio inteligentijos atstovas. Jisai yra ištisai rusų gyvenimo, rusų socijalinių aplinkybių padaras. Sakysime, visas bajorų vaikų auklėjimas buvo taip sutvarkytas, kad jis neturėjo nei gilesnio tikslo, nei apčiuopiamos prasmės. Rusų bajoraičių auklėjimas nesistengė paruošti žmogų gyvenimui, nesirūpino išauginti stiprų asmenį. Visas auklėjimas ir mokslinimas baigėsi paviršutinėmis formomis ir žibančiu diletantizmu. Nepasiruošę gyvenimui žmonės faktinai ir buvo jam nereikalingi. Užėjusi romantizmo banga įnešė į tokios inteligentijos dvasią tam tikro nerimasčio, tam tikrų net aiškiai nesuvokiamų siekimų, bet gyvenimas nedavė jokių idėjų. Todėl ir dvasios nerimastis pasiliko skaudžiai tuščiažiedis. Oneginas, kaip ir kiti jo generacijos draugai bei dvasios giminės, jaučia savo gyvenimo tuštybę, jie nepatenkinti ir savimi ir gyvenimu, ir ieško išeities, kurios jie negali surasti. Išeities rasti jie ir negalėjo, nes, visų pirma, jie neturėjo jokių idėjų, kurios jų būtį įprasmintų. Antra, jie nemokėjo jokio darbo dirbti, — neturėjo kuo užpildyti savo gyvenimo tuštybės. Trečia, jie buvo permaža išsilavinę, liko perdaug diletantai, kad galėtų susivokti gyvenimo painiavoje. Niekur tokie žmonės netinka, visur jie jaučiasi svetimi, jiems belieka vienintelė išeitis — nuobodžiauti. Jie jaučiasi gyvenimu nepatenkinti, o aplinkui mato patenkintus gyvenimu. Ir daro jie savotišką išvadą. Jie, nepatenkintieji, esą kilnesni, aukštesni žmonės, o visi patenkinti esą niekšai ar šiaip kuri kita menkystė. Jie, nepatenkintieji, jaučiasi esą nusivylę gyvenimu ir žmonėmis. Bet ir šitoji jų išvada iš esmės buvo klaidinga. Faktinai jie negalėjo nusivilti, nes neturėjo kuo nusivilti, — neturėjo jokių idėjų, nebuvo pradėję gyventi. Jie savo nuobodulių tarėsi prilygsią baironiškam nusivylimui ir net nesuprato, kokia bedugnė skiria vieną ir kitą reiškinį.

Lenskis — jau tolimesnė Onegino raida. Lenskis — tai jau būsimas Turgenevo Rudinas, jis jau turi šiokių tokių idėjų, jis jau turi pagrindo nusivilti. Ir nusivilia pirmoj eilėj pats savimi.

Oneginas — rusų gyvenimo reiškinių apibendrinantis meniškas vaizdas. Oneginas — tipas, pasemtas iš rusų tikrovės

gelmių. Ilgainiui keičiasi rusų gyvenimas, keičiasi reiškiniai, kuriuos apibendrina Oneginas, — keičiasi ir jų atvaizdai literatūroj. Tačiau pagrindiniai psichiniai savumai, sudarę Onegino prigimtį, dar ilgai neišnyksta iš rusų tikrovės.

Rusų inteligentijos oneginiškas išglebimas nusitęsia dar per ilgus dešimtmečius. Jo psichologijos atgarsius sutinkame net Čechovo bei L. Andrejevo kūryboj. Tatjanos asmuo iš rusiškos dirvos išaugo į tarptautinę didybę, o Oneginas pasiliko tik rusų suinteligentėjęs bajoras.

Romanas buvo spausdinamas atskiromis dalimis. Jo pradžią visuomenė pasitiko su entuzijazmu, bet ilgainiui ėmė atšalti. Perdaug rimtas, perdidis jai buvo tasai veikalas. Ji negalėjo iki jo pakilti bei suprasti jį. Atskiri asmenys giliai suprato ir aukštai vertino tą puikųjį Puškino veikalą, bet platesnioji skaitytojų masė pasiliko dar ilgai Marlinskio ar net Kukolniko lygmeny. Antroj XIX šimtmečio pusėj, ypač jos pradžioje, Puškino vardas buvo visiškai apgesęs. Nedaug kas teprotestavo net prieš barbariškus D. I. Pisarevo burnojimus. Jis su pretensijonaliu abskurantizmu užpuolė Puškiną iš pasalų, genijaliame romane įžiūrėjo tik senoviškų kostiumų ir frizūrų, senoviškų preiskurantų ir afišų, senoviškų baldų ir manierų kolekciją. Puškino vardo gaivinimas prasidėjo tik nuo Dostojevskio laikų. XIX amžiaus pabaigoj, XX pradžioj labai daug padaryta Puškino supratimo ir įvertinimo reikalu. Sukurta beveik neaprėpiama apie jį literatūra. Kitų tarpe daug pasidarbavo naujieji formalistai, benagrinėdami Puškino formą. Daug vertingų pastabų jie patiekė ir „Eugenijaus Onegino“ reikalu.

Romanas parašytas specifine Puškino išrasta vadinama oneginiška strofa. Ji susideda iš keturiolikos eilučių (eilutė — keturiapėdis jambas). Kaip L. Grossmanas sako, strofa yra sudaryta rimų principu. Puškinas suvartojo visus ketureilio rimavimo galimumus — porinį, kryžminį ir apjuosiantįjį. Šis riminis įvairumas ir suteikiąs oneginiškai strofai ypatingo lankstumo, judrumo, sraujumo*). Itin svarbių pa-

---

*) Pagal formalistų formulę oneginiškos strofos surimavimas šitaip žymimas:

a b a b c c d d e f f e g g.

Skiemenų kiekvienoj eilutėj yra:

9 8 9 8 9 9 8 8 9 8 8 9 8 8.

stabų teikia Grossmanas apie oneginiškos strofos melodingumą. Šiuo atžvilgiu esąs charakteringas ir vyraująs šnekamasis stilius. Poetas nieko nepraleidžiąs, kas pasikalbėjimų stilių galėtų padailinti. Per visą romaną poetas, kaitaliodamas aprašomas, pasakojamas ir lyrines dalis, esą palaikąs šitą malonų šnekamąjį stilių. Tuo tikslu poetas besikreipiąs nuolat į skaitytoją, klausinėjąs, juokaująs, „užsišnekąs“. Greta šnekamojo stiliaus einąs, ypač lyrinėse dalyse, ir dainiškas tonas, remiamas dažnai klausiamomis bei šiaukiamomis intonacijomis. B. Eichenbaumas patyrė, kad šitokia intonacija rėmėsi ir Žukovskio melodika. Tokios intonacijos Puškinas išmokęs iš Žukovskio jaunatvėj ir pasinaudojęs pamoka brandos amžiuj.

Romano poetiniai savumai sunkiai pasiduoda apibrėžiami trumpoje apžvalgoj. Juo labiau, kad apie jį vis dar atsiranda naujų studijų, kurios nekartą suranda jame naujų poetinių savumų, tiksliau, seniau nepastebėtųjų. Kritika nebesiginčydama vienu balsu pripažįsta šitokius pagrindinius romano savumus.

Kompozicija — nuostabiai paprasta. Architektoninės linijos — lengvutės, vaiskios, kaip sakoma, perregimos. Bet jų visuma sudaro monumentalią didybę. Puškino romano kompozicinę techniką gal būtų galima palyginti su Eifelio bokštu: lengvos paprastos linijos, iš žemės iššokusios į padangę, atidalančios erdvės dalelytę, sudaro veržimosi, skrajojimo įspūdį. Vaizdavimo priemonių atžvilgiu Puškinas labai šykštus. Jo charakteristikos — trumputės, psichologinė analizė — metmeninė. Ir pati fabula yra rutuliojama lakoniškai, suglaustai. Taip Puškinas daro ne todėl, kad jam stigtų vaizdavimo priemonių, bet dėl jų pertekliaus. Puškinui dažnai pakanka vieno tikslaus epiteto — ir charakteris apibrėžtas. Jam gana dviejų - trijų eilučių — ir atpasakotas visas žmogaus gyvenimas, atvaizduotas visas jo būdas. Pavyzdžiui, šitokiu būdu Puškinas išdėstė Onegino dėdės ir Dmitrijaus Larino gyvenimą. Nebe pagrindo kai kurie kritikai Larino epitafiją meniško svorio atžvilgiu lygina su Gogolio novele „Šinel'“ — „Apsiaustas“. Vaizdingasai Puškino lakonizmas yra pagrįstas ypatingu meniško saiko jausmu. Tas saiko jausmas pasireiškia tiek visumoj, tiek ir detalėse. Sakysime, ar Puškinas gamtą vaizduoja, ar buitį aprašinėja, ar pasakoja apie savo personažų

pergyvenimus, ar apiberia skaitytoją sąmojingais aforizmais — vistiek viskas gilu ir ryšku. Ir viskas drauge taip lengva, tartum aukštųjų kalnų oru dvelkia. Visą romaną persunkia dvi, pasakytume, povandeninės srovės, retkarčiais prasiveržiančios į paviršių: nuoširdi intymi lyrika ir toks mielas lengvutis jumoras. Skaitytojas, pergyvendamas personažų jausmus, jaučiasi drauge gyvenąs ir savo gyvenimu. Specifinis lengvosios poezijos metras — keturiapėdis jambas — Puškino rankose pasirodė geriausia priemonė apibrėžti ir įvairioms psichologinėms situacijoms, ir laukujo gyvenimo reiškiniams, ir minties vingiams. Pagaliau, Puškino kalba pasiekė aukščiausio poetiškosios kalbos meistringumo laipsnio. Puškinas sunaudojo klasikų formos logiškąjį tikslingumą, sentimentalistų viduję analizę, romantikų melodingumą ir šypseną. Jis visa tai pergyveno, susintetino ir davė šviesiausią kūrybinio realizmo veikalą.

V. PUŠKINO DRAMATURGIJA

1. **„Boris Godunov".** Puškino pjesė „Boris Godunov", parašyta ištrėmimo metu (Selo Michailovskoe) užima reikšmingą vietą tiek jo kūrybos, tiek ir rusų dramaturgijos istorijoj.

Puškino kūrybos atžvilgiu — tai sąmoningas paslinkimas kūrybinio realizmo kryptimi, — realizmo, kuris tuomet Puškino sąmonėj dar nebuvo atidalomas nuo „tikrojo romantizmo", kaip jis pats sakydavo. Nueiti šiuo keliu Puškiną paskatino Šekspyras. Jo veikalus beskaitydamas, Puškinas negali atsidžiaugti. Ypač jis stebisi anglų dramaturgo personažų žmogaus pilnybe ir gyvenimo teisybe. Lygina jis Šekspyrą su Baironu, su prancūzų klasikais, ir palyginimas kalba pirmojo naudai. Baironas dabar jam visai nebeimponuoja. Esą, jis tik vienui vieną charakterį ir tesukūręs, būtent, savąjį, kurį paskirstęs tarp įvairių personažų. Vienam davęs savo išdidumą, antram — neapykantą, trečiam — melancholiją, ir t. t. O Šekspyras sukūręs daugybę charakterių. Puškinas savo veikale taip pat norėjęs kurti charakterius, kuriuos jis norėtų šekspyriškai pateisinti, tai yra, taip padaryti, kad jie būtų teisingi ir įtikinami. Atmesdamas klasikiškuosius tragedijos kanonus,

Puškinas sako, kad tikrieji tragedijos įstatymai esą — padėčių gyvenimiškas įtikinamumas (pravdopodobie) ir kalbos teisingumas. Jis sako, kad tikrieji tragedijos genijai niekuomet kitokia teisybe ir nesirūpinę, kaip tik charakterių ir padėčių teisybe. Charakteriai turi būti psichologiškai pagrįsti ir personažai gali kalbėti tiktai ta kalba, kuri išplaukia iš jų padėties ir psichikos. Tuo pačiu būdu Puškinas pateisina kalbos vulgariškumus bei drastiškumus: vulgarus bei brutalus asmuo negi galįs tauriai kalbėti. Jeigu jis taip darytų, jo kalba nebūtų reali. Kitą kartą Puškinas apibrėžia ir uždavinius dramaturgo, traktuojančio istorinę temą. Pagrindiniai savumai, kuriais turįs pasižymėti dramaturgas, esą šitokie: filosofija, bešališkumas, istoriko valstybinės mintys, nesivaržymas prietarais bei bent kuria mėgiama mintimi.

Šitokios rūšies mintis, apibrėžiančias realistinę kūrybą, Puškinas pasėjo laiškuose ir įvairiose pastabose vėliau, kai jis jau visai meniškai subrendo, kai „Borisas Godunovas" jau buvo parašytas. O 1825 m., kai dramą tik ką buvo baigęs, Puškinas skundėsi, kad romantizmo sąvoka Rusijoj esanti blogai suprantama ir kad rusų drovus skonis gal nepakęsiąs tikrojo romantizmo, išsiliejusio jo veikale. Tai yra itin svarbi Puškino pastaba. Nors literatūrinės kritikos tradicija jau seniai skelbia „Borisą Godunovą" esant realistine kūryba, vis dėlto tenka pripažinti, kad romantiškieji šio veikalo elementai nusveria realistiškuosius.

Puškinas, komponuodamas savo veikalą, kaip dramatišku faktoriumi, rėmėsi Karamzino paskelbtąja teze, kad Borisas Godunovas, būdamas garbėtroška ir norėdamas užimti Maskvos caro sostą, suorganizavo caraičio Dmitrijaus nužudymą. Godunovas — įžymus valstybės vyras, puikus administratorius, išmintingas valdovas, toliaregis politikas, bet jo sąžinę slėgia caraičio nužudymo nuodėmė, kuri pražudo ir patį Godunovą. Tuo būdu visa Puškino pjesė ir yra nuodėmės vaisių tragedija.

Puškinas savo veikalą reikšmingai vadina „dramatizuota apysaka" ir „komedija". Tas jo veikalas, neorganizuotas į atskirus veiksmus, susideda iš 24 palaidų, laukujai tarpusavy nesusijusių scenų. Jas jungia tik neregimasis veiksmas — pasikeliančioji Apveizdos bausmė už baisiąją Godunovo nuodėmę. 1—4 scenos vaizduoja 1598 metų įvykius: Godunovas renkamas

Maskvos caru. Senos kilmės bojarinai, kniaziai Šuiskis ir Vorotynskis, piktinasi Godunovu. Jie sako, kad Godunovas, atsisakinėdamas užimti caro sostą, tik veidmainiaująs. Sostą jis vistiek užimsiąs; tasai vakarykštis vergas, totoris, budelio Maliutos žentas ir patsai dvasioj budelis, užsidėsiąs Monomacho vainiką. Dar Borisas neišrinktas, o bojarinai jau tariasi drumsti nuotaiką, kiršinti liaudį. Pagaliau, Godunovas išrenkamas caru, ir prabilsta jis į bojarinus ir liaudį, kad jis priimsiąs vainiką, kaip sunkią naštą. Tebūsią leista jam garbingai valdyti, tebūsiąs jis visiems teisingas ir geras. Iš jo kalbos dvelkia kažkoks gilus slaptas vidujis tragizmas, kažkuo prislėgta dvasia. Pirmosios keturios scenos sudaro kaip ir prologą, tiksliau, pirmąją pjesės dalį. Antroji dalis, apimdama 1603 metų įvykius, nusitęsia per 5—14 scenas. Senas vienuolis, Pimenas, vienuolyne rašo metraštį, kaltindamas Godunovą dėl caraičio Dmitrijaus nužudymo. Čia pat miega kandidatas į vienuolius, Grigorijus Otrepjevas. Sužinojęs iš Pimeno davinius apie vėlionį Dmitrijų, Grigorijus bėga iš vienuolyno. Veiksmas toliau rutuliojasi įvairiose vietose — Maskvoj, Lietuvos pasieny ir Lenkijoj. Lietuvos pasienio smuklėje Godunovo pasiųstoji sargyba vos tik nesugauna Otrepjevo. Jam pavyko tik pro langą pasprukti iš smuklės ir pabėgti į Lietuvą. Atsidūręs Lenkijoj, jis tarnauja pas bajorą Višneveckį ir, ten susirgęs, pasipasakoja dvasininkui, kad jis esąs tikrai Maskvos sosto įpėdinis, stebuklingai išlikęs gyvas caraitis Dmitrijus. Ugliče buvęs nužudytas kitas berniukas, o jam, tikrajam caraičiui, pavykę pasislėpti. Jo išpažintis pasidaro žinoma Lenkijos didikams, ir Otrepjevas skelbiasi jau viešai Maskvos sosto įpėdiniu. Kaip Rusijos „carevičas“, jis susižieduoja su lenkų didiko gražuole dukra, Marina. Aplink jį spiečiasi rusų politiniai emigrantai ir lenkų avantiūristai. Visi jie ruošiasi žygiuoti į Maskvą — atimti iš Godunovo sostą ir grąžinti jį tikrąjam įpėdiniui. Visi šie įvykiai nuo Grigorijaus iš smuklės per sieną pabėgimo iki jo susižiedavimo su Marina Puškino pjesėj nėra vaizduojami. Juos galima prisiminti tiktai iš neaiškių reminiscencijų. Puškinas, pergabenęs per sieną Grigorijų, toliau jį rodo jau, kaip Marinos sužadėtinį. Grigorijus rimtai įsimyli Mariną ir pasisako jai, kad jis nesąs tikras carevičas, bet tik apsimetėlis, ir prašo, kad ši jį mylėtų ne kaip carevičą, bet kaip žmogų. Marina tuo jo prisipažinimu piktinas, ir jis veikiai prisipažini-

mą likviduoja, įsitikinęs, kad jis svarbus Marinai tik kaip carevičas. Tuo tarpu Maskvoje Godunovas graudžiai skundžiasi savo likimu. Šešti metai jis jau viešpataująs ramiai, bet laimės jo sielai nesą. Nei valdžia, nei gyvenimas jo nebelinksminą. Nujaučiąs jis dangaus griausmą ir vargą. Bado metu jis atvėręs liaudžiai savo sandėlius, suradęs jai darbo, bet jį visi tik keikia. Per gaisrą sudegusių namų vieton jis pastatydinęs naujus namus, bet jį kaltina, kad jis tuos namus padegęs. Visokių nuodėmių jam priskaitą. Šiam pasauly žmogų nuraminti galėtų gal tik sąžinė, bet nebesą išgelbėjimo, jei ir sąžinė dėmėta. Griaužiasi Godunovas, kad jo sąžinė nebegryna, kad jį persekiojanti nužudyto berniuko šmėkla. Jau įvykių angoj Godunovas nujaučia savo galą, atmosfera darosi įtempta, lyg prieš vėtrą. Padėtis dar labiau apsiniaukia, kai Godunovas iš Šuiskio sužino apie įvykius Lenkijoj, — jis jau atrodo miriop pasmerktas. O Šuiskis tuo tarpu intriguoja prieš Godunovą, kiršina bojarinus, santykiauja su Otrepjevo agentais.

Trečioji pjesės dalis, 15—24 scenos, apima 1604 metų įvykius: Godunovo kovą su Otrepjevu, jo ir vaikų mirtį. Otrepjevas su rusų emigrantais ir lenkais įsiveržia į Rusijos žemę, susidurdamas su rusais, kovas laimi, o pralaimėjęs visiškai nesijaudina. Maskvoj gi Godunovas organizuoja apsigynimą, pradeda teroro režimą prieš išdavikus. Staiga Godunovui prasiveržia kraujas pro gerklę ir ausis. Prieš mirtį jis vos suspėja paskirti savo sūnų įpėdiniu caro soste ir pratarti sūnui keletą patarimų. Tarp kitko, jis pataria sušvelninti terorą, karo vadu paskirti gabų, nors ir žemos kilmės, Basmanovą, patarėju pasirinkti Šuiskį. Karo lauke rusų karo vadas Basmanovas pereina į Otrepjevo pusę, kuris jau be jokių kliūčių žygiuoja į Maskvą. O Maskvoj bojarinai ir minia išdavikišku būdu nužudo Godunovo sūnų ir dukrą.

Kaip sakyta, skaitančioji visuomenė Puškino pjesę pasitiko labai įvairiai. Vieni entuzijastiškai ja džiaugėsi, kiti nemažiau energingai ją peikė. Nikalojus su Benkerdorfu nelabai tebuvo patenkinti. Palyginti pažangus Nadeždinas stačiai piktinosi: nei tragedija tas veikalas, nei komedija, nei galas žino kas. Daug kas tikino, kad Puškino pjesė esanti ne kas kita, kaip Karamzino prozos dramatizacija. Kiti vėl, kaip sakoma, su dokumentais rankose įrodinėjo, kad Puškinas nuėjęs daug to-

liau už Karamziną: Puškinas naudojęs tokią medžiagą, kurios Karamzinas net nežinojęs. Puškinas betarpiai iš dokumentų, iš metraščių stengęsis suvokti laiko ir jo kalbos dvasią.

Faktinai Puškinas priklausė nuo Karamzino dviem momentais, būtent, vaizduodamas Otrepjevą ir Godunovą, kurie iš tikrųjų karamziniškai išpiešti. Otrepjevas — sąmoningas apgavikas ir avantiūristas garbėtroška. Jis pats nė kiek netiki nei savo cariška kilme, nei pašaukimu. Jis tik sumaniai pasinaudoja susidėjusiomis aplinkybėmis, aiškiai nusimanydamas, ką jis daro, ir nueina apgaulingojo avantiūrizmo keliu. Panašiai karamziniškas yra ir Godunovas, kaip tikras Dmitrijaus žudikas, todėl ir sąžinės griaužiamas.

Puškinas pats sakėsi, kad jis daug ko išmokęs iš Šekspyro. Ilgainiui kritika suvokė daugybę „šekspyriškų" elementų Puškino veikale. Iš tikrųjų, jie yra gana reikšmingi. Visų pirma, jau pats veikalo sumanymas yra gana „šekspyriškas". Kaip žinoma, romantikai Šekspyrą laikė savu rašytoju, kurį priešpastatydavo klasikams. Šekspyras visų tautų romantikams darė didelės įtakos. Jo istorinės kronikos buvo tiesioginis akstinas ir Puškinui. Puškino prisipažinimu, net Otrepjevas primenąs Henriką IV-tąjį. Šekspyro įtakoje Puškinas atsisakė nuo tradicinių „vienumų". Pjesės veiksmas nusitęsė net šešerius metus. Veikalas sudarytas „šekspyriškai" iš atskirų scenų (ne iš veiksmų), kur tragiški ir komiški elementai nuolat kaitaliojasi, kur veikia minia, masės. Pagaliau, visų svarbiausioji Šekspyro įtaka — tai personažų charakteriai. Puškinas stengiasi duoti pilną sudėtingą žmogų, su visais jo teigiamais ir neigiamais savumais.

D. N. Ovsianiko-Kulikovskis, nagrinėdamas Šekspyro ir Puškino santykius, pareiškia, kad jų negalima apibrėžti, kaip mokytojo ir mokinio santykiavimą. Tai buvusios tik giminingos prigimtys, ir Šekspyro veikalai tik sužadinę šekspyriškus elementus Puškino genijuj. Iš tikrųjų, Puškinas savo veikale savarankiai sukūrė keletą monumentalių figūrų — nelaimingą sąžinės griaužiamą Godunovą, pliuškį garbėtrošką Otrepjevą, epiškai didų Pimeną, suktų ir gudrų veidmainį Šuiskį, vėjavaikę Mariną ir kt. Bet visa tai dar neduoda pagrindo spręsti, kad Puškinas būtų buvęs giminingas Šekspyrui.

Puškinas, atmetęs, laukujus klasicizmo pažymius, vidujai vis dėlto dar ir nuo jų pareina. Sakysime, klasikų pavyzdžiu, Puškinas nevaizduoja charakterių raidos. Jis ima tik vieną jų momentą, sakysime, krizę, ir jį išrutulioja. Scenos gi atžvilgiu Puškinas su Šekspyru ne tik ne giminė, bet jis nėra jam net artimas pažįstamas. Šekspyras su scena organiškai susiję͏s, o Puškino veikalas — skaitomoji drama, su scenos dėsniais nesiskaitanti. Fabula joj rutuliojama ne dramatine, bet epine tvarka. Net Puškino remarkos turi tekstualinės prasmės. Sakysime, Puškinas sako „narod bezmolstvuet" („minia tyli"), o ne „narod molčit". Tai yra epinio stiliaus pažymys. Puškinas šekspyriškai įveda į veiksmą mases, bet ne šekspyriškai jas traktuoja. Puškino minia greičiau primena antikos chorą, kuris organizuotai dalyvauja scenos įvykiuose, bet, anaiptol, ne kaip neorganizuota liaudis. Puškino pastangos atgaivinti liaudį, iškišant į priešakinį foną moterį su vaiku, kurį ji numeta žemėn, kad jis reikiamą momentą verktų, veikia gana nayviai. Tuo pačiu nayvumu dvelkia ir minios atstovų susirūpinimas svogūnais, kad ašaros tekėtų. Elgetos Nikolkos („jurodivyj") susitikimas su Godunovu, — elgeta jį akyse vadina žudiku, o jis prašo elgetos už jį pasimelsti, — tai romantikų melodramiška priemonė. Ir pats Godunovas su savo graudinančiais monologais yra gana melodramiška figūra. Atrodo, mokėsi Puškinas iš Šekspyro, bet ne visko išmoko. Dramaturgiška technika čia dar perdėm silpna. Veiksmo užuomazga ir jo tolimesnioji raida neseka iš vaizduojamųjų charakterių. Veiksmas nepagrindžia charakterių, ir charakteriai neprecizuoja veiksmo. Pjesės veiksmas ir vaizduojamieji charakteriai (Godunovas) veikia, kaip du lygiagrečiai tolygūs faktoriai. Tai labai skaudžiai atsiliepia pjesės meniškam tikslumui.

Visa pjesė yra parašyta penkiapėdžiu šekspyrišku jambu, kai kurios scenos vyksta ir neeiluota kalba, o viena scena (pas Mariną) — rimuota laisvu, tarytum gribojedovišku, jambu. Kai kurios scenos yra padarytos meistriškai; replikos, monologai, dijalogai — visa tai ir skambu, ir išmintinga, ir gilu. Bet visumoj veikalas labai nelygus. Greta teisingų, įtikinamų, psichologiškai pagrįstų asmenų ir scenų eina ir neįtikinamos, pramanytos, realiam fone netikrai skambančios. Puškino dvasioj jau stipriai veikė reali stichija, jau ji pradėjo prasiskverbti į

paviršių, bet dar nebuvo galutinai įsigalėjusi. Palyginus Puškiną su kitais rusų romantikais dramaturgais, rašiusiais istorinėmis temomis, jis yra jau realistas. Po „Boriso Godunovo“ — ir Kukolniko, ir Polevojo „istorinė dramaturgija“ nebėra pakenčiama. Dabar begalima eiti tik Puškino išeituoju keliu. Bet jei „Borisą Godunovą” palyginti su realistine kūryba, net su to paties Puškino vėlyvesniais veikalais, tai ši pjesė atrodo dar romantiškai, tik su kai kuriomis realizmo užuomazgomis.

Rusų dramaturgijos istorijoj „Borisas Godunovas“ — jau griežtas pasisukimas į naują vagą, bet Puškino kūrybos evoliucijoj — pereinamasai momentas į tobulesnę brandos amžiaus kūrybą.

2. **Mažosios dramos.** Mažosiomis Puškino dramomis paprastai vadinamos keturios nedidžiukės pjesės, parašytos 1830 m., Boldine: „Mocart i Saljeri“, „Skupoj rycar'“ — „Šykštusis ritierius“, „Kamennyj gost'“ — „Akmeninis svečias“ ir „Pir vo vremia čumy“ — „Puota maro metu“. Pjesėmis faktinai reikėtų laikyti tik pirmosios trys, nes ketvirtoji yra laisvas vertimas fragmento iš vienos anglų pjesės.

1830 m. Puškinas užtruko Boldine sąryšy su choleros epidemija, siautusia Rusijoj. Puškinas tuomet rengėsi pradėti naują gyvenimo laikotarpį. Jis buvo tuomet laimingas sužadėtinis. Jis rengiasi vesti, o čia aplinkui siaučia mirtis. Puškino savijauta buvo tokia, tarytum jis rengtųsi puotauti mirties apgaubtoj žemėj. Šitokia nuotaika ir yra pagrįstas jo veikalėlis „Pir vo vremia čumy“. Nežymaus anglų dramaturgo nežymi dramatizuota poema (Wilson: „The City of the plague“) atitiko šią Puškino nuotaiką, — ir jis verčia ištraukas iš pirmojo veiksmo, savotiškai kai ką perdirbdamas bei papildydamas. Žinovai tikina, kad Puškino vertimas esąs žymiai geresnis už originalą. Veikalėlis aiškaus veiksmo neturi. Čia viską nusveria nuotaikos vaizdavimas maro žudomoj šaly. Mirtis žudo žmones kiekvienam žingsny. Mirtis pasidarė toks įprastas reiškinys, kurio negalima išvengti, jog jis net savo baisumo nebeteko. Jaunuolių būrys, tarytum pasityčiodamas iš mirties, puotauja. Puotos linksmybė kažkokia egzaltuota, įtempta, klaiki. Čia pravažiuoja vežimas, lavonų prikrautas, čia ateina senas dvasininkas, pasipiktinęs puota, šaukiąs ją nu-

traukti ir melstis už mirusius. Ir puotaujančių linksmybė darosi dar klaikesnė.

Likusios trys pjesės sudaro tarytum savy uždarą ciklių. Kiekvieną jų psichologiškai traktuoja stiprią aistrą.

„M o c a r t i S a l j e r i“ — mažutė tragedija, teturinti vos du veikėjus — Mocartą ir Saljerį. Puškinas kažkur girdėjęs, kad Saljeri demonstratyviai išėjęs iš teatro, kuriame buvo statoma Mocarto „Don Žuanas“. Visa publika džiaugėsęsi Mocarto muzika, tik vienas Saljeri pradėjęs švilpti. Puškinas pastebi: jeigu Saljeri galėjęs švilpti, tai jis galėjęs Mocartą ir nunuodyti iš pavydo. Šitokio pavydo psichologiją ir traktuoja Puškino pjesė. Mocartas ir Saljeri nelygaus talento ir nelygios prigimties muzikai.

Saljeri — sumarokoviškas muzikas. Jis šaltas amatninkas. Jo gabumai neperdideli, bet jis darbuojasi labai sąžiningai, viską analizuodamas, viską protu nusverdamas. Jis muziką suskaldė į sudėtinius elementus, harmoniją patikrino algebros formulėmis. Ir rūsčiuoju darbu jis pasiekia šiokių tokių rezultatų. Mocartas — menininkas, kaip jį vaizdavosi romantikai. Jis tik įrankis, kuriuo kalba aukštesnė Esybė. Jis gyvenime nayvus, nerūpestingas klajūnas. Be jokio jėgų įtempimo jis kuria nuostabius dieviškus dalykus, toli užpakaly paliekančius visą Saljeri darbštųjį meną. Šitokioj dalykų padėty Saljeri įžiūri didžiausią likimo neteisybę. Mocartas muzikos meno nepakelsiąs, — jis tik atnešęs keletą dausų dainų, ir vėl išskrisiąs į nežinią. Jis sujaudinsiąs žmonių sielas, užmušiąs tikruosius muzikos darbininkus. Jis esąs daugiau žalingas, negu naudingas. Saljeri, norėdamas išsigelbėti iš nelygios konkurencijos, norėdamas išgelbėti muzikos meną, Mocartą nunuodija. Bet ir toliau Saljerio dvasia nenurimsta. Mocartas kartą prasitarė, kad genijus ir piktadarybė esą nesuderinami dalykai. Saljeri nužudė Mocartą. Jis piktadarys. Vadinasi, jis negali būti genijus? Šis klausimas dar skaudžiau prislėgia Saljerį, negu Mocarto konkurencija. Menininko pavydo pergyvenimai šiam veikalėly apibrėžti, sakytume, tikrai šekspyriškų meistriškumu.

Pjesėj „K a m e n n y j g o s t'“ Puškinas rutulioja Don Žuano temą, kurią yra sunaudoję daugelis įžymių Europos rašytojų. Don Žuano tema jau turi susidariusią tam tikrą literatūrinę

tradiciją, turi net tradicinius personažus, tradicinę siužeto schemą, kurios ribose pasiliko ir Puškinas. Puškinas pasiliko savarankus Don Žuano asmens interpretacijoj. Puškino Don Žuanas — entuzijastiškas meilės meno meisteris. Jis — nusikaltėlis, jis — žudikas. Besiekdamas eilinio meilės objekto, jis lengva širdimi peržengia ne vieną lavoną. Drauge jis ir savo gyvybe rizikuoja, kaip vaikas, kuris pavojaus nesupranta. Įsimylėjęs jis, tarytum, visas atgimsta. Jo meilės patosas, tarytum, atperka visas jo nuodėmes. Jo meilės objektas žino, kad tai yra baisus nusikaltėlis, bet drauge negali priešintis jo vidujei ugniai.

Meilės aistra traktuojama šiek tiek pakelta nuotaika, bet grynai realistinėj plotmėj. Tik veiksmui išspręsti Puškinas įveda neįtikinamas šioj vietoj antgamtines jėgas. Don Žuanas (Puškino transkripcija: Don-Guan) nužudo komandorą, ir, vėliau, jo brolį Don Karlosą ir vilioja komandoro našlę, Doną Anną, kuri jam paskiria meilės pasimatymą. Don Žuanas pakviečia ateiti į tą pasimatymą ir akmeninę statulą, komandoro paminklą. Pasimatymo valandą akmeninė statula ateina ir pareiškia, kad ji atėjusi šaukiama. Paskum ji pareikalauja, kad Don Žuanas duotų jai savo ranką, kurią ji paima ir kietai suspaudžia, ir Don Žuanas drauge su statula nugrimsta į žemę. Šitoksai finalas būtų buvęs įtikinamas, jeigu ir pjesės eigoje būtų pasireiškusios kokios nors antgamtinės jėgos. Tuo tarpu realistiškai įtikinamoj pjesėj akmeninės statulos pasirodymas veikia, kaip nereikalingas d e u s e x m a c h i n a. Puškinas psichologiškai to momento neparuošė, todėl ir sužalojo puikią pjesę.

Pjesėj „S k u p o j r y c a r'" Puškinas traktuoja senąją šykštumo temą. Literatūrinės tradicijos ribas Puškinas peržengia ta prasme, kad jo šykštuolis yra, tariant, idėjos žmogus. Jo šykštuolis yra baronas, ritierius, kuriam auksas — priemonė įgyti galios ir valdžios. Tiktai vėliau toji priemonė pavirsta savarankiu tikslu, ir ritierius tampa tokiu pat aukso vergu, kaip ir kiti literatūros šykštuoliai. Šykštumo psichologija čia yra apibrėžta realistinėj plotmėj ir išlaikyta iki galo.

Ilgai buvo manoma, kad visos trys pjėsės yra grynai literatūrinės, kad jos negali būti sceniškai traktuojamos, nes jos perdaug suglaustai yra parašytos. Šią tradicinę mintį revida-

vo K. Stanislavskis, kuris tas pjeses įscenizavo Maskvos Dailės Teatre. Jo uždavinys buvo itin sunkus. Mozartas—genijus. Jį scenoj atvaizduoti gali tiktai genijalus aktorius. Be to, čia reikalinga, kad tasai aktorius būtų ir genijalus muzikas. O tai jau labai sunkiai įvykdomas dalykas. Todėl ir Mocarto sceniškas veidas išėjo kiek išblyškęs, — nors jį Rusteikis, palyginti, ir neblogai interpretavo. O Saljerį Stanislavskis meistriškai vaizdavo. Neįtikinamai atrodė ir žygiuojanti akmeninė statula. Užtat „šykštusis ritierius" pasirodė esąs visiškai sceniškas dalykas. Vadinamas „Puškino spektaklis" Maskvos Dailės Teatre nauja šviesa nuskaidrino ir Puškino pjeses ir jų specifinę techniką. Pasirodė, kad Puškinas, vaizduodamas aistras, pažymėjo tik jų pasireiškimo kraštutinius momentus, kurie atrodo, tarytum, kalnų viršūnės, išsiskyrusios iš neregimos kalnų grandinės. Tai, kas jungia tas viršūnes, pasakytume, kalnų papėdes bei klonius, turi įsivaizduoti patsai skaitytojas. Puškinas šiuo atžvilgiu teduoda tik pagrindinius akstinus. Iš čia ir tas jo stiliaus sukaupimas. Stanislavskis pjesių interpretacijoj pravedė kalnų viršūnes jungiančias linijas, ir visos trys pjesės praskambėjo, kaip gilios, išbaigtos, sceniškai gyvos tragedijos.

Visos trys pjesės, kaip sakyta, išrutuliotos realizmo plotmėj. Bet jų kompozicijoj yra ir daug iš klasicizmo. Kompozicinių linijų raiškumas, veiksmo paprastumas ir aiškumas, racijonalus kompaktiškumas — visa tai dvelkia perregimuoju klasicizmu. Tuo būdu klasicizmo tradicijos pasirodė naudingos ir realistinei kūrybai: jos atvedė Puškiną į klasikiškąjį realizmą.

Baigiant Puškino pjesių apžvalgą, tenka dar paminėti neužbaigtoji „Rusalka" — „Undinė" (1832), pagrįsta rusų liaudies dainomis ir papročiais. Senas cinikas, malūninkas, turi dukrelę, kuri mylisi su turtingu kniazium. Kniazius palieka jai aukso maišelį ir „kūdikį po širdimi", o pats išvyksta vesti kitos. Malūninko duktė, likusi be mylimojo, nusiskandina Dnepre, o pats malūninkas išeina iš proto. Malūninko, dukters, kniaziaus ir kniaginės pergyvenimai apibrėžti giliai, psichologiškai ir įtikinamai. Psichologinė teisybė organiškai susilieja su liaudies dainomis, su pasakiškomis undinių figūromis. Išlikę fragmentai rodo, kad tai turėjo būti vienas stipriausių Puškino veikalų.

VI. PUŠKINO PROZA

1. „Kapitanskaja dočka“. „Kapitono duktė“ — apysaka, pagrįsta istorijos įvykiais — ne tik įžymiausias Puškino prozos veikalas, bet drauge ir vienas principinių momentų rusų istorinės apysakos raidoj. Ir Puškino kūryboj tai nebebuvo pirmas prozos bandymas. Drauge ir nebe pirma pastanga traktuoti istorinei temai. Dar 1827 m. — „Borisas Godunovas“ prieš porą metų buvo jau baigtas — Puškinas pradeda rašyti proza romaną „Arap Petra Velikago“ — „Petro Didžiojo negras“.

Proza pradėjo rašyti Puškinas gana savotiškais sumetimais. „Nėra įkvėpimo — proza rašau“, skundėsi kartą Puškinas. Poezija jam visuomet buvo įkvėpimo dalykas, o prozą jis vaizduojasi, kaip sąmoningą proto darbą. Prozai jis stato kitus reikalavimus, negu poezijai. Proza iš esmės esanti minčių reikalinga. Iškilmingi pasakymai prozai nieko neduodą. Tikslumas bei švarumas esą svarbiausieji geros prozos pažymiai. Savo veikaluose Puškinas ir stengiasi pateisinti savo reikalavimus: tikslumą, švarumą, minčių gausumą.

1827 m., matyti, Puškinui buvo dar didelio įkvėpimo laikas: pradėtojo romano jis nebaigia rašyti. Liko parašyti tik šeši skyriai ir pradžia septintojo, — iš jų net negalima spręsti apie sumanytojo romano turinį. Apie tuos romano fragmentus Belinskis atsiliepia su įprastu jam entuzijazmu: jie esą nepalyginamai vertingesni už rusų bent kurį istorinį romaną, paimtą skyrium, ir už visus juos, į krūvą sudėtus. Romano fabula, matyti, turėjo remtis negro žmonos neištikimybe, kuri pagimdė jam baltą kūdikį ir už tai buvo uždaryta vienuolyne. Šitokia romano užuomazga yra žinoma tik iš Puškino pasakojimų, — jos romane dar nėra. Likusiuose fragmentuose atvaizduota tik keletas gyvenimo scenų, kuriose dominuoja Petras I ir jo negras, Ibragimas, poeto prosenis.

Ir antrasai Puškino užsimojimas istorinės beletristikos srity pasiliko nebaigtas, būtent, romanas „Roslavlev“ (1831). Šitą veikalą rašyti paskatino Puškiną Zagoskinas savo to paties vardu romanu. Zagoskinas vaizduoja rusų mergaitę, Poliną, kuri 1812 m., karo laiku, pamilo prancūzą belaisvį. Polina pasielgė, Zagoskino išmanymu, labai nepatrijotiškai. Už tokį darbą jis ją baudžia be jokio pasigailėjimo. Zagoskino elgesiu

Puškinas pasipiktina, ir nusprendžia apginti rusų moterį, pradėdamas rašyti ta pačia tema romaną, vardu „Roslavlev“ ir palikdamas tą pačią herojinę, Poliną. Puškinas suspėjo vaizdžiai teisingai apibrėžti tik karo meto visuomenę ir stiprų raiškų Polinos charakterį. Bet tolimesnė romano įvykių raida liko nežinoma.

1833 m. Puškinas uoliai renka medžiagą Pugačiovo maišto istorijai. Surenka jis daug dokumentų, aplanko vietas, kur vyko maištas. 1833—1834 m. jis parašė „Pugačiovo maišto istoriją“. Tai yra pragmatiškas Pugačiovo maišto įvykių išdėstymas, tai — mokslo veikalas. Bet jis yra svarbi grandinė Puškino prozos stiliaus raidoj. Belinskis džiaugėsi, kad šis veikalas yra, tarytum, Tacito plunksna parašytas vary bei marmure. Puškino bendradarbis, Rožėnas, konkrečiau apibrėžia veikalo stiliaus savumus: Puškino stilius pasižymįs vaizdavimo priemonių išmintinga ekonomija, dailiu medžiagos organizavimu, tiksliu, tikrai menišku šviesos ir šešėlių atskyrimu, nepalyginamu kalbos sukaupimu. Jau šitam mokslo veikale Puškinas pasiekė prozos stiliaus meistringumo. Su šitokiu patyrimu istorinių temų traktavimo srity Puškinas imasi kurti savo svarbiausiąjį prozos veikalą, vardu „Kapitono duktė“ (1836). Apysaka pagrįsta Pugačiovo maišto įvykiais — medžiaga puikiai Puškinui pažįstama. Istorijos įvykių fone Puškinas vaizduoja keleto asmenų intymų gyvenimą, supintą su meilės pergyvenimais. Apysaka parašyta memuarų forma. Tuos memuarus rašo romano herojus, Grinevas.

Apysaka prasideda Grinevo šeimos gyvenimo aprašymu. Andrejus Petrovičius Grinevas, dar „Domostrojo“ idealais išaugęs senis generolas, savo sūnų, Petrušą, užrašė tarnauti kariuomenėj, kol dar šis motinos įsčiose tebebuvo. Jeigu būtų gimusi duktė, o ne sūnus, tai senis generolas būtų paskelbęs, kad sūnus mirė kūdikiu ir taip būtų užrašą likvidavęs. Laimingai gimė sūnus—romano herojus. Kai jis susilaukia „tarnybinio amžiaus“, tėvas jį siunčia į kariuomenę, į tolimą Orenburgą,—ten padoriausia būsianti sūnui mokykla. Duoda jam ir tarną, palydovą ir globėją, baudžiauninką Saveljičių. Bevažiuodami į Orenburgą, pakeliui susitinka jie sušalusį Pugačiovą, kuriam Grinevas atiduoda savo kailinius, nors Saveljičius už tai ir labai barasi.

Tarnauti jam tenka tvirtovėje, besivadinančioj iškilmingu vardu: „Belogorskaja krepost'" — „Belogoro tvirtovė". Faktinai tai yra kažkoksai apleistas, visų užmirštas kiemas. Tvirtovėj yra vienui viena patranka, ir tą pačią vaikai užkimšo kaulais, skarmalais, pagaliais ir galas žino kuo. Tvirtovės įgula susideda iš kažkokių invalidų, kurie nieku būdu negali išmokti atskirti dešinę koją nuo kairiosios. Tvirtovėj viešpatauja komendantas Mironovas su savo adjutantu Ivanu Ignatjevičium. Mironovas — senas karys, karo tarnyboj išbuvęs 40 metų, kovojęs su vokiečiais ir turkais, ir dabar vienintelę tvirtovės patranką atidavęs vaikų nuožiūrai. Faktinai tvirtovės komendantas yra ponia komendantienė, Vasilisa Egorovna, kuri ne tik tvarko šiokiadienį tvirtovės gyvenimą, bet ir karo taryboj taria lemiamą žodį. Komendanto adjutantas faktinai eina tarnaitės pareigas — jis ir siūlus suka, ir grybus ant virvelės varsto, ir visą kitą namų ruošos darbą atlikdinėja. Iš tvirtovės piliečių tarpo išsiskiria karininkas Švabrinas. Jis yra daugiau už kitus prasilavinęs, skaitąs prancūziškai, bet esmėje avantiūristas, atsidūręs neišbrendamoj provincijoj. Vienintelė jam pramoga — tai komendanto duktė, Marija, su kuria jis bando flirtuoti. Marija — paprasta, neišlavinta mergaitė, bet iš prigimimo turinti sveiką, gyvą protą ir taurių jausmų atsargą.

Šitokiose apystovose ir atsidūrė jaunas Grinevas. Kapitono duktė — ir jam vienintelė paguoda tokioj vietoj. Tad Grinevo konfliktas su Švabrinu neišvengiamas. Įvyksta jų dvikova. Grinevas — sužeistas. Žinoma, visos įgulos simpatijos Grinevo pusėj. Tuo tarpu tvirtovę pasiekia gandai apie Pugačiovo maištą. Švabrinas palaiko Pugačiovą, o likusieji nusprendžia gintis nuo jo. Pirmoj eilėj įsakoma iškrapštyti iš patrankos kaulus ir kitą mėšlą. Ypač energingai reikalauja organizuoti apsigynimą ponia komendantienė. Tiktai iš viso gynimosi nieko gera neišėjo — Pugačiovas paėmė tvirtovę be jokio vargo ir reikalauja, kad tvirtovės įgula jam prisiektų, kaip Rusijos carui. Ir štai šie juokingi tvirtovės invalidai parodo nepaprastos dvasios stiprybę. Senis Mironovas samprotauja, kad jau mirti — tai mirti, reikalas tarnybinis, nieko čia ypatinga. Tokios pat nuomonės yra ir jo žmona, ir adjutantas. Jie išvadina Pugačiovą vagimi, ir kiša

galvas į kartuvių kilpą. Ir tai daro paprasčiausiai, tarytum atlikdami kasdieninę pareigą, be jokios pozos, be jokio tragizmo, be jokio gesto. „Ty, diadiuška, vor i samozvanec“, — „tu, dėduli, esi vagis ir apsimetėlis“ — stereotipiška frazė, kartojama tvirtovės gynėjų prieš mirtį. Ir iš to pasakymo „dėduli“ šitokią valandą dvelkia kažkoks dvasios taurumas ir širdies gerumas. Taip Pugačiovas ir iškorė tvirtovės gynėjus. Liko nepakartas tik Grinevas — Pugačiovas jo pasigailėjo, prisiminęs kadaise iš jo gautuosius kailinius. Išliko gyva ir Marija, kurią globoti pasiėmė „popadja“. Faktinai gi Marija dabar liko Švabrino žinioje, kuris stengėsi ją priversti už jo ištekėti. Dabar Grinevui prisidėjo nauji rūpesčiai — išvaduoti Mariją iš Švabrino rankų. Tuo tarpu Grinevas, susidėjus aplinkybėms, patenka pas Pugačiovą ir rūpinas Marijos likimu. Toliau apysaka jau greitu tempu eina į galą. Pugačiovas pralaimėjo, jo šalininkus valdžia veikiai likviduoja. Ir Grinevą kaltina, kad jis buvo Pugačiovo sąjungininku, — jį areštuoja buvę jo draugai. Teisme Grinevo nenaudai liudija Švabrinas, norėdamas pražudyti savo konkurentą. Grinevas, nenorėdamas Marijos vardo painioti į bylą, nutyli apie savo santykius su ja ir nepaaiškina, kodėl ir kokiu būdu lankėsi jis pas Pugačiovą. Teisėjams atrodo, kad Grinevas buvo tikras maištininkas, — teismas Grinevą pasmerkia. Senis Grinevas, sužinojęs sūnaus likimą, baisiai pasipiktina jo elgesiu. Tuomet tai ir pradeda veikti Marija, pakarto komendanto duktė. Ji nuvyksta į Peterburgą, atsilanko pas imperatricą Ekateriną. Sutikusi Ekateriną sodne, Marija jai išdėsto visą bylą. Ekaterina iš karto Grinevo elgesiu baisiai piktinasi. Bet Marija ją įtikina, kad Grinevas tiktai ją, pakarto komendanto dukrą, gelbėdamas, lankėsi pas Pugačiovą, — kad jis pats nieku būdu nebuvo maištininkas. Ekaterina atsileidžia. Byla likviduojama: Grinevas su Maša gali būti laimingi.

Apysaka pasižymi tais pačiais teigiamais stiliaus savumais, kaip ir minėtoji „Pugačiovo maišto istorija“. Tikslumas, aiškumas, priemonių šykštumas ir vaizdų raiškumas, ir psichologinė teisybė, kompozicijos lengvumas — visa tai formos atžvilgiu veikalą daro pavyzdingą. Kaip istorijos medžiaga pagrįstas romanas, šis veikalas pasižymi ypatingu tikslumu. Istorinių įvykių raida, tolimosios provincijos koloritas, veikia-

mųjų personažų charakteriai — visa tai teisinga ir įtikinama. Netenka stebėtis, kad didysis prozos meisteris, Levas Tolstojus, „Kapitono dukterį“ laikė geriausiuoju Puškino veikalu. O Gogolis skundėsi, kad palyginti su šia Puškino apysaka visi kiti romanai atrodo neskani kreveiza („Pritornaja razmaznia“). Esą, grynumas ir paprastumas įėję į Puškino veikalą tokiu laipsniu, kad pati tikrovė atrodo dirbtinė ir karikatūriška. Esą, čionai pirmą kartą pasirodę tikri rusų charakteriai. Esą, paprastas žmogutis, tvirtovės komendantas, kapitonienė, poručikas, pati tvirtovė su vienintele patranka, laiko pakrikimas ir paprastų žmonių paprasta didybė, visa tai — ne tik tikroji tiesa, bet kažkas geresnio už ją. Taip ir turi būti. Tam ir esąs poetų pašaukimas, sako Gogolis, kad jie iš mūsų paimtų mus ir mus sugrąžintų mums apvalytu pavidalu.

Galimas dalykas, niekas kitas Puškino veikalo nuopelnų ir nemokėjo taip pajusti, kaip juos juto Gogolis.

2. **„Povesti Belkina“.** 1830 m. Puškinas, sėdėdamas Boldine, parašė keletą apsakymėlių, pavadindamas juos bendru vardu „Povesti Belkina“ — „Belkino apysakos“. Belkinas — pramanytas asmuo. Bijodamas kritikos priekabių, Puškinas nesiryžta tų apsakymėlių paskelbti savo vardu. Jis pasirašo tik, kaip jų leidėjas. Jis sako, kad jis išleidžiąs velionio Ivano Petrovičiaus Belkino parašytąsias apysakas. Rinkdamas apie velionį žinias, jis kreipęsis į velionio kaimyną, kuris žinių ir suteikęs. Tiktai prašęs jo vardo neminėti. Mat jis nors ir gerbiąs rašytojus, bet į jų luomą įstoti jo amžiuje būtų nepadoru. Taigi neva šito nežinomo autoriaus, Belkino draugo bei Belkino veikalus Puškinas ir skelbia leidėjo vardu. Tokis įvadas yra meistriška Belkino charakteristika. Tai yra agijografijos kūrinėlis, parašytas archajizuojančiu stiliumi, kuris čia panaudotas, kaip lengvo jumoro priemonė. Taigi šitasai Belkinas, gimęs Goriuchino kaime, nayvus, sentimentalus, archajiškas stačiokas ir parašęs penkius apsakymėlius.

Apsakymėlių stilius kitoks, negu prakalbos. Tai yra puškiniškas stilius, tuo tarpu kai prakalbos stilius daugiau primena apysaką, neįėjusią į šį rinkinį, kurios vardas „Istorija sela Goriuchina“.

Rinkinio apsakymėliai ir stiliaus poetinio vertingumo atžvilgiu labai nelygūs. Galimas dalykas, kad jie buvo skirtin-

gais laikotarpiais parašyti, tik paskum dirbtinai sujungti. Belkino bijografijoj pasakyta, kad jis juos užrašęs iš įvairių žmonių pasakojimo.

Apysakėlę „V y s t r e l“ — „Šūvis“ Belkinui papasakojęs kažkoks papulkininkas J. P. L. Apysakėlės herojus — kažkokia paslaptinga „baironiška“ figūra — Silvijo. Gyvena jis mažam provincijos miestely, kuriame nesą nė vienų atvirų namų, nė vienos nuotakos. Susipykęs su karininku prie kortų, jis vengia dvikovos, nors šaudo geriausiai — į musę pataiko. Vengia dvikovos todėl, kad jis turi atkeršyti senam savo priešininkui. Kadaise ir jis buvo karininkas ir turėjo dvikovoj kautis. Jo priešas peršovė jam kepurę. O jis atsisakė šauti į priešą, nes šis juo ramiausiai vyšnias valgė, gyvenimo nebrangino. Dabar Silvijo gavo žinią, kad priešas vedė. Vadinas, gyvenimas jam pasidarė brangus. Nusprendžia jis pasinaudoti savo teise šauti. Atvyksta pas jaunavedį, bet pasigaili jo žmonos ir vėl nešauna. Apsakymėlio pagrindas — psichologiškas. Čia traktuojama keršto psichologija, kaip veikale „Mocartas ir Saljeri“ — pavydo. Koloritas — tragiškas. Silvijo prikankina savo priešininką iki tokio laipsnio, jog šiam mirtis jau buvo pasidariusi malonesnė už gyvenimą. „Šūvis“ stiliumi ir kompozicija griežtai išsiskiria iš kitų rinkinio apsakymėlių.

„M e t e l’“ („Puga“) — grakšti, lengvutė, anekdotiška noveliukė. Dvarininkaitė, Marija Gavrilovna, įsimyli neturtingą kaimyną karininką. Kadangi tėvai neleidžia jai už jo tekėti, ji nusprendžia pabėgti iš namų ir slaptai susituokti. Nors sutartą pabėgimo naktį kįla baisi puga, mergaitė vis dėlto atvyksta į cerkvę, o jaunikis — paklysta. Tuo tarpu į cerkvę įeina kažkoks paklydęs karininkas ir skubiai susituokia su Marija. Marija tik jau po visam pastebi, kad ne su tuo susituokė, su kuriuo turėjo susituokti. Nepažįstamasis dingsta iš cerkvės, o jaunoji grįžta namo. Slaptai susituokusi, ji pasilieka slaptai ištikima nepažįstamam vyrui, kuris po ketverių metų atsitiktinai pas ją užvažiuoja. Išsipasakoja jie vienas kitam savo praeitį, ir pasirodo, kad jie ir yra susituokę.

„B a r y š n i a - k r e s t j a n k a“ — „Panelė valstietė“ — tokia pat miela anekdotiška apysakaitė, kaip ir „Puga“. Jos herojus Aleksejus Berestovas, oneginiškai baironiškas asmuo,

pasielgia išmintingiau už savo pranokėją. Savo nusivylimu pasukaliojęs provincijos miestelio gražuolėms galvas, svajoja vesti kaimietę ir gyventi iš savo rankų darbo. Tas jo sumanymas nepavyksta ne dėl jo kaltės. Pamilo jis kaimietę, Akuliną, bet pasirodė, kad tai buvo persirengusi kaimyno dvarininko duktė, Liza.

„S t a n c i o n n y j s m o t r i t e l'" — „Stoties prievaizda" — jaudinanti apysakėlė, vaizduojanti mažųjų žmonių gyvenimą. Koncepsija beveik karamziniška. Stoties prievaizdos dukrelė, Dunia, pabėga su pravažiuojančiu rotmistru. Tėvas bando ją surasti, nors pasižiūrėti į ją, bet rotmistras jį išveja. Paskum senis prievaizda iš nusiminimo prasigeria ir miršta. Tik toj apysakėlėj karamziniško sentimentalizmo nė pėdsako nėra. Joj tik teisingai, širdingai atpasakoti įvykiai, ir tiek. Teisingasai paprastumas jaudina daugiau, negu senųjų sentimentalistų ašarų motyvai.

„G r o b o v š č i k" — „Grabdirbys", nežiūrint baisaus pavadinimo, gana linksmas dalykėlis iš smulkių amatninkų gyvenimo. Grabdirbys, Adrijanas Prochorovas, visiškai nesibodi savo niauriuoju amatu. Pas kaimyną kurpių, Šulcą, besivaišindamas kartą jis smarkiai įsižeidė. Visi kiti gėrė už gyvuosius savo klijentus, o jam pasiūlė gerti už numirėlius. Jis ir įsižeidė, — kuo gi numirėliai, esą, blogesni už gyvuosius? Eina namo ir keikiasi: kviečia jis visus numirėlius pas save į puotą. Parėjo namo, atsigulė. Staiga jam rodosi, kad jį iššaukė pas kaimyną derėtis dėl naujo grabo. Grįžta namo — gi žiūri pilnas kambarys numirėlių, kurie atėjo jo aplankyti. Paskum pasirodė, kad ir grabo užsakymas, ir numirėlių susirinkimas buvo tiktai pagiriotas sapnas.

Toji apysakėlė — tai išplėstas anekdotas, kuriame veikia sostinės smulkūs amatninkai. Žanrinės scenos — ryškios ir įtikinamos.

Prie aukščiau minėtųjų apsakymėlių cikliaus tenka priskirti dar viena, pasilikusi nuošaliai, bet organiškai su jomis susijusi. Tai — „I s t o r i j a s e l a G o r i u c h i n a" — „Goriuchinos kaimo istorija".

Goriuchinas — Belkino gimtinė. Ir šią istoriją rašo tas pats Belkinas. Apysakos stilius primena Belkino bijografiją, įdėtą į minėtąjį rinkinį. Tuo pačiu stiliumi čia dabar išdėstoma

autoriaus autobijografija. Autorius, esą, bandęs savo plunksną epinės poemos, tragedijos, balados srity, rašęs ir epitafijas prie portretų. Paskum jis surinkęs įdomius anekdotus ir iš jų parašęs apysakas. O dabar jis noris padirbėti ties dokumentais — parašyti istoriją.

Belkino patirtieji bandymai — tai yra faktinai rusų literatūrinio stiliaus raida, kurią pergyveno ir patsai Puškinas. „Goriuchino kaimo istorija" parašyta lengvu jumoristiniu, tiksliau, parodiniu stiliumi. Galimas dalykas, kad Puškinas čia pajuokė kurį nors rusų istoriką. Belkinas — smulkus žmogelis, neišsilavinęs. Jis nemoka atskirti, kas svarbu, ir kas nesvarbu, ir apie viską kalba jis su dideliu patosu. Pradeda jis pasakiškais laikais, kada atsiradusi garsi Belkinų giminė, ir pareina į istorinius laikus. Goriuchino piliečių drabužiai, esą, susidedą iš marškinių, kuriuos vyrai dėvi virš kelnių. Tai esąs įrodymas, kad jie slavų kilmės. Goriuchino vyrai, sukakę 13 metų, veda žmonas, turinčias po 20 metų. Pirmuosius ketverius ar penkerius metus žmonos mušančios vyrus, o paskui — vyrai žmonas. Tuo būdu abi lytys susilyginančios. Palaidoję giminę, goriuchiniečiai geria 2 ar 3 dienas, o kartais ir savaitę, — žiūrint, kiek jie buvo prisirišę prie velionio.

Šitokiu tonu Belkinas supina tragiškus ir komiškus elementus, apibrėždamas dvarininkų ir baudžiauninkų gyvenimą.

Belinskis tas Puškino apysakas pasitiko gana nepalankiai. Jam atrodė, kad jos nesančios vertos Puškino vardo. O Ap. Grigorjevas itin jas vertino. Jam Belkinas buvo rusiškos dvasios įsikūnijimas, pirmas rusų kritiškas pabudimas. Abu didieji kritikai — Belinskis ir Grigorjevas — savo sprendimuose žymiai perdėjo. Nors tos apysakėlės ir nėra geriausieji Puškino kūriniai, bet vis dėlto jie aukštai meniški ir vertingi. Ir jie yra organinė Puškino kūrybinio kelio dalis.

3. **Bajoriško turinio beletristika.** Puškinas labai rimtai galvojo apie didžiulę apysaką ar romaną, kuriame atsispindėtų rusų bajorijos ir sostinės aristokratijos gyvenimas. Tik jam vis nepavyko toks sumanymas įgyvendinti. Yra išsilikusių Puškino fragmentų, iš kurių matyti, kad poetas buvo sugalvojęs parašyti net kelis romanus. Iš 1829—30 m. laikotarpio liko „Otryvki iz romana v pis'mach" — „Laiškinio romano nuotrupos". Susirašinėja du draugai ir dvi draugės, ko-

loritiškai vaizduodami sostinės bajoriją ir stambiąją dvarininkiją. Iš 1835 m. liko fragmentai romano „Rossijskij Pelam“. Pavadinimas rodo, kad Puškinas norėjo pasekti anglų rašytojo Lytton-Bulwer avantiūriniu romanu „Pelham or the adventures of a gentleman“. Ir Puškinas buvo sumanęs avantiūrinio pobūdžio romaną, kuriame turėjo atsispindėti sostinės bajorijos buitis. Jame turėjo veikti ir žinomieji asmenys — Gribojedovas, Kozlovas, kn. Šachovskoj; žymūs aktoriai, dekabristai ir t. t. Iš tų pačių 1835 m. liko ir fragmentai iš didesnio veikalo, vardu, „Egipetskija noči“ — „Egipto naktys“. Veikalo atsiradimą paskatino senasai pasakojimas apie Egipto karalaitę, Kleopatrą, savo meilės naktis pardavinėjusią meilužiams už jų gyvybę. Likusiuose fragmentuose apibrėžti trys asmenys: Peterburgo pilietis, poetas Čarskis, šiek tiek primenąs patį Puškiną, italų poetas improvizatorius, poezijos amatininkas, atsidūręs Peterburge, ir didikė, Lidina, matyti, turėjusi priminti Kleopatrą. Eskiziniu būdu apibrėžti ir Peterburgo platesnieji aristokratijos sluoksniai. Likusius fragmentus rusų kritika su Belinskiu priešaky priėmė labai džiaugsmingai. Liko ir daugiau įvairių nuotrupų iš kitų Puškino sumanytųjų darbų. Visa tai rodo, kad Puškinas rimtai buvo susirūpinęs romanu iš bajorijos gyvenimo ir kad jam šitokio romano forma nevyko. Nė vieno stambesnio veikalo jis negalėjo ištesėti. Paliekant nuošaliai Puškino autobijografinio pobūdžio rašinį „Putešestvie v Erzerum“ — „Kelionės į Erzerumą“ aprašymą, tenka paminėti pora apysakų, kurias Puškinas paliko tarytum vietoje žadėtųjų romanų. Šiose apysakose figūruoja rusų bajorija — dvarų ir sostinės piliečiai.

„Dubrovskij“ (1833) — avantiūrinio tipo apysaka iš rusų dvarininkijos gyvenimo XVIII šimtmety. Draugai papasakojo Puškinui apie vieną bajorą, iš kurio neteisėtai buvo atimtas dvaras. Bajoras, netekęs vilties surasti teisybę, tampa romantišku plėšiku. Tad tuo atsitikimu Puškinas ir pagrindė savo apysaką.

Gyvena du kaimynai dvarininkai — Trojekurovas ir Dubrovskis. Trojekurovas — turtuolis, generolas, baisus despotas ir pasiutėlis. Terorizuoja jis ne tik savo baudžiauninkus, bet ir kaimynus dvarininkus ir valdžios atstovus. Tiktai su vienu kaimynu, Dubrovskiu, jis gerai sugyvena. Dubrovskis

Trojekurovo jaunų dienų draugas, bet neturtingas. Iš garsios praeities jam beliko tik mažas dvarelis, giminių sąrašas ir bajoriškas išdidumas. Jo sūnus, Vladimiras, eina mokslus ir tarnauja mieste, o Trojekurovo duktė, Maša, gyvena pas tėvą. Trojekurovas vis sako, kad išleisiąs savo dukrą už Dubrovskio sūnaus. Bet kartą tie kaimynai susipyksta: Trojekurovo tarnas įžeidė Dubrovskį — ir prasidėjo vaidai. Trojekurovas, išnaudodamas savo ryšius, neteisėtai atima iš Dubrovskio dvarelį. Dubrovskis sunkiai suserga. Grįžęs namo, sūnus randa tėvą bemirštantį ir atvažiavusius valdžios atstovus Dubrovskių dvariuko perduoti Trojekurovo įgaliotiniams. Jaunasai Dubrovskis valdžios atstovus sudegina su visais namais. Jis nebesitiki surasti teisybę ir pasidaro idėjiniu plėšiku. Nuo šio momento ir prasideda avantiūrinis fabulos rutuliojimasis. Dubrovskis plėšia tik turtinguosius, jis nieko nežudo. Apsimetęs prancūzų mokytoju, apsigyvena jis Trojekurovo namuose. Prasideda jo ir Mašos meilė. Pas Trojekurovą keršto tikslu apiplėšęs vieną svečią, Dubrovskis turi dangintis kitur. Maša ketina būti jam ištikima. O Trojekurovas nusprendžia išleisti savo dukrą už seno kniaziaus, Vereiskio, kuris, visą laiką gyvenęs užsieniuose, grįžo namo mirti ir sumanė vesti. Užsieniuose jis išeikvojo sveikatą ir turtus. Namo grįžo tik gydytis ir skolų mokėti. Maša, kiek galėdama, priešinasi tėvo sumanymui, bet negali atsispirti. Juo labiau, kad ir Vereiskis, žinodamas, jog Maša jo nemyli ir nekenčia, energingai rūpinasi ją vesti. Po sutuoktuvių grįžtančius iš cerkvės kniazių su palydovais užpuola Dubrovskis su plėšikais. Dabar Maša Dubrovskiui pareiškia, kaip Tatjana: ji esanti sutuokta su kitu ir būsianti jam ištikima. Netrukus Dubrovskis paleidžia savo gaują ir pabėga nuo subruzdusios valdžios į užsienius.

Meistriškai nupiešė Puškinas abiejų didikų portretus — Vereiskio ir Trojekurovo. Kliučevskis sako, kad Trojekurovai gimę Elizavetai beviešpataujant, pražydę sostinėj, prie Ekaterinos II iš kailio nėrėsęsi provincijoj. Bet jų sėkla rusų dirvoje buvusi pasėta dar Annai Joannovnai Rusiją tebevaldant. O Vereiskis esąs tikras Ekaterinos II gadynės sūnus. Kliučevskio autoritetas laiduoja, kad Puškinas nupiešė istoriškai tikslius ir teisingus personažus, lygiai teisingai atvaizdavo jis ir foną, kuriame tie personažai veikia.

Bespalvė ir beveidė išėjo apysakoj Maša, — apiblukintas Tatjanos atvaizdas. Mažiausia įtikinamas „romantiškasai“ plėšikas, apysakos herojus, Dubrovskis. Dubrovskis plėšikauja, keršyja visuomenei, kurioj negalima surasti teisybės. Bet jis visiškai neliečia Trojekurovo, to visų savo nelaimių kaltininko. Turėjo progos jis ir mylimą mergelę pasigrobti, bet ir ją pražiopso. Toks nevykęs kovotojas dėl teisių ir nenusisekęs žioplys meilužis yra sunkiai suderinamas su idėjinio plėšiko sąvoka. Perdaug sentimentalus jis ir liurbis, kad galėtų plėšikauti nepagaunamas. Dubrovskio plėšiko vidujis vaizdas nėra nuosakus. Tai kiek sumažina apysakos menišką tikslingumą.

Trumputė apysakaitė, vardu „Pikovaja dama“ — „Pikų dama“ (1833) savo viduju turiningumu ir menišku tikslumu galėtų kartais atstoti stambų romaną. Apysakaitės herojus — surusėjęs vokietis, Hermanas, iš profilio panašus į Napoleoną, o iš būdo — į Mefistofelį. Lošimo namuose išgirdo jis, kaip kniazius Tomskis pasakojo aipe savo senelę, kuri iš burtininko Sen Žermeno, Kalijostro bičiulio, sužinojusi trijų kortų paslaptį. Tai yra, sužinojusi, kaip lošti nepralošiant. Hermanas — dvasioj lošikas, bet iki šiol, ištisas valandas stovėdavęs prie lošiamųjų stalų, bijodamas lošti, tai yra, pralošti. Dabar jis nusprendžia iš senos grafienės sužinoti trijų kortų paslaptį.

Grafienė — XVIII šimtmečio didikė, despotė, sausa ir kieta, išsilikusi iki XIX šimtmečio pradžios. Ji terorizuoja, stačiai kankina savo auklėtinę, Lizą. Hermanas, norėdamas išgauti trijų kortų paslaptį, pradeda meilės intrigą su Liza. Jai padedant jis patenka į grafienės miegamąjį ir reikalauja, kad grafienė pasakytų jam kortų paslaptį. Grafienė tyli. Jis graso jai pistolietu, — ir ji miršta, nepasakiusi jam paslapties. Hermano dvasia pradeda niauktis. Cerkvėj, per laidotuves, jis nori atsisveikinti su grafiene, — jam pasirodo, kad ji keistai jam mirksi iš grabo. Bėgdamas jis nuo grabo net pargriūva. Paskum grįžta jis lyg apsvaigęs namo ir aiškiai mato ir girdi: atėjo pas jį grafienė ir pasakė jam trijų kortų paslaptį. Dabar Hermanas pradeda lošti. Dviem kortom, grafienės dvasios patartom, jis išlošia, bet trečiąja korta — pikų dama — pralošia, ir iš susigraužimo išeina iš proto.

Tuo būdu Puškinas seną anekdotą apie trijų kortų paslaptį išplėtojo beveik į fantastišką fabulą. Suglaustu lakonišku stiliumi, keliais mitriais bruožais Puškinas apibrėžia sudėtingas figūras — Grafienę, Lizą, Tomskį, lošimo namų dalyvius. Taip pat lakoniškai ir ryškiai apibūdina lošimo namų papročius, lošikų psichologiją, aristokratijos buitį. Visų daugiausia meistriškumo Puškinas parodė Hermano atvaizdavime. Čia supinta realioji tikrovė ir fantastiška, realybė ir irrealybė. Ir visa vienodai įtikinamai. Hermano pamišimo procesas prasidėjo — ima veikti irrealiosios jėgos. Dar veikia jo sąmonė, bet jis jau nebe šio pasaulio pilietis. Nervų įtempimas, egzaltacija, įsivaizduotoji idėja, nesuvaldoma aistra — visa tai grafienės dvasią padaro realia esybe ne tik Hermano, bet ir skaitytojo akyse. Realistinių ir fantastinių elementų santykiavimas išspręstas romantiškai. Čia, matyti, Puškinui bus turėjęs įtakos E. T. A. Hoffmannas, kuris tuomet Rusijoj buvo labai populiarus ir darė įtakos. Bestuževui-Marlinskiui, Gogoliui ir kitiems. Hofmanišką romantiką Puškinas organiškai suaugino su realistine kūryba. „Pikų dama“ Puškino kūryboj yra unikumas ir drauge, kaip vokiečiai sako, meisterwerk.

Apysakaitės architektonikos tobulumas, psichologinės analizės stiprybė, meniško lakonizmo vaizdingumas, istoriškoji ir gyvenimiškoji tiesa — visa tai daro ją vieną pačių įžymiausiųjų Puškino kūrinių.

VII. PUŠKINAS RUSŲ LITERATŪROS RAIDOJ

Rusų literatūros istorijos moksle jau patvariai įsigyveno mintis, kad Puškinas savo kūryboj susintetino rusų literatūrinę tradiciją ir sudarė pagrindą būsimųjų kartų kūrybai. Dažnai ši mintis yra formuluojama žymiai griežčiau, tarytum šiuo reikalu jokia kita mintis nebeturėtų pagrindo.

Tradicinis Puškino reikšmės rusų literatūrai apibrėžimas kaupia savy ir šiek tiek klaidinančio atspalvio. Sintezė, kaip ir analizė, remiasi tam tikru intelektualiu darbu, tam tikru sąmoningu, aiškaus tikslo siekiančiu veiksmu. Atrodytų, kad ir Puškinas sąmoningai sintetino visas prieš jį buvusias literatūros sroves bei atskirus literatūros tradicijos elementus. Puš-

kinas, būdamas genijalus poetas, vis dėlto permaža buvo išsilavinęs, kad būtų galėjęs daryti savo kūryboje išvadas ar sintetinti pavienius reiškinius. Puškinas ėjo intuicijos keliu. Apie sąmoningą intelekto dalyvavimą Puškino kūryboje sunku būtų ir kalbėti. Puškino stichija — lyrika, Puškinas — įkvėpimo poetas. Tai jis pats nuolat pabrėždavo per visą savo gyvenimą. Kol „Apolonas pareikalaus šventai aukoti", Puškinas — eilinis pilietis. Tik įkvėpimo valandą jis persikeičia, atitrūksta nuo žemės. Ir įkvėptoj kūryboj intelektas — antraeilis faktorius. Daugiau sąmoningo intelektualaus darbo matyti Puškino prozoje, kuri jo kūryboj šiaip ar taip užima antraeilę vietą. Visas Puškinas, bent savo svarbesniaisiais kūrybos bruožais, pasireiškė „Eugenijuj Onegine". Romano pabaigoj Puškinas prisipažįsta, kad, rašydamas pirmuosius skyrius, romano ateitį pro „magišką krikštolą" neaiškiai tegalėjęs įžiūrėti. Net geriausiojo veikalo kūryboj intelekto vaidmuo buvo antraeilis. Kūrybos valandą Puškinas visuomet buvo improvizatorius. Bet jis buvo ne tik poetas, bet ir menininkas. Įkvėpimo valandą sukurtąjį veikalą jis tobulindavo, kol šis ilgainiui išsikristalizuodavo į kūrėją patenkinančią formą. Šitoksai kūrybos metodas sunkiai telpa į sintezės ar analizės kategorijas.

Puškinas gyveno tokioj gadynėj, kada rungėsi kelios literatūrinės srovės, atklydusios iš Vakarų į Rusiją ir savotiškai prigijusios. Puškino talento raida pažymi tai vienos, tai kitos besirungusios srovės įtaką.

Patys ankstyvieji Puškino kūriniai remiasi klasicizmo ir sentimentalizmo premisomis. Iš klasikų Puškinas mokėsi formos griežtumo, kalbos aiškumo, vaizdų plastiškumo. Iš sentimentalistų, ypač iš Žukovskio, Puškinas mokėsi eilėraščio melodingumo, kalbos paprastumo ir intymiojo psichologiškumo. Nei su viena, nei su antra srove Puškinas visiškai nesutapo. Puškinas turėjo perdidelį poetišką temperamentą, kad būtų galėjęs pasilikti ištikimas klasikų racijonaliam formalizmui. Perdaug gyvai jis jautė gyvenimą, kad jis būtų patenkintas klasikų majestotiškąja retorika. Gyvenimo jutimas, nuoširdumas, paprastumas — visa tai gerokai reformavo Puškino rankose klasikos formas. Puškinas pasiėmė iš klasicizmo geruosius jo savumus. Tokius pat savumus pasiėmė jis ir

iš sentimentalizmo. Pergyvenimų intensyvumas, motyvų įvairumas, akiračio platumas — visa tai toli paliko sentimentalistus mokytojus. Savo realizmu Puškinas nebesutapo nei su klasikais, nei su sentimentalistais.

Užėjusioji romantizmo banga, gana apčiuopiamai palietusi ir Puškiną, taip pat turėjo jam teigiamos įtakos. Romantizmas išplėtė jo poetišką akiratį, praturtino gyvenimišką ir kūrybišką patyrimą naujais motyvais ir naujomis formomis. Atidavęs tam tikrą duoklę romantizmui, Puškinas ir su juo nesutapo. Ir su juo Puškinas išsiskyrė toj pačioj kryžkelėj, kaip su klasicizmu bei sentimentalizmu, būtent, realizmo kryžkelėj. Aiškus, tarytum perregimas, ir vaiskus, tarytum saulėtas, Puškinas iš esmės buvo aromantiškas. Priimdamas iš romantizmo taip pat teigiamuosius jo pažymius, romantikų beformę fantastiką ir mistiką jis pakeitė griežtos formos realizmu. Sakysime, mėgo Puškinas romantiškąją, tiksliau, baironiškąją poemą, kuri jo rankose ėmė skambėti klasikišku tikslumu. Tarytum jis, pasiremdamas klasikiška ir romantiška poema, sukūrė naują jos formą. „Eugenijus Oneginas“ esmėj yra Puškino sukurtosios formos stipriausias reiškinys, virtęs eiliuotuoju romanu. Klasicizmo ir romantizmo mokytojams Puškinas atsilygino genijaliu veikalu. Nuo mokytojų Puškinas išsiskyrė vėl tuo pačiu realizmu. Arba tokiame „Borise Godunove“, sukaupiančiame daugiau romantizmo, negu klasicizmo elementų, yra ir specifinių puškiniškų dažų: psichologinė teisybė, teisingos išvados iš apibrėžtųjų situacijų.

Tuo būdu klasicizmas, sentimentalizmas ir romantizmas Puškinui buvo tik mokykla, kurioj augo ir brendo jo realistinis talentas. Toji mokykla jam daug davė. Jo subrendusiuose veikaluose matome teigiamą išeitosios mokyklos įtaką.

Drauge Puškinas buvo itin pavojingas mokinys. Tai, ką išmoko, jis ištobulino iki aukščiausiojo laipsnio, mokytojus pralenkė, toli užpakaly paliko. Nei senoviškas klasicizmas, nei sentimentalizmas, nei romantizmas po Puškino nebegalėjo gyventi. Visa tai turėjo evoliucijonuoti, reformuotis ar mirti skubota mirtimi. Vėliau kartkartėmis dar atgyja ir klasicizmas, ir romantizmas, bet juose Puškino pėdsakai nebeišvengiami.

Klasicizmas, sentimentalizmas ir romantizmas, padėję formuotis Puškino realizmui, turėjo jam nevienodos įtakos. Sentimentalizmas su romantizmu praturtino Puškino motyvus ir formas, praturtino stebėjimo sritį, o klasicizmas mokė reaguoti į stebimuosius objektus, mokė pastabas formuoti. Puškino tikslumas, aiškumas, nuosakumas — visa tai iš klasicizmo. Todėl tad ir Puškino realizmas, pasižymįs teigiamaisiais klasicizmo savumais, tektų apibrėžti, kaip k l a s i k i š k a s r e a l i z m a s. Drauge tenka itin pabrėžti, kad Puškinas buvo rusų tautinės literatūros kūrėjas tikrąja ir pilnąja to žodžio prasme. Ne tiktai Puškino kalba ir stilius yra gražiausioji rusų kūrybinės dvasios pasireiškimo forma — Puškinas visas organiškai suaugęs su rusų tautos esme. Puškinas, pasiremdamas rusų gyvenimo tikrove, sukūrė grynai rusiškus tipus, — niekas anksčiau to negalėjo pasiekti. Net Gribojedovas — ir tasai negalėjo visiškai atsipalaiduoti nuo tradicinių literatūriškų štampų. O Puškinas sugebėjo duoti rusišką medžiagą, rusų personažus tobulia rusiška forma. Puškinas rusų literatūros raidoj yra toksai chronologinis momentas, nuo kurio pasikeitė kūrybinio proceso vaga.

LITERATŪRA

I BENDRO POBŪDŽIO LEIDINIAI

Багрий, А. В. Формальный метод в литературе. I ч. Владикавказ, 1925 ir II ч. — Баку, 1927

Бобровъ, Е. Литература и просвѣщеніе въ Россіи въ XIX в. Кіевъ, 1900.

Бороздинъ, А. К. Исторія русской литературы.

Brückner, A. Geschichte der russischen Literatur.

Бѣлинскій, В. Литературныя мечтанія.

Варнеке, Б. В. Исторія русскаго театра.

Веселовскій, А. Западное влияніе въ новой русской литературѣ.

Всеволодскій, В. Исторія театральнаго образованія. Спб. 1913.

Всеволодский (Гернгросс), В. История русского театра. М. 1928-29.

Ивановъ, И. Исторія русской критики.

Игнатовъ, И. Н. Театръ и зрители. М. 1916.

Ивановъ-Разумникъ. Исторія русской общественной мысли.

Ключевскій, В. Курсъ русской исторіи.

Ключевскій. Опыты и изслѣдованія. П. 1918.

Ключевскій. Очерки и рѣчи. П. 1918.

Luther, A. Geschichte der russischen Literatur.

Милюковъ, П. Н. Очерки по исторіи русской культуры.

Овсянико-Куликовскій. Исторія русской литературы подъ редакціей Овс.-Куликовскаго. I ir II tomai.

Овсянико-Куликовскій. Исторія русской интелигенціи.

Порфирьевъ, И. Исторія русской словестности.

Пыпинъ, А. Исторія русской литературы.

Пыпинъ, А. Исторія русской этнографіи.

Пѣтуховъ, Е. Русская литература.

Сакулинъ, П. Н. Русская литература. Ч. II. М. 1929.

Sakulin, P. Russische Literatur (Handbuch der Literaturwissenschaft).

Саводникъ, В. Очерки по исторіи русской литературы.

Сиповскій, В. Исторія русской словестности.

Соловьевъ-Андреевичъ. Опытъ философіи русской литературы. Пет. 1909.

Томашевский. Русское стихосложение. П. 1923.

Шкловский. О теории прозы. М.-Л. 1925.

Эйхенбаумъ, Б. Мелодика русского лирического стиха. П. 1922.

II PETRO I GADYNĖ

Архангельскій. Русская литература 18 вѣка. Казань, 1911.

Пекарскій, П. Наука и литература при Петрѣ Великомъ, Спб. 1862.

Шмурло, Е. Петръ Великій въ русской литературѣ. Сиб. 1889.

Сиповскій, В. Значеніе Петра Великаго въ исторіи русской литературы. Спб. 1903.

Javorskio pilno veikalų rinkinio nėra išleista, — atskirus veikalus išleido įvairios leidyklos.

Самаринъ, Ю. Стефанъ Яворскій и Өеофанъ Прокоповичъ, какъ проповѣдники. М. 1880.

Тихонравовъ, Н. С. Московскіе вольнодумцы и Стефанъ Яворскій.

Өеофанъ Прокоповичъ. Собраніе словъ и рѣчей, 1760—1774. „Владиміръ" —Tichonravovo leidiny „Русскія драматическія произведенія".

Морозовъ, П. Өеофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Спб. 1880.

Чистовичъ, И. Өеофанъ Прокоповичъ и его время. Спб. 1869.

Посошковъ, Ив. Сочиненія, 1842—63.

Brückner, A. Iwan Possoschkow, Lpz. 1878.

Царевскій, А. Посошковъ и его сочиненія. М. 1883.

Поповъ, Н. Татищевъ и его время. М. 1861.

Поповъ, Н. Ученые и литературные труды Татищева. 1886.

Tatiščevo veikalų rinkinio nėra.

Майковъ, Л. Н. Очерки изъ исторіи русской литературы XVII и XVIII столѣтій. Спб. 1889.

Перетцъ, В. Очерки по исторіи поэтическаго стиля въ Россіи. Спб. 1905

Перетцъ, В. Историко-литературныя изслѣдованія и матеріалы. Спб. 1900—1902.

Сиповскій, В. Русскія повѣсти XVII—XVIII ст. Спб. 1905.

Веселовскій, А. Любовная лирика XVIII в. Спб. 1909.

Сиповскій, В. Русская лирика. Петр. 1914.

Дунаевъ, Б. И. Библіотека старыхъ русскихъ повѣстей. М. 1914.

III. ANKSTYVASAI KLASICIZMAS

Каллашъ. Исторія русскаго театра, подъ ред. Каллаша и Эфроса. М. 1914

Морозовъ, П. Исторія русскаго театра.

„Старинный спектакль въ Россіи", straipsnių rinkiniai, „Academia" leid.

„Поэтика", straipsnių rinkiniai, Инст. Ист. Иск. leidiniai, Leningr.

Кантемиръ. Сочиненія, подъ ред. Ефремова. Спб. 1867—1868.

Сементковскій. Кантемиръ, его жизнь и литературная дѣятельность. Спб. 1893.

Тредьяковскій. Сочиненія. Спб. 1849.

Пекарскій. Исторія Академіи Наукъ. Спб. 1863 (II tom.)

Ломоносовъ. Сочиненія. Išleido Rusų Mokslo Akademija.

Будиловичъ, А. Ломоносовъ, какъ писатель. Спб. 1871.

Ломоносовъ, М. В. Сборникъ подъ ред. В. Сиповскаго. Спб. 1911.

Сумароковъ. Сочиненія. М. 1781.

Буличъ. Сумароковъ и современная ему критика. Спб. 1854.

Стоюнинъ, В. Сумароковъ. Спб. 1854.

Бродскій, Н. Л. Театръ въ эпоху Елизаветы Петровны (Kallašo rinkinys)

Варнеке. Исторія русскаго театра.

IV. EKATERINOS GADYNĖ

Вернадскій. Новиковъ. П. 1918.
Аѳанасьевъ. Русскіе сатирическіе журналы 1769—1774 г. М. 1859.
Пятковскій, А. Очерки изъ исторіи русской журналистики.
Незеленовъ, А. Литературныя направленія въ Екатерининскую эпоху. Спб. 1889.
Дашкевичъ, Н. Литературныя изображенія Екатерины II. К. 1898.
Архангельскій, А. Драматургія Екатерининской эпохи. Kallašo leid.
Лукинъ, В. И. Сочиненія. Спб. 1868. Ten pat ir Pypino str. apie Lukiną.
Макаровъ. Плавильщиковъ. („Репертуаръ русс. театра. 1841“).
Сиротининъ, А. Н. Плавильщиковъ. („Историч. Вѣстн.“ 1891, № 8).
Майковъ, Вас. Ив. Сочиненія. Сиб. 1867. Ten ir L. N. Markovo straipsnis apie jį.
Богдановичъ. Сочиненія. Спб. 1848. Apie jį Nezelenovo straipsnis tilpo S. Vengerovo leidiny „Русская поэзія“. Спб. 1893.
Княжнинъ, Я. Сочиненія. Спб. 1847—48.
Николевъ. Dramatiški veikalai išspausdinti leidiny „Россійскій Театръ“. Apie jį A. Čebyševo straipsnis išsp. Vengerovo veik. „Русская поэзія“ I t.
Капнистъ, В. В. Сочиненія. Спб. 1849. Apie jį V. Saitovo straipsnis Vergerovo knygoj „Русская поэзія“.
Екатерина II. Сочиненія подъ ред. Пыпина. Спб. 1901—1907. Apie ją Sipovskio str. „Императрица Екатерина II и русская бытовая комедія ея эпохи“ išspausdintas Kallašo leidiny „Истор. русс. театра“.
Аблесимовъ. Мельникъ. М. 1886.
Херасковъ, М. М. Полныя творенія. 1807—1812.
Державинъ. Сочиненія. Спб. 1864—1783. Ten išspausdintas ir Groto straipsnis apie Deržaviną bei komentarai.
Брилліанъ. Державинъ. Спб. 1893.
Фонвизинъ. Сочиненія. М. 1888.
Вяземскій. Фонвизинъ. Спб. 1848.
Ждановъ, И. Н. Фонвизинъ („Русск. біогр. словарь“).
Веселовскій, А. Фонвизинъ. (Kallašo leidiny).
Всеволодскій-Гернгроссъ. Первыя постановки „Бригадира“ и „Недоросля“ (Kallašo leidiny).
Розановъ и Сидоровъ. Комическая опера XVIII вѣка. 1913.

V. SENTIMENTALIZMAS

Карамзинъ. Сочиненія. Спб. 1848.
Погодинъ. Карамзинъ. М. 1865.
Бестужевъ-Рюминъ. Карамзинъ. 1895.
Сиповскій. Карамзинъ. 1899.
Радищевъ. Сочиненія. М. 1907.
Сухомлиновъ. Радищевъ. Спб. 1883.
Якушкинъ. Радищевъ и Пушкинъ. М. 1886.
Семенниковъ. Радищевъ. Гиз. 1923.

Грифцовъ. Теорія романа. М. 1927.
Сиповскій. Изъ исторіи русскаго романа XVIII вѣка. Спб. 1902.
Сиповскій. Изъ исторіи русскаго романа и повѣсти. Спб. 1903.
Сиповскій. Политическія идеи въ русскомъ романѣ XVIII ст. Спб. 1905.
Сиповскій. Философскія настроенія въ русскомъ романѣ XVIII. Спб. 1905.
Сиповскій. Очерки по исторіи русскаго романа XVIII вѣка. Спб. 1909.
Введенский, Н. Д. Этюды о влиянии оссиановской поэзии въ русской литературе. Нежин, 1918.
Кожевниковъ, В. А. Философія чувства и вѣры въ ее отношеніяхъ къ литературѣ и раціонализму XVIII в. М. 1897.
„Русская проза". Сборникъ подъ редакціей Б. Ейхенбаума и Ю. Тынянова. Л. 1926.
Жуковскій. Сочиненія. Спб. 1901.
Веселовскій, А. Жуковскій. Поэзія чувства. Спб. 1904.
Загаринъ. Жуковскій и его произведепія. М. 1883.
Козминъ, Н. К. О переводной и оригинальной литературѣ къ XVIII и начала XIX в. въ связи съ поэзіей Жуковскаго. Спб. 1904.
Чешихинъ. Жуковскій, какъ переводчикъ Шиллера. Рига, 1895.

VI. VĖLYVASAI KLASICIZMAS

Котляревскій, Н. Литературныя направленія Александровской эпохи. Спб. 1907.
Довнаръ-Запольскій. Эпоха Александра I („Ист. Русс. Литер." Овс.-Кул.).
Сакулинъ, П. Литературныя теченія въ Александровскую эпоху. Ibid.
Орловъ, В. Эпиграмма и сатира. „Academia", 1931.
Пыпинъ. Общественное движеніе при Александрѣ I. Спб. 1900.
Довнаръ-Запольскій. Тайное общество декабристовъ. М. 1906.
Семевскій, В. Политическія и общественныя идеи декабристовъ. Спб. 1909
Скабичевскій. Очерки исторіи русской цензуры. Спб. 1892.
Лемке, М. Очерки по исторіи русской цензуры и журналистики XIX ст. Спб. 1904.
Ковалевскій, Е. Блудовъ и его время. Спб. 1866.
Крыловъ. Сочиненія подъ редакціей Каллаша. Спб. 1904—1905. Ten ir redaktoriaus pastabos bei studija apie Krylovą.
Перетцъ, В. Крыловъ, какъ драматургъ. Спб. 1895.
Владимировъ, П. Крыловъ и его басни. Кіевъ, 1895.
Терновскій, Н. М. Крыловъ, историческое, общественное и литературное его значеніе и языкъ басенъ. Ворон. 1896
Грибоѣдовъ. Сочиненія. Yra keletas leidimų. Akademinį leidinį redagavo N. K. Piksanovas.
Пиксановъ, Н. А. С. Грибоѣдовъ. Спб. 1911.
Пиксанов, Н. Грибоедов и Мольер. Гиз. 1922.
Куницкій, В. Языкъ и слогъ комедіи „Горе отъ ума". М. 1926.
Филлипповъ, В. А. Языкъ и слогъ комедіи „Горе отъ ума". М. 1926.
Гончаровъ, И. А. Милліонъ терзаній.
Щеголевъ, П. Е. Грибоѣдовъ и декабристы. Спб. 1905.

Батюшковъ. Сочиненія. М. 1898.
Майковъ, Л. Н. Батюшковъ, его жизнь и сочиненія. Спб. 1896.
Гротъ, Я. К. Очеркъ личности и поэзіи Батюшкова. Спб. 1887.
Нарѣжный. Романы и повѣсти. Спб. 1835—1837. Kaip jo veikalai, taip ir kritikos straipsniai apie juos, tebėra labai išblaškyti.
Даниловъ, В. Землякъ и предтеча Гоголя. Кіевъ, 1906.
Озеровъ. Сочиненія. Спб. 1816.
Патаповъ, П. О. Жизнь и дѣятельность В. А. Озерова. Одесса, 1915.

VII. ROMANTIZMAS

Wölfflin, Heinrich. Kunstgeschichtliche Grundbegriffe. Münch. 1920.
Strich, Fritz. Deutsche Klassik und Romantik. München, 1922.
Huch, Ricarda. Die Romantik. Lpz. 1924.
Pellissier, George. Le réalisme du romantisme. Paris, 1912.
Deschanele, Em. Le romantisme du classiques.
De-Лабартъ. Разысканія въ области романтической поэтики и стиля. Кіевъ, 1908.
Замотинъ, И. Романтизмъ двадцатыхъ годовъ XIX столѣтія въ русской литературѣ. Варшава, 1903.
Замотинъ, И. Романтическій идеализмъ въ русскомъ обществѣ. 1907.
Розановъ, И. Русская лирика. М. 1914,
Розановъ. Поэты двадцатыхъ годовъ XIX-го вѣка. Гиз. 1925.
Лемке, М. Николаевскіе жандармы и литература. Спб. 1909.
Веселовскій, А. Этюды о байронизмѣ („Этюды и характеристики").
Ивановъ, Вячеславъ. Байронизмъ, какъ событіе въ жизни рускаго духа.
Подолинскій. Повѣсти и мелкія стихотворенія. Спб. 1837.
Одоевскій, В. Ѳ. Повѣсти и разсказы. Спб. 1844.
Пятковскій. Кн. В. Ѳ. Одоевскій. Спб. 1888.
Сакулинъ. Изъ исторіи русскаго идеализма (apie Odojevskį). М. 1913.
Крыловъ, П. З. Очеркъ жизни Н. А. Полевого. М. 1849.
Скабичевскій. Нашъ историческій романъ въ его прошломъ и настоящемъ (сочиненія, II).
Рылѣевъ. Сочиненія. Спб. 1906.
Цейтлин. Творческий путь Рылеева. (Лнг. 1926 „Былое").
Одоевскій, А. И. Стихотворенія. Спб. 1883.
Котляревскій, Н. Декабристы. Спб. 1907.
Айхенвальдъ. Силуэты русск. писат.
Козловъ, И. И. Сочиненія. Спб. 1892.
Бѣлинскій. Собраніе стихотвореній Козлова.
Веневитиновъ, Д. Сочиненія. 1862.
Котляревскій, Н. Старинные портреты. Спб. 1907.
Боратынскій. Сочиненія. 1894.
Филипповичъ. Жизнь и творчество Е. А. Боратынскаго. Кіевъ, 1917.
Полежаевъ. Сочиненія. 1892.
Якушкинъ, В. Полежаевъ, его жизнь и поэзія. 1897. („В. Е.", 6).
Языковъ. Стихотворенія. 1898.
Смирновъ, В. Жизнь и поэзія Н. М. Языкова. Пермь, 1900.
Бенедиктовъ, В. Сочиненія. 1902.
Венгеровъ, С. Критико-біографическій словарь.

VIII. PUŠKIN

Пушкинъ. Сочиненія. Yra daug įvairių leidimų; Mokslo Akademija išleido 1900, 1905, 1906 ir 1908 m.
Майковъ, Л. Пушкинъ. Спб. 1898.
Сиповскій. Пушкинъ. Жизнь и творчество. Спб. 1907.
Зелинскій, В. Русская критисеская литература о произведеніяхъ Пушкина. М. 1887—1899.
Сиповскій. Пушкинская юбилейная литература. Спб. 1902.
Каллашъ. Puschkiniana. Кіевъ, I — 1902, II — 1903.
Владимировъ. Пушкинъ въ русской критикѣ. 1899.
Владимировъ. Пушкинъ и его предшественники. 1899.
Веселовскій, А. Н. Пушкинъ — національный поэтъ. Спб. 1899.
Веселовскій, А. Н. Пушкинъ и европейская поэзія. („Эт. и характ.“).
Котляревскій. Поэтъ и царь.
Жирмунскій, В. Байронъ и Пушкинъ.
Гроссманъ От Пушкина до Блока. М. 1926.
Лернеръ, Н. Проза Пушкина.
Гершензонъ, М. Мудрость Пушкина. М. 1919.
Овсянико-Куликовскій. Пушкинъ.
Бороздинъ. Пушкинъ, П. 1914.
„Неизданный Пушкинъ“. „Труды Пушкинскаго дома“.
Лернеръ Труды и дни Пушкина. Спб. 1910.
Щеголевъ. Пушкинъ. Спб. 1912.
Томашевскій, В. Пушкинъ. П. 1925.

TURINYS